

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Володимир Попик

РЕСУРСИ ДОВІДКОВОЇ БІОГРАФІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ

СУЧАСНИЙ СТАН

ПРОБЛЕМИ

ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

МОНОГРАФІЯ

Київ – 2013

ББК Т213+Ч231.68

УДК 929(03):004

П 575

Попик Володимир Іванович

Ресурси довідкової біографічної інформації : історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – 520 с.

Розглянуто генезу, історичні трансформації, сучасні проблеми та перспективи розвитку ресурсів довідкової біографічної інформації – сукупностей документів у інформаційних системах (бібліотеках, архівах, банках даних тощо), систематизованих і впорядкованих для швидкого і зручного практичного використання з метою забезпечення потреб суспільства у точних, достовірних історико-біографічних даних про діячів минулого та відомостях про знаних сучасників, необхідних для функціонування сфер освіти й виховання, науки, культури, державного управління.

Проаналізовано теоретичний, науково-методичний та організаційний досвід їх нагородження, систематизації, опрацювання та поширення, який має актуальне значення для розвитку біографічної інформаційної справи в Україні.

Увага зосереджена на досвіді формування друкованих і електронних ресурсів довідкової біографічної та біобібліографічної інформації в Україні та значенні його для розгортання інтегрованих, тематичних та регіональних ресурсів, місці і ролі бібліотечних установ у нагородженні, систематизації, опрацюванні і поширенні біографічної інформації.

Монографія призначена для широкого кола дослідників-біографістів: професіоналів і аматорів, науковців, викладачів, студентів і аспірантів вищих навчальних закладів, бібліотекознавців, книгознавців, бібліографознавців, бібліотечних та інформаційних спеціалістів, фахівців з інформаційно-комунікаційних технологій.

Відповідальний редактор

член-кореспондент НАН України Л. А. Дубровіна

Рецензенти:

член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, проф. В. М. Даниленко
доктор історичних наук, проф. Я. С. Калакура,
доктор історичних наук, проф. Г. І. Ковальчук

Друкується за рішенням Вченої ради Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського, протокол № 4 від 27.02.2013 р.

ISBN 978-966-02-6872-2

© В. І. Попик, 2013
© Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського, 2013

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	8
ПЕРЕДМОВА	13
РОЗДІЛ 1. РЕСУРСИ ДОВІДКОЇ БІОГРАФІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА ЇХ МІСЦЕ У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ, НАУКОВОМУ, КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ : ПРОБЛЕМАТИКА Й МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ	33
1.1. Проблеми формування й використання ресурсів довідкової біографічної інформації у науковій та суспільній думці	34
1.1.1. Базові поняття і визначення	34
1.1.2. Проблеми біографічної інформації у науковій думці доби друкарської культури	44
1.1.3. Проблеми становлення та розвитку електронних ресурсів біографічної інформації у документах, законодавчих актах, суспільній та науковій думці	64
1.2. Джерельна база та концептуальні засади вивчення ресурсів довідкової біографічної інформації	75
РОЗДІЛ 2. ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ РЕСУРСІВ ДОВІДКОВОЇ БІОГРАФІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ	100
2.1. Витоки та ранні етапи еволюції ресурсів довідкової біографічної інформації.....	101

2.2. Світовий досвід формування ресурсів довідкової історико-біографічної інформації за Нової і Новітньої доби	118
2.3. Ранні етапи формування ресурсів довідкової біографічної інформації на Східноєвропейських землях	140
2.4. Розвиток ресурсів довідкової біографічної інформації на теренах Російської імперії, Радянського Союзу та сучасної Росії і значення його досвіду для української біографіки	151
2.5. Українська національна біографічна традиція і особливості процесу становлення і розвитку ресурсів довідкової біографічної інформації в Україні	193
РОЗДІЛ 3. ЕЛЕКТРОННІ ДОВІДКОВІ БІОГРАФІЧНІ РЕСУРСИ У СВІТОВОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ: СТАНОВЛЕННЯ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ	237
3.1. Генеза електронних ресурсів біографічної інформації (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)	238
3.2. Новітні тенденції і перспективи розвитку світових електронних біографічних інформаційних ресурсів	259
3.3. Місце і роль бібліотек у інтеграції та поширенні ресурсів біографічної та біобібліографічної інформації	282
РОЗДІЛ 4. ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ ДОВІДКОВОЇ БІОГРАФІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ	297
4.1. Характерні особливості розгортання українських електронних біографічних інформаційних ресурсів	298
4.2. Здобутки і завдання українських бібліотек в інтеграції та поширенні ресурсів біографічної та біобібліографічної інформації	326

РОЗДІЛ 5. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО РОЗГОРТАННЯ ВІТЧИЗНЯНИХ РЕСУРСІВ БІОГРАФІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ДИНАМІЧНОГО РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ	343
5.1. Збереження і розвиток традицій вітчизняної довідкової біографічної справи в сучасних умовах	344
5.2. Роль Інституту біографічних досліджень НБУВ у теоретичному й методичному забезпеченні формування довідкових ресурсів біографічної інформації	358
5.3. Концепція та реалізація проекту «Українського національного біографічного архіву»	373
5.4. Формування єдиного дослідницького простору в галузі біографіки та використання його можливостей для здобуття нових знань	407
ПІСЛЯМОВА	418
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	432

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АН УРСР	Академія наук УРСР
БАН	Бібліотека академії наук (Бібліотека Російської академії наук, Санкт-Петербург)
БРБС	Гіперпроект «Большой русский биографический словарь» (Гіперпроект «Великий російський біографічний словник», електронний ресурс)
ВБА	«Всесвітній біографічний архів»
ВБА	«Віртуальна біографічна лабораторія»
БСЭ	«Большая советская энциклопедия» («Велика радянська енциклопедія»)
ВУАН	Всеукраїнська академія наук
ДНСБ	Державна наукова сільськогосподарська бібліотека України
ЕІУ	«Енциклопедія історії України»
ЕСУ	«Енциклопедія сучасної України»
ЕУ	«Енциклопедія українознавства»
ИНИОН	Институт научной информации в области общественных наук (Інститут наукової інформації в галузі суспільних наук, Москва)
ІБД	Інститут біографічних досліджень НБУВ
Істпарт	Комісія з історії Жовтневої революції та РКП(б)
ІФЛА (IFLA)	Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій
«К.І.С.»	назва видавництва (Київ)

ЛННБУ	Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника
ЛНУ	Львівський національний університет імені Івана Франка
НАН України	Національна академія наук України
НАПН	Національна академія педагогічних наук
НБУВ	Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
НДР	науково-дослідна робота
НПБУ	Національна парламентська бібліотека України
НТУУ «КПІ»	Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»
НТШ	Наукове товариство імені Шевченка
РАН	Российская академия наук (Російська академія наук)
РБА	«Русский биографический архив» («Російський біографічний архів», мікроформований та електронний ресурс)
РБС	«Русский биографический словарь» («Російський біографічний словник», багатотомне видання та електронний ресурс)
РГБ (РДБ)	Российская государственная библиотека (Російська державна бібліотека, Москва)
РКП(б)	Російська комуністична партія (більшовиків)
РНБ	Российская национальная библиотека (Російська національна бібліотека, Санкт-Петербург)
СУБД	Система управління базами даних
СРСР	Союз Радянських Соціалістичних Республік
США	Сполучені Штати Америки
УАН	Українська академія наук
УБС	«Український біографічний словник»
УЗЕ	«Українська загальна енциклопедія»
УМІФ	Український мовно-інформаційний фонд НАН України
УНБА	«Український національний біографічний архів»

УПА	Українська повстанська армія
УРЕ	«Українська радянська енциклопедія»
УСЕ	«Універсальний словник-енциклопедія»
ЮНЕСКО, UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури)
АВА	American Biographical Archive («Американський біографічний архів»)
АВЕРІ	Archivo Biográfico de España, Portugal e Iberoamérica («Іспано-португальський і латиноамериканський біографічний архів»)
АВФ	Archives Biographiques Françaises («Французький біографічний архів», мікроформований та електронний ресурс)
АВІ	Archivio Biografico Italiano («Італійський біографічний архів», мікроформований та електронний ресурс)
АДВ	Allgemeine Deutsche Biographie («Загальна німецька біографія», 1875–1912)
АЕТН	A&E Television Networks (назва інформаційної корпорації, США)
АМНС	American Memory Historical Collections («Пам'ять Америки» – колекція Бібліотеки Конгресу США)
АНВ	American National Biography («Американська національна біографія»)
АВІ	формат для зберігання аудіо- та відеоданих
BASU	Biographisches Archiv der Sowjetunion («Біографічний архів Радянського Союзу», або «Радянський біографічний архів»)
ВВА	British Biographical Archive («Британський біографічний архів», мікроформований та електронний ресурс)

BBKL	Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon («Біографічно-бібліографічний церковний словник», 1975–1998)
BGMI	Biography & Genealogy Master Index («Майстер-індекс біографії і генеалогії», електронний ресурс)
Bio	назва біографічного телеканалу корпорації АЕТN (США)
BRC	Biography Resource Center («Біографічний ресурсний центр»)
CATNYP	онлайнний каталог фондів дослідницьких бібліотек (США)
DBA	Deutsche Biographisches Archiv («Німецький біографічний архів»)
DBE	Deutsche Biographische Enzyklopädie («Німецька біографічна енциклопедія»)
DBI	Dizionario Biografico degli Italiani («Італійський національний біографічний словник»)
DjVu	формат для зберігання сканованих документів
DNB	Dictionary of National Biography («Словник національної біографії», багатотомне видання, Велика Британія)
FoxPro	мова програмування, що застосовується для створення програмних пакетів для розробки файл-серверних реляційних СУБД
LRC	Literature Resource Center («Літературний ресурсний центр», електронний ресурс)
MP3	формат файлу для зберігання аудіоінформації
NDB	Neue Deutsche Biographie («Нова німецька біографія», багатотомне видання)
NYPL	New York Public Library (Нью-Йоркська публічна бібліотека)

Список скорочень

OBL	Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950 («Австрійський біографічний словник 1815–1950»)
ODNB	Oxford Dictionary of National Biography («Оксфордський словник національної біографії», багатотомне видання)
PDF	Portable Document Format (відкритий формат файлу для різних платформ)
PBA	Polskie Archiwum Biograficzne («Польський біографічний архів», мікроформований та електронний ресурс)
PSB	Polski Słownik Biograficzny («Польський біографічний словник», багатотомне видання)
RBA	Russisches Biographisches Archiv («Російський біографічний архів», мікроформований та електронний ресурс)
SQL	Structured query language (мова структурованих запитів, діалогова мова програмування для здійснення запитів)
WBIS	World Biographical Information System («Всесвітня біографічна інформаційна система», електронний ресурс)
WCF	Windows Communication Foundation (сервіс зорієнтована система обміну повідомленнями та даними)

Збереження пам'яті про відомих людей минулого, інформації про їх життєвий шлях, звершення, творчу спадщину здавна стало важливою рисою суспільної свідомості й культури. Зібрані й оприлюднені у найрізноманітніших формах історико-біографічні відомості всіма народами розглядаються нині як частина національної спадщини. Вони не лише репрезентують в іменах достойників їх історію і культуру, а й водночас, у сукупності, формують своєрідні колективні портрети націй, великих соціальних груп і цілих поколінь, відображаючи найістотніші риси й закономірності суспільного буття впродовж віків.

Від самої доби Просвітництва і витоків національного відродження (XVIII – перша половина XIX ст.) минуле, представлене через імена славетних співвітчизників, стало на Заході і Сході Європи, у Новому Світі предметом гордості, підтвердженням спроможності й успішності нації поміж інших народів і держав. Широта й різноманітність історико-біографічної інформації засвідчує вагомість їх внеску у світову історію і культуру, розвиненість соціальної структури, досягнення на певних історичних етапах такої повноти соціально-економічного, політичного і культурного розвитку, яка дозволила багатьом співвітчизникам яскраво реалізувати себе й досягти успіху та визнання, висунула на перший план у всіх сферах суспільного життя масу особистостей діяльних, самостійних, різнобічних, талановитих.

За Новітньої доби біографічне знання набуло особливого значення як один із центральних елементів інтелектуального й духовного життя народів усіх континентів. Повсюдно воно має безпосереднє відношення до визначаль-

них світоглядних, ідейних засад суспільства, глибинної системи його цінностей, справляє багатоплановий вплив на формування політичних уподобань громадянства, життєвих переконань і моральних цінностей, характерних рис етносоціальної психології. Біографічна та біобібліографічна інформація стала однією з першорядних складових соціально значущої інформації, а її поширення та використання – важливою частиною комунікативних процесів, дієвим чинником, що забезпечує спадковість і послідовність суспільного розвитку, передачу традицій і досвіду минулих поколінь, збереження цінностей, соціалізацію людини, функціонування суспільних інститутів. Важко переоцінити значення історико-біографічної інформації для обґрунтування національної ідентичності, тягlosti національної історії, органічного спадкового зв'язку сучасності з минулим, а отже, і для утвердження відчуття персональної причетності людини-громадянина до історії і культури свого народу.

У той самий час, залишаючись в основі своїй глибоко національним, історико-біографічне знання нині все більше позначається цивілізаційним універсалізмом, зумовленим глобалізаційними процесами. Певною мірою воно відтворює при цьому на більш високому рівні характерні риси біографіки античного світу, Середньовіччя та доби Просвітництва, коли Європа мислилася як єдине ціле, постаті її достойників – як загальне надбання. Для наших сучасників видатні діячі минулого постають насамперед як носії цінностей, що належать усьому людству, усім народам.

Уявлення про важливу роль і призначення біографічного знання посідали поважне місце у суспільній свідомості за різних історичних епох, визначаючи принципові підходи до збирання, систематизації та оприлюднення інформаційних масивів. У наш час, завдяки гуманізації суспільства, інтерес до нагромадження й поширення біографічної інформації набув особливого піднесення у зв'язку із загальним прагненням до «олюднення історії», персоналізації подій минулого і сучасності, утвердження засад відкритості і демократизму. Історія і сьогодення все більше осмислюються дослідниками і сприймаються широким загалом переважно через людські постаті та їхні звершення. Яскравими прикладами тому нині є важливість біографіки діячів науки для осягнення шляхів розвитку цілих наукових напрямів, політиків – для поглибленого розуміння механізмів суспільно-політичного поступу. Власне, йдеться практично про всі найрізноманітніші сфери діяльності представників минулих і сучасних поколінь.

Характерною особливістю біографіки нашої доби є те, що персонажами історико-біографічних праць, біографічних словників і довідників, збірників і альманахів, електронних ресурсів стають не лише перші сотні й тисячі найбільш відомих діячів національних пантеонів, а й величезна маса – десятки й сотні тисяч – рядових учасників і свідків історичних подій. У соціальній історії в її сучасному, «новому» розумінні, знаходиться місце для пращурів кожної людини, її родоvodu. Життєвий досвід кожної особи постає нині у суспільній свідомості як унікальний. В результаті у біографічному знанні відчутно зростає спрямування, пов'язане з індивідуальними, приватними, родинними зацікавленнями. Відповідно, кардинально змінюються й самі підходи, засоби та технологічні прийоми збирання та оприлюднення біографічної інформації, насамперед – стислої, довідкової. Сучасні комунікативні технології надають можливість кожному громадянину бути не лише споживачем, а й співтворцем історико-біографічної інформації у «відкритих архівах», базах даних та сегментах соціальних мереж.

Ці явища обумовлені всеохоплюючими соціально-культурними і соціально-психологічними процесами. У сучасному постіндустріальному суспільстві за велінням часу на перше місце виходить вольова, самостійна, відповідальна за себе особистість. Вона, співвідносячи себе з представниками попередніх поколінь, користуючись прикладами їх життя, розбудовує систему духовно-культурних і суспільно-політичних координат своєї діяльності, власного життєвого шляху, здобуває у цьому духовну опору і тим самим діяльно утверджує себе. Саме у такому глибокому особистісному зацікавленні, поєднаному з громадянськими патріотичними почуттями, на нашу думку, й полягають головні соціально-психологічні підвалини нинішнього бурхливого піднесення інтересу як до творів біографічного жанру, так і до довідкової біографічної та біобібліографічної продукції. В Україні небачений раніше за інтенсивністю інтелектуальний і духовний діалог сучасного покоління з попередниками є наочним виявом шевченківського розуміння нації як нерозривного єднання «померлих і живих, і ненароджених», – оберігаючи традиції, він окреслює перспективи подальшого суспільного поступу і життєвої перспективи окремої людини.

Поза сумнівом, бурхливе зростання загального інтересу до біографічного знання, обумовлене глибокими суспільно-політичними, соціально-економічними і духовно-культурними зрушеннями кінця ХХ – початку ХХІ ст., відбулося значною мірою саме завдяки новітнім інформаційним технологіям, появі й поширенню поряд з друкованою біографікою систем електронної

біографічної інформації. Вони виступили потужними інтеграторами всіх напрацьованих суспільством історико-біографічних знань та актуальної інформації про сучасників, органічно увібрали в себе надбання доби друкарської культури й далеко вийшли за окреслені її можливостями рубежі. Водночас електронна біографіка докорінно змінила традиційні уявлення про характер і зміст біографічної інформації. Замість докладних індивідуальних життєписів першорядне місце у ній посіли масиви довідкових біографічних даних про значну кількість людей.

Отже, своїм впливом на розум і серце людей сучасна біографіка, вся сфера біографічної інформації завдячують не лише авторам наукових життєписів та письменникам, які у своїх творах яскраво, в деталях розкрили життєвий і творчий шлях видатних діячів минулого, а й зусиллям багатьох поколінь «збирачів імен», упорядників великих масивів більш стислої, переважно формалізованої довідкової біографічної та біобібліографічної інформації: дослідників-професіоналів і аматорів, журналістів, видавців, бібліографів і бібліотекарів, а нині, все більшою мірою, спеціалістів з інформаційних технологій.

На відміну від розлогих історико-біографічних праць та літературно-художніх творів, присвячених переважно окремим відомим постатям, напрацьовані впродовж віків, а ще більшою мірою у наш час, масиви довідкової біографічної інформації, як друкованої, так і електронної, охоплюють тисячі і навіть мільйони імен. Зосереджені у найрізноманітніших рукописних (літописи, хроніки, пам'ятки релігійної літератури, реєстри, формуляри, картотеки) та друкованих документах (енциклопедії, біографічні словники та збірники, бібліографічні довідники й покажчики імен, архівних та рукописних фондів, біобібліографії, серійні та журнальні видання), електронних (бібліографія, веб-сайти та диски словникового, історико-меморіального характеру, цифрові бібліотеки й архіви) та медійних продуктах (наприклад, художні та документальні телевізійні серії), разом вони являють, у сучасному розумінні, потужний *ресурс довідкової біографічної інформації* (сукупність документів у інформаційних системах – бібліотеках, архівах, банках даних тощо), систематизованої і впорядкованої для швидкого і зручного практичного використання й покликаної забезпечувати потреби суспільства у точних, достовірних даних, необхідних для функціонування сфер освіти, науки, культури, державного управління.

З'явившись у широкому науково-інформаційному обігу порівняно нещодавно, узагальнюючі поняття *«ресурси біографічної інформації»* та *«ресурси*

довідкової біографічної інформації» йдуть на зміну традиційним уявленням попередніх століть, коли довідкові біографічні публікації, документальні джерела, історіографічні напрацювання, літературно-біографічні твори розглядалися здебільшого роздільно і розрізнено, без окреслення зв'язку між ними, а не як складові єдиних цілісних масивів довідкової, наукової та культурно-освітньої інформації. Відгомоном зазначених поглядів у науці залишається, зокрема, те, що у Законі України «Про інформацію», прийнятому 1992 р. (з усіма його наступними редакціями до 2012 р. включно), інформація довідково-енциклопедичного характеру та науково-технічна розуміються як принципово різні, не пов'язані між собою види інформації (ст. 10, 12, 15), а поняття інформації культурно-освітнього характеру відсутнє взагалі [6]. З погляду сучасної науки осмислення ресурсів біографічної інформації як цілісних комплексів різно-рідних за своїм характером компонентів вповні адекватно відображає змістову частину, способи і форми збирання, систематизації, внутрішньої організації та суспільного використання біографічної інформації.

Зрозуміло, за минулих часів сутність, характер, самé призначення ресурсів біографічної інформації (безумовно, у понятійних системах, які тоді існували) розумілися не однаково. За сивої давнини вони носили напівсакральний характер, слугували співвіднесенню особи з колами її попередників і сучасників, визначали місце достойників у пам'яті нащадків. Пізніше на перший план висунулись більш прагматичні мотиви реєстрації і підтвердження за допомогою родоводів політичних, соціальних та майнових прав представників привілейованих верств населення (аристократія, лицарство, в Україні – шляхта і козацька старшина). За Нової і Новітньої доби вже досить масштабні ресурси біографічної інформації, залишаючись за своїм характером переважно *довідковими*, перетворилися на своєрідний ключ для доступу до більш докладних даних про попередників і сучасників, зосереджених у великій кількості розлогих нарративних, документальних та інших джерел, наукових та літературно-художніх досліджень. Образно кажучи, вони набули характеру резюме, стислого реферативного викладу мало доступних читачеві результатів докладних напрацювань. Останні ж, хоча й могли формально, завдяки систематизації засобами бібліографії, вважатися частиною загального інформаційного ресурсу, на практиці в цілому залишалися поза межами його активно використовуваної частини.

Нарешті, комп'ютерна доба, створивши принципово нові можливості доступу до інформації (перехід від рутинного «ручного» до швидкого й ефектив-

ного машинного пошуку), вкотре суттєво змістила акценти. Йдеться не лише про сучасне формальне поширення терміну «ресурс» на всякий представлений в електронній формі, по суті, окремий документ (стислий довідковий, розлогий наративний, наукове дослідження, літературно-біографічний твір) чи групу документів, включених до певної систематизованої структури. Справа полягає у принциповому розширенні самого змістового розуміння ресурсів біографічної інформації, можливостях безпосередньої інтеграції до їх складу текстів різноманітних досліджень, документальних публікацій, художніх творів, а також фото-, аудіо- та відеоматеріалів. Вони здобули нове місце у соціальному комунікаційному середовищі. Тим самим на більш високому інтеграційному рівні було подолано багатовікове розмежування між різними напрямками біографіки – формуванням суто довідкового інформаційного ресурсу, з одного боку, і збиранням описових документів та матеріалів, науковими напрацюваннями, літературно-біографічною творчістю – з іншого.

Нині стає все більш очевидним, що формування електронного комунікаційного середовища, швидке зростання у ньому ресурсів біографічної інформації об'єктивно зовсім по-новому поставили питання про самі принципи її збирання, систематизації, підготовки до використання, оприлюднення та функціонування у різних сферах суспільного життя. Справа, насамперед, полягає у тому, що становлення сучасної інформаційної парадигми суспільства знань з її вимогами доступності, оперативності, багатовимірності даних, творчої участі користувача у формуванні нових знань докорінно змінило співвідношення й характер взаємодії між різними складовими біографічної інформації, надзвичайно піднесло значення швидкості, потужності й евристичної ефективності інформаційних обмінів.

Новацією стало насамперед те, що суттєво різні види документів – довідкові біографічні статті, повнотекстові версії досліджень і історико-біографічних літературних творів, спогади та епістолярій, разом з іконографією та мультимедійними документами, будучи об'єднаними в межах єдиних електронних інформаційних комплексів, по суті, набувають зовсім іншої інформаційної якості. На зміну одновимірній, завжди обмеженій за обсягом і змістовим наповненням інформації, як продукту доби друкарської, книжкової культури, прийшли принципово нові можливості досягнення всебічного, «стереоскопічного» бачення як окремої особистості, так і соціально-професійних груп і навіть поколінь через одночасне використання й порівняння в одному ресурсі, чи навіть

одночасно в багатьох окремих електронних ресурсах, різночасових життєписів, досліджень, документальних публікацій.

Нові технологічні засоби як ніколи раніше актуалізують весь попередній набуток наукової і літературної біографіки, досить різноманітний за своїми світоглядними, ідейними, методичними підходами, а також весь комплекс введених до інформаційного обігу документальних джерел. Монополія певних авторських дослідницьких поглядів, особливо відчутна у друкованих довідкових виданнях, поступається завдяки цьому місцем активному пошукові читача, який здобув відтепер широкі можливості для інтенсивної інтелектуальної і духовної взаємодії з різноманітною інформацією – порівняння матеріалів, їх паралельного прочитання, ознайомлення з різними поглядами. Саме по собі це створює великий евристичний потенціал, слугує інтенсивному поширенню і примноженню знання. Особливо це відчувається при застосуванні так званих вікі-технологій та їм подібних.

Втім, детальне ознайомлення з характером і видовим розмаїттям електронних ресурсів біографічної інформації, принципами їх побудови, історією зародження наприкінці ХХ ст. і новітніми тенденціями еволюції свідчить, що у їх організації втілюються результати творчих пошуків, котрі велися дослідниками, видавцями, спеціалістами бібліотечно-інформаційної сфери ще задовго до початку комп'ютерної ери. Можна стверджувати, що електронна біографіка від початку багато в чому спиралася на уявлення і стереотипи старого досвіду. Вона безпосередньо «виросла» з того, до чого прагнула й чого так і не змогла здобути друкована. У цьому є свої «плюси», але є і відчутні «мінуси». Останні полягають, насамперед, в тому, що упорядники електронних ресурсів попервах розглядали їх просто як удосконалений і швидко доступний варіант друкованих. Недарма першими в електронному просторі з'явилися елементарні цифрові відтворення низок біографічних статей з окремо взятих друкованих словників та енциклопедій. Як результат цього, протягом певного часу електронні ресурси біографічної інформації формувалися без використання тих дійсно інноваційних рішень і потенційних можливостей, які привнесені новітніми інформаційними технологіями для формування багатомірних, багатокomпонентних інформаційних комплексів, потреба у яких є значною.

З висоти сьогодення очевидно, що на першому етапі освоєння гуманітарною наукою і культурою потенційних можливостей новітніх інформаційних технологій інакше й не могло бути. Бурхливий процес формування електро-

них ресурсів біографічної інформації багато в чому розгортався стихійно, досить суперечливо, будучи дуже далеким від ідеалу. Проте цей початковий період, як ми спробуємо довести далі на конкретному матеріалі, не вповні завершився й дотепер.

Зазначені обставини не створюють для дослідників певної дистанції, з якої розвиток ресурсів біографічної інформації можна було б повною мірою об'єктивно проаналізувати, реально оцінивши здобутки і прорахунки, гострі не вирішені проблеми, визначити перспективні завдання і шляхи їх досягнення. Очевидно, саме ці чинники обумовлюють відчутний відрив сучасних досліджень історії розвитку і здобутків біографічної справи від розв'язання перспективних завдань її подальшого поступу.

Не вдаючись тут до детального історіографічного аналізу існуючих наукових напрацювань (його буде зроблено в окремому спеціальному розділі), зазначимо, що сьогодні осмислення здобутків світової і вітчизняної біографіки вимагає далеко не лише філософського аналізу її світоглядних підвалин, здійснення історичних і культурологічних студій окремих минулих етапів еволюції наукових і літературних жанрів, прийомів біографічного письма, джерелознавчих та методичних питань підготовки й використання у науковій роботі довідкових біографічних видань різних видів. Зазначена проблематика із сучасних методологічних засад вже досить ґрунтовно й різнобічно розроблена зарубіжними і вітчизняними дослідниками: істориками – В. С. Чишком [1041], Х. Метью [1063], І. Ф. Петровською [964], С. М. Ляшко [114], Я. М. Щаповим [1045]; філософами та літературознавцями – А. Л. Валевським [830], І. Я. Лосієвським [924]. Не меншою мірою спеціальних ґрунтовних досліджень вимагають концептуальні проблеми розвитку власне довідкової біографічної справи в розрізі її досвіду, науково-методичних засад, перспектив на майбутнє. У цій галузі склалася певна дослідницька традиція, але, переважно, лише історико-бібліографічна, описова. Європейськими й американськими фахівцями із словникової і видавничої роботи та бібліографами (А. Гямсоном [78], Ф. М. Річесом [83], М. М. Куфаєвим [43], М. Арнімом і його послідовниками [68], І. М. Кауфманом [38; 39], К. Р. Сімоном [60], О. Л. Шапіро [67], Р. Слокумом [84], А. М. Верьовкіною [28], Є. Ю. Єлісіною [36; 35], колективом під керівництвом П. А. Зайончковського [37], М. Ж. Маркузе [79], А. Б. Грузиногою [33]) підготовлено чимало оглядів довідкових біографічних видань різного формату – як ґрунтовних, академічного рівня, так і у вигляді розділів навчальних посібників, а також стислих, ре-

комендаційних. Зусиллями вітчизняних науковців Т. В. Куриленко, Н. І. Любо-вель та О. М. Яценка цю роботу розгорнуто і в Україні започаткуванням серії бібліографічних покажчиків «Джерела української біографістики» [41; 42].

Однак до цього часу суттєво бракує ґрунтовних досліджень практично-го досвіду та методики світової і вітчизняної довідково-біографічної справи, її сучасного стану, невирішених питань формування ресурсів біографічної інформації, насамперед електронних, обґрунтування перспективних завдань, напрацювання шляхів їх розв'язання, алгоритмів подальшого розвитку, визначення місця й ролі бібліотечних установ у важливій справі інтеграції і поширення біографічної інформації. У зарубіжній науковій літературі до цих проблем найбільш близькими є численні публікації з питань застосування у бібліотечній діяльності новітніх інформаційних технологій, формування електронних бібліотек і архівів. Однак конкретних розробок з досвіду, методичних і організаційних завдань формування електронних ресурсів біографічної інформації обмаль і вони мають переважно стислий описовий і рекламний характер як керівництво для користувачів (Х. Вольшшлегер [1068], П. Ю. Каллініков [759; 760; 758; 757]). В Україні загальні підходи до цієї проблематики було окреслено впродовж останнього двадцятиліття у статтях академіка НАН України Я. Д. Ісаєвича [879], Я. Р. Дашкевича [893], І. Купріяновича [909], М. М. Варварцева [831], В. С. Чишка [1042], С. М. Ляшко [939]; О. М. Яценка [886; 1055; 1061], Н. П. Романової [1006; 1005] та В. І. Попика [980; 971], М. С. Держалюка [859], Т. В. Добко [863], В. М. Тимченка [1026], Н. І. Черниш [1039], інших авторів, а впродовж останніх років з'явилися перші ґрунтовні монографічні дослідження С. М. Ляшко [932; 937]. Майже до останнього часу праці з проблем світового досвіду, завдань, методичних та практичних засад формування електронних ресурсів біографічної та біобібліографічної інформації в Україні публікувалися лише В. І. Попиком [991], нині в цьому напрямі почали плідно працювати й інші науковці Інституту біографічних досліджень НБУВ. На наше переконання, для вирішення окреслених вище завдань загальний вектор дослідницької роботи необхідно розгорнути від минулого обличчям до сьогодення і майбутнього.

В цілому доводиться констатувати, що проблеми актуального для нашої доби історичного й новітнього теоретичного, методичного, організаційного досвіду розвитку ресурсів довідкової біографічної інформації, передусім в розрізі «збирання імен» – масового біографічного матеріалу, безперервно-

го вдосконалення форм і методів, практичних прийомів його нагромадження, систематизації і представлення біографічних даних про численних представників минулих та сучасних поколінь і дотепер залишаються недостатньо осмисленими спеціалістами.

Особливою мірою це стосується понятійного апарату; окреслення всього широкого видового кола ресурсів біографічної інформації, осмислення довготривалих історичних тенденцій їх еволюції, сучасних завдань та перспектив інтеграції до електронного інформаційного простору; специфічних особливостей нагромадження, впорядкування і використання ресурсів впродовж віків у відмінних між собою соціальних та культурних системах; функціонування їх у різних сферах та рівнях соціальних комунікацій: у державному, суспільному та приватному житті, у науці, освіті, культурі, вихованні. На більшу увагу заслуговують питання змін видового репертуару, змістового наповнення, стилістичних характеристик і загальної соціокультурної спрямованості біографічних ресурсів відповідно до історичної трансформації інформаційної парадигми суспільства, взаємовпливів біографічних шкіл різних країн. Поглибленого вивчення потребують проблеми розвитку методичного інструментарію дослідницької, видавничої та інформаційної роботи, збереження, передачі і подальшого розвитку традицій формування ресурсів довідкової біографічної інформації, подолання застарілих стереотипів; взаємозв'язків і співвідношення електронних ресурсів з друкованою біографічною продукцією.

Спеціальної розробки, конкретизованої в розрізі завдань розвитку біографічної інформації та забезпечення широкого доступу до неї з науковою та культурно-освітньою метою, вимагають і такі кардинальні проблеми культурно-інформаційної політики, окреслені ще на рубежі ХХ–ХХІ ст. Програмою ЮНЕСКО «Інформація для всіх», як розширення сфери діяльності, визначення нової ролі й можливостей ключових інформаційних інститутів суспільства – бібліотек та архівів, інших інформаційних та громадських центрів, забезпечення їх мережевої взаємодії; адаптація, поширення та використання віртуальних лабораторних методів роботи для потреб вчених і дослідницьких інститутів [2]. До цього актуального проблемного кола належать, зокрема, питання місця, ролі, можливостей і перспектив діяльності бібліотечних установ як важливих інтеграторів і поширювачів біографічного знання, методичних та організаційно-технічних засад розбудови інтегрованих та локальних, галузевих та регіональних ресурсів біографічної інформації, формування єдиного дослід-

ницького середовища як знаряддя кооперації зусиль дослідників-біографістів, які працюють у різних регіонах України і за кордоном. Лише повнота опрацювання названих вище (і багатьох інших, більш вузьких і спеціальних) проблем забезпечить належний науково-методичний супровід практики формування біографічних та суміжних з ними інформаційних ресурсів.

Недостатність теоретичних і методичних напрацювань у свою чергу обумовлює брак «критичної маси» поглиблених практично-прикладних розробок. Останній є особливо відчутним в умовах, коли у світі, і в Україні зокрема, не сформувалася ще система «горизонтальної» координації розрізнених зусиль наукових установ, бібліотек, архівів та музеїв, освітніх закладів, інформаційних та видавничих структур, яка могла б сприяти виробленню прийнятних для широкого загалу дослідників-біографістів, бібліографів, бібліотечних працівників, інформатиків та споживачів інформації рамкових рішень, конвенційних угод щодо пріоритетних завдань, форм і методів упорядкування ресурсів біографічної інформації.

Йдеться про нагальну необхідність створення схеми творчої співпраці, хоча б віддалено подібної до тієї, яку вибудовує нині міжнародне бібліотечно-інформаційне співтовариство в галузі формування електронних бібліотек (Всесвітня бібліотека, Європейська бібліотека та Європіана, Бібліотечна асамблея Євразії, національні мережі цифрових бібліотек тощо).

Що ж стосується в контексті нашого дослідження електронних бібліотек взагалі, то вони й досі недостатньо враховують потреби і специфіку формування біографічних ресурсів, які вимагають особливої системи розбудови контенту, його структурування, організації пошуку необхідних даних. Образно кажучи, біографіка хоча й складає все більш помітну й запитувану читачами частку контенту електронних бібліотек, проте значною мірою «загубилася» у них, що суттєво знижує інформаційні й евристичні можливості представлених матеріалів. Слід у цілому констатувати, що завдання й науково-методичні, технічні та організаційні проблеми формування ресурсів біографічної інформації і розвитку електронних бібліотек знаходяться у відчутно різних площинах, які перетинаються лише частково. Ці ресурси здебільшого не є автономною частиною або «окремим випадком» електронних бібліотек, хоча самі собою і можуть включати до свого складу біографічні сегменти вже існуючих загальних або спеціально створюваних електронних книжкових зібрань (через гіперпосилання). У той самий час ресурси біографічної та суміжної з нею інформації активно формують-

ся нині поза межами електронних бібліотек – як електронні бази даних різного рівня складності, «відкриті архіви», цифрові колекції.

Сама матриця рішень, вироблених наукою та інформаційною практикою для електронних бібліотек, баз даних, архівів лише частково накладається на проблематику ресурсів біографічної інформації. Вона потребує спеціальних концептуальних напрацювань, наукових передбачень, власної стратегії розвитку. Саме через їх брак та розпорошеність зусиль учасників, значну комерціалізацію справи, відсутність у світовому, національних та регіональних вимірах сформованих співтовариств науковців та інформатиків, які могли б дієво скоординувати, методично й організаційно підтримати процес розвитку електронних ресурсів біографічної інформації, він повторив наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. деякі давно пройдені й полишені осторонь друкованою біографікою підходи, застарілі форми роботи.

Крім того, доводиться констатувати, що біографічна інформація значною мірою перемістилася у площину прикладного позанаукового знання, іноді відчутно спрощеного. Збіднюється її ідейний потенціал, втрачається принцип достовірності інформації, останнім часом все більш помітними стають тенденції ажіотажності, сенсаційності. Багато в чому дається взнаки недостатнє врахування досвіду й традицій довідкової біографіки, науково-інформаційної, джерелознавчої та археографічної роботи. Нерідко недостатньо враховуються цільове призначення інформації, соціально-психологічні, етнопсихологічні та навчально-педагогічні аспекти її сприйняття. Помітними є політизованість окремих ресурсів, їх використання для глобальних інформаційних впливів. За таких умов набуває особливої актуальності проблема збереження і подальшого розвитку напрацьованих представниками багатьох поколінь високих науково-методичних традицій, культури біографічної науки і видавничо-інформаційної практики.

Таким чином, бурхливий і, за багатьма параметрами, стихійний розвиток електронних ресурсів біографічної інформації за нашої доби, недостатня визначеність його суттєвих методичних і організаційних засад, завдань і перспектив на майбутнє об'єктивно створили гостру проблемну ситуацію, висунули на порядок денний цілий комплекс важливих дослідницьких завдань, без глибокого осмислення і розв'язання яких, на нашу думку, подальший поступ біографічно-інформаційної справи не може бути по-справжньому успішним і корисним для суспільства в плані забезпечення інформаційних запитів сфер

освіти, науки, культури, патріотичного виховання, державного управління, презентації України у світі.

Аналіз, адаптація до сучасних реалій і творче використання досвіду різних етапів розвитку ресурсів біографічної інформації для постановки й вирішення як загальних, так і конкретних, вузькоспеціальних наукових та технологічних завдань розбудови інформаційного простору України як суверенної держави, прогнозування і планування подальшого розвитку національних ресурсів гуманітарної інформації в цілому набувають особливої актуальності в умовах руху до утвердження нового за своїми якісними вимірами суспільства громадянського, відкритого, коли інформація стає, по суті, важливим чинником процесу відродження гуманістичних ідеалів, повернення вітчизняній історії її «людського обличчя», зміцнення національної патріотичної свідомості, формування високої культури історичної пам'яті, виховання міжетнічної та міжконфесійної толерантності.

Отже, наукова й практична актуальність теми нашого дослідження обумовлена його загальною спрямованістю на подолання протиріччя між назрілими потребами теоретичного, методичного і практично-організаційного забезпечення подальшого розвитку вітчизняних ресурсів біографічної інформації як важливої складової національного гуманітарного інформаційного простору і недостатнім рівнем наукових уявлень про них, на осмислення світового й вітчизняного досвіду, нагромадженого у цій сфері дослідницької і науково-інформаційної роботи; відсутністю належного теоретичного та методичного опрацювання проблем співвідношення і взаємозв'язків між друкованою та електронною біографікою, шляхів і методів збереження й примноження традицій вітчизняної біографіки в умовах формування розподілених інформаційних ресурсів, заснованих на різних організаційних та правових засадах; браком прикладних розробок на перетині гуманітарних і інформаційних дисциплін щодо організаційно-методичних та системотехнічних засад розбудови електронних ресурсів, їх структурної побудови, оптимізації змістового наповнення; а також загальною невизначеністю уявлень про місце, роль і можливості бібліотечних установ та інформаційних центрів у цьому процесі. Суспільна актуальність такого дослідження зумовлена також масштабністю громадського зацікавлення у розбудові загальнодоступних масивів точної і докладної біографічної інформації про широке коло видатних і менш відомих співвітчизників та зарубіжних прихильників України.

Метою нашої роботи є осмислення досвіду, найбільш суттєвих історичних закономірностей, тенденцій і традицій, сучасного стану та подальших перспектив і завдань розвитку світових і вітчизняних ресурсів біографічної інформації; виявлення актуальних нині теоретичних, методичних і практичних здобутків минулого і сучасності, які можуть бути ефективно використані українськими дослідниками-біографістами і спеціалістами в галузі інформаційних технологій у майбутньому; вироблення пропозицій щодо конкретних шляхів і методів, алгоритмів оптимізації формування загальнонаціональних, регіональних, галузевих, проблемно-тематичних ресурсів біографічної інформації. При цьому дослідження свідомо спрямовується на сутнісні та змістові аспекти проблем формування ресурсів біографічної інформації, залишаючи поза розглядом суто технічні, прикладні напрями роботи з формування електронних ресурсів, оскільки вони належать до сфер інформатики, комп'ютерних технологій, організації інформаційного бізнесу і вимагають окремого спеціального дослідження фахівцями у відповідних наукових галузях.

Іншою характерною рисою пропонованої роботи є суттєве варіювання у ній самого «масштабу» розгляду досліджуваних проблем, різних етапів розвитку біографічних ресурсів, рівня деталізації. Зазначене пояснюється практичною безмежністю фактичного матеріалу, який може бути використаний, а отже, необхідністю зосереджуватися на головному, залишаючи осторонь цікаві, але надлишкові для мети нашого дослідження проблеми і сюжети. Одна справа, коли йдеться про характеристику загальносвітових процесів, для якої можна застосувати найбільш загальні підходи, – інша справа, якщо необхідно з більшою мірою деталізації розглянути явища, тісно пов'язані з розвитком довідкової біографіки у державах, до складу яких входили українські землі. Матеріали залучаються нами лише у тому випадку, якщо вони мають принципове загальне значення для розуміння світових тенденцій або безпосередньо стосуються України.

Виходячи з мети дослідження, ми поклали в основу роботи комплексні, міждисциплінарні дослідницькі підходи, які раніше недостатньо застосовувалися для вивчення проблем біографіки та біографістики як спеціальної історичної дисципліни. Досвід формування ресурсів біографічної інформації аналізується нами насамперед крізь призму розвитку їх соціально-комунікативних функцій. Зазначене пов'язано передусім з необхідністю охопити єдиним синтетичним поглядом різночасові і різнохарактерні процеси і явища на шляху

вдосконалення змістового наповнення і практичної інформаційної цінності ресурсів, які традиційно розрізнено і фрагментарно вивчалися представниками окремих наукових дисциплін: істориками-джерелознавцями, історіографами й археографами, книгознавцями й бібліотекознавцями, бібліографознавцями, певною мірою – педагогами і психологами, а нині також фахівцями з інформаційних технологій.

Досягнення поставленої мети вимагає послідовного вирішення розгалуженого комплексу взаємопов'язаних конкретних дослідницьких завдань. Першорядними, вихідними поміж них є необхідність чіткого окреслення змістової сутності ресурсів довідкової біографічної інформації як важливої складової гуманітарного інформаційного ресурсу суспільства, осмислення їх місця у суспільно-політичному, науковому, культурному житті; з'ясування здобутків і вразливих місць існуючих уявлень про загальний стан, досвід і перспективи розвитку, виокремлення недостатньо опрацьованих і дискусійних проблем, які потребують першочергового дослідження, зокрема, шляхом критичного аналізу їх відображення у науковій та суспільно-політичній думці; впорядкування понятійного ряду; виявлення взаємозв'язків між наявною джерельною базою і теоретичними та методичними засадами вивчення досвіду, сучасного стану, проблем та перспектив розвитку ресурсів біографічної інформації.

Наступним завданням є дослідження світового досвіду формування ресурсів довідкової біографічної інформації в історичній динаміці їх розвитку: витоків та ранніх етапів еволюції; характерних рис процесу нагромадження за Новою і Новітньою добою, з якими пов'язуються нині уявлення про класичний період розвитку біографіки, традиції і здобутки якого значною мірою визначають напрям сучасного її поступу. Реалізація цього завдання важлива тим, що відкриває шлях для здійснення, у порівнянні зі світовими тенденціями, аналізу послідовних етапів нагромадження ресурсів біографічної інформації на Сході Європи за Середньовіччя, згодом – на теренах Російської імперії та Радянського Союзу, осмислення характеру і значення здобутого впродовж століть досвіду для сучасної української біографіки. Особливе місце при цьому належить завданню виявлення характерних особливостей і специфічних рис процесу становлення та розвитку ресурсів біографічної інформації в Україні, які значною мірою обумовлюють нині її оригінальність і несхожість з довідковою біографічною справою зарубіжних країн, об'єктивні можливості й перспективні напрями її подальшої розбудови.

Центральне місце у дослідженні посідають завдання осмислення шляхів і основних етапів становлення, характерних ознак і новітніх тенденцій, проблем та завдань розвитку світових і вітчизняних електронних ресурсів біографічної інформації. Важливим у цьому плані є, зокрема, виявлення «генетичних кодів», традицій і стереотипів, успадкованих електронними ресурсами наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. від друкованої біографіки та біобібліографії, довідкової біографічної справи, їх значення, позитивного, а часом і негативного гальмівного впливу на подальший розвиток; аналіз невирішених проблем, протиріч і кризових явищ, що нагромадилися у початковий період і об'єктивно обумовили необхідність пошуку більш досконалих рішень шляхом повнішого використання можливостей, напрацьованих новітніми інформаційними технологіями. Завданнями особливого значення є з'ясування тенденцій, які набирають силу впродовж поточного періоду і ще не повною мірою виявили себе, але які об'єктивно мають значний потенціал для розгортання найближчим часом, побудова вірогідних прогнозів розвитку ресурсів біографічної інформації на найближчу, середню та більш віддалену перспективу. Особливе місце при цьому належить осмисленню місця і ролі бібліотечних установ як провідних інтеграторів суспільно значимого знання у збиранні, систематизації, опрацюванні та поширенні ресурсів біографічної інформації.

Вирішенню зазначених проблем підпорядковані завдання більш глибокого і детального з'ясування характерних особливостей розгортання українських електронних біографічних інформаційних ресурсів; вивчення вже нагромадженого у нашій країні досвіду їх формування; визначення здобутків і перспектив діяльності українських бібліотек та інформаційних центрів у цій сфері; осмислення шляхів і реальних заходів збереження й розвитку традицій вітчизняної довідкової біографічної справи в сучасних умовах; визначення концептуальних засад реалізації великих комплексних проєктів розбудови колекцій, баз, архівів біографічної інформації, а також засад і алгоритмів формування в Україні єдиного дослідницького простору в галузі біографіки та використання його можливостей для здобуття нових знань.

Отже, об'єктом нашого дослідження є широка панорама розвитку рукописних, друкованих і електронних ресурсів біографічної інформації крізь віки, а його предметом – нагромаджений у цьому процесі теоретичний, методичний і організаційно-практичний досвід в розрізі його значення для сучасного етапу та подальшої перспективи їх формування з метою забезпечення постійно зрос-

таючих інформаційних запитів сфер науки, освіти, культури, інтелектуальних і культурних інтересів громадян.

Намагатимемося охопити цей досвід не шляхом вичерпного опису здобутків біографічної, насамперед – довідкової біографічної та біобібліографічної справи, а передусім у його найбільш значимих для сучасності, ключових моментах. Відмова від написання вичерпно деталізованої, суто «лінійної» історії розвитку дослідницької й інформаційно-видавничої справи у біографічній галузі дає можливість перенести центр уваги на генезу та наступну трансформацію уявлень, принципів підходів, традицій, методичних і практичних засобів, а через їх осмислення – на актуальні нині проблемні питання формування й використання ресурсів біографічної інформації, їх призначення і ролі в сучасному суспільстві. Отже, ця монографія є поглядом крізь призму досить розмаїтого досвіду, здобутого за різних історичних епох у системах відмінних між собою культур. Він спрямований на забезпечення комплексного порівняльного аналізу давніх і сучасних уявлень, підходів, здобутків, гострих невирішених питань в укладанні і використанні рукописних, друківаних і електронних ресурсів біографічної інформації; окреслення на цій основі кола найбільш суттєвих завдань, які постали перед довідковою біографікою за доби переходу від традиційної книжкової до мережевої інформаційної культури. Поглиблене розуміння цих питань необхідне насамперед для того, щоб забезпечити в нових умовах збереження, творче переосмислення і розвиток великого арсеналу здобутків вітчизняної історико-біографічної науки, її демократичного, народознавчого світоглядного спрямування, високого інтелектуального і культурного злету, а також створених багатьма поколіннями дослідників науково-методичних напрацювань, традицій, які визначають її національну своєрідність і патріотичну спрямованість. Не менш важливим уявляється завдання вироблення сучасних науково-методичних засад підвищення ефективності використання ресурсів біографічної інформації в практиці освітньої, виховної роботи, в діяльності установ культури, насамперед – бібліотек, у вдосконаленні інструментарію наукових досліджень та інформаційної діяльності, у суспільно-політичному житті, у репрезентації України світові.

Цю книгу задумано передусім з метою дати відповідь на актуальні питання розвитку ресурсів довідкової біографічної та біобібліографічної інформації, осмислити надбання, які необхідно освоювати, зберігати і використовувати, «взяти із собою в майбутнє». При цьому нашою робочою гіпотезою є розгляд

всього довготривалого процесу формування згаданих ресурсів у різних його виявах як єдиного поступового процесу трансформації, обумовленого суспільно-політичним, науковим і культурним прогресом і, відповідно, розвитком і зміною інформаційних парадигм суспільства. Такий підхід дає можливість зрозуміти сучасний етап як ланку загального ланцюга, значною мірою – лише як перехідну від доби книжкової до ери електронної культури біографічної інформації, а отже – незавершену, позначену наявністю і маси елементів, притаманних попереднім етапам, і проривних перспективних рішень, які паралельно співіснують в єдиному науково-інформаційному просторі.

Потреби всебічної перевірки висунутої робочої гіпотези, розв'язання поставлених дослідницьких завдань, а також сам характер наявних джерел, склад і методичні проблеми використання яких докладно буде розглянуто окремо, обумовили необхідність комплексного застосування широкого кола різноманітних дослідницьких методів, що сукупно мають забезпечити наукову об'єктивність і всебічність розробки. Йдеться як про загальнонаукові теоретичні методи аналізу і синтезу, узагальнення, дедукції та індукції, пояснення, систематизації та класифікації, так і про широко використовувані емпіричні – спостереження, опису та порівняння. При цьому спостереження й порівняння застосовувалися до методичних підходів, інформаційних продуктів, їх видів між собою, а узагальнення – до результатів різночасових обстежень стану електронних ресурсів, що дозволило відстежити тенденції їх розвитку, видозмін.

Поряд із зазначеними загальними методами наукового дослідження використовувалися й більш спеціальні, зокрема з арсеналу гуманітарних наук. Взаємопов'язане застосування історичного, системного, ретроспективного та порівняльного підходів дало можливість аналізувати явища паралельного, типологічно подібного розвитку ресурсів біографічної інформації, окремих їх видів у різночасовому вимірі в цілісних системах різних цивілізаційних структур та національних культур. Структурно-функціональний аналіз був необхідний для з'ясування місця і призначення історично сформованих видів ресурсів в системі соціальних комунікацій різних країн і історичних епох, а також осмислення місця, ролі і специфіки функціонування бібліотечних установ у зазначених комунікаціях. Методи герменевтики дієво використовувалися для витлумачення первісного смислу окремих явищ, їх своєрідності і невідповідності усталеним нині уявленням. Широко застосовувалися також джерелознавчий та історіографічний аналіз. Термінологічний метод вживався при дослідженні історичної

плинності понять та визначень, які використовувалися в різні часи і застосовуються нині в інформаційно-біографічній справі, їх сутнісної трансформації.

Пропонована читачеві праця започатковує напрям комплексного дослідження теоретичних і методичних проблем формування і функціонування у суспільстві ресурсів біографічної інформації, які отримують у наш час роль все більш значущого сегмента гуманітарного інформаційного простору, а також прикладної розробки питань організаційно-практичного забезпечення розбудови інтегрованих і локальних інформаційних продуктів, консолідації єдиного віртуального дослідницького простору.

Наукова новизна, теоретична і практична значущість здійсненого дослідження полягає у виробленні й обґрунтуванні, замість розрізнених, сегментарних, взаємно не пов'язаних між собою узагальнень, цілісного погляду на весь багатовіковий шлях формування ресурсів біографічної інформації, від доби рукописних пам'яток до часів утвердження електронної інформаційної культури, як на безперервний процес їх еволюції, диференціації і синтезу, розвитку нових форм інформаційно-видавничої практики, а разом з нею і теоретичних уявлень про призначення й використання ресурсів, розширення їх видового діапазону, практичного й методичного вдосконалення збирання, систематизації, опрацювання й оприлюднення біографічної інформації. Зазначене створює принципово нову, адекватну реаліям минулого і сьогодення картину щодо характеру, місця, ролі ресурсів біографічної інформації у суспільстві, дає можливість відійти від поширених спрощених уявлень про досить пізні, лише за Нової доби, становлення біографічно-інформаційної справи, а також від різкого протиставлення довідкової (словникової і енциклопедичної, біобібліографічної) біографічної справи дослідницькій, літературній та документальній біографіці. Запропоновані нами нові підходи до проблем генетичного зв'язку між різними видами біографічної інформації, їх взаємного переплетіння та постійної трансформації під впливом суспільних запитів, зміни загальних інформаційних парадигм є дієвими теоретичними й методичними засадами для осмислення сучасного етапу дослідницької, видавничої й інформаційної роботи, пов'язаного з входженням біографічної інформації до електронного гуманітарного простору як органічної складової тривалого процесу, закономірного результату попередніх здобутків і безпосередньої основи для наступного розвитку, як кроку з минулого в майбутнє. Ці нові підходи відкривають оптимальні шляхи до реалізації висунутих нашою добою завдань інтеграції всієї суми багатовікових напрацювань

та біографічних документів до сучасних електронних ресурсів біографічної інформації. Вони дають змогу досягнути весь комплекс історико-біографічних матеріалів, які завдяки можливостям новітніх інформаційних технологій можуть і повинні бути актуалізовані і повернуті до широкого інформаційного вжитку.

Принципово важливими для майбутнього розвитку біографічної інформаційної справи видаються нам також запропоновані положення про недовершений, перехідний характер біжучого етапу розвитку біографічних ресурсів, необхідність серйозних зусиль для наближення їх до рівня вимог сучасної інформаційної парадигми та більш активного використання засобів, запропонованих новітніми інформаційними технологіями, а разом з тим – щодо важливості прогнозування і врахування появи принципово нових інформаційних запитів і відповідних їм технологічних можливостей. На нашу думку, ці положення, докладно розкриті на сторінках монографії, мають не лише загальне теоретичне й методичне, а й вагоме практично-прикладне значення для забезпечення успішного поступального розвитку всього вітчизняного гуманітарного науково-інформаційного простору.

РЕСУРСИ ДОВІДКОВОЇ БІОГРАФІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА ЇХ МІСЦЕ У
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ, НАУКОВОМУ, КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ:
ПРОБЛЕМАТИКА Й МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ

Звертаючись до вивчення історичного досвіду, завдань і перспектив подальшого розвитку ресурсів біографічної інформації, як важливої частини культурного й інтелектуального надбання народів, передусім необхідно окреслити їх сутність і зміст, призначення та особливості функціонування на різних етапах цивілізаційного поступу, а також історичну еволюцію осмислення проблем, пов'язаних з ними, у суспільно-політичній та науковій думці, інформаційній практиці.

Зазначені проблеми є предметом розгляду у першому розділі нашого дослідження. Йдеться насамперед про їх постановку, чітке окреслення основних понять і принципових підходів, які пропонується нами використовувати у подальшому. Не менш важливим видається й визначення кола джерел, їх особливостей та інформаційної цінності, дослідницького інструментарію, необхідного для досягнення адекватного реаліям минулого і сучасності осмислення досвіду, нагромадженого у справі формування ресурсів біографічної інформації і цінного для майбутнього.

1.1. Проблеми формування й використання ресурсів довідкової біографічної інформації у науковій та суспільній думці

Непересічне значення біографічного знання, спрямованого на розуміння досвіду попередніх поколінь, їх ідеалів і вчинків для формування свідомості людей, морального й патріотичного виховання, передачі традицій від покоління до покоління, для всіх часів було аксіомою. Саме тому впродовж віків людством вироблено різноманітні соціально-комунікативні ритуали спільного вшанування пам'яті визначних співвітчизників, земляків, представників власного роду, способи і форми збереження й передачі для майбутнього їхніх імен, діянь, біографічних відомостей, більш широкої родовідної та життєписної інформації про них. З часом вони закономірно стали об'єктом рефлексії у суспільній думці, а їх розвиток в часі – предметом наукового теоретичного осмислення. Те саме стосувалося й збирання та використання даних про живих сучасників, що були необхідні для забезпечення соціальних, політичних, воєнних, державних, наукових і культурних інтересів.

1.1.1. Базові поняття і визначення. Кожній історичній добі, цивілізаційно-культурній системі, у пізніший період – національній культурі, притаманне досить різне розуміння характеру й значення матеріалів про представників минулих поколінь, даних про сучасників, способів їх збирання, упорядкування, використання в суспільній практиці. Звідси – значні відмінності у підходах, у самих системах засадничих понять і використовуваних термінів, співвідношень між ними. На наш погляд, вони завжди були обумовлені світоглядними, науковими та інформаційними парадигмами свого часу, відзначалися плинністю змістового наповнення. Від цього походять і розбіжності у нині вживаній термінології, помножені на загальну її неусталеність, пов'язану зі швидким розвитком наукового знання у наш час, еволюцією самого предмета досліджень.

Зважаючи на це, відповідно до мети нашого дослідження, передусім спробуємо визначитися з базовими поняттями, покладеними в його основу. Ними є, насамперед, *«біографічна інформація»*, *«ресурси біографічної інформації»* та *«ресурси довідкової біографічної інформації»*. Зазначені терміни, на нашу думку, не є суто науковими, радше – вони прийшли у науку із суспільної практики, з практичного знання. І в минулому, і нині вони є досить «розмитими», використовуються у різних смислових аспектах і з відчутно відмінним

змістовим навантаженням. Відсутні чіткі уявлення стосовно того, яке між ними співвідношення, що входить до їх меж і що залишається поза ними. Йдеться, здебільшого, про інтуїтивне використання в соціогуманітаристиці та інформаційній сфері понять, зміст яких уявляється «всім зрозумілим».

Перше зі згаданих вище понять – *«біографічна інформація»* – використовується, насамперед, у царині історико-біографічних досліджень та у сучасному практичному соціально-комунікаційному обігу. Воно часто вживається у широкому розумінні, як зібрання актуальних у суспільному й історико-культурному розумінні даних про життя різних осіб, або у вузькому – щодо однієї певної особи, які слугують джерелом основних (але не лише довідкових) *біографічних відомостей* про неї і дозволяють скласти певне, більш чи менш розгорнуте, уявлення про її походження, родинні і суспільні зв'язки, освіту, професійні чи творчі здобутки, основні віхи життя і, нарешті, в сукупності своїй – про психологічний і соціокультурний тип особистості, її етнокультурні обриси. Не зрідка термін *«біографічні відомості»* використовується досить конкретизовано, як синонім суми найбільш загальних і значною мірою формалізованих довідкових *біографічних даних* (коли народилася, де навчалася та чи інша особа тощо), особливо коли йдеться про живих сучасників. У цьому плані він є вужчим, ніж *«біографічна інформація»*, оскільки остання може включати й чимало неформалізованих, описових даних, наприклад про певні важливі події та епізоди у житті людини, спосіб її життя, риси характеру. Здебільшого такого роду *відомості* прийнято відносити до *просопографічних*.

Принагідно зауважимо, що *«біографічна інформація»*, *«біографічні відомості»*, *«біографічні дані»* в їх історико-культурному і суспільно-політичному розумінні, на нашу думку, жодним чином не повинні трактуватися як тотожні *«персональним даним»*, нерозголошення яких охороняється законодавством більшості країн світу. Зміст останніх узагальнено, без конкретної деталізації, трактується вітчизняним законодавством як «відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована» [4]. На практиці до кола *«персональних даних»*, або *«персональної інформації»*, відносять в комплексі: прізвище, ім'я та по батькові особи, її адресу, електронну пошту, номери телефонів, реквізити особових та фінансових документів, внесені до інформаційних баз і систем.

Не можна не згадати й про те, що впродовж останніх десятиліть у багатьох працях, присвячених біографічним дослідженням і біографічній інфор-

мації, активно застосовується також термінологія, яка не має чіткого обґрунтування і, головне, розмежування з понятійним рядом інших наук, як соціогуманітарних, так і природничих. На тлі їх швидкого поступу це вносить певні незручності. Так, на нашу думку, не варто в історико-культурних студіях ставити в один ряд з *«біографічною інформацією»* термін *«персоналістика»*, оскільки під ним все більше розуміють нині новітню прикладну дисципліну, що досліджує проблеми розвитку людських ресурсів з урахуванням максимальної реалізації можливостей людини [817]. Натомість більш коректним є вживання в інформаційно-біографічній сфері поняття *«персоналія»*, безпосередньо запозиченого з бібліотечно-бібліографічної практики. *«Personalia»* традиційно позначає біобібліографічні розділи у каталогах, довідкових, періодичних та інших виданнях, а також словникові статті або матеріали, що висвітлюють життя певної особи, а нині ще й розділи порталів та веб-сайтів установ, громадських організацій, інформаційних агенцій, які містять біографічні довідки. Тому в сучасній інформаційній практиці *«персоналіями»* називають біографічні матеріали про осіб, зібрані в електронних сховищах у певних систематизованих електронних колекціях [1036].

Осторонь нашого дослідження залишимо також нерідко (й неправомірно) вживане біографістами поняття *«персонологічна інформація»*, взяте з понятійного апарату персонології – розділу медичної психології і психотерапії, предметом вивчення якої є здорова й хвора особистість [1016]. Специфічні трактування *«біографічної інформації»* і *«біографічних даних»*, джерел і методів їх збору, прийняті у згаданих та інших напрямках сучасної психології і психіатрії [855], ми теж не розглядаємо. Те саме стосується й використання біографічних матеріалів у соціології з її спеціальним *«біографічним методом»* [1012; 820].

В якості оригінальних джерел-носіїв *біографічної інформації* здебільшого розуміються різного роду офіційні документи (зокрема, свідоцтва, формуляри, анкети, характеристики і резюме), а також наративні джерела – автобіографії, щоденники та мемуари, а останнім часом також блоги. Їх варто вважати *«первинною біографічною інформацією»*. У дещо іншій площині під *«біографічною інформацією»* розуміються вже опрацьовані дослідниками, узагальнені дані про особу, насамперед вміщені у біографічних статтях і довідках в енциклопедіях, біографічних словниках і довідниках, біобібліографіях, різного роду збірниках і альманахах, біографічних статтях та некроло-

гах у періодиці, нарешті, в електронних засобах соціальних комунікацій. Це вже – *«вторинна біографічна інформація»*, хоча про багатьох людей минулих поколінь, через втрату первинної інформації, вона залишається на наш час єдиним джерелом відомостей.

Як бачимо, своїми засадами означені уявлення укорінені в класичну науку Нової доби з її розвинутими джерелознавчими підходами. На жаль, вони залишають поза розглядом питання: чи належать до сфери біографічної інформації також літературні та наукові дослідження й публікації про особу? Йдеться про те, як повинна розумітися *«біографічна інформація»* – у вузькому джерельно-фактологічному сенсі або ж як весь багатоплановий комплекс наявних фактичних відомостей і дослідницьких напрацювань, з їх оцінками, різноманітними судженнями про певну особу, соціальну чи професійну групу, верству населення, покоління. Інформаційна парадигма сучасних соціальних комунікацій з їх незраними раніше технічними можливостями, яка вимагає подання багатовимірної, «стереоскопічної» інформації, на основі осмислення якої може здобуватися нове знання, закономірно обумовлює нове осмислення феномену *«біографічної інформації»* у самому широкому плані, нехай це і не збігається з традиційними уявленнями минулих епох.

Отже, нашій добі притаманне розуміння *«біографічної інформації»* як всієї суми фактологічних даних, документальних і дослідницьких матеріалів, суміжних відомостей про окрему особу або групу осіб, а в більш широкому, узагальнюючому плані – як комплексів подібних матеріалів. З погляду реальних наукових, освітніх та культурних інтересів сучасних споживачів *«біографічної інформації»* такі підходи є, на нашу думку, цілком виправданими.

Поняття *«ресурси біографічної інформації»*, безпосередньо пов'язане з раніше розглянутим, привнесено до царини біографіки загальними тенденціями, обумовленими утвердженням нової інформаційної парадигми, розвитком застосування у гуманітарній сфері можливостей, створених новітніми інформаційними технологіями. Воно відносно нещодавно з'явилося у широкому науковому обігу, в минулому ж практично не вживалося у тих значеннях, які здобуло нині в науці та практиці інформаційної роботи. Прийшовши на зміну традиційним поняттям науки минулого, яка цілком відокремлено розглядала складові біографічної інформації як документальні джерела, довідкові біографічні публікації, дослідницькі напрацювання, літературно-біографічні твори відповідно до усталених понятійних рядів джерелознавства, історіографії, генеалогії,

історичного краєзнавства, книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, документознавства та архівознавства, інших гуманітарних і соціальних наук, узагальнююче поняття «ресурси біографічної інформації» вповні адекватно відображає змістову частину, способи і форми збирання, внутрішньої організації, суспільного використання цілих різнорідних за своїм характером інформаційних комплексів. За комп'ютерної доби головним чинником, який перетворює масив біографічних матеріалів на ресурс, стала систематизація документів, зафіксованих на паперових чи інших носіях інформації, включення їх до певної інформаційної системи, що створює надійні можливості пошуку й оперування даними.

Зазначені уявлення в цілому відповідають існуючому нині досить широкому, породженому комп'ютерною добою, розумінню *інформаційних ресурсів* як «всієї накопиченої суспільством інформації, яку зафіксовано на будь-яких матеріальних носіях, що забезпечують її передавання у часі і просторі між різними користувачами для вирішення наукових, виробничих, управлінських та інших завдань» [10]. За таких підходів *електронні інформаційні ресурси* визнаються лише таким їх різновидом, для створення, збереження, оброблення, пошуку, відтворення й поширення яких необхідні спеціальні технічні пристрої.

Проте було б неправильним ототожнювати ресурси біографічної інформації лише із сучасними електронними інформаційними ресурсами. З висоти сучасного досвіду дослідницької, видавничої, бібліотечно-інформаційної роботи поняття інформаційного ресурсу може і повинно використовуватися ретроспективно. Такі підходи є цілком закономірними і виправданими, ефективними за своїми евристичними можливостями, оскільки лише розвинута система наукових понять сучасності дає змогу осмислити все розмаїття різнорідних явищ минулого, складну картину їх еволюції. Однак при цьому важливо уникнути невиправданої модернізації історичних реалій.

Ресурси біографічної інформації у своїх первісних, нерозвинених формах, безумовно, зародилися ще за сивої давнини, відколи почалося збирання і систематизація біографічних даних. Проблема полягає лише у тому, що ресурсом, принаймні у його реальному, діючому, практично використовуваному суспільством вигляді, в минулі століття була далеко не вся систематизована інформація. Зазначене повною мірою стосується й досліджуваної нами біографічної інформації. Сучасне ж, більш широке за своїм трактуванням, поняття «ресурси біографічної інформації» охоплює в якості своєї активно використовуваної частини і «довід-

кові ресурси», і значно ширше коло документів і матеріалів, що за доби друкарської культури фактично знаходилися поза межами легкої і зручної доступності.

Життєдіяльність суспільства здавна вимагала формування і використання масивів даних про походження й життєвий шлях людей – і видатних, і рядових, звичайних, як живих, так і померлих. При цьому важливо пам'ятати, що вони створювалися не лише для передачі історичної пам'яті, виховання молоді на зразках діянь предків, а й із суто практичною метою – для обґрунтування соціального статусу, охорони політичних, майнових, державних, суспільних інтересів. У такому розумінні вони були частиною сфери соціальних комунікацій, засобом передачі суспільно важливої інформації сучасникам і наступним поколінням.

Досить давно інформація біографічного характеру почала поступово розподілятися на розлогі життєписи, на які, в очах сучасників і нащадків, заступували лише окремі неординарні постаті, і, з іншого боку – на *спеціально підготовлені, систематизовані й формалізовані за певними правилами дані про значну кількість осіб, призначені для швидкого і зручного довідкового використання із суспільною або освітньою метою*. Саме їх і можна, у коректному науковому розумінні, вважати *інформаційними ресурсами* минулих часів – *сукупністю даних, організованих для ефективного одержання достовірної інформації* [11].

Таке трактування є, на наш погляд, більш виваженим. Крім простої властивості систематизації, воно передбачає ще й підготовленість даних, можливість їх результативного використання. Однак воно й звужує змістовний діапазон ресурсів до переважно лише їх довідкової складової. Далі спробуємо показати, що саме таке розуміння більше відповідає історичній ретроспективі розвитку ресурсів біографічної інформації, оскільки засоби систематизації в минулому недостатньо забезпечували можливості їх ефективного використання.

З погляду суттєво відмінних між собою інформаційних парадигм різних епох розуміння створюваних за них інформаційних ресурсів і не може бути однаковим. Чому – можна побачити на окремих характерних прикладах. Різкої грані між життєписами, як наративними пам'ятками і довідковими ресурсами, звичайно, не існує. Історично за своїми конкретними формами вони взаємопов'язані і немовби «перетікають» одне в друге. Це добре простежується ще за пам'ятками античної біографіки, від яких згодом перейняли естафету розлогі за характером викладу матеріалу біографічні словники Нової доби. З іншого боку, складені

у далекі часи в багатьох країнах військові реєстри (в Україні, зокрема, козаків, старшини) слугували для канцеляристів повноцінним ресурсом практично використовуваної ними суспільно значимої інформації. Згодом, зберігшись у архівах в одному, у кращому випадку – в кількох, примірниках, вони розумілися істориками майбутніх століть лише як історичні джерела для їхніх досліджень. Нині опубліковані в електронній мережі і легко доступні всім її численним користувачам документи такого роду знову стають невід’ємною частиною актуального інформаційного ресурсу суспільства, яку кожен може оперативним чином використовувати для здобуття нових знань, наприклад про власний родовід.

Отже, коли говоримо про ресурси біографічної інформації минулих століть як такі, що спеціально підготовлені і доступні для швидкого і зручного довідкового використання (інша справа – широкому загалу чи лише обраним), маємо на увазі насамперед ресурси *інформації довідкової*, тож повинні усвідомлювати, що діапазон їх був значно вужчим, ніж той, що пропонує нині електронний інформаційний простір. Тобто стосовно давніх століть, на нашу думку, йдеться переважно про ресурси, які можна характеризувати як збирання довідкових біографічних даних. Наративні джерела, документи, історичні дослідження ресурси біографічної інформації минулого увібрати в себе не могли, оскільки в ті часи об’єктивно не було змоги забезпечити їх оперативне й ефективне використання. Умоглядне розуміння всієї рукописної і друкованої історичної спадщини як інформаційного ресурсу суспільства, в широкому плані, тут нічого не може змінити. В реаліях всім відомо, наскільки трудомістким і довготривалим був за доби друкарської культури шлях збирання матеріалів про певну особу після найбільш загального ознайомлення з персоналією за допомогою енциклопедій і словників, біобібліографій. Недарма В. С. Чишко у порівняно недавні часи розрізняв як два цілком окремі, на його думку, напрями біографіки – дослідницький (історичний та літературний) і «словниково-біографічну діяльність» [1041, с. 49]. Це об’єктивне протиставлення почало розвиватися лише із формуванням сучасного електронного інформаційного простору.

Не меншої уваги заслуговує й інша площина проблеми ресурсів біографічної інформації минулих століть. Під впливом величезних досягнень довідкової біографічної справи Нової і Новітньої доби і в наші дні усталеним залишається уявлення, що основним вмістилищем довідкової біографічної інформації є біографічні словники й енциклопедії, довідники та біобібліографії, які набули поширення із середини XVIII – початку XIX ст. Звідси – поширена тен-

денція починати сам відлік розвитку довідкової біографічної справи, а з нею і формування ресурсів біографічної інформації в цілому, від цього часу. Щоправда, й нині серед частини авторитетних вчених-істориків існує погляд на довідкову біографічну літературу не як на інформаційний ресурс суспільства, а як на «джерело», «дослідницький інструментарій вченого-гуманітарія» [1045]. На наш погляд, це теж данина джерелознавчій традиції історичної науки.

Справа, на нашу думку, полягає у тому, що друковані довідкові біографічні та біобібліографічні видання – словники й енциклопедії – є лише однією з історично обумовлених форм ресурсів біографічної інформації, дуже мінливих за своїми сутнісними характеристиками у часі і просторі. У наступних розділах ми спробуємо не лише продемонструвати історію їх виникнення і якісної еволюції, а й окреслити ті надбання світової культури, науки і соціальної комунікативної практики, які передували словникам і енциклопедіям, наприклад стислі «реєстри» або розгорнуті родовідні розписи, а також ті, що нині, в принципово інших формах, продовжують безперервний розвиток біографічної традиції. На наше переконання, всі вони є частиною *«ресурсів довідкової біографічної інформації»*.

Щодо сказаного, не можна обійти увагою реально поширену в науковій літературі варіативність і паралелізм вживання термінів *«ресурси біографічної інформації»*, *«біографічні інформаційні ресурси»* (що, власне, одне й те саме, і обидва терміни є коректними), а також *«друковані ресурси біографічної інформації»*, *«електронні ресурси біографічної інформації»*, *«електронні біографічні інформаційні ресурси»*, або ж *«електронні біографічні ресурси»*, що несе у собі певну, більш вузьку конкретизацію понять. Це теж є, на нашу думку, до певної міри допустимим, аж поки не призводить до зміщення смислових акцентів.

Крім того, варто звернути увагу також на особливості і деяку суперечливість вживання терміна *«електронний ресурс»* у сучасній інформаційній справі. Здебільшого розуміється, що *електронний ресурс* може являти собою і електронну версію окремого статичного рукописного або друкованого документа, і цифрове відтворення словника або енциклопедії, і масив документів, і велику електронну бібліотеку, базу даних або цілу інформаційну систему з рухомих контентом. Натомість А. О. Федоров з позиції фахівця-інформатика в опублікованих ним тезах для обговорення під *«електронним біографічним ресурсом»* запропонував розуміти сукупність його інформаційного змісту – основного й

допоміжного (довідкового, систематизуючого) – та відповідного інструментарію [1036]. Цілком очевидно, що такі погляди передбачають розуміння ресурсу як цілісного структурованого комплексу, а не окремого оцифрованого документа, що спостерігаємо у практиці опису електронних документів. У цьому плані вони є значно ближчими до загального розуміння *«інформаційного ресурсу»*, про яке вже йшлося раніше, як даних, організованих у вигляді певної інформаційної системи для ефективного одержання достовірної інформації [11].

Певна плинність згаданих вище понять дається взнаки при спробах порівнювати ресурси біографічної інформації минулого, зміст яких на основі загального розуміння сутності інформаційних ресурсів все ж таки повинен, на нашу думку, трактуватися переважно як довідковий, із сучасними електронними ресурсами. Останні є, здебільшого, комплексними, складноструктурованими масивами інформації, що включають і чимало документів, які в рукописному або друкованому вигляді раніше дуже важко було б віднести до категорії інформаційних ресурсів. Проте сучасні технології з їх досконалыми пошуковими системами зробили необхідну інформацію (наприклад, про певну особу в одному чи кількох документах) легко відшукуваною і тому доступною для швидкого й зручного використання, що і є важливою ознакою ресурсу в його класичному розумінні.

Необхідно визначитися також із вживанням у нашому дослідженні поняття *«бази біографічної інформації»*. Воно не є тотожним поняттю *«інформаційні бази»* у поширеному в сучасній літературі розумінні під ним бібліотек, архівів та інших інституцій, діяльність яких спрямована на збереження і використання інформації [852, с. 123]. Ми будемо надалі називати *базами біографічної інформації* виключно масиви даних, об'єднані певними інформаційними системами. Питання внутрішньої організації і системотехнічного забезпечення *баз біографічної інформації* при цьому не торкаємося – вони належать радше до сфери сучасних інформаційних технологій. Справа, насамперед, полягає у тому, що за останні півтора – два десятиліття у фахівців з інформатики уявлення про те, що є базою інформації, дуже змінилося. У сучасному інформаційному просторі продовжують співіснувати абсолютно різні за побудовою бази біографічної інформації – і дуже архаїчні, започатковані ще у 90-х рр. ХХ ст., і ті, що втілюють останнє слово інформаційних технологій. Варто зауважити також, що бази біографічної інформації існували й за докомп'ютерної доби – у вигляді різних за побудовою «реєстрів», «абеток», бібліотечних, архівних і

службових картотек і каталогів, колекцій формулярів, поповнюваних покажчиків до архівних справ тощо.

Важливе, хоча і не центральне місце у понятійному ряду нашого дослідження належить також вживаним у ньому термінам *«біографіка»* та *«біографістика»*. Їх паралельне, не досить чітке, іноді – взаємно замінює, використання в українській науковій літературі обумовлене взаємодією традицій, усталених у науковій культурі різних країн. Термін *«біографіка»*, по суті, є тожним широко вживаному у світі англomовному *«біографія»* (Biography), який охоплює, у найрізноманітніших виявах, усю багатовимірну сферу літературної і дослідницької біографічної творчості, видання біографічного жанру, у тому числі публіцистичну та науково-популярну біографію, видавничо-інформаційну практику, а також саму науку про біографічні дослідження [964].

Він є традиційно усталеним у російській науці і культурі. На відміну від цього, термін *«біографістика»* набув поширення у 70-х рр. ХХ ст. насамперед для означення спеціальної історичної дисципліни. Його остаточне утвердження у такому розумінні відбулося в Україні у 90-х рр., особливо з появою узагальнюючої праці В. С. Чишка *«Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України»* (К., 1996) та захистом ним докторської дисертації *«Біографістика як галузь історичної науки: історіографія та методологія»* (К., 1997). Як бачимо, В. С. Чишко мав на увазі передусім спеціальну історичну дисципліну, що вивчає теорію і методіку біографічних досліджень. Саме у такому сенсі було визначено й назву друкованого органу Інституту біографічних досліджень НБУВ – *«Українська біографістика»*. Водночас і В. С. Чишко, і чимало інших вітчизняних дослідників згодом все більше почали поширювати термін *«біографістика»* безпосередньо на результати історико-біографічних і навіть літературно-біографічних досліджень, а також на всю сферу біографічної творчості і видавничо-інформаційної діяльності. За таких обставин він вийшов за межі коректного наукового вжитку і став дублювати *«біографію»* і *«біографіку»*, що, безумовно, внесло відчутну плутанину в понятійний апарат. Подальші спроби дискусій з цього питання, на жаль, не внесли ясності у його розуміння. У нашій праці вживаються одночасно обидва терміни, не завжди з належним розмежуванням їх змістового наповнення відповідно до вимог найбільш чіткого і раціонального використання в системі української гуманітарної науки. *«Біографіку»* ми розглядаємо як сферу наукової і літературної творчості, видавничо-інформаційної роботи, частину вітчизняної гуманітарної

культури. Водночас під «*біографістикою*» розуміємо виключно спеціальну історичну дисципліну і галузь історичної науки, яка досліджує історію розвитку, теоретико-методологічні, методичні, джерелознавчі та практично-прикладні проблеми біографічних досліджень (зокрема, створення наукових біографій, укладання біографічних словників і довідників, різноманітних видів біографічної та біобібліографічної продукції, формування електронних ресурсів біографічної інформації), а також еволюцію історико- та літературно-біографічної творчості як явища культури та суспільного життя [970, с. 94].

Із цього погляду історія становлення й розвитку різних видів довідкових біографічних документів, нагромадження теоретичного і практичного досвіду добору імен (формування іменних реєстрів), структурної побудови стислих біографічних довідок і розлогіх статей-життєписів, вдосконалення самих уявлень про змістову частину біографічних словників, довідників, енциклопедій, біобібліографій є полем досліджень *біографістики*, а їх об'єктом виступають різноманітні результати багатовікового поступу світової *біографіки*: опубліковані словники і довідники, біографічні сегменти енциклопедій, збірники біографій, біобібліографії, праці з генеалогії та інших суміжних дисциплін тощо. Водночас проблеми біографічної інформації як ресурсу з погляду його ролі і значення у суспільстві, формування і функціонування в ньому, закономірностей циркулювання біографічної інформації як важливої частини гуманітарного знання є предметом досліджень *соціальних комунікацій* як нового наукового напрямку, покликаного до життя становленням інформаційного суспільства.

1.1.2. Проблеми біографічної інформації у науковій думці доби друкарської культури. Доводиться констатувати, що вивчення досвіду нагромадження та передачі історико-біографічної інформації здійснювалося в минулому в межах більш традиційних, дослідницьких спрямувань, із застосуванням інших понятійних систем. У працях зарубіжних і вітчизняних вчених, насамперед бібліографознавців, дослідників історії книжкової і видавничої справи, істориків-джерелознавців, культурологів, знайшли відображення різні аспекти формування ресурсів біографічної інформації, збагачення досвіду збирання та систематизації матеріалів, вдосконалення підходів до організації та методики цієї роботи у світі і в Україні. Неабиякий інтерес у цьому плані становлять, зокрема, програмні передмови до окремих багатотомних національних біографічних словників [348, bd. 1, s. V–XVII] (на жаль, далеко не всі подібні видання їх

мали), у яких їх редактори-упорядники, добре розуміючи епохальне значення подібних видань для інтелектуального і культурного розвитку, патріотичного згуртування нації, завжди намагалися у найбільш концентрованому вигляді сформулювати ідейні та науково-методичні засади подібних зводів, їх місце у розвитку довідкової біографічної традиції, принципи відбору імен, побудови статей-персоналій. Іноді багатотомники, що виходили друком по кілька десятиліть, у досить різних умовах, мали декілька подібних редакторських маніфестів [789; 794]. Існує також величезна кількість наукових і науково-популярних публікацій, які у багатьох суттєвих, а не зрідка і дрібних деталях, цікавих судженнях і оцінках розкривають і аналізують історію підготовки й видання окремих довідкових біографічних та біобібліографічних праць, а надто національних біографічних словників, біографічних щорічників та альманахів багатьох країн Європи і Америки, зокрема Німеччини, Франції, Великобританії, США, колишньої Австрійської імперії, Росії, Польщі, діяльність їх упорядників та видавців [1063]. Проте цілісного уявлення про проблеми біографічної інформації, як цінного знаннєвого ресурсу суспільства, вони, на жаль, не дають, а тому ми змушені залишити цю літературу переважно поза розглядом.

Загалом, доробок істориків минулого не розкриває проблематики формування ресурсів біографічної інформації, яка виходить далеко за межі дослідницьких інтересів історичної науки і, власне, знайшла адекватну постановку лише зі становленням новітнього наукового напрямку, що вивчає *соціальні комунікації*. Тому, на нашу думку, більш коректним буде обговорювати не історіографію проблеми у її класичному вигляді, а її відображення у широкому діапазоні наукової літератури (зокрема, книгознавчої, бібліотекознавчої, бібліографознавчої, документознавчої та архівознавчої, з проблем інформації та використання інформаційних технологій у гуманітарній сфері) та у суспільній і культурологічній думці.

Витоки й рання історія збирання та упорядкування систематизованої біографічної інформації у спеціальному плані вивчені досить мало, хоча із цих питань багато цікавих фактів наведено у загальноісторичних та джерелознавчих дослідженнях. Фактичний матеріал, оцінки й судження щодо них розсіпані буквально по крихтах у величезній масі наукових праць і документальних видань, автори й упорядники яких зосереджувалися на проблемах давньої та середньовічної історії, писемної культури, суспільних відносин, вивченні літературних пам'яток. Пояснюється це насамперед тим, що наука минулого, мабуть до самої

середини ХХ ст., не знала чітко окресленої постановки проблем формування інформаційних ресурсів (у яких би специфічних категоріях вона не осмислювалася) і не відчувала в ній особливої потреби. Остання виявилася повною мірою, власне, лише у наш час, коли розгорнулося інтенсивне формування електронних ресурсів біографічної інформації. Саме воно вперше гостро поставило питання про шляхи інтеграції у сучасний інформаційний простір напрацювань довідкової біографічної літератури, документальних масивів минулих століть, а отже, й осмислення та врахування в подальшій науковій та науково-інформаційній роботі всього ретроспективного досвіду збирання, упорядкування, формалізації, публічного представлення як історико-біографічної інформації, так і даних про відомих сучасників.

До проблем біографічної інформації та її відображення у документах давніх і середньовічних часів вчені, переважно історики та літературознавці, раніше традиційно зверталися у зовсім іншому ключі – в плані загальноісторичних і джерелознавчих досліджень, вивчення і публікації творів давніх авторів, хронік, літописів, різних пам'яток світської, агіографічної літератури та їх критичного аналізу, реконструкції на основі часто досить суперечливих даних реального життєвого шляху визначних діячів минулого, осмислення шляхів творення їх легендарних історичних портретів-образів, уточнення генеалогії окремих родів. Цей історіографічний набуток є величезним і загальновідомим.

До його творення долучилося чимало відомих західноєвропейських, а на обширах Центрально-Східної Європи, які найбільше цікавлять нас матеріалом, що безпосередньо стосується України, – російських, українських, білоруських, польських, литовських, угорських істориків і генеалогів ХІХ–ХХ ст. Їхні імена і праці важко перерахувати. Проте слід відзначити, що і фрагменти літописів та інших писемних пам'яток, і окремі документи та цілі масиви біографічної інформації далеких століть аналізувалися і використовувалися вченими насамперед як історичне джерело для власних праць. Але вони практично ніколи не розглядалися (хіба що за винятком генеалогічних розписів і зводів ХVІІ ст.) як первинні форми довідкових інформаційних ресурсів, що спеціально створювалися для забезпечення практичних потреб свого часу. Тому можна назвати не так вже й багато ґрунтовних досліджень, принципово важливих для розроблення окресленої нами проблеми. Йдеться насамперед про класичні праці істориків, культурологів, у яких, поряд з багатьма іншими проблемами, глибоко розкрито значення біографічного та агіографічного письма у далекі віки, його характер,

обумовленість колом ідей та уявлень доби (В. Й. Ключевський [890], пізніше, у ХХ ст. – Ю. М. Лотман [925], Д. С. Лихачов [917; 918]); містяться важливі спостереження і узагальнення щодо біографічної складової східнослов'янського літописання, історії і специфічних рис укладання в минулому важливих зводів біографічної та генеалогічної інформації (П. Н. Петров [963], А. М. Савелов [1013]). Принагідно зазначимо, що із сучасних українських авторів цими проблемами найбільше займалися П. П. Толочко [1029], М. Ф. Котляр [897], Л. В. Войтович [842; 843; 845; 844]. Найбільш загальну характеристику розвитку біографіки за давньоруської доби і в наступні століття дав В. С. Чишко [1041, с. 95–100]. Однак він не виокремлював спеціально аспекти, пов'язані з накопиченням масивів біографічної інформації.

Узагальнюючих аналітичних досліджень словникових та близьких до них за характером видань Нової та Новітньої доби, які ретроспективно можуть бути зараховані до довідкового ресурсу біографічної інформації, теж не дуже багато. Водночас бібліографами і книгознавцями ще з ХІХ – початку й середини ХХ ст., зокрема Е. М. Етгінгером [80], А. Гямсоном [78], М. Арнімом і його наступниками [68], Р. Слокумом [84] та іншими, створено цілу низку величезних за обсягом і ґрунтовних за охопленням і точністю даних суто описових праць – зведених бібліографій біографічних публікацій, а також розгорнутих систематичних оглядів з проблематики біографічних словників багатьох різновидів – універсальних, національних, галузевих та подібних видань (Ф. М. Річес [83], М. Ж. Маркузе [79]). Вони містять багатющий матеріал для наукового аналізу загальної картини розвитку ресурсів біографічної інформації. Нині, з розвитком мережових комунікацій, видавництвами та іншими інституціями, які працюють над підготовкою та перевиданням довідкових біографічних словників, в мережі Інтернет оприлюднено чимало цікавих і змістовних історико-аналітичних оглядів, матеріалів, присвячених досвіду і подальшим перспективам розвитку довідкової біографічної справи у її друкованій та електронній формах [788].

У Росії проблеми, пов'язані з довідковими біографічними виданнями зарубіжних країн, почали плідно розроблятися ще з 20–30-х рр. ХХ ст., переважно у загальному контексті розвитку біобібліографії, відомими спеціалістами – М. Н. Куфаєвим [43], К. Р. Сімоном [60]. У 50-х рр. ХХ ст. побіжно торкався цієї проблематики й знаний російський бібліограф І. М. Кауфман, згадуючи про запозичення із західноєвропейських видань у вітчизняних біографічних слов-

никах [38], вже на зламі ХХ–ХХІ ст. – А. Б. Грузинова у своєму відомому курсі «Бібліографія» [33]. Чи не єдиний узагальнюючий огляд європейських і світових біографічних та біобібліографічних словників було підготовлено А. М. Верьовкіною [28]. Є. Ю. Єлісіною укладено кілька стислих бібліографічних покажчиків зарубіжних біографічних словників, які, на жаль, є дуже неповними, навіть вибірковими, рекомендаційними [36; 35].

Значно більша увага приділялася систематизації здобутків довідкової біографічної справи на обширах Російської імперії та Радянського Союзу. Частково цю проблематику висвітлено у дослідницьких працях та бібліографічних оглядах з історії енциклопедичної і словникової справи П. Н. Берковим [19], І. М. Кауфманом [39], О. Л. Шапіро [67], колективом бібліографів під керівництвом П. А. Зайончковського [65]. Досить докладний, але, через ідеологічно-цензурні обставини, далеко не повний перелік словникових біографічних видань зібрано у праці визначного російського бібліографа і книгознавця Ісаака Михайловича Кауфмана (1887–1972) «Русские биографические и библиографические словари» [38], особливо цінний своїми точними й докладними анотаціями та історіографічними коментарями. Ця широко відома праця, що визнана класичною і перевидається дотепер, охоплює біографічні словники з 1769 по 1954 р., словники письменників і вчених, лікарів, інженерів, діячів книги, численні енциклопедичні та крайові словники, збірники біографій, іконографічні видання. Вона особливо цікава для нас тим, що містить широке коло відомостей про видання, які були підготовлені вченими-українцями, вийшли друком в Україні, мають матеріали про наших співвітчизників. І. М. Кауфман торкався довідкової біографічної проблематики і в деяких інших своїх працях [39]. Чимало матеріалів з історії довідкової біографічної справи, які хоча й систематизовані у принципово іншому проблемно-тематичному ключі, але все ж становлять інтерес і для нашого дослідження, увібрав у себе фундаментальний багатотомний бібліографічний огляд «История дореволюционной России в дневниках и воспоминаниях», підготовлений великим колективом джерелознавців і бібліографів найбільших бібліотек СРСР за редакцією вже згадуваного нами відомого історика П. А. Зайончковського [37].

На рубежі ХХ–ХХІ ст., у зв'язку із загальним піднесенням інтересу до біографічних досліджень, в Росії з'явилася ціла низка ґрунтовних досліджень відомих вчених-архівістів, у яких розглядається значення довідкової біографічної літератури для праці історика (Я. Н. Щапов) [1045], детально проана-

лізовано її джерельну базу (І. Ф. Петровська) [964]. Водночас наукових публікацій, позначених безпосередньою постановкою проблеми довідкової біографічної літератури як важливого гуманітарного інформаційного ресурсу суспільства, все ще відчутно бракує.

Характерним для останніх десятиліть явищем, яке визначає загальне спрямування наукового пошуку і практичної діяльності у сфері наукової інформації, стало зростання дослідницького інтересу до проблем місця і ролі сучасних бібліотек як центрів інтеграції і поширення біографічної інформації. Привертає до себе увагу поява спеціальних досліджень, присвячених еволюції персонально орієнтованих елементів довідково-пошукового апарату бібліотек (К. О. Диковська) [861].

В Україні теоретичний, методичний і організаційно-видавничий досвід світової і вітчизняної довідкової біографічної справи розроблявся у спеціальних дослідженнях до самого останнього часу недостатньо активно і, головне, епізодично. Проте він активно засвоювався з європейських і російських джерел, творчо адаптувався і реалізовувався у практичній роботі багатьма поколіннями вітчизняних істориків, бібліографів, книгознавців. На нашу думку, справедливим буде навіть стверджувати, що методичний досвід української довідкової біографічної справи значною мірою реалізований не у спеціальних теоретичних працях, а у практиці редакційно-видавничої роботи. Вкупі з досвідом власне дослідницької історичної і описової літературної біографіки це зробило українську довідкову біографічну справу досить своєрідною, оригінальною за принципами добору імен і побудови персоналій.

В українській історичній літературі Ранньомодерної доби наявність системних методичних підходів до збирання імен визначних співвітчизників, застосування критеріїв їх відбору яскраво виявилися вже у «Київському Синописі» 1674 р. Інокентія Гізеля (бл. 1600–1683), особливо у численних анотованих іменних довідкових додатках; у «Хроніці з літописців стародавніх» Феодосія Софоновича (поч. XVII ст. – 1677) [950], якій притаманні риси енциклопедичного зводу з окремими біографічними статтями; у «Літописі» Григорія Грабянки (р. н. невід. – бл. 1738), написаному наприкінці XVII – початку XVIII ст. [99]; а згодом – у «Літописі» Самійла Величка (1670 – бл. 1728) [90]. Помітну роль у розвитку вітчизняної довідкової біографічної справи відіграло і пряме привнесення в Україну європейського досвіду видання збірок систематизованих біографій, здійснене Шимоном Старовольським (1588–1656), автором латино-

мовної праці «Полководці сарматів» [136; 137]. Тенденція до систематизації біографічних матеріалів (зокрема, родовідних) досить виразно простежується у широковідомих хроніках і діаріушах свідків буремних подій другої половини XVII – XVIII ст. Михайла Мовчана, Петра Апостола (р. н. невід. – 1758), Якова Марковича (1696–1770), Миколи Ханенка (1693–1760), в історичних працях Петра Симоновського (бл. 1717–1809), Олександра Рігельмана (1720–1789), Василя Рубана (1742–1795), Опанаса Шафонського (1740–1811). Утвердженню ідей необхідності «збирання імен», укладання систематичних списків українських гетьманів, генеральної старшини, полковників та церковних ієрархів чимало посприяв визначний політичний діяч і меценат О. А. Безбородько (1746–1799) [34, с. 31, 61], який мав значний вплив на формування загальної громадської думки.

Не можна не відзначити й практичних результатів плідної пошукової і систематизаторської роботи, здійсненої на початку XIX ст. українськими істориками-аматорами. Особливе місце серед них належало збирачам матеріалів з вітчизняного минулого А. І. Чепі (бл. 1760 – після 1822), Я. М. Марковичу (1776–1804), О. І. Мартосу (1790–1842), М. А. Маркевичу (1804–1860). Ідейні і методичні засади їхньої діяльності відображені переважно в епістолярії. Певний вплив на подальший розвиток української біографічної справи не могла не справити й наукова діяльність митрополита Євгенія Болховітінова (1767–1837), автора відомих біографічних словників духовних і світських письменників, хоча вона за своїм характером і ідейним спрямуванням була на той час радше підсумком і узагальненням попереднього етапу розвитку вітчизняної довідково-біографічної справи. Попри це, дослідниця спадщини Євгенія Болховітінова Є. В. Рукавіцина-Гордієвська на великому фактичному матеріалі продемонструвала оригінальність його непересічного внеску в пошук і систематизацію біографічних матеріалів про українських церковних і наукових діячів [1011, с. 42–64]. Випуск Д. М. Бантишем-Каменським (1788–1850) п'яти томного біографічного зводу – «Словаря достопамятных людей русской земли» (1836 р.), а надто його другого, насиченого українськими персоналіями видання (1847 р.), значною мірою ґрунтувався на результатах цих аматорських пошуків співвітчизників.

Зосереджена на провідних постатях вітчизняної історії біографічна творчість вчених наступного покоління – М. О. Максимовича (1804–1873), І. І. Срезневського (1812–1880), М. І. Костомарова (1817–1885) – хоча й не була безпосередньо пов'язана з довідковим інформаційним ресурсом, важлива тим, що утвердила в українській біографіці в якості центрального пер-

сонажа патріотичний тип героя-борця. Це справило визначальний вплив на весь подальший розвиток її історичного й літературно-художнього напрямів, а одночасно – визначило широкий проблемно-тематичний діапазон вітчизняної довідкової біографічної справи.

Складанню передумов для розгорнутого формування українських наукових ресурсів біографічної інформації, освоєння здобутків європейської науки і видавничої практики чималою мірою посприяв розвиток університетської науки у Києві, Харкові та Львові. Зусиллями знаних вчених-гуманітаріїв, які об'єдналися спершу навколо Тимчасової комісії для розбору давніх актів (Київської Археографічної комісії, з 1843 р.), а згодом також Історичного товариства Нестора-літописця у Києві та Товариства імені Шевченка у Львові (обидва – з 1873 р.), Історико-філологічного товариства у Харкові (1876 р.) і, особливо, журналу «Киевская старина» (з 1882 р.), – М. О. Максимовича (1804–1873), М. І. Костомарова (1817–1885), М. Д. Іванишева (1811–1874), О. П. Стороженка (1806–1874), В. Б. Антоновича (1834–1908), О. М. Лазаревського (1834–1902), пізніше – І. П. Новицького (1844–1890), В. П. Горленка (1853–1907), М. Ф. Сумцова (1854–1922), І. О. Левицького (1850–1913), В. І. Щербини (1850–1936), Д. І. Багалія (1857–1932), М. С. Грушевського (1866–1934), М. П. Василенка (1866–1935) та багатьох інших їхніх колег на Сході і Заході України – було зроблено визначальний внесок у справу масового «залюднення» часу і простору української історії, збирання, опрацювання і систематизації біографічних матеріалів.

Важлива роль не лише у вивченні історії і генеалогії знаних українських козацьких родів, а й у здійсненні критичного аналізу набутку попередніх дослідників, в утвердженні коректних науково-методичних засад цієї роботи належала О. М. Марковичу (1790–1865) та О. М. Лазаревському (1834–1902). Саме завдяки утвердженню розвинутої української наукової біографічної традиції стало можливим широке розгортання укладання регіональних і галузевих біографічних словників. Ця робота, про яку в загальному оглядовому плані писали В. С. Чишко [1041, с. 107–115] та С. М. Ляшко [937, с. 24–38], була започаткована ще у 50-х рр. XIX ст. О. М. Бодянським (1808–1877), П. І. Бодянським (1809–1867), Й. Г. Міхневичем (1809–1885), В. І. Аскоченським (1820–1879), Г. О. Милорадовичем (1834–1905), російськими бібліографами Г. М. Геннаді (1826–1880), С. І. Пономарьовим (1828–1913); продовжена у 80–90-х рр. В. С. Іконніковим (1841–1928), О. І. Маркевичем (1847–1903), В. Є. Бучневичем

(1860–1928), П. С. Єфименком (1835–1908) та його дружиною О. Я. Єфименко (1848–1918), а пізніше, на початку ХХ ст. – І. Ф. Павловським (1851–1922), Василем Різниченком (В. Ф. Різниковим) (1892–1938) [823, с. 106–120], Ф. І. Титовим (1864–1935), вже згадуваним нами Д. І. Багалієм (1857–1932).

В умовах боротьби за національне самоствердження українства досягнуті результати закономірно висунули на порядок денний питання про створення національного біографічного словника, яке досить гостро стояло тоді в усіх європейських країнах. В Україні цю ідею першим висунув В. Б. Антонович у 1874 р. [934, с. 262]. Пізніше до неї у самому загальному, ескізному плані повернувся відомий етнограф і громадський діяч П. С. Єфименко, коли 1886 р. опублікував у «Киевской старине» стислу програмну статтю, присвячену завданням і принципам створення словника «південноросійських діячів» [94]. Її прийнято вважати першою вітчизняною працею, у якій спеціально порушено теоретичні й методологічні питання довідкової біографіки. Згодом названими проблемами вже більш детально займалися В. Б. Антонович та учасники очолюваного ним творчого колективу, що увійшов в історію як «Гурток Антоновича», – Г. Л. Берло (1859–1942), І. М. Каманін (1850–1921), В. І. Щербина (1850–1936), О. Я. Кониський (1836–1900), С. О. Єфремов (1876–1939), М. П. Василенко (1866–1935), М. С. Грушевський (1866–1934), К. М. Мельник (1859–1942), О. Г. Лотоцький (1870–1939), які здійснили спробу підготовки «Словника діячів української землі». Їхня діяльність, як показали ґрунтовні дослідження С. М. Ляшко [932, с. 8–15], значною мірою зосереджувалася й навколо методичних питань створення словника, однак зазначені аспекти достатнього відображення в авторських публікаціях членів гуртка, на жаль, не знайшли.

Переважання практичної дії щодо справи «збирання імен» яскраво виявилось і у творчості лідера української наукової спільноти кінця ХІХ – початку ХХ ст. М. С. Грушевського. Він був першим у вітчизняній історіографії, кому належала заслуга безприкладно щільного «залюднення» українського минулого іменами знаних і маловідомих співвітчизників, насамперед у багатотомній «Історії України-Руси». Реалістично оцінюючи наявні сили й можливості, першочергові завдання української гуманітаристики, він змушений був не відносити біографічні дослідження, тим паче розробку їх теорії і методики, до числа тогочасних наукових пріоритетів. Проте одночасно його львівський колега, відомий історик і бібліограф І. О. Левицький зробив важливий крок у розвитку методичного арсеналу вітчизняної довідкової біографічної справи. Він пов'язав

її з бібліографією, звернув увагу на органічний зв'язок наукових дисциплін, їх дослідницької і видавничої практики як «єдиного цілого» [44, т. 1, с. VIII–IX].

Злет теоретичної і методичної думки у галузі довідкової біографічної справи, осягнення її минулого досвіду, завдань і перспектив подальшого розвитку припадає на час Української революції 1917–1921 рр. та національного відродження 20-х рр. ХХ ст. і пов'язаний, значною мірою, з діяльністю Постійної комісії УАН–ВУАН для складання Біографічного словника діячів України (Біографічної комісії), заснованої у 1918 р. за ініціативою Д. І. Багалія (1857–1932), А. Ю. Кримського (1871–1942), Г. Г. Павлуцького (1861–1924), Є. К. Тимченка (1866–1948). Опубліковані С. М. Ляшко документи Комісії – наукові записки, доповіді, інструктивні матеріали, підготовлені, головним чином, Д. І. Багалієм, В. А. Модзалевським (1882–1920), П. Я. Стебницьким (1862–1923) [114, с. 37–68], – окреслили принципові підходи до вирішення визначальних для підготовки українського національного біографічного словника проблем. До їх числа, за баченням Комісії, належали: чітке визначення світоглядних засад та критеріїв відбору імен, відображення у словнику поліетнічного розмаїття української історії і культури, хронологічні межі, поділ персоналій за значимістю на кілька категорій, організація підготовчої та редакторської роботи. Чимало з них не втратили свого теоретичного і практичного значення й дотепер. Проте його не слід абсолютизувати, зважаючи, зокрема, й на те, що і на сході, і на заході України одночасно велася робота над іншими довідково-біографічними та біобібліографічними дослідницькими проектами. Їх успішна у порівняно ще вільній атмосфері 20-х рр., але у подальшому, на жаль, трагічно призупинена реалізація чималою мірою сприяла розвиткові теоретичних і методичних засад довідкової біографіки, вдосконаленню практичних методів збирання й систематизації матеріалів у принципово нових кількісних параметрах та організації дослідницької і видавничої роботи. До числа подібних проектів належала не лише підготовка словників діячів культури і мистецтва, а й «збирання імен» діячів революційного руху Істпартами – місцевими відділками Комісії з історії Жовтневої революції та РКП(б), а також розгортання, під керівництвом М. О. Скрипника (1872–1933), роботи над «Українською радянською енциклопедією». Теоретичні та інструктивно-методичні напрацювання з цих напрямів знайшли відображення у численних документах 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст., у різних аспектах опрацьованих у наш час у дисертаційному дослідженні М. М. Фельбаби [1037] та у працях С. М. Ляшко [932, с. 41–48].

Порівняно менш відомим й обмеженим за своїми можливостями був методичний і практичний внесок українських дослідників і видавців на західних землях України та на еміграції. Особливо значну базу для оригінальних документальних і програмних публікацій у галузі довідкової біографіки у 30-х – на початку 40-х рр. зібрав Музей визвольної боротьби України у Празі. Вони стали основою для ґрунтовних публікацій С. П. Наріжного (1898–1983), які явили собою новий для української біографіки вид книги-меморіалу [955; 954]. Певним продовженням цієї справи стала в останні десятиліття робота Редакції «Енциклопедії української діаспори» у Чикаго (США). Що ж стосується інших великих видавничих проєктів, реалізованих у різні роки поза межами радянської держави, – «Української загальної енциклопедії» («УЗЕ», або «Коломийської енциклопедії») [318], підготовлених після Другої світової війни Європейським осередком НТШ систематичної та абеткової «Енциклопедій українознавства» (так звані «ЕУ-1» [208] та «ЕУ-2» [207]) і її англомовного варіанта, – то вони, не привносячи принципово нових ідей у довідкову біографічну справу, блискуче виконали своє громадянське, патріотичне завдання – збереження пам'яті про заборонені у СРСР імена, а також – репрезентації України зарубіжному світові.

Обговорення теоретичних і методичних засад довідкової біографіки впродовж тривалого часу українськими дослідниками ані на Батьківщині, ані поза її межами практично не велося, вони обмежувались лише поданням передмов та джерелознавчих оглядів до окремих видань. До поодиноких, але дуже важливих в українській історіографії праць, які побіжно торкалися історії розвитку вітчизняної практики збирання та систематизації довідкових біографічних даних – у суто джерелознавчому та історіографічному плані, належав «Огляд української історіографії» Д. І. Дорошенка (1882–1951) [34], який містив чимало значимих й нині згадок, зокрема про початкові етапи розвитку історико-біографічних студій в Україні, а також оцінок і тонких спостережень щодо упорядкування й публікації матеріалів ресурсно-біографічного плану. У радянській Україні цей напрям з 30-х рр. до середини 50-х рр. ХХ ст. зовсім не розвивався. Через це перервана традиція у роки «відлиги» змогла відновитися не стільки на основі власних напрацювань і потреб української науки, скільки через освоєння дослідниками й редакторами теоретичного та методичного здобутку центральних наукових установ і видавництв СРСР.

Однак і на цей процес наклалося чимало ідеологічних обмежень. Зазначене особливо проявилось у вимушено «дозованій» адаптації методичних мате-

ріалів і настанов, розроблених у Москві Головною редакцією «Большой советской энциклопедии» для потреб підготовки й випуску першого (К., 1959–1965) і другого (К., 1974–1985) видань «Української радянської енциклопедії», у формуванні жорстких вимог до створюваної «Радянської енциклопедії історії України» (К., 1969–1972), у скороченні навпіл (від чотирьох до двох томів) проекту створення «Шевченківської енциклопедії» [336], в обмеженні можливостей видання біографічних словників та біобібліографій діячів науки і культури. Проте і за таких умов укоріненість в українській гуманітаристиці народознавчих традицій сприйняття вітчизняної історії блискуче виявила себе у створенні, за ініціативою визначного державного і наукового діяча академіка НАН України П. Т. Тронька (1915–2011), 26-томної «Історії міст і сіл Української РСР» (К., 1969–1973) – енциклопедичного зводу, на сторінках якого оприлюднено багато тисяч імен співвітчизників, що було певним кроком до повернення в майбутньому українській історії її «людського обличчя».

В цілому ж у 70-х і першій половині 80-х рр. ХХ ст., коли у світі почав лавиноподібно зростати інтерес до біографічного знання і ресурсів біографічної інформації, коли вже й у ряді республік СРСР відкрилися широкі простори для підготовки й випуску біографічних та біобібліографічних словників та довідників, атмосфера для цього в Україні не була сприятливою. Спостерігався відчутний занепад біографічної творчості, українські фахівці практично не були знайомі з новітнім зарубіжним досвідом, з тим, чим жила тогочасна світова біографіка.

Тому і в часи «перебудови», і в перші роки незалежності України вітчизняна біографіка, поступово позбуваючись ідеологічних обмежень і застарілих стереотипів, розвивалася переважно стихійно, поза впливом світової науки і практики, в успадкованих від досвіду майже столітньої давнини формах «малих жанрів»: стислих біографічних розвідок, газетних і журнальних статей до ювілеїв та пам'ятних дат, літературно-біографічних нарисів, політизованої біографічної публіцистики. Проте головною метою вітчизняної біографіки з погляду нагальних завдань суспільно-політичного розвитку й утвердження національно-патріотичної свідомості від самого кінця 80-х рр. ХХ ст. стало проголошене у численних виступах і публікаціях відомих діячів культури і науки, політиків повернення до історичної пам'яті народу замовчуваних і незаслужено забутих імен співвітчизників. Зазначене завдання вона, в цілому, виконала. Лише досягнення цих першочергових рубежів поступово відкрило шлях до саморефлексії дослідників-біографістів щодо

своєї праці, зростання професійного інтересу до історії і досвіду вітчизняної і світової біографіки, її світоглядних засад, а крім того – до систематизації напрацьованих матеріалів і підготовки біографічних словників, формування масштабних ресурсів біографічної інформації.

Визначальний вплив на розвиток вітчизняної біографіки, зокрема біографічної інформаційної справи, мало у 90-х рр. ХХ ст. загальне піднесення вітчизняної гуманітарної наукової думки, яка, долаючи застарілі стереотипи й уявлення, швидко виходила на нові проблемно-тематичні обшири. В той час зусиллями провідних українських вчених-гуманітаріїв – Я. Д. Ісаєвича (1936–2010), І. Ф. Кураса (1939–2005), І. М. Дзюби, О. С. Онищенко, М. Г. Жулинського, В. А. Смолія, П. П. Толочка, колективів учених установ НАН України, зокрема інститутів історії України, політичних і етнонаціональних досліджень, українознавства, літератури імені Т. Г. Шевченка, академічних бібліотек Києва та Львова, – було розроблено і впроваджено у практику наукової, видавничої та інформаційної роботи чимало нових теоретичних уявлень і практично-методичних підходів, які у наступний період стали загальноприйнятими.

Необхідність осмислення місця біографічних досліджень в системі гуманітарного знання, їх проблематики, актуальних завдань та наукового інструментарію стимулювала появу у 90-х рр. ХХ ст. перших ґрунтовних вітчизняних теоретичних праць в галузі біографіки та біографістики – О. Л. Валевського [830], І. Я. Лосієвського [924], В. С. Чишка (1951–2003) [1041]. Власне, з цього почалося й предметне вивчення історії та досвіду української довідкової біографічної справи, хоча для цілей нашого дослідження варто відзначити, що проблеми формування масивів історико-біографічних даних, як важливого для суспільства – науки, освіти, культури – інформаційного ресурсу, ці перші праці торкалися лише побіжно.

Автор ґрунтовного монографічного дослідження, яке містить систематичний огляд шляхів розвитку світової і вітчизняної біографіки крізь віки, В. С. Чишко вперше у новій Україні поставив питання про існування української національної біографічної традиції, довів, що її витоки беруть початок ще за часів Київської Русі, стисло окреслив головні віхи її розвитку [1041, с. 34–35]. Проте, досліджуючи проблему, він розглядав її переважно в плані еволюції літературно-біографічної та історико-біографічної творчості, лише згадуючи при цьому спеціальні аспекти «другого напрямку біографістики», як він його визначав, – довідкової біографічної справи, – пов'язані з історією, методикою та

досвідом накопичення і систематизації великих масивів біографічної інформації про співвітчизників. Посилаючись на те, що проблема є майже не розробленою у світовій науці, В. С. Чишко обмежився свого часу лише конспективним переліком окремих важливих зарубіжних та вітчизняних словникових видань середини XVIII – XX ст. Це не дало йому можливості підійти до постановки проблеми формування ресурсів біографічної інформації у часи, що передували появі класичних словників і енциклопедій, – вона залишилася поза його увагою.

Впродовж наступного десятиліття зусиллями Інституту біографічних досліджень НБУВ та відомих вчених інших академічних установ, котрі співпрацювали з ним, було чимало зроблено для розширення уявлень українського наукового співтовариства про історію розвитку світової довідкової біографічної справи та нагромаджений нею теоретичний, науково-методичний та практичний досвід. Йдеться про розвідки відомого українського історика Я. Р. Дашкевича (1926–2010), які вповні окреслюють його методологічні підходи до формування національних біографічних зводів як меморіалів діячів культури і борців-патріотів [893], наукові публікації І. Купріяновича [909], М. М. Варварцева [831], Н. П. Романової [1006; 1005] та В. І. Попика [980], М. С. Держалюка [859], В. М. Тимченка [1026], присвячені різним аспектам підготовки і видання фундаментальних біографічних словників у зарубіжному світі. Показово, що майже всі згадані роботи були спрямовані на аналіз корисного для вітчизняної науки і видавничої практики світового досвіду і зроблені на матеріалах тих словників, у яких широко відображені персоналії українців. Найбільш прискіпливо у цьому плані вивчалися здобутки та невирішені й спірні проблеми російської довідкової біографіки (Т. В. Добко [863], В. І. Попик [971; 991]), оскільки вона завжди справляла значний вплив на розвиток української дослідницької і видавничої справи.

Проблеми витоків і формування ресурсів біографічної інформації за Київської Русі, часів панування в українських землях Литви й Польщі та їх використання для здобуття нового знання у спеціальному плані дуже мало розроблялися впродовж останніх десятиліть в Україні. Однак у галузях політичної та соціальної історії, історіографічної та джерелознавчої розробки у цьому напрямі є чимало здобутків, принципово важливих для завдань нашого дослідження, які не можна не враховувати у джерелознавчому, історіографічному та методологічному аспектах, – праці академіка НАН України П. П. Толочка [1030; 1031; 1028; 1032; 1029], членів-кореспондентів НАН України М. Ф. Кот-

ляра [895; 898; 896], Н. М. Яковенко [1051; 1050], Л. В. Войтовича [844] та інших сучасних академічних і університетських вчених.

Безумовно, найбільший інтерес з погляду розвитку сучасних українських ресурсів біографічної інформації становить досвід їх формування в Україні впродовж кількох останніх століть – від Козацької доби й до сучасності. Для його осягнення велике значення мають загальні методологічні, джерелознавчі, історіографічні підходи, напрацьовані останніми десятиліттями відомими істориками Я. Р. Дашкевичем (1926–2010), зокрема у його великій книзі «Постаті», що увібрала створене ним впродовж багатьох років зібрання історичних портретів визначних українців [424]; академіком НАН України В. А. Смолієм, яким у співдружності з В. С. Степанковим створено фундаментальні праці, що стали, по суті, підсумком усього попереднього шляху розвитку традицій української історичної біографіки [1023].

Для фахівців-біографістів, видавців, упорядників електронної інформації історико-культурного і суспільно-політичного змісту, у якій широко представлена біографічна складова, є цілком зрозумілим, що спадщина біографіки XVII–XX ст. є тією безпосередньою основою – і у теоретичному та методичному, і у практично-організаційному плані, – на якій значною мірою ґрунтується весь подальший розвиток вітчизняної біографічно-інформаційної справи, зокрема й забезпечення оприлюднення історико-біографічних матеріалів у електронних інформаційних мережах. Обумовлене цим прагнення до виокремлення визначальних рис досвіду біографічно-інформаційної справи, які роблять її розвиток оригінальним, несхожим на все напрацьоване в рамках інших національних культур, реалізовано передусім у працях науковців Інституту біографічних досліджень НБУВ – згадуваних вже нами монографічних дослідженнях В. С. Чишка [1041] та С. М. Ляшко [114; 932; 937], численних статтях Т. В. Куриленко, В. І. Попика, Н. І. Любовець, О. М. Яценка, у публікаціях друкованого органу інституту – збірника наукових праць «Українська біографістика». Важливу роль у цьому плані відіграло, зокрема, започаткування Т. В. Куриленко, Н. І. Любовець та О. М. Яценком серії бібліографічних покажчиків «Джерела української біографістики», вже перші випуски якої дозволили скласти загальне уявлення про справжні обсяги та головні проблемно-тематичні й видові спрямування української довідкової біографіки впродовж тривалого часу [41; 42].

З висоти досвіду сьогодення, на нашу думку, можна говорити про те, що певним недоліком напрацьовань двох останніх десятиліть стало окреслення істо-

рії вітчизняної довідкової біографічної справи лише починаючи від другої третини XIX ст. Ця тенденція у науковій літературі переважає. Бачимо такі погляди й у згадуваній монографії В. С. Чишка [1041, с. 108], і у праці Н. І. Черниш, в якій проблема розглядається крізь призму біобібліографії [1039, с. 27], і в дослідженнях С. М. Ляшко [937, с. 17–18], і в інших авторів. Тим часом, проблема заслуговує на дискусію. Запропонований відлік нам важко прийняти. На те є ціла низка причин.

По-перше, на нашу думку, не слід змішувати *генезу* української довідкової біографічної справи зі становленням у ній напряду, пов'язаного з підготовкою біографічних збірників, довідників і словників у тому вигляді, в якому вони є звичними для сучасного читача. Ці види видань стали лише однією з історично і культурно обумовлених форм упорядкування і функціонування довідкового ресурсу біографічної інформації. Їм передували літописи і хроніки, агіографічні зводи та поминальники, синопсиси, різного роду реєстри та генеалогічні розписи – як витоки, як первинні форми вітчизняної довідкової біографічної справи.

По-друге, ця *генеза* не повинна штучно прямо і категорично обумовлюватися українським національним відродженням як системоутворюючим чинником розвитку суспільно-політичних процесів. Реальні взаємозв'язки між різними напрямками суспільно-політичного, інтелектуального, культурного поступу українського суспільства були більш складними, обумовлювалися цілим комплексом традиційних, ментальних, соціальних, політичних чинників. Крім того, й самі витоки національного відродження сягають ще останніх десятиліть XVIII ст., а не другої чверті XIX ст., коли процеси формування модерного національного самоусвідомлення набули вже помітного розвитку.

По-третє, поступ довідкової біографічної справи не варто розглядати і як жорстко обумовлений розвитком науково-методичних засад біографістики. Становлення цієї спеціальної історичної дисципліни в остаточному вигляді відбулося в Україні лише у роки незалежності. А втім, довідкова біографічна справа існувала і розвивалася, як ми далі спробуємо продемонструвати на великому фактичному матеріалі, впродовж багатьох попередніх століть у донавових, описових, часто дуже архаїчних формах, які, проте, у свої часи цілком задовольняли потреби суспільства і влади. Зазначимо принагідно, що довідкова біографічна справа в її сучасних реаліях так само є недостатньо пов'язаною з теоретичними і методичними здобутками наукової біографістики.

Поза цими заувагами, серії праць і документальних публікацій С. М. Ляшко належить особливе місце у дослідженні історії та головних складових те-

оретичного, науково-методичного та практично-організаційного досвіду вітчизняної довідкової біографічної справи. Нею на великому документальному матеріалі висвітлено вузлові етапи її розвитку, історію збирання та публікації біографічних матеріалів у енциклопедіях, словниках і довідниках [932]; діяльність та методичні пошуки Біографічної комісії УАН–ВУАН [114]; теоретичні і методичні засади підготовки українських довідкових біографічних видань ХІХ–ХХ ст. [937]; їх видове різноманіття [939]. Крім того, ретельно проаналізовано джерельну базу довідкової біографіки та особливості використання джерел [938]; осмислено проблеми варіативності критеріїв відбору імен до біографічних словників залежно від виду, призначення й обсягів конкретного видання [937, с. 139–151]; вивчено принципи побудови біографічних статей, їх окремих структурних елементів – дефініції, життєпису, бібліографії; показано розвиток методичних прийомів подання матеріалів по персоналіях у довідкових біографічних виданнях, їх уніфікації; запропоновано чимало актуальних конкретних методичних рішень, які становлять загальний інтерес на сучасному етапі формування ресурсів біографічної інформації – як друкованих, так і електронних.

В. І. Попиком у цілій низці статей розроблено проблеми світоглядних засад розвитку національних біографічних традицій різних народів, у тому числі – української, її питомих рис і відмінностей від зарубіжних [993], зовнішніх впливів на розвиток української довідкової біографічної справи та методичного і джерельного значення для неї зарубіжних видань [991], місця української довідкової біографіки серед кола біографічних ресурсів країн слов'янського світу [985], відображення у вітчизняній словниковій біографіці поліетнічного розмаїття українського суспільства [968; 979], історичних і культурних зв'язків з народами зарубіжних країн [987; 971]. Пізніше В. І. Попиком у серії статей у «Бібліотечному віснику» зроблено спробу досягнути єдиним поглядом крізь віки найважливіші здобутки світової і вітчизняної довідкової біографічної справи у формуванні ресурсів біографічної інформації – щодо їх значення для сучасної української науки і видавничо-інформаційної практики [972; 992; 990; 994].

Особливе місце у наукових пошуках вчених-біографістів упродовж першого десятиліття незалежності України належало проблемам завдань і перспектив розвитку довідкових ресурсів, вироблення теоретичних, методичних та організаційних підходів до створення фундаментального національного біографічного зводу. Велику роль у їх розв'язанні відіграли науково-методичні поради академіка НАН України Я. Д. Ісаєвича, які спрямовували роботу Інституту

біографічних досліджень НБУВ у напрямі започаткування дійсно масштабного і репрезентативного національного меморіалу, покликаного, в дусі традиційної народознавчої парадигми української гуманітаристики, охопити якомога ширше коло наших співвітчизників – представників всіх соціальних груп і політичних напрямів, національностей і релігійних конфесій, принаймні десятки тисяч імен. Ці принципи положення знайшли відображення у його програмній статті, якою відкривається перший випуск збірника наукових праць Інституту біографічних досліджень «Українська біографістика» [879].

У подальшому, в процесі розробки «Редакційної інструкції „Українського біографічного словника”» [13], концептуальних засад програмно-комп'ютерного забезпечення підготовки та видання УБС [1043; 886; 1041, с. 149–159] і ряду інших методичних документів, призначених для авторів окремих статей і упорядників томів, було допущено кілька певних відступів від цих ідей. Значною мірою вони були обумовлені тяжінням досвіду підготовки старих класичних багатотомних біографічних словників, який на той час в цілому себе вже вичерпав. Лише пізніше, коли діяльність Інституту біографічних досліджень НБУВ повністю перейшла в рідше формування електронних інформаційних ресурсів, засади формування не обмеженого певними чисельними параметрами зводу одержали додаткове обґрунтування всією світовою науково-інформаційною практикою.

Значні зрушення відбулися за роки незалежності України у справі розвитку теорії і практики біобібліографії, у формуванні біобібліографічних ресурсів як однієї з найважливіших складових загального ресурсу біографічної інформації. Природно, пріоритет у цій справі належить науковцям провідних академічних бібліотек, насамперед Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Здобутки світової і вітчизняної біобібліографії з погляду довідкової біографіки докладно вивчено О. М. Яценком [1055; 1061; 1054]. Важливий для всього розвитку української біографіки досвід реалізовано у вже згаданих раніше бібліографічних покажчиках серії «Джерела української біографістики», підготовка яких нині продовжується. О. Г. Луговським проаналізовано досвід видання біобібліографічних покажчиків видатних українських учених-природознавців [928; 926], збірників документів з історії НАН України з їх списками співробітників Академії перших десятиліть її діяльності та бібліографією їхніх праць як важливого джерела біографічних досліджень [929], висвітлено значення біобібліографії як виду науково-інформаційних ресурсів [927].

Все більш активно розробляються нині також проблеми джерельних можливостей ресурсів біографічної інформації минулих століть, зокрема генеалогічної інформації, спадщини козацьких канцеляристів XVII–XVIII ст., для досягнення нового рівня знань з політичної і соціальної історії України, осмислення традицій суспільно-політичного життя і їх впливу на сучасний розвиток. З цього погляду особливий теоретичний, методичний та практичний інтерес (як приклад опрацьованого інформаційного ресурсу) становлять численні монографічні праці та генеалогічні публікації відомого дослідника історії і генеалогії української козацької старшини В. В. Кривошеї [902; 905; 904] та його колег і учнів [906; 903], а також захищена у 2005 р. В. В. Томозовим кандидатська дисертація «Генеалогія козацько-старшинських родів: історіографія та джерела (друга половина XVII – початок XXI ст.)». Шлях принципово новому для сучасної української науки напрямку – вивченню генеалогії українського селянства – відкрили дослідження і документальні публікації Ю. В. Легуна [913] та О. С. Петренка [962; 914]. Н. В. Лобко запропоновано оригінальні сучасні підходи до осмислення проблем місця генеалогічних джерел серед ресурсів біографічної інформації [921], історичного досвіду їх формування [919], зв'язків і співвідношень між генеалогією та біографістикою як спеціальними історичними дисциплінами [920]. Важливою у науковому житті подією стало археографічне видання видатної пам'ятки української генеалогії – п'ятого тому «Малороссийского родословника» В. А. Модзалевського (1882–1920), здійснене спільними зусиллями вчених Інституту рукопису НБУВ, інститутів української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського й історії України НАН України під керівництвом доктора історичних наук (нині – члена-кореспондента НАН України) Г. В. Боряка на основі рукопису, який зберігся у фондах НБУВ [246].

Впродовж останніх десятиліть відчутно зростає увага науковців і до архівних та музейних фондів, колекцій, картотек – тієї різноформатної складової ресурсів біографічної інформації, що відзначається великим інформаційним потенціалом, але, одночасно, і строкатістю складу та досить відмінними способами систематизації. До числа найважливіших досягнень у цьому напрямі належить створення на сучасних концептуальних засадах науковими установами, передусім провідними бібліотеками та архівами, описів і путівників по рукописних фондах та особових архівних фондах вчених, діячів освіти і культури. Серед них особливе місце належить фундаментальним виданням, підготовленим Інститутом літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України [495],

Інститутом архівознавства [486] та Інститутом рукопису [493] Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Центральним державним архівом-музеєм літератури і мистецтва України [496], іншими архівними установами України. Безпосереднє відношення до проблем розвитку ресурсів біографічної інформації має укладання систематичних каталогів документів і матеріалів окремих видатних діячів України, що зберігаються у фондах архівів і бібліотек (наприклад, М. Д. Леонтовича) [492]; опрацювання їх особових фондів [1017], реконструкція архівної документальної спадщини; дослідження, здійснені науковцями НБУВ С. В. Булатовою, О. П. Бодак, Н. М. Зубковою, І. А. Сергєєвою, О. П. Степченко, І. О. Римарович з історії родових книжкових колекцій. Неабияке науково-методичне значення і джерелознавчу цінність мають здійснені відомим вченим-архівістом Г. В. Папакіним дослідження приватних архівів української родової еліти на прикладі архівної спадщини роду Скоропадських [958]. Впродовж останнього десятиліття з'явилася також низка досліджень та оглядів архівних і музейних фондів щодо наявності у них документів біографічного характеру та іконографічних матеріалів (О. В. Бугаєва [828], О. М. Яценко [1060; 1062], Н. Г. Мерфі [948], О. Б. Походяща [999; 1000], Г. М. Юхимець, Т. А. Галькевич, І. І. Цинковська [848]).

Окремий інтерес для мети нашого дослідження становлять напрацювання останніх років з питань розвитку бібліографії, а також книгознавчої і бібліографічної діяльності відомих українських вчених, зокрема І. Кривецького, Д. Дорошенка, М. Кордуби, І. Крип'якевича, П. Зленка, І. Калиновича, С. Сірополка, З. Кузелі, С. Маслова, – саме в розрізі відображення біографічних матеріалів («*Personalia*» та інші розділи) у каталогах бібліотек та бібліографічних картотеках [1048; 1021; 965; 931].

Нарешті, як окремий спеціальний напрям досліджень все більше вимальовується вивчення ідей і творчої спадщини провідних українських дослідників-біографістів ХХ ст., які докладали чимало зусиль до творення біографічних інформаційних ресурсів – М. М. Могилянського [935], В. Г. Сарбея [894], В. Т. Полека [849], В. С. Чишка [827; 973; 936], а також з'являються спроби осмислення новітнього досвіду і тенденцій розвитку довідкової біографіки [977], яка переживає нині етап динамічного і суперечливого поступу.

З упевненістю можна сказати, що значення усіх подібних розробок і публікацій для подальшого формування ресурсів біографічної інформації вповні розкриється в умовах інтеграції їх в електронне середовище.

1.1.3. Проблеми становлення та розвитку електронних ресурсів біографічної інформації у документах, законодавчих актах, суспільній та науковій думці. Розгортання в Україні електронних ресурсів біографічної інформації, як невід’ємної складової національного гуманітарного простору, є частиною загальносвітового процесу. Він обумовлений, в широкому розумінні, всім ходом становлення відкритого інформаційного суспільства. Йдеться про взаємодію потреб, визначених сучасною інформаційною парадигмою, демократизацією суспільного життя й становленням активного типу особистості, стрімкою «персоніфікацією» у свідомості людей минулого і сучасності, прямо пов’язаними із цим явищем зростаючими запитамі сфер освіти, науки, культури, і, з іншого боку, небачених раніше можливостей, запропонованих новітніми інформаційними технологіями.

Незважаючи на поважне місце в інтелектуальному й духовному житті суспільства та в інформаційній справі, завдання, проблеми і перспективи формування електронних ресурсів біографічної інформації до нашого часу ще не знайшли належного окремого спеціального відображення у документах міжнародних організацій, які опікуються проблемами освіти і культури, свободи інформації, розвитком інформаційно-бібліотечної справи, а також і в науковій думці.

Пояснення цьому полягають не стільки у новизні електронної біографічної справи, скільки у тому, що вона розглядається на сучасному етапі в авторитетних міжнародних документах і вітчизняних актах, суспільній думці та наукових працях суто як невід’ємна частина (і окремий тематичний сегмент) світових і національних гуманітарних інформаційних ресурсів, розвиток яких регулюється у нормативному і методичному аспектах документами більш широкого плану, а водночас – як складова глобальної проблеми забезпечення вільного доступу до інформації.

Так, у Підсумкових документах Всесвітнього саміту з питань інформаційного суспільства (Женева, грудень 2003 р. – Туніс, листопад 2005 р.) [1] належну увагу приділено створенню на базі бібліотек, архівів, музеїв великого публічного інформаційного надбання, сприянню збереженню документальних записів і вільному та рівноправному доступу до інформації, яка розкриває культурне різноманіття і є спільною спадщиною людства, створенню, поширенню і збереженню контенту на різних мовах і в різних форматах (Женевська декларація принципів, ст. 26, 52, 53) [1, с. 13, 18]; розробці систем для забезпечення постійного доступу до архівованої інформації в цифровій формі і мультимедійно-

го контенту в цифрових вмістилищах (Женевський План дій, ст. 23, п. «с») [1, с. 35]; підтримці навчальних, наукових і культурних установ, включаючи бібліотеки, архіви і музеї, у виконанні ними своєї ролі у сфері розробки та збереження, у тому числі в цифровій формі, різноманітного та змінного контенту (Гуніська програма для інформаційного суспільства, ст. 90, п. «к») [1, с. 69]. Власне кажучи, зазначені документи у найбільш загальному плані окреслюють сучасне бачення завдань формування ресурсів біографічної інформації з позицій розвитку відкритого, демократичного суспільства, забезпечення рівного доступу до інформації, правовий і технологічний простір їх створення.

Не вдаючись до деталізації, зазначимо, що згадані вище документи лягли в основу дій світової співдружності, їх засадничі положення знайшли відображення й подальший розвиток у документах, практичних ініціативах і проєктах Міжнародної федерації бібліотек – ІФЛА, Світової бібліотеки, Європейської бібліотеки та Європіани, Бібліотечної асамблеї Євразії та інших міжнародних і національних інформаційно-бібліотечних організацій, у законодавчих актах та концептуальних документах, прийнятих у багатьох країнах з питань розбудови інформаційного суспільства, розвитку інформаційної та бібліотечної справи багатьох країн.

У той самий час вони залишаються все ще не конкретизованими на рівні спеціальних нормативних, концептуальних, ґрунтовних методичних документів з питань розвитку ресурсів біографічної інформації, хоча у цьому існує об'єктивна потреба, зважаючи на особливий характер цієї інформації, її пов'язаність з непростими проблемами національного розвитку й міжнародних відносин, діалогу культур та цивілізацій, толерантності, міжконфесійних відносин. На противагу цьому, свідченням дієвої реалізації напрацьованих міжнародним співтовариством принципів у галузі інформаційної політики є практична реалізація численних міжнародних, регіональних і національних біографічно-інформаційних проєктів.

У вітчизняному правовому просторі у найбільш загальному плані рамкові умови, пов'язані зі статусом та забезпеченням розвитку ресурсів біографічної інформації, визначені Законами України «Про інформацію» (1992 р.), «Про Національну програму інформатизації» (1998 р.), «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» (2007 р.), «Про захист персональних даних» (2010 р.). Ці законодавчі акти значимі також тим, що в них втілилися напрацьовані світовим співтовариством і вітчизняною науково-теоретичною думкою новітні методологічні підходи, що стають, таким

чином, базою подальшої розбудови національного гуманітарного інформаційного простору і ресурсів біографічної інформації як його складової.

Принципово важливим є те, що прийнятий на самому світанку доби електронної інформації Закон України «Про інформацію» визначив інформацію довідково-енциклопедичного характеру як один з основних її видів (ст. 10) і відніс до кола найважливіших довідково-енциклопедичних джерел поряд з енциклопедіями, словниками й довідниками також «електронні бази та банки даних, архіви різноманітних довідкових інформаційних служб, мереж та систем» (ст. 12) [6]. Прийнятий кілька років по тому Закон України «Про Національну програму інформатизації» (1998 р.) запровадив у широкий суспільний та науковий обіг те визначення інформаційного ресурсу – «сукупність документів у інформаційних системах (бібліотеках, архівах, банках даних тощо)» [7], яке відповідає сучасним інформаційним реаліям і є принципово важливим у методологічному аспекті для нашого дослідження в плані інтеграції до ресурсів біографічної інформації всіх її видів, незалежно від конкретних форм фіксації і подання. Зазначений закон має значення для справи формування вітчизняних ресурсів біографічної інформації ще й тим, що визначив у якості головної мети та основних завдань Національної програми інформатизації «формування системи національних інформаційних ресурсів» [7].

Положення законодавчих актів, які становлять інтерес відповідно до мети нашого дослідження, були дещо конкретизовані в подальшому указами Президента України та рішеннями уряду. Указом від 31.07.2000 за № 928 «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» передбачено, зокрема, «розширення і вдосконалення подання... об'єктивної політичної... науково-технічної, культурної та іншої інформації про Україну, зокрема тієї, що формується в органах державної влади та органах місцевого самоврядування», що є принципово важливим для забезпечення представлення в мережі Інтернет відкритих даних про урядовців, весь корпус управлінців.

Зазначеним указом також декларована підтримка постійного вдосконалення способів подання історико-культурної інформації, що формується навчальними закладами, науковими установами та організаціями, архівами, а також бібліотеками, музеями, іншими закладами культури [5]. Завдання «подальшого розвитку національної культури, освіти, науки за рахунок використання новітніх інформаційних технологій» та «підвищення рівня інформаційної культури

та загального освітнього рівня населення» визначені також Концепцією формування системи національних електронних інформаційних ресурсів, затвердженою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 05.05.2003 за № 259 [3]. Указом Президента України від 20.10.2005 за № 1497 «Про першочергові завдання щодо впровадження новітніх інформаційних технологій» передбачено, зокрема, «створення в електронній формі фондів архівів, бібліотек, музеїв та інших закладів культури, формування відповідних інформаційних систем, зокрема з української історії, культури, народної творчості, сучасного мистецтва, а також забезпечення широкого доступу населення до таких систем» [9].

Закон «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки», прийнятий 9 січня 2007 р., окреслив проблеми, тісно пов'язані з формуванням ресурсів біографічної інформації, значно більш деталізовано і різнобічно. Йдеться не лише про завдання «створення в електронній формі архівних, бібліотечних, музейних фондів та інших фондів закладів культури, формування відповідних інформаційно-бібліотечних та інформаційно-пошукових систем з історії, культури, народної творчості, сучасного мистецтва України», визначені раніше Указом Президента України від 20.10.2005 за № 1497, а й розгортання «необхідної технічної і технологічної інфраструктури, електронних інформаційних ресурсів в архівах, бібліотеках та музеях, науково-дослідних установах» з метою забезпечення вільного доступу до результатів наукових досліджень, створених за рахунок коштів Державного бюджету України; розвиток національного науково-освітнього простору, який ґрунтуватиметься на об'єднанні різних національних багатоцільових інформаційно-комунікаційних систем [8].

Прийнятий у 2010 р. Закон України «Про захист персональних даних» [4] теж має безпосереднє відношення до проблем формування ресурсів біографічної інформації, оскільки розмежує поняття відкритої біографічної інформації про представників минулих і сучасних поколінь та конфіденційної персональної інформації, а отже, окреслює межі прийнятної для суспільства і громадян відкритості персональної біографічної інформації про сучасників у нинішньому комунікаційному просторі.

Значний стимулюючий вплив на розгортання вітчизняних ресурсів біографічної інформації справляє й освоєння світового досвіду їх формування й використання, повсюдне зростання масового інтересу до них, активне включення до цієї справи не лише дослідників-біографістів, як це було в минулому, а багатьох мільйонів людей.

В реаліях сьогодення процес розвитку світових ресурсів біографічної інформації розвивається лавиноподібно, але при цьому – значною мірою і досі стихійно, невпорядковано. Свою роль тут відіграє комерціалізація, що глибоко пронизує всю інформаційну сферу, ринок електронних інформаційних продуктів. Проте дається взнаки й недостатність зусиль науковців, спрямованих на осмислення процесів, що відбуваються. Гуманітарна думка, для якої електронний інформаційний простір є принципово новим полем досліджень, не завжди охоплює суть інформаційних явищ, які динамічно розгортаються, реальні можливості використання нових технологічних рішень, а головне – подальші завдання і перспективи. Відчутно проявляються й консервативні спроби істориків, книгознавців, бібліотекознавців, бібліографознавців підходити до вирішення нових завдань у сфері нагромадження та представлення масивів біографічної інформації, виходячи з класичного досвіду й уявлень минулих десятиліть. Негативну роль часто відіграє також відсутність взаєморозуміння на перетині гуманітарних дисциплін та практичної інформатики. В результаті для забезпечення формування електронних ресурсів біографічної інформації у багатьох випадках використовуються вже застарілі системотехнічні рішення. Будучи покладеними в основу інформаційних проєктів, подібні підходи, на жаль, подекуди на багато років вперед закладають обмеження їх можливостей.

Спеціальна наукова література, у якій розглядаються ті чи інші аспекти становлення й розвитку електронних ресурсів біографічної інформації, їх функціонування, місця й ролі в сучасному інформаційному просторі, в інтелектуальному і духовному поступі суспільства, поки що не є великою. Водночас засадничі теоретичні та методичні підходи, врахування яких є важливим для справи формування й використання ресурсів біографічної інформації, містять ґрунтовні праці вчених вітчизняної школи бібліотекознавців та інформатиків, створеної академіком НАН України О. С. Онищенкою: члена-кореспондента НАН України Л. А. Дубровіної, а також В. М. Горового, Л. Й. Костенка, К. В. Лобузної, В. І. Попика та інших, – присвячені проблемам формування національного гуманітарного інформаційного простору [878]; розвитку його ресурсної бази [1003], застосування новітніх технологій для створення масштабних національних ресурсів наукової інформації [923]; новій ролі бібліотечних установ як *інфополісів* у суспільстві ХХІ століття.

Чимало важливих для мети нашого дослідження теоретичних узагальнень, спостережень, оцінок, спроб вироблення практичних підходів та реко-

мендацій, важливих для розуміння принципів раціональної побудови і функціонування ресурсів біографічної інформації, містять праці й методичні матеріали, опубліковані впродовж останніх років у зарубіжних та вітчизняних наукових виданнях, з більш широким, за постановкою, проблем, зокрема нагромадження та використання електронних інформаційних ресурсів [819; 862]; організації і функціонування електронних бібліотек [1038] та архівів, у тому числі – меморіальних, відкритого типу [1052], інформаційних баз і електронних колекцій [922]; ролі музеїв і архівів як спеціальних інформаційних баз [853]; засадничих принципів розвитку інформаційного та дослідницького «діалогу» та формування віртуальних дослідницьких лабораторій [956]. Окремий інтерес для мети нашого дослідження становлять спеціальні зарубіжні напрацювання з питань теорії, методики і практичного досвіду створення та функціонування електронних баз даних гуманітарного спрямування [946], бібліотек [866; 867; 813], архівів, музеїв [907; 829; 824] та розбудови на їх основі корпоративних, галузевих, регіональних, національних інформаційних ресурсів наукового, освітнього та пізнавального призначення, які в сукупності створюють принципово новий науковий та культурний інформаційний простір [940]. У цьому плані на увагу заслуговують, зокрема, практично-методичні напрацювання з проблем формування освітніх ресурсів директора Центру дистанційної освіти Московського державного університету друку П. Ю. Каллінікова – відомого розробника технологій створення електронних навчальних видань, автора-упорядника численних електронних енциклопедій, словників, у тому числі інтернет-версії «Русского биографического словаря» [881; 882].

Проте особливе значення для нас мають публікації, хоча й, здебільшого, дуже стислі, описового та методичного характеру, спеціально присвячені формуванню та використанню електронних ресурсів історико-меморіальної довідкової біографічної інформації. Окремі проблеми їх розбудови почали висвітлюватися ще із середини 90-х рр. ХХ ст., переважно самими упорядниками, у публікаціях оглядово-інформаційного та методичного характеру. З числа найбільш ранніх такими є науково-популярні описи, що розкривають принципи побудови «Всесвітньої біографічної інформаційної системи» (WBIS), опубліковані у друкованій та електронній формі видавничим домом «К. Г. Заур» (Мюнхен, Німеччина) [1068; 796; 671; 797; 768]. Науково-інформаційний інтерес становлять також стислі довідкові матеріали інформаційно-рекламного та рекомендаційно-методичного характеру, адресовані користувачам інтернет-

проекту «Русский биографический словарь» [759; 760; 758; 757], хоча вони теж відображають досвід, який відчутно відходить у минуле.

Впродовж останнього десятиліття на порталах ряду зарубіжних видавництв та інформаційних центрів, якими оприлюднено цифрові версії національних біографічних словників, з'явилися докладні науково-аналітичні матеріали щодо реалізації цих величезних за обсягом проектів, їх структури, методичних підходів, чисельних параметрів [793]. У зарубіжній та вітчизняній літературі у найбільш загальних рисах окреслено також основні підходи щодо форм і методів діяльності бібліотечних установ із систематизації і пропаганди історико-культурної спадщини, формування електронних локальних та мережевих ресурсів історичної, бібліографічної та біобібліографічної, генеалогічної, родинної, краєзнавчо-біографічної інформації [868; 942].

Впродовж останнього десятиліття у російській науці та інформаційній практиці швидко зростає інтерес до проблем формування складноструктурованих динамічних інформаційних баз та електронних архівів, присвячених відомим діячам науки і техніки. Створюються вони переважно спеціалістами бібліотек та архівів. Визнання фахівців, у якості зразка, здобув досвід створення електронного архіву академіка А. П. Єршова (1931–1988) (<http://ershov.iis.nsk.su/russian/index.html>), ґрунтовно відображений у серії праць його упорядників [816], зокрема у кандидатській дисертації і статтях І. О. Крайневої [900; 899]. Нині у цьому напрямі плідно працюють спеціалісти Бібліотеки Академії наук (БАН) у Санкт-Петербурзі. Результати їхніх концептуальних напрацювань, досвід, набутий в процесі реалізації масштабних електронних інформаційних проектів – створення біографічного зводу «Сотрудники Библиотеки XVIII–XIX веков», електронної бібліотеки (бази даних) «Научное наследие России», – знайшли відображення у низці друкованих і електронних публікацій [777; 766], зокрема наукових звітах БАН про результати реалізації окремих етапів роботи [781].

Свої підходи привносять у справу осмислення проблеми електронних ресурсів біографічної інформації спеціалісти у галузі інформаційних технологій. Хоча йдеться, поки що, не про ґрунтовні спеціальні дослідження, а лише спроби загального окреслення сутності, вироблення класифікації видів існуючих нині ресурсів та аналізу «типових сценаріїв» вирішення за їх допомогою інформаційних завдань. Так, А. О. Федоров найважливішими частинами основного змісту «персональних електронних біографічних ресурсів» вважає каталоги бібліотек та архівів, оскільки їх предметна рубрика «Персоналія» містить стислу

біографічну інформацію і є ключем до пошуку необхідних матеріалів, а також цифрові колекції, які або являють собою розділи певних порталів, сайтів, баз даних, або ж існують самостійно, окремо від них. Загалом, погляди А. О. Федорова цікаві тим, що він розглядає проблему ресурсів біографічної інформації йдучи не від завдань організації і змістового наповнення нових ресурсів, а з позиції користувачів, зацікавлених у швидкому знаходженні і здобуванні біографічної інформації з різною метою – пізнавальною, освітньою, довідковою, поповнення або вдосконалення створюваних ними самими інформаційних ресурсів, збору даних для біографічних досліджень з уже існуючих джерел, наприклад «Вікіпедії», відомого portalу «Словари и энциклопедии на Академике», оприлюднених бібліотеками електронних каталогів і рекомендаційних бібліографій [1036]. У виданнях з інформатики зустрічаються й окремі публікації, спеціально присвячені технічним питанням побудови ресурсів біографічної інформації, організації їх зв'язків з електронними бібліотеками [854].

Водночас здобуто й важливий досвід практичних напрацювань, який не завжди достатньою мірою відображено в наукових публікаціях. Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського створено масштабний електронний ресурс «Наукові біографії вчених України» [572]. В Інституті історії України НАН України під керівництвом академіка НАН України В. А. Смолія та відомого спеціаліста в галузі архівної справи та документальних ресурсів члена-кореспондента НАН України Г. В. Боряка здійснюється розробка методичних і прикладних проблем розгортання електронних науково-інформаційних ресурсів у галузі історичної науки [770]. В Інституті енциклопедичних досліджень НАН України під керівництвом М. Г. Железняка розгорнуто роботу зі створення електронного депозитарію документів і матеріалів, зібраних в процесі підготовки енциклопедичних та словникових видань, зокрема «Енциклопедії сучасної України».

Інтерес для нашого дослідження становлять також окремі наукові публікації, присвячені аналізу побудови та інформаційного наповнення електронних ресурсів державних установ [837; 885], наукових та навчальних закладів [889], оскільки в них подекуди відображена проблематика біографічної інформації.

Помітний внесок у розвиток теоретичного, методичного й практично-організаційного забезпечення формування вітчизняних електронних ресурсів біографічної інформації, пропаганду ідеї їх широкого розгортання в Україні належить Інституту біографічних досліджень НБУВ – єдиному академічному

підрозділу, який спеціально досліджує ці проблеми. Інститут не одразу вийшов на цей магістральний шлях наукового пошуку. Слід відзначити, що в цілому увага до проблем формування електронних ресурсів біографічної інформації з боку вітчизняних дослідників-гуманітаріїв тривалий час не була адекватною їх значимості як для власне розвитку біографічних досліджень, так і для справи навчання і виховання, просвітництва, формування вітчизняного гуманітарного інформаційного простору загалом. Хоча перші праці вчених Інституту біографічних досліджень – В. С. Чишка [1041, с. 129–158; 1042] та В. О. Шостака [1043], С. М. Брайчевського [826], В. В. Кислова та О. М. Яценка [886; 1057], а також науковців інших вітчизняних установ, які тісно співробітничали з інститутом – І. Гнаткевича та І. Кульчицького [850; 908], Ю. Святеця [1015], з питань комп'ютерного забезпечення біографічних досліджень почали з'являтися ще із середини 90-х рр. ХХ ст., проте вони були спрямовані тоді майже виключно на розв'язання питань формування службових, по суті – закритих для публічного перегляду, баз інформації, які можуть використовуватися лише для підготовки друкованих видань. Виняток на кінець 90-х рр. ХХ ст. становили хіба що новаторські публікації М. І. Жарких [869], присвячені першим підсумкам практичної роботи Інституту пам'яткоохоронних досліджень Міністерства культури і мистецтв України (на той час) зі створення підсистеми «Персоналії» в електронній базі даних «Пам'ятки України» (зазначені напрацювання з часом трансформувалися у відомий проект «Мислене древо») [564].

На жаль, згадані вище перші, пошукові за своїм характером розробки методичного і прикладного спрямування впродовж кількох наступних років не здобули подальшого логічного розвитку у ґрунтовних наукових публікаціях. У той самий час вітчизняна практика створення електронних інформаційних ресурсів біографічного характеру на самому зламі століть стрімко пішла вперед – базуючись, переважно, на досить спрощених уявленнях про шляхи їх розбудови. Навіть у перші роки ХХІ ст., коли в Україні розгорнувся інтенсивний розвиток мережевих інформаційних ресурсів різноманітного тематичного спрямування, питання електронної біографічної інформації ще деякий час залишалися поза увагою науковців. Однією з причин цього було, безперечно, відставання матеріально-технічної бази, можливостей, якими володіли на той час наукові установи, від рівня оснащення інформаційних центрів, зорієнтованих у своїй діяльності на одержання прибутку. Проте неабияку роль відіграло також панування серед дослідників-біографістів прихильності до традиційної

друкованої видавничої роботи. Тому реальна практика створення біографічних інформаційних продуктів на цьому етапі стрімко випередила теоретичне осмислення і методичне опрацювання справи і вийшла за межі наукового простору.

Однак напрацьовані очолюваним В. С. Чишком науковим колективом наприкінці 90-х рр. ХХ ст. концептуальні засади застосування нових на той час комп'ютерних технологій для збору, систематизації та редакційного опрацювання матеріалів у процесі формування національного біографічного зводу дозволили у подальшому успішно перенести центр роботи Інституту біографічних досліджень НБУВ у площину формування електронних інформаційних ресурсів, розробки засадничих принципів їх побудови й змістового наповнення.

Більш систематично проблематика, спрямована на узагальнення нагромадженого досвіду, осмислення перспективних завдань, вироблення методичних, організаційних та практичних системотехнічних засад формування ресурсів біографічної інформації в електронному просторі, почала розроблятися в Україні тільки впродовж останніх років, насамперед Інститутом біографічних досліджень НБУВ у межах планових тем НДР та окремих наукових проєктів, спільних з Українським мовно-інформаційним фондом НАН України та Російською державною бібліотекою (Москва). За ініціативою Інституту біографічних досліджень ця проблематика з 2005 р. стала предметом постійного обговорення на щорічних Біографічних читаннях, а також на біографічних секціях міжнародних науково-практичних конференцій з проблем розвитку науково-інформаційних ресурсів, які у жовтні кожного року організовуються НБУВ.

Впродовж останніх років В. І. Попиком обґрунтовано шляхи досягнення найбільшої відповідності створюваних електронних біографічних ресурсів сучасній інформаційній парадигмі, що не лише вимагає оперативності, динамізму оновлення інформації, а й передбачає активну роль користувачів інформаційних мереж у здобуванні з неї нового знання на основі всебічності, «стереоскопічності» представлених матеріалів. На основі детального аналізу досвіду [976], сучасного стану, основних тенденцій еволюції світових ресурсів біографічної інформації запропоновано найбільш відповідні вітчизняним умовам і об'єктивним потребам сфер освіти, науки і культури загальні підходи, методичні та практичні рішення і конкретні рекомендації щодо їх подальшого розвитку в Україні [966]. У серії наукових публікацій В. І. Попиком всебічно розвинуто вперше висунуту в 2004 р. ідею створення інтегрованого електронного інформаційного ресурсу – «Українського біографічного архіву», дано її концептуальне

обґрунтування [989; 988; 984; 969]. Значну увагу в працях В. І. Попика приділено також аналізу реального стану формування в Україні електронних ресурсів біографічної інформації про діячів минулих поколінь і сучасників [982]. Проаналізовано етапи їх розвитку, ступінь репрезентативності різних проблемно-тематичних груп інформаційних продуктів. На основі систематичного обстеження веб-сайтів наукових установ, навчальних закладів, бібліотек, архівів, музеїв, громадських організацій показано здобутки і недоліки інформаційно-біографічної справи, визначено проблеми, які вимагають подальшої теоретичної і методичної розробки [975]. Окремі прикладні технічні аспекти зазначеної проблематики знайшли висвітлення у працях науковців Інституту біографічних досліджень НБУВ О. М. Яценка [1059], Ю. В. та О. А. Верніків [834].

Нарешті, не можна не згадати, що у зв'язку з розвитком сучасних ресурсів біографічної інформації – і друкованих, і електронних, і медійних (телебачення) – дуже гостро постали проблеми їх змістового наповнення, підвищення ефективності інформаційної взаємодії з користувачами. У зв'язку з цим новим напрямом досліджень стало вивчення електронних ресурсів біографічної інформації з погляду їх комунікативних функцій у царинах освіти і виховання [943], можливостей використання у реалізації дослідницьких та історико-меморіальних проектів [1002].

Проблеми функціонування електронних біографічних ресурсів розробляються також вченими-лінгвістами, соціологами, психологами, політологами, що, значною мірою, виходить за межі проблемно-тематичного діапазону власне соціальних комунікацій. Було, зокрема, захищено кандидатську дисертацію з важливих для формування ресурсів біографічної інформації питань структурних і прагматичних аспектів побудови малоформатних політико-біографічних текстів (Т. В. Іваніна) [876].

Однак, незважаючи на значні здобутки зарубіжних і вітчизняних вчених у розробці проблем і завдань розвитку електронних ресурсів біографічної інформації, необхідно визнати, що вони, в цілому, ще не здобули всебічного, комплексного осмислення у науковій та суспільній думці. Практика їх формування набагато випереджає науково-методичні напрацювання, що негативно позначається на якості інформаційних продуктів. У науковому плані дослідження ресурсів здійснюються поки що фрагментарно, на рівні пошуку підходів до вирішення окремих теоретичних та практичних питань.

1.2. Джерельна база та концептуальні засади вивчення ресурсів довідкової біографічної інформації

Для мети нашої роботи питання джерельної бази, методів дослідження та концептуальних засад його загальної методології становлять взаємопов'язане ціле. Це обумовлено як самим предметом вивчення, так і дослідницькими завданнями, які полягають у виявленні напрямів, тенденцій і закономірностей та осмисленні подальших перспектив еволюції ресурсів біографічної інформації, розробці прогнозів і оптимальних алгоритмів їх розвитку. Ми не ставимо за мету здійснити детальний аналіз історії формування ресурсів біографічної інформації в Україні і у світі. По-перше, ця тема безмежна, по-друге, вона вимагала б зовсім інших дослідницьких підходів і не дала б нам тих результатів, до яких ми прагнемо: на основі осмислення досвіду попередників зрозуміти нинішню ситуацію в інформаційно-біографічній справі і виробити практично-методичні дороговкази на майбутнє.

Отже, предметом нашого дослідження є досвід формування та використання ресурсів біографічної інформації у всіх його різноманітних культурно та історично обумовлених формах, у динаміці розвитку, в еволюції соціальних комунікативних практик. Великою мірою він завжди і скрізь полягав, насамперед, у напрацюванні адекватних інформаційним, інтелектуальним і культурним запитам суспільства й держави форм і методів збирання та опрацювання масивів біографічної інформації, принципів їх систематизації і оприлюднення, у вдосконаленні науково-методичних засад практичної інформаційної та видавничої роботи. Означений предмет дослідження вимагає окреслення відповідного кола джерел, які доцільно залучити до опрацювання, визначення необхідної і достатньої «глибини занурення» в них, а також адекватних поставленим завданням методів аналізу.

Сама собою джерельна база вивчення ресурсів біографічної інформації є дуже значною за обсягом і різноманітною за складом рукописних, друкованих і електронних документів. У зв'язку з цим закономірно виникає потреба зосередитись передовсім на тих джерелах, які дають змогу найбільш ефективно виявити цінний для сучасності і майбутнього досвід. Йдеться про джерела, що розкривають найважливіші етапи еволюції біографічних ресурсів, світоглядних уявлень і методичних засад їх упорядників; характерні підходи

до формування різних видів ресурсів, процес розширення їх репертуару; особливості розвитку довідкової біографічної справи в системі різних культур і цивілізацій, історичних епох; вагомі досягнення, освоєння нових форм і методів інформаційних комунікацій.

Відповідно до цього автор змушений суттєво варіювати сам масштаб погляду на різні проблеми й повноту їх аналізу. В одних випадках, зокрема коли необхідно окреслити загальносвітові тенденції, погляд може бути загальним, обмежуватися виявленням найбільш характерних явищ і процесів. В інших, якщо йдеться про розвиток ресурсів біографічної інформації в Україні або у країнах, які тісно пов'язані з нею історією і культурою, необхідно вдаватися до досить детального розгляду. Наприклад, коли у полі зору знаходяться біографічні ресурси Росії, у яких питома українському матеріалові належить чимале місце. Все це суттєво позначається на доборі нами джерел, визначає оптимальні методи їх використання.

До кола основних джерел нашого дослідження належать рукописні, друковані та електронні документи, які є безпосередніми носіями біографічних даних, що становлять інформаційний ресурс. До числа найбільш ранніх відносяться різноманітні за жанрами давні епічні пам'ятки та писемні документи – меморіальні записи та таблиці (починаючи від давніх єгипетських). Їх наступниками були літературні твори історичного та життєписного характеру, насамперед давньогрецьких та римських авторів – Корнелія Непота (бл. 99 – бл. 24 до н. е.), Плутарха (бл. 45 – бл. 127), Публія Корнелія Тацита (бл. 56 – бл. 117), Гая Транквілла Светонія (між 75 і 170), Діогена Лаертського (ймовірно, кін. II – поч. III ст.), Секста Аврелія Віктора (IV ст.), які стояли біля витоків «збирання імен», систематизації даних про широке коло осіб, упорядкування великих масивів персоналістичної інформації, підготовки довідкових біографічних видань, що було характерною, але мало вивченою стороною їхньої творчості.

Значний джерельний інтерес становлять для мети нашого дослідження розділи давніх і середньовічних літописів та історичних хронік народів Сходу, зокрема Сима Цяня (145 або 135 до н. е. – бл. 90 до н. е.) у Китаї, «Анналів Японії» (VIII ст.) та їх пізнішого продовження «Сьоку Нихонгі», а також японський довідково-біографічний звод XI–XII ст. – «О:Кагамі» («Оокагамі»). Окреме місце серед джерел вивчення ранніх етапів формування систематизованих ресурсів біографічної інформації належить арабським середньовічним біографічним словникам IX–XIV ст., у тому числі багатотомним. Також містять

багатий і різноманітний матеріал християнські агіографічні пам'ятки, зокрема житійні зводи (патерики, мінеї, синаксарі), праці церковних діячів, у тому числі «Книга про славетних мужів» Ієроніма Стридонського (342–419/420), з якою пов'язують зародження європейської біобібліографічної традиції, родові саги та генеалогічні поеми, народні родовідні зводи, окремі з яких дійшли до нашого часу (на Півночі Європи та в Ісландії), «переліки королів» та більш розлогі династичні історії, а також поширені по всьому середньовічному світові військові реєстри, окремі родоводи та великі систематизовані генеалогічні й послужні розписи, зібрання біографічних есеїв про поетів-трубадурів XII–XIII ст. (т. зв. «віди» та «разо»). В сумі своїй вони дають чимало для аналізу уявлень про мету і практичне призначення ресурсів, співвідношення у них сакральних і світських традицій; дослідження витоків і часових змін багатьох традиційних підходів до збирання і впорядкування масивів даних про померлих і сучасників; вивчення ранніх етапів розвитку методів опрацювання і систематизації матеріалів, еволюції способів і форм їх оприлюднення і використання.

Специфікою регіонів Центрально-Східної та Східної Європи – теренів сучасної України, Білорусі, Литви, Росії – у Середньовіччі було зосередження актуальних у суспільному і державно-політичному плані ресурсів біографічної інформації насамперед у літописах і літописцях, князівських некрологах, поминальниках, житійних зводах, родовідних збірниках, які вже під час їх написання здебільшого вбирали в себе, в опрацьованому вигляді, біографічні та генеалогічні матеріали більш давніх документів. Пізніше до них додалися сімейні родоводи й родовідні книги; рукописні генеалогічні збірники, гербовники; московські розрядні книги та українські військові (козацькі) реєстри, які за типологічними ознаками можна вважати спеціально створюваними у далекі віки ресурсами довідкової інформації, що слугували для фіксації імен і родоводів з метою збереження пам'яті, підтвердження соціального і правового статусу особи, її роду.

Доба європейського Відродження залишила по собі чимало джерел, які своїм змістом висвітлюють складний досвід переходу від середньовічної до новочасної довідкової біографіки. Серед них такі епохальні твори, як занурена в минуле «Книга мучеників» (1563 р.) англійця Джона Фокса і цілком звернені до сучасності й майбутнього «Життєписи найславетніших живописців, скульпторів та архітекторів» (1550 р., друге, розширене видання – 1568 р.) італійця Джорджо Вазарі та «Книга живописців» (1604 р.) нідерландця Карела ван

Мандера, а також видана впродовж 1545–1555 рр. «Універсальна бібліотека» швейцарця Конрада Геснера (1516–1565), що заклала підвалини новочасної європейської біобібліографії.

Джерела Ранньомодерної доби представлені різноманітними писемними документами, що становлять своєрідний перехідний етап від доволі архаїчних форм до науково-довідкової літератури, народженої Новою добою. Для неї характерним є і збереження та подальший розвиток форм, успадкованих з минулого, і поява перших спеціальних зводів біографічних нарисів, що безпосередньо передують біографічним словникам у тій формі, в якій вони постали у XVIII ст.

Досвід розвитку довідкової біографічної справи, нагромаджений від самого початку Нової доби (середина XVII ст.), який значною мірою не втратив свого значення й дотепер, відображений у набагато ширшому, ніж набуток попередніх часів, колі джерел. У цей час у Англії, Німеччині, трохи пізніше – у Франції, бере початок масовий випуск довідкових біографічних видань – словників, збірників життєписів, біобібліографічних довідників, що якісно трансформувало всю справу збирання, систематизації, укладання й використання ресурсів біографічної інформації, передачі їх широкому колу користувачів. Пам'ятними віхами цього процесу стали: поява в 1662 р. «Історії знаних людей Англії» Томаса Фуллера, від 1697 р. – «Історичного і критичного словника» (значною мірою – біографічного) П'єра Бейля, випуск з 1719 р. нарисів Кампо Вейєрмана «Життя відомих нідерландських художників», і нарешті, починаючи від середини XVIII ст., початок укладання цілої низки доповнюючих один одного і конкуруючих між собою багатотомних абеткових універсальних біографічних і біобібліографічних словників. Важливими джерелами до вивчення становлення у цьому процесі досконалих наукових критичних принципів відбору, систематизації, структурування і викладу матеріалів є передмови і тексти «Загального лексикону вчених» К. Г. Йохера, вперше виданого впродовж 1750–1767 рр. для забезпечення потреб німецьких університетів (дані про 60 тис. діячів), «Нового історичного словника» (1766 р.) француза Л. М. Шодона, «Загального біографічного словника» (кінець XVIII ст.) шотландського літературознавця О. Чалмерса. Цікавим є те, що ці праці згодом впродовж багатьох десятиліть перевидавалися у все більш розширеному вигляді. Найвищий злет і, водночас, кризу справи видання багатотомних універсальних біографічних словників демонструють побудова, стиль викладу біографій і змістове наповне-

ння томів «Універсальної біографії...» братів Мішо та конкуруючої з нею «Нової загальної біографії...» братів Фірмен Дідо.

Для аналізу процесу зародження і перших етапів еволюції національних біографічних словників може бути залучене ще більш широке коло джерел – від окремих біографічних збірників, присвячених головним історичним постатям, до фундаментальних багатотомних біографічних словників. Найхарактернішими з них є: «Історичні портрети славетних данців» (1746 р.) Т. Гофмана; 27-томний збірник «Життя славетних людей Франції»; започаткований М. д'Овіньї у 1739 р. 6-томний біографічний збірник «Biographia Britannica» (1747–1766 рр.) за редакцією Вільяма Олді; «Опыт исторического словаря о российских писателях» (1772 р.) М. І. Новикова; продовжуваний з 1785 по 1806 р. збірник «Життя та зображення великих німців» Антона Клейна; багатотомний «Словник французької аристократії» (друга половина XVIII ст.), упорядкований А. Шеснайє-Дебуа; двотомник іспанського поета Мануеля Квінтани «Життєписи славетних іспанців» (1807 р.); «Словарь исторический о бывших в России писателях духовного чина греко-российской церкви» (1818 р.) митрополита Євгенія Болховітінова; 20-томна «Нова біографія сучасників», видана у 1820–1825 рр. під керівництвом А. Арно; 25-томна «Бібліотека американської біографії» (1834–1848 рр.); десятитомник «Біографії славетних італійців», видрукуваний впродовж 30–40-х рр. XIX ст. під керівництвом Еміліо де Тіпалдо, та низка італійських регіональних біографічних словників; «Словарь достопамятных людей русской земли» (перше видання – 1836 р.) Д. М. Бантиша-Каменського.

Джерелами вивчення досвіду підготовки й видання у другій половині XIX – XX ст. багатотомних національних біографічних словників, а саме: «Біографічного лексикону Австрійської імперії» (1856–1891 рр.) за редакцією К. Вюрцбаха; «Загальної німецької біографії» (1875–1912 рр.); британського «Словника національної біографії» за редакцією Леслі Стівена та Сіднея Лі (1885–1900 рр.), який став класичним зразком для всіх наступних праць такого роду у світі; «Русского биографического словаря» (1896–1918 рр.) за редакцією О. О. Половцова; «Словника американської біографії» (1928–1937 рр.); а також французького, польського, австрійського, італійського та деяких інших національних біографічних словників, робота над якими триває подекуди ще з 20–30-х рр. XX ст., – виступають як самі ці праці (важливими об'єктами вивчення є особливості їх структурної побудови, тексти біографічних статей, зміст і характер додатків), так і широке коло методичних матеріалів, коментарів та

інших документів, що розкривають історію довготривалої і копіткої роботи над ними, окреслюють проблеми, з якими стикалися упорядники і тогочасні уявлення щодо шляхів їх оптимального розв'язання.

Зважаючи на гостру кризу, перед якою опинилася у ХХ ст., особливо наприкінці його, справа підготовки великих національних біографічних зводів у зв'язку з їх невідповідністю сучасній інформаційній парадигмі, що визначає необхідність швидкого і багатоваріантного подання інформації, виникає потреба використання як джерел (для порівняння) їх нових, скорочених варіантів, які випускаються у багатьох країнах у друкованому і електронному вигляді. Значний джерельний інтерес, за принципами побудови, становлять також галузеві біографічні словники. Серед останніх особливе місце належить унікальному «Біографічно-літературному словнику з історії точних наук Поггендорфа», наповнення якого продовжується вже понад півтора століття років.

Пріоритет у нашому дослідженні надається вивченню досвіду довідково-біографічної справи у тому ключі, який має безпосереднє значення для подальшого розвитку українських ресурсів біографічної інформації. Саме під цим кутом зору в якості джерел нами використано досить значну за обсягом спадщину російської дореволюційної та радянської науки й видавничої справи. Головними дослідницькими завданнями тут виступало вивчення загального методичного та організаційного досвіду, а також ступеня й характеру відображення у російських виданнях української проблематики, імен наших співвітчизників. З таких позицій проаналізовано численні біографічні збірники, словникові видання, біографічні сегменти багатотомних «Енциклопедического словаря» видавців Ф. А. Брокгауза та І. А. Єфрона, «Энциклопедического словаря Русского библиографического института Гранат», універсальних і галузевих енциклопедій радянської доби. Те ж саме визначило й підходи до використання в якості джерел публікацій зведених генеалогічних матеріалів П. В. Долгокурова, В. В. Руммеля та В. В. Голубцова, О. О. Бобринського, А. Б. Лобанова-Ростовського, П. Н. Петрова, Г. О. Власьєва, Г. А. Милорадовича, які, на наше переконання, мають розглядатися у єдиному комплексі довідкових ресурсів біографічної інформації.

Окремий джерельний інтерес для нашого дослідження становлять різноманітні довідкові біографічні видання, що містять інформацію про живих та нещодавно померлих сучасників. Їх класичними видами вважаються збірники «Who's who», «Who was who», біографічні щорічники, так звані «Current

volumes» як додатки до деяких продовжуваних видань великих словникових зводів, а також періодичні бюлетені «нових імен» на кшталт американського «Current biography», але насправді діапазон цих видань є набагато ширшим. У їх підготовці, випуску й систематичному перевиданні найбільш яскраво втілювалися пошуки упорядниками й видавцями нових технологічних прийомів збирання та постійної актуалізації даних – у межах тих можливостей, які були доступними за доби друкарства. Цей сегмент ресурсу біографічної інформації найбільш значимий тим, що досвід його формування великою мірою впливає на сучасний процес упорядкування електронних інформаційних ресурсів – з усіма відповідними «плюсами» і «мінусами».

Як довідкові джерела інформації нами використовувалися також зведені бібліографії біографічних публікацій, зокрема згадувані вже в історіографічному огляді праці Е. М. Еттінгера, А. Гямсона, М. Арніма, Р. Б. Слокума. Слід згадати також продовжуваний «Біографічний індекс» («Biography index: a cumulative index to biographical material in books and magazines»), який випускається від 1946 р. видавництвом Х. В. Вільсона, нині доступний у мережі Інтернет. Здійснено також джерельний аналіз бібліографічної складової біографічної інформації у дореволюційній Росії, Радянському Союзі і в Україні, яка за доби друкарської культури була єдиним засобом, що об'єднував багатоаспектний розподілений ресурс (видання В. Г. Анастасевича (1775–1845), О. П. Смирдіна (1795–1857), братів П. П. Ламбіна (1814–1871) та Б. П. Ламбіна (1827–1893), В. І. Межова (1830/1–1894), С. О. Венгерова (1855–1920), Г. М. Геннаді (1826–1880), Д. Д. Язикова (1850–1918), І. М. Кауфмана (1887–1972)).

Першорядне значення має для нас аналіз джерел, що розкривають основні етапи формування ресурсів біографічної інформації в Україні від Козацької доби до сучасності. До їх числа належать найпізніші з так званих литовсько-білоруських хронік; укладений у першій третині XVII ст. Густинський літопис, з його галереєю біографічних портретів; «Літописці Волині і України» та «Київський літопис. 1241–1621» за публікацією В. Б. Антоновича [815]; чимало інших монастирських літописів та літописців XVII–XVIII ст. регіонального, локального, місцевого характеру; «Хроніка з літописців стародавніх» Феодосія Софоновича; а також козацькі літописи нового типу (Самовидця, Григорія Грабянки, Самійла Величка), що набувають ознак наукових історіографічних праць; синопсиси, насамперед Київський, вперше видрукований 1674 р.; козацькі, особливо старшинські, реєстри (серед них – знаменитий Реєстр Війська За-

порозького 1649 р.), пізніші «компюти» козацьких полків; родовідні розписи, складені на початку XVIII ст. Феофаном Прокоповичем; барокові панегірики XVII–XVIII ст.; родинні хроніки та щоденники-діаріуші представників козацької старшини (Михайло Мовчан, Петро Апостол, Яків Маркович, Микола Ханенко). Значний систематизований довідковий історико-біографічний матеріал містять перші пам'ятки вітчизняної наукової історіографії XVIII ст. – праці Василя Рубана, Олександра Рігельмана, Опанаса Шафонського. Певним джерелом є також відомості, що збереглися про результати історико-генеалогічних розшуків збирачів старовини кінця XVIII – перших десятиліть XIX ст. Гр. А. Полетики та його сина В. Г. Полетики, А. І. Чепи, Я. М. Марковича, О. І. Мартоса, М. А. Маркевича.

Починаючи від третини XIX ст. важливими джерелами для вивчення розвитку вітчизняної довідкової біографії виступають тексти біографічних праць відомих істориків – Євгенія Болховітінова, Д. М. Бантиша-Каменського, найсамперед його «Словарь достопамятных людей русской земли» (1836 р., друге видання 1847 р.), І. І. Срезневського, М. О. Максимовича, М. І. Костомарова; пізніше, із середини століття – В. Б. Антоновича, О. М. Бодяньського, Г. О. Милорадовича, Г. М. Геннаді, С. І. Пономарьова, П. І. Бодяньського, В. Є. Бучневича; стосовно другої половини XIX – початку XX ст. також О. М. Лазаревського, В. С. Іконнікова, В. О. Беца, В. І. Щербини, М. Д. Іванишева, В. П. Горленка, О. І. Левицького, П. С. Єфименка, М. С. Грушевського, І. О. Левицького, М. Ф. Сумцова, М. П. Василенка, В. Л. Модзалевського, І. Ф. Павловського та інших відомих вчених, що об'єдналися навколо Київської Археографічної комісії, Історичного товариства Нестора-літописця у Києві та Товариства імені Шевченка у Львові (обидва – з 1873 р.), Історико-філологічного товариства у Харкові (1876 р.), особливо – журналу «Киевская старина» (з 1882 р.), губернських архівних комісій.

Доба Української революції 1917–1921 рр. та національного відродження 20-х рр. залишила в якості джерел першорядного значення документальні матеріали Біографічної комісії УАН–ВУАН, досліджені й опубліковані у наш час С. М. Ляшко [114]. Підготовлені головним чином Д. І. Багалієм і В. Л. Модзалевським, вони в багатьох суттєвих рисах розкривають методичні й практичні напрацювання наукового колективу, який працював над підготовкою національного біографічного словника. Певне альтернативне розуміння завдань вітчизняної біографіки з позицій комуністичної ідеології розкривають методичні

напрацювання та біографічні публікації Істпарта – Комісії з історії Жовтневої революції та РКП(б). Джерельний інтерес, з погляду окреслення перспектив, можливих подальших шляхів розвитку української біографіки, мають матеріали першого тому комплексної літературно-критичної праці «Десять років української літератури», виданої 1928 р. О. М. Лейтесом і М. Ф. Яшеком під егідою Науково-дослідного інституту ім. Т. Шевченка у Харкові.

Непересічний інтерес для аналізу шляхів формування і функціонування у суспільстві ресурсів біографічної інформації, які напрацьовували українські дослідницькі та видавничі осередки на західноукраїнських землях та на еміграції, становлять різноманітні джерела та тексти документальних публікацій, що висвітлюють діяльність Музею визвольної боротьби України у Празі, у повоєнний період – Українського вільного університету в Мюнхені, Української вільної академії наук у США, осередків НТШ у Європі (Мюнхен, Сарсель) та Америці, Українського історичного товариства, Гарвардського та Канадського інститутів українознавчих студій, Редакції Енциклопедії української діаспори у Чикаго.

З методичних і практичних напрацювань наукових та видавничих організацій у радянській Україні 30–70-х рр. ХХ ст. інтерес, як джерела до вивчення розвитку української довідкової біографіки, являють собою методичні розробки з підготовки «Української радянської енциклопедії», «Радянської енциклопедії історії України», «Шевченківського словника», проте вони, почасти, були позначені калькуванням російських зразків, а також значною мірою – ідеологічними обмеженнями. Водночас безсумнівним світоглядним і науковим проривом до перспектив, які вповні відкрилися перед вітчизняною довідковою біографічною справою набагато пізніше, стала підготовка за ініціативою тодішнього заступника Голови Ради Міністрів УРСР, згодом – академіка НАН України П. Т. Тронька (1915–2011) 26-томного енциклопедичного зводу «Історія міст і сіл Української РСР» (К., 1969–1973). Це видання є повчальним джерелом до вивчення спроб повернути вітчизняній історії її людські виміри.

Що стосується української біографічної, насамперед довідкової, справи наступного періоду – часів «перебудови» й перших двох десятиліть незалежності України, то справжнім джерелом для її вивчення виступає вся сукупність наявних публікацій, зокрема фундаментальних словників і енциклопедій, комплексний аналіз яких один лише може дати уявлення про тенденції її розвитку, визначення і зміни пріоритетів, нагромадження дослідницького і видавничого досвіду, здобутки й невіршені проблеми.

Використання довідкових біографічних документів як нашої доби, так і, особливо, хронологічно віддалених часів в якості джерела нашого дослідження, безумовно, вимагає адекватних і досить тонких методологічних підходів, уникнення модернізації минулого та підміни понять. Насамперед, неприпустимим є застосування до старих документів вимог, які пред'являються до друкованих довідкових праць пізніших часів, а надто до сучасних електронних ресурсів, – ані стосовно їх внутрішньої структури, ані стилю подання інформації. Слід виходити з того, що самі уявлення щодо мети збирання біографічних відомостей, їх значення, характеру, достатньої глибини змістового наповнення, відбору необхідних даних, конкретного призначення були у далекі часи суттєво відмінними від сучасних. З цього погляду, на нашу думку, вимагає коригування традиційно негативна оцінка біографічних даних, що містяться у творах житійної літератури, як недостовірних. Навпаки, незважаючи на всю свою умовність і трафаретність, давньоруські житія нерідко є єдиними, унікальними джерелами відомостей про особу, яка одержала найвищу на той час суспільну оцінку – віднесення до лику святих. Застосовуючи досить сміливе, але цілком коректне порівняння, можна сказати навіть, що давні вітчизняні житія у певному розумінні є значно інформативнішими, ніж трафаретні за побудовою й ідеологічним насиченням біографічні статті з радянських словників, енциклопедій та різного роду альманахів ХХ ст.

Іншою була і доля біографічних відомостей у системі суспільних комунікацій. Незважаючи на досить високий рівень обізнаності людей минулих епох, особливо суспільної еліти, з власними родоводами і родинними зв'язками, чому є чимало історичних свідчень, ресурси біографічної інформації не призначалися для широкого інформаційного вжитку.

Як бачимо з короткого огляду найважливіших джерел, довідковій біографії Нової і Новітньої доби була притаманна принципово інша, ніж за попередніх епох, комунікативна функція. На відміну від давньої і середньовічної, вона вийшла на широкий читацький загаль, почала відігравати важливу роль як частина загального освітнього, наукового, культурного, соціально-політичного ресурсу суспільства, окремих народів, націй і держав. Впродовж десятиліть формувалися і вдосконалювалися окремі види довідкових біографічних видань, які склали серцевину інформаційного ресурсу: систематизовані збірники біографій та біографічні словники з окремих галузей (передусім – науки, літератури, мистецтва); універсальні біографічні словники; регіональні та національні

біографічні словники; довідники та словники, присвячені відомим сучасникам; доповнення до біографічних словників; біографічні сегменти універсальних та галузевих енциклопедій; спеціалізовані біографічні словники і довідники для сфери освіти, для використання в адміністративній практиці тощо. Більшість з перелічених нами видань, за самим задумом своїм, були призначені для використання читачами у публічних книгозбірнях або у спеціалізованих бібліотеках навчальних закладів, у практиці роботи державних установ.

У величезній масі довідкових біографічних видань, що побачили світ впродовж двох – двох з половиною століть, яскраво відобразилося нагромадження досвіду дослідницької і видавничої роботи; формування загальноєвропейської, національних, а згодом і світової, традицій інформаційно-біографічної справи; розвиток основних видів видань, «плинність» їх жанру; вдосконалення методичних засад відбору імен, суттєво важливих елементів біографічної інформації, прийомів її подання у статтях-персоналіях. Водночас минулі століття залишили велику спадщину бібліографічної, біобібліографічної та генеалогічної літератури, яка має неабияке джерельне значення для аналізу розвитку ресурсів біографічної інформації. Дещо складнішою є справа з вивченням і використанням, як джерельної бази, історично сформованих карткових каталогів і картотек бібліотек, архівів та музеїв, головним чином – їх розділів «*Personalia*».

Для нашого дослідження особливий інтерес становить виявлення на основі аналізу писемних та рукописних джерел тих характерних рис, які були притаманні ресурсам біографічної інформації у системах певних культур за різних історичних епох, і тих еволюційних змін, яких вони зазнавали. Йдеться про засадничі уявлення щодо мети формування і призначення інформаційного ресурсу, способи збирання матеріалів, форми їх узагальнення і представлення. Незважаючи на наявність нечисленних наративних документів – написаних авторами й упорядниками довідкових біографічних видань передмов до них, оглядів, свого роду програмних документів, а також епістолярію (листування між науковцями та науковців з видавцями), – які теж певною мірою розкривають нагромаджений досвід, основні знання про предмет дослідження можуть бути, на наше переконання, здобуті насамперед шляхом детального аналізу самих рукописних і друкованих документів, довідкових біографічних видань. Їх тематична спрямованість, обсяги, принципи відбору імен, тематичні пріоритети, сам характер викладу матеріалу, підходи до його формалізації, систематизації, композиційної побудови статей-персоналій безпосередньо у текстах

документів здебільшого розкриваються значно виразніше, ніж у теоретичних та методичних напрацюваннях. Мають значення джерела для дослідження переважно ті передмови до словників та енциклопедій, наукові огляди, програмні методичні документи, редакційні інструкції для авторів багатотомних словникових зводів, які створені від другої половини ХІХ ст., а надто – у ХХ ст. До числа таких належать, зокрема, методичні матеріали, напрацьовані на початку ХХ ст. Біографічною комісією УАН–ВУАН для створення національного біографічного словника. Такою є і редакційна інструкція «Польського біографічного словника», різночасові варіанти якої відображають рух думки, що піддає аналізу нагромаджений досвід, окреслює нове бачення проблем. Інтерес становлять також науково-методичні документи, підготовлені в різні роки у СРСР для підготовки трьох послідовних видань «Большой советской энциклопедии», а на їх основі – і для створення галузевих та республіканських енциклопедій. Біографічній проблематиці у них належить певне, хоча й далеко не основне місце. Проте таких спеціальних розгорнутих методичних документів не так багато і охоплюють вони далеко не всю багатоманітність проблем формування довідкових ресурсів біографічної інформації. Зазначене є виявом того, що практика довідкової біографічної роботи і в минулі століття, і нині дуже часто випереджала теорію, більше того – вона сама формувала її. Наукові ж узагальнення здебільшого ставали вже результатом спостережень за її розвитком.

Необхідно звернути увагу також на ще одну характерну рису формування друкованих зводів біографічної інформації. Здебільшого тривала робота над багатотомними словниками й енциклопедіями була процесом складним, трудомістким. Завжди існувало чимало об'єктивних і суб'єктивних чинників, які не давали можливості повністю реалізувати первісний задум. Минуле знає чимало проєктів випуску довідкових біографічних видань, призупинених через економічні проблеми та трудомісткість роботи вже на перших томах або суттєво скорочених. Так, виданий свого часу реєстр імен «Русского биографического словаря» за кількістю охоплених імен чи не втричі-вчетверо більший за сам багатотомний словник. Природно, що він є для нас окремим цінним джерелом, порівняння якого з підготовленими у подальшому томами «Русского биографического словаря» дає дуже цінні відомості стосовно реальної практики довідково-біографічної роботи. З іншого боку, при підготовці багатотомників досвід, нагромаджений в процесі роботи над першими книгами, часто змушував суттєво змінювати підходи, масштаб подання матеріалів. Початкові томи бага-

тьох довідкових біографічних видань за своїм характером, зокрема за принципами добору імен, побудови статей-персоналій та способом викладу матеріалу, іноді істотно відрізняються від наступних. Виявити це, досягнути характер і спрямованість змін, у яких реалізовувався здобутий досвід, можна саме шляхом ретельного «вчитування» в тексти, їх аналізу, порівняння.

Те саме стосується й новітніх електронних ресурсів біографічної інформації – як тих, що існують на твердих носіях, так і, передусім, онлайн-ових. Проблема щодо них полягає вже у їх величезній кількості, що становить багато десятків тисяч. Існують ресурси універсальні за охопленням імен представників різних народів і сфер людської діяльності, національні, регіональні (більш широкого і суто локального значення), галузеві, тематичні, присвячені одній особі або групі осіб. Електронні ресурси біографічної інформації суттєво різняться й за обсягом, науково-методичним рівнем і практичним призначенням, способами організації, характером подання матеріалів, технічною організацією. При цьому у світовій науці не напрацьовано поки що методик їх дослідження і класифікації. Не менш складною проблемою є значна «плинність» електронних ресурсів у часі. На відміну від друкованих документів, які є статичними і можуть еволюціонувати фактично лише шляхом випуску доповнених і уточнених перевидань, електронні ресурси, насамперед – останніх модифікацій, є динамічно змінюваними, як загалом, так і в окремих своїх частинах. При цьому здебільшого йдеться не лише про нові адреси в мережі Інтернет, перехід до інших системно-технічних рішень, а й про суттєвий розвиток контенту, композиційні зрушення.

На наших очах нині зникає з інформаційного простору «перше покоління» електронних ресурсів біографічної інформації, поступаючись місцем складніше організованим. Чимало веб-сайтів припинили своє існування за час здійснення нашого дослідження, у тому числі й у зв'язку із «злиттям і поглинанням» інформаційних структур. Мали місце й непоодинокі випадки тематичного перепрофілювання веб-сайтів, що супроводжувалося вилученням з них історико-біографічної та персоналістичної інформації. Є багато ресурсів, які зупинилися у своєму наповненні (здебільшого ті, що створювалися у попередні роки за рахунок грантів). Інші, навпаки, дуже динамічно розвиваються. Нерідко оцінки і характеристики, напрацьовані нами в процесі їх обстеження, вже протягом кількох місяців втрачали свою актуальність. До числа таких ресурсів належать передусім веб-сайти наукових установ, вищих навчальних закладів, бібліотек та архівів, які швидко поповнюються новими даними.

Ось чому використання електронних інформаційних ресурсів як джерельної бази дослідження на практиці повинно обов'язково передбачати, в якості дослідницького методу, здійснення їх неодноразового перегляду з метою моніторингу змін, що відбуваються в інформаційному середовищі в розрізі досліджуваної проблеми, систематичного відстеження трансформацій окремих електронних ресурсів, виявлення змін і новацій, осмислення їх характеру і спрямованості. Електронні ресурси необхідно порівнювати не лише з іншими подібними, а й із самими собою, фіксованими у різних часових вимірах.

Для відбору і використання електронних ресурсів біографічної інформації в якості джерела для дослідження нами було систематично опрацьовано інформаційні портали і веб-сайти зарубіжних та вітчизняних інформаційних корпорацій, центрів, фірм і організацій, наукових установ, навчальних закладів, бібліотек, архівів, музеїв і заповідників, державних установ та громадських організацій, корпоративних і приватних електронних бібліотек, засобів масової інформації. У якості допоміжних засобів для цього використовувалися як стандартні пошукові системи мережі Інтернет, так і окремі напрацьовані великими бібліотеками та інформаційними корпораціями рекомендаційні покажчики.

Серед найбільших за своїми обсягами, науково-інформаційною і культурною значимістю та важливістю для нашого дослідження електронних ресурсів історико-біографічного спрямування слід відзначити «Всесвітню біографічну інформаційну систему» (World Biographical Information System, WBIS, нинішня адреса в мережі Інтернет: www.degruyter.com). Вона складається з окремих національних, тематичних та регіональних біографічних архівів, сформована на основі фотографічного відтворення величезної кількості біографічних словників та довідників і являє собою класичний зразок початкового етапу формування довідкових електронних ресурсів. У завершеному вигляді ця інформаційна система охоплює близько 10 млн біографічних статей про більш ніж 5 млн осіб, запозичених з 8600 довідкових біографічних видань (15 тис. томів) XVI – кінця XX ст., видрукованих 40 мовами [646]. Подібні за характером, але значно менші за обсягом інформаційні блоки складають представлені у національних сегментах мережі Інтернет численні електронні версії багатотомних і однотомних книжкових універсальних та галузевих енциклопедій, словників і довідників. Окремий інтерес серед них становлять фундаментальні біографічні словники. Вони значною мірою представлені не як цілісні електронні відтворення друкованих видань у складі цифрових бібліотек, а як доволі прості бази даних

з постатейним пошуком інформації, що мають хоча й елементарну, але не дуже придатну до динамічних змін побудову. Серед них, як важливе для нашого дослідження джерело, слід особливо виділити англомовні, німецькі, італійські електронні біографічні словники, а також електронний проект «Русский биографический словарь» (РБС, сучасна адреса в Інтернеті: www.rulex.ru), насичений іменами наших співвітчизників.

Джерельною основою для вивчення новітніх тенденцій у розвитку ресурсів біографічної інформації є численні більш досконало побудовані довідкові біографічні інформаційні ресурси, розроблені впродовж останнього десятиліття на основі спеціально сформованих баз даних, а тому «живі», постійно поповнюювані. Серед найбільших за обсягом інформаційних продуктів такого роду – створені у США «Майстер-індекс біографії і генеалогії» (Biography & Genealogy Master Index, BGMI), що нині містить стислі відомості про 13 млн людей [783]; «Американська національна біографія» (American National Biography, ANB); «Біографічний ресурсний центр» (Biography Resource Center, BRC), дані якого охоплюють більш ніж 150 тис. відомих особистостей з усіх регіонів світу; «Літературний ресурсний центр» (Literature Resource Center, LRC) [16]. Виключний інтерес як дослідницьке джерело за своєю технічною організацією, змістовим наповненням, динамікою розвитку становить, у різноманітних своїх національних варіантах, багата на біографічні матеріали «Вікіпедія» та деякі подібні до неї ресурси енциклопедичного характеру. Втілені в ній технологічні можливості дозволили досягти ефекту «стереоскопічного» бачення кожної персоналії через різноманітні документи та під різними кутами зору, що відповідає засадничим принципам сучасної інформаційної парадигми.

Із числа ресурсів, які динамічно розвиваються, за своїми матеріалами про наших співвітчизників, а також за принципами побудови, значний інтерес становлять для нас російські веб-сайти історико-меморіального спрямування, присвячені жертвам політичних репресій ХХ ст., зокрема створені під егідою Міжнародного історико-просвітницького, правозахисного і добродійного товариства «Меморіал» (<http://www.memo.ru>) та Центру «Повернуті імена» при Російській національній бібліотеці (<http://vizz.nlr.ru/search/ebooks.html>). Все значніше місце серед джерел для дослідження електронних ресурсів біографічної інформації належить тематичним спеціалізованим веб-сайтам, цифровим бібліотекам і так званим «відкритим архівам», що формуються на основі добровільно направлених до них громадянами матеріалів. Поміж останніми на

особливу згадку заслуговують створений ізраїльським інститутом Яд Вашем – Меморіального комплексу Катастрофи й героїзму єврейського народу (Єрусалим) величезний віртуальний історико-біографічний звод жертв Холокосту (<http://db.yadvashem.org>) та інтернет-проект Міжнародного об'єднаного біографічного центру (<http://www.biograph.ru>), де зібрано матеріали про видатних діячів науки і культури ХХ ст., Героїв Радянського Союзу (<http://www.warheroes.ru>), а також рядових учасників Великої Вітчизняної війни (<http://www.biograph-soldat.ru>).

До кола джерел, що розкривають розвиток електронних ресурсів біографічної інформації високого професійного рівня, належить сформована Державною публічною науково-технічною бібліотекою Росії база даних «Кто есть кто в библиотечной сфере России» (<http://www.gpntb.ru/win/search/who.html>). Для вивчення досвіду створення електронних архівів, присвячених життю і діяльності окремих видатних діячів, джерельний інтерес становлять «Электронный архив В. И. Вернадского» (<http://vernadsky.lib.ru>), архів видатного радянського вченого в галузі системного програмування академіка А. П. Єршова (1931–1988) (<http://ershov.iis.nsk.su/russian/index.html>), військово-історичний проект «Буденный Семен Михайлович» (<http://www.budenney.ru/main.html>). Нарешті, проектом принципово більш високого рівня стала створювана нині під керівництвом Бібліотеки Російської академії наук (БАН, Санкт-Петербург) за участю багатьох наукових установ електронна бібліотека (база даних) «Научное наследие России» [766; 781].

Крім структурної побудови та змістового наповнення зазначених вище ресурсів, принципів добору й подання інформації, прийомів її упорядкування і редакторської підготовки, які вивчалися шляхом їх безпосереднього систематичного перегляду, в процесі дослідження проаналізовано інформаційні та науково-методичні документи, призначені як для фахівців, так і, переважно, для користувачів [671; 796; 797].

Джерельний інтерес для наукового аналізу становлять ресурси історико-біографічної інформації, створені багатьма науковими установами, закладами освіти і культури, зокрема бібліотеками, архівами та музеями, а також громадськими організаціями, а почасти – й за рахунок приватної ініціативи. Серед вітчизняних слід особливо відзначити розгорнуті в мережі Інтернет електронні версії енциклопедій та довідників з історії і культури України, зокрема «Енциклопедії історії України», «Енциклопедії українського козацтва» [539],

«Юридичної енциклопедії», чотиритомника «Професори Одеського (Новоросійського) університету» [274; 595], енциклопедії «Острозька академія», електронний варіант якої побачив світ на чотири роки раніше від друкованого [583]. Більш високими системотехнічними й організаційними підходами відзначаються розгорнуті на основі динамічних баз даних інформаційний ресурс «Мислене древо» [564], «Національний банк даних жертв політичних репресій радянської доби в Україні», або, скорочено, «Національний банк репресованих» (<http://www.reabit.org.ua/nbr>), «Енциклопедія української літератури» (<http://www.pgoza.com.ua/enc>), ресурс «Бібліотека української літератури» (<http://www.ukrlib.km.ru>), присвячений Тарасові Шевченку портал «Кобзар», започаткована Інститутом літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України «Шевченківська енциклопедія» (<http://www.shevchcycl.kiev.ua>).

Поміж ресурсів біографічної інформації по персоналіях наших сучасників неабиякий джерельний інтерес для нашого дослідження становлять англomовні та російськомовні інформаційні системи. До їх числа належать, зокрема, російські бази «Люди» (<http://www.peoples.ru/>) та «Биографии людей» (<http://great-people.ru>). Чимало з них за принципами своєї організації є поліфункціональними, комплексними, у яких власне персональний сегмент є частиною широкого за змістом суспільно-політичного чи культурологічного контенту. Деякі поєднують можливості електронних інформаційних систем з мережевими та друкованими версіями науково-популярних видань журнального типу, наприклад українсько-російський проект «Личности» (<http://www.persons-info.com>), і, разом з тим, слугують інтернет-представництвами суспільно-політичних та пізнавальних телевізійних програм, виконують функції інтернет-магазинів з продажу як традиційних друкованих видань, так і електронних (у тому числі відео- та аудіопродуктів) та інформаційних порталів, що надають доступ до інших джерел інформації. Зауважимо також, що досить характерним для сучасних світових ресурсів суспільно-політичного та культурно-освітнього, пізнавального призначення є поєднання інформації про померлих та нині живих діячів політики, бізнесу, культури, мистецтва.

В процесі дослідження нами широко використовувалися насамперед матеріали подібних систем у галузі біографічної інформації, розгорнутих впродовж минулого десятиліття у вітчизняному сегменті Інтернету. За своєю побудовою, принципами функціонування та змістовим наповненням більшість з них виглядає поки що скромніше за зарубіжні аналоги. Найбільш розвинутою в Україні

є мережа інформаційних баз про учасників політичного процесу, формування яких розпочалося ще у 90-х рр. ХХ ст. [1015], про посадових осіб і депутатів рад різних рівнів на веб-сайтах органів державної влади та місцевого самоврядування, проте, за нашими спостереженнями, контент їх є дуже мінливим, а ретроспективні матеріали здебільшого не архівуються [975]. Натомість більш ґрунтовними і цікавими для наукового аналізу є ресурси, створені інформаційним видавництвом «К.І.С.» (www.dovidka.com.ua), – електронні версії довідників «Офіційна Україна сьогодні», «Хто є хто в Україні», поповнювані бази даних «Політична Україна сьогодні» [591], «Політичні журналісти та аналітики» [592], «Лідери України» [556], «Герої України» [529]; інформаційні продукти Українського видавничого консорціуму – друкovanі й електронні довідники типу «Хто є хто» з різних сфер життя [617]. Продуктами більш високого рівня організації є динамічно змінювані біографічні сегменти на інформаційних порталах «Liga.net» [588], «Openbiz: Источник деловой информации» [558] тощо.

Джерельний інтерес для вивчення проблеми представлення в інформаційних мережах нинішнього українського наукового, освітнього і культурного потенціалу, налагодження на сучасних засадах «вертикального» і «горизонтального» ділового й творчого спілкування фахівців становлять інформаційні ресурси установ науки та закладів освіти і культури, які швидко зростають у наші дні за обсягами та якістю подання як історико-біографічних матеріалів, так і даних про сучасників – вчених, педагогів, митців. В процесі дослідження нами проаналізовано здобутки і проблеми у формуванні блоків біографічної інформації на веб-порталах Національної академії наук України (www.nas.gov.ua) та галузевих національних академій; Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (<http://www.nbuv.gov.ua>), де, зокрема, розміщено ресурс «Наукові біографії вчених України» [572]; Інституту історії України НАН України та інших провідних інститутів НАН України; багатьох вищих навчальних закладів, найперше – Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Львівського національного університету імені Івана Франка, Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; творчих спілок України і їх місцевих організацій.

На окрему увагу, як важливі для нашого дослідження джерела, заслуговують медіа-ресурси, створені великими світовими інформаційними корпораціями. Вони здебільшого являють собою складні комплексні інформаційні про-

дукти, що складаються з продовжуваних тематичних телевізійних програм біографічного змісту, а також серійних електронних інформаційних продуктів, які розповсюджуються на твердих носіях та он-лайн і включають до свого складу довідкові біографічні дані про окрему визначну особу або групу осіб; бібліографію та фільмографію, тексти та аудіо- чи відеовідтворення мистецьких і літературних творів, наукових праць, іконографію, інші пов'язані з персоналіями матеріали. До таких інформаційних комплексів можуть входити також друковані книжкові та журнальні біографічні серії. До числа найбільш відомих у світі біографічних інформаційних медіа-продуктів належать ті, що виготовляються і розповсюджуються американською корпорацією A&E Television Networks (AETN). Нею створено, зокрема, спеціалізований біографічний телеканал «Віо» [634], випускаються численні серії біографічних компакт-дисків для домашнього відео, з репертуаром яких можна ознайомитися у мережі Інтернет [639].

Значний джерельний інтерес для нашого дослідження становлять також комплекси довідкової бібліографічної інформації та інтелектуальні електронні продукти, створені провідними бібліотечними установами у світі і в Україні. До їх числа належать електронні каталоги і тематичні картотеки, насамперед їх розділи «Personalia», рекомендаційна анотована бібліографія та реферативні збірники, біобібліографічні покажчики, спеціально сформовані й універсальні за змістом, а також тематичні колекції видань з біографіки, генеалогії, родинної та місцевої історії (краєзнавства), каталоги й путівники по рукописних і особових архівних фондах, оригінальні наукові дослідження науковців бібліотек, спрямовані на детальне розкриття їх змісту, повнотекстові електронні бібліотеки. Заслуговує на увагу також розміщена на веб-сайтах бібліотечних установ інформація про практичну фахову консультативну й методичну допомогу читачам і віддаленим користувачам електронних ресурсів, випуск на твердих носіях комплексних інформаційних продуктів, що включають довідкову біографічну інформацію, бібліографію, повнотекстові версії наукових праць та художніх творів. З цього погляду нами широко використовувалися інформаційні матеріали провідних бібліотек світу і слов'янських країн, зокрема Бібліотеки Конгресу США (Вашингтон), Нью-Йоркської публічної бібліотеки, Британської бібліотеки (Лондон), Російської державної бібліотеки (Москва), Російської національної бібліотеки, Бібліотеки Російської академії наук (обидві – Санкт-Петербург), Національної бібліотеки Білорусі (Мінськ), з вітчизняних – Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (Київ), Львів-

ської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника, Національної парламентської бібліотеки України (Київ), провідних галузевих та регіональних бібліотек. В комплексі зазначені матеріали розкривають всю багатоманітність підходів і досвіду, нагромадженого бібліотеками різних країн в інтеграції і поширенні біографічного знання, його використанні у системі соціальних комунікацій.

Важливе джерельне значення для вивчення новітніх тенденцій розвитку ресурсів біографічної інформації мають численні «відкриті» бази історико-меморіальної, генеалогічної та сучасної біографічної інформації, які користуються нині значною популярністю й активно поповнюються громадянами багатьох країн світу. До їх числа належать, зокрема, відкриті системи біографічної і генеалогічної інформації, генеалогічні форуми, блоги, у тому числі історикородовідні, яких англomовний спеціалізований портал «Genealogylinks.net» нараховує в Інтернеті близько 50 тис. [77]. Найбільш важливими з них для українських користувачів є, по суті, всесвітня служба «My Heritage Research» (<http://www.myheritage.com>), яка працює нині (2012 р.) 38 мовами, зокрема і українською; американський комерційний ресурс «Ancestry.com», в українській версії – «Родовід» (<http://www.ancestry.com>); «Всероссийское генеалогическое древо» (<http://www.vgd.ru>; база даних: <http://baza.vgd.ru>); «Генеалогическое древо» (<http://r-g-d.org>; раніше, до 2011 р. – «Российское генеалогическое древо», <http://familii-v2.narod.ru/rgd/about.htm>); Genealogia.ru (<http://www.genealogia.ru>); широковідомий Петербурзький генеалогічний портал (<http://petergen.com>). Серед українських генеалогічних ресурсів за своєю організацією і наповненням найбільший джерельний інтерес для нашого дослідження становлять, крім згаданого вже «Родоводу», розробки спеціалістів установ Державного комітету архівів України [652], Генеалогічного товариства та Українського центру генеалогічних досліджень (www.genealogicaltree.org.ua).

Комплексний аналіз рукописних, друкованих, електронних та медійних ресурсів біографічної інформації як джерела вивчення досвіду, завдань і перспектив їх розвитку – з погляду їх загального світоглядного спрямування, методичного забезпечення, динаміки та якості змістового наповнення, принципів структурної побудови, доступності для використання, самої організації роботи – є вкрай важливим для розуміння проблем їх оптимальної побудови, засад організації довідково-біографічної та культурно-освітньої роботи в сучасних ринкових умовах.

Систематизація і осмислення дуже різноманітного за своїми виявами і в багатьох складових доволі суперечливого досвіду формування ресурсів біографічної інформації, їх ролі у соціальних комунікаціях минулого і сучасності, як процесі цілеспрямованого обміну суспільно важливою інформацією і знаннями [874, с. 296–297] (передачі від покоління до покоління історичної пам'яті, цінностей і традицій), вимагають послідовного застосування принципів історизму, наукової об'єктивності та системності. Методика дослідження, підпорядкована досягненню поставлених дослідницьких завдань, передбачає поєднання різноманітних як загальнонаукових, так і спеціальних дослідницьких методів, що використовуються в сучасній соціогуманітаристиці, зокрема для вивчення місця і значення біографічної складової історико-культурної спадщини у суспільно-політичному, інтелектуальному і етнокультурному розвитку. Йдеться, передусім, про застосування методів історичного (що виключає будь-яку умоглядну модернізацію явищ минулого), критичного, системного, ретроспективного і порівняльного аналізу різних етапів і обумовлених часом форм еволюції ресурсів біографічної інформації у суттєво відмінних умовах несхожих між собою цивілізацій, культур і епох. До методичного арсеналу залучено також методи виявлення і вивчення раніше не використовуваних у дослідженнях з історії біографічно-інформаційної справи джерел. На основі методів герменевтики здійснено витлумачення їх первісного смислу, своєрідності і невідповідності усталеним нині уявленням. Структурно-функціональний метод широко використано для осмислення співвідношень між історично обумовленими формами і конкретним призначенням інформаційних ресурсів за різних часів та у відмінних соціокультурних системах.

В основу робочої гіпотези нашого дослідження покладено уявлення про давнє зародження і плінність у часі ресурсів біографічної інформації, наявність їх численних багатоманітних історично обумовлених форм, які в минулому передували появі класичної друкованої довідкової біографічної літератури з її словниками, довідниками, енциклопедіями, біобібліографіями і які нині йдуть їм на зміну у вигляді комплексних електронних ресурсів інформаційного суспільства. При цьому, на нашу думку, ресурси біографічної інформації Давнього світу, Середньовіччя, Нової і Новітньої доби за своїм характером залишалися переважно довідковими, обмеженими за своїми обсягами. Вони не могли претендувати на розширене змістове наповнення, оскільки писемна й друкарська культури з притаманними їм засобами пошуку, систематизації і поширення ін-

формації не мали реальних можливостей для забезпечення дійсно ефективного включення у процес соціальних комунікацій значного кола докладних документів і матеріалів, текстів розлогих наукових праць та літературно-біографічних творів. Останні залишалися переважно поза межами доступного для швидкого і зручного використання з практичними, освітніми і науковими цілями інформаційного ресурсу – на правах джерел, історіографії та творів красного письменства. Впродовж Нової і Новітньої доби засобами бібліотечно-інформаційної, бібліографічної діяльності розширення меж дієвого ресурсу біографічної інформації вдалося досягти лише частково, в обсягах, які не могли задовольнити постійно зростаючих потреб суспільно-політичної, освітньої, наукової та культурно-інформаційної практики. «Інформаційна криза» (притаманна всім галузям знання), що особливо гостро давалася взнаки впродовж останніх десятиліть ХХ ст., на наш погляд, стала активною спонукою до використання у соціо-гуманітарній сфері, зокрема в біографіці, можливостей новітніх інформаційних технологій. Свідченням цього, як нам здається, були наполегливі спроби використання напередодні «комп'ютерної ери» різного роду перехідних форм організації інформаційної діяльності, зокрема застосування так званих «мікрофіш» у поєднанні з розгорнутими друкованими або мікрофільмованими індексами.

Робоча гіпотеза дослідження виходить також із загального бачення безпосереднього зв'язку, наступності між друкованими та електронними ресурсами біографічної інформації. Однак вони зовсім не є простими, «лінійними». За нашими оцінками, лише початковий етап формування електронних ресурсів був пов'язаний з прямим перенесенням в цифрову форму довідкових даних біографічних словників і енциклопедій. У подальшому, завдяки широким можливостям нагромадження матеріалів, їх систематизації і пошуку, вони інтегрували у своєму складі величезні інформаційні масиви – цілі електронні бібліотеки, тим самим кардинально розширивши самі уявлення про сутність, характер і способи комунікаційного використання біографічного інформаційного ресурсу, яким володіє суспільство. Таким чином, на наше переконання, знято протиставлення інформаційного ресурсу, який тривалий час розумівся як довідковий, і широким колом додаткових матеріалів – всі вони стали його органічною частиною.

Наступне відправне уявлення, слушність якого ми будемо намагатися довести на основі аналізу фактичного матеріалу, пов'язане з явищами, притаманними усій гуманітарній культурі: одночасним співіснуванням в історичній біографіці, у досить тісному переплетінні, успадкованих від минулого і принципово

нових форм, а також їх «плинністю», постійною еволюцією. Наприклад, біографічні словники різних десятиліть є, безперечно, виявом тяглості біографічно-інформаційної традиції, вони бувають подібні один до одного за переліком персоналій, фактичним матеріалом і, водночас, різоче відмінні за світоглядними і методологічними засадами, смисловими акцентами, конкретними методиками і способами подання матеріалів, стилем письма, науковим апаратом. Зважаючи на це, автор принципово надає перевагу не жорсткій класифікації і чіткому визначенню послідовних етапів розвитку біографічної довідкової справи, що було б значною мірою штучним і не відповідало б реаліям історичного розвитку, а радше вивченню самої плинності форм і якісних параметрів інформаційних ресурсів, уявлень і підходів їх укладачів – у просторі і часі.

Нарешті, аналізуючи досвід, нагромаджений поколіннями авторів, упорядників і видавців біографічних словників і довідників, укладачів сучасних електронних ресурсів і спеціалістів з інформаційних технологій, автор прагне виявити обумовленість його розвитку, в широкому плані, інформаційними парадигмами різних історичних епох, суспільних формацій. Зазначене важливе тим, що відкриває простір для прогнозування вірогідних шляхів подальшої еволюції ресурсів біографічної інформації, а отже – і для постановки першочергових і перспективних завдань, пошуку оптимальних методичних і практичних підходів.

* * *

Здійснений нами докладний систематичний огляд відображення проблем формування ресурсів біографічної інформації впродовж століть у історичних та сучасних документах, дослідженнях вчених – історіографів та джерелознавців, бібліографознавців, бібліотекознавців і книгознавців, спеціалістів у галузі бібліотечно-інформаційної та видавничої роботи – свідчить про глибоке усвідомлення суспільством, науковою громадськістю їх високого суспільного призначення, інтелектуальної і духовної значимості, практичної ролі у забезпеченні соціальних комунікацій. Аналіз теоретичного, методичного та практично-організаційного досвіду, набутого дослідниками-біографістами та укладачами біографічних ресурсів у далекому й недавньому минулому, здійснені спеціалістами огляди та оцінки сучасного етапу формування ресурсів дозволяють говорити про непересічну практичну цінність нагромаджених напрацювань для забезпечення потреб інформаційно-біографічної справи як у наш час, на етапі

становлення інформаційного суспільства, так і для визначення завдань та перспектив на майбутнє. Досвід минулого і сучасності виступає як важливий чинник освоєння дослідницькою та інформаційно-видавничою і бібліотечною сферами принципово нових можливостей, пов'язаних зі становленням електронних інформаційних технологій, появою нових форм інтеграції і поширення знань.

Водночас доводиться констатувати, що у справі поглибленого осмислення світового й вітчизняного досвіду формування ресурсів біографічної інформації, конкретизованого аналізу досягнень і невирішених проблем їх сучасного розвитку, вироблення оптимальних прогнозів і формулювання завдань на майбутнє зроблено лише перші, початкові кроки. Всебічного, комплексного осмислення актуальних у науковому і практичному плані проблем поки що не досягнуто. Свідченням тому є практична відсутність окремих спеціальних звертань до проблематики формування ресурсів біографічної інформації у документах владних органів та громадських організацій, які опікуються культурним надбанням та поширенням гуманітарної інформації, абсолютне переважання серед публікацій результатів наукових досліджень коротких статей-розвідок, які здебільшого лише фрагментарно окреслюють підходи до вирішення окремих теоретичних та практичних питань.

Праці, присвячені актуальним завданням становлення і розвитку електронного гуманітарного простору, формування електронних ресурсів, зокрема електронних бібліотек і архівів, цифрових колекцій, мають для мети нашого дослідження лише загальне методологічне значення. Натомість у світі в цілому і в Україні зокрема відчутно бракує ґрунтовних монографічних досліджень проблем розвитку ресурсів біографічної інформації, написаних не у суто історичному плані, а «обернених обличчям» до аналізу їх сучасного стану, перспектив подальшого поступу.

Серйозним недоліком залишається те, що розвиток вітчизняної довідкової біографіки й досі розглядається переважно у хронологічних межах середини ХІХ – початку ХХІ ст., без бачення всієї багатовікової ретроспективи. Отже, він дотепер часто усвідомлюється лише у класичних формах словникової і енциклопедичної літератури, вироблених Новою і Новітньою добою, а не на більш широкому історичному тлі – як закономірна послідовна зміна досить несхожих між собою етапів і вдосконалення видових форм та організаційних і методичних підходів до нагромадження інформаційного ресурсу. За таких підходів недостатньо простору для бачення того, що передувало класичним слов-

никам і енциклопедіям, і головне – для усвідомлення завдань цілеспрямованого розвитку принципово нових форм, що нині стрімко йдуть їм на зміну. Отже, досвід минулого не пов'язується органічно із сучасними проблемами, актуальними завданнями та перспективами формування електронного національного інформаційного простору, які необхідно прогнозувати.

Нині ж практика формування друкованих і електронних ресурсів біографічної інформації, як історичного характеру, так і присвяченої нашим сучасникам, досі відчутно випереджає науково-методичні напрацювання, що не може не позначатися на якості створюваних інформаційних продуктів. Зазначене обумовлює необхідність здійснення спеціальних монографічних розробок, заснованих на детальному комплексному аналізі широкого кола різноманітних джерел – рукописних і друкованих праць, словникових і енциклопедичних видань, біографічних і генеалогічних довідників та альманахів, універсальних і галузевих біобібліографій, серійних біографічних видань та іменних зводів учасників історичних подій, біографічних документальних публікацій, архівних путівників і довідників як компонентів великого розподіленого національного ресурсу біографічної інформації, а разом з тим – на критичному вивченні історіографічних напрацювань, сучасних теоретичних, методичних та прикладних розробок, втілених у створення електронних інформаційних продуктів. На наш погляд, лише такі підходи стануть необхідними передумовами для вироблення оптимальної моделі інтеграції всіх названих вище складових у сучасне електронне інформаційне середовище.

РОЗДІЛ II

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ РЕСУРСІВ ДОВІДКОВОЇ БІОГРАФІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Історичний досвід формування ресурсів біографічної та біобібліографічної, а також пов'язаної з нею генеалогічної, геральдичної інформації становить не лише науковий, а й актуальний практичний інтерес для сучасних дослідників-біографістів та спеціалістів видавничої та інформаційної сфери. Йдеться, насамперед, про осмислення багатовікового шляху еволюції уявлень про мету, завдання і принципи цієї роботи; суспільно важливі форми фіксації і представлення біографічних даних; практичні цілі та способи їх використання. Не менш важливим видається опанування набутоків у сфері розвитку конкретних методичних і організаційних підходів до збирання, систематизації, поширення накопичених матеріалів у рукописному, друкованому, а за останніх десятиліть – і в електронному вигляді.

У цьому розділі ми намагатимемося розкрити провідні для різних епох і культур шляхи розвитку довідкової біографічної справи, етапи формування видового різноманіття ресурсів біографічної інформації. Нашим завданням є також виявити справжній типологічний обшир всього комплексу цих ресурсів, «повернути» до їх кола форми, що передували добі домінування біографічних словників у їх класичній формі, – меморіальні записи, літописи, житія, генеалогічні, реєстрові, формулярні та інші різного роду облікові документи, які впродовж тривалого вже часу незаслужено залишаються поза увагою дослідників-біографістів.

2.1. Витоки та ранні етапи еволюції ресурсів довідкової біографічної інформації

Аналіз історичного досвіду формування ресурсів біографічної інформації, на нашу думку, неодмінно слід починати від самих їх витоків у давні і середньовічні часи, що передували становленню науки і культури Нової доби. Саме від давнини беруть початок витоки багатьох традиційних підходів до збирання й упорядкування масивів даних про померлих і сучасників, методів опрацювання та систематизації матеріалів, способів і форм їх оприлюднення й використання. Отже, без глибокого розуміння цих ранніх етапів «збирання імен» неможливо повною мірою осягнути подальшу еволюцію, пов'язану з широким розвитком науково-дослідної і видавничої довідкової біографічної справи у XIX–XX ст.: появою розгалуженої системи універсальних і галузевих енциклопедій, біографічних словників, різного роду довідників і покажчиків та біобібліографій, а також багатоманітних карткових і формулярних баз стислої писемної персоналістичної інформації, і нарешті – з інтеграцією зазначених напрацювань у сучасний електронний інформаційний простір і становленням у ньому принципово нових форм акумуляції і представлення «колективного портрета» минулого і сьогодення. Усі ці явища, включно з найновітнішими, мають давні історичні корені, які важливо простежити, аби краще зрозуміти сучасний стан і подальші перспективи та завдання розвитку довідково-біографічної справи.

Первісні форми писемної фіксації суспільно значущої і цінної у меморіальному плані біографічної інформації сягають глибокої давнини. Дані про них є уривчастими. Проте їх характерні типологічні ознаки можуть бути більш-менш вірогідно реконструйовані, передусім завдяки повторюваності у низці подібних між собою історичних джерел. До їх кола можемо віднести давні епічні твори, літературні записи яких, або принаймні перекази про них, дійшли до нашого часу; писемні документи, зокрема такі, що хоча й не збереглися в оригіналах, але послужили основою для створення різного роду меморіальних написів і таблиць, виконаних на камені.

Прикладом найбільш лаконічної фіксації біографічних даних можуть слугувати єгипетські пам'ятки – одні з найдавніших серед тих, які можна вважати прообразом впорядкування даних по персоналіях. Ті нечисленні, що дійшли до нашого часу, містять дуже стислу, елементарну інформацію, іноді одні

лише імена правителів у їх хронологічній послідовності. Проте для наступних віків вони стали унікальними, здебільшого єдиними джерелами. Такими є, зокрема, залишки текстів на так званому «Палермському камені», що зберегли імена частини царів Давнього Єгипту від додинастичних часів (раніше XXXI ст. до н. е.) до п'ятої династії Старого царства (XXV–XXIV ст. до н. е.) [960, с. 61, 63; 1046, с. 334–353]. Цінними пам'ятками є меморіальні переліки фараонів. Їх збереглося кілька. Так звані Саккарський список із зібрання Каїрського музею та Карнакський список з колекції Лувру, що охоплюють до 58 імен фараонів. На стіні храму Сеті I у Абідосі – своєрідній «меморіальній дошці», залишеній для нащадків, – міститься перелік імен 76 фараонів. Це правителі від початків єгипетської держави до часів дев'яtnадцятної династії (XIII–XII ст. до н. е.) [1066]. До цього ж кола артефактів належить і уривчастий папірусний так званий Туринський царський список XII ст. до н. е. [960, с. 57].

Зрозуміло, самі лише переліки імен, з погляду сучасної науки і культури, не можуть замінити докладних біографічних даних, а надто – розгорнутих життєписів. Проте сива давнина ще не мала потреби у цьому. Постаті давніх єгипетських фараонів сприймалися як сакральні, тому важливими були їхні звершення – перемоги у війнах, будівництво міст і храмів, господарські реформи, а не їхнє людське, тим паче приватне, життя. Крім того, цілком правомірним буде припущення, що у згаданих лаконічних меморіальних списках відображено інформацію, доступну сучасникам їх створення і найближчим наступним поколінням у значно більш докладному вигляді, передусім, з архівних і бібліотечних документів хронікального характеру. Адже Давній Єгипет мав розвинене письменство і, принаймні з другої чверті II тисячоліття до н. е., вже знав і початки довідкової енциклопедичної літератури [961]. Науці відомо, що єгипетський історик елліністичної доби Манефон (кінець IV – перша половина III ст. до н. е.) використовував для написання своєї фундаментальної «Історії Єгипту» численні і різноманітні стародавні (навіть для його часу!) документи з царських і храмових архівів про родоводи та діяння фараонів [960, с. 58–59]. Отже, незважаючи на брак першоджерел, які, на жаль, не збереглися, можна констатувати досить раннє зародження певної традиції писемної фіксації найбільш важливих, у тому числі – родовідних (що дуже важливо для біографіки), даних про правителів Давнього Єгипту.

Слід звернути увагу й на те, що іще за досить віддалених часів бере початок розходження між різними типами фіксації імен в людській пам'яті. Перший

з них явив запис, хоча і дуже стислий, оповідей про «діяння» зверхників народів і держав, провідників і пророків. Пізніше до цього вузького кола обраних, які заслуговували на подобу індивідуального життєпису (у нашому сучасному розумінні), стали входити й окремі діячі, не наділені владою, якщо їх внесок у політичне та культурне життя в уявленні сучасників і нащадків мав особливе значення. Власне, вже у Давній Греції, яка першою дала світові уявлення про людську індивідуальність і самостійність особистості, стислі оповіді про пам'ятних достойників трансформувалися у створення розлогих нарративних життєписів. Саме від цього часу бере початок подальша традиція європейської і арабської літературної і історичної біографії у всіх її різновидах.

Другий тип фіксації імен, що сягає глибокої давнини, полягав у формуванні більших або менших масивів зовсім лаконічної, «елементарної», але достатньої як для практичних потреб, так і для «незабуді» наступними поколіннями інформації. Схожою на неї були родовідні дані, а також «групова» інформація, що стосувалася людей подібного між собою походження, соціального статусу та долі. Такого роду інформаційні ресурси з часом охоплювали дані про все більш широке коло самостійних у своїх діях, активних і чимось примітних людей (воїн, вільний член громади тощо). Уявлення про можливість укладання їхніх індивідуальних писемних життєписів з'явилися значно пізніше і стали результатом тривалого соціального і культурного розвитку. А втім «усна історія», родинні перекази й легенди про пращурів, знаних земляків, напевне, здавна передавалися між поколіннями. Саме з цього походить традиція зберігати пам'ять про попередників у стислих біограмах – значимих для суспільної свідомості окресленнях найважливіших ознак і віх життєвого шляху особи. Власне, нерідко для історії зберігалось одне лише ім'я, а відсутність життєпису заміняло включення його у певний знаково окреслений соціальний і історичний контекст, з якого сутність людини, її значення ставали зрозумілими для сучасників і нащадків. За такими максимально узагальненими згадками цілком можна було побачити людину, пережите й здійснене нею, її особисті якості, порівняти її з іншими (наприклад: «воїн хоробрий і безстрашний», «муж мудрий», «мученик за віру», «учасник війни» тощо). Нерідко роль знакового визначення відігравала сама фіксація імені у певних генеалогічних деревах або престижних суспільних групах, серед учасників знаменних подій. Вагомість особи визначалася приналежністю її до царського, а пізніше, у Давньому Римі – до патриціанського роду. Вважалося, що перед лицем влади земної і небесної цього було цілком достатньо.

Так вже за давніх часів у різних культурах почало формуватися уявлення про поділ людей на тих, хто має право на індивідуальну біографію, і тих достойників, які належать до більш широкого загалу, є учасниками історичних подій, проте не визначають їх спрямування. Поведінка останніх, за оцінкою відомого культуролога Ю. М. Лотмана, повністю визначена культурними кодами суспільства, вони відіграють певну стандартну соціальну роль, а тому заслуговують лише на згадку серед інших [925, с. 804].

З цього погляду нам видається досить характеристичним спосіб розповіді про легендарних «славних мужів» – провідників окремих військових загонів, – що його являє друга пісня Гомерівської «Іліади» «Сон. Беотія або перелік кораблів» (від строфи 494-ї до 779-ї). Наведемо лише окремі рядки з довжелезного переліку еллінських героїв (за перекладом Бориса Тена) [91]:

- 493] Отже, лише корабельних вождів я назву з кораблями.
494] П'ятеро мужніх вождів очолили рать беотійську
495] Аркесілай, Пенелей, Протоенор і Клоній з Леїтом,
.....
511] Тих, що жили в Аспледоні, в Мінейськiм жили Орхомені,
512] Вів Аскалаф за собою й Іалмен, синове Арея,
.....
517] Схедій з Епістрофом, діти високого духом Іфіта,
518] Сина Навбола, ішли на чолі фокейів численних,
.....
620] А на чолі їх були Амфімах і Талпій, синове
621] Перший – Ктеатів, а другий Евритів – Акторові внуки.
622] Третім вождем був могутній Діор, Амарінка потомок.
623] Врешті четвертим був вожаєм Поліксен боговидий,
624] Син владаря Агасфена, що сам від Авгея походив.
.....
631] Був Одіссей вожаєм кефаленян, душею великих,
.....
638] Син Адремона Тоант привів етолїян з собою,
.....
645] Ідомей, списоборець славетний, вождем був у критян....

За давніх часів такий спосіб збереження історичної пам'яті про постаті минулого був, очевидно, цілком усталеним. Імена фіксувалися в усній традиції, згодом в писемних документах. Залишається тільки здогадуватися, чи при внесенні імен достойників до літературних творів мало місце скрупульозне слідування джерелам, чи це було лише слідування загальному принципові, яке передбачає і суб'єктивні моменти «дописування» і «додумування» того, чому, на думку авторів, «годилося б бути».

Для порівняння: зазначене знайшло відображення і у Святому Письмі. У ньому поряд з численними короткими хроніками життя і влучними літературними портретами легендарних царів (Перша і Друга книги царів) та, пізніше, деталізованим описом земного життя Ісуса Христа у Новому Завіті зовсім стисло наведено їхні родоводи, переліки родичів та урядників, що правили окремими землями, зокрема: у Старому Завіті – Перша книга Мойсея, гл. 5 («Се книга роду Адамового...»), гл. 10 («Се ж постань Синів Ноягових...»), гл. 11, гл. 36 («Се ж родопись Езавова...»), гл. 46; Четверта книга Мойсея, гл. 26 [124, с. 8–9, 12–14, 38–39, 50–51, 158–160]. Особливо лаконічними є переліки величезної кількості імен за поколіннями у Першій та Другій книгах Параліпоменон (з грецької – «книги забутих», тобто «книги пам'яті») [124, с. 383–396, 405–410]; у Новому Завіті – Євангелія від Сьв. Маттея, гл. 1, 1–17 [124, с. 3, друга пагінація].

Згодом саме цей біблійний канон відіграв велику роль у закріпленні традиції як скупих за використовуваними зображальними засобами біограм, так і лаконічних міжпоколінних розписів, здебільшого – з одного імені, реальних, а значною мірою – і надуманих. Знаменним є те, що зазначений стиль фіксації особи в історії, переживши певні трансформації, зберігся й дотепер. Він поширений у багатьох культурах. У ньому є потреба, оскільки він виконує певну важливу суспільну місію. Достатньо згадати численні сучасні вітчизняні книги пам'яті жертв Голодомору, репресованих, загиблих учасників Великої Вітчизняної війни та збройних конфліктів ХХ ст. Подібні історико-меморіальні видання існують у багатьох країнах. Стислість персональної інформації у них співвідноситься з давньою традицією й переносить людські імена у сакралізований вимір вічного не-забуття у пам'яті нащадків. Отже, ця давня форма фіксації історико-меморіальної інформації, переживши тисячоліття, має всі підстави для подальшого збереження, у тому числі й у новітніх електронних інформаційних ресурсах.

В античному світі, особливо у Давньому Римі, де походження людини повністю визначало її статус, складання родоводів, графічних генеалогічних схем, збирання документів про пращурів та їхніх портретних зображень з воску стало, як свідчив Пліній Старший (23/24–79), явищем повсякденним [133, р. 265]. Водночас розвиток громадянського суспільства і людської індивідуальності покликав до життя й зовсім іншу – докладну описову, морально-дидактичну за своїм характером біографіку. Її головною метою була не лише фіксація пам'яті про певну видатну для своєї доби особу, етапи її земного шляху. Життєпис став важливим літературним жанром, який дозволяв говорити про сутність людини, її стосунки із суспільством, добро і зло, виховувати молоді покоління на прикладах позитивних і негативних рис героїв.

За таких умов відбулося певне поєднання стислих реєстрів-переліків імен і розлогих життєписів. З'явилися зібрання біографій достойників, які можна вважати й витокami літературної біографіки, але й, водночас, прообразом пізніших біографічних словників. Чи не найбільшою мірою це втілювалося у написаних Плутархом (бл. 45 – бл. 127) біографіях окремих видатних діячів Давньої Греції та його широковідомих «Порівняльних життєписах» знаних греків і римлян, з яких до нашого часу дійшло лише 46 парних біографічних портретів («Тесей і Ромул», «Лікург і Нума», «Солон і Поплікола», «Фемістокл і Камілл», «Перикл і Фабій Максим» та ін.) [110], а також у «Життєписах дванадцяти цезарів» (оригінальна назва – «De vita Caesarum») Гая Транквілла Светонія (між 75 і 170) – творах, які справили величезний вплив на подальший розвиток біографічного письма у Середньовіччі, за доби Відродження і у Новий час [1041, с. 17–18].

Саме це описове, зі значними елементами літературного моралізаторства, спрямування біографіки стало у подальшому головним об'єктом читацького інтересу, а способи організації нарративного біографічного письма, світоглядні, філософські засади й наукові та літературні засоби зображення окремої особи, її індивідуальності, зв'язків із соціумом – основним предметом досліджень вчених. За оцінкою відомого російського філософа, літературознавця і культуролога М. Н. Епштейна (Університет Еморі, Атланта, США), до нашого часу «нарратив різко переважає в літературних життєписах. Люди здебільшого люблять читати біографічні романи і лише зрідка вдаються до біографічних енциклопедій (як правило, коли йдеться про дійсно улюблені і пошановані особистості, про які прагнуть знати «усе-усе»)» (переклад наш – В. П.) [1047].

У той самий час дослідниками історії біографіки майже не приділялося уваги тому, що біографічні збірки Античної доби, будучи насамперед історико-літературними творами, без сумніву, стоять також у витоків збирання та систематизації даних про широке коло осіб, упорядкування великих масивів інформації, підготовки довідкових біографічних видань, створення баз біографічних даних. На жаль, саме ці збирацькі і систематизаторські аспекти діяльності античних істориків, зокрема Публія Корнелія Таціта (бл. 56 – бл. 117), автора «Анналів» («*Annalium ab excessu divi Augusti*») та «Історії» («*Historiae*»), який докладно, в сотнях осіб і характерів, висвітлив політичну історію Риму впродовж майже всього I ст. н. е., а особливо – письменників-біографістів Корнелія Непота (бл. 99 – бл. 24 до н. е.), Плутарха (бл. 45 – бл. 127), Гая Транквілла Светонія (між 75 і 170), Секста Аврелія Віктора (IV ст.), завжди привертала до себе значно меншу увагу фахівців.

Втім створені (а значною мірою – скомпільовані) ними на основі різноманітних хронік та окремих біографічних творів попередніх авторів, епістолярію та інших документів *серії життєписів*, по суті, для свого часу, були цілими бібліотеками *укладених за певними канонами* біографічних і просопографічних нарисів. Певною мірою вони вже виступали прообразом упорядкованих ресурсів біографічної інформації про найбільш відомих діячів Давньої Греції і Риму. З погляду їх сприйняття, сучасних дослідників, певною мірою, спантеличує те, що ці ресурси не створювалися за абетковим принципом, мали відмінну від нинішніх усталених уявлень побудову. Але у цьому випадку абеткова організація матеріалу зовсім не є першорядною сутнісною характеристикою інформаційних масивів як ресурсу. XX століття теж знало чимало словників і енциклопедій, біографічних збірників і довідників, новітніх електронних біографічних інформаційних ресурсів, побудованих не за абетковим принципом. Важливим є інше. Особа у творах античних авторів неодмінно виступала як окрема серед інших, у хронологічному плані теж була частиною живого ланцюга – від попередників до наступників. Це й обумовлювало проблемно-тематичний і лінійно-хронологічний спосіб компонування матеріалів, який панував згодом і за Середньовіччя, і за доби Відродження. Знову-таки, він зберігся й донині у тих видах ресурсів біографічної інформації, де відіграє функціональну роль стрижня організації побудови матеріалу.

Варто звернути увагу й на те, що у творах античних біографістів зустрічаються стислі, а іноді й більш докладні згадки про величезну масу сучасників

описуваних ними героїв – особливо у Плутарха (більше двох тисяч). З джерел відомо також, що письменником більш раннього періоду Марком Теренцієм Варроном (116–27 до н. е.) було підготовлено унікальне зібрання біографій знамих римлян і греків «Зображення» («Imagines») у 15 книгах, ілюстроване 700 портретами, однак воно до нинішнього часу не збереглося [875].

Поміж систематизованих біографічних зводів Античної доби, які дійшли до наших днів, є і такі, що тепер порівняно менш відомі широкому загалу. Серед них – праця Корнелія Непота (бл. 99 – бл. 24 до н. е.), яку здебільшого, посилаючись на інших латинських авторів, традиційно іменують «Про славетних мужів» («De viris illustribus»). Водночас існує думка, що насправді саме цей згаданий рукопис втрачено. Той же текст Непота, який зберігся, охоплює понад двадцять історико-біографічних книг (власне, невеликих за обсягом статей-нарисів) про римлян і чужоземців, переважно – знаних полководців, а також вчених [1065]. Вперше видрукувана у Венеції в 1471 р., помилково під ім'ям Aemilius Probus, маловідомого автора IV ст. [130], книга Корнелія Непота швидко здобула значну популярність серед освіченої публіки і чимало разів перевидавалася у різних редакціях і під дещо відмінними назвами у багатьох країнах, зокрема й у Російській імперії від середини XVIII ст. [97].

Значний інтерес як ресурс цінної біографічної інформації являє собою також книга так званого Діогена Лаертського (ймовірно, кін. II – поч. III ст.) «Про життя, вчення та вислови знаменитих філософів», у якій викладено (з різним ступенем докладності) біографії, просопографічні характеристики та основні філософські ідеї понад вісімдесяти мислителів античності від доби архаїки до першого століття нової ери [93]. Величезний систематизований біографічний та просопографічний матеріал про римських імператорів містять тексти Секста Аврелія Віктора (IV ст.). Вони збереглися у різних редакціях: як «Історія цезарів» («De caesaribus historia», повна назва – «Про цезарів історія від Августа Октавіана, тобто від кінця історії Тита Лівія до десятого консульства Августа Констанція і третього консульства Цезаря Юліана») [134] та як, вірогідно, скопійована на основі його ж оригінальних текстів книга «Про життя та вдачу римських імператорів» (т. зв. «Епітоми про цезарів», «Epitome de caesaribus») [132]. Сексту Аврелію Віктору належить також зібрання з 86 стислих різнохарактерних біографічних заміток «Про знаних людей міста Рима» («De viris illustribus urbis Romae») [135], присвячених найрізноманітнішим за своєю значимістю і соціальним статусом постатям римської історії за

сім століть від легендарних царів Прока та Ромула до полководця Марка Антонія і єгипетської цариці Клеопатри.

Важливо усвідомлювати, що згадані й чимало інших творів пізньої античності і перехідної до раннього Середньовіччя доби сприймаються сучасними читачами і дослідниками з багатовікової відстані не лише і не стільки як літературно-біографічні та історико-біографічні твори, а і як важливі джерела *упорядкованої біографічної інформації*, тобто – *інформаційні ресурси*. Саме від них починається у європейській культурі складний шлях від хронікальної фіксації уривчастих біографічних даних у історичних творах і написання життєписів окремих осіб до укладання великих систематизованих зводів біографічної інформації.

Проте народжена античністю традиція систематичного збирання біографічних матеріалів не була єдиною у давньому і середньовічному світі. Серед українських біографістів В. С. Чишко звернув увагу на досить раннє, практично одночасне з античною добою Середземномор'я, зародження описового біографічного письма з елементами довідкової біографіки у культурі Давнього Китаю. Воно теж сформувалося на основі вже досить розвинутої на той час історіографічної традиції і знайшло блискуче втілення у творчості видатного китайського історика доби Хань (II ст. до н. е – II ст. н. е.) Сима Цяня [1041, с. 20]. Створені ним на основі узагальнення великої кількості більш давніх джерел «Історичні записки» («Ши дзи») та «Історія династії Хань» («Хань-шу») стали важливим досвідом викладу історії не лише через хроніки діянь правителів, починаючи від легендарних «п'яти імператорів», а й через біографії досить великого кола представників різних соціальних верств. Важливо наголосити, що поряд із хронологічним описом минулих подій у перших книгах «Історичних записок» (т. зв. «основних записах» про діяння імператорів, що містять і їх біографії) Сима Цянь подав спеціальні розділи життєписів у четвертій книзі – «Ши цзя» («Спадкові доми»), присвяченій історії та генеалогії знаних у китайській історії, насамперед князівських, родів [123, т. 1, с. 447–542]. П'ята, заключна, найбільша за обсягом і, за висновками китаїстів, найцікавіша книга «Записок» – «Ле чжуань» («Життєписи») символізувала утвердження в китайській історіографії біографічного письма як нового самостійного жанру [847]. У кількох десятках розділів Сима Цянь розкрив походження, родинні зв'язки, перипетії життєвого шляху, службову кар'єру, риси вдачі однієї або й двох чи кількох пов'язаних між собою пам'ятних особистостей, іноді різного походження [123, т. 2, с. 27–

530]. У цьому відношенні «Ши дзи», на думку В. С. Чишка, можна вважати одним з перших універсальних біографічних словників [1041, с. 20]. З нашого ж погляду, з висоти сучасності «Ши дзи» та подібні йому твори слід розглядати насамперед у історіографічному плані і як історичне джерело, проте джерело такого характеру, у якому риси ресурсу «другого порядку» – упорядкованої, систематизованої і певним чином, відповідно до тогочасних канонів, формалізованої біографічної інформації – простежуються вже досить виразно.

Закладені Сима Цянем традиції укладання біографічних зводів дійшли через Середньовіччя аж до Нового часу. Так, у XVII ст. цілком на їх основі Шан Сі було укладено компендіум, що містив біографії імператорів, державних діячів, полководців та філософів, використаний століттям по тому французькими вченими для укладання п'ятого, біографічного тому «Енциклопедії Китаю» (Париж, 1778 р.) [847, с. 13–14].

Давня китайська традиція справила значний вплив і на ранню японську історіографію, теж досить щільно насичену біографічними матеріалами. Стародавні «Аннали Японії» («Нихон Сьокі», або «Ніхонгі»), створені на початку VIII ст. на основі більш ранніх праць [865], вміщують біографічні нариси про правителів починаючи з VI ст. до н. е. (з 3-го сувою), хоча розповіді про перших з них (досить лаконічні, у сучасному книжковому виданні – по 1–2 сторінки), на думку дослідників, засновані на легендах [106, т. 1, с. 434]. Наступні є більш докладними, чимало з них охоплюють по цілому сувою [106, т. 1, с. 195–398, т. 2, с. 7–298]. Проте окремих виділених спеціальних розділів індивідуальних життєписів, подібних до тих, що були в «Історичних записках» Сима Цяня, у «Нихон Сьокі» немає [949, с. 90]. Відомості про численних дійових осіб тодішньої історії подано переважно у жорсткій описовій лінійно-хронологічній послідовності, зі значною деталізацією історичних подій, що робить цей твір більш подібним до європейських середньовічних хронік. Зазначені риси ще більше посилюються у продовженні «Анналів» – «Сьоку Нихонгі», створеному наприкінці VIII ст., та у наступних за хронологічним охопленням японської історії працях [115].

Проте у XI–XII ст., вже на надвечір'ї золотого віку японської культури – доби Хэйан (794–1185), у суспільстві почалося ґрунтовне переосмислення ролі особистості в історії, що супроводжувалося інтенсивним розвитком жанру власне біографічного письма. На цей час припадає створення великого довідково-біографічного зводу – «О:кагамі» («Оокагамі», «Великого зерца-

ла»), який називають історією середньовічної Японії у життєписах її найголовніших діячів – імператорів і вищих сановників з роду Фудзівара – з 850 до 1025 р. [108]. На відміну від пам'яток попередніх часів, визначальним, системоутворюючим в «О:кагамі» виступив не хронологічний, а генеалогічний принцип структурної побудови. Дослідник і автор російського перекладу «О:кагамі» О. М. Дьяконова у передмові до нього звертала увагу також на чітку формалізованість і уніфікованість викладу біографій імператорів за допомогою використання певних «кліше», їх структурування, що є типовим для довідкової літератури пізнішого часу, хоча згадані життєписи, за японською традицією, мали також своєрідні ліричні вставки, розповіді про приватне життя героїв. Водночас біографії сановників загалом написані менш офіційним стилем, ніж державних володарів. Звод «О:кагамі» мав значний вплив на розвиток біографічної літератури у подальші століття, обумовив появу чималої кількості «зерцал»-наслідувань [108]. Зауважимо, однак, що середньовічна далекосхідна історична традиція досить пізно стала відомою європейській науці і майже не справила на неї свого впливу.

Значно більшою мірою європейський літературний жанр біографічного словника, як інформаційного ресурсу, завдячує своїм формуванням арабському світові. За висновками зарубіжних дослідників, саме арабські біографічні словники були в доіндустріальну епоху найбільшим зібранням інформації про життя численних представників великих соціальних груп [1064, р. 110, 112]. Вони з'явилися на Арабському Сході на основі традиції біографій пророків та їхнього оточення і набули розвитку починаючи від IX ст. Одним з найбільш ранніх творів словникового біографічного характеру вважається відома спеціалістам праця Мухаммеда ібн Саїда ібн Мані аль Багдаді (пом. 845) «Книга Головних Класів» (Al-Tabaqat Al-kubra) [1064, р. 110]. Вона являла собою зібрання біографічної інформації про найважливіші історичні постаті мусульманського світу – пророка Мухаммеда і його найближче оточення (Sahābeh, «компанію») та численних помічників і прибічників (Ansar), – що висвітлювало їхнє життя і високі морально-етичні якості. Книгу було побудовано на основі хронологічної (за поколіннями) і географічної систематизації матеріалу, у восьми частинах. Вона обіймала, зокрема, і біографії мусульманських вчених давнини (книги 5–7) та відомих жінок (книга 8) [1064, р. 110].

Подальший розвиток довідкового біографічного ресурсу втілювався у створенні відомим філологом, географом і істориком Якутом ар-Румі (1179–1229)

«Словника літераторів», котрий увібрав близько 1100 життєписів арабських літераторів і вчених починаючи від VII ст. [394]. Впродовж наступних століть довідково-біографічна справа пережила на Арабському Сході бурхливе піднесення. Було укладено кілька сотень найменувань біографічних словників різних видів. Прикладом великого загального (генерального) словника є упорядкований Мухаммадом аз-Захаби (al-Dhahabi, 1274–1348) 25-томний «*Siyar a'lam al-nubala*». Впродовж XI–XIV ст. формувалася традиція багатотомних хронологічних, географічних (регіональних) та тематичних біографічних словників, наприклад присвячених вченим-філософам, правникам. З'явилися словники з абетковою побудовою, але з винесенням на перше місце життєпису пророка Мухаммеда. Було вироблено досить чіткі правила написання, зокрема структурної побудови окремих біографічних статей [1064, р. 110–111].

Арабська традиція справила вплив на розвиток довідкової біографіки в багатьох країнах Середнього Сходу. Не без нього у XII–XIII ст. перші збірки біографій і розповідей про державних мужів, поетів і вчених почали з'являтися у Персії [851]. Приблизно до того ж часу, а саме другої половини XI – початку XII ст., належить і складена в Індії гуру Абхайядаттою з Чампарі збірка «Життєписів вісімдесяти чотирьох сіддхів» («Леви Будди»), що збереглася у тибетському списку. Її агіографічні за формою перекази являють собою біографії реальних історичних осіб, які досягли найбільших здобутків у реалізації вчення Будди [102]. Проте, створені у плині особливої духовної традиції, вони є радше релігійно-філософськими узагальненнями-біограмами, аніж послідовними описовими життєписами у «традиційному» (точніше – більш поширеному в інших культурах) розумінні.

Доба Середньовіччя у Західній Європі і на християнському Сході (у Візантії) теж надовго трансформувала світську традицію античної біографії у агіографічну. При цьому численні життя отців Церкви, мучеників і святих створювалися і як окремі твори, у котрих умовні стандарти релігійної традиції поєднувалися із зародковими елементами сучасної біографії, і як певним чином систематизовані ресурси (патерики, мінеї), які об'єднували разом цілі серії творів, охоплюючи певну сукупність сакралізованих імен. Особливу роль у цьому відіграли патерики – збірники життєписів і повчань отців Церкви та оповідань про життя святих. Їх укладання ченцями почалося ще з IV ст. Пізніше найбільш відомими і поширеними у багатьох країнах патериками стали так звані Єгипетський (IV – поч. V ст.), Скитський, Азбучний та Єрусалимський

(V–VI ст.), Синайський (VI–VII ст.), а також чотирикнижний Римський, написаний папою Григорієм I наприкінці VI ст. Саме від Азбучного патерика бере початок європейська традиція укладання абеткових іменних довідкових зводів. Пізніше у Візантії з'явилися більш стислі за обсягом мінології і синаксарі та розлогі мінеї для читання (у церковнослов'янській традиції – Четві мінеї) – збірники із систематизацією житій за календарем днів, присвячених вшануванню окремих святих.

Діяльність Церкви сприяла й становленню у ранньому Середньовіччі європейської біобібліографічної традиції. Її витоки пов'язують насамперед з появою «Книги про славетних мужів», присвяченої церковним ієрархам і християнським письменникам, одного з найбільших церковних діячів і інтелектуалів своєї доби Ієроніма Стридонського (342–419/420) [95].

Що ж стосується біографіки нецерковної, а також збирання генеалогічних і персональних даних, то вони у середньовічній Європі реалізовувалися у двох відмінних, але й певним чином пов'язаних між собою напрямках. З одного боку, зберігалася і розвивалася давня усна (у піснях і переказах) та писемна (у віршах та прозових творах) родовідна, тобто генеалогічна, традиція. На жаль, пам'ятки її до нашого часу в автентичному вигляді в більшості країн Західної Європи практично втрачені. Проте про неї можна скласти певне уявлення на основі створених на далекій периферії Європи ірландських генеалогічних поем VI–VIII ст. та ісландських родових саг. Напевне, вони не є для культури Середньовіччя чимось абсолютно унікальним – у них знайшла відображення загальноєвропейська традиція. Просто час саме до цих пам'яток виявився більш милостивим. Однак згодом згадані саги стали основою народних генеалогічних зводів, що практично не знають аналогів у світовій культурі [1034], – «Книги про ісландців» («Íslendingabók»), укладеної «батьком ісландської літератури», істориком Арі Торгільссоном (1067/68–1148) [612], та «Книги про заселення» («Landnámabók», XII–XIII ст.), що зберігають стислі біографічні дані про кількості першопоселенців Ісландії, які прибули туди до 930 р., та кілька поколінь їхніх нащадків [138, р. 15–149].

З іншого боку, як суттєво відмінний напрям біографіки, з XII–XIII ст. у Північній Європі інтенсивно почала утверджуватися офіційна, значною мірою – напівфантастична історико-генеалогічна література, покликана обґрунтувати давнє і шляхетне походження королівських родів. Дослідникам відомо про стислий «Перелік норвезьких королів» Семунда Сигфуссона (1056–1133), що

не зберігся, але був використаний наступними істориками. Так, близько 1180 р. норвезьким монахом Теодрикусом створено «Історію давніх норвезьких королів» («*Historia de antiquitate regum Norvegiensium*») з їхніми біографіями (до 1130 р.). До характерних зразків такої літератури належить, зокрема, і створена Сноррі Стурлусоном (1179–1241) «Книга норвезьких королів» (1230 р.) [1034].

Однак загалом в літературі середньовічної Європи переважаючим був лінійно-хронологічний виклад біографічних матеріалів у творах загальноісторичного характеру. Міфологізовані родоводи, що мали цілком реальне продовження, а також згадки про багатьох історичних осіб, увійшли до величезної кількості докладних європейських історичних хронік, наприклад таких відомих, як «Діяння данців» («*Gesta Danorum*», кін. XII – поч. XIII ст.) Саксона Граматика (бл. 1140 – бл. 1216), а також численних суто літературних творів оповідних жанрів – повістей і романів (зокрема, із циклів про легендарних принца Гамлета, короля Артура). Проте біографічні дані в них дуже розпорошені, і зазначені нарративні пам'ятки можуть розглядатися дослідниками-біографістами лише як історичні джерела, майже повністю непридатні для спеціального ознайомчого довідкового використання.

У той самий час у Західній та Центральній Європі поволі сформувався напрямок, який умовно іменують «об'єктивною світською біографією раннього Середньовіччя». Однак представлений він переважно лише життєписами окремих германських імператорів – Карла Великого, Конрада II, Генріха IV [1041, с. 24], що містили й дані про їхні родоводи. Ці твори теж не можуть розглядатися в якості ресурсів довідкової біографічної інформації.

Зібрань же порівняно коротких рукописних біографій світських осіб, які б виступали прообразом майбутніх довідкових праць – біографічних альманахів і словників, європейське Середньовіччя знало не багато. До їх числа належать персональні біографічні нариси про поетів-трубадурів XII–XIII ст. (т. зв. «віди»), написані на півдні Франції окситанською мовою. Стислі біограми трубадурів містяться також у створених у першій половині XIII ст. есеях-передмовах («разо») до їхніх поетичних творів, але вони не подають скільки-небудь точних і достовірних з історичного погляду даних [88]. Публікація біографій трубадурів розпочалася у XIX ст. разом з вивченням і виданням їхньої творчої спадщини; нині практично всі вони (близько двохсот) надруковані [139; 131].

Отже, написання і поширення у рукописному вигляді окремих спеціально укладених серій біографічних нарисів (поза історичними хроніками та іншими

документами) було за Середньовіччя явищем винятковим, стосувалося лише окремих особистостей, які являли яскраву індивідуальність і тим викликали загальний інтерес освіченої публіки. В умовах станово-регламентованого суспільства, коли соціальний статус людини, її політичні права були тісно пов'язані з походженням і шляхетністю роду, люди мусили піклуватися не стільки про створення індивідуальних біографій предків, скільки про впорядкування своїх родоводів, які з часом все більш прискіпливо перевірялися владою, вносилися герольдами до спеціальних книг, затверджувалися сильними світу цього, завдяки чому набували юридичного значення [1033, с. 125].

З часом матеріали персонального і родовідного обліку починали активніше укладатися церковною владою та інституціями міського самоврядування. Все більшого значення набували реєстрові документи персонального обліку військово-лицарського стану. Саме ця сукупність документації, що збереглася переважно від пізнього Середньовіччя, становила головний ресурс персоналістичної інформації, що слугувала інтересам як держави, так і соціуму.

Ще менш поширеним було світське біографічне письмо у східнохристиянській Візантії, інтелектуальне і культурне життя якої базувалося насамперед на консервації старої елліністичної спадщини. Через поступовий занепад міст у VIII–IX ст. і відхід світських культурних інтересів на другий план [811, с. 350] її література практично не дала оригінальних зразків світської довідкової біографіки.

Досвід створення зводів біографічної інформації був сприйнятий європейцями від античних авторів та від арабських письменників значно пізніше. Повною мірою освоєння цієї традиції розпочалося лише за доби Відродження, коли у нових суспільних умовах під впливом спадщини античності настав розквіт біографічної творчості. У XV ст. вже створювалися наближені до наукових вимог довідкові праці з династичної історії, генеалогічні таблиці та колекції родовідних матеріалів.

Поряд з окремими розлогими життєписами пап, світських політичних діячів, поетів, видатних вчених і митців почали з'являтися перевидання античних *збірок біографічних творів* на зразок «*De viris illustribus*» [1041, с. 25–26]. Слід зазначити, що вони мали різний характер – і більш-менш точних відтворень оригіналів, і скорочених, *адаптованих* текстів. Від того часу бере початок традиція видання переказів давніх біографічних творів, збірок життєписів, спеціально пристосованих для потреб певних груп читачів, передусім – для юнацтва.

Упорядковувалися й нові компіляції. У 1563 р. англієць Джон Фокс (1516–1587) опублікував унікальний звод імен і життєписів мучеників за християнську віру, що хронологічно охопив півтори тисячі років, – «Події і пам'ятки наших останніх і небезпечних днів». Автор цієї праці, більш відомої як «Книга мучеників» [126], не мав на меті створення ані житійного зводу, ані біографічного словника. Проте його книга увібрала численні, засновані на різноманітних джерелах, оповіді біографічного характеру про перших християнських подвижників, стислі згадки (здебільшого – імена і обставини) про величезне число християн, загиблих і від рук римської влади, і в країнах Сходу, і в середньовічній Європі, зокрема жертв інквізиції, релігійних розколів та воєн. Для сучасної науки і культури вони й досі складають важливий ресурс біографічної інформації і продовжують використовуватися.

Найвищим досягненням доби Відродження у формуванні системного інформаційного ресурсу біографій визначних діячів вважається славетна книга італійця Джорджо Вазарі (1511–1574) «Життєписи найславетніших живописців, скульпторів та архітекторів» – «Le Vite de' piu eccelenti Pittori, Scultori e Architetti» (1550 р., друге, доопрацьоване і розширене видання – 1568 р.) [89], яка одночасно поклала початок європейському науковому мистецтвознавству. Не будучи ще власне біографічним словником у сучасному розумінні, фундаментальна праця Вазарі, що охопила понад 160 біографічно-мистецтвознавчих нарисів (близько 220 життєписів окремих осіб), почала сприйматися наступними поколіннями значною мірою саме як звод даних про людські долі і творчі здобутки відомих митців.

Порівняно менш відомою є багатотомна праця безпосереднього послідовника Вазарі, нідерландського художника, поета і мистецтвознавця Карела ван Мандера (1548–1606) «Книга живописців» (1604 р.) [103]. Вона спеціально була присвячена ознайомленню творчої молоді з життям і доробком відомих митців – від античних майстрів (друга книга, цілком заснована на даних XXXV книги «Природної історії» Плінія Старшого), італійських митців Відродження (третья книга – переклад вибраних біографій Вазарі, доповнений Мандером новими, зібраними ним самостійно відомостями) до сучасників автора – нідерландських і німецьких живописців (четверта книга). Саме ця остання, повністю оригінальна авторська четверта книга, що охоплює понад сотню біографій, яка в подальшому неодноразово перевидавалася під назвою «Книга про художників», принесла Мандеру славу «північного Вазарі» [883, с. 11, 14–15].

То були останні для Заходу великі біографічні зводи, що загалом ґрунтувалися на старій літературно-описовій біографічній традиції, з поданням матеріалів за хронологією. На зміну їй, з розвитком книгодрукування і зростанням обсягів наукової інформації, йшов новий, абетковий спосіб систематизації уніфікованих відповідно до певних дослідницьких і видавничих процедур біографічних даних. Помітну роль в його утвердженні відіграло видання впродовж 1545–1555 рр. «батьком бібліографії», швейцарським вченим-енциклопедистом Конрадом Геснером (1516–1565) фундаментального чотиритомного бібліографічного зводу в 19 частинах – «Універсальної бібліотеки» («*Bibliotheca universalis*»). Вона вмістила дані не лише про книжки, що побачили світ впродовж першого століття книгодрукування, а й про масу старих відомих на той час рукописних пам'яток (близько 10 тис. робіт з анотаціями). Для кожного з близько 120 авторів, згаданих у ній, Геснером було наведено, залежно від матеріалів, якими він володів, іноді стислі, а іноді й досить докладні біографічні відомості [785].

Отже, витоки формування і використання ресурсів біографічної інформації, призначених для задоволення державних і суспільних потреб, культурних і пізнавальних запитів освічених верств населення, сягають глибокої давнини. Вони упорядковувалися у різних формах і масштабах, залежно від ідеологічних, політичних і культурних уявлень різних епох і цивілізацій. Зрозуміло, завдання, масштаби, методи і форми цієї роботи за давнини і доби Середньовіччя суттєво відрізнялися від тих, що будуть вироблені державними інституціями, наукою і видавничо-інформаційною практикою у Новий і Новітній час. Біля своїх витоків як меморіально-довідкова, так і літературна біографіка мали іноді дуже архаїчні, з погляду сьогодення, форми, виступали здебільшого у синкретичній єдності. Характерним явищем було побутування безлічі перехідних форм від літературної до історичної і довідкової біографіки. Елементи цих різних видів біографічного письма могли з успіхом сполучатися в межах одного твору.

2.2. Світовий досвід формування ресурсів довідкової історико-біографічної інформації за Нової і Новітньої доби

Нова доба у поступі європейської і світової цивілізації, започаткована глобальними політичними, соціально-економічними і культурними зрушеннями XVII століття, стала часом утвердження сучасної науки, освіти і культури, формування особистості з розвинутими інтелектуальними і духовними потребами. Вона закономірно висунула на передній план громадянського, інтелектуального і духовного життя суспільства проблеми державницької і національної свідомості й патріотизму, історичної пам'яті народу, освоєння досвіду попередніх поколінь. Це сприяло швидкому зростанню інтересу до діячів далекого і недавнього минулого, докорінному переосмисленню успадкованих від античності і середньовіччя традицій біографіки, піднесенню нових її спрямувань і жанрів. Початок інтенсивної підготовки і випуску в Європі з XVII, а надто з першої половини XVIII ст., довідкових біографічних видань – словників, збірників життєписів, біобібліографічних довідників – знаменував собою важливу якісну трансформацію всієї справи укладання і використання ресурсів біографічної інформації історичного, суспільно-політичного, наукового та культурного спрямування. Водночас постійний розвиток функцій державних, станових, громадських та релігійних інституцій, закладів освіти і науки обумовив розгортання численних систем персонального обліку представників різних соціальних, професійних, конфесійних груп (включно з родовідною, суспільно-становою, майновою, службово-формулярною його складовими). Завдяки цьому дедалі більшого обсягу почали набувати ресурси персональної біографічної інформації практичного, адміністративного призначення, покликані забезпечувати потреби управління, охороняти майнові та соціальні інтереси, привілеї різних груп населення.

У найбільш цікавій, з наукового і практичного погляду наших днів, формі нові явища в розвитку довідкової біографічної справи знайшли вияв у започаткуванні систематичного видання в країнах Західної і Центральної Європи біографічних словників, близьких до їх сучасної форми. Важливо і повчально для сучасної справи формування ресурсів біографічної інформації простежити, як завдяки розгортанню підготовки й випуску словникових, а згодом і енциклопедичних видань відбулося поступове виокремлення власне довідкового ресурсу, призначеного для швидкого і зручного забезпечення державних, освітніх, наукових та інформаційних потреб, із загального масиву описових літературних

і історіографічних біографічних матеріалів. Завдяки яким чинникам відбувався послідовний перехід до все нових, більш складних і масштабних завдань, етапів укладання універсальних, національних та галузевих біографічних словників, а також біобібліографічних покажчиків, як розвивалися і вдосконалювалися науково-методичні й організаційні засади цієї роботи?

Непретендуючи на повноту охоплення матеріалів, маємо на меті на найбільш значимих і типових прикладах подати загальну стислу характеристику основних напрямів і тенденцій розвитку історико-біографічних ресурсів у зарубіжному світі від XVII до самого кінця XX ст., коли поява електронних інформаційних ресурсів сформувала принципово нову ситуацію у сфері біографічної інформації.

Звичайно, розвиток європейської довідкової біографіки на зорі Нового часу не мав ще того розмаху, якого він набув згодом, за індустріальної доби. Він ґрунтувався значною мірою на продовженні традицій попередніх століть. Однак при цьому дедалі помітніше посилювалися тенденції до створення цілком реалістичної світської довідкової біографії, позбавленої «ієрархічних» канонів і притаманного наративам моралізаторства, а разом з тим – і до скрупульозного збирання та систематизації біографічних матеріалів про значно більш широке коло осіб, вихідців з різних суспільних верств, ніж це вважалося можливим і необхідним раніше.

Породжені значними соціальними зрушеннями нові суспільні уявлення, а також формування раціоналістичної парадигми європейської науки, що розпочала у XVII ст. детальне вивчення, опис і систематизацію всього суцього у природі і соціумі, поступово втілюючись у дослідницьку та видавничу практику, стимулювали появу довідкової біографічної літератури у вигляді близьких до сучасного типу словників, біографічних збірників, енциклопедій, біобібліографій як основного ресурсу доступної широкому колу читачів корисної біографічної інформації. При цьому «всестановість» нової біографіки, розширення діапазону персоналій за кількістю і сферами діяльності безпосередньо відображали процес формування активної і діяльної особистості як самостійного суб'єкта економічного, соціального і культурного поступу, зростання її інтелектуальних і духовних запитів.

Показово, що і центр дослідницької та видавничої біографічної справи швидко перемістився з Італії до Англії, Німеччини та інших країн з найбільшою на той час динамікою соціального розвитку, зі стрімким становленням громадянського суспільства, його культурних, освітніх, наукових інституцій.

На нашу думку, слід звернути більшу увагу на те, що довідкова біографіка Нової доби закономірно починалася у XVII ст. з окремих локальних авторських проєктів. Їх характерною рисою було прагнення зібрати під однією обкладинкою ґрунтовний довідковий матеріал про доволі широке коло споріднених за долею і сферами діяльності осіб, наприклад діячів культури і науки.

Так, із джерел відомо, що ще за часів Шекспіра його сучасник драматург Томас Хейвуд (Thomas Heywood, бл. 1573–1641) працював над «Життєписами поетів», хоча й не встиг цю працю завершити і рукопис її не зберігся. Четверть століття по тому в англійських літературних колах вже стала цілком зрозумілою необхідність систематичного копінгного збирання «по крихтах» матеріалів про відомих діячів, котрі відійшли у вічність, аби зберегти пам'ять про них для нащадків. Саме на цьому ґрунті з'явилася «Історія знаних людей Англії» («History of the Worthies of England», 1662 р.) вихованця Кембриджа священика Томаса Фуллера (Thomas Fuller, 1608–1661), що побачила світ вже після його смерті [814].

Традиція формування систематизованих, говорячи сучасною мовою, *галузевих* ресурсів біографічних даних, що охоплюють лише один або кілька споріднених напрямів людської діяльності, згодом ніколи не переривалася. Зокрема, вона знайшла продовження у виданому в Будапешті 1711 р. латиною словникові «Specimen Hungariae Literatae», що містив близько трьохсот біографій вітчизняних письменників [859, с. 168]; у публікації в Гаазі (Нідерланди), починаючи з 1719 р., нарисів Кампо Вейєрмана (Jacob Campo Weyermann, 1677–1747) «Життя відомих нідерландських художників» («De Lebens-Beschrijvingen der Nederland Konst-Schilders») [746] у чотирьох книгах; згодом – у широко відомій в історії світової біографіки чотиритомній праці англійського лексикографа Самюеля Джонсона (Samuel Johnson, 1709–1784) «Життєписи найбільш видатних англійських поетів» (оригінальна назва – «The Lives of the Most Eminent English Poets with critical observations on their works», 1781 р.), що складалася з 52 різних за повнотою біографічних нарисів, доповнених стосовно найважливіших постатей всебічним літературно-критичним аналізом їхньої творчості. Згадані праці виходили у світ вже не як одиничні унікальні видання, а на тлі випуску досить широкого кола подібних за характером біографічних словників і збірників.

Ідеологія європейського Просвітництва, від самих ранніх етапів її зародження, спрямовувала зусилля вчених на глибоке сутнісне осмислення минулого крізь призму життя і діяльності видатних осіб. Блискучий приклад цього продемонстрував ще в XVII ст. у своєму «Історичному і критичному словнику»

(«Dictionnaire historique et critique») визначний французький мислитель П'єр Бейль (Pierre Bayle, 1647–1706). Словник цей, визнаний усіма предтечею славетної французької «Енциклопедії», за своїм змістом був, власне, біографічним, із цінними елементами біобібліографії. Праця П. Бейля стала пам'яткою європейської інтелектуальної думки. Від 1697 р. вона неодноразово перевидавалася до перших десятиліть ХІХ ст., «вирісши», з додатками, до 16-томника. Однак згодом жанр біографічного словника-роздуму, створеного філософом, відійшов у минуле. На перший план остаточно вийшли інші друковані форми, що вирізнялися точністю й інформативною насиченістю словників як ресурсу об'єктивних наукових даних. Причому ці тенденції виразно проявилися ще у ХVІІІ ст. і, великою мірою, не суперечили духу Просвітництва.

У процесі збирацької роботи, під впливом розвитку наукових підходів до біографії як об'єкта репрезентації, поступово і часом суперечливо почали формуватися уявлення про біографічні словники як особливий вид видання, їх концептуальні, методологічні і методичні засади, зокрема щодо критеріїв відбору імен видатних діячів, шляхів представлення їх внеску в різні сфери життя, відображення історичного контексту. Відбувся, хоча попервах і не зовсім чіткий, поділ на ретроспективні словники і словники, що охоплювали також персоналії сучасників [1041, с. 34]. Оскільки європейська історія і культура до початку національних рухів, пробуджених до життя Великою французькою революцією, осмислювалася переважно як цілісність (що охоплювала і спадщину античності), біографічні словники та подібні до них видання укладалися переважно як універсальні або галузеві (насамперед – вчених, письменників). Час національних біографічних словників настане дещо пізніше.

Важливою новацією став перехід від перших десятиліть, а надто із середини – другої половини ХVІІІ ст. до укладання цілої низки доповнюючих один одного і конкуруючих між собою ґрунтовних абеткових універсальних біографічних і біобібліографічних словників. Їх поява уможливилася не лише через нагромадження необхідної «критичної маси» даних про широке коло діячів минулого, а й запровадження більш досконалих наукових критичних принципів відбору, систематизації, структурування і викладу матеріалів.

Загальноприйнятою є думка, що особливе місце серед перших великих біографічних словників за науково-методичним рівнем належить «Загальному лексикону вчених» німецького історика літератури та лексикографа К. Г. Йохера (С. G. Jöcher, 1694–1758), виданому в 4 томах впродовж 1750–1767 рр. у

Лейпцигу і від початку розрахованому на цільове використання в університетському середовищі. Це дійсно так, але словник багато в чому ще був позначений і рисами архаїчних підходів, оскільки витoki його стислого варіанта сягають перших десятиліть XVIII ст., коли він виходив за редакцією професора Й. Б. Менкена [60, с. 191–192]. Незважаючи на численні помилки і лакуни, які сучасники швидко помітили, праця, в якій було реалізовано прагнення до нагромадження і систематизації знань (вона містить дані про майже 60 тис. діячів усіх часів і народів), з'явилися певні елементи критичного ставлення до джерел і авторитетів, було уніфіковано структурну побудову статей (переважно – стислих) і подано бібліографію, мала довге життя у німецькій науці і культурі. Її засадничі принципи наслідували укладачі наступних біографічних словників [1041, с. 34–35, 202]. Надалі цей словник неодноразово доповнювався і перевидавався у розширеному вигляді з включенням до нього матеріалів кінця XVIII – XIX ст. послідовниками Йохера – Й. К. Аделунгом (J. C. Adelung, 1732–1806), Г. В. Ротермундом (H. W. Rotermund, 1761–1848) та О. Гюнтером (O. Günther, 1861–1922) – до самого 1897 р. [60, с. 194–195].

Поява словника К. Г. Йохера стимулювала роботу над іншими багатотомниками, які вводили до науково-інформаційного обігу все нові імена. До їх числа належав, зокрема, чотиритомний словник видатних письменників від давнини до 1500 р., укладений Г. К. Гамбергером (Georg Christoph Hamberger, 1726–1773) [374]. Пізніше цю лінію було продовжено багатотомною словниковою працею Г. К. Гамбергера і його послідовників Й. Г. Мейселя (Johann Georg Meusel, 1743–1820), Й. С. Ерша (Johann Samuel Ersch, 1766–1826) та Й. В. С. Лінднера (Johann Wilhelm Sigmund Lindner, 1783–1831) про вчених-богословів Німеччини з промовистою символічною назвою «Das gelehrte Teutschland, oder, Lexikon der jetzt lebenden Teutschen Schriftsteller» [363], а також окремим підготовленим Й. Г. Мейселем словником релігійних письменників, померлих між 1750 і 1800 р. [381].

Менші за обсягом словники почали створюватися і в інших країнах Західної та Центральної Європи. У порівняно стислий термін, від 1775 до 1777 р., в Угорщині вийшло друком тритомне латиномовне видання «Memoria Hungarorum», що охопило 1145 біографій письменників, переважно вітчизняних. У той самий час в цій країні вже зародилася традиція й угорськомовних біографічних словників: ще у 1766 р. священником Петером Бодом (Peter Vod, 1712–1769) було видано словник діячів культури «Угорські Атени» («Maguar Athenas»), що містить і бібліографію, і критичний аналіз їхньої творчості [859, с. 167–168, 174].

Для словникових видань доби Просвітництва були вельми характерними неодноразові – доповнені і розширені перевидання. Так, досить швидко «розростався» «Новий історичний словник...» Л. М. Шодона (L. M. Chaudon, 1737–1817) – власне, «новий» відносно словника П. Бейля. Вперше видрукуваний у 4 томах у 1766 р., він у десятому виданні 1821–1823 рр. складався вже з 30 томів [28, с. 7].

До довідкової біографічної традиції XVIII ст. належав і «Загальний біографічний словник» («General biographical dictionary»), в основі своєї укладений шотландським письменником і літературознавцем А. Чалмерсом (A. Chalmers, 1759–1834) наприкінці століття, хоча він значно більше відомий своїм 32-томним виданням 1812–1817 рр. [43, с. 190].

Проте підготовка і видання довідкових біографічних праць поряд зі значними і безсумнівними досягненнями вже у XVIII ст., а надто у перших десятиліттях XIX ст. зазнавали і негативних впливів надмірної комерціалізації цієї справи. Характерною рисою процесу підготовки все нових довідкових біографічних словників були запозичення, здебільшого «прямі» і досить некритичні, без усякої дослідницької роботи і спеціальної перевірки, вже готових матеріалів з одних видань до інших. Подібна практика існувала (і вважалася нормальною) й раніше, але з розвитком нової європейської науки вона відчутно ставала анахронізмом. На жаль, ця тенденція значною мірою збереглася і навіть посилювалася у довідковій біографії пізніших часів. Вона і дотепер становить одну з найбільших її вад. Причому йдеться і про фундаментальні, а не лише популярні словникові видання, які завжди і скрізь були компілятивними. Одним зі зримих наслідків цього є «перекочовування» з попередніх до наступних видань застарілих і неточних даних, численних фактичних помилок і перекручень. Як буде показано далі, шляхом компіляцій і запозичень формувалися і ранні російськомовні універсальні біографічні словники, якими теж користувалися освічені люди в Україні кінця XVIII – початку XIX ст.

Ще у другій третині XVIII ст. у країнах Західної Європи почали з'являтися й перші великі біографічні праці, спеціально присвячені видатним діячам однієї країни, але вони, здебільшого, не були ще власне словниками, а радше – збірниками вибраних біографій. Так, у 1746 р. була опублікована у 6 частинах праця Т. Гофмана (Ticho de Hofmann, 1714–1754) «Історичні портрети славетних данців» [477]. Упродовж майже двох десятиліть, з 1739 по 1757 р., у Парижі виходив друком започаткований літератором М. д'Овіньї (M. d'Auigny (Jean Du Castre), 1712–1743), продовжений письменником Г. Перо (Gabriel-Louis-Calabre

Réau, 1700–1767) і завершений відомим істориком Ф. Тюрпенем (François-Henri Turpin, 1709–1799) 27-томний збірник великих (подекуди більше ста сторінок) біографічних нарисів про героїв французької історії – державних діячів і полководців – «Життя славетних людей Франції» («Les vies des hommes illustres de la France depuis le commencement de la monarchie jusqua present»). У другій половині століття побачив світ дещо досконаліший багатотомний «Словник французької аристократії», упорядкований А. Шеснайє-Дебуа (François-Alexandre Aubert de la Chesnaye-Desbois, 1699–1784), який згодом неодноразово повністю або частково перевидавався і більше відомий своїм 3-м виданням 1863–1876 pp. [362].

Протягом 1747–1766 pp. вперше побачив світ 6-томний біографічний збірник «Biographia Britannica» за редакцією Вільяма Олді (W. Oldys, 1696–1761), присвячений найбільш відомим постатям англійської історії. Від 1785 до 1806 р. у Майні лінгвістом і поетом Антоном Клейном (Anton von Klein, 1746–1810) випущено 5 гарно ілюстрованих томів збірника «Життя та зображення великих німців» («Leben und Bildnisse der großen Deutschen»). Нарешті, на самому рубежі XVIII–XIX ст. вийшла друком багатотомна праця, прямо названа її упорядником Ж. А. Чалмотом (Jacques Alexandre de Chalmot, 1730–1801) «Біографічним словником Нідерландів» [360]. Але вона, по суті, являє собою все ще той самий перехідний вид між збірниками розлогих життєписів попередньої доби і більш чітко структурованими словниками наступної.

Згадані та чимало інших подібних до них праць стали прообразом майбутніх великих національних біографічних словників, але дистанція між першими і другими – і методична, і часова – виявилася досить значною.

Піднесення довідкової біографічної справи з перших десятиліть XIX ст. стало вже настільки стрімким, що докладно перерахувати навіть найважливіші видання, подібні до словників та збірок XVII–XVIII ст., в обмеженому обсягом тексті було б неможливо. Та й потреби у цьому немає. Значно більшої уваги вимагає критичне осмислення й узагальнення досвіду, нагромадженого в процесі розвитку науково-методичних і організаційних засад випуску довідкових біографічних видань, вироблення та практичної реалізації прийомів репрезентації персоналій, подання бібліографії.

Для розуміння складності процесів розвитку європейської довідкової біографіки XIX ст. досить повчальною є піввікова історія підготовки і випуску найбільшого з універсальних біографічних словників – «Універсальної біографії...», що традиційно пов'язується з іменами перших її упорядників – фран-

цузьких видавців братів Мішо (Michaud), насамперед Луї Габріеля (Louis Gabriel Michaud, 1773–1858). Перше, 52-томне видання словника було здійснено впродовж 1811–1828 рр. на основі напрацювань попереднього століття [358]. На початку 30-х років XIX ст. словник доповнили, суто в дусі старих просвітницьких традицій, чотирма томами, присвяченими міфологічним героям. Оскільки ж за два десятиліття він відчутно застарів, почали випускати третю серію його томів – з 56-го по 85-й, як доповнення до вже опублікованих. Цей процес розтягнувся до 1865 р. [357]. Зрозуміло, інформаційних потреб часу словник Мішо вже не міг задовольнити. Тому, паралельно з випуском томів першого видання, за участю широких наукових і літературних кіл було підготовлено друге, більш досконале, у 45 томах. Вони виходили друком з 1843 до 1865 р. Новий словник охопив близько 95 тис. імен. У ньому були дещо пом'якшені роялістські та клерикальні тенденції попереднього. Однак, незважаючи на те, що з 21-го тому другого видання словником почала опікуватися відома німецька книговидавнича фірма Брокгауза, так і не вдалося подолати «франкоцентричність» цього універсального за спрямуванням біографічного зводу, а також кількісне переважання у ньому матеріалів XVIII ст. [28, с. 7–8].

Хоча словник Мішо й далекий від досконалості, він швидко став джерелом прямих запозичень для інших видань, насамперед – 46-томної «Нової загальної біографії...» братів Фірмен Дідо (Firmin Didot), яку завдяки використанню вже напрацьованого матеріалу вдалося випустити у досить стислий для тієї доби термін – з 1852 до 1866 р. [383]. Водночас, за висновками фахівців, науковий рівень цієї праці був вищим, ніж у видання Мішо [28, с. 19]. Крім того, словник братів Фірмен Дідо, відомий також за ім'ям його редактора – як словник Ф. Хьофера (F. Hoefer, 1811–1878), по-перше, став ще більш «франкоцентричним», по-друге, вмістив поряд з тими, хто відійшов у вічність, і численні імена живих сучасників.

І те, й інше було свідченням зростаючого усвідомлення необхідності перенесення центру уваги від великих універсальних словників до випуску інших видів видань: національних біографічних та біобібліографічних словників, а також довідників, присвячених сучасникам. З того часу словник Мішо, як пам'ятка довідково-біографічної літератури, неодноразово перевидавався, але жене було серйозних спроб здійснення нових подібних грандіозних проектів – їх час минув.

Дещо порушуючи хронологічну канву розгляду етапів формування довідкових ресурсів біографічної інформації, зазначимо, що у XX ст. універсаль-

ні біографічні словники здебільшого перетворилися на стислі однотомники. Їх безліч, і слугують вони, власне, лише ключем до пошуку більш ґрунтовних матеріалів про ту чи іншу особу в національних біографічних зводах та галузевих словниках і енциклопедіях. Серед такого роду видань у світі найбільш відомими є біографічні однотомники видавничих фірм Чамберса (Англія, виходив з 1897 р.) та Вебстера (США, перевидається з 1943 р.), а також тритомна американська «Енциклопедія імен нового часу» Д. Епплтона (1954 р.), що нараховує близько ста тисяч імен.

Зростання національної самосвідомості народів Європи вже з перших десятиліть ХІХ ст. стимулювало укладання біографічних словників власне національних або регіональних, попервах – хоча б невеличких. 1807 р. вперше побачив світ двотомник іспанського поета Мануеля Квінтани (Manuel J. Quintana, 1772–1857) «Життєписи славетних іспанців» («*Vidas de Españoles celebres*»), якому на два століття судилося стати своєрідною «візитною карткою» Іспанії. Власне, він і в ХХ ст. з успіхом перевидавався. В Італії, яка жила духом боротьби за національне єднання, у 30–40-х рр. ХІХ ст. під керівництвом професора Еміліо де Тіпалдо (Emilio Amadeo Tiraldo, 1798–?) було підготовлено і видано десятитомник «Біографії славетних італійців» [395], що охопив діячів ХVІІІ ст. та сучасників і став основою для пізніших подібних видань. У той самий час в місті Турині П. Тола (Pasquale Tola, 1800–1874) було видано тритомний «Словник славетних людей Сардинії» [396] (1837–1838 рр.), тобто Сардинського королівства, що охоплювало тоді П'ємонт, Савойю і Сардинію і стало оплотом боротьби за об'єднання всієї Італії.

Поступово громадськістю, науковцями і видавцями все гостріше стала відчуватися потреба у створенні фундаментальних багатотомних національних біографічних словників. Але це завдання мало принципово більш високий рівень складності, ніж випуск універсальних напівкомплітивів, і його реалізація вимагала значної попередньої дослідницької і видавничої підготовчої роботи. З використанням напрацювань ХVІІІ – першої половини ХІХ ст. і широким залученням нововведених до науково-інформаційного обігу матеріалів у багатьох країнах почали готуватися праці, спрямовані на докладніше висвітлення окремих важливих проблемно-тематичних та регіональних напрямів національної довідкової біографіки, заповнення існуючих лакун. Цей процес не був синхронним для різних європейських країн. Він виявився досить тривалим і охопив багато десятиліть ХІХ ст.

Як найбільш значимі приклади цієї роботи у Франції, яка виступала на той час лідером довідкового біографічного книговидання, слід назвати: видачу в 1820–1825 рр. під керівництвом А. Арно (Antoine V. Arnault, 1766–1834) 20-томну «Нову біографію сучасників» [355], присвячену поколінню діячів (не обов'язково живих на час видання багатотомника, значною мірою – і вже померлих), які вийшли на арену суспільно-політичного життя у роки Великої французької революції; 10-томник братів Гаагів – Євгенія (Eugène Haag, 1808–1866) та Еміля (Émile Haag, 1810–1865) – «Французькі протестанти» (1846–1859 рр.) [375]; двотомник А. Жедо (Alexandre Gueidon) «Провансальський Плутарх» [476]; «Словник знаменитостей Франції» [370] О. Ж.-П. Фісквета (Honoré Jean Pierre Fisquet, 1818–1883); книгу французького публіциста С. Медельсейма (Serfberre de Medelsheim, 1817–?) «Біографія Ельзасу-Лотарингії» [481].

У Німеччині, в Мюнхені, 1865 р. вийшла друком книга П. Стумпфа (Pleikard Joseph Stumpf, 1807–1877) «Пам'ятні баварці» [393], у якій систематизацію матеріалів здійснено ще за хронологічним принципом. 1885 р. в Лондоні побачив світ біографічний довідник Т. Ворда (Thomas Humphry Ward, 1845–1926) з промовистою назвою «Люди панування» («Men of the Reign») [380], присвячений плеяді померлих представників британської вікторіанської еліти. У другій половині ХІХ ст. в Італії повсюдно почали з'являтися більші чи менші за обсягом загальні (наприклад, шеститомник «Славетні італійці» (1873–1874 рр.) [473]) та регіональні біографічні словники відомих людей різних міст і історичних областей, і серед них – досить ґрунтовні, наприклад, присвячені Пармі (1877 р.), Пістойї (1878 р.). Подібних прикладів можна було б навести чимало майже по всіх європейських країнах. Не була осторонь зазначеного процесу й Україна, хоча з об'єктивних причин ступила на цей шлях дещо пізніше від імперських метрополій – Російської та Австро-Угорської.

Першими виявилися готовими розпочати випуск великих загальнонаціональних біографічних зводів країни Північного Заходу Європи. Зазначимо, що у Швеції такий словник видавався професором університету в Упсалі В. Ф. Палмбладом (Vilhelm Fredrik Palmblad, 1786–1852) ще з 1835 р. і був завершений 23-м томом у 1857 р., а потім, до 1868 р., доповнений ще шістьма томами. Невдовзі, у 1876 р., у Стокгольмі Й. Г. Гофбергом (Johan Herman Hofberg, 1823–1883) було здійснено випуск нового, більш стислого «Шведського біографічного словника» у двох томах [376]. У Нідерландах, де перші підходи до укладання національного біографічного словника були напрацьовані ще на рубежі ХVІІІ–ХІХ

ст., його видали у широкому форматі, у 21 томі, впродовж 1852–1878 рр. [347]. Бельгійська королівська академія наук започаткувала випуск «Національної біографії» у 1866 р. [354]. Однак загальноєвропейського резонансу видання перелічених словників не мало. І це зрозуміло. Його міг здобути лише випуск національних біографічних зводів у державах, що відігравали провідну роль у політичному, соціально-економічному і культурному поступі тогочасного світу.

Ситуація змінилася, коли в центрі Європи у 1856 р. було розпочато випуск багатотомного «Біографічного лексикону Австрійської імперії» [401], відомого в історії за ім'ям його редактора К. Вюрцбаха (Constantin Wurzbach Ritter von Tannenberg, 1818–1893) – як словник Вюрцбаха (25 тис. імен) [1026, с. 298], а в 1875 р. – «Загальної німецької біографії» (Allgemeine Deutsche Biographie», ADB) [348], що впродовж кількох десятиліть була видрукувана у Лейпцигу в 45 основних та 10 додаткових абеткових томах та зі спеціальним (56-м) томом-показником і охопила понад 26,3 тис. імен. Проте названі масштабні проекти були вже не національними за своїм змістом і значенням, а, власне, імперськими. Попри свою великодержавну спрямованість вони реально висунули на порядок денний питання про відображення персоналій діячів інших народів, силоміць охоплених кордонами обох імперій. Особливо непростим за існуючих на той час політичних і ідеологічних стереотипів воно виявилось в умовах «клаптикової» Австро-Угорської монархії [1026, с. 298].

Найвідомішим серед національних біографічних зводів кінця XIX – початку XX ст. став англійський «Словник національної біографії» («Dictionary of National Biography», DNB) [366] за редакцією Леслі Стівена (Leslie Stephen, 1832–1904) та Сіднея Лі (Sidney Lee, 1859–1926). Він був започаткований у 1884 р., як бачимо, далеко не першим серед національних біографічних словників, а тому міг спиратися на вже досить багатий досвід подібних видань в інших європейських країнах. DNB не став і найбільшим за кількістю персоналій (їх у 63 основних томах всього приблизно 30 тис.). Проте саме цей словник, на нашу думку, посідає в історії довідкової біографічної справи особливе місце. Адже саме він тривалий час залишався безсумнівним орієнтиром для укладачів біографічних словників у всьому світі. По-перше, завдяки своєму великому інформаційному потенціалу, високому науково-методичному рівню, наявності докладної бібліографії. По-друге, як зразок оптимального поєднання матеріалів віддалених і близьких часів: укладачам DNB вдалося уникнути домінування старовини – в ньому чисельно переважали біографії діячів, які відносно нещодавно пішли з

життя. По-третє, «Словник національної біографії» був важливим як основа для подальшого дуже інтенсивного нарощування ефективного у використанні друкованого інформаційного ресурсу. Це втілювалося у періодичному випуску в ХХ ст. додатків до нього (Supplement) з новими персоналіями, стислих варіантів словника (Concise Dictionary) з покажчиками та конспективним викладом всіх статей, що зробило зручним оперативне наведення читачами необхідних довідок. Для забезпечення читачьких потреб словник двічі, у 1908–1909 та 1938 рр. перевидавався у 22 томах [28, с. 20].

Таким чином, досвід створення, доповнення, перевидання британського «Словника національної біографії» пов'язаний з творчим удосконаленням і систематизацією практичного використання всіх наявних за доби друкарських технологій інформаційних можливостей. Зрозуміло, подібні проекти могли бути реалізовані лише в найбільш розвинутих країнах світу, за наявності великого попиту на інформацію, а також дуже значних наукових і редакційно-видавничих сил.

Чи не найбільший вплив «Словник національної біографії» справив на розвиток довідкової біографіки Сполучених Штатів Америки. Ця країна хоч і не позбулася ще у ХІХ ст. статусу периферійної у культурному відношенні держави, вже мала певний власний, доволі своєрідний досвід укладання біографічних видань. Упродовж 1834–1848 рр. тут було випущено 25-томну «Бібліотеку американської біографії» [379] – серію збірників великоформатних життєписів нечисленних обраних постатей американської історії. Невдовзі з'явилася багатотомна популярна «Ілюстрована американська біографія» [484], що розкривала в персоналіях історію Північної Америки від часів Колумба. 1872 р. вперше побачив світ «Словник американської біографії» [369] Ф. Дрейка (Francis Samuel Drake, 1828–1885).

Впродовж 1887–1889 рр. відома видавнича фірма Епплтонів (D. Appleton and Company) здійснила у Нью-Йорку видання 6-томної «Епплтонівської енциклопедії американської біографії» [350], яка одразу вивела справу «збирання імен» співвітчизників на принципово вищий рівень (20 тис. персоналій). Проте досвід англійського «Словника національної біографії» позначився не стільки на цій праці (у ній було чимало своєрідного, обумовленого реаліями американського суспільства, зокрема персоналії систематизовані не за абеткою, а за сімействами), скільки на її новому, розширеному перевиданні 1915–1931 рр., у яке додатково було вміщено 6 томів-доповнень, кожен з яких мав самостійний абетковий ряд від А до Z [28, с. 25].

Наступний за часом підготовки звод – 20-томний «Словник американської біографії» («Dictionary of American Biography»), підготовлений у Нью-Йорку під егідою Американської ради наукових товариств впродовж 1928–1937 рр., від початку створювався за зразком саме англійського «Словника національної біографії», на основі апробованих ним класичних видавничих рішень. Так само він мав великі підписані авторами статті з докладною бібліографією, здобув хронологічне продовження у двох додаткових томах, для зручності читачів перевидавався згодом у 11 томах на тонкому папері. Висока культура видання втілилася й у наявності численних покажчиків – алфавітного, географічного, навчальних закладів тощо [28, с. 26–27]. Згодом, від 1944 до 1995 р. виходили у світ додаткові томи словника.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. національні біографічні словники почали з'являтися вже і в країнах досить провінційних в інтелектуальному і культурному розумінні, таких, зокрема, як Угорщина, де впродовж майже всього XIX ст. спеціалісти не знаходять помітних зрушень у справі розвитку довідкової біографіки. Від 1891 до 1914 р. там під керівництвом академіка Угорської академії наук Йожефа Сіннеї (József Szinnyei, 1830–1913) – відомого бібліографа і засновника сучасної угорської наукової біографії – було підготовлено і видано 14-томний біографічний словник, що охоплював близько 30 тис. імен, включаючи діячів, померлих до 1913 р. Згодом його наступником Палом Гуйяшем (Pal Gulyás, 1881–1963) було видано ще 6 томів, що охопили час до 1942 р. [859, с. 168–169, 174].

На тлі реалізації згаданих і деяких інших фундаментальних національних словникових проєктів явищем, яке можна не помітити, стало гальмування відповідної роботи у Франції, яка поступово втратила свої провідні позиції у сфері видання довідкової біографічної літератури. Не вдаючись до пошуків причин у соціально-політичній, економічній і культурній площинах розвитку французького суспільства від кінця XIX – початку XX ст. (тут можуть бути знайдені деякі пояснення), звернемо увагу на очевидне. Наявність раніше нами згадуваних докладних універсальних, але відчутно «франкоцентричних» біографічних словників Мішо і Хьофера, численних інших галузевих і регіональних словників, у яких дуже докладно були представлені персоналії французьких діячів минулих століть, значною мірою знімала саму гостроту проблеми створення національного біографічного словника. Все, що було необхідно у галузі історичної біографіки, до чого прагнули в інших країнах, Франція вже мала. Тому робота над

новим, вже суто національним біографічним зводом у цій країні й розпочалася тільки перед Першою світовою війною.

Однак друком «Словник французької біографії» («Dictionnaire de biographie française») почав виходити значно пізніше – лише від 1932/1933 р., причому дуже повільно, з постійним переглядом змісту й обсягу томів. Первісний план був розрахований на 20 томів, і на початок 2010 р. дійсно вийшло друком 20 томів (те саме: 119 зошитів – «fasciculă»), проте словник доведено тільки до літери «L» [367].

У перші десятиліття після Другої світової війни видання національних біографічних словників розгорнулося у багатьох країнах з новою силою, але переважно на вже застарілих на той час, закладених англійцями, німцями та французами ще у XIX ст. традиційних методичних, організаційних і видавничо-технологічних засадах, які передбачають дуже копіткий і тривалий редакційно-видавничий процес. Результатом цього, у більшості випадків, стало невиправдане з погляду динамізму наукової і видавничо-інформаційної справи Новітньої доби затягування роботи, якій немає кінця.

Так, 1953 р. почався випуск «Нової німецької біографії» («Neue Deutsche Biographie», NDB) [382], яка розумілася як оновлене видання «Allgemeine Deutsche Biographie» (ADB). Проте станом на 2010 р. вийшло друком лише 24 томи (останній – на літеру «S»).

У середині 50-х рр. XX ст. під егідою Австрійської академії наук було відновлено, на основі попередніх напрацювань, роботу над багатотомним «Австрійським біографічним лексиконом» («Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950», OBL) [385]. Він мав стати хронологічним продовженням раніше згаданого «Біографічного лексикону Австрійської імперії», який охоплював персоналії до середини XIX ст. [1026, с. 299]. Але й донині побачили світ лише 12 його томів у 58 випусках і три зошити 13-го тому (літера «S»), що загалом містять 17 тис. імен.

У 1960 р. побачив світ перший том «Італійського біографічного словника» («Dizionario Biografico degli Italiani», DBI) [368], роботу над яким було започатковано ще 1925 р. як допоміжну для підготовки великої національної енциклопедії. На 2010 р. Інститутом Італійської енциклопедії видано вже 74 томи цього унікального за докладністю зводу, який передбачається завершити впродовж найближчих 10 років. Нині словник охоплює понад 30 тис. біографій італійців, котрі жили на батьківщині та за її межами, а також іноземців в Італії від часів падіння Римської імперії до сучасності [649].

Видання значно меншого за обсягом «Угорського біографічного словника» («Magyar Életrajzi Lexikon») забрало цілих 25 років [859, с. 169, 174]. При цьому він вийшов досить спірним за своєю побудовою. Власне, основу цього словника – біографії діячів від давнини до середини 60-х рр. ХХ ст. – зібрано у перших двох томах, решта томів фактично є додатковими, кожен зі своїм алфавітним порядком, присвяченими переважно діячам, померлим впродовж останніх десятиліть. Незважаючи на зазначені вади, «Угорський біографічний словник» становить певний інтерес для українських дослідників, оскільки в ньому відображено імена угорців, які жили на українських землях, а також, хоча й меншою мірою, недостатньо, – українців, оскільки Закарпаття тривалий час входило до складу Угорського королівства [859, с. 170].

Особливо цікавою і значимою для українських науковців і любителів історії є справа видання багатотомного «Польського біографічного словника» («Polski Słownik Biograficzny», PSB), оскільки його персоналії яскраво відображають багатотомове тісне переплетіння історії і культури польського й українського народів. На жаль, вона теж просувається досить повільно. Підготовка PSB розпочалася ще до Першої світової війни, а початковий том датується 1935 р. [389]. Від середини 50-х рр. цю роботу, здавалося би безнадійно перервану війною і подальшими політичними зрушеннями, вдалося відновити. Проте й до нашого часу зусиллями Польської академії знань (Polska Akademia Umiejętności) у Кракові за підтримки Інституту історії ім. Тадеуша Мантойфля ПАН видано друком із загальної орієнтовно визначеної кількості (62 томи) лише 40 основних томів (до літери «S») і 6 додаткових – як доповнення і уточнення до них. Довести багатотомний PSB до кінця упорядники передбачають лише до 2030 р. [791].

Завершення PSB мало б виключне значення для розкриття всієї багатопланової історичної панорами українсько-польських зв'язків через життєписи представників обох народів. Адже значна кількість імен в PSB безпосередньо пов'язана з українськими землями Галичини і Правобережної України. Вони, безперечно, мають знайти повноцінне відображення і в українських біографічних зводах. У свою чергу, вже опубліковані томи PSB містять багату і змістовну біографічну україніку. Вітчизняних фахівців, природно, цікавлять підходи польських колег до висвітлення і трактування життєписів українських діячів з позицій польської національної культури й історичної свідомості. В цілому, за висновками провідних українських вчених-полоністів, україніка «Польського

біографічного словника» є змістовною, об'єктивною і толерантною, незважаючи на всі складні перипетії українсько-польських відносин у минулому [893; 1006; 1005]. Цей досвід, як свідчать результати спеціальних досліджень, має принципове значення для всієї справи відображення у національних біографічних словниках зв'язків між різними народами і культурами [980].

Значна тривалість підготовки цілої низки великих класичних національних біографічних зводів, яку ми продемонстрували лише на окремих, але найбільш характерних і цікавих для українських дослідників і читачів прикладах, стала у ХХ ст. серйозною проблемою. Вона вступила у протиріччя з прискоренням динаміки суспільного, інтелектуального і культурного розвитку, швидкою зміною теоретичних парадигм науки й інформаційної сфери.

Зважаючи на це, у багатьох країнах світу в другій половині – наприкінці ХХ ст. здійснено випуск нових, більш стислих «національних біографій», які враховують новітні досягнення науки, а також відсутні у попередніх словниках імена співвітчизників. Серед них – «Нова національна біографія» Бельгії («Nouvelle biographie nationale»), видана, як і сто років тому, Королівською академією, але тепер лише у трьох томах, впродовж 1988–1994 рр. [384]; 13-томна «Німецька біографічна енциклопедія» («Deutsche Biographische Enzyklopädie», DBE), підготовлена мюнхенським видавничим домом «K. G. Saur» (нині «De Gruyter Saur») [364] і випущена одразу в книжковій та електронній версіях (понад 65 тис. імен) [647].

Водночас окремі старі великі національні словники прискорено перевидаються впродовж останніх десятиліть, переважно репринтним способом, як важливі пам'ятки науки і культури. Так, класичну «Загальну німецьку біографію» («Allgemeine Deutsche Biographie», ADB, 1875–1912), незважаючи на одночасний випуск з 1953 р. «Нової німецької біографії», що загальмувався від самого початку, було знову випущено в 1967–1971 рр.

У США в 1999 р. філією видавництва «Oxford University Press» здійснено видання «Словника американської біографії» в оновленому вигляді – у 24 томах (17,4 тис. персоналій) під назвою «Американська національна біографія» [349]. Нині створено і його електронну мережеву версію [637]. З 2002 р. почали видаватися доповнення до нього. 2004 р. у Великій Британії було завершено випуск оновленого «Оксфордського словника національної біографії» («Oxford Dictionary of National Biography», ODNB) у 60 книжкових томах та, одразу ж, в електронній формі. Він увібрав 57 874 біографії, вмістив 10 844 портретні зображення [660].

Менші за обсягами національні біографічні словники вдалося видати у порівняно коротші терміни у багатьох країнах світу. У Європі їх має вже переважна більшість держав. Серед них і деякі слов'янські країни: крім згаданої вже Польщі – Словаччина й інші найближчі сусіди України, зокрема Угорщина («Новий біографічний лексикон») [397].

Важливою частиною ресурсу довідкової біографічної інформації у ХІХ, а найбільше у ХХ ст. повсюдно стали досить різноманітні за своїм характером галузеві словники та довідники, які охопили імена діячів минулого і сучасності: письменників, митців, вчених, політиків, урядовців, журналістів, представників релігійних кіл, ділової еліти. Деякі з них, видані у ХІХ ст., вже згадувалися вище. У ХХ ст. їх кількість стала настільки значною, а тематичне спрямування, принципи побудови, характер подання матеріалів – різнопланові, що для аналізу досвіду їх видання знадобилося б окреме дослідження. Власне, вони дуже органічно продовжили традицію ХVІІ–ХVІІІ ст., адже словники, що передували «поколінню» великих універсальних біографічних зводів, були присвячені насамперед діячам літератури, науки і мистецтва. Серед галузевих словників ХІХ – початку ХХ ст. є справді унікальні видання, важливі для повноти загального ресурсу біобібліографічної інформації, такі як «Біографічно-літературний словник з історії точних наук Поггендорфа», започаткований німецьким вченим Й. Х. Поггендорфом (Johann Christian Poggendorff, 1796–1877) ще у 1863 р. [386]. Продовжений у ХХ ст., він зріс від початкових 8,5 тис. імен до кількох десятків тисяч. Широко відомими серед науковців були також «Інтернаціональний словник письменників латинського світу» А. Де Губернатіса (Angelo de Gubernatis, 1840–1913), виданий у Римі в 1905–1906 рр. [373], та його ж «Біографічний словник сучасних письменників» [372], у якому знайшли відображення й імена українських письменників Михайла Драгоманова, Миколи Костомарова, Марка Вовчка, Михайла Павлика, Івана Франка [831].

Серед видань останніх десятиліть на особливу згадку заслуговує «Біографічно-бібліографічний церковний словник» («Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon», BBKL). З 1975 по 1998 р. під керівництвом Ф. В. Баутца німецьким видавництвом «Verlag Traugott Bautz» було випущено 14 основних томів цього ґрунтовного видання, що містить докладні відомості про діячів церковної історії, у тому числі теологів, філософів, літераторів, майстрів церковного мистецтва і педагогів. Від 1999 до 2011 р. видрукувано також 18 додаткових томів, а нещодавно в Інтернеті відкрито й онлайн-версію праці [784, 641].

Окреме місце у ресурсах довідкової біографічної інформації належить поточній біографіці. «Колективний портрет» націй давно вже не вкладався у сформований в ХІХ – на початку ХХ ст. стандарт великих національних біографічних словників, у яких майже завжди вміщувались лише біографії померлих осіб. Він був неповним без представників нових поколінь – живих сучасників. З розвитком економіки і культури, зміцненням позицій громадянського суспільства все більшою ставала потреба широкої спеціальної репрезентації діяльних сучасників – впливових представників різних сфер життя. Завдяки цьому, на противагу різного роду офіційним адрес-календарям та реєстрам посадовців, які існували ще за часів феодальних монархій, почало практикуватися видання словників і довідників поточної біографії, покликаних скласти інформаційний ресурс, необхідний для забезпечення реальних повсякденних потреб суспільства. Ці нові види видань утверджували свої позиції поступово, трансформуючись крізь низку «перехідних» форм, охоплюючи спершу і певну близьку історичну ретроспективу як «сучасну» історію. Відповідно, як «сучасників» упорядники словників подавали учасників відносно недавніх історичних подій, як живих, так і померлих. Привертає до себе увагу зростаюча інтенсивність такої видавничої роботи. Так, вже неодноразово згадуваний нами Л. Г. Мішо паралельно з випуском «Універсальної біографії» видавав також окремий біографічний словник живих діячів, присвячений, головним чином, співвітчизникам – французам [353].

З 1817 р. у Брюсселі почала виходити друком безпосередньо конкуруюча з ним «Історична галерея сучасників, або Нова біографія» (що була завершена, з додатками, у 10 книгах) [371], в якій, окрім французів, порівняно ширше було представлено й коло відомих іноземців кінця ХVІІІ – початку ХІХ ст. Нагадаємо також, що практично одночасно, впродовж 1820–1825 рр., у Парижі побачила світ 20-томна, значною мірою ретроспективна, «Нова біографія сучасників» [355], у якій поряд із життєписами померлих діячів Великої французької революції були дуже широко представлені й імена живих. Так само й «Нова загальна біографія...», що виходила друком з 1852 до 1866 р. за редакцією Ф. Хьофера, теж випускалася як словник одночасно і померлих, і живих діячів, переважно – французів.

У другій половині ХІХ ст. словники і довідники біографій живих сучасників помітно відокремилися від ретроспективних видань. Від того часу поєднання ретроспективної і сучасної довідкової біографіки залишилося загальним

правилом лише для енциклопедій (енциклопедичних словників) та деяких видів довідників (регіональних, галузевих).

1858 р. вперше вийшов друком «Універсальний словник сучасників» французького письменника і вченого-енциклопедиста Г. Ваперо (Louis Gustave Vapereau, 1819–1906), який у вигляді двотомника витримав на 1895 р. вже 6-те видання [399]. В Італії від 1883 р. Л. Капрі (Leone Capri, 1815–1898) було розпочато видання історико-політичних біографій діячів Рісорджименто [474], і майже одночасно, в 1885 р., у Франції побачив світ підготовлений Ж. Лерміном (Jules Lermine, 1839–1915) великий універсальний ілюстрований біобібліографічний словник відомих сучасників [378]. Тоді ж з'явилося й чимало інших подібних видань, що свідчило про зростаючий суспільний інтерес до них. У різних країнах почали широко видаватися словники депутатів парламентів та інших відомих політичних діячів.

Велика Британія стала першою країною, де перейшли від випуску розрізаних словників біографій сучасників до систематичного упорядкування і перевидання стислих довідників поточної біографії. Невдовзі їх почали широко випускати у багатьох країнах світу. Історія, методичні та організаційні засади їх підготовки досить детально викладені у спеціальних дослідженнях бібліографів та численних енциклопедіях і бібліографічних довідниках, фактичні дані яких переказувати немає потреби [28]. Наведемо лише деякі найголовніші моменти, які є важливими для розуміння етапів розвитку й основних шляхів еволюції цього напрямку довідкової біографічної справи.

Від 1852 до 1900 р. у Великій Британії виходив друком довідковий біографічний щорічник «Чоловіки сучасної доби» (від 1891 р. – «Чоловіки і жінки сучасної доби», «Men and women of the time»), який фактично став першим систематично продовжуваним виданням із сучасної біографії у тому вигляді, як воно існує і дотепер. Згодом його перекупили видавці щорічника «Who's who», нині широко відомого у безлічі варіацій книжкового бренду. Він фактично з'явився в Англії дещо раніше, ніж «Men and women of the time», – вперше у 1849 р. Проте спочатку це було видання зовсім іншого характеру: впродовж майже п'ятдесяти перших років існування щорічники «Who's who» містили не біографічні довідки, а лише систематизовані переліки відомих осіб за сферами діяльності, наприклад членів парламенту. Лише після реорганізації, з 1897 р., англійський «Who's who» набув близького до сучасного вигляду стислого абеткового словника біографій представників британської і, почасти, світової

еліти. Оскільки згодом закономірно виникла проблема з поданням актуальної інформації про нещодавно померлих діячів, на його основі розгорнулося й видання довідників «Who was who». Перший з них охоплював час від 1897 до 1915 р., другий – від 1916 до 1928 р., і тільки після 1940 р. почався його регулярний випуск по десятиліттях [28, с. 19, 23, 24].

У ХХ ст. формування друкованих ресурсів поточної біографії остаточно набуло у багатьох країнах систематизованого характеру і виявилось у послідовному випуску величезної кількості оновлюваних щорічно або раз на кілька років міжнародних, національних і тематичних довідників типу «Who's who» (у всьому світі, в США, в Європі, в окремій країні, її регіоні; в політиці, в інших сферах життєдіяльності суспільства тощо); у виданні словників сучасної світової біографії; періодичних бюлетенів «нових імен» на зразок американського «Current biography». Найменування «Who's who» здобуло таку популярність, що навіть французи зважилися на нього перейти, відмовившись від своєї оригінальної назви «Qui êtes-vous?» [28, с. 14–16, 31, 35]. Продовжується й традиція видання органічно пов'язаних з поточною біографією довідників типу «Who was who».

Випуск перелічених видів видань, які охоплюють надзвичайно широке коло персоналій, сформував у сучасному світі цілу видавничу галузь із розвинутою технологією оперативного збирання й упорядкування інформації, зокрема шляхом анкетування. На відміну від великих історико-біографічних словників, що містили розлогі життєписи діячів, які відійшли у вічність, довідникам з поточної біографії притаманна максимальна стислість та інформативність уніфікованих статей. Вони подають переважно лише найнеобхідніші для характеристики діяльності і досягнень особи дані, хоча нерідко й не позбавлені певних просопографічних елементів. Біографічні довідки здебільшого є невеликими, а самі довідники, як правило, однотомними. Деякі з них, особливо американські, містять багато десятків тисяч імен, з року в рік перелік їх оновлюється. Тому з метою забезпечення оперативного пошуку необхідної інформації у продовжуваних серіях їх почали супроводжувати періодичним випуском іменних покажчиків. Були випадки і ретроспективного видання матеріалів «Who was who» (з дуже стислими довідками) за тривалий історичний період [28, с. 31–34].

Із сучасного погляду певна трудомісткість і недосконалість описаної вище системи подання поточної біографічної інформації є очевидною. Однак для свого часу вона виглядала як величезне досягнення і являла собою най-

більш ефективний спосіб оперативного оприлюднення інформації. До того ж наявність послідовних друкованих випусків тих чи інших словників і довідників давала можливість відстежувати зміни у поданні персональної інформації. Друковані видання з поточної біографії не зникають безслідно і завжди доступні використанню й аналізу контенту. Новітні ж електронні інформаційні ресурси, на жаль, цього забезпечити вже не можуть. У наш час існує і чимало інших соціально-психологічних, політичних та культурних чинників, які спрацьовують на користь поширення і використання таких друкованих видань, потрапити до яких скрізь вважається дуже престижним. Саме це, на нашу думку, й обумовлює продовження паперового випуску багатьох серійних словників, довідників і бюлетенів поточної біографії.

Кінець XIX і, особливо, XX ст. покликали до життя й інші форми широкого представлення історико-меморіальної і поточної біографічної інформації. У Німеччині після завершення «Загальної німецької біографії», як її продовження, з 1896 р. почали видавати «Біографічний щорічник і німецький некролог» зі статтями про людей широко знаних і стислими згадками про менш відомих. 1914 р. це видання перейменували на «Німецький біографічний щорічник», хоча випускати його вдавалося зрідка [28, с. 38–39]. Ще з 1892 р., впродовж багатьох десятиліть, у США продовжується випуск побудованої за хронологічно-тематичним принципом дуже докладної і інформативної «Національної енциклопедії американської біографії», яка складається з двох паралельних серій томів, присвячених померлим і, окремо, живим діячам (Current volumes, з 1924 р.). У зв'язку з відсутністю загальної абетки, вагому роль у ній відведено дуже корисному у практичному використанні довідковому апарату, технічно організованому у вигляді доповнюючих і замінюваних аркушів, а також виданню конспективних томів з найбільш важливою інформацією та різноманітними показниками [28, с. 27–30].

Нарешті, окреме місце у формуванні ресурсів біографічної інформації належить укладанню численних зведених бібліографій біографічних публікацій. За доби монополії друкованої інформації вони досить ефективно відігравали роль навігаторів по величезній масі біографічних статей та дослідницьких праць, вміщених у найрізноманітніших словниках, довідниках та інших виданнях, об'єднували їх у єдиний довідковий ресурс. До числа найбільш відомих бібліографічних показників з біографіки, які неодноразово перевидавались, належать, зокрема, розписана по окремих персоналіях «Універсальна біографіч-

на бібліографія» Е. М. Еттінгера [80], а також відома праця А. Гямсона (Albert M. Hyamson) «Словник загальної біографії всіх часів і народів» [78]. Вперше опублікована у 1916 р. і перевидана у Лондоні у 1951 р., остання містила дані про знаходження біографічних статей про понад 100 тис. осіб. Важливим бібліографічним зводом є також тритомна «Інтернаціональна персональна бібліографія», упорядкована М. Арнімом у двох томах, що охопила період від 1800 до 1943 р. [68]. Пізніше вона була продовжена його наступниками до 1959, а згодом і до 1975 р. У 1967 р. Робертом Б. Слокумом опубліковано фундаментальну бібліографію, що включила найрізноманітніші види біографічних та біобібліографічних видань [84]. Від 1946 р. видавництвом Х. В. Вільсона (H. W. Wilson) випускається продовжуваний «Біографічний індекс» («Biography index: a cumulative index to biographical material in books and magazines»), у якому ануються англомовні книжкові та журнальні публікації про людей всіх часів, народів і професій. Нині він доступний і он-лайн.

Наприкінці ХХ ст. творці Всесвітнього біографічного архіву (видавничий дім «K. G. Saur», Мюнхен), який спочатку формувався на мікрофішах, опублікували бібліографію біографічних словників країн, котрі знайшли у ньому відображення [69]. З наступним розгортанням цього архіву в електронному вигляді його бібліографія почала публікуватися он-лайн та на твердих носіях.

Бурхливий розвиток довідкової біографічної справи за Нової і Новітньої доби (середина XVII – ХХ ст.), обумовлений епохальними суспільно-політичними зрушеннями, зростанням інформаційних запитів сфер науки, освіти і культури, був пов'язаний зі становленням, еволюцією та домінуванням на певних історичних етапах різноманітних видів біографічних видань – галузевих, універсальних та національних біографічних словників, біобібліографічних довідників, щорічників, словників сучасників. Досвід, нагромаджений їх упорядниками, свідчить про невпинний поступ методик добору імен, композиційної побудови видань та біографічних статей, вдосконалення прийомів подання біографічних матеріалів. В межах можливостей, створених друкарськими технологіями, було досягнуто значних успіхів у справі доповнення та перевидання довідкових праць, оновлення їх матеріалів. Попри це, ХХ ст., особливо – його друга половина, виявило наростання кризи інформаційних можливостей друкованої довідкової продукції, що стала рушієм пошуків нових методичних і технічних засад і знайшла своє розв'язання лише з появою комп'ютерних технологій.

2.3. Ранні етапи формування ресурсів довідкової біографічної інформації на Східноєвропейських землях

Для розвитку сучасної української біографіки теоретичне, методичне і практичне значення має не лише врахування світового історичного досвіду довідкової біографічної роботи, а й всебічне ґрунтовне освоєння її вітчизняної традиції, яка своїми витокami сягає часів Давньої Русі. При цьому особливості історичних і культурних процесів, тривале перебування українських земель у складі ряду держав Центрально-Східної та Східної Європи вимагають розгляду становлення і подальшої еволюції «збирання імен», укладання біографічних зводів на широкому тлі державно-політичного, соціального і духовного життя великого регіону, населеного слов'янськими народами та їх безпосередніми сусідами, розвитку писемної культури на теренах не лише України, а й Білорусі, Литви, Росії.

Тісно пов'язана з генезою української національної біографіки ранньомодерного часу – Козацької доби – проблематика ранніх етапів формування ресурсів біографічної інформації на східноєвропейських землях становить значний інтерес для осмислення зародження і трансформації традицій вітчизняної довідково-біографічної справи крізь віки, з'ясування походження багатьох її специфічних рис, характерних особливостей ідейного спрямування, кола героїв, а тому заслуговує на окреме, більш детальне висвітлення. Зважаючи на наявність величезного фактологічного матеріалу, впродовж останніх століть введеного до наукового обігу, і прагнучи уникнути повторення здійсненого попередніми дослідниками, ми ставимо собі за мету простежити загальні закономірності розвитку історико-біографічних ресурсів на найбільш значимих і характерних прикладах, даючи при цьому біографічному матеріалові, що міститься у багатьох відомих писемних пам'ятках, нове, дещо відмінне від усталених канонів історіографічних та джерелознавчих праць трактування. У цьому дослідницькому ключі розглядається, зокрема, історична еволюція систематизованих довідкових фрагментів літописів і історичних хронік, князівських поминальників, житійних зводів, родовідних збірників впродовж XI–XVII ст.

Свідомо залишаючи осторонь суто історичну і літературну біографіку, яка нині не є предметом нашого дослідження, ми ставимо за мету наочно показати, що довідкова біографіка на східноєвропейських землях зародилася задовго до появи у XVIII ст. перших російських біографічних словників європейського

зразка, що зібрання біографічних даних, котрі формувалися за доби Давньої Русі, Литовської держави, Московського царства, за всієї своєї своєрідності і несхожості з матеріалами більш пізніх часів, вже мали ознаки і на практиці виконували функції актуального у суспільному і державному плані довідкового інформаційного ресурсу.

Початки формування масивів біографічних даних на східноєвропейських теренах сягають Давньоруської доби, вони нероздільно пов'язані із зародженням літописання, агіографічної та світської літератури, освоєнням надбань культури Візантії та балканських народів. Зрозуміло, наративні джерела – літописи і літописці, літературні твори (повчання, послання, повісті) – аж ніяк не були зводами біографічних відомостей у сучасному розумінні, до того ж, як відомо, містили й чимало недостовірних даних.

Однак, за спостереженнями Д. С. Лихачова, література тієї доби, особливо літописна, носила досить офіційний характер, містила лише ті подробиці, які вважалися значимими, мала свої трафарети зображення князів і церковних діячів [918, с. 25–26]. Тому можна вважати, що сума їх окремих фрагментів, де наведено конкретні дані про життя і діяльність світських і церковних видатних осіб, представників суспільної еліти, а також систематизовані зібрання житій святих в сукупності, безперечно, становили для свого часу той ресурс біографічної інформації, який був конче необхідним для використання у державному, суспільному, церковному житті. Так, «загальнодержавні» літописні зводи, що уклалися від кінця X ст. при дворі великих князів київських, а також у Києво-Печерському та Видубицькому монастирях, поряд з багатьма іншими, місцевими літописами і літописцями були на час їх написання і залишилися для наступних поколінь головними і здебільшого єдиними джерелами біографічних і генеалогічних даних про князів, їхнє родинне коло та оточення.

Особливе значення в цьому плані мав створений близько 1113 р. у Києві літописний звод, відомий у вітчизняній історичній традиції як «Повість временних літ». Давно доведено, що він вмістив, в опрацьованому вигляді, біографічні та генеалогічні матеріали попередніх літописів, княжих поминальників та старих хронологічних записів, якими могли на той час користуватися літописці [1041, с. 96]. Хронологічний перелік київських князів, від Олега Віщого (кін. IX – поч. X ст.) до Святослава Ярославича (1027–1076), вміщений у «Повісті» одразу після загального огляду літочислення світової історії [111, стлб. 17–18], є, власне, першою відомою спробою упорядкованого зведення імен, від якого

й бере початок традиція вітчизняної довідкової біографіки. У наступних, розписаних «по літах» текстах «Повісті» міститься безліч біографічних фактів і докладних розповідей, навіть яскравих просопографічних замальовок не лише про князів (наприклад, про Олега та його смерть, про Ігоря, Ольгу, Володимира Великого, Ярослава Мудрого), а й про їхнє оточення і багатьох інших осіб. Однак, позбавлені певної впорядкованості, системності (окрім хронологічної послідовності), вони, з погляду істориків нового і новітнього часу, сприймаються переважно як історичне джерело, а не ресурс довідкової інформації.

Наступний за часом Київський літопис, що охопив період від початку княжіння у Києві Володимира Мономаха (1113 р.) до кінця XII ст., втілював значно досконаліший спосіб історичного письма. Він містив уже не тільки і не стільки лінійно-хронологічний виклад, що фіксував для історії події, пов'язані з державцями, а і являв спроби подання більш розлогих і, що важливо для нас, вже значною мірою систематизованих описових нарисів про окремих київських князів на тлі драматичних обставин часу. Вважається, що 14 таких портретних характеристик було створено київським боярином Петром Бориславичем. Вони не увійшли у повному обсязі до згаданого літопису, але збереглися для нащадків у інших джерелах. Посилаючись на дослідження академіка Б. О. Рибаківа, В. С. Чишко, з погляду біографіки, звертав особливу увагу на наявність у них певної схеми, що уніфікувала виклад матеріалу [1041, с. 96–98]. Згодом, у XVIII ст., саме цей первісний ресурс систематизованої історико-біографічної інформації був використаний відомим російським істориком В. М. Татищевим у його «Истории Российской» [1041, с. 97], звідки перейшов у загальний ужиток історичної науки.

У більш пізньому, Галицько-Волинському літописі (події від 1201 до 1292 р.), що становить третю, останню частину Руського літопису за Іпатіївським списком, історико-біографічна складова стала ще більш докладною і яскравою, хоча і досить суб'єктивною – і за охопленням великого кола історичних осіб, і за їхніми просопографічними характеристиками, особливо щодо останніх десятиліть XIII ст. Цьому сприяв і певний відхід його авторів від лінійно-хронологічного викладу – в бік написання історичних нарисів про князів.

За Давньоруської доби з'явився й інший вид структурно уніфікованого біографічного опису, що здобув у історичній літературі назву «князівського некрологу». В. С. Чишко називав його «протоформою історичної біографії», що заклала основи побудови біографічної статті за єдиною схемою та з певними

обов'язковими змістовими елементами [1041, с. 100]. Близькою до нього була й по-смертна «похвала», що вводилася як до некрологів, так і до житій канонізованих князів. Пізніше саме неї виріс жанр українських панегириків XVII–XVIII ст. [1041, с. 98–99], які у сукупності теж складають важливий інформаційний ресурс.

Важливу, хоча і недостатньо поціновану пізніше дослідниками роль у давньоруській біографіці відігравали й житія подвижників християнства – святих. Традиція їх створення і систематизації була сприйнята на Русі з Візантії. Там її значення дедалі більше зростало через поступовий відхід у VIII–IX ст. світських культурних інтересів у житті візантійського суспільства на другий план [811, с. 350]: писемна культура імперії все більшою мірою зосереджувалася навколо агіографії. Отже, це було те основне, що Візантія могла запропонувати новонаверненим у християнство народам. Очевидно, саме цими впливами слід пояснювати появу на Русі звичаю написання, поряд зі світськими біографіями князів, їхніх житій як канонізованих осіб. Говорячи про вітчизняну житійну літературу, В. С. Чишко беззаперечно поділяв оцінки відомого російського історика В. Й. Ключевського щодо невисокої цінності житій святих як джерела власне достовірної біографічної інформації [1041, с. 53–54]. Ці оцінки дійсно давно вже стали хрестоматійними, а в радянські часи на них особливо наголошували з ідеологічних причин.

А втім, виходячи з порівняльного аналізу агіографічного досвіду європейського Середньовіччя, а також враховуючи новітні напрацювання історичної науки, акценти, на нашу думку, слід було б суттєво змістити. Значення житій, з погляду сучасного дослідника-біографіста, полягає, по-перше, у тому, що вони, здебільшого, є єдиними, унікальними джерелами відомостей про особу; по-друге, попри всю свою умовність, «трафаретність», визначену самим жанром і увявленнями доби, несуть у собі цінну достовірну біографічну і просопографічну інформацію. Сказане стосується, принаймні, житій раннього періоду, не відредагованих за рішеннями церковних соборів XVI ст., – у подальшому вони дійсно почали помітно втрачати свою інформаційну цінність.

Життя були жанром, у якому стандарти церковної традиції, пов'язані передусім з повчальництвом, поєднувалися із зародковими елементами реалістичної біографії пізнішого часу. «Житіє трафаретне, але поведінка святого індивідуальна», – зазначав з цього приводу Ю. М. Лотман (переклад наш – В. П.), згадуючи для прикладу зафіксовану житієм «дивну» поведінку молодого Феодосія Печерського, яка не вкладалася у мирські увявлення і норми свого часу [925,

с. 805]. Оцінюючи роль агіографічних пам'яток у формуванні ресурсу біографічної інформації, ми маємо на увазі як сукупність окремих житійних творів (таких про вітчизняних святих від XI і до початку XV ст. дійшло до нашого часу близько 40, починаючи із «Життя преподобного Феодосія Печерського», причому окремі, як, наприклад, «Сказання про святих князів Бориса та Гліба», – в десятках різночасових списків), так і, насамперед, великі житійні зводи, котрі охоплювали значну кількість сакралізованих імен разом.

Візантійські та балканські слов'янські впливи привнесли на наші землі й практику укладання патериків, стислих синаксарів, або прологів, а також розлогіх міней – певним чином систематизованих і формалізованих збірників повчань отців Церкви, оповідей про життя святих, чудеса, пов'язані з їхнім подвижництвом.

На час утвердження на Русі християнства загальновідомими патериками були Єгипетський (IV – поч. V ст.), Азбучний (складений за абетковим принципом) та Скитський (перероблений на основі Азбучного), Єрусалимський (V–VI ст.), Синайський (VI–VII ст.) і так само дуже поширений на слов'янських землях Римський, створений папою Григорієм I наприкінці VI ст. у чотирьох книгах. Зазначимо, що всі вони суттєво відрізнялися один від одного за принципами побудови, викладу і містили не лише житійно-біографічний матеріал. Переклади патериків (що здійснювалися починаючи з XI ст.) самі по собі стали важливими пам'ятками давньоруської писемності і культури. Тому варто звернути увагу на те, що найбільш відома пам'ятка вітчизняної патерикової літератури Києво-Печерський патерик, укладена на основі двох десятків розповідей і послань Полікарпа і Симона у 20-х – на початку 30-х рр. XIII ст., спиралася вже на майже 900-літній досвід укладання подібних зводів у християнському світі і майже 150-літню традицію вітчизняної агіографічної літератури.

У такому контексті укладання оригінального Києво-Печерського патерика, який увібрав до свого складу й окремі існуючі на той час житія, знаменувало собою одночасно і поглиблення інтеграції до християнського світу, прилучення до його цінностей, і утвердження у Київській Русі власної вітчизняної біографічно-агіографічної традиції. В історичній ретроспективі значення цього здобутку умовно можна було б порівняти хіба що зі створенням національного біографічного зводу, оскільки канонізація особи за тих далеких часів означала безумовне визнання співвітчизниками її найвищої досконалості і духовного подвижництва, достоїнства, незалежного від мирської владної ієрархії.

В подальшому Києво-Печерський патерик, який первісно нараховував всього кілька десятків житій-біографій святих XI–XIII ст. (зокрема, Феодосія Печерського, славетних Агапіта-лікаря, і Аліпія-іконописця), неодноразово суттєво доповнювався. Він витримав кілька різних за своїм спрямуванням редакцій, а починаючи від 1635 р. – чимало книжкових видань, які не лише сильно змінили ідейне спрямування тексту, а й додали чимало агіографічно-біографічних новацій. Житіє Нестора-літописця, наприклад, з'явилося у ньому лише у виданні 1661 р. [871].

З редакцій патерика нині найбільш відповідною самому духові цієї пам'ятки вважається київська 1462 р., так звана друга Касіянівська [1040]. Саме вона, позбавлена ще майбутніх синодальних «виправлень» і вилучень, не випадково була взята за основу для кількох перекладів сучасною українською мовою [109; 96]. У свідомості нашого суспільства Києво-Печерський патерик згодом перетворився на пам'ятку давнього вітчизняного письменства, по суті на словник українських святих. Саме у цьому розумінні М. С. Грушевський і назвав його «золотою книгою українського письменного люду» [1041, с. 100]. У подальшому традиція укладання патериків продовжилася – до самого XX ст., але вже за межами України.

На відміну від патериків, котрі у кожній країні були житійно-біографічними зводами, присвяченими вітчизняним або місцевим (одного монастиря) подвижникам віри, синаксарі, або прологи (збірники стислих житій та повчань християнських святих), та більш докладні мінеї (у церковнослов'янській традиції – Четві мінеї) мали за своїм змістом універсальний характер, були свого роду енциклопедіями християнського світу. Систематизація персоналій здійснювалася у них за днями року, пов'язаними з іменами святих. Така побудова збірників найбільш відповідала їх «учительному» призначенню, практиці церковного богослужіння. Переклади Прологу з грецької на Русі здійснено ще в часи утвердження християнства на слов'янських землях.

При цьому первісний грецький текст було суттєво розширено за рахунок розповідей про південнослов'янських і давньоруських святих. Рукописні примірники Прологу, що був для свого часу фактично унікальним церковно-біографічним зводом, мали значне поширення саме через своє практичне богослужбове призначення. Кілька з них в рукописах XV ст. представлені у фондах Інституту рукопису НБУВ [488, с. 109–114]. Коли ж Пролог було вперше випущено друкарським способом у 1641 р., книга здобула нове життя. Лише

до кінця XVII ст. вона витримала 8 перероблених і суттєво доповнених новими іменами видань і продовжує перевидаватися дотепер. Певною мірою, хоча і досить умовно, Пролог, на нашу думку, з цілковитою підставою можна вважати церковною предтечею світських біографічних словників XVIII ст.

Особливе місце серед книг, що становили ресурс церковно-біографічної інформації, належало мінеям, які, по суті, є більш пізнім (у візантійській основі – з IX ст.) і розширеним варіантом Прологу. Існували мінеї богослужбові, як Місячні – на всі дні, так і Святкові, з дуже стислим викладом відомостей про святих. З'явившись у Київській Русі у XI ст., мінеї поширювалися у багатьох списках і декількох різночасових редакціях. Четві мінеї були розраховані на приватне читання поза богослужінням. У фондах Інституту рукопису НБУВ зберігаються, з числа найбільш ранніх пам'яток, невеличкі уривки грецьких міней XIII ст. [490, с. 60–61], а також колекція Святкових міней церковнослов'янською мовою кінця XIV – XV ст. [489, с. 139–144; 488, с. 65–91].

У середині XVI ст., за Московського митрополита Макарія, мінеї були досить радикально перероблені і фактично перетворилися на звод житій святих Русі і всієї відомої у ній церковної літератури (так звані Великі Четві мінеї). Лише наприкінці XVII – на початку XVIII ст. громіздку і, значною мірою, ідеологічно закостенілу Макаріївську редакцію замінила чотиритомна праця українського і російського богослова Дмитра Туптала (митрополита Димитрія Ростовського, 1651–1709). Особливістю цього видання, що віддзеркалювало екуменічні ідеї Києво-Могилянського спрямування православ'я, було відновлення універсального тематичного спрямування Четвіх міней за рахунок використання грецьких і західноєвропейських джерел і матеріалів. Від того часу Четві мінеї завжди асоціювалися у православному світі саме з іменем Дмитра Туптала. Проте, за європейськими мірками, видання цієї праці стало досить запізним, адже на порозі була вже світська доба Просвітництва. Тому цілком закономірно те, що Четві мінеї поступово перемістилися до кола провінційного і народного читання. Широке знання вміщених у Четвіх мінеях житій, авторитетність їх морального духу в народі свого часу відзначав російський письменник Ф. М. Достоєвський [892].

Незважаючи на поширену думку про переважання у Давній Русі літописної «княжої» та церковної житійної літератури над світською довідковою біографією, остання теж невпинно розвивалася, оскільки це диктувалося суспільними потребами. Інша справа, що витоки її тепер мало знані, оскільки біль-

шість ранніх пам'яток не дійшли до наших часів. Однак історикам відомо, що вони використовувалися пізнішими авторами.

Стислі князівські мартирологи й окремі життєписи збереглися у текстах першої половини XV ст., зокрема Никифоровського [113, с. 20], Супрасльського літописів (фрагмент «Сиже и список [князей] вькратце») [113, с. 37], а також Волинського короткого літопису [113, с. 118], Слуцького літопису [113, с. 79] та інших литовсько-білоруських літописних збірників XV – початку XVI ст.

Значно більш повними і систематизованими, порівняно з ними, є так звані «Статті, що знаходяться у рукописі Археографічної комісії перед комісійним списком Новгородського першого літопису» (написані графікою першої половини – середини XVI ст.), які містять кілька переліків давніх князів: «Сице родословятся велицѣи князи Русьстии», «Родословие тѣх же князеи», «Кто колико княжилъ», «А се князи русьстии», «А се князи Великого Новагорода»; а також списки новгородських посадників і тисяцьких, церковних владик – митрополитів, єпископів та архієпископів, архімандритів [107, с. 465–475].

Водночас побудована за традиційними зразками літописних зводів велика «Хроніка Литовська й Жмойтська», що охоплює період, як тоді було прийнято, «від Ноя» до 1588 [112, с. 15–128], а тим паче стислі пам'ятки XVI ст.: Віленський літопис [113, с. 85–91], Літопис Археологічного товариства [113, с. 92–102], Літопис Красинського [113, с. 128–143], Рум'янцевський літопис [113, с. 193–213], Євреїновський літопис [113, с. 214–238] та інші, що вже значною мірою втратили характер лінійно-хронікальних оповідань, – поступово перетворювалися на збірки досить інформативних, певною мірою структурованих біографічних нарисів про близьких за часом литовських і руських князів (включно з маловідомими), що слугували для сучасників їх написання і нащадків важливим джерелом біографічних даних.

Зрозуміло, значно ширше коло імен представників суспільних верхів давньоруських часів, доби литовського і польського панування на білоруських і українських землях було свого часу без спеціальних життєписів і, здебільшого, навіть без елементарних біограм стисло зафіксовано у численних літописах і хроніках; грамотах і актах – духовних, майнових, судових, городських і земських; у документах Литовської, Коронної і Мазовецької метрик, синодиках – поминальниках, що велися у монастирях та церквах [844, с. 22–23, 26–77], у листуванні.

Проте, поряд з вищеназваними видами джерел, відомий український дослідник А. В. Войтович опрацював і численні матеріали, які за типологічними

ознаками можна вважати спеціально створюваними у далекі віки ресурсами довідкової інформації, що слугували фіксації імен і родоводів з метою збереження пам'яті, потребам підтвердження соціального і правового статусу. До їх кола належали сімейні родоводи і родовідні книги; рукописні генеалогічні збірники, гербовники; розрядні книги та військові реєстри [844, с. 11, 24–25, 78, 89].

Серед цінних документів такого роду Л. В. Войтович виділив, зокрема, генеалогію родин князів Борятинських, Четвертинських, Воронежських, Збаразьких; списки Волинської і Белзької шляхти, гербовник Руліковського, що зберігаються у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника [107, с. 19]. До їх числа він відніс також виданий польською мовою у Києві в 1638 р. трактат ченця Києво-Печерської лаври Афанасія Кальнофойського «Teraturgema, або чуда Печерського монастиря», що містив генеалогічне древо князів Святополк-Четвертинських, починаючи від давніх київських князів, та його детальний опис [844, с. 79–85]. Аналізуючи розпис нащадків чернігівського князя Михайла Всеволодовича, що зберігся у відділі рукописів Російської державної бібліотеки (Москва), Л. В. Войтович звернув увагу на те, «наскільки великої ваги надавали своїм родоводам навіть дуже дрібні князі і наскільки ці родоводи були близькими до дійсності» [844, с. 24].

Систематизовані матеріали з історії та генеалогії родів середньої та дрібної шляхти на українських, білоруських та литовських землях містили польські гербовники, що набули поширення у XVI ст., хоча витoki їх сягають початку XV ст. Серед перших ґрунтовних гербовників Л. В. Войтович виокремив підготовлені Б. Папроцьким (бл. 1543–1614), С. Окольським (1580–1653), А. Кояловичем-Віюком (1609–1677) [844, с. 9, 78].

Особливо ретельним було ведення родовідних розписів – не лише князівських, а й усіх служилих людей у Московській державі, оскільки саме вони визначали *місце* людини в державі, суспільстві, її кар'єру (так зване «місництво» було скасоване лише у 1682 р.) [844, с. 9]. Знання історії і генеалогії родів, збирання документів було в суспільстві, організованому за принципами жорсткої ієрархії, не стільки ознакою культури, скільки повсякденною практичною потребою. Вірогідно, складання родовідних розписів у вигляді поколінних переліків розпочалося від самого початку XV ст., коли чимало служилих людей прибувало до Москви [844, с. 9–10]. У XVI ст. набули значного поширення приватні родовідні книги. Близько 1555 р. вони були зведені І. Циплятевим та О. Адашевим у першу загальну родовідну книгу «Государев родословец», що складалася

спочатку з 42–45 розділів, а пізніше сягнула понад 80 [844, с. 9]. Від 1682 р., ще за царя Олексія Михайловича, Родовідних справ палатою при Розрядному приказі почалося укладання на підставі «сказок», написаних на основі документів з приватних князівських і дворянських родинних архівів, великого офіційного родовідного зводу найбільш знатних боярських і дворянських родів, так званої «Бархатної книги». Вона починалася з неточного, місцями напівфантастичного родоvodu князів Рюриковичів і охоплювала боярські й інші служилі роди.

Цінним ресурсом службової персональної інформації про представників князівських, боярських та дворянських родів були також «розряди», або «розрядні книги», що велися у Москві ще з XIV і майже до самого кінця XVII ст. з метою фіксації призначень по військовій, а згодом і цивільній та придворній службі, спочатку у вигляді сувоїв-«столбців» (звідси вислів – «столбові дворяни»), а згодом – зшитих зошитів.

До такого роду інформаційних ресурсів належать: так звана «Тисячна книга» 1550 р. – особливий реєстр «обраних», наближених за службою до царського двору родин; «Двірцевий зошит» 50-х рр. XVI ст.; боярські списки, докладно вивчені й опубліковані в різний час російськими істориками [175; 844, с. 9, 13]. Варто відзначити, зокрема, 53 боярські списки за 1667–1713 рр. (своєрідний щорічний «переоблік»), що містять стислі дані про десятки тисяч московських служилих людей різних рангів. Їх систематична публікація (починаючи з матеріалів першого десятиліття XVIII ст.) здійснюється нині у Росії за підтримки Російського гуманітарного наукового фонду у вигляді електронної бази даних з численними абетковими й тематичними покажчиками [873; 547]. Для українських істориків, генеалогів, біографістів документи московських урядових інституцій становлять неабиякий інтерес завдяки наявності в них непоодиноких матеріалів, пов'язаних з вихідцями з наших земель – цілими родами, які не зрідка фігурували в них як «литвини».

Певною мірою подібними до московських інформаційно-діловодних ресурсів були й литовські військові переписи та списки цивільних урядників, що склалися принаймні з XIV ст., пізніше упорядковані і видані дослідниками XIX–XX ст. [844, с. 99]. Великі обсяги персональної інформації з часів литовського і польського панування збереглися в Україні та Білорусі у земських та гродських актах, інших діловодних документах. Зокрема, у них ретельно фіксувалися імена, титулування, посади всіх учасників судових процесів [959]. Наскільки значною є кількість персоналій у таких матеріалах, свідчать чималі

іменні покажчики, укладені сучасними дослідниками до археографічних публікацій описів актових книг [487, с. 187–213].

Однак, будучи за своїм характером сумою розрізнених і різнорідних матеріалів, вони можуть розглядатися сучасними дослідниками лише як безцінні історичні джерела, що зберегли унікальну інформацію про людей тієї доби, які належали до різних суспільних станів, їхні майнові відносини, але не як інформаційні ресурси, створені із застосуванням певних методів систематизації і уніфікації для офіційного та довідкового використання.

Цінну біографічну і родовідну інформацію містить метрична документація Римо-католицької церкви на українських та білоруських землях. Більш докладних і всеохоплюючих реєстрів систематизованої персональної інформації ті часи не знали: перші метричні книжки реєстрації вірних Православної церкви – хрещених, вінчаних і померлих – з'явилися в українських селах не раніше XVI ст., на світанку Козацької доби. На території сучасної Росії їх почали систематично вести від середини XVII ст. Отже, ранній період нагромадження ресурсів біографічної інформації на обширах Східної і Центрально-Східної Європи викликав до життя їх первісні впорядковані форми: літописні біографічні фрагменти, князівські некрологи, поколінні переліки князів, боярських і дворянських родів. Специфічною рисою Давньоруської доби стала поширеність достатньо систематизованої і уніфікованої агіографічної біографіки у вигляді патериків, прологів, міней. Цей період заклав основи подальшого розвитку довідкової біографіки у всіх народів регіону. Значною мірою він став їх спільним набутком, на основі якого вже з XVI–XVII ст. почалося формування окремих, досить відмінних між собою, сучасних національних біографічних традицій.

Для України пам'ятки біографічної літератури Київської Русі і Литовської доби, як створені безпосередньо на землях нашої сучасної держави, так, почасти, і поза ними – завдяки культурним, освітнім, політичним і церковним впливам Києва, є національним надбанням. Особливою мірою це стосується спільної спадщини, породженої тісними взаємодіями давньої української, білоруської, литовської та польської культур. Водночас давні київські традиції стали однією з важливих основ розвитку довідкової біографічної справи у Північно-Східній Русі, Московській державі, пізніше – у Російській імперії. Збережені і, значною мірою, модифіковані там, вони, у свою чергу, у пізніші часи справили помітний вплив на подальший поступ української національної біографіки, чим і становлять для сучасних дослідників особливий інтерес.

2.4. Розвиток ресурсів довідкової біографічної інформації на теренах Російської імперії, Радянського Союзу та сучасної Росії і значення його досвіду для української біографіки

Розвиток біографічних інформаційних ресурсів у Російській імперії XVIII – початку XX ст., а згодом – у Радянському Союзі, включаючи не лише власне російську (себто «русскую») довідкову біографіку, а й набутки дослідницької і видавничої роботи на землях народів, що входили до складу цих багатонаціональних держав, свідомо виокремлений автором у самостійний розділ. Безумовно, він є частиною і європейського, і світового процесу. Проте необхідність окремого, більш детального (в іншому масштабі) розгляду його досвіду обумовлена цілим комплексом суттєвих для нашого дослідження обставин. З одного боку, біографіка, у тому числі й довідкова, Росії і народів, втягнутих в орбіту її політичного, суспільного, а також інтелектуального і духовного розвитку, залишається проявом їх національних культур. З іншою боку, складне і доволі суперечливе переплетіння історичних доль, соціального розвитку народів, що понад три століття входили до складу великих наднаціональних державних утворень, міграція населення, інтенсивність людських контактів, наявність величезних пластів спільного духовного й культурного надбання не дозволяють оцінювати створене дослідниками-біографістами і видавцями за межами України, представниками інших народів у межах всього ареалу Східної Європи як повною мірою зарубіжне, стороннє для українців надбання.

По-перше, численні універсальні та галузеві енциклопедії, біографічні словники й довідники, збірники і біобібліографічні покажчики, видані у Москві, Санкт-Петербурзі, згодом – у Ленінграді, багатьох провінційних містах Росії, а деякою мірою і в Польщі – у часи, коли значна її частина входила до складу Російської імперії, певним чином відображають український матеріал. Частка наших співвітчизників та їхніх нащадків може складати іноді до чверті або й більше імен, внесених до таких видань. Інша справа, що через ідеологічні та цензурні вимоги українці й вихідці з України, численні представники її етнічних меншин постають з їх сторінок здебільшого як діячі російської («загальноросійської», у XX ст. – «радянської») історії і культури. Проблеми міжкультурних зв'язків, спільної історичної і культурної спадщини відображені у цій літературі й у теоретичному, і у фактологічному планах зовсім недостатньо. Проте заради справедливості слід відзначити, що в цілому внесок російських,

почасти й польських істориків та культурологів у формування ресурсів біографічних даних про українців, незважаючи на певні речі, які не відповідають нашим уявленням і оцінкам з позицій сучасної української національної свідомості, є досить ґрунтовним і становить значний інтерес для подальшого поступу української біографіки, друкованої та електронної.

По-друге, важливе значення має і внесок українців та вихідців з України у розбудову російських і радянських («загальнодержавних») рукописних і друкованих ресурсів біографічної інформації, що робить їх, значною мірою, органічною частиною й нашої вітчизняної інтелектуальної та культурної спадщини. Достатньо згадати, що у роботі зі створення російської енциклопедичної та біографічної словникової бази ХІХ – початку ХХ ст. вагомим є внесок Д. М. Бантиша-Каменського, М. І. Костомарова, І. Є. Андрієвського, Д. І. Анучіна, Д. І. Багалія, С. О. Венгерова, В. А. та Б. А. Модзалевських, М. М. Могилянского, М. Ф. Сумцова, М. П. Василенка. З іншого боку, історія знає й приклади плідної праці російських вчених-біографістів на українській землі. Серед них – митрополит Євгеній Болховітінов, чия наукова спадщина стала спільним надбутком як російської, так і української історії і культури.

Важливим є також те, що російські і, певною мірою, привнесені через Австрію та Польщу науково-методичні впливи багато в чому сприяли поширенню в Україні передового європейського й світового досвіду формування ресурсів біографічної інформації, особливо за тих історичних періодів, коли безпосередні контакти і спілкування українських фахівців із зарубіжжям відчутно обмежувалися.

Метою цього розділу нашого дослідження є аналіз і висвітлення основних етапів і форм розвитку ресурсів довідкової біографічної інформації на теренах Російської імперії і, у ХХ ст., Радянського Союзу, нагромадженого їх упорядниками впродовж трьох століть досвіду дослідницької та організаційно-видавничої роботи, значення його для сучасної української біографіки, біографічно-інформаційної справи. Оскільки це питання є надто об'ємним, ми намагатимемося розкрити його лише на найбільш вагомих і значимих для нашої теми прикладах дослідницьких і видавничих здобутків ХVІІІ–ХХ ст., передусім на тих, що мають безпосереднє відношення до української проблематики.

Російська імперія належала до числа країн з досить розвиненими традиціями довідкової – енциклопедичної і словникової – біографіки та біобібліографії. Це, безумовно, пов'язано як із широтою проблемно-тематичного діапазону

російської гуманітарної культури і науки загалом, так і з особливою ідеологічною, державницькою місією, яка впродовж століть покладалася на історико-біографічні та тематично споріднені з ними дослідження і видання. Водночас не можна не визнати, що Росія помітно відставала за інтенсивністю біографічної видавничої справи від провідних країн Європи – Франції, Англії, Німеччини, які визначали її передові рубежі. Ця дистанція ще більше посилилася за радянської доби через загальну «закритість» суспільства, в якому як історико-біографічна, так і сучасна персоналістична інформація жорстко контролювалася і дозувалася з ідеологічних причин.

Витоків російської довідкової біографіки, що сягають часів Давньої Русі і Московського царства, ми вже торкалися у попередніх розділах. Слід визнати, що зробленого у попередні часи, включно із XVII ст., було, звичайно, замало, аби швидко перейти від суто середньовічних казенно-канцелярських способів збирання, опрацювання і дуже обмеженого публічного використання масивів біографічної інформації до нових, породжених добою раннього європейського Просвітництва форм її широкого оприлюднення шляхом підготовки і випуску друкованих біографічних словників і довідників. Цей шлях тривав у імперській Росії, починаючи від Петровської доби, більш як півстоліття, аж поки нова наукова біографіка, зокрема й довідкова біографічна справа, у її європейських формах, не почала ставати на власні ноги.

На нашу думку, не меншу, ніж безпосереднє сприйняття західноєвропейських впливів, роль у цьому процесі відіграло перенесення на російський ґрунт напрацювань Києво-Могилянської наукової школи, зокрема діяльність в Санкт-Петербурзі видатного українського вченого-енциклопедиста, письменника і богослова Феофана Прокоповича (1681–1736). Серед його учнів і послідовників був родоначальник російської наукової історіографії В. М. Татіщев (1686–1750). Складені Феофаном Прокоповичем «Родословие великих князей и царей российских» [51], первісний стислий рукописний варіант якого (бл. 1716 р.) зберігається у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського [116, с. 483], хронологічні таблиці князів і царів з їхніми біограмами [117], книжка «Список родословный великих князей и царей российских до императора Петра Великого, с кратким описанием наиболее выдающихся деяний их, с гравированным каждого портретом» (СПб., 1717), згадувана свого часу Євгенієм Болховітіновим, але, очевидно, наразі втрачена [116, с. 482], а також «Рестр государей российских от самого Рюрика до государя императора Петра

Великого, которых исчисляется 33» (1720 р.) [116, с. 338–343] своєю появою, безсумнівно, завдячували київській книжній традиції, що походить від старих літописів і синопсисів.

Велике значення для становлення нової російської біографіки мало, як і в інших слов'янських народів, зокрема у Центрально-Східній Європі, також освоєння європейської спадщини, у тому числі й давньої, античної. Воно полягало не лише в ознайомленні із західними виданнями, а, з часом, і у спробах їх перекладу, переказу, в запозиченнях у власних російських виданнях. Серед досить раних здійснених у Росії перевидань поширеної на той час на Заході словникової біографічної літератури слід особливо виокремити книгу латинського автора Корнелія Непота (I ст. до н. е.) «Про славетних мужів» («De viris illustribus»), яку починаючи від 1748 р. було кілька разів видрукувано під назвою «Жития славных генералов» [97].

У другій половині XVIII ст., коли на заході і в центрі Європи спостерігався вже справжній бум ґрунтовної словникової біографічної літератури, підготовленої за участю університетської професури, у Росії почали поводитися поодинокі довідкові історико-біографічні видання. Власне, про появу перших російських довідкових біографічних праць європейського зразка можна говорити з 60-х рр. XVIII ст. Серед них – підготовлений М. В. Ломоносовим (1711–1765), який був одним з творців і рішучих пропагандистів великодержавної «російської національної ідеї», спеціально для навчання молоді, довідник «Краткий российский летописец с родословием» (1760 р.), просякнутий ідеями імперської «величі Росії» [846] і водночас відчутно занурений корінням в архаїчні уявлення минулого. Він містив біографії 53 руських князів та московських царів від Рюрика до Петра Великого із зазначенням їхніх родинних зв'язків, дружин та дітей [101]. У «Літописці» дуже багато було запозичено з кризового вже для своєї доби київського «Синопсису» 1674 р. (про який докладніше йтиметься далі, у розділі про українську довідкову біографіку) та творів Феофана Прокоповича.

Значною мірою протилежністю «Літописця» М. В. Ломоносова став позначений ідеями європейського Просвітництва (і, особливо, впливами тогочасної німецької науково-видавничої практики) «Опыт исторического словаря о российских писателях» (1772 р.) [254] визначного російського письменника-просвітителя і книговидавця М. І. Новикова (1744–1818), який увібрав понад 300 персоналій, зокрема й українських. Серед них – Лазар Баранович, Іоаникій

Галятовський, Василь Григорович, Дмитро Туптало, Рафаїл Заборовський, Іван та Микола Каменський-Бантиш (Бантиш-Каменський), Антіох Кантемир, Михайло Козачинський, Яків Козельський, Григорій Козицький, Іоанн Леванда, Феофан Леонтович, Віктор Лодижинський, М. Магницький, Іоанн та Манасій Максимовичи, Петро Могила, Арсеній та Єпіфаній Могилянські, Феоктист Мочульський, Памво Беринда, Данило Перекрестович, Феофан Прокопович, Антоній Радивиловський, Василь Рубан, Мелетій Смотрицький, Тарасій Вербицький, Кирило Транквіліон, В. Танбовцов, М. Трохимовський, Іван та Григорій Хмельницькі, Афанасій Шафонський, Михайло Шванський, Амвросій Юшкевич, Стефан Яворський, Варлаам Ясинський [254, с. 14–15, 47, 52–54, 56–61, 67, 75–76, 81–93, 100, 115–117, 139, 132–133, 136–137, 141–143, 159, 160–161, 173–186, 191–192, 206–207, 213, 215, 217, 228–229, 238, 245, 258–263]. Ми дозволили собі навести цей великий перелік відомих і менш відомих у наш час імен, тому що це – перші з відомих українських персоналій, введені до широкого науково-інформаційного словникового обігу.

Новиковський словник вже значною мірою вписувався в тодішнє загальноєвропейське спрямування в укладанні оригінальних галузевих біографічних словників, присвячених релігійним діячам, письменникам, вченим (Німеччина, Франція та інші країни). Визначена М. І. Новиковим лінія мала успішне продовження в подальшому і неодмінно – за участю яскравих творчих індивідуальностей. Впродовж 1805–1806 рр. молодим ще на той час церковним діячем і вченим, у майбутньому – митрополитом Київським Євгенієм (Є. О. Болховітінвим, 1767–1837) на сторінках журналу «Друг просвещения» був опублікований частинами «Новый опыт исторического словаря о российских писателях» [38, с. 288–289]. Ця праця, «нова» – саме стосовно словника М. І. Новикова, охопила близько трьохсот біографій на літери «А–К» і стала основою двох його наступних великих книжкових біографічних словників.

Більш проблематично складалася у Росії справа з підготовкою універсальних біографічних словників, які від кінця XVIII ст. й до самої середини XIX ст. вийшли у Західній Європі на перший план, насамперед завдяки зусиллям французьких, німецьких та англійських вчених і видавців. Очевидно, справа полягала не так у відсутності належних сил, як у пануючій в Російській імперії загальній атмосфері певної ізоляції від Європи, відчуття «окремішності», чужості від неї.

Ранні російськомовні універсальні біографічні словники, якими користувалися й освічені українці, від початку формувалися переважно за

рахунок прямих, майже не опрацьованих додатково запозичень. Перший з них – «Історичний словник», єдиний том якого на літери «А–Б» вдалося видрукувати у Санкт-Петербурзі в 1769 р., являв собою скорочений, на розсуд перекладача Петра Семенова, варіант французького двотомного «Стислого історичного словника» (1761 р.) Жана Баптиста Ладвока (J. V. Ladvokat, 1707–1765) [38, с. 9; 28, с. 6], добротного, але нічим особливим, на наш погляд, не примітного на тлі інших французьких видань тієї доби. Успіху він не мав насамперед, на нашу думку, через те, що нечисленні інтелектуали тієї доби з успіхом могли користуватися й франкомовним оригіналом, а не його погіршеним російським «переспівом».

Друга спроба видання російськомовного універсального біографічного словника мала місце тільки через 20 років, але виявилася більш вдалою. Слід зазначити, що «Словарь исторический...», опублікований у 14 частинах (1790–1798 рр.), був так само скомпільований дияконом М. Ястребовським [1041, с. 51] зі вже згаданого, а також, можливо, й другого, тритомного видання словника Ладвока (1778 р.) та «Нового історичного словника...» Л. М. Шодона, вірогідно сьомого його видання, що вийшло 1789 р. у 9 томах [28, с. 6–7]. Російський словник було лише доповнено невеликою кількістю біографій співвітчизників, передусім – вчених і літераторів (серед яких були й українці), теж запозичених М. Ястребовським з «Краткого російского летописца» М. В. Ломоносова та словника М. І. Новикова, як ми вже зазначали, абсолютно несумісних за своїми світоглядними і методичними засадами [38, с. 9–10].

На той час подібні запозичення вважалися цілком допустимими. Втім, ця негативна тенденція збереглася аж до рубежу ХІХ–ХХ ст., знайшла відображення навіть у фундаментальному «Енциклопедичному словнику» Брокгауза і Єфрона і лише згодом почала поступатися перед практикою залучення до написання статей про зарубіжних діячів провідних вітчизняних фахівців. Принаймні, від самого кінця ХVІІІ ст. на багато десятиліть в напрямі видання довідкової біографічної літератури універсального змісту в Російській імперії практично не було жодних яскравих подій. Інтереси університетського й академічного середовища, освіченої спільноти тривалий час цілком задовольнялися фундаментальними багатотомними зарубіжними універсальними біографічними виданнями, а справді широкого середнього класу читачів Росія майже до останньої третини ХІХ ст. не мала. Природно, це дуже стримувало видавничу діяльність.

З початком ХІХ ст. патріотичне піднесення, викликане наполеонівськими війнами, згодом – зростання слов'янофільських ідей, а з часом і утвердження у суспільному житті імперії офіційної ідеологічної тріади «Самодержавство, Православ'я, Народність» визначили пріоритетну спрямованість російської довідкової біографіки на пропаганду вітчизняної історії і культури. За нашими спостереженнями, ці тенденції утверджувалися у російській біографіці цілком синхронно з хвилями національного піднесення у Європі: у перших десятиліттях ХІХ ст., наприкінці 40-х рр. та у 70–80-х рр.

Проте на заході і в центрі Європи їх зміст був визначений утвердженням модерної національної самосвідомості і боротьбою за суверенітет народів, у Росії – значною мірою офіціозними ідеями збереження й захисту імперської державності. Звідси – помітний консерватизм ідейних засад російських довідкових біографічних видань, їх вірнопідданська спрямованість і специфічна стилістика викладу матеріалу, що в сукупності помітно суперечили прийнятим у ХІХ ст. у Європі канонам.

Загалом, будучи заплідненою, з одного боку, духом європейського Просвітництва, передовими науковими ідеями, а з іншого – ідеологією самодержавства і православного клерикалізму, російська довідкова біографіка як невід'ємна і дуже важлива частина гуманітарної культури і науки, що знаходиться майже в самій серцевині національного життя, від початку являла собою внутрішньо суперечливе явище. Заснована на монархічних державно-політичних принципах, вона надто тривалий час визнавала як вищу, гідну поваги цінність особи майже виключно через її заслуги перед престолом і церквою. Тому за своїми соціокультурними вимірами самі персонажі російських біографічних збірок, довідників, а згодом і словників були суттєво відмінними від тих, що склали основну масу імен у західноєвропейських виданнях. Принагідно зазначимо, що помітні позитивні зміни у цьому плані відбулися тільки в останні десятиліття ХІХ ст., насамперед у зв'язку з початком видання у 1890 р. «Энциклопедического словаря» Брокгауза і Єфрона.

Зазначені риси особливо відчутно позначилися на виданнях початку ХІХст.: історико-меморіальних збірниках просопографічних портретів, укладених дослідником старовини академіком П. Ю. Львовим (1770–1825), – «Храм славы российских ироев...» (1803 р., у 1822 р. перевиданий під назвою «Храм славы великих россиян») [447] та «Достопамятное повествование о великих государях и знаменитых боярах XVII века...» (1821 р.) [446]; а також працях

Д. М. Бантиша-Каменського (1788–1850) з власне російської тематики – «Деяния знаменитых полководцев и министров...» (1812–1813 pp.) [408] та «Биографии российских генералиссимусов и генерал-фельдмаршалов» (1840 p.) [407; 38, с. 11], що в сукупності являють собою розлогі життєписи кількох десятків найбільш наближених до престолу діячів.

Іншою характерною рисою дореволюційної російської довідкової біографіки було майже повне ігнорування національної своєрідності підкорених царизмом народів, їх культур. Російська довідкова біографіка ще від часів Феофана Прокоповича й М. В. Ломоносова формувалася як загальноімперська, заснована на ідеях державної величі Росії і єдності трьох східнослов'янських православних народів – російського, українського і білоруського. Заради об'єктивності слід зазначити, що на той час, коли процеси їх національного відродження і формування модерних європейських націй ще тільки набирали сили, коли в усьому слов'янському світі ще побутували уявлення про його органічну єдність, це коло ідей видавалося цілком природним. Навіть у перші десятиліття ХІХ ст. ідеологія східнослов'янського «росізму» залишалася регіональним варіантом «всеслов'янської» ідеї.

Тому цілком зрозуміло, що і перші ґрунтовні біографічні праці М. В. Ломоносова та М. І. Новикова, і ранні російські універсальні біографічні словники, про які вже йшлося раніше, подавали біографії давніх київських князів, українських діячів наступних століть і вихідців з України виключно крізь призму єдиного потоку «загальноросійського» історичного і культурного процесу [980, с. 32–33]. Цю традицію закономірно продовжили підготовлені, частково – у Києві, митрополитом Євгенієм (Є. О. Болховітіновим, 1767–1837) «Словарь исторический о бывших в России писателях духовного чина греко-российской церкви» у 2 частинах [166] (1-ше видання 1818 р. має 202 персоналії; 2-ге видання 1827 р. – 268) [38, с. 290] та «Словарь русских светских писателей, соотечественников и иностранцев, писавших о России» (Т. 1, «А–Г» – 1838 р.; повне видання у 2 т. – 1845 р.) [167], тим паче, що за своїм характером ці праці відчутно тяжіли до кола уявлень «катерининського» ХVІІІ ст., через що й досить швидко вийшли з активного вжитку. Звертаючись до української тематики у згаданих словниках, не можна не відзначити, що у Болховітінова немає жодних прямих замовчувань фактів, пов'язаних з українськими сторінками діяльності персонажів. Як ілюстрацію можна навести уривок з біографії митрополита Київського Арсенія Могилянського [166, ч. 1, с. 51]:

«...родился Полтавского полку (ныне губерния сего имени) в городке (местечке) Решетиловке 17 марта 1704 года, обучался с 1721 г. в Киевской Академии 6 лет, а с 1727 г. в Харьковском Коллегиуме».

Подібних докладних даних у словнику є чимало, наприклад і щодо Дмитра Туптала, але показово, що всі ці особи постають на його сторінках, в цілому, як росіяни. Загалом, за національною ознакою Болховітінов обов'язково виділяв діячів грецького, сербського, болгарського, молдовського, білоруського, польського, німецького («лютеранського») походження, однак лише зрідка при цьому визначав окремих українців як «малоросіян» (наприклад, Симона Тодорського, Давида Нащинського, Кирила Ляшевецького, Парфенія Солковського) [166, с. 59, 105, 362, 523, 595]. Щоправда, про архімандрита Московського Новоспаського монастиря Іакінфа Карпинського Болховітінов зазначив, що той народився в «Українській Малоросії», але це сприймалося сучасниками радше як добре зрозуміла їм на той час географічна прив'язка до так званої «Української лінії» [166, с. 223].

В цілому «загальноросійський» промонархічний і, деякою мірою, кон'юнктурний стосовно реалій доби погляд на минуле був притаманний і іншому великому біографічному зводу – «Словарю достопамятных людей русской земли», укладеному відомим істориком українцем Д. М. Бантишем-Каменським (1788–1850) у 5 частинах (1836 р.) [145] (502 персоналії), з трьома випущеними пізніше додатковими частинами [146] (129 персоналій, з яких окремі повторюються у доповненому вигляді) [38, с. 11–12]. Проте цей універсальний за охопленням різних сфер людської діяльності словник, на відміну від усіх своїх попередників, був помітно більш насиченим українськими персоналіями. Серед них, зокрема, Н. М. Амбодик-Максимович, Амвросій Зертис-Каменський, Амвросій Юшкевич, І. М. та М. М. Бантиші-Каменські, князь О. О. Безбородько, композитори М. С. Березовський та Д. С. Бортнянський, давній князь Д. М. Волинський-Боброков (Боброк-Волинський) [145, ч. 1, с. 29, 30, 42–43, 83–95, 102–114, 127–129, 191–197, 343–346], А. В. та І. В. Гудовичі, Ф. Жученко, С. К. Зертис-Каменський, церковні діячі Іоасаф Кроковський та Іосиф Ільницький [145, ч. 2, с. 163–169, 398–401, 437–438, 456–459], князь А. Д. Кантемир, сотник П. Кованько, В. А. та В. П. Кочубеї, художник А. П. Лосенко, гетьман І. С. Мазепа, єпископ Мефодій [145, ч. 3, с. 8–34, 80–81, 97–109,

221–222, 231–277, 319–323], П. А. Полуботок, О. Г. та К. Г. Розумовські [145, ч. 4, с. 164–172, 264–273], Стефан Яворський [145, с. 101–104]. Хоча із сучасного погляду такий добір українських імен і видається надто суб'єктивним, з багатьма дивними лакунами, не можна не погодитися, що у словнику Д. М. Бантиша-Каменського представлені й окремі історичні постаті, не дуже бажані з погляду тогочасної офіційної російської історіографії (наприклад, Іван Мазепа). Заради справедливості слід зазначити, що добір власне російських персоналій у Бантиша-Каменського так само досить хаотичний і неповний, на що одразу звернули увагу критики, – автор вмістив до свого словника те, що мав готовим «під рукою» [38, с. 12–13]. Звичайно, треба враховувати, що на той час просто ще не існувало напрацьованих реєстрів імен – «словників», побудованих за певними методичними принципами, з урахуванням порівняльної значимості окремих осіб для історії. З появою у середині та другій половині ХІХ ст. кількох десятків ґрунтовних тематичних біографічних праць та бібліографій історичної біографіки, що друкувалися у найрізноманітніших виданнях, словник Бантиша-Каменського швидко застарів і вийшов з актуального довідкового вжитку, залишившись цінною історіографічною пам'яткою.

Так само як у багатьох країнах Західної Європи, від перших десятиліть ХІХ ст. поряд з ретроспективною, історичною довідковою біографікою постала біографіка сучасності. Патріотичне піднесення, викликане наполеонівськими війнами, сприяло зростанню в Росії інтересу до біографій живих співвітчизників – активних учасників тих подій, насамперед героїв 1812 року. У цьому плані вчасним було видання до десятої річниці Вітчизняної війни підготовленого С. І. Ушаковим ювілейного, прикрашеного портретними зображеннями чотиритомника «Деяния российских полководцев и генералов, ознаменовавших себя в достопамятную войну с Франциею» [467].

Він увібрав імена лише найвищого командного складу Російської армії. Саме через це біографічні нариси були розлогими, аналітичними. Проте надалі започаткований працею Ушакова важливий напрям російської довідкової біографіки набув дещо іншого спрямування. У виданнях, присвячених сучасникам, іконографічна складова тривалий час переважала над текстовою, життєписною і аналітичною – чи не до останньої третини ХІХ ст.

Систематичне збирання, вивчення та публікація іконографії – портретних зображень діячів як минулого, так і сучасності – взагалі ще з перших десятиліть ХІХ ст. стали невід'ємною і важливою частиною формування ресурсів біогра-

фічної інформації. Серед ранніх спроб створення великих іконографічних зводів, на нашу думку, на увагу заслуговують видані П. П. Бекетовим (1761–1836) «Пантеон российских авторов» та «Собрание портретов россиян» (на жаль, так і не завершені) [461]. Останнє особливо цікаве для нас тим, що з 50 персоналій, вміщених у книзі, 10 складають зображення та біографії українців: гетьманів Богдана Хмельницького, Петра Дорошенка, Юрія Богдановича Хмельницького, Івана Самойловича, Івана Мазепи, Івана Скоропадського, Павла Полуботка, а також Дмитра Туптала, Стефана Яворського та Василя Кочубея [461, отд. 1, с. 71–74, отд. 2, с. 1–8, 9–12, отд. 3, с. 1–4, 151–158, 159–163, отд. 4, с. 1–3, 226–232, 234–236, 251–255]. Праці П. П. Бекетова згодом дуже цінував відомий дослідник російської історичної іконографії Д. А. Ровинський [38, с. 51], який використовував його матеріали при підготовці свого широко відомого й нині, хоча не такого вже й досконалого з погляду сучасної науки, «Подробного словаря русских гравировальных портретов» [279]. На основі створеної П. П. Бекетовим (точніше – його кріпаками-граверами) колекції портретів у Москві братами І. В. та П. В. Киреєвськими 1844 р. було опубліковано альбом, що становить виключний інтерес для української іконографії, – «Изображения людей знаменитых или чем-нибудь замечательных, принадлежащих по рождению или заслугам Малороссии». У цьому альбомі було зібрано вже 42 портретні зображення українських діячів, причому засновані на достовірних іконографічних джерелах [38, с. 52]. Однак віднесення його до набутку української національної біографіки та біобібліографії, як це зроблено професором Н. І. Черниш [1039, с. 27], ми вважаємо необґрунтованим. Сама історія підготовки і випуску книги (досить «комерційної») не дає для цього підстав. Ймовірніше, випуск альбому став відповіддю видавців на існування серед освічених московських книголюбів значного інтересу до української тематики.

Пізніше, із 60-х рр. ХІХ ст. у Санкт-Петербурзі і Москві почали з'являтися видання із життєписами і портретами не лише державних мужів і провідних письменників та вчених, а й більш широкого кола відомих діячів культури і мистецтва [272], учасників воєнних подій, наприклад героїчної оборони Севастополя у 1854–1855 рр. [457]. Йдеться про літографовані портрети, виконані з майже фотографічною точністю, які відтоді і до нашого часу є хрестоматійними. Від початку 70-х рр. виходили друком і альбоми власне фотографічних портретів відомих людей [38, с. 54]. Слідом за тим, вже в перші десятиліття ХХ ст., побачило світ кілька докладних словників і довідників, покликаних сис-

тематизувати портретні зображення діячів минулого, однак не всі вони були завершені [284; 340; 140].

Інший важливий напрям розвитку ресурсів довідкової біографічної інформації був пов'язаний з родовідними дослідженнями та публікаціями зведених генеалогічних матеріалів. У точному розумінні, він не є суто біографічним, але генеалогія і біографіка віками розвивалися пліч-о-пліч, взаємно доповнюючи і використовуючи результати суміжних розробок. Дослідниками визнана особлива цінність біографічних даних, що містяться у генеалогічних працях, зокрема таких специфічних, як точні відомості про найближче родинне оточення (батьків, братів, сестер тощо), родовідні зв'язки по висхідній лінії, що важливо для розуміння культурних традицій родини, вивчення особливостей особи та її коріння [964, с. 293]. Зважаючи на це, зведені праці з генеалогії (таблиці, розписи, родоводи), на нашу думку, неодмінно повинні розглядатися у єдиному комплексі формування довідкових ресурсів біографічної інформації.

Новий етап розвитку генеалогічної дослідницько-описової справи в Росії, позначений застосуванням інструментарію західноєвропейської науки та практики до джерельної спадщини родовідної та розрядної канцеляристики Московського царства минулих століть, був започаткований за Петровської доби. Його витoki пов'язані зі збиранням та систематизацією родовідних документів Герольдмейстерською конторою (від 1722 р.), згодом – сенатським Департаментом герольдії (від 1848 р.), а на місцях – у дворянських губернських родовідних книгах (ще від 1785 р.) [1033, с. 127–128]. Впорядкування документної бази стало основою укладання та публікації наукових праць і зводів з генеалогії та геральдики.

Серед різних за повнотою і точністю описових документів, списків, родовідних таблиць, над якими почали систематично працювати ще у XVIII ст., зокрема, такі провідні вчені-історики, як М. М. Щербатов, разом зі М. Г. Спиридовим [121], Г. Ф. Міллер, разом з І. Г. Рахманіновим [105], а згодом – і серед перших ґрунтовних зводів з генеалогії та геральдики, для мети нашого дослідження достатньо згадати насамперед ті, в яких наявні значимі матеріали з української біографіки або які мали принципове значення для розвитку методики їх збирання й опрацювання. До їх числа належать багатотомний «Общий гербовник дворянских родов Всероссийской империи» [256] і, як узагальнюючий підсумок розвитку генеалогічних досліджень у першій половині XIX ст., праці П. В. Долгорукова [201; 200]. Зокрема, у його «Российской родословной книге» окремих

інтерес для українців становлять реєстри, зібрані ним щодо родів, які існували у Польщі та Литві до 1600 р., та українських родів, представники яких до 1764 р. знаходилися у числі генеральної старшини та полковників Гетьманщини [200, с. 31–41, 43–44]. Зауважимо, однак, що згаданим українським матеріалам так і не судилося тоді розгорнутися у детальні генеалогічні розписи.

Лише наприкінці ХІХ – на самому початку ХХ ст. російська (і українська теж) генеалогія і геральдика пережили нове, дуже яскраве, хоч і коротке, піднесення, яке дозволило ввести до довідкового науково-інформаційного обігу більш докладні й системні відомості про старовинні українські князівські, шляхетські та козацько-старшинські роди. За даними відомого дослідника джерел російської біографіки І. Ф. Петровської, у генеалогічних працях, опублікованих до 1918 р., було охоплено не менше 100 тис. імен [964, с. 293].

Серед найважливіших (і цікавих з погляду інтересів української біографіки) узагальнюючих генеалогічних зводів того часу слід відзначити підготовлений спільно В. В. Руммелем (1855–1902) і В. В. Голубцовим (1856–1892) «Родословный сборник русских дворянских фамилий» [280], у якому представлено й окремі родоводи українські, а саме: Абазів, Ахшарумових, Базилевських, Горленків, Закревських, Кошелевих, Милорадовичів, Родзянків [280, т. 1, с. 1, 70, 94, 289, 424, т. 2, с. 56, 329]; фундаментальну працю О. О. Бобринського (1823–1903) «Дворянские роды, внесенные в Общий гербовник дворянских родов Всероссийской империи» [196], у якій згадано найбільш пам'ятних їх представників, у тому числі (у другій частині, присвяченій ХVІІ – першій половині ХІХ ст.) – українського походження; а також «Русскую родословную книгу» А. Б. Лобанова-Ростовського (1824–1896) [229]. Своє значення зберігає і двотомна праця П. Н. Петрова «История родов российского дворянства» [963]. Ґрунтовні матеріали, доведені до початку ХХ ст., було зібрано Г. О. Власьєвим (1841–1912) у його виданій у формі двотомника з додатками праці «Потомство Рюрика» [839], високо оціненій сучасниками за її високий науково-документознавчий рівень [964, с. 305–306], однак так і не завершеній. Дослідниками-росіянами на рубежі ХІХ–ХХ ст. було опубліковано й чимало ґрунтовних розвідок з генеалогії старовинних князівських і дворянських родів українського походження, але вони є для нас радше джерелами, матеріалами для формування систематизованих ресурсів більш високого узагальнюючого рівня (праці Г. А. Власьєва (1841–1912) [840; 838], М. М. Кашкіна (1869–1909) [884] та ін.). Зауважимо, однак, що недостатня ознайомленість Г. А. Власьєва з пе-

рипетіями історії України, Литви і Польщі призвела до значних неточностей і перекручень у складеному ним родоводі Волинських [841].

Стосовно генеалогії української неодмінно треба згадати про широко відомі і в Україні, і в Росії «Родословную книгу Черниговского дворянства» Г. А. Милорадовича (1834–1905) і, особливо, «Малороссийский родословник» та інші праці В. А. Модзалевського (1874–1928), але вони, безперечно, належали вже нашій власній національній генеалогічній школі, і про них докладно йтиметься окремо.

Тісно суміжними з ресурсами генеалогічно-біографічної інформації і подібними до них за своєю стислою інформативністю з кінця XIX ст. стали ресурси з некрополістики. Власне, перші ґрунтовні з них – по Петербурзькому [295; 296] та Московському некрополях [247] – і збиралися та систематизувалися відомими фахівцями з генеалогії В. І. Саїтовим (1849–1938) і українцем Б. А. Модзалевським (1874–1928). В. В. Шереметєвським було здійснено спробу підготувати й опублікувати багатотомний «Русский провинциальный некрополь» [337], однак її реалізації зашкодив початок Першої світової війни. На жаль, у повному обсязі досвід цієї роботи українські дослідники почали використовувати лише з останніх десятиліть XX ст.

Вагомою складовою формування ресурсів біографічної інформації ще з кінця XVIII ст. стало й видання, переважно державними установами Російської імперії, численних довідників владних органів, реєстрів урядовців, військових, кавалерів орденів, священнослужителів. Спільною ознакою цих дуже відмінних між собою видів інформаційних масивів є лаконізм, а водночас – точність і юридична значимість зафіксованих ними біографічних даних. Саме це й змушує нас віднести їх до кола ресурсів біографічної інформації, але, звичайно, не повністю, а лише тою мірою, яка дозволяє говорити про них як про систематизовані й підготовлені до практичного використання матеріали, а не просто історичні джерела, котрі вимагають ще додаткового дослідницького опрацювання.

Укладанню і періодичному оприлюдненню реєстрів високопосадовців, військових і чиновників всіх рангів в Російській імперії, з її суворим нормуванням державного, суспільного і приватного життя, приділялася вельми значна увага. Воно було конче необхідним і для забезпечення функціонування владних органів, всього бюрократичного механізму, і для реалізації належних окремим особам станових прав і службових привілеїв. Ця робота провадилася як державними установами, так і, частково, науковцями. Для нас важливим є

те, що підготовлені до друку видання не зрідка містили хоч і дуже стислі за формою, але точні і значимі для окреслення життєвого шляху діячів минулого і сучасності біографічні дані.

Цікавим у цьому розумінні є упорядкований Д. М. Бантишем-Каменським реєстр кавалерів головних російських імператорських орденів [409], ретельно опрацьований, підготовлений без вилучень і замовчування «незручних» імен. Показовим є, наприклад, що у цьому напівофіційному збірнику, виданому 1814 р., другим, за часом нагородження, кавалером вищої державної відзнаки – Ордена св. апостола Андрія Первозванного (1700 р.) продовжував значитись Іван Мазепа, лише з приміткою про позбавлення його нагороди в подальшому.

«Списки вищим чинам державного, губернського і єпархіального управління», що оновлювалися і випускалися як великі книжкові довідники регулярно, а впродовж останніх трьох десятиліть перед революцією 1917 р. – майже щорічно, хоча і не містять спеціальних біографічних даних, у своїй сукупності становлять неоціненний інформаційний ресурс, який дозволяє простежити службове просування і переміщення окремих посадових осіб, коло їхнього службового спілкування впродовж багатьох років. Практичним розширеним доповненням до них слугували «Адрес-календарі» – загальні розписи посадовців по всіх численних владних установах Російської імперії на певні календарні роки. Вони, безумовно, були важливим ресурсом актуальної практичної інформації того часу, проте, з погляду сучасної довідкової біографіки, через крайню стислість вміщуваних даних здебільшого мають розглядатися суто як історичне джерело, а не довідковий інформаційний ресурс.

Значно більш інформативними були друковані списки сановників вищих класів [122]. Вони являють собою ресурс, що містить формалізовану інформацію про найважливіші службові досягнення особи, її посади, нагороди, майновий стан. Типологічно подібними до них, але набагато інформативнішими були списки посадовців імператорського двору, міністерств і відомств, засновані на опрацьованні формулярної документації. У деяких випадках вони стали основою для створення великих систематизованих ретроспективних ресурсів біографічної інформації, наприклад зведені П. Ф. Карабановим та О. Б. Лобановим-Ростовським списки придворних XVIII–XIX ст. [195]. До числа подібних ретроспективних довідкових ресурсів належить також часто згадуваний істориками і в наші часи унікальний «Общий морской список», укладений у 13 частинах відомим істориком флоту Ф. Ф. Веселаго (1817–1895). У цій праці вміщено, зо-

крема, послужні формуляри офіцерів флоту – українців та, дуже часто, греків родом з України (іноді з русифікованими прізвищами), особливо тих, які служили на Чорноморському флоті [257].

В процесі модернізації суспільно-політичного життя Російської імперії, яка розгорнулася з 60-х рр. ХІХ ст., на зміну згаданим вище численним офіційним стислим довідникам-перелікам, а радше – поряд, одночасно з ними, почали з'являтися й біографічні словники та довідники, присвячені живим сучасникам, більш відкритого, європейського типу. Цей процес, цілком природно, розпочався з періодичної публікації даних про представників наукової еліти [228; 310; 227; 307]. Згодом, в міру того як політичне життя в Росії поволи почало набувати публічних форм, з'явилися для широкого використання перші довідники і словники, присвячені громадським і політичним діячам. Серед них – часто згадувані у літературі збірник К. А. Скальковського «Наши государственные и общественные деятели» (1890 р.) [459] та «Альманах современных русских государственных деятелей» Г. А. Гольдберга, який вмістив більш як 700 біографій та фотопортретів (1897 р.) [404]. З їх виданням, власне, і почалася доба певної відкритості суспільного доступу до подібної інформації. До цього ж кола видань належав двотомник Н. І. Афанасьєва «Современники: альбом биографий» [406], який містив близько 500 біографічних довідок. У першому десятилітті ХХ ст., з появою у Російській імперії парламентаризму, постала і досить значна за кількістю книжкових найменувань довідкова література про депутатів Державної думи (майже чверть з яких незмінно склали представники України), серед якої своєю точністю та інформативністю особливо відзначалися довідники М. М. Боїовича [162], а також збірники біографій діячів легалізованих на той час політичних партій і організацій [462; 163; 164; 165].

Водночас слід враховувати, що окремі важливі ресурси персональної інформації формувалися і використовувалися у Російській імперії впродовж всієї її історії у цілком закритому від суспільства режимі, виключно владними і каральними органами самодержавства. Це різного роду реєстри «державних злочинців», картотеки учасників революційного руху, неблагонадійних осіб, розшукові циркуляри МВС Росії тощо. При всій утаємниченості подібних матеріалів від суспільства, вони все-таки справді відігравали роль довідкових інформаційних ресурсів, оскільки рівень систематизації, точність і формалізованість даних дозволяла владним структурам оперативної й ефективно їх використовувати для своїх потреб. Відомими прикладами можуть слугувати «алфавіти»

декабристів, реєстри учасників Польського повстання 1862–1863 рр., революційних народників. Чимало подібних реєстрів та картотек збереглися донині у державних архівах Росії і України.

З кінця XVIII – першої половини XIX ст. у Росії бере початок ще одна важлива складова формування ресурсів біографічної інформації – бібліографічна. Її значення не можна недооцінювати. За доби друкарської інформаційної культури лише засоби бібліографії давали можливість пов'язати між собою в єдиний комплексний, надзвичайно складно структурований розподілений інформаційний ресурс, численні біографічні та суміжні з ними за тематикою праці, що з'являлися у вигляді книжкових та, особливо, журнальних, а чим далі – все більше і газетних публікацій.

Зрозуміло, безпосередньо як ресурс біографічної інформації з повним правом може розглядатися і практично використовуватися переважно та невеличка частина бібліографічних покажчиків (і їх розділів), насамперед першого рівня, яка розкриває публікації по окремих персоналіях. При цьому найбільш ефективною є анована бібліографія, яка містить конкретні суттєві біографічні відомості про особу. Більш широке коло бібліографічних праць різних видів виступає для читачів і дослідників-біографістів тільки ключем для пошуку і використання різноманітних джерел необхідної їм інформації – книг, документальних публікацій, біографічних статей та нарисів.

Деякі, хоча й лише фрагментарні, елементи подібного інформаційного ресурсу містили у собі ще укладені одним з першопрохідців вітчизняної бібліографії В. Г. Анастасевичем (1775–1845) реєстраційні «Росписи российским книгам для чтения...» з бібліотек В. А. Плавильщикова (1820 р., з додатками за наступні роки; має кілька дуже стислих розділів «Біографія») [57, с. 532, 564, 592–593, 645] та О. П. Смирдіна (за 1828–1832 рр.) [56; 18], з яких, власне, й починалася російська наукова бібліографія, а також «Систематический реестр русским книгам с 1831 по 1846 год» І. П. Бистрова (СПб., 1846) [61].

Однак, по суті, лише від 60-х рр. XIX ст. зусиллями відомих російських бібліографів братів Ламбіних – Петра Петровича (1812–1871) та Бориса Петровича (1827–1893), які розгорнули видання щорічників «Русская историческая библиография» (СПб., 1861–1884; за 1855–1864 рр.), читачі одержували, хоча і з великим запізненням, можливість ефективного пошуку літератури по персоналіях. Наприклад, вже з першого її випуску в рубриках «История Малороссии и казачества», «Биографии» [58, с. 21–22, 68–85], а

пізніше у розділі «Жизнеописания и некрологи» та деяких інших містилися докладні дані по історико-біографічних публікаціях про українських діячів, включаючи навіть газетні статті.

Ще більшою мірою ця заслуга належить їхньому молодшому колезі В. І. Межову (1830/1–1894). У численних упорядкованих ним бібліографічних покажчиках (насамперед в «Литературе русской истории за 1859–1864 г. вкл.» [46] та її продовженнях – «Русской исторической библиографии» за 1865–1876 рр. [48], а згодом у другому томі незавершеної «Русской исторической библиографии» за 1800–1854 рр. [47]) матеріали і спеціальні розділи, присвячені біографіям співвітчизників, справді набули значення інтегруючого інформаційного ресурсу, що охопив зміст книжкових і періодичних видань від самого початку ХІХ ст. майже до кінця 80-х рр. Тим самим було створено надійну систему навігації по величезному вже на той час обширу історико-біографічних публікацій, некрологів, видань про сучасників. В. І. Межов свідомо характеризував їх як «матеріали до біографічного словника» [49]. Своєю працею В. І. Межов не лише утвердив значення Імператорської Публічної бібліотеки як провідного бібліотечного центру біобібліографічної роботи, який згодом відіграв значну роль в об'єднанні фахівців і ентузіастів біографічних і генеалогічних досліджень, а й дав поштовх розвитку багатьох напрямів біобібліографії наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. і у радянський час.

До ретроспективної та поточної бібліографії біографічних публікацій за своїм інформаційним потенціалом впритул наблизилася дуже розвинена у Російській імперії система друку некрологів – у численних періодичних виданнях, продовжуваних збірниках, різноманітних за тематикою щорічниках і календарях, офіційних звітах державних установ і навчальних закладів. Загалом, систематична публікація списків померлих за певний рік відомих осіб розпочалася у Росії з 1828 р. Традиція друку більш докладних некрологів у газетах і журналах вповні сформувалася із середини ХІХ ст. Відтоді вони почали з'являтися повсюдно у величезній кількості, як у провідних столичних виданнях, так і в майже невідомих за межами певного регіону, провінційних. В Україні найбільш значимі для сучасного читача і дослідника опубліковано в «Киевской старине» (близько сотні) [964, с. 315–316, 322]. Окремий спеціальний аналіз некрологів як частини інформаційного ресурсу виходить за межі нашої роботи – ця тема, через свій великий обсяг, вимагає докладних самостійних досліджень. Стислий історичний і джерелознавчий огляд з цього питання міститься у спеціальному розділі

«Некрологи» у монографії І. Ф. Петровської «Биографика» [1964, с. 315–327]. На її думку, кілька десятків тисяч некрологів, опублікованих впродовж ХІХ – на початку ХХ ст., «в сумі своїй створюють немовби біографічний словник, що охоплює діячів всіх галузей життя» (переклад наш – В. П.) [1964, с. 315].

Завдяки системності публікацій і, крім того, фіксації у бібліографічних покажчиках згадуваних вище В. І. Межова, П. П. і Б. П. Ламбіних, а також Г. Н. Геннаді та ін. (часто в окремих спеціальних розділах), некрологи були легко доступними для використання. Разом з бібліографією історико-біографічних публікацій вони утворювали єдино мислиму на той час основу для орієнтації і пошуку у полі різноманітної опублікованої біографічної інформації, формування і використання її як важливого у суспільному і науковому розумінні сукупного розподіленого інформаційного ресурсу.

У цьому плані слід зауважити, що навряд чи є справедливою поширена подекуди в літературі думка, нібито наявність ґрунтовної бібліографії біографічних публікацій, зокрема й бібліографії некрологів, яка забезпечувала пошук всіх необхідних даних про тих чи інших осіб, виступала чинником, який стримував підготовку узагальнюючих словникових біографічних зводів, відсуваючи це завдання на майбутнє. На нашу думку, навпаки, вона лише певною мірою давала змогу заповнити прогалину, викликану відсутністю у Росії великих біографічних словників, подібних до тих, що вже успішно створювалися у країнах Західної і Центральної Європи, у США. Копітка бібліографічна робота наближала можливість реалізації таких планів, сприяла їм, формуючи необхідні умови для створення фундаментальних довідкових біобібліографічних праць на широкій джерельній і історіографічній основі.

Загалом, з висоти нашого часу, усі напрями формування у Російській імперії в ХІХ – на початку ХХ ст. масивів біографічної, іконографічної, генеалогічної та бібліографічної інформації, узагальнені характеристики яких ми намагалися подати вище, умовно можна розглядати як передумови або складові підготовчої роботи до створення великих загальнодержавних біографічних зводів як інтегрованих ресурсів. Умовно, наголосимо, тому що в минулому реалії були іншими. За доби друкарської культури видання навіть дуже об'ємних багатотомних біобібліографічних словників не могло дати ефекту справжньої інтеграції знань. Сучасники сприймали це як належне. Тому-то ресурс і мислився ними як розподілений, асиметричний за ступенем розвитку окремих своїх частин, які набували відносно самостійного значення.

Цим пояснювалося прагнення до більш широкого опрацювання окремих галузевих напрямів довідкової біобібліографії, які викликали найбільший інтерес. Серед галузевих біографічних словників і довідників особливе місце від самої середини XIX ст. належало виданням, присвяченим померлим і живим вченим і діячам освіти, професорам і вихованцям навчальних закладів, насамперед Московського [153; 150; 212; 302], Санкт-Петербурзького [154], Дерптського [155], Казанського університетів [152], Імператорської академії наук [233; 244]. До цього переліку праць належать також ті, які можна вважати набутком української біографістики, насамперед йдеться про один з найкращих у Російській імперії «Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского Университета Святого Владимира (1834–1884)», підготовлений і виданий у Києві В. С. Іконніковим до 50-річчя навчального закладу [151].

Від останньої третини XIX ст. у Росії було здійснено також кілька великих словникових біобібліографічних проектів, які становлять значний інтерес і для української біографіки. Найважливіші з них пов'язані з ім'ям відомого історика літератури і бібліографа С. О. Венгерова (1855–1920), полтавця за походженням, яке є втіленням творчої взаємодії української і російської культур. Ним опубліковано, на жаль так і не доведені до кінця, такі фундаментальні праці, як «Критико-биографический словарь русских писателей и ученых: От начала русской образованности до наших дней» (Т. 1–6. СПб., 1885–1904; 2-ге видання, так само незавершене: Т. 1–2. СПб., 1915–1918), «Русские книги. С биографическими данными об авторах и переводчиках (1708–1893)» (Т. 1–3. СПб., 1895–1899), а також «Источники словаря русских писателей» (Т. 1–4. СПб., 1900–1917), що охоплюють велику кількість персоналій у різних сферах культури, мистецтва і науки і зберігають своє джерельне і наукове значення дотепер. Серед подібних спеціалізованих галузевих біобібліографічних видань на особливу увагу заслуговують також «Справочный словарь о русских писателях и ученых, умерших в XVIII и XIX ст.» Г. Н. Геннаді (Т. 1–3. Берлін–М., 1876–1908; незавершене видання, 4-й том залишився у рукописі) та «Обзор жизни и трудов покойных русских писателей» Д. Д. Язикова у 13 випусках (СПб.; М.; Пг., 1885–1916).

Зауважимо принагідно, що перелічені тут нами галузеві біобібліографічні праці були локальними авторськими проектами, відносно автономними у своїй реалізації. До того ж присвячені вони сферам, мало залежним від поточної кон'юнктури офіційного ідеологічного курсу самодержавства.

Що ж стосується підготовки і випуску багатотомних біографічних словників загальноімперського характеру, універсальних за охопленням всіх сфер людської діяльності, то ця справа потребувала значно більших, консолідованих зусиль і була дуже вразливою з організаційного, фінансового, а також з ідеологічного погляду. Ось чому шлях до них виявився у Росії досить складним. З цього погляду в плані усвідомлення загальної ситуації у книговидавничій сфері варто згадати неодноразові впродовж XIX ст. незавершені спроби видання багатотомних енциклопедичних словників, вагомою складовою яких були біографічні статті. Цікаві матеріали з цього питання наводив свого часу відомий радянський бібліограф І. М. Кауфман [38, с. 41–44].

У царській Росії, в реаліях останніх десятиліть її існування, фундаментальний багатотомний біографічний звод міг бути укладений формально лише як «національна біографія» – за аналогією із західноєвропейськими національними біографічними словниками, які й слугували безпосереднім прикладом і зразком. Проте за своїми визначальними рисами, внутрішнім наповненням він міг стати не стільки словником російським («русским»), скільки імперським з відповідним політичним, ідеологічним і соціально-становим та етнокультурним наповненням. Це створювало певну драматичну колізію, яка на той час була притаманна і національній біографії європейських багатонаціональних імперій – Австро-Угорщини та Німеччини.

В останній третині XIX ст. на розвиток всієї довідкової біографіки у Російській імперії почало помітно впливати піднесення російського етнонаціонального патріотичного самоусвідомлення, що супроводжувалося одночасно й зростанням великодержавного імперського націоналізму. Найбільше це позначилося на трактуванні українського матеріалу. Частка персоналій етнічних українців та діячів, так чи інакше пов'язаних з Україною, у російських біографічних виданнях (словниках, енциклопедіях, тематичних біографічних збірниках), зрозуміло, не зменшилася, залишаючись досить високою – іноді, за приблизними підрахунками, до 1/4 і більше від загальної кількості статей, проте у змістовому й оціночному планах почали відчутно змінюватися акценти. Справа полягала у тому, що із самовизначенням українства і утвердженням української національної ідеї уявлення про «загальноросійську» єдність остаточно вичерпали свій інтелектуальний і духовно-культурний потенціал.

Відтоді на російській біографістиці виразно позначилася підпорядкованість її «охранительным началам» збереження цілісності Російської імперії

і, відповідно, свідомого й цілеспрямованого ігнорування національної окремішності України. «Українське питання» з часом набуло на сторінках російських біографічних видань хворобливого характеру «фігури замовчування». Східнослов'янське, «российское» за державно-політичним визначенням, все більше трактувалося як «русское» – у його етнонаціональних вимірах. Українські діячі видавалися вже не зрідка за суто російських, без будь-яких згадок про їхню національну приналежність, самоідентифікацію, особистісні мовні і культурні вподобання, реальний внесок у розвиток української культури і національного руху.

Зрозуміло, зазначені тенденції не принижують значення і високого методичного рівня російської довідкової біографічної літератури, яка створювалася з позицій російської національної ідеї, державницьких інтересів, в системі засадничих уявлень російської культури. Стверджувати протилежне, на нашу думку, навряд чи буде продуктивним. Подібне, як вже зазначалося нами, було притаманним й тогочасній біографіці провідних країн Західної та Центральної Європи. Проте українським дослідникам і читачам неодмінно потрібно враховувати зазначене при зверненні до фундаментальних енциклопедій та біографічних словників, що з'явилися в Росії впродовж останніх десятиліть ХІХ – перших десятиліть ХХ ст.

Згадані риси російських довідкових біографічних праць досить яскраво виявилися у започаткованому Російським історичним товариством фундаментальному багатотомному зводі – «Русском биографическом словаре», підготовку якого було розпочато з кінця 70-х – початку 80-х рр. ХІХ ст. на величезній вже на той час джерельній основі біографічних та біобібліографічних видань різних видів. Досвід його створення і особливості видання заслуговують на спеціальну увагу і становлять значний інтерес для сучасного розвитку української довідкової біографіки. Ці проблеми досить докладно висвітлені у дореволюційній і радянській російській історичній літературі [38, с. 14–24]. Із сучасних авторів історію створення РБС плідно досліджує М. П. Лепьохін (Лепехин). Серед українських авторів про РБС писали у загальному книгознавчому плані Т. В. Добко [863] та у розрізі аналізу ідейних засад видання, його інформаційного потенціалу та значення для біографіки Новітньої доби – В. І. Попик [991].

Укладання РБС від самого початку розглядалося його організатором – головою Російського історичного товариства О. О. Половцовим – як справа державної ваги. Офіційний характер видання ще більше посилювався після його

смерті у 1909 р., коли керівництво Товариством і здійснюваним ним грандіозним проектом перебрав на себе цар Микола II.

Історія підготовки та випуску «Русского биографического словаря», на наш погляд, є досить характерною для практики здійснення таких масштабних проектів і містить чимало повчального навіть для сучасних дослідників і видавців. Оpubлікований у 1887–1888 рр. в 60-му та 62-му випусках «Сборника императорского Русского исторического общества» «Азбучный указатель имен русских деятелей для Русского биографического словаря» нараховував понад 40 тис. імен, а пізніше, з доповненнями, – 52,6 тис. імен. Свого часу відомий бібліограф І. М. Кауфман оцінював його як унікальний і певною мірою самостійний довідковий біографічний звод [38, с. 14], адже кількість імен в «Азбучном указателе...» більш ніж втричі перевищує число персоналій в опублікованому згодом РБС. Реалізація проекту в повному масштабі, без сумніву, наблизила би РБС до кола найбільш відомих у світі національних біографічних словників. Проте, незважаючи на обсяг напрацьованого реєстру імен, сам словник від початку мислився його укладачами як невеликий, приблизно у шести томах [38, с. 15]. Розростатися він почав уже в процесі тривалої і часом досить невдало організованої підготовки, у якій було чимало обумовленого випадковими, суб'єктивними чинниками.

«Русский биографический словарь» за редакцією О. О. Половцова почав виходити у світ з 1896 р., друкувався до 1918 р. і, на відміну від попередніх спроб випуску біографічних словників, був майже завершений. Всього тоді вийшло 25 томів. Збереглися, хоча і не повністю, гранки ще трьох, які через Першу світову війну та революцію не вдалось видрукувати. На їх основі 1991 р. у США було видано два томи на літери «В» і «Т» [863, с. 270–273] (умовно названі «3-А» [292] та «20-А» [293]). Пізніше московське видавництво «Аспект-прес» здійснило під керівництвом відомого вченого-книгознавця і археографа М. П. Лепьохіна з Бібліотеки Академії наук у Санкт-Петербурзі репринтне перевидання РБС та за підтримки Російського гуманітарного наукового фонду розгорнуло з 1997 р. підготовку восьми додаткових томів на основі американського видання та виявлених у архівних фондах рукописів окремих біографічних статей різних авторів [916]. При цьому старі тексти використовувалися в незмінному вигляді, ні про яку «модернізацію» і доповнення словника новими матеріалами, як це часто бувало у зарубіжній видавничій словниковій практиці, не йшлося. Було підготовлено заново у розширеному вигляді томи «3-А» (або, у новій видавни-

чій серії, 1-й): «Вавила – Витгенштейн» [289]; «6-А» (2-й): «Гоголь Евстафий – Гюне» [290]; «11-А»: «Николай – Новиков» [291]. Згаданий вище том «20-А» («Тобизен – Тотлебен») доповнено майже на третину і трансформовано на том «Тобизен – Тургенев» [287].

Здійснена археографічна і видавнича робота, безумовно, є значним успіхом і свідчить про суспільну затребуваність «Русского биографического словаря», який в цілому й дотепер не втратив для російського читача свого інформаційного значення і привабливості й широко використовується.

До серйозних недоліків РБС належить його гіпертрофований монархізм, наслідком якого є невинуватана незбалансованість обсягів статей, присвячених царям, членам імператорської родини та вищим сановникам на шкоду повноті відображення життєписів багатьох видатних діячів історії і культури як російського, так і, особливо, інших народів імперії. На сторінках словника переважають представники дворянства, чиновництва (у дуже значній кількості – німецького походження), духовенства, натомість мало представлені промисловці, підприємці, що відчутно суперечить духові національних словників європейських народів.

Загалом в опублікованих наразі томах «Русского биографического словаря» зібрано понад 15 тис. персоналій. За досить приблизними розрахунками, не менше чверті з їх числа становлять персоналії українців та пов'язаних з Україною своїм походженням, життєвим шляхом та діяльністю осіб. Однак лише найбільш відомі постаті української історії і культури названі в тексті біографічних статей українськими (Т. Г. Шевченко) або хоча б «малоросійськими» діячами (Богдан Хмельницький). Виявити більшість інших українських імен у РБС можна, лише будучи добре обізнаним з історією і культурою України, а також користуючись даними про перебування тих чи інших осіб в українських містах, конкретно названих у біографічних статтях. Наприклад, однозначно «русскими» у словнику визначено українців – церковного діяча Феофана Прокоповича, лікаря Н. М. Амбодика-Максимовича, скульптора І. П. Мартоса, математика М. В. Остроградського. У статті про історика М. І. Костомарова акцентовано, що рід його є «служилим великорусским». «Русским дворянином» з «малороссийских козаков» постає живописець В. А. Боровиковський, «выразителем интересов малороссийских дворян» – просвітитель і громадсько-політичний діяч Я. П. Козельський, «малороссийским дворянином» – військовий інженер О. Д. Засядько, «карпатороссом» названо І. С. Орлая. Український контекст життя і творчості літераторів і громадських діячів В. В. Капніста, М. І. Гніди-

ча (Гнедича), композиторів М. С. Березовського, Д. С. Бортнянського, актора М. С. Щепкіна, філософа П. Д. Юркевича, їхня участь у національних справах практично повністю ігноруються, біографії (як і багатьох інших) подаються майже виключно в контексті власне російської історії, культури, суспільно-політичного життя. При цьому, на нашу думку, відчутним є певне перенесення акцентів з російської *державної* приналежності осіб (підданство) до їх «російськості» взагалі, що в контексті біографічних статей необізнаний читач може зрозуміти як приналежність етнічну (художники-портретисти А. П. Лосенко, Д. Г. Левицький, мореплавець Ю. Ф. Лисянський та ін.).

До нечисленних винятків належить велика стаття Вс. І. Срезневського про І. І. Срезневського, яка докладно розкриває зв'язки відомого російського славіста з Україною. Біографії Єпіфанія Славинецького, Стефана Яворського в РБС взагалі відсутні. Бракує також статей, присвячених таким відомим діячам, як Дмитро Туптало, М. В. Гоголь, але вже через те, що словник залишився незавершеним.

Значно більш демократичним і об'єктивним, у тому числі й щодо висвітлення українських матеріалів, став широковідомий і популярний у колі інтелігенції і дотепер «Энциклопедический словарь» видавців Ф. А. Брокгауза та І. А. Єфрона у 43 томах або 86 напівтомах, опублікований у Санкт-Петербурзі в 1890–1907 рр. Зазначене стало результатом залучення до його підготовки багатьох визначних діячів науки і культури: українця за походженням І. Є. Андрієвського (головний редактор 1–8 томів), К. К. Арсеньєва і Ф. Ф. Петрушевського (співредактори наступних томів), Д. І. Менделєєва, учених-гуманітаріїв Д. І. Анучіна, В. С. Соловйова, зокрема й свідомих українців: Д. І. Багалія, М. М. Могилянського, М. Ф. Сумцова, М. П. Василенка та ін. Редактором літературного відділу словника у 1891–1897 рр. був відомий дослідник історії російської та української літератури С. О. Венгеров.

За загальним визнанням, саме цьому класичному виданню судилося стати основою всього подальшого розвитку енциклопедичної біографічної практики у Росії, згодом – у Радянському Союзі (і в Україні зокрема) впродовж ХХ ст. Частково матеріали зазначеного словника було доповнено й надруковано тими ж видавцями у незавершеному (доведеному лише до «Отто») «Новом энциклопедическом словаре» за загальною редакцією академіка К. К. Арсеньєва (Т. 1–29. СПб., 1911–1916).

В «Энциклопедическом словаре» Ф. А. Брокгауза та І. А. Єфрона та «Новом энциклопедическом словаре» вміщено, зокрема, ґрунтовні, об'єктивні стат-

ті про *українського* філософа Г. С. Сковороду; Т. Г. Шевченка (автор М. Ф. Сумцов), П. П. Гулака-Артемівського, В. М. Забілу (Забелло), Лесю Українку, І. І. Манжуру, М. К. Вороного як *українських* поетів; М. А. Вербицького, Панааса Мирного, Б. Д. Грінченка, Василя Стефаника, В. М. Леонтовича, В. К. Винниченка, М. М. Коцюбинського як *українських* письменників; М. В. Лисенка як *українського* композитора; М. К. Заньковецьку як *українську* акторку. З дефініцією «*украинский*» подано також біографічні статті про С. О. Єфремова, І. Труша. М. В. Гоголя репрезентовано як «*русского*» письменника «*малороссийского*» походження. Ґрунтовні статті було присвячено І. П. Котляревському, Г. Ф. Квітці-Основ'яненку, Є. П. Гребінці, Я. І. Щоголеву, А. І. Боровиковському, А. Л. Метлинському, П. С. Кулішеві, М. А. Кропивницькому, П. А. Грабовському, Я. П. Новицькому, Карпенку-Карому (І. К. Тобілевичу), Олені Пчілці (О. П. Косач), хоча вони, відповідно до пануючої тоді термінології, визначені не як українці, а «*малорусские*» діячі. О. О. Потєбня фігурує у словнику як «*малоросс по происхождению и личным симпатиям*».

Стосовно західноукраїнських діячів у зазначених виданнях вжито особливі дефініції: щодо Юрія Федьковича, І. Я. Франка – «*малорусские галицкие*» діячі, Ю. Романчука – «*галицкий русин*», Н. І. Кобринської – «*галицко-русская писательница*». На нашу думку, зважаючи на поширену тоді на західноукраїнських землях термінологію, це виглядало для російського видання вповні коректним.

Водночас в «*Энциклопедическом словаре*» Ф. А. Брокгауза та І. А. Єфрона та «*Новом энциклопедическом словаре*» є і досить спірні в плані відображення української тематики моменти. Так, В. Б. Антоновича, який впродовж тривалого періоду був одним з головних провідників українського національного руху, визначено «*южнорусским*» істориком, О. М. Лазаревський, О. Я. Єфименко (Ставровська) постають вже істориками цілком «*русскими*». Необізнаному в українській історії і культурі читачеві про українство, наприклад, Д. І. Багалия, М. Ф. Берлінського, М. П. Василенка, М. В. Гербея, М. С. Грушевського, М. П. Драгоманова, М. О. Максимовича, Д. Л. Мордовцева, А. Ю. Кримського, Н. В. Кукольника, Г. А. Полетики, І. І. Соколова, М. Ф. Сумцова, О. С. Афанасьєва-Чужбинського та багатьох інших можна почасти дізнатися лише на основі аналізу змісту біографічних статей. Що ж стосується статей, присвячених Дмитру Тупталу, В. А. Боровиковському, В. В. Капністу, В. Г. Анастасевичу, П. П. Лодію, В. І. Туманському, М. І. Гнідичу (Гнедичу), М. І. Костомарову, Г. П. Дани-

левському, К. Д. Ушинському, М. М. Миклусі-Маклаю, О. Ф. Кістяківському, М. М. Ковалевському, М. І. Кибальчичу, О. С. Лаппо-Данилевському, І. В. Лучицькому, Марку Вовчку (М. О. Вілінській-Маркович), П. П. Чубинському, Г. П. Галагану, В. Г. Короленку, Д. М. Овсяннику-Куликовському та переважній більшості інших наших співвітчизників і діячів вітчизняної культури, науки, суспільно-політичного життя, то вони взагалі не містять достатнього матеріалу для ідентифікації їх пересічним читачем як представників України. Зрозуміло, наведені нами на основі аналізу текстів словникових статей приклади охоплюють лише незначну частину матеріалів згаданих словників, але вони в цілому характеризують загальну картину російської словникової україніки своєї доби, при цьому – на кращих її зразках.

Згаданими широко відомими сучасному читачеві фундаментальними багатотомниками перелік найважливіших російських дореволюційних довідкових біографічних зводів, зрозуміло, не обмежується. Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. вийшло друком чимало інших універсальних і галузевих енциклопедичних видань, причому таких, що містять імена, які не увійшли до словників О. О. Половцова та Ф. А. Брокгауза і І. А. Єфрона, зокрема матеріали про українців та вихідців з України. До їх числа належать «Большая энциклопедия: Словарь общедоступных сведений по всем отраслям знания» за редакцією С. Н. Южакова (Т. 1–22. СПб., 1900–1909); «Русская энциклопедия» за редакцією С. А. Адріанова, А. В. Клосовського та Г. В. Хлопіна (СПб.; Пг., 1911–1916), незавершена «Военная энциклопедия» за редакцією К. І. Величка, В. Ф. Новицького, А. В. Шварца та ін. (Т. 1–18. СПб.–Пг., 1911–1915); тритомний «Научно-энциклопедический словарь» М. М. Філіпова (1898–1901); нарешті – дуже популярний в середовищі інтелігенції однотомний «Энциклопедический словарь» Ф. Ф. Павленкова, який впродовж 1899–1913 рр. витримав п'ять масових видань накладом понад 100 тис. примірників. Останній особливо цікавий тим, що у додатках до другого видання (1907 р.) та у четвертому виданні (1910 р.) містив уже і біографії діячів революційного руху.

Особливий інтерес для української довідкової біографіки становить широковідоме перехідне від дореволюційної до радянської доби, певною мірою позначене вже новими вимогами, сьоме видання «Энциклопедического словаря Гранат» у 58 томах (М., 1910–1948), яке суттєво відрізнялося за обсягом і характером від попередніх. Воно випускалося товариством «Братья А. и И. Гранат и К°», після 1917 р. – Російським бібліографічним інститутом Гранат і було завер-

шено (54-й і 58-й томи) вже Державним інститутом «Советская энциклопедия». «Энциклопедический словарь Гранат», у підготовці якого брали участь відомі вчені К. А. Тимірязєв, М. М. Ковалевський, С. А. Муромцев, В. Я. Железнов, Ю. С. Гамбаров, і для свого часу, і для сучасного читача особливо цікавий тим, що, крім власне ґрунтовних абеткових біографічних статей про діячів історії та культури, увібрав в якості окремих тематичних додатків низку автономних біографічних словників-довідників невеликого обсягу. Найважливіші з них – у томах 11, 17, 40, 41, 46, 47, 48, наприклад: «Члены Государственной думы I, II и III созывов», «Деятели Союза Советских Социалистических Республик и Октябрьской Революции. Автобиографии и биографии», «Автобиографии революционных деятелей русского социалистического движения 70–80-х годов», біобібліографічний покажчик новітньої російської белетристики (1861–1911) та інші, у яких міститься чимало біографічних матеріалів про українців та мешканців України різних національностей.

Радянська довідкова біографіка з величезним нагромадженням нею науково-методичним і практичним досвідом, значними обсягами напрацьованих і введених до наукового обігу матеріалів становить для сучасної української біографіки не менший інтерес, ніж дореволюційна. На цьому необхідно наголосити, тому що здобутки радянської біографіки ХХ ст., а надто його першої половини, впродовж останніх десятиліть в українській науці дещо недооцінювалися.

Тим часом, вже 20–30-ті рр. ХХ ст. привнесли чимало кардинально нового як у розвиток теоретичних і методичних засад біографіки, зокрема – довідкової, так і в практичні дії, що забезпечили реалізацію масштабних науково-видавничих проєктів, вихід на принципово інші за охопленням матеріалу кількісні рубежі у створенні ретроспективних історико-меморіальних праць. Насамперед, значний, і до кінця ще не осмислений, досвід введення у суспільний і науковий обіг величезної кількості нових імен, збирання і публікації «масових» біографічних матеріалів щодо учасників революційного руху і громадянської війни був напрацьований у 20-х рр. ХХ ст. Комісією з історії Жовтневої революції і РКП(б) – Істпартом, як у російському центрі, так і у республіках СРСР, зокрема й в Україні. Зважаючи на необхідність надання сучасним знанням про минуле повноти і всебічності, не можна залишати поза увагою значні ресурси біографічної інформації, розміщені в історико-меморіальних виданнях Істпартів, а також у архівних фондах, що залишилися після них. Серед випущених у Росії «загальносоюзних» і регіональних словників і довідників, що містять чимало матеріалів

і про українців та вихідців з України, особливий джерельний інтерес становлять такі часто згадувані у науковій і бібліографічній літературі видання: «Памятник борцам пролетарской революции, погибшим в 1917–1921 гг.» (3-е изд. М.; Л., 1925); «Участники русского революционного движения эпохи борьбы с царизмом» (М., 1927); «Политическая каторга и ссылка. Биографический справочник членов Общества политкаторжан и ссыльнопоселенцев» (М., 1934); а також створюваний Всесоюзним товариством політкаторжан і засланців-поселенців під редакцією Ф. Я. Кона, Б. П. Козьміна, В. І. Невського, І. А. Теодоровича, але, на жаль, не завершений через початок політичних репресій, унікальний за своїм джерельним значенням багатотомний біобібліографічний словник «Деятели революционного движения в России» [198]. Можна погодитися, що цим виданням вже були притаманні серйозні концептуальні недоліки, на яких у середині 90-х рр. ХХ ст. особливо наголошував В. С. Чишко, насамперед «соціалістична канонізація» діячів революції за їх соціальними характеристиками [1041, с. 59]. Проте, на нашу думку, на рубежі 20–30-х рр. зазначені недоліки ще не в усьому і не тою мірою виявилися, як пізніше, в часи остаточного утвердження «класових підходів» і пов'язаних з ними ідеологічних кліше і стереотипів, які іноді повністю нівелювали особистість – об'єкт біографічного опису.

Не можна недооцінювати також методичного та джерельного значення для сучасної української довідкової біографіки й великих російських радянських енциклопедичних проєктів кінця 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст. Ґрунтовність і об'єктивність у поданні біографічних матеріалів (не лише в цілому, а й стосовно українських діячів зокрема) були притаманні першому виданню «Большой советской энциклопедии» у 66 томах (1926–1947 рр.), в якому відчувалася й інерція традицій старої російської біографічної школи, і поява нових ґрунтовних методичних напрацювань, насамперед 20-х років. На наш погляд, у цьому плані воно, за деякими рисами, стоїть навіть вище другого видання (1950–1958 рр.; у 51 т.), а у певному розумінні – і третього (1969–1978 рр.; у 30 т.). Своє інформаційне значення зберігає також незавершена (не було видруковано томи 10-й та 12-й) «Литературная энциклопедия» (1929–1939 рр.; т. 1–9, 11), яка містила, зокрема, спеціальні статті з національних літератур.

У довоєнний період у Росії з'явилася й низка оригінальних галузевих біографічних словників [314; 160] та історико-біографічних праць, які за своїм характером були близькими до біографічної довідкової літератури [412; 40]. Унікальним ресурсом інформації, особливо зважаючи на втрати, пов'язані з

репресіями наступних років та війною, є довідники сучасної біографії, а серед них – «Наука и научные работники СССР» (Ч. 4–6. М.; Л., 1928–1934), що містив дані про 32 тис. науковців, зокрема і наших співвітчизників, які працювали у різних дослідницьких установах за межами України.

Порівняно з 20-ми – початком 30-х рр., перше повоєнне десятиліття, позначене ідеологічним тиском, нагнітанням ідеї російського комуністичного месіанства, практично не принесло російській біографіці результатів, які б становили непересічний інтерес для сучасної української біографічної довідкової справи. На ту пору російські видавництва вимушено зосередилися насамперед на підготовці словників навчально-педагогічного спрямування, присвячених політично нейтральній тематиці – вченим у галузі точних і природничих наук (але тільки не гуманітарних!), діячам техніки, мистецтва. Серед кращих видань 40–50-х рр. зазвичай називають чотири томники С. Ю. Ліпшица «Русские ботаники» (М., 1947–1952) та Б. Є. Райкова «Русские биологи-эволюционисты до Дарвина» (М.; Л., 1951–1959); двотомний словник «Люди русской науки» (М.; Л., 1948), згодом, у 1961–1965 рр., перевиданий у чотирьох томах; одностомники А. Д. Алексєєва «Русские пианисты» (М.; Л., 1948), Д. П. Григор'єва та І. І. Шафрановського «Выдающиеся русские минералоги» (М.; Л., 1949), С. А. Морозова «Первые русские фотографы-художники» (М., 1952); колективну працю «Русские мореплаватели» (М., 1953). До цього кола належить і великий за чисельністю представлених персоналій двотомний «Биографический словарь деятелей естествознания и техники» (М., 1958–1959), складений на основі вибірки статей з 2-го видання «Большой советской энциклопедии». Подібні видання мали демонструвати передові позиції Росії у відповідних галузях світової науки і культури. Природно, що численні українці і вихідці з України послідовно трактувалися в них як суто російські діячі. Зазначені підходи за інерцією продовжували діяти і в подальші роки. Однак, попри все те, не можна не відзначити у позитивному плані, що йшлося про формування потужного спеціалізованого ресурсу біографічної інформації для сфер освіти і виховання, який відіграв позитивну роль у інтелектуальному розвитку цілих поколінь радянської молоді, насамперед в плані виховання науково-технічної інтелігенції.

За часів «відлиги» 50–60-х рр. ХХ ст. та у наступний період багатотомні універсальні та галузеві енциклопедичні зводи «нового покоління», випущені центральними радянськими видавництвам, – «Малая советская энциклопедия» (3-е изд. В 10 т. М., 1958–1960), «Философская энциклопедия» (В 5 т. М.,

2.4. Розвиток ресурсів довідкової біографічної інформації на теренах Російської імперії, Радянського Союзу та сучасної Росії і значення його досвіду для української біографіки

1960–1970), «Советская историческая энциклопедия» (В 16 т. М., 1961–1976), «Театральная энциклопедия», (В 5 т. М., 1961–1967), «Педагогическая энциклопедия» (В 4 т. М., 1964–1968), «Краткая литературная энциклопедия» (В 9 т. М., 1962–1978), енциклопедія «Искусство стран и народов мира» (В 5 т. М., 1962–1978), «Музыкальная энциклопедия» (В 4 т. М., 1973–1978), «Советская военная энциклопедия» (В 8 т. М., 1976–1980), однотомна енциклопедія «Великая Октябрьская социалистическая революция» (М., 1977) та інші довідкові видання – знаменували значний прорив у науково-інформаційній сфері, у тому числі за кількістю введених або повернутих до наукового обігу імен, багато в чому заповнили цензурні лакуни попередніх радянських видань. Вийшла друком, зокрема, й така ґрунтовна праця, як чотиритомний «Словарь псевдонимов русских писателей, ученых и общественных деятелей» І. Ф. Масанова (М., 1956–1960), що майже на ціле десятиліття випередила появу створеного О. І. Деєм «Словника українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.)» (К., 1969).

Свідченням певного зростання відкритості радянського суспільства, принаймні у російському «центрі», стало видання біобібліографічного словника «Русские советские писатели-прозаики» (В 7 т. Л., 1959–1972), якому вдалося уникнути значних цензурних впливів, подібних до тих, якими були позначені тоді аналогічні праці в союзних республіках, зокрема досить ґрунтовне видання «Українські письменники. Біобібліографічний словник» (В 5 т. К., 1960–1965).

Загалом, у площині довідкової біографістики новизна названих вище книг центральних радянських видавництв стосувалася переважно лише біографічних матеріалів про російських діячів. Більшість значимих російських імен тепер вже не замовчувалася, хоча заідеологізованість («класові» та «партійні» підходи) в їх оцінках продовжувала посідати значне місце. У той самий час з біографіями українських діячів у книгах центральних видавництв справа залишалася набагато гіршою. Вони подавалися з дуже ретельним політичним відбором, досить дозовано, виключно крізь призму ідеологічних настанов про провідну роль російської культури, її «благодотворне значення для розвитку культур інших народів», «віковічну дружбу російського і українського народів», в дусі відомих Тез ЦК КПРС до 300-річчя воз'єднання України з Росією, а отже, крізь призму боротьби з «українським буржуазним націоналізмом». Проте на хвилі суспільно-політичного піднесення кінця 50-х – початку 60-х рр. було випущено й окремі довідкові біографічні праці, які більш глибоко висвітлювали взаємодію культур трьох східнослов'янських народів [176].

Третє видання «Большой советской энциклопедии» (М., 1969–1978) увібрало в себе результати значних науково-методичних напрацювань радянської енциклопедичної справи. Воно вигідно відрізнялося від попередніх видань більшою точністю і вивіреністю дат, фактів, докладністю бібліографії. Водночас стосовно проблеми, яка цікавить нас, себто висвітлення українських персоналій, помітних позитивних ідеологічних змін у третьому виданні БСЭ не було. Чимало найважливіших, з погляду сьогодення, українських імен до енциклопедії так і не потрапили, інші подавалися з грубими ідеологічними ярликами. Хоча третє видання БСЭ й випускалося у часи, коли в союзних республіках, передусім в Україні, вже набирала сили підготовка національних універсальних і галузевих енциклопедій, проте певне загальне підвищення якості матеріалів про Україну все-таки спостерігалось – значною мірою це було пов'язано із широким залученням до роботи відомих українських вчених, використанням нових наукових праць.

Від середини 60-х рр. ХХ ст. репертуар біографічних словників і довідників, історико-меморіальних альманахів та збірників біографічних нарисів, що видавалися як центральними союзними видавництвами, так і в регіонах Російської Федерації, став відчутно різноманітнішим. Вийшло друком чимало праць, присвячених не лише героям революцій [419; 420] та воєн [444; 425], державним і партійним діячам [402; 441], а й митцям, літераторам, вченим [282]. Інформаційний потенціал довідкових видань суттєво доповнювався ґрунтовними працями серії «Научно-биографическая литература», започаткованої АН СРСР у 1959 р., а фактично – у 1961 р. [62]. Продовжували виходити друком і численні книжки загальносоюзної серії «Жизнь замечательных людей», які в сукупності складали значний ресурс широко доступної читачам науково-популярної біографічної інформації. Проте, зважаючи на їх популярний, вторинний за інформативним наповненням характер, абсолютну більшість книжок серії не можна серйозно розглядати як джерело для подальшої роботи українських дослідників-біографістів. Виняток становлять лише декілька випущених у Москві в серії «ЖЗЛ» книг відомих українських авторів, що дійсно стали подією української науки і культури [930, с. 271–275, 279–280]. Видання відкритого характеру (доступні широкому читачеві) з біографіями сучасників були представлені впродовж останніх десятиліть радянської влади щорічниками «Большой советской энциклопедии», довідниками персонального складу Верховної Ради СРСР, Академії наук СРСР, творчих спілок.

2.4. Розвиток ресурсів довідкової біографічної інформації на теренах Російської імперії, Радянського Союзу та сучасної Росії і значення його досвіду для української біографіки

В цілому слід зазначити, що, незважаючи на широкий діапазон російських довідкових біографічних видань радянського часу, їх доволі високий науково-методичний рівень, охоплення ними значної кількості пов'язаних з Україною персоналій, одержати з них адекватні уявлення щодо України, її історії, культури, науки, діячів українського національно-культурного руху та суспільно-політичного життя, а також про внесок українців у розбудову російського й радянського державного, наукового, освітнього, культурного потенціалу досить нелегко.

Наприклад, у відомому, підготовленому за участю академіка Д. С. Лихачова біобібліографічному словникові «Русские писатели» (М.: Просвещение, 1971) «російським і українським письменником» названо лише одного Єпіфанія Славинецького (пом. 1675). Водночас про приналежність до українського соціуму, культури, суспільно-політичного життя численних українців і вихідців з України, які писали російською мовою, зокрема Феофана Прокоповича, В. В. Капніста, М. І. Гнідича (Гнедича), Антона Погорельського (О. О. Перовського), В. І. Даля, Г. П. Данилевського, В. В. Крестовського, С. М. Кравчинського, Г. О. Мачтеда, В. Г. Короленка, або не сказано нічого, або згадується лише побіжно, як про щось зовсім несуттєве для їхніх творчих біографій. Тими самими особливостями відзначався і створений під керівництвом Д. С. Лихачова ґрунтовний «Словарь книжников и книжности Древней Руси» (Вып. 1–3. Л.; СПб., 1987–1993), що охоплює діячів XI–XVII ст.

Роки після розпаду СРСР знаменувалися в Росії поверненням забутих імен, зростанням широкого інтересу до вітчизняної біографічної класики, зокрема до спадщини дореволюційної російської довідкової біографіки, яку почали активно перевидавати, причому, подекуди безсистемно, у досить різних модифікаціях. Значною мірою це стало виявом конкурентної боротьби великих видавництв на книжковому ринку, який у Росії, зважаючи на поширення її книжкової продукції також в країнах СНД, є досить ємким.

Крім «Русского биографического словаря» за редакцією О. О. Половцова, про випуск додаткових томів до якого ми вже згадували, найбільшу популярність у сучасній Росії здобув багатий біографічними матеріалами «Энциклопедический словарь» Брокгауза і Єфрона. На його основі підготовлено також кілька вибірок власне біографічних статей. Видавництво «Большая российская энциклопедия» ще у 1991 р. започаткувала видання 12-томника біографічних статей з нього [344]. Певну плутанину для читачів і бібліотека-

рів створив випуск видавництвом «ТЕРРА-Книжный клуб» підготовленого відомим російським фахівцем у галузі електронних інформаційних ресурсів П. Каллініковим 20-томника біографічних статей з «Брокгауза» та «Нового энциклопедического словаря», але під назвою «Русский биографический словарь» [294]. Це видання складається з окремих тематичних томів. Пізніше читач одержав ще і «стислого Брокгауза»: одним з провідних московських видавництв «Эксмо» випущено словник вибраних біографій росіян з «Энциклопедического словаря» Брокгауза і Єфрона [288].

Наведені факти можна оцінювати досить неоднозначно. З одного боку, вони свідчать про унікальність старих класичних словників і енциклопедій, які увібрали величезний обсяг біографічних матеріалів про діячів російського та інших народів імперії. З іншого – незмінний успіх старого РБС і «Брокгауза» до нашого часу говорить і про відсутність впродовж багатьох десятиліть суттєвої еволюції світоглядних, концептуальних засад російської словникової біографіки, брак у російському суспільстві принципової новизни поглядів на ретроспективу вітчизняної історії і культури. Тут, для порівняння, головну увагу слід звернути на той красномовний факт, що за кордоном (США, Велика Британія, Німеччина) перевидання довідково-біографічної класики здійснюється завжди паралельно з підготовкою нових (нехай і значно стисліших за характером подання персоналій) універсальних національних біографічних зводів, які охоплюють і ХХ ст. У Росії ж питання про такий словник, головне – про необхідність вироблення нової концепції подібного видання, поки що серйозно не порушується.

Сучасні російські енциклопедії, словники і довідники, альманахи та інші історико-біографічні видання, опубліковані від початку 90-х рр. ХХ ст., загалом доповнюють матеріали старих праць, хоча у багатьох випадках вже виходять і на принципово новий у кількісному і якісному відношенні рівень.

Серед видань, які відображають досягнення новітньої російської наукової довідкової біографіки, її теоретичний і методичний рівень, характерні тенденції розвитку та очевидні проблеми, а одночасно – становлять джерельний інтерес для української довідкової біографістики, найперше варто згадати нову універсальну «Большую российскую энциклопедию», що готується у 30 томах (фактично – продовжуючи традицію «Большой советской энциклопедии») і до цього часу представлена двадцятьма опублікованими томами (М., 2004–2012); універсальну «Новую российскую энциклопедию» у 12 томах (Т. 1–8. М.,

2003–2011), що має включити 30 тис. біографічних статей; «Словарь русских писателей XVIII в.» (Вып. 1–2 («А–П»). Л.; СПб., 1988–1999) та його хронологічне продовження – фундаментальний шеститомний біографічний словник «Русские писатели. 1800–1917» (Т. 1–5. М., 1989–2007), створення яких стало результатом багаторічної роботи великого колективу науковців; біографічний словник «Политические деятели России. 1917» [269], загальна об'єктивність і науковість українки якого була забезпечена через залучення до авторського колективу відомих українських фахівців; «Новый полный биографический словарь русских художников» Є. Г. Коновалова (М., 2008).

Грунтовними науковими працями, створеними із залученням невідомих раніше документальних матеріалів, є підготовлений Російською національною бібліотекою біографічний словник «Сотрудники Российской национальной библиотеки – деятели науки и культуры» (Т. 1, [ч. 1]: Императорская публичная библиотека, 1795–1917. СПб., 1995), що містить біографічні нариси про понад 400 співробітників; підготовлений в Інституті історії природознавства і техніки ім. С. І. Вавилова РАН в серії «Деятели науки и просвещения Москвы XVIII–XX веков в портретах и характеристиках» В. А. Волковим та М. В. Куликовою словник «Московские профессора XVIII – начала XX веков: Естественные и технические науки» [187] та тими ж авторами спільно з В. С. Логіновим словник «Московские профессора XVIII – начала XX веков» [188], присвячений вченим, які працювали у галузі гуманітарних і суспільних наук. Цим самим дослідницьким колективом підготовлено біографічні словники-довідники «Российская профессура. XVIII – начало XX в.: Биологические и медико-биологические науки» [189] та «Российская профессура. XVIII – начало XX в.: Химические науки» [190], що складають єдиний інформаційний ресурс і в сукупності охоплюють понад 1050 імен. До праць високого рівня належить також біографічний словник «Ученые Московского университета – действительные члены и члены-корреспонденты РАН (1755–2004)» [325], підготовлений до 250-річчя МДУ. Вагомим науковим досягненням є праця В. Я. Василькова та М. Ю. Сорокіної «Люди и судьбы: Библиографический словарь востоковедов – жертв политического террора в советский период: 1917–1991 гг.» [177].

Високим інформаційним потенціалом відзначаються словник-довідник Д. Вронської та В. Чугуєва «Кто есть кто в России и бывшем СССР: Выдающиеся личности бывшего Советского Союза, России и эмиграции» (М., 1994), у якому подано інформацію про понад 6 тис. осіб – живих та померлих. Розкриття ра-

ніше невідомих, замовчуваних сторінок минулого взагалі стало одним із цікавих напрямів російської довідкової біографіки, пов'язаним із загальним процесом видання документів, спогадів, наукових досліджень. Російські автори і видавництва у цьому, значною мірою, продовжують традицію, яку тривалий час плекали еміграційні видавничі центри [311]. Опубліковані, зокрема, біографічні словники, присвячені учасникам Громадянської війни і Білого руху [157; 339], діячам еміграції, у тому числі ґрунтовна праця А. К. Сорокіна і В. В. Шелохаєва «Русское зарубежье: Золотая книга эмиграции: Первая треть XX века: Энциклопедический биографический словарь» (М., 1997), що охоплює більше 400 біографій вчених, письменників, церковних діячів, митців, зокрема – українців і вихідців з України. Водночас досить характерною рисою подібної літератури, а надто – популярної, якої видається особливо багато, є виразна ностальгія по «Росії, яку втрачено» і прагнення зберегти віртуальний образ «единой и неделимой». Варто відзначити й те, що споживчий ринок таких видань значною мірою цілеспрямовано формується видавничими і книготорговельними фірмами в Україні, Білорусі, Казахстані.

Відображенням змін, що відбулися у російському суспільстві впродовж останніх десятиліть, стало помітне зростання читацького інтересу до праць з історії та генеалогії, причому не лише дворянських, а й купецьких, а останнім часом – і міщанських та селянських родів окремих міст і регіонів Російської Федерації. Розгортання дослідницької роботи, відновлення діяльності історичних, краєзнавчих та генеалогічних товариств стимулювало підготовку цілої низки праць, що претендують на роль зведених довідкових ресурсів, призначених для використання широким колом читачів. Водночас досить характерною ознакою цієї літератури теж є тенденція до охоплення нею в історичному та територіальному плані всього колишнього обширу Російської імперії. До числа відомих видань такого роду належить книга В. І. Федорченка, що містить імена представників понад 400 знаних дворянських родин [326]. Численні українські роди подано у нього як такі, що «происходят от малороссиян» (наприклад, Базилевські, Безбородьки) або «з Волині» (Бороздіни, Волинські) [326, с. 28–29, 40–41, 58–59, 84–85].

Окремо не можна не згадати й про видання у сучасній Росії численних, досить різного рівня – від суто наукових до популярних, довідників і словників, присвячених династії Романових [156], адміністративним і військовим діячам колишніх Російської імперії і Радянського Союзу. Загалом, на наш погляд, підготовка і публікація довідкових праць, присвячених царській родині

та високопосадовцям, нерідко, по суті, дрібним і по-чиновницьки невиразним за своїми заслугами перед історією, навряд чи має першорядне значення для інтелектуального і культурного розвитку країни. Радше вона слугує певним ідеологічним засадам, пов'язаним з ностальгією за імперським минулим. Проте не можна заперечувати, що для вузьких кіл спеціалістів, зокрема істориків, правознавців, політологів, та читачів – шанувальників історії подібні видання становлять практичний професійний і пізнавальний довідковий інтерес. Серед зразків довідкової продукції такого спрямування варто назвати праці І. І. Лінькова, В. А. Нікітіна та О. А. Ходенкова «Государственные деятели России XIX – начала XX в.: биографический справочник» [225], Д. Н. Шилова «Государственные деятели Российской империи» [338].

Досить широко представлені у російській біографіці й персоналії сучасників, що загалом є необхідним і обов'язковим для інформаційної підтримки суспільно-політичного, економічного і культурного розвитку, формування «відкритого суспільства». Ця галузь належить до числа досить стандартних у інформаційній діяльності і майже повністю комерціалізована. Зокрема, випускаються на ліцензійних засадах, за участю міжнародного видавництва Hübners, довідники типу «Who is Who» [400] та подібні до них. Значна кількість довідників такого роду друкується в окремих містах та регіонах. Проте сучасні вимоги все більше диктують перенесення центру ваги цієї роботи в електронний інформаційний простір. Тому чимало видань, присвячених персоналіям сучасників, мають нині свої електронні версії.

Помітною у цьому напрямі в сучасній Росії є і активність численних комерційних видавництв та різних осередків, що спеціалізуються на випуску престижних презентаційних видань, у яких поєднано імена визначних діячів минулих поколінь з іменами наших сучасників. Найбільш відомим серед подібних проєктів є так звана «Биографическая международная энциклопедия „Гуманистика”», що складається з окремих тематичних випусків [240]. Такі ексклюзивні видання друкуються дуже обмеженими накладом і, за потреби, перевидаються з доповненнями. Певною видавничо-технологічною новацією останнього часу став створений на основі універсальної бази даних «Первый биографический БЭС», що видається також під назвою «Большой биографический словарь» [174]. Він охоплює близько 29 тис. персоналій. Поряд з іншими російськими біографічними виданнями різних видів цей словник засвідчує інтерес російської біографіки до історії народів «далекого зарубіжжя» і їх культур.

Однак різні напрями тут забезпечені вітчизняними напрацюваннями досить нерівномірно. Тому, значною мірою, здійснюється перевидання старих вітчизняних та передрук сучасних зарубіжних словників і довідників або випуск компілятивів [242]. А втім вийшов друком цілий ряд цікавих і корисних для самоосвіти популярних біографічних словників, присвячених діячам світового мистецтва, наприклад «Художники Західної Європи» [216].

Певним дисонансом на тлі значних позитивних зрушень і досягнень у новітній російській довідковій біографіці виступає успадкована від дореволюційних і радянських часів тенденція до нігілістичного ставлення до «українських сюжетів». У сучасних російських виданнях вона подекуди не лише збереглася, а й, на жаль, посилилася. Це явище не слід прямолінійно пояснювати лише суспільною атмосферою Росії, пануючими ідеологічними настановами стосовно розкриття «величі російської культури, її всесвітнього значення» на тлі суттєво спрощеної і збідненої ретроспективи взаємодій з культурами інших слов'янських народів. Йдеться знову про те саме «хворобливе» ставлення до «українського питання», про прагнення зберегти традиційно поширені у Росії, у тому числі в середовищі наукової і освітянської інтелігенції, ілюзорні уявлення про національну єдність східнослов'янського світу, приналежність України до нього як несамостійної складової. Водночас не останню роль відіграє й недостатня мовна компетентність, необізнаність сучасних російських авторів як зі старою, так і з новітньою українською історичною, літературознавчою, культурологічною літературою. До поля зору російських фахівців здебільшого потрапляють лише опубліковані в радянський час російською мовою праці, що стосуються України.

Українська біографічна тематика здебільшого, на жаль, продовжує залишатися «фігурою замовчування» у російській довідковій біографістиці. Українське походження більшості відомих діячів «общероссийского», а у радянські часи – «общесоюзного» масштабу (як тоді було прийнято класифікувати), їхня власна етнокультурна самоідентифікація, приналежність до українських громадських об'єднань і організацій, безпосередня участь в українському національно-культурному і суспільно-політичному русі переважно або замовчується взагалі, або ж, в окремих випадках, згадується побіжно.

У той самий час, особливо у популярних виданнях, посилилася тенденція до заміни визначень «український» або «український і російський» стосовно діячів ХХ ст. дефініцією «радянський». Привертає до себе увагу також

нагнітання впродовж останніх років негативних оцінок стосовно українських діячів – учасників національно-визвольного руху, або й концептуальний примітивізм викладу, який не може не формувати у читачів упередженого ставлення до України та її історії, – у виданнях, призначених для широкого загалу. Наприклад, у популярному енциклопедичному словнику [214], розрахованому на широке використання школярами і студентами, зустрічаємо наступні стислі біографічні статті:

Мазепа Іван Степанович (1644–1709), гетман України (1687–1708). Стремился к отделению Левобережной Украины от России. Во время Северной войны 1700–21 перешёл на сторону вторгшихся на Украину шведов. После Полтавской битвы (1709) бежал в турецкую крепость Бендеры вместе с Карлом XII.

Петлюра Симон Васильевич (1879–1926), украинский политический деятель. Член Украинской социал-демократической рабочей партии; один из организаторов Центральной рады (1917) и Директории (1918, с февраля 1919 её глава). В советско-польской войне 1920 выступил на стороне Польши, затем в эмиграции. Убит в Париже Ш. Шварцбардом из мести за еврейские погромы на Украине.

Проте, незважаючи на всі зазначені недоліки і негативні тенденції, російська довідкова біографічна література залишається важливим і цінним джерелом для використання спеціалістами в українській науковій довідково-біографічній практиці. Про методичне значення досвіду російських біографістів для розвитку української довідкової біографістики впродовж останніх десятиліть вже чимало написано [1041, с. 49–94; 980, с. 22, 32–33; 993, с. 14–15; 991], хоча ця проблема вимагає подальшої ґрунтовної розробки. В умовах, коли українська енциклопедична і словникова біографістика впродовж багатьох десятиліть знаходилася у лещатах цензурних заборон, браку сил і можливостей, численні ґрунтовні російські біографічні довідкові проекти, реалізовані за значно ліберальніших обставин, сформували розвинені науково-методичні традиції щодо принципів відбору і подання матеріалів, технологічної організації роботи, редакторські прийоми, важливі і для сучасних українських спеціалістів.

З погляду ж джерелознавчого, значимість для української довідкової біографіки російських біографічних видань полягає у величезному обсязі зібраного в них достовірного матеріалу, нерідко заснованого на недоступних українським дослідникам архівних документах, досить точному і скрупульозному

викладі фактичних даних, які стосуються діяльності етнічних українців і вихідців з України у російському середовищі, навіть незважаючи на систематичне замовчування власне українського контексту їхньої діяльності. Зрозуміло, що українські імена з'являлися на сторінках російських видань переважно завдяки включенню їх у ретроспективу російської історії і культури, тобто як імена діячів російських, що здебільшого було тотожним визначенню їх як «русских». Проте широкий діапазон, різноплановість сфер діяльності українців і вихідців з України, відображені у російських довідкових виданнях, створюють великі можливості для творчого пошуку дослідника-україніста. Насамперед йдеться про ретельну фіксацію зв'язків українців з російськими діячами, фактів причетності їх до розвитку російського суспільно-політичного і державного життя, науки і культури. Завдяки цьому наведені у російських біографічних ресурсах факти є суттєво важливими для відображення різнобічності талантів і інтересів українських діячів, всієї повноти їх діяльності в межах і поза межами українського суспільно-політичного і культурного процесу, а також для осмислення характеру, спрямованості, інтенсивності міжетнічних і міжкультурних взаємодій. Особливе значення це має, коли йдеться про видатних діячів історії та культури, чия діяльність або творча спадщина у своїй нерозривній цілісності по праву належить одночасно і українському, і російському народам.

До таких постатей належать, серед багатьох інших, імена церковних ієрархів і письменників Єпіфанія Славинецького, Стефана Яворського, Дмитра Туптала, Феофана Прокоповича; письменників і поетів Нової і Новітньої доби В. В. Капніста, М. І. Гнідича (Гнедича), Федора Туманського, М. В. Гоголя, Г. П. Данилевського, О. С. Афанасьєва-Чужбинського, Д. Л. Мордовцева, В. Г. Короленка, М. І. Зоценка, А. С. Макаренка; композиторів М. С. Березовського, Д. С. Бортнянського, співаків Н. І. Забіли-Врубель (Забели), К. С. Держинської, О. М. Вертинського (з роду Гоголів-Яновських), І. С. Козловського, К. І. Шульженко; танцівника і хореографа С. М. Лифаря, актора і театрального діяча М. С. Щепкіна; кінорежисерів О. П. Довженка, Г. В. Александрова (Мормоненка), С. Ф. Бондарчука, А. А. Тарковського; живописців В. А. Боровиковського, Д. Г. Левицького, А. П. Лосенка, І. І. Соколова, І. Ю. Рєпіна, К. С. Малевича, Д. Д. Бурлюка, І. Е. Грабаря, М. К. Башкирцевої, К. Ф. Богаєвського, М. Б. Грекова (Мартищенка), художника-графіка Г. І. Нарбута; скульпторів І. П. Мартоса, П. П. Забіли (Забелло); філософа і просвітителя Я. П. Козельського, філософів В. В. Лесевича, П. Д. Юркевича, Д. І. Чижевського; культурно-освітнього

діяча В. Г. Кукольника та його сина – письменника Н. В. Кукольника; діячів народної освіти К. Д. Ушинського та Х. Д. Алчевської; засновника наукової бібліографії В. Г. Анастасевича; вчених-гуманітаріїв Г. А. Полетики, І. С. Орлая, П. Д. Лодія, Ю. І. Венеліна (Гуци), І. І. Срезневського, М. І. Костомарова, О. С. Лаппо-Данилевського, І. В. Лучицького, С. О. Венгерова, М. М. Ковалевського, Д. М. Овсянко-Куликовського, Б. О. Кістяківського, П. С. Єфименка, О. Я. Єфименко (Ставровської) та їхнього сина П. П. Єфименка, В. М. Перетца та В. П. Адріанової-Перетц, О. Л. Нарочницького, П. В. Копніна; етнографа і антрополога, мандрівника М. М. Миклухи-Маклая; мореплавця Ю. Ф. Лисянського; видатного військово-морського діяча П. Я. Гамалєї (Гамалії); математика М. В. Остроградського; природознавців М. Д. Пильчикова, В. В. Різниченка, О. Л. Чижевського; геніального вченого і суспільно-політичного діяча, засновника Української академії наук В. І. Вернадського; економіста і державного діяча М. І. Туган-Барановського; вченого в галузі механіки С. П. Тимошенка; авіаконструкторів О. Ф. Можайського, І. І. Сікорського, О. К. Антонова; піонерів освоєння космічного простору М. І. Кибальчича, К. Е. Ціолковського, Ю. Г. Кондратюка (О. І. Шагрея), С. П. Корольова, В. П. Глушка; лікаря й організатора медичної справи Н. М. Амбодика-Максимовича; мікробіолога й епідеміолога Н. Ф. Гамалії (Гамалєї); хірургів Д. М. Велланського (Кавунника), М. В. Скліфосовського та М. Н. Бурденка; хірурга і видатного організатора освіти в Україні М. І. Пирогова; державного, політичного і громадського діяча М. В. Родзянка; воєначальників М. І. Драгомирова, Р. І. Кондратенка, С. К. Тимошенка, І. Д. Черняхівського, К. С. Москаленка, А. А. Гречка; розробника військової техніки О. Д. Засядька; «русского богатыря» І. М. Піддубного (Поддубного); правозахисника генерала П. Г. Григоренка. Матеріали російських біографічних видань досить повно розкривають їхні зв'язки з російськими діячами, що дозволяє уявити широку панораму українсько-російського міжкультурного спілкування.

Однак, звичайно, не можна не звертати увагу й на те, що відчутна спрощеність подання українських сюжетів у російській біографічній літературі, а в багатьох випадках – майже повне їх замовчування, призводить іноді до суттєвого збіднення уявлень про постаті наших співвітчизників: їхню внутрішню етнокультурну самоідентифікацію, спрямованість і діапазон творчої діяльності, навіть про сам масштаб особистості, ступінь її інтегрованості у загальнослов'янські і загальноєвропейські політичні, інтелектуальні, культурні процеси. Вони зма-

льовуються у російських біографічних виданнях переважно одновимірно, лише в одній своїй іпостасі, як суто російські або «радянські» діячі, тобто – відірваними від своїх національних коренів, ментально притаманних їм уявлень, поглядів, уподобань; від оточення, «українських громад», зв'язків із земляками, що завжди відіграло величезну роль у житті українця, особливо – на чужині; вилучені з контексту українського культурного, інтелектуального, суспільно-політичного життя. Нині всіма визнано, що важко уявити М. В. Гоголя без «двох крил» – українського і російського – у його життєвому і творчому злеті. Водночас українські ментальні стереотипи, морально-етичні та естетичні уявлення, які стали важливими елементами творчості російських письменників і поетів – українців за віддаленим або близьким походженням: А. М. Толстого, Ф. М. Достоевського, А. П. Чехова, В. Г. Короленка, Анни Ахматової, Володимира Маяковського, Арсенія Тарковського і багатьох інших, – повністю залишаються поза межами уваги російської біографіки. Або, наприклад, геній світової науки В. І. Вернадський також традиційно подається у старих і новітніх російських виданнях як суто російський вчений і громадсько-політичний діяч, хоча впродовж останніх десятиліть постать його як великого сина українського народу достатньою мірою розкрита дослідниками на широкому тлі українсько-російських зв'язків [832; 1018].

Із зазначеного випливають важливі для української біографістики у концептуальному плані висновки. Жодні історико-біографічні публікації – як розлогі праці власне дослідницького характеру, так і стислі біографічні статті довідкового призначення, створені у межах інших, зовнішніх стосовно українства національних наукових і культурних систем, – не повинні розглядатися як повністю адекватне історичній правді життя і діяльності тієї чи іншої особи джерело. Вони радше є для українського дослідника історіографічним фактом і вимагають до себе значною мірою відстороненого, критичного ставлення з огляду на відмінність світоглядних, ідейних, культурно-історичних засад, покладених у їх основу, від тих, що є прийнятними для сучасного українського суспільства, відповідають історичним реаліям його історії і культури. Отже, вони потребують ретельної перевірки як стосовно дефініцій і оцінок, так і щодо повноти відображення фактологічного матеріалу, відсутності проблемно-тематичних лакун, які можуть суттєво збіднювати самі уявлення про роль і місце особи в історії і культурі, в національному житті.

2.5. Українська національна біографічна традиція і особливості процесу становлення та розвитку ресурсів довідкової біографічної інформації в Україні

Історія та досвід формування ресурсів біографічної інформації в Україні від Козацької доби й до сучасності становить для нашого дослідження особливий інтерес. Проте визначальні риси цього досвіду, характерні особливості, що обумовлюють його оригінальність, неподібність до напрацьованого в межах інших національних культур, досліджені й досі недостатньо.

Саме зважаючи на наявність цілої низки не остаточно осмислених проблем, що суттєво впливає як на творчі плани сучасних біографістів і видавців, так і на бачення ними подальшої перспективи, ми маємо за мету у цьому розділі детально проаналізувати особливості становлення, характерні риси та ідейне спрямування української інформаційно-довідкової біографічної традиції, повному визначити головні етапи її розвитку крізь віки, а також її своєрідність і місце у вітчизняній гуманітарній культурі та суспільно-політичному житті.

Крім того, на відміну від попередніх дослідників, ми закономірно намагатимемося звернути більшу увагу на початковий етап становлення модерної української національної довідкової біографіки, що охоплює XVI – першу половину XIX ст., який, на жаль, до цього часу майже зовсім не привертав уваги дослідників. Йдеться про досить тривалий історичний період – від доби Козаччини до піднесення, під впливом європейської Весни народів 1848 р., процесів Українського національного відродження. Досить поширеними є уявлення, що біографічне письмо розвивалося в Україні в ту пору лише як історико-хронікальна й літературна творчість. Початки ж довідкової біографічної справи здебільшого відносять лише до часу появи перших біографічних словників та збірок, створених українськими авторами. До того ж не враховується той факт, що словниковій довідковій біографіці у тому вигляді, в якому вона постає в Україні у XIX ст., передували суттєво відмінні, історично сформовані види ресурсів біографічної інформації, які свого часу реально відігравали практичну суспільно значиму роль, слугували джерелом достовірних систематизованих знань про діячів минулого.

Наголошуючи на давності нашої національної біографічної традиції, заглибленості її витоків у часи Київської Русі і Литовської держави, визнаній нині багатьма дослідниками, водночас не можна не відзначити, що між давньою

спадщиною і біографікою козацької України спостерігається не стільки поступова передача набутого досвіду, скільки його швидке якісне перетворення, яке зумовило її подальший розвиток на суттєво відмінних світоглядних, наукових, суспільно-політичних, культурних, інтелектуальних засадах. На наш погляд, вже цілком можна простежити безпосередню тяглість від української біографіки Ранньомодерної доби до сучасної біографічної творчості і видавничо-інформаційної справи.

Зрозуміло, зв'язок з попередньою середньовічною традицією, витвореними нею формами біографічного письма – літописними, житійними, родовідними – тривалий час зберігався, особливо у консервативному церковному та аристократичному середовищі. Але старі уявлення зазнавали невпинної еволюції. Це помітно вже у так званих литовсько-білоруських хроніках XVI ст., які містять елементи більш чіткого, ніж це було прийнято раніше, структурування й уніфікації стилю біографічних нарисів про окремих литовських і руських князів. Ще наочніше нові підходи проявилися в укладеній у першій третині XVII ст. на Чернігівщині визначній пам'ятці української культури – Густинському літописі, створення якого пов'язують з ім'ям Захарії Копистенського (р. н. невід. – 1627). Являючи собою, за висновками багатьох давніх і сучасних дослідників, перехідну форму від лінійної літописної оповіді до історіографічних праць Нової доби, цей історичний збірник містить, як влучно зазначив В. С. Чижко, «значну за обсягом біографічну галерею портретних зображень» давньокиївських, литовських, польсько-литовських князів та релігійних діячів [1041, с. 102]. При цьому «житійна», агіографічна частина збірника, на думку О. П. Толочка, створювалася одночасно з основною і складає з нею єдине ціле [1027, с. 142].

Інтерес для вивчення процесу систематизації біографічних матеріалів становить і упорядкований на початку XVII ст. у Києві компілятивний рукописний збірник, що зберігається нині у фондах Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника, відомий у вітчизняній історіографічній традиції під умовною назвою «Літописці Волині і України» [34, с. 19], а також «Київський літопис. 1241–1621» за публікацією В. Б. Антоновича [815]. Для мети нашого дослідження важливим є те, що останній містить окрему статтю «Лінія Митрополитів Київських православних до 1690 року» з перебіком 53 митрополитів і більш чи менш докладними їхніми біографічними даними [815, с. XIX–XX]. Унікальні біографічні, генеалогічні відомості про знамих діячів і про маловідомих осіб вміщує чимало інших літописів та літописців

XVII–XVIII ст. регіонального, локального, місцевого характеру, але вони в більшості своїй можуть розглядатися переважно як джерела, а не як впорядковані ресурси довідкового характеру.

Загалом традиційні літописи і хроніки, незважаючи на новий злет у XVII ст. українського монастирського літописання, відходять у цей час як джерела довідкових біографічних відомостей на другий план, а згодом взагалі втрачають своє колишнє значення. У нових умовах їх роль як важливого ресурсу систематизованої біографічної інформації певною мірою перебирають на себе так звані «козацькі літописи» та близькі до них за формою твори. Цілком світські і прагматичні у поданні історичних та власне біографічних відомостей про українських гетьманів, їхнє найближче оточення, а також досить широке коло дійових осіб тогочасної історії, літописи Самовидця (кінець XVII ст.; створений, ймовірно, Романом Ракушкою-Романовським (1622/23–1703)) [100] і більш пізні – Григорія Грабянки (р. н. невід. – бл. 1738) [99], Самійла Величка (1670 – бл. 1728) [90], козацькі хроніки та діаріуші містять чимало унікальних, ніде більше не зафіксованих матеріалів стосовно персоналій. Згодом вони стали важливим джерелом для дослідження біографій визначних діячів України Козацької доби, але знову-таки – джерелом, а не ресурсом готової до використання інформації.

Насамперед це стосується багатих на яскраві деталі, блискучих за літературним стилем розлогих оповідей С. Величка, наприклад, про Богдана Хмельницького, Івана Виговського. Хоча в них можна побачити й чимало спорідненого з досить мало ще структурованими й уніфікованими нарисами західноєвропейських біографічних словників, збірок XVIII – першої, а почасти й другої половини XIX ст., присвячених визначним політичним і державним діячам.

Загалом, за тієї бурхливої доби, пафосом якої було творення історії, а не її вивчення, козацькі автори XVII – першої половини XVIII ст. ще не ставили перед собою спеціального завдання створення інформаційного ресурсу по персоналіях у тому вигляді, як він почав формуватися пізніше. У цьому вони певною мірою навіть поступалися давнім літописцям, метою яких було все ж таки формування для майбутнього інтегрованого, вкрай лаконічного, зосередженого лише на суттєво важливих даних інформаційного ресурсу – у тій лінійно-хронологічній формі, як її розуміли у ті далекі часи. І все-таки саме козацькі літописці й автори щоденників окреслили для майбутніх істориків широке коло імен, які згодом опинилися в центрі їхніх досліджень, причому не лише в оповідній формі.

У творі Г. Грабянки, написаному наприкінці XVII – на початку XVIII ст., який вже являв собою спробу літературно-публіцистичного й історіографічного осмислення подій недавнього минулого на основі використання широкого кола джерел, насамкінець наведено систематизовані реєстри гетьманів, «що були ще перед Хмельницьким» та тих, «що були після смерті Хмельницького, та воєнних дій в час їхнього гетьманування». Там само, у Г. Грабянки подано й «імена полковників з обох берегів Дніпра, що відомі на час Хмельницького», з характерною приміткою, яка свідчить про наявність принципів їх відбору: «крім тих, що належать до інших народів, крім польських підданих, що своєю охотою воювали, крім кошового (з Військом низовим Запорізьким та його полковників): це ті, що числились у реєстрі Хмельницького» [99].

Ще більше елементів суто довідкових даних зустрічаємо у «Літописі» С. Величка. Це, зокрема, переліки – «полковники живі» і «забиті полковники»; докладні списки представників козацької старшини – учасників підписання важливих угод; стислі біографічні довідки, наприклад «Вивід про Виговського», дуже схожі на сучасні «об'єктивки» (у частині 10-й першого тому). У 23-му розділі другого тому С. Величко вмістив прямо-таки енциклопедичну статтю про російського царя Петра I – об'єктивну й досить інформативну у життєписному плані, з критичним аналізом його внутрішньої та зовнішньої політики.

Поряд з літописами і хроніками, як у їх традиційній «монастирській», так і оновленій «козацькій» формі, наближеній до історико-публіцистичної літератури європейського зразка, певне місце у писемній культурі українського суспільства XVI – початку XVIII ст. належало компілятивним зводам – синопсисам (загальним стислим оглядам навчально-освітнього призначення). Взагалі, синопсиси укладалися у різних галузях знань і були досить консервативною формою, пов'язаною зі спадком середньовічної культури. Водночас вони містили й елементи ґрунтовних енциклопедичних знань, що дало їм змогу виконати роль своєрідного перехідного містка до новочасної освіти і науки з її академічними словниками й довідниками. Ця література є досить багатого на систематизовані довідкові історико-біографічні матеріали.

Найбільш відомий, що здебільшого приписується задуму Інокентія Ґізеля (бл. 1600 – 1683), Київський синопсис, вперше видрукований 1674 р. у Києво-Печерській лаврі, містить короткий нарис східнослов'янської, але переважно – місцевої історії, пов'язаної з українськими землями, від найдавніших часів. Саме завдяки останньому цей твір тривалий час мав успіх в Україні. Для нас

він цікавий тим, що увібрав близько півсотні окремих стислих довідкових статей про легендарних і історичних очільників Давньої Русі, Литви і Московського царства. У додатках до нього містилися також переліки польських воєвод в Україні, козацьких гетьманів та київських митрополитів. Незважаючи на тривалі суперечки дослідників щодо історичної цінності та ідеологічної спрямованості цієї найбільш поширеної і популярної у Російській імперії впродовж всього XVIII ст. книги з вітчизняної історії, котра використовувалася як підручник і витримала понад 25 видань [870], дотично до теми нашого дослідження Синопис не можна не вважати певним етапом у розвитку редакційно-методичного арсеналу довідкової біографіки. Проте у своєму поступі українська національна біографічна традиція, на відміну від російської, швидко пройшла повз нього, і синопис у подальшому практично не справляв на неї помітного впливу. Впродовж 1681–1682 рр. П. Кохановським (можливим автором Київського синопису) було укладено більш розлогий варіант зводу – «Обширный синопис руський», але він залишився майже невідомим: достатньо було й уже існуючого.

Заради об'єктивності те саме, на нашу думку, необхідно сказати і про складені пізніше Феофаном Прокоповичем (1681–1736) різні варіанти довідкових родоводів великих князів і царів московських. Біографічні праці цього вченого, безсумнівно, належать Києво-Могилянській книжній традиції, що походить від старих літописів і синописів. Саме зважаючи на це, В. С. Чишко розглядав історико-біографічну частину творчої спадщини Прокоповича в руслі розвитку української біографіки [1041, с. 107]. Проте вона належала до того її спрямування, яке швидко відійшло до сфери російської імперської культури і не мало в українській національній біографіці питомого продовження. Безпосередніми наступниками Феофана Прокоповича як історика-біографіста були радше М. В. Ломоносов з його «Кратким российским летописцем с родоводом» (1760 р.), а також видатний російський історик В. М. Татищев, але не українські автори.

Значно органічнішим для української біографіки виявився напрям, окреслений ще у другій половині XVII ст. глибоко патріотичною за своїм характером «Хронікою з літописців стародавніх» Феодосія Софоновича (поч. XVII ст. – 1677) – синтетичною працею, котра, за висновками фахівців, залишила глибокий слід у вітчизняній історіографії [950]. Доречним буде зазначити, що згадуваний раніше Київський синопис теж значною мірою був заснований на використанні її фактичних матеріалів. «Хроніці» Ф. Софоновича цілком притаманні риси енциклопедичного зводу інформації з часів Давньої

Русі, панування в Україні Литовської та Польської держав, викладеної головним чином у формі окремих історико-біографічних нарисів, а почасти і стислих довідкових біографічних статей (особливо, коли йдеться про литовських і польських князів, королів та воєвод).

Водночас в Україні, на противагу традиційним, набували дедалі більшого поширення інші довідкові жанри біографічного письма, подібні за своїм характером до європейських моделей. Так, відбулася трансформація відомих з давньоруських часів посмертних «похвал» та «князівських некрологів», котрі В. С. Чишко визначав як «протоформу історичної біографії», що заклала основи побудови біографічної статті за єдиною схемою та з певним змістом, у жанр українських барокових панегіриків XVII–XVIII ст. [1041, с. 98–100, 104]. Досить численні, вони в сукупності своїй, звичайно ж, становили важливий для свого часу інформаційний ресурс. Але особливого ресурсного значення панегірики набувають нині, коли з'явилася можливість інтегрування їх як єдиного масиву однорідних за стилем і спрямуванням документів у електронний інформаційний простір.

Принципово нові форми біографічного письма довідкового характеру привносилися на українські землі із Західної Європи через польські впливи. У XVII ст. на обширах Центрально-Східної Європи з'явилися перші великі збірки систематизованих біографій. Автор багатьох історичних праць берестейський шляхтич Шимон Старовольський (1588–1656) опублікував латиною книгу «Полководці сарматів», де зібрав разом 133 біографії визначних воєначальників – поляків, литовців, давніх русичів та українців, зокрема князів Володимира Святославича, Костянтина Івановича і Костянтина Костянтиновича Острозьких, Романа Острозького, Михайла Глинського, Івана Борятинського, Михайла і Дмитра Вишневецьких [136; 137]. Хоча безпосереднього продовження цей жанр довідкової біографічної літератури в Україні ще тривалий час не мав, важливим було саме ознайомлення освічених українців з подібними виданнями. Вони опосередковано впливали на стиль і характер прозового біографічного письма, яке ставало в Україні дедалі поширенішим.

Подальший розвиток української біографіки наприкінці XVII й у XVIII ст. пов'язаний з традицією ведення родинних хронік та щоденників-діаріушів представниками козацької старшини (М. Мовчан, П. Апостол, Я. Маркович, М. Ханенко); зародженням автобіографічно-мемуарного жанру («Житіє і страданіє своє» І. Турчанівського); становленням вітчизняної історіографії («Історія

Русів», праці В. Рубана, О. Рігельмана). Твори, що розповсюджувалися на початкових етапах у рукописній формі, містили не лише величезний оповідний, а й певною мірою впорядкований довідковий біографічний матеріал (родоводи шляхти, козаків, часто з доданими до них «доказовими» документами) [1041, с. 105–106]. У майбутньому вони стали важливим джерелом формування ресурсів довідкової біографічної інформації.

Іншим напрямом нагромадження масивів персональної інформації ще з XVI ст. став розвиток діловодної, облікової, описової документації польської влади, згодом – гетьманщини, пізніше – й російської адміністрації. До числа найважливіших інформаційних ресурсів слід віднести, на наше переконання, поіменні козацькі військові реєстри як узагальненого характеру, так і у вигляді окремих списків козаків і старшини локального значення, а також так звані «компути» полків. Практика складання подібних реєстрів була на той час поширеною по всій Європі. Особливістю цього виду документів в Україні був крайній лаконізм записів, які зазвичай фіксували лише імена та прізвища осіб, місце їхнього мешкання (містечко, село, пізніше – козацьку сотню, до якої належали). Зважаючи на це, дослідники майже завжди розглядають реєстри переважно лише у якості історичних джерел. Проте слід наголосити, що всі ці документи створювалися свого часу з конкретною метою, слугували саме ресурсом практично значимої інформації. Йшлося про персональний облік козаків, підтвердження їх особливого політичного, соціального і майнового статусу, а отже, реєстри мали правове значення і форма їх укладання відповідала поставленим завданням. Питання про укладання реєстрів козаків, прийнятих на королівську службу, порушувалося ще у 30–40-х рр. XVI ст. Перший з них, що налічував триста імен, відомий з 1572 р. У 1578 та 1581 р. польська влада затвердила нові реєстри на п'ятсот козаків, підпорядкованих безпосередньо канівському і черкаському старості М. Вишневецькому [901]. Від 1581 р. зберігся «Реєстр козаків низових запорозьких і річкових, які ходили на військову службу з його милістю королем до Москви». Він нараховував імена 532 козаків і отаманів із зазначенням сіл, містечок, міст, подекуди і повітів, з яких вони походили [860]. Далеко не всі козацькі реєстри дійшли до нашого часу, про деякі з них є лише згадки в історичних документах [915].

Особливу цінність як ресурси актуальної інформації для сучасників, а для пізніших часів – і як історичні джерела, становили козацькі реєстри, укладені в роки Визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельниць-

кого, коли на арену активної історичної дії вийшли широкі маси народу. На жаль, з них у повному обсязі зберігся лише Реєстр Війська Запорозького 1649 р., широко відомий і неодноразово перевиданий [118], до якого було занесено імена понад 40 тис. осіб. Відомо, що він складався у вкрай стислі терміни після Зборівської угоди по кожній сотні (іноді – по місцевості) окремо. Потім на основі матеріалів, зведених у полкових центрах, Реєстр був узагальнений у Чигирині і направлений до Варшави, однак його так і не затвердив польський сейм.

Так само був упорядкований і створений після Білоцерківського миру Реєстр 1651 р., який вважається втраченим, та деякі інші. Отже, не лише прагматична мета, а й самі обставини укладання узагальнюючих реєстрів обумовлювали крайній лаконізм їх записів: лише прізвища та імена. Йшлося не про точну фіксацію персональних даних про людей, які на місцях, у своєму козацькому колі були добре знайомі всім, а про подання офіційного документа на затвердження польської влади.

Що ж стосується реєстрів місцевого, локального характеру, то вони укладалися досить часто і з різних приводів. Зокрема, для впорядкування одержання плати за службу та речового забезпечення, за наказами про мобілізацію військової сили тощо. Подібних документів в архівах зберігається чимало, зокрема у фондах полкових канцелярій. Наприклад, по Кременчуцькій сотні Д. С. Вирським опубліковано поіменні реєстри козаків з фонду 102 (Канцелярія Миргородського полку) Центрального державного історичного архіву України у м. Києві за 1712, 1713, 1715, 1722 рр. [836]. Крім Гетьманщини, склалися козацькі реєстри й у Запорозькій Січі. Останнім з них став Реєстр Війська Запорозького 1756 р., який, крім іменної частини, містив також статистичний опис Запорожжя [1025].

Отже, будучи вкрай стислими за формою представлення осіб, козацькі реєстри, однак, були для свого часу, а також є для сьогодення унікальним ресурсом довідкових даних, який представляє широке коло рядових учасників великих історичних подій. Власне, вони є колективною біографією цілих поколінь. За характером і значенням їх можна порівняти в українській історії хіба що з воєнними книгами пам'яті ХХ ст., які у найбільш лаконічній формі увібрали в себе імена величезної кількості захисників Вітчизни.

Із середини ХVІІ ст. почали укладатися також так звані «компути» окремих полків – переписи населення, до яких заносилися голови козацьких та селянських («посполитих») родин. Вони теж, по суті, мали значення правових

актів, що фіксували соціальний стан окремих осіб. Унікальними документами персонального обліку «посполитого» населення Гетьманщини були і так звані «малоросійські переписні книги 1666 року». Рештки їх у ХІХ ст. було виявлено і досліджено істориками у московських архівах [912]. Проте основний їх зміст, відповідно до мети оподаткування, становили дані не про походження і родини осіб, а про їхній економічний, майновий стан.

Значно більш інформативними за своїм змістом є реєстри представників козацької старшини – бунчукового та військового товариства, які формувалися окремо. У ХVІІІ ст., з метою утвердження привілеїв козацько-старшинської еліти, особливого значення набуло укладання реєстрів старшини всіх рангів, її докладних послужних списків. У подібних реєстрах 50–80-х рр. ХVІІІ ст., тобто напередодні скасування козацько-старшинських рангів, нараховувалося по кількасот військових і значкових товаришів. Зазначені документи в сукупності теж становили для гетьманської адміністрації і для російської влади потужний інформаційний ресурс, призначений для забезпечення потреб управління в Україні.

З ліквідацією Гетьманщини та Запорозької Січі справа провадження персонального обліку представників різних соціальних груп населення поступово відійшла до казенно-канцелярської сфери, була уніфікована відповідно до норм російського законодавства. Подальша її історія не становить для нашого дослідження особливого інтересу, оскільки не являє собою оригінального досвіду творення національного інформаційного ресурсу і не має безпосереднього відношення до політичного, громадянського і культурного поступу українського суспільства.

Водночас принципово новим явищем стала поява у ХVІІІ ст. ґрунтовних комплексних історико-статистичних описів українських земель та досліджень з минулого України, підготовлених російськими й окремими західноєвропейськими авторами. За своїм характером, самим смислом і обставинами створення такі праці були спрямовані передусім на «інвентаризацію» приєданого до Російської імперії краю та інтелектуальне забезпечення «освоєння» України з метою якнайповнішого втягнення її в орбіту інтересів самодержавства. Саме це визначало підходи до вивчення козацтва як явища, його походження, політичної і соціальної організації. Зрозуміло, що персоналії українських діячів минулого за таких умов знаходилися переважно на другому плані – не вони найперше цікавили російських дослідників.

Проте у середовищі колишньої української козацької старшини зріли патріотичні настрої, виявом яких закономірно ставав дедалі зростаючий інтерес до минулого Гетьманщини та її героїв. Від середини, а особливо наприкінці XVIII ст. в Україні, на тлі посилення уваги до вітчизняної старовини, а одночасно – й поступового визрівання перших паростків модерного, у його європейському розумінні, патріотичного самоусвідомлення, разом із зародженням української наукової історіографії почали формуватися й обриси нової оригінальної національної біографіки. Спочатку вони виявлялися у формі збирання біографічних даних про найвидатніших діячів Козацької доби, що стрімко йшла в минуле, їхніх портретних зображень. Так, Д. Дорошенко у своєму «Огляді української історіографії» звертав увагу, що при списку «Літопису» С. Величка, який колись належав Гр. Полетиці, а згодом знаходився у бібліотеці М. Судієнка, була й добірка мініатюрних портретів гетьманів [34, с. 28–29]. Показовим є і включення Василем Рубаном (1742–1795) до виданих ним у Петербурзі за підтримки визначного політичного діяча і мецената О. А. Безбородька (1746–1799) «Кратких политических и исторических сведений о Малой России» (1773 р.), а також «Краткого описания Малороссии» або «Краткой летописи Малыя России с 1506 по 1776 год...» (1777 р.; в основі своїй – твору 30-х рр. XVIII ст.), в якості додатків, списків українських гетьманів та генеральних старшин, полковників та церковних ієрархів [34, с. 31, 61]. А складене П. І. Симоновським (бл. 1717 – 1809) у 1765 р. «Краткое описание о козацком малороссийском народе и о военных его делах», яке впродовж багатьох десятиліть поширювалося у списках і лише 1847 р. було опубліковане О. М. Бодянським (1808–1877), мало вже окремі структуровані розділи: «О первом гетьмане князе Ружинском», «О гетьмане Подкове», «О гетьмане Наливайке», «О разных гетьманах», «О гетьмане Хмельницком», які містили докладні біографічні дані [34, с. 33].

Інший відомий дослідник минулого України Олександр Рігельман (1720–1789) у додатках до свого рукописного «Летописного повествования о Малой России и ея народе и козаках вообще...» (1778–1787 рр., опубліковане О. М. Бодянським у 1847 р.) навів поіменний реєстр всіх гетьманів, починаючи від Дашкевича, з їхніми короткими біографіями [34, с. 63]. Енциклопедичний твір Опанаса Шафонського (1740–1811) «Черниговского наместничества топографическое описание, с кратким географическим и историческим описанием Малыя России» (1786 р.) [127] увібрав в якості окремих невеличких розділів переліки литовських намісників у Києві й удільних князів на Північно-Східному Лівому

бережжі, а також короткі історико-біографічні довідки про гетьманів Богдана Хмельницького, Юрія Хмельницького, Івана Брюховецького, Петра Дорошенка, Дем'яна Многогрішного, Івана Самойловича, Івана Скоропадського, Данила Апостола, Кирила Розумовського [127, с. 47–48, 58, 62, 70–71, 90, 97–98].

Поволі, з поширенням аматорської практики збирання історичних документів, розгортанням перших історико-краєзнавчих та етнографічних досліджень, почав формуватися інтерес до історії і генеалогії козацько-старшинських родів, біографій їх уславлених представників, насамперед – учасників воєнних подій XVII – початку XVIII ст.

Вітчизняним історико-генеалогічним студіям далеко не одразу судилося наблизитися до рівня наукової коректності. Однією з причин цього були систематичні утиски з боку самодержавства, яке всіляко намагалося обмежити коло привілейованого стану в Україні. Відповіддю стало намагання нащадків української шляхти та козацької старшини якомога «вагоміше», зокрема – й шляхом явних фальсифікацій, довести своє давнє шляхетне походження. До числа укладачів сумнівних родоводів належав, за словами О. М. Лазаревського, навіть такий відомий дослідник, як Гр. А. Полетика (1725–1784), який намагався у такий спосіб допомогти своїм землякам [911]. Проте вже О. М. Маркович (1790–1865), вивчаючи історію дворянства Чернігівщини, довів, що не зрідка при розборі прав на дворянство подавалися такі свідчення, які історична критика не може визнати достовірними, і що лави дворянського стану інтенсивно поповнювалися за рахунок нащадків реєстрових козаків [910].

Активним збирачем-колекціонером матеріалів з вітчизняного минулого був палкий патріот Андріян Іванович Чепа (бл. 1760 – після 1822). Він мав на меті, але не зміг видати документальні збірки з української історії. Яке місце у його зібраннях належало власне біографічним матеріалам, нині важко визначити. Відомо лише, що більшість документів колекції ще за його життя опинилися в руках Я. М. Марковича (1776–1804), а від нього – у О. І. Мусіна-Пушкіна (1744–1817) і використовувалася ними для написання наукових праць та у видавничій роботі. Проте, на нашу думку, слід звернути увагу на таку цікаву для нас обставину: частина збірок А. І. Чепи була передана згодом його вдовою відомому українському і російському історику Д. М. Бантишу-Каменському (1788–1850), автору фундаментальної, вперше створеної на багатому архівному матеріалі чотиритомної «Истории Малой России» (1822 р.), і не менш знаменитого п'ятитомного біографічного зводу – «Словаря достопамятных людей

русской земли» (1836 р.) [780]. Його друге видання (1847 р.), порівняно з попереднім, а також з іншими вже існуючими словниками і біографічними збірниками (Є. Болховітінова та ін.), вирізнялося більшою насиченістю українськими персоналіями. Зважаючи на те, що Д. М. Бантиш-Каменський широко використовував також документи з колекцій О. І. Мусіна-Пушкіна, можна з великою вірогідністю припустити, що зібрані А. І. Чепов матеріали тою чи іншою мірою могли прислужитися під час підготовки згаданого біографічного зводу.

Помітний поштовх розвитку української історичної і літературної біографіки, а почасти й біографіки довідкової, «збиранню імен», дало поширення починаючи від 1828–1829 рр. у списках в Україні і за її межами – скрізь, де були громади співвітчизників, – визначної пам'ятки української історичної думки кінця XVIII – початку XIX ст. – «Історії Русів». Її авторство й досі залишається предметом дискусій, хоча здебільшого воно не виходить за коло імен провідних представників української інтелектуальної еліти – Григорія Андрійовича Полетики (1725–1784), його сина Василя (1765–1845) та вже згадуваного А. І. Чепи. Ця праця, яка, по суті, сформувала патріотичну національну самосвідомість цілого покоління української інтелігенції, не лише запропонувала оригінальну концепцію вітчизняної історії, незалежну від російської (нехай місцями й дуже спірну в очах істориків наступних часів), а й витворила піднесений емоційний образ України та її визначних політичних і військових діячів. Саме це, значною мірою, пробудило інтерес освіченого загалу до біографічних розшуків, зокрема до власної родинної історії на тлі героїчної Козацької доби.

Розвідками в галузі біографіки, упорядкуванням реєстрів різних категорій діячів минулого займалися у 20–40-х рр. XIX ст. українські історики-аматори О. І. Мартос (1790–1842), М. А. Маркевич (1804–1860). З погляду історії формування вітчизняних ресурсів біографічної інформації, безперечний інтерес становлять надруковані М. А. Маркевичем у 5-му томі його «Истории Малороссии» (М., 1843) додатки. Серед них – «Роспись правителей Малороссии от 882 года по 1796» (до числа яких віднесені: «Великие Князья Киевские, Литовские, Короли Польские и Цари Русские» та український гетьман Богдан Хмельницький, всього 71 особа); «Удельные князья в Малороссии» (від часів Київської Русі, всього 209 осіб по 24 уділах); «Гетманы обеих сторон Днепра Малороссии и Войска Запорожского», у кількох наведених для порівняння варіантах з різною кількістю: «Гетманы в их последовательности, указанной мною», «Таблица Малороссийских гетманов» по Рубану, по Бантишу-Каменському, по Ше-

реру, по гетьману Разумовському, по Туманському, по списку Фроловському, по Київському синопсису, по Радзиминському; а також «Список генеральної старшини» (зокрема, генеральні обозні – 7 осіб, генеральні судді – 23, генеральні підскарбії – 3, генеральні писарі – 14, генеральні осаули – 23, генеральні хорунжі – 7, генеральні бунчужні – 11); списки полковників, як тих, що були за Богдана Хмельницького (34 особи), так і після нього по окремих полках (122); переліки литовських князів та литовських (11) і польських (37) воєвод, інших польських сановників (32) у Києві; списки всіх митрополитів, які титулувалися «Київськими» (64 ієрархи); списки ігуменів і архимандритів Києво-Печерської лаври (78), очільників і ректорів церковних навчальних закладів у Києві, а також ієрархів Чернігівської єпархії; списки уніатських митрополитів (16), римокатолицьких єпископів у Києві (35).

Пошуки українською біографікою власного спрямування, яке б відповідало політичним і культурним ідеалам суспільства, що знаходилося у перші десятиліття XIX ст. під сильним впливом європейського романтизму і процесів національного відродження, що набували все більшої сили, були пов'язані, насамперед, зі зверненням дослідників до героїчних образів борців за незалежність. Ще у 30-х рр. XIX ст. молодий тоді славіст І. І. Срезневський (1812–1880) опублікував у різних російських часописах серію біографічних нарисів, зокрема: «Палій», «Виговський і Пушкар», «Іван Барабаш», «Мартинець (Брюховецький)», «Мартин Пушкар», «Юрій Хмельниченко» [34, с. 78–80, 86].

З виходом у світ ґрунтовних історико-біографічних праць Д. М. Бантиша-Каменського «Жизнь Мазепы» (1834 р.) та М. О. Максимовича (1804–1873) «Исследование о гетмане Петре Конашевиче Сагайдачном» (1843 р.), а згодом – «Сказание о гетмане Петре Сагайдачном» (1850 р.) [941, с. 336–357, 358–386] в українській історіографії посилилася тенденція до ґрунтовної монографічної розробки життєписів визначних українців, без якої весь подальший процес збирання достовірних і точних даних, заснованих на документальних матеріалах, був би немислимим.

Ціла низка біографічних нарисів про визначних діячів Давньоруської та Козацької доби була створена молодим М. І. Костомаровим (1817–1885). Оцінюючи їх як блискучі за формою і суворі за реалізмом і критичністю погляду, В. С. Чишко звернув особливу увагу на принципове відстоювання М. І. Костомаровим права українців самостійно визначати героїв своєї національної історії і давати оцінку їхнім діям [1041, с. 108–109]. Саме у ті роки україн-

ська біографіка утвердила свій власний тип героя-борця, разюче несхожого на центральні постаті російської або польської біографічної літератури. Це мало істотне значення для всього подальшого розвитку її історичного, літературно-художнього і довідкового напрямів. Проте, на нашу думку, ті самі ж обставини зумовили й занадто тривалий у майбутньому рух української біографіки у річищі ідей романтизму, помітну консервацію у ній жанрів розвідки, популярного історико-літературного нарису на шкоду тим, суто науковим, формам, які на той час вже остаточно утверджувалися в європейській науці. Відгомін цього відчувається, на жаль, й дотепер.

Іншим принципово важливим здобутком стало те, що українська біографіка почала ставати вривень з новочасною європейською, освоюючи вироблені нею видавничі форми і методологічні принципи. За нашою оцінкою, останнє відбулося в Україні не раніше 30–40-х рр. XIX ст., тобто на 2–3 десятиліття пізніше, ніж у імперських центрах – Санкт-Петербурзі і Москві, і більш як на півстоліття пізніше, ніж у країнах Західної Європи. При цьому, однак, не слід забувати, що розвиток російської біографічної довідкової справи значною мірою був пов'язаний саме з діяльністю українських вчених, а обидві російські столиці об'єктивно відігравали роль територіально віддалених від Батьківщини центрів розвитку української гуманітарної науки і культури. Україна у цьому не була поодиноким. Бездержавні народи Центральної Європи за доби національного відродження теж стикалися з подібним явищем.

Загалом, зважаючи на досягнуті українською біографікою у другій чверті XIX ст. рубежі, можна говорити про її вихід на принципово більш високий якісний рівень, освоєння нових форм систематизації і подання даних, вироблених на той час зарубіжною наукою, тобто – про початок вже третього, рахуючи від давньокиївських часів, великого етапу (або «періоду», за визначенням С. М. Ляшко) [937, с. 17–18] її послідовного поступального розвитку, який органічно ґрунтувався на здобутках попередніх епох [994].

Якщо ж спробувати більш точно визначити час, коли саме відбулася ця зміна етапів розвитку української біографіки і перед нею відкрилися нові, не знані раніше перспективи, слід згадати кілька знакових для наукового і суспільного життя українства в цілому подій 40-х рр. XIX ст. Йдеться не лише про постановня Кирило-Мефодіївського братства (1845/1846 р.) та започаткування у Києві роботи археографічної комісії (1843 р.) як про важливі віхи в національному та інтелектуальному поступі українства. Розвиток науковий, освітній,

2.5. Українська національна біографічна традиція і особливості процесу становлення та розвитку ресурсів довідкової біографічної інформації в Україні

культурний зовсім не є «автоматично» визначеним подіями епохального для національного розвитку значення. У нього є і свої специфічні закономірності, обумовлені попередніми здобутками, розвитком теорії і методики, новими об'єктивними завданнями, зарубіжними впливами. Тому варто звернути увагу на події власне наукового і видавничого процесу: майже одночасну публікацію О. М. Бодяньським «Історії Русів» (1846 р.) та згаданих вже раніше «Краткого описания о козацком малороссийском народе и о военных его делах» П. І. Симоновського та «Летописного повествования о Малой России и ея народе и козаках вообще...» Олександра Рігельмана (1847 р.), а також на вихід друком у тому ж 1847 р. другого, суттєво доповненого Д. М. Бантишем-Каменським видання фундаментального «Словаря достопамятных людей русской земли». На нашу думку, саме згадані видання, що побачили світ напередодні Весни народів 1848 р., безумовно в контексті усієї сукупності подій тодішнього суспільно-політичного, наукового і культурного життя, і можна вважати тими віхами, від яких слід вести історію якісно вищого етапу поступу української біографіки, у тому числі – довідкової. Принципово важливим набутком стало те, що українська біографічна справа освоїла європейські форми наукового поступу і виробила власне національно-патріотичне і соціокультурне спрямування. В умовах Українського національного відродження вона все більше перетворювалася на важливий напрям інтелектуального, суспільно-політичного і культурного руху.

Від цього часу бере початок формування масштабного національного ресурсу історико-біографічної інформації як втіленої в іменах достойників пам'яті народу. Новий період був пов'язаний вже не тільки з увічненням імен окремих провідних діячів українського минулого (гетьманів та їхніх найближчих сподвижників, церковних ієрархів), а й зі спробами створення всеохоплюючого колективного портрету нації, із систематичним «збиранням імен» доволі широкого загалу відомих і менш відомих учасників історичних подій, діячів освіти і культури.

З викладеного стає очевидним, що говорити про початок розвитку української біографічної довідкової справи у другій чверті ХІХ ст. [937, с. 17–18] або, взагалі, про «зародження та становлення наукової біографістики» у другій половині ХІХ ст. [41, с. 9] є не цілком коректним. Як було показано вище, довідкова біографічна справа, спрямована на формування і функціонування ресурсів біографічної інформації, існувала в Україні, як і в інших країнах, вже протягом століть, хоча й у суттєво інших, історично та культурно обумовлених формах,

які передували появі біографічних словників і довідників у їх класичному розумінні, сформованому науковою і видавничою практикою XIX–XX ст.

Зрозуміло, в умовах української бездержавності новий етап розвитку української біографіки і довідкової біографічної справи не зміг одразу безпосередньо втілитися у створення фундаментальних універсальних і національних біографічних словників, як це було у розвинених суверенних європейських країнах. Її поступ не був таким швидким і успішним, як, наприклад, у державницьких народів. Слід звернути увагу й на те, що від перших десятиліть XIX й до початку XX ст. в українській біографіці, зокрема і в довідковій, поряд співіснували досить відмінні за своїми ідейними засадами спрямування – ті, що продовжували тривалий час розвиватися в руслі монархічних ідей «росізму», «єдності російського народу», слов'янофільства на східних землях, старорусинства і москвофільства на Західній Україні, й ті, що поступово утвердилися на позиціях самостійного національно усвідомленого культурного, інтелектуального самовизначення й мають у наш час власне українське державницько-патріотичне продовження. З погляду на історичну обумовленість такої ситуації тривалим бездержавним становищем України, а отже, значним ступенем інтеграції її суспільства в політичний і культурний простір інших національно-державних організмів, набуток українських дослідників-біографістів, видавців було б помилковим розділяти на «патріотичний» і «непатріотичний». Він в усій своїй цілісності історично є частиною української культури і науки, виявом складності і суперечливості національного поступу нашого суспільства. Більше того, впродовж тривалого часу різні напрями розвивалися дуже тісно, переплітаючись між собою.

Проявами цього були і участь українських вчених у підготовці «загально-російських» словників, енциклопедій, які вимагали використання певної офіційно прийнятої термінології, застосування специфічних тлумачень та оцінок; і видання в самій Україні праць, свідомо або й вимушено, іноді суто зовні позначених «імперськими» ідеями, лояльністю до самодержавства; і неможливість обходитися без того інтелектуального потенціалу, теоретичних напрацювань і методичних рішень, а разом з ними – і штамів та стереотипів у галузі власне історико-біографічної науки, видавничої практики, які були витворені у провідних російських наукових і видавничих центрах – Москві і Санкт-Петербурзі.

Із середини XIX ст. і до самого його завершення першочерговим завданням українських дослідників-біографістів залишалось «збирання імен» – вияв-

лення, систематизація і введення до наукового і суспільного обігу документів, матеріалів, зокрема з історії та генеалогії окремих відомих родин, написання перших біографічних розвідок про широке коло вітчизняних діячів. Необхідність зосередження на цій копіткій роботі, яка з погляду довідкової біографіки може розглядатися в якості підготовчої, зумовлювалася відчутною вузькістю опрацьованої попередниками, зокрема Євгенієм Болховітиновим, Д. М. Бантишем-Каменським та іншими українськими і російськими авторами, фактографічної бази. У цьому розумінні відставання від здобутків російської, не кажучи вже про європейську, науки, біобібліографічної та видавничої практики було досить помітним. Аж до 60–70-х рр. XIX ст. уявлення про події і постаті українського минулого залишалися за багатьма важливими напрямками досить приблизними. Без спеціальних напрацювань, без заповнення лакун в іменних рядах діячів минулого неможливо було навіть підійти до самої постановки питання про необхідність і можливість видання на українському матеріалі біографічних словників. Адже вони, за своєю природою, є узагальненням, а на певних історичних етапах – і підбиттям підсумків розвитку біографічних досліджень загалом.

Саме розуміння першочергового значення «збирання імен» – пошукової та бібліографічної роботи – спрямувало від середини 50-х рр. XIX ст. зусилля Г. М. Геннаді, Г. О. Милорадовича, О. М. Бодянського, С. І. Пономарьова, В. Ф. Резниченка, П. І. Бодянського, В. Є. Бучневича та інших дослідників на пошук, систематизацію і публікацію у періодичних виданнях наявних у літературі даних про історичних діячів Чернігівщини, Київщини, Полтавщини. Пізніше, у 80-х рр. подібна робота була розгорнута подружжям П. С. і О. Я. Єфименків на Харківщині [1041, с. 113–114; 937, с. 25–26, 29].

Визначальний внесок у справу «олюднення» української історії, збирання, опрацювання і систематизації біографічних матеріалів, публікації багатьох важливих документів дослідники справедливо пов'язують з Тимчасовою комісією для розбору давніх актів (або Київською Археографічною комісією), зусиллями вчених, які об'єдналися навколо неї: М. О. Максимовича, В. Б. Антоновича, М. І. Костомарова, пізніше – О. М. Лазаревського, В. І. Щербини, М. Д. Іванишева, М. П. Василенка та ін. Особливу роль тут відіграли видавничі проекти комісії, насамперед випуск насиченого безліччю імен багатотомного документального «Архива Юго-Западной России». Показово, що фундаментальний покажчик імен до видань комісії нараховував станом на 1878 р. 832

сторінки [66]. Унікальні біографічні та генеалогічні дані зібрано, зокрема, у 4-й частині «Архива» – «Актах о происхождении шляхетских родов в Юго-Западной России» [87].

Згодом здобутки Археографічної комісії зі збирання і публікації біографічних матеріалів знайшли свій подальший розвиток у діяльності Історичного товариства Нестора-літописця у Києві та Товариства імені Шевченка у Львові (обидва – з 1873 р.), Історико-філологічного товариства у Харкові (1876 р.) і особливо – журналу «Киевская старина» (з 1882 р.). Саме у цьому часописі вже з перших років його існування друкувалися історико-біографічні і генеалогічні розвідки про відомих у вітчизняній історії діячів різного соціального походження та старовинні козацько-старшинські родини. Відзначимо, що на той час ці публікації відігравали роль перших і нерідко єдиних довідкових матеріалів по персоналіях, а отже, в сукупності вони для читачів мали значення важливого ресурсу біографічної інформації. Для прикладу назвемо публікації: В. Б. Антоновича – «Паны Ходьки» (1882 р.), «Уманский сотник Иван Гонта» (1882 р.); О. М. Лазаревського – «Люди старой Малороссии» (Лизогуби, Милорадовици, Миклашевські, Свічки, Марковичі, Кулябки, Ломиковські та ін.) (1882–1888 рр.), «Документальные сведения о Савве Туптале и его роде» (1882 р.), «Иван Петрович Забела, знатный войсковой товарищ (1665–1703)» (1883 р.); О. І. Левицького – «Южнорусские архиереи в XVI–XVII в.» (1882 р.), «Анна-Алоиза, княжна Острожская» (1883 р.); П. С. Єфименка – «Последний писарь Войска Запорожского Глоба» (1882 р.); а також розвідки Ф. О. Терновського про Петра Могилу (1882 р.), митрополита Серапіона (1883 р.), М. Ф. Сумцова – про І. Галятовського, І. Гізеля (1884 р.), В. П. Горленка – про художника В. А. Боровиковського (1884 р.), І. П. Новицького – про князів Ружинських (1882 р.), Адама Киселя (1885 р.); численні замітки О. М. Лазаревського, О. П. Стороженка, В. П. Горленка з української іконографії (1882–1883 рр.). З кінця 80-х рр. XIX ст., коли видавнича політика журналу зазнавала істотного впливу О. М. Лазаревського, відомого своїми генеалого-біографічними студіями, ця робота набула ще більшого розмаху. Саме в ту пору на сторінках «Киевской старины» друкувалися важливі джерела до біографічних студій – документи приватних архівів, щоденники, спогади, листування, некрологи, біобібліографії. Важливими пошуковими ключами до матеріалів «Киевской старины», які дають змогу ефективно використовувати їх, зокрема як сукупний розподілений ресурс біографічної інформації, стали: виданий 1911 р. І. Ф. Павловським систематичний

покажчик журналу [52], а вже у наш час – підготовлені відповідно до більш високих методичних засад М. Г. Палієнко хронологічний і систематичний покажчики змісту журналу за 1882–1906 рр. [54; 53].

Саме тоді одне за одним з'являються важливі для формування вітчизняного ресурсу біографічної інформації книжкові видання. У 1884 р. О. М. Лазаревський випустив родинний архів Сулим, Скоруп і Войцеховичів, до якого додав історико-критичне дослідження походження відомих козацько-старшинських родів та їх родоводи, куди були занесені загалом 78 осіб [98]. Того ж року до піввікового ювілею Університету св. Володимира за редакцією В. С. Іконнікова був виданий біографічний словник його професорів і викладачів [151], а також довідник про почесних членів університету та його відомих вихованців [141].

Визрівання уявлень про необхідність узагальнення значних обсягів нагромадженого матеріалу і створення загальноукраїнського біографічного словника було пов'язане з нагальними завданнями національного самоствердження українства. Відома дослідниця вітчизняної довідково-біографічної справи С. М. Ляшко зазначала, що В. Б. Антонович вперше виступив із цією ідеєю ще у 1874 р. [934, с. 262]. При порушенні питання про словник, безперечно, відчувалися західноєвропейські віяння. Значення національних біографічних зводів для утвердження цілісності національного буття, політичних амбіцій націй і держав добре розумілося у тодішній Європі. Слід також зважити на те, що в Україні прагнення взятися за створення біографічного словника співвітчизників значною мірою могло бути й реакцією на задеклароване Олександром III у 1876 р. розгортання роботи над фундаментальним «Русским биографическим словарем». Для української громадськості плани випуску багатотомного загальноімперського біографічного зводу, який, по суті, мав би безальтернативно інтегрувати українські імена у російський історико-політичний і культурний контекст, безперечно, були викликом, який вимагав реагування. Згадаємо також, що у 1883 р. В. Б. Антоновичем та В. О. Бецем, за участю О. І. Левицького, була зроблена спроба започаткувати серійне видання біографій і портретів визначних діячів України [431]. Воно хоча і не мало продовження після першого випуску, але підштовхнуло наукову громаду до роздумів про шляхи систематизації нагромаджених біографічних матеріалів.

Такою була історична, культурна і політична ситуація, в якій відомий український етнограф і громадський діяч П. С. Єфименко у 1886 р. (1889 р. у монографії С. М. Ляшко зазначено помилково) [937, с. 29] опублікував у «Ки-

евської старине» стислу програмну статтю, присвячену завданням і принципам створення словника «південноросійських діячів» [94]. Її вважають першою спеціальною теоретико-методологічною працею в історії вітчизняної довідкової біографістики. Проте перебільшувати розмах задуму П. С. Єфименка, як це робили у 70-х рр. ХХ ст. І. І. Корнейчик, у 90-х – В. С. Чишко [1041, с. 115–116], а слідом за ними і сучасні дослідники [932, с. 9–10; 937, с. 29–30], не варто. Це ще не був план створення національного біографічного зводу в тому класичному сенсі, як він розумівся світовою наукою пізніше. На нашу думку, за своїми підходами (зокрема, принципом поєднання в одній праці біографій померлих і сучасників) запропонований П. С. Єфименком словник багато в чому слідував ще західноєвропейським зразкам першої половини – середини ХІХ ст., хоча тоді на зміну їм вже йшли багатотомні історико-меморіальні «національні біографії» і водночас – словники з біографічними відомостями про знаних сучасників.

Для створення подібних праць українським науковцям і громадським діячам у царській Росії явно бракувало не лише сприятливих політичних умов, а й організаційних і фінансових можливостей. Про це красномовно свідчить вже неодноразово згадувана в літературі останніх десятиліть (В. С. Чишко, С. М. Ляшко) історія роботи над біографічним словником так званого «гуртка В. Б. Антоновича» (Г. А. Берло, І. М. Каманін, В. І. Щербина, О. Я. Кониський, С. О. Єфремов, М. П. Василенко, М. С. Грушевський, К. М. Мельник, О. І. Лотоцький) у 90-х рр. ХІХ ст. Головним результатом діяльності цього гуртка, попри невдачу словникового видавничого проекту, на думку С. М. Ляшко, стало формування плеяди дослідників, які згодом (з 1918 р.) відновили роботу над словником у Біографічній комісії УАН–ВУАН [932, с. 15].

Серед вітчизняних дослідників поширеною є думка про те, що значно кращі умови для розвитку біографічних досліджень наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. склалися на Галичині. Якщо мати на увазі відсутність жорстких цензурних утисків, можливість публікації історико-біографічних праць українською мовою, то це дійсно так. Проте реалізувати започатковану київським гуртком В. Б. Антоновича справу видання вітчизняного біографічного словника не вдалося і у Львові, хоча сподівання щодо цього були чималими [932, с. 11]. І тут, окрім суб'єктивних чинників «гурткової» роботи над словником, на нашу думку, не останню роль знову зіграв брак фінансів, відсутність широкого загалу читачів-передплатників, які могли б на ділі «підштовхнути» реалізацію масштабного науково-видавничого проекту. Однак слід зважити й на інший аспект

проблеми. Попри швидке зростання інтелектуального, дослідницького потенціалу, зосередженого навколо Наукового товариства імені Шевченка у Львові, наявні сили були не такими вже й великими і мусили приділяти увагу більш вагомим пріоритетам: розробленню загальної концепції історії українського народу як окремого суб'єкта європейської історії, дослідженню особливостей соціально-економічного, політичного і етнокультурного розвитку України. Вельми показовим є те, що в узагальнюючому огляді розвитку українознавства, написаному М. С. Грушевським напередодні Першої світової війни, серед інших дослідницьких напрямів (історія, етнографія, правознавство, літературознавство) біографічні студії і видання не згадуються зовсім [856]. Для лідера тодішньої наукової спільноти М. С. Грушевського головним завданням від кінця XIX ст. стало створення фундаментальної «Історії України-Руси», якій він віддавав багато зусиль і часу. Зазначимо, що біографічні сюжети посідали в ній велике місце – вчений прагнув створити широку панораму вітчизняного минулого, щільно «залюднену» іменами визначних і рядових учасників історичних подій. У підсумку, багатотомна «Історія України-Руси», завершена М. С. Грушевським вже за радянських часів, увібрала в себе величезний для свого часу обсяг імен і біографічних матеріалів стосовно представників усіх соціальних верств українського народу. Нагадаємо, що покажчик імен до сучасного фототипічного перевидання «Історії України-Руси», укладений під керівництвом Я. Р. Дашкевича у Львівському відділенні Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, становить окремий додатковий том [857].

Численні праці галицьких колег М. С. Грушевського, згуртованих навколо НТШ, теж мали принципове значення для розвитку вітчизняної довідково-біографічної справи. Серед них слід назвати насамперед створену відомим істориком і бібліографом І. О. Левицьким фундаментальну «Галицько-руську бібліографію XIX століття...» [44] та започаткований на основі її систематизованих даних про публікації галицьких авторів біографічний словник діячів Прикарпатської Русі кінця XVIII – XIX ст. [223]. За свідченням автора, цю «„Біографію” осіб, які діяли у XIX ст. на Австрійській Русі» було задумано одночасно з «Бібліографією». Вона мала стати логічним завершенням єдиного цілого [44, т. 2 с. VIII–IX]. Що характерно, зважаючи на тривалість і трудомісткість роботи, проблеми з розповсюдженням, І. О. Левицький зміг видавати щороку лише по одній частині тому (окремими зошитами по 56 сторінок, що

не є дивиною для галицької видавничої практики) і впродовж чотирьох років дійшов лише до літери «Б». Зібрані І. О. Левицьким численні матеріали для біографічного словника, який за первісним авторським планом мав би складатися із шести томів і охоплювати до двох тисяч персоналій, нині опрацьовуються з метою публікації науковцями Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника [937, с. 34–36].

За нашими порівняльними спостереженнями, за характером викладу матеріалів опублікований І. О. Левицьким перший том словника позначений багатьма типовими методичними здобутками і недоліками тогочасних європейських видань. За принципом поєднання імен померлих і живих діячів, іноді маловідомих (що одразу ж викликало бурхливу полеміку в пресі), словник Левицького відчутно тяжіє до зразків першої половини – середини ХІХ ст. Отже, у цьому розумінні він типологічно близький до нереалізованого гуртком В. Б. Антоновича проекту загальноукраїнського біографічного словника, хоча ми достеменно й не знаємо, яким мав бути обсяг і характер викладу в ньому, – є певні підстави вважати, що більш стислим. Загалом досвід І. О. Левицького важливий для нашого часу не лише продуктивним безпосереднім поєднанням бібліографічних та біографічних студій, а й практичним запровадженням ним методів активного цілеспрямованого збирання бази розгорнутих анкетних даних сучасників. Слід також мати на увазі, що у подальшому І. О. Левицький за підтримки Бібліографічної комісії НТШ підготував і видав тритомне продовження своєї «Бібліографії», хронологічно довівши її до початку ХХ ст. [45]. Це теж мало неабияке значення для формування бази вітчизняного ресурсу біобібліографічної інформації.

Не зрідка до надбань західноукраїнської довідкової біографіки також відносять словник, або, точніше, збірник біографічних нарисів, побудований за хронологічним принципом, «Карпато-русские писатели» Ф. Ф. Арістова [143]. Останнього В. С. Чишко й самого помилково зараховував до «карпато-руських письменників» [1041, с. 114]. Насправді Ф. Ф. Арістов – талановитий і, на жаль, рано померлий російський славист і сходознавець. Місто Галич, у якому він провів свої дитячі і юнацькі роки і назва якого, можливо, вводила в оману деяких українських дослідників, знаходилося у тодішній Костромській губернії [747]. На теренах сучасної України Ф. Ф. Арістов жив лише у Феодосії, хоча й дуже активно друкувався у Львові та Ужгороді. Але при цьому до історії і культури західних українських земель він ставився, безумовно, «зі

сторони», з позиції досить політизованого русофільства, свідомо обравши для свого словника персоналії діячів консервативного «русинського», або «русского», як він його розумів, спрямування, яке виявилось мало плідним в історії національного поступу України.

Показово, що великі дослідницькі проекти початку ХХ ст. на Наддніпрянській Україні теж були результатом індивідуальної праці окремих вчених. Серед них вирізняються своєю фундаментальністю словник славетних полтавців у трьох частинах, підготовлений І. Ф. Павловським [260; 261; 262], та «Малороссийский родословник» В. А. Модзалевського, чотири томи якого (до літери «С») було видрукувано впродовж 1908–1914 рр. [245], а п'ятий, підготовлений на основі рукопису, що зберігся у фондах НБУВ, побачив світ лише у 1996–2004 рр. [246].

Окремим, унікальним для свого часу досвідом дослідники вважають видану у Санкт-Петербурзі в 1914–1916 рр. двотомну енциклопедичну працю «Украинский народ в его прошлом и настоящем» – важливу спробу ознайомити російську громадськість з Україною та «українським питанням». У створенні цього збірника, що став спільним надбанням українських і російських інтелектуалів, брали участь Ф. К. Волков (Вовк), М. С. Грушевський, М. М. Ковалевський, Ф. Є. Корш, А. Ю. Кримський, І. І. Туган-Барановський, О. О. Шахматов, С. А. Рудницький, О. О. Русов, С. Т. Томашівський, В. Ю. Охримович, Т. П. Єфименко. У цій книзі багато українських імен, проте відчутно бракує їх зведення у систематизованому біографічному розділі.

Українська революція 1917–1921 рр. дала могутній поштовх державотворчим процесам і національно-культурному відродженню та створила можливості для нового бачення історичної ретроспективи й обріїв майбутнього поступу Батьківщини. Шевченківське розуміння нації як спільноти «і мертвих, і живих, і ненароджених» втілювалося у ХХ ст. у колективному сумлінні українців загостреним інтересом до історичних доль співвітчизників, до їхніх постатей як прикладу і символу патріотичного служіння своєму народові. Цей інтерес, пройшовши через роки піднесення національного духу і тяжких гонінь, визначив особливе місце біографічного знання в системі духовних цінностей українства.

З цього погляду глибоко символічним є розгортання одразу після створення у 1918 р. Української академії наук, за ініціативи Д. І. Багалія, А. Ю. Кримського, Г. Г. Павлуцького, Є. К. Тимченка, роботи Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України (у різні роки вона називалася

по-різному) [114, с. 13]. Навколо діяльності цієї комісії сформувалася вже своєрідна історіографічна легенда, почасти пов'язана з трагічною долею як її самої, так і її співробітників. Головними її компонентами стали: трактування Біографічної комісії як головного наукового центру біографічних досліджень у тогочасній Україні, проголошення її безпосереднім продовжувачем справи гуртка В. Б. Антоновича; оцінка методичних напрацювань (здійснених, головним чином, Д. І. Багалієм і В. А. Модзалевським) як таких, що не втратили свого значення й дотепер і з успіхом можуть бути використані для підготовки сучасного національного біографічного зводу [1041, с. 117–119]. Опубліковані пізніше, впродовж останнього десятиліття, вже згадувані нами ґрунтовні дослідження С. М. Ляшко виявили всю багатоманітність і суперечливість напрацювань Біографічної комісії, значно більш об'єктивно визначили її роль у розвитку теоретичних, методичних і практично-організаційних засад вітчизняної довідкової біографічної справи. На жаль, залишаються так і не доведеними до кінця, за браком достовірних даних, пошуки слідів найважливішої частини рукописної спадщини комісії, втраченої після її розгрому в 1932–1933 рр., зокрема текстових матеріалів двох підготовлених нею томів «Словника діячів української землі».

Значно менше уваги дослідники приділяли іншим здобуткам і нездійсненим, на жаль, планам української довідкової біографіки 20–30-х рр. ХХ ст. Переважно згадувалися незавершений словник українських граверів П. М. Попова [270; 271]; підготовка Українським науковим інститутом книгознавства словника діячів української книги; публікації О. О. Тулубом та Б. М. Комаровим матеріалів до словника псевдонімів українських письменників [1041, с. 119]. Лише останнім часом завдяки працям С. М. Ляшко відкрився доволі широкий діапазон довідково-біографічних та біобібліографічних дослідницьких проектів доби «розстріляного відродження». Серед них – започаткування на порозі 30-х рр. укладання, за ініціативою М. А. Плевако, двотомного біобібліографічного словника українських письменників, а також першого тому «Словника Шевченкових знайомих»; підготовка М. М. Биковцем біобібліографічного словника діячів культури і мистецтва «400 літ», В. І. Кривосум і П. О. Козицьким – «Словника діячів музичного мистецтва»; нарешті, розгортання, під керівництвом М. О. Скрипника, роботи над багатотомною «Українською радянською енциклопедією», яка мала увібрати великий біографічний матеріал [932, с. 41–52; 937, с. 50–55].

Варто віддати належне й тим принципово новим напрямам української довідкової біографіки, формам збирання і систематизації матеріалів, які з'явилися в результаті суспільних змін перших радянських десятиліть. Діяльність в Україні понад 20 осередків Комісії з історії Жовтневої революції та РКП(б) (Істпартів) з вивчення революційного руху і громадянської війни, робота з написання історії заводів і фабрик сприяли охопленню біографічними студіями принципово нової проблематики, інших соціальних зрізів суспільства, виходу на не знані раніше виміри, зокрема кількісні, введених до інформаційного обігу імен. Порівняно ще вільна для подібних спрямувань соціально-гуманітарних студій атмосфера 20-х рр. зарадила подальшому розвитку теоретичних і методичних засад довідкової біографіки, вдосконаленню практичних методів збирання, систематизації матеріалів та організації дослідницької і видавничої роботи. Не можна не згадати у зв'язку з цим, що саме з Істпартами пов'язане становлення як дослідників багатьох українських істориків і редакторів-видавців довідкової літератури, наприклад О. К. Касименка (1905–1971), який упродовж 1947–1964 рр. очолював Інститут історії АН УРСР, а згодом – підготовку багатотомної «Історії міст і сіл Української РСР» у Головній редакції Української радянської енциклопедії (УРЕ) [756].

Новаторські підходи у 20-х – на початку 30-х рр. проявилися не лише у реалізації суто історико-партійних проєктів, зокрема такого масштабного, як підготовка унікального за своїм інформаційним значенням багатотомного біобібліографічного словника «Деятели революционного движения в России» [198], а й в охопленні більш широкого поля дослідницької і видавничої роботи. У цьому розумінні знаковою подією у розвитку вітчизняного довідково-біографічного книговидання став перший том комплексної літературно-критичної праці «Десять років української літератури», виданої у 1928 р. О. М. Лейтесом і М. Ф. Яшеком під егідою Науково-дослідного інституту ім. Т. Шевченка у Харкові. Цей словник, що вмістив імена 1486 українських літераторів усіх ідейних і творчих спрямувань, в останні десятиліття знову є предметом розмов дослідників і шанувальників української літератури [932, с. 53–71]. Саме у ньому вперше поряд з відомими вітчизняними письменниками постали ті, кого пізніше назвуть поколінням «розстріляного відродження», і серед них: В. Еллан (Блакитний), М. Хвильовий, Г. Косинка, Г. Епik, М. Драй-Хмара, В. Свідзинський, М. Йогансен.

Видання це унікальне за своєю повнотою і широтою охоплення діапазону літературного життя України й для пізніших часів, адже багато в чому, на нашу

думку, окреслило перспективи, можливі подальші шляхи розвитку української біографіки. На жаль, їм не судилося втілитися у життя. Підготовлене на самому рубежі остаточного утвердження тоталітарної політичної системи, це видання так і залишилося незавершеним: третій том, який мав містити творчі портрети письменників, вже не побачив світ.

Згортання у першій половині 30-х рр. ХХ ст. роботи над академічними біографічним та енциклопедичним словниками, багатьма галузевими довідковими працями, «Українською радянською енциклопедією», виданнями Істпартів, а також репресії проти багатьох учасників цих проектів на кілька десятиліть загальмували поступ довідкової біографіки в УРСР. Перервана традиція згодом змогла відновитися значною мірою вже не на власній основі, а завдяки творчому освоєнню наступними поколіннями українських дослідників і редакторів теоретичних і методичних напрацювань центральних наукових установ і видавництва СРСР та в результаті використання в Україні, хоча і в умовах дозованих обмежень, спадщини та досвіду зарубіжних українознавчих закладів.

Що ж до подвижницьких зусиль наукової громадськості на Західній Україні та на еміграції, то слід визнати, що вони лише певною мірою могли компенсувати нереалізоване у радянській Україні. Це стосується й формування національних ресурсів біографічної інформації. Позбавлені можливості доступу до архівних джерел, багатьох наукових видань, автори й упорядники стислої «Української загальної енциклопедії» («УЗЕ», відомої в літературі ще як «Коломийська енциклопедія») [318] та у повоєнний період підготовлених у Німеччині (Мюнхен) і Франції (Сарсель) Європейським осередком НТШ під керівництвом Зенона Кузеля (1882–1952), Володимира Кубійовича (1900–1985), а пізніше – Аркадія Жуковського, систематичної та абеткової «Енциклопедій українознавства» (так звані «ЕУ-1» [208] та «ЕУ-2» [207]) прагнули до подання на їх сторінках відомостей про якомога ширше коло визначних співвітчизників, нехай і на шкоду точності та докладності вміщених матеріалів. Названі енциклопедії містили на ту пору найчисленніші зведення стислих біографічних даних про вітчизняних діячів історії та культури [1004]. На переконання переважної більшості дослідників, ця багаторічна самовіддана робота не лише сприяла збереженню пам'яті про тих, чиї імена замовчувалися у СРСР, а й примушувала радянське керівництво потроху надавати простір для реалізації енциклопедичних і словникових проектів в Україні, дозволяти повернення окремих імен до наукового та інформаційного обігу. Так сталося на рубежі 30-х рр. із за-

початкуванням (після майже трирічного обговорення) [932, с. 41–42] проекту «Української радянської енциклопедії», який був «підштовхнутий» виходом у світ першого тому «Української загальної енциклопедії», наприкінці 40-х та у 50-х рр. – з відновленням роботи над «Українською радянською енциклопедією», у 60-х – з підготовкою чотиритомної «Радянської енциклопедії історії України» (К., 1969–1972).

Звичайно, випуск в УРСР першого (1959–1965 рр.) і другого (1974–1985 рр.) видань «Української радянської енциклопедії» був визначним досягненням вітчизняної науки і культури, проявом демократизації суспільно-політичного життя. Одночасно він став значним проривом і у справі формування біографічних науково-довідкових ресурсів. Згаданим вітчизняним та діаспорним енциклопедіям на кілька десятиліть судилося відігравати роль головного друкованого ресурсу біографічної інформації. Українські автори також активно публікували свої біографічні статті у російських енциклопедіях.

Варто зазначити, що принципи добору імен до енциклопедій і до біографічних словників суттєво відрізняються. Енциклопедії «елітарніші» за своїм змістом, вони розкривають усі сфери людської діяльності через найважливіші досягнення, найбільш відомі імена. Усвідомлення цього стимулювало прагнення до розширення діапазону імен при підготовці і виданні більш докладних за охопленням матеріалу галузевих енциклопедій, словників і довідників, багатотомних праць, які містили важливі проблемно-тематичні сегменти національного історико-біографічного інформаційного ресурсу. До їх числа належали: ґрунтовне видання «Українські письменники. Біобібліографічний словник» (т. 1–5. К., 1960–1965); вже згадувана чотиритомна «Радянська енциклопедія історії України» (1969–1972 рр.). Вони хоча і мають значні ідеологічні обмеження, але все-таки вирізняються своєю унікальністю для радянської доби, високим науково-методичним рівнем і кількістю представлених імен як видатних діячів, так і маловідомих учасників історичних подій.

Принципове значення мало також започаткування, за ініціативою тодішнього заступника Голови Ради Міністрів УРСР, згодом – академіка НАН України П. Т. Тронька (1915–2011), 26-томного енциклопедичного зводу «Історія міст і сіл Української РСР» (К., 1969–1973), на сторінках якого вперше були широко оприлюднені тисячі імен співвітчизників – насамперед діячів регіонального, місцевого рівня, рядових учасників і свідків драматичних подій історії своєї Батьківщини. Незважаючи на зумовлену часом певну тенденційність у доборі

(і замовчуванні) імен, в книгах «Історії міст і сіл...» виразно виявилось притаманне традиціям української народознавчої гуманітаристики (хоча й не артикульоване тоді у повний голос) прагнення повернути історії її людські виміри, «заселити» минуле і сучасність реальними персонажами і створити інформаційний ресурс, який охоплював би події і значну масу імен співвітчизників на різних рівнях – від областей і міст до окремих сіл включно. В цьому плані згаданий багатотомник відчутно відрізнявся від формально-схоластичних за своїм характером книжок серії історій місцевих партійних організацій КПУ, хоча й вони містили значну кількість нових, раніше не згадуваних імен.

Недостатньо поцінованими сучасними дослідниками залишаються також численні видання 60–70-х рр. ХХ ст., присвячені героям і учасникам Великої Вітчизняної війни. Слід відзначити, зокрема, що тоді в усіх областях України було видано нариси про Героїв Радянського Союзу – уродженців краю. Вони, безперечно, ввели у науковий і громадський обіг велику масу імен людей із самої товщі народу, у зв'язку з чим і нині залишаються цінним джерелом для формування масштабного загальнонаціонального біографічного зводу, хоча, з іншого боку, на жаль, у найбільш концентрованому вигляді явили собою заідеологізований, парадно-шаблонний тип зразкового «життя» радянського патріота, нерідко позбавленого живих рис людської біографії.

Хоча і в обмеженому обсязі, у 60–70-х рр. ХХ ст. видавалися й довідкові праці, присвячені діячам літератури і мистецтва України – принаймні відомим і тим, чиї імена в очах влади не були пов'язані з небажаним для неї «буржуазно-націоналістичним» контекстом. Завдяки певній «політичній нейтральності» персоналії митців знайшли широке відображення у підготовленому П. М. Жолтовським (1904–1986) «Словнику-довіднику художників, що працювали на Україні в XVI–XVIII ст.» (К., 1963), а також у виданому 1973 р. академічному «Словнику художників України» [303]. У 1969 р. побачив світ створений О. І. Деєм (1921–1986) «Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.)». Також свого часу становив значний інтерес і мав резонанс серед наукової громадськості анотований «Алфавітний іменний покажчик» до виданого у 1973 р. за редакцією академіка В. І. Шинкарука (1928–2001) «Філософського словника», який фактично завдяки своєму авторитетові повернув до широкого наукового обігу в Україні чимало раніше замовчуваних імен представників вітчизняної філософської думки [328, с. 578–599]. Нарешті, знаковою подією для всієї української гуманітаристики, і для біографіки зо-

крема, став вихід у світ, хоча й у досить скороченому варіанті, фундаментального «Шевченківського словника», підготовленого під керівництвом академіка Є. П. Кирилюка (1902–1989) [336].

Водночас про видання фундаментальних біографічних словників універсального змісту як в Україні, так і на еміграції впродовж багатьох десятиліть ХХ ст. зовсім не йшлося. Причиною цього, на наш погляд, був не тільки і не стільки брак наукових сил та організаційних можливостей, скільки те, що створення такого біографічного зводу в якості неодмінної передумови передбачає визнання цілісності національного життя в усіх його політичних, соціальних і культурних проявах, тобто заперечує можливість довільного суб'єктивного добору одних імен і замовчування інших. До цього ні в Україні, ні на еміграції не були готові.

Незважаючи на це, сам собою процес «збирання імен», формування і систематизації розподілених ресурсів біографічної інформації – у формі підготовки матеріалів до окремих словників і довідників, серійних біографічних та біобібліографічних видань, створення музейних, архівних та бібліотечних каталогів і картотек, призначених для обмеженого кола користувачів масивів інформації, – тривав повсякчасно.

Ще на початку 30-х рр. у Львові Є. Ю. Пеленський (1908–1956) здійснив спробу підготовки біобібліографічного «Словника сучасних західноукраїнських письменників» [937, с. 80]. Зусиллями Д. В. Антоновича (1877–1946) і С. П. Наріжного (1898–1983), Музеєм визвольної боротьби України у Празі у 30-х – на початку 40-х рр. було зібрано понад 1 млн документів, експонатів, які містили величезний обсяг біографічної інформації про численних діячів Української революції та політичної еміграції [993]. Результати цієї роботи лише частково вдалося опублікувати у виданнях Музею та об'ємній праці С. П. Наріжного «Українська еміграція» (1942 р.) з 830 документальними світлинами [955]. Другій частині цієї книги, власне підготовчим матеріалам автора до неї, судилося побачити світ лише 1999 р. у Києві [954].

У повоєнні десятиліття осередками української діаспори було чимало зроблено для збирання, систематизації і публікації матеріалів як про визначних українців, так і про численних представників політичної і трудової еміграції. У цьому напрямі працювали не лише провідні українознавчі центри – Український вільний університет у Мюнхені, Українська вільна академія наук у США, організації НТШ у Європі та Америці, Українське історичне товариство, Гарвард-

ський та Канадський інститути українознавчих студій. Непересічний інтерес становить, зокрема, зібрання численних біографічно-просопографічних нарисів Є. Д. Онацького (1894–1979) про європейських і українських учених, політиків, митців, дипломатів [450], а також його авторська «Українська Мала Енциклопедія» (Буенос-Айрес, 1957–1967; існує у 8 та 16 книгах), хоча у ній власне персоналіям відведено не багато місця [1004, с. XV]. Історико-біографічний довідковий напрям дав й інші зразки ґрунтовних наукових публікацій [398]. Склалися мартирологи вояків УПА [313]. Значні за обсягом біографічні матеріали по закордонному українству були накопичені Редакцією Енциклопедії української діаспори у Чикаго. Узагальнюючим підсумком її роботи стала підготовка під керівництвом іноземного члена НАН України професора В. Маркуся, за підтримки Наукового товариства ім. Шевченка в Америці, матеріалів до «Енциклопедії української діаспори». Один її том завдяки зусиллям вчених тодішнього Центру етносоціології та етнополітології Інституту соціології НАН України члена-кореспондента НАН України В. Б. Євтуха і доктора історичних наук, професора В. П. Трошинського побачив світ ще у 1995 р. в Україні [209], а нещодавно ще один, присвячений українцям у Північній Америці, – у США (остання книга в Україні до цього часу практично невідома).

На жаль, у радянській Україні, починаючи від 30-х рр., інформація про досить широке коло діячів української історії і культури, особливо учасників національного руху, стала з ідеологічних міркувань, по суті, закритою, утаємниченою. Її ресурси дедалі більше накопичувалися у надрах каральних органів та цензурних установ (зокрема, у вигляді переліків осіб, про яких не можна було згадувати у відкритих публікаціях), партійних і державних органів, зосереджувалися у спеціальних фондах архівів, бібліотек і лише в наш час стали надбанням дослідників, широкої громадськості. Питання публікації матеріалів про тих визначних українців, які не підпадали під повну заборону, а також про оцінку їхньої діяльності, навіть у довідкових виданнях, вирішувалися іноді у досить «високих інстанціях», і не завжди позитивно.

Попри це, від часів «відлиги» другої половини 50-х – 60-х рр. ХХ ст. в Україні набирає сили видання різного роду біографічних збірників, насамперед присвячених не лише учасникам революційного руху, радянським і партійним діячам, героям Громадянської і Великої Вітчизняної воєн, але також і вченим, діячам культури та мистецтва. Проте цей простір творчої свободи був для українських дослідників-біографістів значно вужчим, ніж для їхніх колег із сусідніх

республік СРСР. Нечисленні спроби дослідників-біографістів та упорядників матеріалів до біографічних словників і біобібліографій – В. Т. Полека (1924–1999), П. П. Ротача (1925–2007), І. Г. Шовкопляса (1921–1997), В. Г. Сарбея (1928–1999), О. М. Апанович (1919–2000), Я. І. Дзири (1931–2009) та інших – на свій страх і ризик вийти за межі негласно встановлених кордонів незмінно приводили до тих чи інших заходів заборонного характеру.

Нерідко наукові та науково-популярні видання, матеріали до словників, довідники вилучалися з обігу через наявність у них одного-двох заборонених імен або «ідеологічних недоліків». Нині широко відомо, що така доля спіткала, зокрема, створений В. Т. Полеком «Біографічний словник письменників Прикарпаття», наклад якого було знищено у 1964 р. і який побачив світ лише у 90-х роках [266, с. 3–4]. У 1971 р. майже наприкінці публікації (на літері «Ю») було зупинено видання в «Архівах України» підготовленої П. П. Ротачем словниково-біографічної «Літературної Полтавщини», унікальної за кількістю нових імен, введених у словниковий фонд: всього авторові вдалося опублікувати тоді 577 персоналій [1008]. Власне, детально висвітлені В. С. Чишком на основі спогадів авторів ще у 1996 р. [1041, с. 121–124], ці приклади стали вже хрестоматійними.

Єдиним справді успішним і продовжуваним до наших днів проектом формування біобібліографічного ресурсу в радянській Україні став започаткований у 1968 р. Академією наук випуск біобібліографічної серії «Бібліографія вчених Української РСР».

Різного роду перепони мали значний негативний вплив на справу історико-біографічних та літературно-біографічних досліджень й публікацій загалом. Як наслідок, цей напрям вітчизняної гуманітаристики впродовж 70-х рр. ХХ ст. помітно згорнувся. До самої доби «перебудови» 80-х рр., коли поволі почали відступати старі обмеження і стереотипи, він являв собою велике поле нереалізованих творчих можливостей і задумів, що дуже гостро відчували представники наукової і творчої інтелігенції.

З формуванням нової суспільної атмосфери дослідники-біографісти почали все більше спрямовувати свої погляди на здобутки попередників, насамперед другої половини ХІХ ст. – 20-х та 60-х рр. ХХ ст. Тим паче, що впродовж багатьох попередніх десятиліть фактично не було простору для нових теоретичних і методичних напрацювань. Світовий же досвід формування ресурсів біографічної інформації у всій його багатоманітності, у постійних пошуках від-

повідності сучасній інформаційній парадигмі був в Україні в усіх своїх суттєвих подробицях майже невідомим.

Гаслом вітчизняної біографіки від самого кінця 80-х рр. ХХ ст. стало повернення до історичної пам'яті народу тривалий час замовчених і незаслужено забутих імен співвітчизників. Зі здобуттям Україною незалежності для цього відкрився справді необмежений простір. В країні з «невідомим» на той час минулим це зумовило дуже стрімкий, але й, за нашою оцінкою, досить суперечливий розвиток біографічних досліджень і публікацій. Бурхливість і розмаїтість процесів національного піднесення 90-х рр., загальна політизованість суспільства, продовження у ньому гострого ідейного протистояння суттєво позначилися на хаотичності і недостатньому методичному рівні історико-біографічних публікацій. Постаті відомих діячів минулого, жертв масових репресій доби тоталітаризму нерідко перетворювалися на політичні символи.

Як результат, більшість біографічних публікацій «перебудовної» доби і перших років незалежності України значною мірою знаходилися поза межами історичної науки, не привносячи нового науково обґрунтованого знання, хоча їх суспільно-політичне і культурне значення важко переоцінити. У багатьох тодішніх публікаціях відчувався брак чітких сучасних світоглядних орієнтирів, що загрожувало вітчизняній біографіці повторенням «ходіння по зачарованому колу» давно віджилих стереотипів: ідеологізованих оцінок і одномірного, схематичного зображення особистості; романтичної героїзації козацької старшини; етнізації національної історії; зображення долі українських діячів як безупинного страждання від «метафізичного», містичного зла, привнесеного сусідніми державами; акцентування на «нереалізованості» потенціалу особистості; протиставлення «національно свідомого» заходу України «несвідомому», «зрусифікованому» сходу тощо.

Проте за всієї неоднозначності науково-методичного рівня, при масі інших недоліків, особливо притаманних регіональним виданням, безумовне значення біографічних публікацій першого десятиліття незалежності України полягало у введенні ними до наукового обігу нових (або поверненні «забутих») імен і біографічних матеріалів. Це об'єктивно зробило їх основою для майбутнього, більш ґрунтового пошуку.

Водночас не можна не помічати, що від середини 90-х рр. ХХ ст. та в перші роки ХХІ ст. в українській біографіці і, можливо, насамперед у її словниково-довідковому напрямі, яким опікується історична біографістика, виразно ви-

малювалися й деякі нові кризові явища, що мають світоглядне підґрунтя і вимагають пильної уваги фахівців і громадськості. Їх джерело слід шукати у тій площині, де історична біографіка перетинається з проблемами сучасного суспільно-політичного вибору України між елітарно-олігархічною і демократичною моделями розвитку, пошуками громадянського ідеалу. З другої половини 90-х рр., саме тоді, коли суспільній думці України почали настійливо нав'язувати ідеї виключної ролі національної еліти в розбудові державності, на видавничій практиці відчутно позначилися офіційно-«державницькі» ідеологічні впливи і вимоги олігархічно-кланового режиму, який всілякими засобами утверджував свою зверхність над інститутами громадянського суспільства, а також прагнення новоявлених економічних і політичних «еліт» до легітимізації, шляхом механічного «прилучення» імен своїх представників до скрижалей багатовікової історії та культури України. Ця ситуація породила численні, видані з великою претензією, парадно-офіційні «золоті книги» еліти (загальнодержавного, а ще більш невисокого ґатунку – обласного, міського та районного масштабу), де поряд з біографіями дійсних героїв нашої історії і світочів культури, а також персоналіями поважних вчених і митців сучасності постали «житія» нових господарів України. Такі речі, безумовно, були відвертою профанацією національних цінностей.

Зрозуміло, і в рамках подібних проектів професійним історикам-біографістам, які залучалися до їх реалізації, подекуди вдалося написати чимало цікавих, якісних з методичного погляду науково-популярних біографічних нарисів про достойників минулого. Насамперед це стосується першого видання, випущеного видавництвом «Євроімідж» до 10-ї річниці незалежності України в рамках Національного проекту «Золота книга української еліти» у серії «Золоті імена України», – меморіального альманаху «Видатні діячі України минулих століть» [413]. Біографічні нариси до цієї книги, підготовлені, головним чином, зусиллями науковців Інституту історії України НАН України та Інституту біографічних досліджень НБУВ у подальшому стали основою і для наступних, більш розширених публікацій [430, т. 1–2; 449]. Слушно для розвитку вітчизняної довідкової біографіки роль відіграла, зокрема, постановка, в процесі роботи над ними, низки мало опрацьованих на той час у теоретичному та методичному плані питань щодо відбору імен до першої сотні, трьохсот, п'ятисот, тисячі найважливіших діячів, котрі можуть репрезентувати минуле України, пошуку оптимального балансу між представниками різних сфер люд-

ської діяльності, стислого розкриття життєписів засобами емоційної історичної есеїстики, шляхів органічного включення в український контекст діячів неукраїнського походження, добору іконографічного та допоміжного ілюстративного матеріалу. Проте не можна не відзначити й деякі негативні моменти. Бізнесово-комерційний стиль підготовки більшості презентаційних видань диктував свої вимоги, які нерідко мали більше значення, ніж пропозиції фахівців. Звідси – суб'єктивізм і заперечення необхідності концептуальної визначеності і цілісності книг, знеособлення автури, відверто проголошуваний видавцями курс на компіляторське ремісництво. Показово, що наукова громадськість і в Україні, і, особливо, в українській діаспорі від початку зустріла подібні видання значною мірою негативно, як «типово совєцькі».

Наразі видання такого репрезентативного типу своє історичне завдання виконали і з наукового погляду вичерпали себе. Справа в тому, що вони, по суті, за своїми концептуальними засадами, були поверненням до того, що вітчизняна, а надто світова біографістика давно пройшли. Причому поверненням у формі явного епігонства. Якщо шукати їм аналогії в українській біографістиці, то пригадуються ще публікації О. М. Лазаревського (кінець ХІХ ст.), а у біографістиці російській (вона «стартувала» значно раніше!) – взагалі альманахи і збірники першої половини ХІХ ст. і навіть ХVІІІ ст.

Однак тогочасні видання дійсно прокладали нові перспективні шляхи майбутньому розвитку наукової довідкової біографістики. Сучасні ж «меморіальні альманахи» переважно мають лише парадно-презентаційне значення, нічого суттєвого не додаючи до наукового осягнення українського минулого. У них не містяться нові важливі імена і факти, дослідник не може звернутися до них як до джерел. До того ж і читачеві ці видання, розраховані на нову суспільну «еліту», практично не доступні, та й не потрібні. Саме через це зазначені видання стали книгами без масового читача, хоча вони подекуди й досі продовжують виходити друком дуже обмеженими накладками, обертаючись у вузьких колах їх замовників.

Безумовно, інформаційно-іміджева книжкова продукція, присвячена діячам сучасності, не лише має право на існування, а навіть конче необхідна, але без подібної хворобливо-штучної прив'язки до історико-меморіальної літератури. Єдиним винятком тут можуть бути книги, присвячені сучасникам – діячам науки, літератури, мистецтва, культури, тобто галузей, де суттєво важливим є виявлення традицій, творчої наступності й органічного зв'язку поколінь, але

сама їх проблематика й без того повністю знаходиться поза сферою «парадної» іміджево-рекламної літератури.

Іншим явищем, яке вимагає подолання, є невинуватена консервація переважання в українській словниково-довідковій літературі, історичних збірниках та краєзнавчих альманахах жанру белетристичного, популярного біографічного нарису. З'явившись в другій половині ХІХ ст., коли тільки-но починалось збирання точних, науково вивірених біографічних відомостей про більшість героїв нашої історії, часто в якості першої біографічної розвідки, популярний нарис був органічною частиною здобутку біографічної науки. Велику позитивну роль цей жанр відіграв і за часів «перебудови» 80-х рр. ХХ ст. та становлення незалежної української державності, коли йшлося про відродження історичної пам'яті народу, повернення багатьох незаслужено забутих і замовчуваних імен співвітчизників. Нині ж, будучи в переважній більшості продуктом більш або менш майстерної компіляції, не вносячи нічого нового у розвиток джерельної і фактологічної бази, навіть позбавлений бібліографічних посилань, він все більше стає повторенням одного й того ж, добре відомого раніше, тобто тупцюванням на місці. На наше переконання, короткий біографічний нарис нині має право на існування або як суто популярний, освітянський, розрахований на певну аудиторію і, відповідно, опрацьований з урахуванням вимог сучасної педагогіки і вікової психології (до чого, як правило, дуже далеко), або ж як біографічне філософське есе, що окреслює нові грані розуміння певної особи, результатів її діяльності, місця в історичному та культурному процесі з висоти сучасного досвіду. Однак право на створення подібних есе, на нашу думку, мають лише глибокі дослідники.

Яскравим унаочненням «холостого ходу» біографічно-видавничої справи стали все нові й нові перевидання нашвидкуруч скомпільованих біографічних збірників типу «100 імен», «300 імен» і т. п., що створювалися на комерційних або спонсорських засадах, нерідко з метою реклами меценатів або громадсько-політичних організацій. Актуальної, науково опрацьованої інформації вони, за рідкісними винятками, не містять, в своїй основі являючи собою кальку з російських комерційних загальноосвітніх серій не дуже високого злету, і повинні розглядатися практично повністю за межами власне наукової словниково-довідникової літератури. Поява перших з них у 90-х рр., безумовно, мала позитивне значення і отримала схвалення громадськості. Проте на сьогодні книжки такого типу своє пізнавальне і виховне завдання значною мірою вже виконали

і вичерпали себе. Слід особливо зауважити, що видання подібних «сотенників» особливо вразливе тим, що завжди вимагає певної надлишкової уніфікації подання матеріалів, а досягти його при висвітленні біографій осіб, які працювали в різних царинах людської діяльності, дуже важко: кожна з них вимагає своїх підходів, структури й обсягів біографічних нарисів. До того ж напрацювання, здійснені в Інституті біографічних досліджень НБУВ у середині першого десятиліття ХХІ ст., зокрема у зв'язку з тодішнім урядовим проектом створення у Києві біля Маріїнського палацу Алеї видатних діячів України, засвідчили, що «сакральну» кількість – 100 імен – взято за основу абсолютно штучно. Вона насправді зовсім не є репрезентативною для розкриття пантеону видатних національних діячів або представників якоїсь певної сфери людської діяльності. Неупереджений аналіз виявив, що для кожної нації більш відповідним реаліям її історії та культури є добір, скажімо, 10–20 або, у більш широкому плані, 30–50 найвизначніших представників. Поза цими числами крайній, не підкріплений жодними ґрунтовними аргументами суб'єктивізм у відборі (включати до переліків ту чи іншу більш-менш рівноцінну за значенням особу) зникає лише після 300–350 імен. З цього необхідно зробити той висновок, що і популярні, і наукові збірники будуть корисними, лише маючи певне конкретно визначене вузьке проблемно-тематичне або ж регіональне спрямування, пізнавальну і наукову новизну. Кількість представлених у них персоналій не повинна обумовлюватися будь-якими наперед визначеними «круглими» числами. Її мають визначати, з одного боку, сам матеріал, з іншого – звичайно, організаційні можливості упорядників і видавців.

Проте нині вже можна констатувати, що провідні шляхи розвитку української наукової біографіки впродовж останніх 10–15 років впевнено пролягли поза згаданими вище малоперспективними напрямками. Попри «хвороби зростання» поступово формувалися умови для справді масштабного піднесення біографічних досліджень високого наукового рівня, а також для випуску ґрунтовної науково-популярної продукції, призначеної для освітньо-виховних завдань. Першим етапом цієї роботи стало написання науковцями численних біографічних розвідок, нарисів різного формату, статей, що друкувалися в історичних та літературознавчих журналах, біографічних збірниках та історико-культурних альманахах.

Ще з початку 90-х рр. ХХ ст. по всій країні, незважаючи на дуже обмежені на ту пору фінансові та організаційні можливості, розгорнулася підготовка

численних регіональних та галузевих біографічних словників і довідників, генеалогічних збірників, історико-біографічних краєзнавчих праць, бібліографій біографічних видань. Серед них було чимало книг, іноді присвячених окремим установам, організаціям та навчальним закладам, розрахованих на введення до наукового обігу якомога більшої кількості імен [443; 31; 844; 193; 235]. Особливе місце серед словникових біографічних видань належить працям, підготовленим на високому науково-методичному рівні в академічних і відомчих науково-дослідних установах та провідних університетах України [183; 465; 1007; 41].

Цікавим досвідом формування розподіленого друкованого довідкового ресурсу стала серія, яка одержала назву «Харківського біографічного словника». Створена головно завдяки зусиллям відомих діячів освіти і культури Слобожанщини Валентини Іларіонівни та Катерини Вікторівни Астахових за участю цілого ряду видавництв, вона увібрала в себе окремі видання, присвячені діячам цілого спектру сфер життя Харкова як визначного центру науки, освіти і культури впродовж останніх століть: очільникам краю [453] та Харківського навчального округу за імперської доби [427], церковним ієрархам [405], ректорам Харківського університету [460], визначним педагогам [418], – а також окремі персональні біографічні нариси [422].

Впродовж останніх десяти – п'ятнадцяти років опубліковано також нові покажчики фондів, зокрема особових, архівів і бібліотек України, які суттєво розширюють біобібліографічні науково-інформаційні ресурси України. Серед них особливо слід відзначити путівники і покажчики Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України [496], Інституту рукопису [493] та Інституту архівознавства [486] Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, Відділу рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України [495]. В сукупності вони заклали міцну фактологічну і концептуальну основу, завдяки наявності якої лише й можливий успішний розвиток довідкової біографічної справи, формування в сучасній Україні електронних ресурсів біографічної інформації.

Для сучасного розвитку української наукової біографіки є показовим, що процес підготовки й видання довідкових видань різних видів все більше спирається на випуск ґрунтовних історико-біографічних та літературно-біографічних праць монографічного характеру, як укоріненого в традиціях української академічної науки описово-аналітичного характеру [1014; 1024; 1007; 1022], так і позначених сміливими новаторськими підходами [947; 957; 945; 944].

У підсумку, ми є свідками того, як на противагу елітарним і етатистським тенденціям українські вчені-гуманітарії, біографісти і краєзнавці-аматори від перших років незалежності зробили все, щоб спрямувати розвиток української біографіки у традиційно притаманне вітчизняній гуманітаристиці демократичне, народознавче річище. В біографічній літературі вдалося уникнути неприйнят-ного духові українського громадянства шляхетсько-аристократичного ухилу. Зокрема, біографіка та генеалогія української козацької старшини, шляхти та дворянства теж вивчаються нині в реаліях їх ролі в історичному та культурному поступі України, без тої екзальтованої і хворобливої фетишизації, якої ця про-блематика, без перебільшення, набула в деяких сусідніх державах.

Значною мірою подолано успадковані від минулого рангово-номенк-латурні підходи до формування реєстрів імен довідково-біографічних праць. Центральним героєм сучасної української біографіки і персонажем історико-біографічних довідкових видань стала національно свідомо, патріотично нала-штована особистість – інтелігент, вчений, митець, освітянин, громадський діяч, воїн, борець за національне визволення, – яка своєю працею, громадянською позицією і самовідданим служінням справі зробила реальний внесок у розбу-дову України, різних сфер її суспільно-політичного, державного, соціально-економічного і духовно-культурного життя.

Протягом останнього десятиліття вітчизняна біографіка поступово по-збувається також успадкованих від радянських часів та від літератури україн-ської діаспори традицій оцінювати постаті минулого крізь призму певних на-перед визначених ідеологічних стереотипів, різко поділяючи їх на позитивні і негативні персонажі – «вірних синів України» і її ворогів, героїв і «зрадників». Крім того, вона сама чимало сприяє вивільненню гуманітарного знання в цілому від схематизму старих умоглядних поглядів. Змінився і стиль викладу матері-алів. Все більше місце у біографічних виданнях посідають елементи просопо-графії, що дозволяють розкривати персоналії у всій стереоскопічності їх люд-ських вимірів, динаміці особистісного розвитку. У найбільш радикальній формі прагнення до реконструкції реальних, позбавлених ідеологічних нашарувань і «забронзованості» історичних постатей, а разом з тим і до осягнення вітчиз-няного минулого в усій його складності і суперечливості виявилось у працях, позначених впливом ідей європейського постмодернізму, спрямованих на «де-конструкцію» усталених міфів і стереотипів (С. Д. Павличко, Н. М. Яковенко, О. П. Толочко та ін.).

При цьому принципово важливою світоглядною засадою сучасної української біографіки, що визначає основи всієї довідково-біографічної справи і, в ширшому розумінні, формування ресурсів біографічної інформації, є визнання цілісності українського світу в усіх його трагічних протиріччях і суперечностях, протистоянні політичних сил, різноманітних і різновекторних соціальних і регіональних вимірах, в усьому поліетнічному, багатомовному і культурному розмаїтті. Не менш важливе теоретичне і практичне значення має вироблення засад висвітлення у біографічних виданнях і довідковій літературі біографій діячів неукраїнського походження шляхом органічного включення їх в контекст життя українського поліетнічного соціуму або життєдіяльності громад етнічних меншин України. Утвердження таких підходів стало можливим, значною мірою, також завдяки рішучому їх відстоюванню у теоретичних і методичних напрацюваннях науковців Інституту біографічних досліджень НБУВ В. С. Чишка [1041, с. 129–148; 1042], Н. П. Романової [1005; 980], В. І. Попова [987; 993; 971].

Зазначене обумовлює широкий дослідницький діапазон української довідкової біографіки: від князівських і аристократичних родів, ієрархів церкви до діячів революційного руху, від борців за національну незалежність до функціонерів радянсько-партійного апарату. В Україні нарешті вивчається і висвітлюється в біографічній літературі діяльність представників усіх політичних таборів, несумісних і конфліктних між собою в межах кожної історичної доби, хоча слід визнати і певну кон'юнктуру зосередженість молодих науковців лише на постатях представників національно-культурного і національно-визвольного рухів, особливо на рубежі ХХ–ХХІ ст., суттєве зменшення уваги до діячів радянських часів, що певною мірою суперечить інтересам історичної науки. Українська біографістика охопила представників всіх станів, соціальних верств суспільства: від князів, козацької старшини, дворянства, провідних промисловців і підприємців до найбільш демократичних прошарків – селянства, рядового козацтва, купецтва, міщанства, робітників, народної інтелігенції.

Серйозним здобутком вітчизняної біографіки у роки незалежності є і те, що вдалося в цілому позбутися синдрому меншовартості, пригніченості українства, який тяжів над вітчизняною гуманітаристикою тривалий час. Всім пам'ятно, як від 60-х рр. і до самої середини 90-х рр. у багатьох біографічних працях акцентувалося на стражданнях українських діячів під ударами російського царату, демонізувався образ Росії і СРСР там, де у цьому не було жодної

потреби. Нині ці ламентатії змінилися позитивним викладом діянь українських достойників, що і повинно було статися зі здобуттям Україною незалежності.

Важливим позитивним надбанням української біографіки слід вважати також поступовий відхід від національно-політичної заангажованості, прямо-лінійних уявлень про те, що біографія «має виховувати». Твір біографіста радше має допомогти читачеві навчитися розуміти іншу людину, іншу епоху, шукати спільне й відмінне і тим самим вчитися розуміти себе і свій час. Тобто дійсно йдеться про виховання, але не через дидактику і моралізаторство, а через піднесення гуманітарної культури особи. Проте ці завдання української біографічної науки ще вимагають розбудови належного теоретичного і методичного підґрунтя, зокрема в напрямку поєднань зусиль біографістики і педагогіки, вікової психології, культурології та інших наук.

Згадані теоретичні та методичні здобутки, введення до науково-інформаційного обігу багатьох тисяч імен співвітчизників, наявність ґрунтовних напрацювань по персоналіях відомих діячів дозволили провідним академічним науковим установам на рубежі століть приступити до реалізації довідкових біографічних проектів словникового і енциклопедичного характеру. До перших вагомих досягнень у розвитку сучасної вітчизняної довідкової біографіки належить вихід у світ багатих на біографічні матеріали енциклопедичних праць: однотомної «Малої енциклопедії етнодержавознавства» за редакцією академіка АПрН України Ю. І. Римаренка, навіть незважаючи на певну її компілятивність [230]; 4-го тому вже згадуваної нами раніше «Енциклопедії української діаспори»; укладеного Інститутом історичних досліджень Львівського національного університету імені Івана Франка «Довідника з історії України», який спочатку з'явився у двох частинах, а невдовзі був перевиданий однією книжкою [199]; продовжуваної серії біографічних довідників «Українська журналістика в іменах», створеної зусиллями вчених Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника НАН України під керівництвом члена-кореспондента НАН України М. М. Романюка. На окрему згадку заслуговує також підготовлена в Інституті держави і права ім. В. М. Корецького НАН України під керівництвом академіка НАН України Ю. С. Шемшученка шеститомна «Юридична енциклопедія» [346], удостоєна Державної премії України в галузі науки і техніки. Біографічні статті її хоча і не численні, але вводять до широкого науково-інформаційного обігу нові імена й містять докладні відомості про життєвий шлях відомих вітчизняних правознавців минулого і сучасності.

Проектом принципово більш високого рівня стала багатотомна «Енциклопедія історії України» (ЕІУ), що видається Інститутом історії України НАН України за редакцією академіка НАН України В. А. Смолія починаючи з 2003 р. [204]. Саме вона є нині головним друкованим інтегрованим ресурсом історико-біографічної інформації, представленим нині вже і в електронній версії у мережі Інтернет. Характерною рисою цього видання, план-проспект якого в процесі підготовки кілька разів переглядався, є постійне, від тому до тому, збільшення обсягу біографічних статей, розширення тематичного діапазону персоналій.

Нарешті, неоціненним внеском у розвиток сучасних національних біографічно-інформаційних ресурсів є вихід у світ перших дванадцяти томів «Енциклопедії сучасної України» (ЕСУ), що охоплює часовий проміжок між останніми десятиліттями ХІХ та початком ХХІ ст. Незважаючи на помітну тематичну незбалансованість її біографічного сегменту, вона важлива тим, що поряд з відомими іменами містить величезну масу таких, які раніше ніколи не вміщувалися у словниках, довідниках і науковій літературі. Вони взяті з першоджерел або ж запропоновані численними кореспондентами з регіонів, що є принципово важливим прогресивним методом формування сл вників (реєстрів імен) енциклопедичних та довідкових біографічних видань. Вже 1-й том «Енциклопедії сучасної України» (К., 2001), в якому було вміщено понад 1570 біографічних статей (переважно про наших сучасників та зарубіжних діячів), задав біографічній частині нової енциклопедії параметри, які можна порівнювати із сучасними зарубіжними зразками.

Вагомою є біографічна складова й інших галузевих енциклопедій, підготовка яких здійснюється в Україні. Серед них – «Українська музична енциклопедія», з величезною масою персоналій, започаткована Інститутом мистецтвознавства, фольклористики і етнології ім. М. Т. Рильського НАН України у 2006 р. Вона особливо вирізняється оригінальністю форм побудови і насиченою інформативністю матеріалів про життєвий і творчий шлях діячів музичної культури, композиторів і виконавців, що відповідає специфіці мистецької галузі. В Інституті літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України під керівництвом академіка НАН України М. Г. Жулинського ведеться підготовка багатотомної «Шевченківської енциклопедії». Розгорнуто роботу над іншою великою персональною енциклопедією – «Франківською». Продовжується опрацювання «Української літературної енциклопедії», перші томи якої, видані ще у радянські часи, з огляду на нові реалії, конче потребують переробки і нового видання.

У першому десятилітті ХХІ ст. з'явилася й низка ґрунтовних галузевих біографічних словників і довідників високого академічного рівня, у яких матеріали подано у значно більш широкому діапазоні, ніж це можливо в енциклопедичних зводах. Йдеться, насамперед, про видання Інституту історії України НАН України, котрий є безсумнівним лідером підготовки монографічної і довідкової біографічної літератури, як за її теоретичним і методичним рівнем, так і за чисельністю випущених праць. Серед них на особливу увагу заслуговують продовжувані у кількох частинах випуски біобібліографічних довідників серії «Українські історики» [192; 324]. У 2006 р., до 70-річчя від часу заснування інституту було видано також фундаментальну ювілейну історичну працю, основну частину якої – майже 400 сторінок – займає розділ «Personalia». Це розлогі нариси про відомих вчених інституту – членів Академії та біографічні статті майже про всіх наукових працівників за весь час існування установи [215]. Значною мірою ця книга стала зразком підготовки суто наукових, без презентаційного ухилу ювілейних видань, присвячених науковим установам і їх працівникам.

Напрацювання в процесі підготовки згаданих енциклопедичних та словникових видань фактичних матеріалів і методичного досвіду, безумовно, створило сприятливі умови для створення інтегрованого фундаментального національного біографічного зводу – подібного за кількістю персоналій до тих, що вже побачили світ у багатьох зарубіжних країнах.

Слід нагадати, що сама по собі ідея створення багатотомного українського біографічного зводу постала на гребені національно-культурного піднесення ще на початку 90-х рр. ХХ ст., помітно випереджаючи внутрішню логіку розвитку наукового процесу. Вона розумілася на ту пору як відновлення і безпосереднє продовження роботи над фундаментальним Українським біографічним словником, започаткованої свого часу Біографічною комісією УАН–ВУАН. Проте вся подальша діяльність створеного в структурі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського спеціалізованого підрозділу – Інституту біографічних досліджень, поглиблене вивчення його співробітниками історії довідкової біографічної справи, зарубіжного й вітчизняного досвіду, теоретичних, методичних і практично-організаційних проблем підготовки біографічних словників виявили вторинний і «наздоганяючий» характер проекту багатотомного друкованого словника відносно досягнень сучасної світової біографіки, його невідповідність інформаційній парадигмі суспільства знань, яке формується на наших очах.

* * *

Нагромаджений впродовж століть багатий і дуже різноманітний досвід нагромадження, опрацювання, систематизації, публічного представлення та використання рукописних і друкованих ресурсів довідкової біографічної інформації становить значний теоретичний і практичний методично-організаційний інтерес для сучасності й для забезпечення подальшого поступу біографічно-інформаційної справи. Він є важливим як взірць невпинного переосмислення цілей і завдань довідково-біографічної роботи, вдосконалення її форм і методів, приклад становлення й розвитку нових видів довідково-інформаційних ресурсів, їх внутрішньої методичної, змістової та стильової еволюції, виходу на домінуючі позиції у довідковій справі і поступової зміни цих домінант. Для сучасних дослідників, упорядників ресурсів, видавців, спеціалістів бібліотечно-інформаційної галузі повчальним є досвід одночасного існування й розвитку різних видових форм довідкових біографічних видань, їх взаємозв'язків і взаємовпливів, а також використання раніше напрацьованих матеріалів для підготовки нових видань. Він є важливим для розуміння продуктивності паралельного формування у наш час найрізноманітніших видів ресурсів біографічної інформації: універсальних, національних, регіональних, тематичних, галузевих; одночасно – історико-меморіальної та поточної біографіки; фундаментальних ресурсів високого академічного рівня і поряд з ними – суто практично-інформаційних, а також освітянсько-культурницьких ресурсів, – оскільки всі вони мають у науковій, культурній та суспільно-політичній сферах суттєво відмінні функції і, здебільшого, різні читацькі аудиторії.

У цьому плані розвиток уявлень про глибину часової тягlosti європейської і світової традиції формування довідкових ресурсів біографічної інформації, велике різноманіття її до-словникових видових форм має особливе значення для максимально повної інтеграції надбань далекого минулого в сучасний електронний інформаційний простір з використанням можливостей, створених новітніми технологіями.

До числа головних уроків, здобутих впродовж століть, належить також відповідність створюваних ресурсів науково-інформаційній парадигмі доби. Позначені духом Просвітництва ранні біографічні збірники, альманахи та словники обраних біографій були покликані до життя початковими етапами становлення нової європейської науки. Багатотомні словники, енциклопедії та довід-

ники доби панування позитивізму, що тяжіли до подання розлогих життєписів, належали часові, коли подібні видання ще залишалися основним джерелом біографічних знань. Однак вже наприкінці ХІХ ст. вони вичерпали себе, остаточно поступившись у інформативній ефективності численним статейним та монографічним дослідженням, стислим біобібліографіям. Цей досвід, на нашу думку, переконливо свідчить про приреченість у наш час спроб повторення грандіозних багатотомних словникових проєктів минулого на організаційний та методичний неуспіх. Про це, зокрема, красномовно свідчить історія видання деяких, започаткованих десятки років тому, національних біографічних словників (наприклад, французького, італійського, польського), й досі далеких від завершення. Свідченням цього є також вимушене розгортання, особливо у першій половині ХХ ст., систематичного видання томів-додатків до багатьох багатотомних словників, а також томів, що містили їх стислий виклад. Вже у ХХ ст. почали вимальовуватися контури принципово нової інформаційної парадигми, яка вимагала швидкого формування стислих за формою, але максимально насичених інформацією ресурсів, що відображають найновіші результати наукових досліджень. Інформація словникових видань почала розглядатися все більше як «ключ» до пошуку читачами найсвіжіших наукових та документальних публікацій. Зазначене остаточно визначило кризу «великих словників» і висунуло завдання принципово нового рівня складності перед біобібліографією, з якими вона за часів панування друкарської культури вже не могла впоратися. Все це обумовило необхідність наполегливого пошуку нових форм і засобів роботи і, зрештою, стимулювало прискорення використання комп'ютерних технологій у інформаційно-біографічній справі в бібліотеках на той час, коли вони ще мало застосовувалися в інших сферах гуманітарної інформації.

ЕЛЕКТРОННІ ДОВІДКОВІ БІОГРАФІЧНІ РЕСУРСИ
У СВІТОВОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ: СТАНОВЛЕННЯ,
ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ

Метою цього розділу є аналіз світового досвіду, нагромадженого в процесі становлення та розвитку електронних ресурсів біографічної інформації, основних етапів та напрямів еволюції їх форм і методів розбудови. Важливим для нас є виявлення генетичних зв'язків якісно нового етапу розбудови ресурсної бази з попередніми, місця і значення методичних і організаційно-технічних напрацювань інформаційно-біографічної та бібліотечної бібліографічної справи доби друкарської культури для розбудови сучасних електронних ресурсів, їх позитивного, а подекуди й негативного, гальмуючого впливу на цей процес, а отже, меж і особливостей використання. Завданням особливого практичного значення є з'ясування реального рівня використання у біографічній довідково-інформаційній справі можливостей, створених новітніми технологіями, позитивних і негативних тенденцій, які виявилися останнім часом і мають потенціал для подальшого розвою, і визначення на цій основі додаткових форм і методів роботи, які можуть бути запроваджені у практику, зусиль, необхідних для збереження і примноження високих науково-методичних традицій, розвинутих попередніми поколіннями дослідників, видавців, працівників бібліотечно-інформаційної сфери.

3.1. Генеза електронних ресурсів біографічної інформації (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)

Зародження і формування електронних ресурсів біографічної інформації слід розглядати як невід’ємну і важливу складову загального процесу становлення й розвитку сучасного світового віртуального гуманітарного простору. Від самої появи електронних продуктів на жорстких носіях, у внутрішніх мережах бібліотек, архівних та музейних установ, дослідницьких центрів, а також у мережі Інтернет, історико-біографічна і сучасна інформація посіла вагоме місце в інформаційних ресурсах як універсального, так і галузевого, проблемно-тематичного спрямування.

При величезній кількості створених у світі впродовж практично двох десятиліть електронних ресурсів з біографічним наповненням (а їх нараховується нині вже десятки тисяч) далеко не всі з найперших за часом започаткування збереглися до нашого часу, тим паче у незмінному вигляді.

Говорячи про витоки віртуальної біографічної довідкової справи, варто згадати розгортання з останнього десятиліття ХХ ст. багатомовних популярних універсальних енциклопедій, що були важливим ресурсом пізнавальної біографічної інформації. Серед них особливе місце належало першій великій онлайн-енциклопедії «Encarta», започаткованій корпорацією «Microsoft» ще у 1993 р. з використанням матеріалів американської «Collier’s Encyclopedia», яка видавалася від 1952 до 1998 р. [763], а згодом і низки інших енциклопедичних праць. Вона мала майже десяток різномовних версій і проіснувала до 2009 р., потім остаточно поступившись «Вікіпедії» як набагато сильнішому конкурентові. Нині «Encarta» поширюється, зокрема й російською мовою, лише як законсервований продукт «до запитання». До речі, з тієї ж самої «Collier’s Encyclopedia» постала у 2000 році й популярна російськомовна універсальна онлайн-енциклопедія «Кругосвет» (<http://www.krugosvet.ru>), яка продовжує існувати дотепер, швидко зростаючи за рахунок питомо російських матеріалів. Вона теж досить щільно, хоча і з великими невинуватими лакунами, насичена статтями по персоналіях діячів всіх часів і народів. Подібною за організацією, теж з елементами медіа, стала і започаткована в Росії 1998 р. «Мегаенциклопедия Кирилла и Мефодия» (<http://www.megabook.ru>), а також чимало інших популярних електронних енциклопедій по всьому світові.

Стрімкий розвиток Інтернету, зростання потужних інформаційних корпорацій дозволили у багатьох країнах розгорнути розбудову власних національних онлайн-освітніх і науково-інформаційних ресурсів гуманітарного спрямування, насичених біографічною інформацією.

Аналіз найбільш ранніх електронних ресурсів, сформованих ще у 90-х рр. ХХ ст., свідчить, що генетично вони пов'язані насамперед з універсальними енциклопедичними виданнями – як науковими, так і, переважно, науково-популярними. Укладання спеціальних електронних баз біографічної та біобіографічної інформації, заснованих на інтеграції даних різних джерел, розпочалося пізніше. У цьому є своя внутрішня логіка, яка відображає процес поступу дослідницької та видавничої довідково-інформаційної справи.

«Перше покоління» електронних ресурсів, що містять біографічну інформацію, почало формуватися у країнах Європи й Америки наприкінці ХХ ст., переважно на основі безпосереднього відтворення в електронній формі текстів біографічних статей і довідок з надрукованих у різні часи довідкових видань – словників та енциклопедій. Такий спосіб їх розгортання був як для великих інформаційних корпорацій, так і дрібних дослідницьких та культурно-освітніх осередків найбільш простим і зручним та дозволяв легко зробити надбанням широкого загалу порівняно мало доступні довідкові книжкові видання, тим самим задовольнивши першочерговий суспільний попит.

Нині, через швидкість змін, що відбуваються в електронному інформаційному просторі, майже забулося, що все це вирросло, значною мірою, з практики бібліотечно-бібліографічної роботи. Адже завдання забезпечення надійної навігації у зростаючому потоці біографічних публікацій невпинно набувало для бібліотечних установ все більшої гостроти впродовж тривалого часу, ще з ХІХ, а надто у ХХ ст. За доби друкарської культури найвищий рівень впорядкування і систематизації накопичених матеріалів досягався шляхом підготовки ґрунтовних біобібліографічних та іменних покажчиків і оглядів літератури. З початку ХХ ст. у Європі й Америці розгорнулося їх системне оновлення і перевидання. Однак друга половина, а особливо останні десятиліття ХХ ст. показали, що цими традиційними засобами забезпечити читачеві пошук необхідних йому біографічних праць і матеріалів, насамперед опублікованих у старих та рідкісних виданнях, новітніх малотиражних збірниках, стає дедалі важчим. Отже, потреба застосування автоматизованих пошукових систем по інформаційних ресур-

сах у біографіці, як і в деяких інших напрямках гуманітаристики, цілком визріла ще за докомп'ютерної доби. Сформувалася певна кризова ситуація, яка не давала можливості досягти необхідної повноти й цілісності поля біографічної інформації, її доступності.

Біобібліографія за цих обставин звернулася передусім до загального набутку бібліографічної справи – використання фотографування та мікроформування бібліотечних каталогів та картотек, що деякою мірою спрощувало пошук необхідної інформації, а крім того, давало можливість донести дані до віддаленого читача.

Показовим у цьому розумінні є розгортання наприкінці ХХ ст. провідними світовими бібліотечними та архівними установами інформаційних бібліографічних та біобібліографічних ресурсів на *мікрофішах* – найбільш досконалих і ємких на ту пору носіях текстової і графічної інформації. Мікрофіші, які подекуди збереглися в бібліотечному й архівному вжитку й донині, являють собою фотографічні пластинки розміром з поштову листівку, на кожна з яких вміщуються знімки, як правило, 465 сторінок тексту. За допомогою спеціальних пристроїв відзняті тексти збільшуються на екрані і можуть бути прочитані та роздруковані на папері [1068, р. 14]. Зрозуміло, пошукова зручність мікрофіш була відносною, але певне прискорення роботи вони користувачам все-таки забезпечували. На практиці використання мікроформ незмінно вимагало додаткової навігації і супроводжувалося підготовкою стислих друкованих покажчиків (індексів) до них.

Саме на основі цього досвіду зародилася і реалізовувалася – спочатку у досить локальних проектах, зокрема, у найбільших світових бібліотеках, таких як Бібліотека Конгресу США, Британська бібліотека, в провідних університетах країн Західної Європи та США – ідея збирання, систематизації та поширення на мікроформах довідкових біографічних матеріалів.

Першим інформаційно-біографічним проектом справді міжнародного значення, якому згодом судилося трансформуватися в електронну форму, став заснований ще у 1982 р. главою німецького видавничого дому «К. Г. Заур» («K. G. Saur Verlag GmbH», Мюнхен), відомим у світі діячем видавничої та бібліотечної справи професором Клаусом Герхардом Зауром (Klaus Gerhard Saur, нар. 1941) «Всесвітній біографічний архів». Він складається з окремих національних, тематичних та регіональних біографічних архівів. Ідея архіву зародилася з прагнення зібрати воедино і зробити доступними для читачів-фахівців біографічні статті з понад 9 тис. томів біографічних видань, опублікованих у Німеччині починаючи від ХVI ст. Так з'явився «Німецький біографічний архів»

(ДВА) – у вигляді впорядкованих за абеткою, а стосовно кожного окремого імені також за хронологією видання, фотокопій біографічних статей з різних словників. ДВА охопив близько 400 тис. статей про 200 тис. осіб. Наприклад, про Й.-Ф. Гете упорядникам архіву вдалося зібрати 17 словникових біографічних статей, про Ф. Шиллера – 15. Систематизовані за хронологією, біографічні статті дали можливість простежити зміни досягнення цих постатей біографістами, а також виявити повтори і запозичення у статтях. Всі матеріали «Німецького біографічного архіву» було перенесено на мікрофіші. До всього ДВА укладено чотири томний іменний покажчик із зазначенням імен, дат народження і смерті, професій. Розтиражовані матеріали «Німецького біографічного архіву» надійшли до бібліотек Німеччини, Австрії, Швейцарії, згодом – до провідних книгозбірень інших країн. У наступні роки на мікрофішах було опубліковано другу та третю серії ДВА. Згодом видавничий дім «К. Г. Заур» здійснив видання на мікрофішах та у вигляді друкованих реєстрів імен – «індексів» також англійського, французького, американського, польського, угорського, російського та інших національних біографічних архівів, які в сукупності і склали «Всесвітній біографічний архів» [768]. Масштаби проекту вражали вже у першій половині 90-х рр. ХХ ст. У 1994 р., коли були завершені або знаходилися в стадії активного формування 20 національних біографічних архівів, видавничий дім «К. Г. Заур» опублікував фундаментальну зведену «Бібліографію біографічних архівів», що охопила 4490 найменувань (близько 10 тис. томів) найрізноманітніших видань, надрукованих десятками мов світу [69]: джерельні публікації, словники, довідники, покажчики типу «Хто є хто» різних часів, – що були використані для підготовки видань на мікрофішах [69, р. 8].

Тоді ж, у 1994 р., для публікації загального іменного покажчика («індексу») до перших шести завершених національних біографічних архівів видавничий дім «К. Г. Заур» вперше використав нову на той час технологію запису на компакт-диски. Передплатна ціна видання становила тоді 1400 DM [787]. Так розпочався процес переведення національних біографічних архівів в електронну форму, що поступово, впродовж п'ятнадцяти років, змінив створюваний спочатку на мікрофішах «Всесвітній біографічний архів» на електронну «Всесвітню біографічну інформаційну систему» – «World Biographical Information System» (WBIS) [768] – на компакт-дисках та розміщену в мережі Інтернет.

Отже, 1994 рік можна, хоча і досить умовно, вважати відправною точкою формування ресурсів біографічної інформації на електронних носіях. Умовно

– тому що інформаційні технології, мережа Інтернет і сам принцип накопичення біографічної та персональної інформації на електронних носіях, як відомо, прийшли у широкий світ зі сфери військової і безпекової, де їх практичне службове використання розпочалося дещо раніше.

Упорядниками «Всесвітнього біографічного архіву» передбачалося, що у завершеному вигляді він має охоплювати 35 національних та регіональних або регіонально-культурних біографічних архівів у 46 частинах (наприклад – античногосвіту; іспанський, португальський та латиноамериканський (як єдині блоки); єврейський; архіви країн Бенелюксу, Скандинавії та Балтії; «радянський» та ін.).

У наступні роки, завдяки співробітництву видавничого дому «К. Г. Заур» з міжнародною інформаційною корпорацією «Thomson» та її регіональними відділеннями, що здійснюють безпосереднє обслуговування користувачів у всіх частинах світу, стала можливою реалізація інтернет-версії «Всесвітньої біографічної інформаційної системи» (WBIS) як грандіозної довідкової електронної бібліотеки біографічних статей, відібраних з величезної кількості словників, енциклопедій, інших видань. Серед 8 розміщених станом на початок 2005 р. в Інтернеті національних біографічних архівів найбільшим за обсягом був «Американський біографічний архів» (АВА I). У ньому нараховувалося 500 тис. статей, присвячених 300 тис. персоналій, взятих з 367 друкованих джерел у 629 томах, опублікованих від 1702 до 1952 р. За ним за чисельністю йшли «Німецький біографічний архів» (ДВА I), у якому було подано 480 тис. статей по 213 тис. персоналій з 265 джерел у 743 томах, виданих від 1707 до 1913 р., а також «Британський біографічний архів», який нараховував 330 тис. статей – 168 тис. персоналій з 324 джерел у 636 томах, опублікованих протягом 1601–1924 рр. [798, р. 8]. З 2005 р. в мережі Інтернет оприлюднений також «Російський біографічний архів» (РБА), відносно менший за своїм обсягом від згаданих. Він, як буде показано далі, містить і українські матеріали. Для одержання ознайомчого безкоштовного доступу до матеріалів РБА (RBA Online) було забезпечено можливість звернення за електронною адресою: saur.trials@thomson.com (нині вже не працює). Так в середині першого десятиліття XXI ст. завершився початковий етап формування онлайнової «Всесвітньої біографічної інформаційної системи».

Надалі WBIS Online інтенсивно розширювала свої ресурси за рахунок національних біографічних архівів, раніше сформованих на мікрофішах. При цьому характерним явищем став випуск доповнень до вже існуючих архівів – «других черг», що мали окремі власні пошукові індекси. Так, впродовж 2005 р.

у мережі Інтернет з'явилися другі черги американського (АВА ІІ – 215 тис. статей, 172 тис. персоналій зі 135 джерел у 138 томах, опублікованих з 1888 по 1974 р.), німецького (ДВА ІІ – 340 тис. статей, 280 тис. персоналій, 301 джерело у 735 томах, виданих у 1844–1988 рр.) біографічних архівів, дещо менші від них за обсягом – другі черги британського (ВВА ІІ), італійського (АВІ ІІ), французького (АВФ ІІ) та іспано-португальського і латиноамериканського (АВЕРІ ІІ) біографічних архівів. На цей час у WBIS нараховувалося 2,28 млн оригінальних біографічних статей про 5 млн осіб (зокрема, власне повних біографічних статей з усіма необхідними даними – про 1,3 млн чол., а також стислих, неповних біографічних довідок (згадок) – про 3,8 млн чол.) [798, р. 4]. Вони були доступні повністю на мікрофішах (1-й рівень), друкованих покажчиках до них (2-й рівень) та частково – у вигляді електронної бібліотеки – на компакт-дисках (3-й рівень), іменних покажчиків (індексів) (4-й рівень) і біографічних статей (5-й рівень) в мережі Інтернет (WBIS Online) [768]. В подальшому упорядники WBIS Online щороку розміщали в ньому по 7–9 національних біографічних архівів. Нині цей проект завершений (тобто вже не поповнюється новою інформацією) і охоплює близько 10 млн біографічних статей про більш ніж 5 млн осіб, запозичених з більш ніж 8600 довідкових біографічних видань (15 тис. томів) ХVІ – кінця ХХ ст., видрукованих 40 мовами [646].

Докладна інформація про проект WBIS, переліки та адреси в Інтернеті існуючих на мікрофішах, компакт-дисках та он-лайн національних та регіонально-культурних біографічних архівів, списки використаних джерел, методичні матеріали та докладні інструкції щодо доступу до ресурсів WBIS Online та методів користування ними в роки інтенсивної роботи над «Всесвітнім біографічним архівом» впродовж майже всього першого десятиліття ХХІ ст. були широко представлені у вільному доступі на сайті мюнхенського видавничого дому «К. Г. Заур»: www.saur.de/wbis-online. Нині, коли проект згорнуто, вони перемістилися на сайт www.degruyter.com видавничого дому «Walter de Gruyter» (Берлін), виконавчим директором якого став К. Г. Заур, і ця інформація стала значно менш доступною. Така доля, за нашими спостереженнями, загалом є досить типовою для інформаційних проектів «першої хвилі», які ще не знали постійного продовження шляхом безперервного наповнення інформаційних баз. Характерним було і надання користувачам мережі Інтернет всіляких преференцій щодо вільного ознайомчого використання нових продуктів, які інтенсивно просувалися на інформаційний ринок. Нині цей час вже минув.

У галузі довідкової історико-меморіальної біографістики глобальний проект онлайнної «Всесвітньої біографічної інформаційної системи» поки що не має аналогів у світі за своїми обсягами. Очевидно, і не буде мати впродовж тривалого періоду в подальшому, оскільки він охопив у якості джерел більшу частину наявних ресурсів довідкової – словникової та енциклопедичної – інформації. Проте не можна скидати з рахунку такого негативного чинника, як концептуальне і технологічне застарівання WBIS, все більше її відставання від сучасних користувацьких потреб і програмно-технічних можливостей. «Родимі плями» WBIS, які з часом ставатимуть більше помітними, пов'язані з її «генетичним» походженням від інформаційної системи докомп'ютерної доби, створеної на мікрофішах. Подібні продукти практично не можна трансформувати у нову якість, а тому у своєму розвитку вони об'єктивно приречені на гальмування.

Однак не можна не зауважити, що для часу свого започаткування зазначена онлайнна інформаційна система відзначалася високим рівнем редакційно-видавничої підготовки, мала досить досконалу систему навігації, засновану на стандартних рішеннях, використовуваних у бібліотечній практиці. Пошукові можливості WBIS Online від початку були розраховані її упорядниками на запити різного характеру і рівня складності, на різні категорії користувачів. Ось чому було створено можливості звернення користувачів до систем (пошукових екранів) п'яти модифікацій: 1) *Основного пошуку* (Basic Search) – для потреб швидкого і нескладного пошуку інформації; 2) *Біографічного пошуку* (Biographical Search) – для пошуку, що не потребує комбінування різних критеріїв; 3) *Бібліографічного пошуку* (Bibliographic Search) – для пошуку в базі джерел даних; 4) *Кваліфікованого методу* (Expert Mode) – для використання цілого комплексу можливостей біографічного і бібліографічного пошуків; 5) *Пошуку мікрофіш* (Microfiche Search) – для безпосереднього доступу до біографічних статей, призначеного для користувачів, котрі вже добре обізнані зі структурою бази даних [798, р. 6]. Програмно-технічне забезпечення WBIS Online створювало можливості для використання сучасних методів роботи з текстовими документами.

За своїм змістовим наповненням «Всесвітній біографічний архів» і його електронна онлайнна версія – «Всесвітня біографічна інформаційна система» – багато в чому вже застаріли. Для українських користувачів це є добре зрозумілим з кількох причин.

Окремого українського біографічного архіву в ньому й донині, на жаль, немає, хоча проблема його створення неодноразово порушувалася академіком

НАН України Я. Д. Ісаєвичем та іншими відомими українськими вченими, котрі тривалий час проводили перемовини з цього питання з професором К. Зауром. Українські діячі лише частково представлені у «Російському біографічному архіві» (російська аббревіатура – РБА; охоплює період до 1917 р., а фактично – до 20-х рр. ХХ ст.) та «Біографічному архіві Радянського Союзу»; від 1917 до 1990/91 рр.), а також у «Польському біографічному архіві» (РВА), певною мірою і в деяких інших, відповідно до державної приналежності українських земель у минулому та внеску українців у історію та культуру інших народів. Це, на думку керівника проекту професора К. Заура, цілком вирішувало проблему, а тому виключало необхідність створення окремого «Українського біографічного архіву». «...Українська академія наук навіть подала мені скаргу, що у нас немає українського архіву. Але Україна була незалежною не так довго, і тому ми не можемо зробити для неї самостійний архів, – зазначав він свого часу в інтерв'ю радіостанції «Эхо Москвы» (11.04.2000), – але у нас, наприклад, є самостійний балтійський архів, тому що балтійські країни були незалежними протягом десятиліть» (переклад з російської наш – В. П.) [768].

Безумовно, російський та радянський біографічні архіви важливі для українських дослідників і читачів. Адже за нашими досить приблизними підрахунками не менше чверті персоналії у російських біографічних словниках становлять матеріали про етнічних українців та осіб, чий життєвий шлях і діяльність пов'язані з Україною. Тому саме на матеріалах цих архівів українському досліднику (завдяки більш широким можливостям аналізу їх змістового наповнення, ніж стосовно інших національних архівів) найбільш зручно розглянути й оцінити систему побудови окремих сегментів WBIS, сильні і слабкі її сторони.

Загалом «Російський біографічний архів» (РБА) охоплює 120 тис. статей про 85 тис. осіб [15], тобто належить до числа «середніх» за обсягом, значно поступаючись біографічним архівам «старих» націй Західної Європи. Його матеріали було опубліковано на мікрофішах у 8 випусках видавничим домом «К. Г. Заур» [392]. Щоправда, в уже згаданому інтерв'ю радіостанції «Эхо Москвы» К. Заур називав інші цифри: 350 тис. статей про 220 тис. імен. Можливо, він мав на увазі загальні кількісні параметри мікрофішованих «Російського біографічного архіву» та «Біографічного архіву Радянського Союзу» [768]. Для навігації у РБА створено чотиритомний друкований покажчик (індекс): три томи німецькою мовою з транслітерацією російських імен і назв латиницею і четвертий – зі скороченим, дуже стислим поданням даних – російською мо-

вою [391]. Від 1998 р. РБА на мікрофішах почав надходити до ряду центральних та регіональних бібліотек Російської Федерації, де був відкритий для вільного доступу читачів [768].

РБА було упорядковано на основі 162 словників і довідників, виданих в період від 1827 до 1997 р. у 271 томі. З їх переліком ще кілька років тому можна було ознайомитись на веб-сайті WBIS Online [671]. Повний бібліографічний опис цих джерел (латинською транслітерацією) ще раніше було подано у 4 томах-показчиках (індексах). Серед них 97 дореволюційних видань, 64 – опублікованих після 1917 р. та 1 видання російської еміграції, що, зрозуміло, аж ніяк не вичерпує проблему, особливо стосовно України та інших так званих «національних околиць» колишньої Російської імперії. Отже, порівняна вузькість бази джерел, суб'єктивність і випадковість їх добору – це перше вразливе місце РБА.

По-друге, біографічні статті, розміщені у «Російському біографічному архіві», є, за твердженням К. Заура, повним фотомеханічним відтворенням текстів першоджерел, хоча, як він одночасно визнавав, з «поодинокими випадками» редакційного скорочення занадто довгих матеріалів, а також з окремими виправленнями помилок та доповненнями інформації відповідно до сучасних наукових даних [15]. На нашу думку, з погляду історіографічного і джерелознавчого, це було другою, неприпустимою для видання, розрахованого насамперед на фахівців, методичною вадою.

Німецькомовні індекси до РБА (реєстри імен) є основними і найбільш докладними. Вони складаються з поданих латинською транслітерацією прізвищ та імен, їх варіантів, року народження (*) і смерті (+), деяких інших даних про життя (дати згадок про особу тощо), зазначення професії, роду занять, посилок на джерела, а також номерів мікрофіш і полів. Відповідно до специфіки окремих персоналій у індексах застосовано кілька чітко визначених, уніфікованих варіантів опису. Німецькомовний індекс РБА подає також 10,3 тис. посилок від варіантів прізвищ і імен, псевдонімів, справжніх та дівочих прізвищ (або прізвищ за чоловіком) до основної статті. Більш стислий російськомовний індекс РБА охопив лише прізвища та імена й роки життя, а також відповідні номери мікрофіш і полів. Додатком до біографічних матеріалів РБА стало повне відтворення титульних аркушів джерельних видань, передмов та післямов до них, змісту, списків скорочень тощо [15].

Безпосереднім продовженням РБА став «Біографічний архів Радянського Союзу» («Biographisches Archiv der Sowjetunion», BASU) на мікрофішах, який

хронологічно охопив час від 1917 до 1990/91 рр. і був задуманий упорядниками у кількох частинах (серіях). Нині він теж оприлюднений в Інтернеті.

Використані упорядниками для створення РБА друковані джерела – універсальні і галузеві енциклопедії та біографічні словники, різноманітні довідники і покажчики, альманахи, праці монографічного характеру тощо – дали можливість порівняно широко представити у ньому імена українців, проте майже виключно в мало прийнятному для сучасного українського громадянства ракурсі – тобто лише в плані їхньої участі у розбудові, висловлюючись офіційною мовою царської Росії, «общерусской» – загальноімперської державності, культури, освіти, науки, різних сфер суспільного життя. За нашими підрахунками, із 162 занесених до *Переліку джерел* видань лише 8 присвячені безпосередньо українській тематиці і відображають українське національне бачення персоналій. До цього короткого переліку належать наступні праці: Бодянский Р. И. Биографический указатель уроженцев Полтавской губернии... // Памятная книжка Полтавской губернии за 1865 год. – Полтава, 1865; Иконников В. С. Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского университета св. Владимира (1834–1884). – К., 1884; Комаров М. Украинская драматургия. – Одесса, 1906; Павловский И. Ф. Краткий биографический словарь ученых и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века. – Полтава, 1912; Его же. Полтавцы. Иерархи, государственные и общественные деятели и благотворители. – Полтава, 1914; Митці України. Енциклопедичний довідник. К., 1992; Оглоблін О. Люди старої України. – Мюнхен, 1959; а також праця: Manning Clarens A. Ukrainian Literature. Studies of the Leading Authors. – Jersey City, 1944. Водночас не можна не відзначити, що біографічна проблематика, пов'язана з Москвою, Санкт-Петербургом, Казанню, деякими російськими регіонами, висвітлена на значно більш широкій словниковій джерельній базі – у зовсім іншому масштабі бачення. Сам же добір книжок з української біографічної тематики, попри наявність у списку кількох поважних джерел, видається малопрофесійним, досить випадковим.

Дещо змістовнішим, порівняно із згаданим, виглядає в плані відображення української національної проблематики *Список джерел* «Біографічного архіву Радянського Союзу» – BASU, електронну версію якого було свого часу розміщено на сайті: www.saur.de. Серед 241 внесеного до нього видання є і такі насичені стислою біографічною інформацією книжки, як «Словник художників України» (К., 1973); енциклопедичний довідник «Митці України» (К., 1992), ви-

користаний раніше також і для підготовки РБА; біобібліографічний довідник «Письменники Радянської України» (щоправда, у відчутно позначеному цензурними обмеженнями виданні 1981 р.) [265], а також англomовна праця «Українці в Північній Америці» за редакцією Д. М. Штогрини [398]. До переліку змістовних джерел, опублікованих вченими української діаспори, належать також праця М. Явдася з історії Української автокефальної церкви [129] та мартиролог героїв Визвольних змагань 1944–1948 рр. на Тернопільщині [313]. Проте не можна не визнати, що вибрані вони з величезної маси виданих в Україні і за кордоном довідково-біографічних праць досить довільно і в сукупності лише фрагментарно висвітлюють українську проблематику. Натомість, як і стосовно джерельної бази РБА, впадає в око відсутність у переліку українських енциклопедій, як радянських, так і тих, що вийшли у світ за межами СРСР. Що ж стосується решти використаних українознавчих видань, то вони, насамперед, є прикладом нечисленних праць, опублікованих у Москві та Києві російською мовою [86; 436; 998]. Отже, говорити про належне висвітлення українського матеріалу в межах біографічних архівів дореволюційної Росії та Радянського Союзу, як це декларувалося видавничим домом «К. Г. Заур», жодною мірою не доводиться.

Цілком подібною є і ситуація з висвітленням української проблематики у двох послідовних серіях «Польського біографічного архіву». Аналіз переліків джерел до обох серій, опублікованих у друкованому вигляді разом з іменними покажчиками [388], а також в електронному вигляді на веб-сайті www.saur.de (304 найменування до першої серії та 130 до другої) [387; 390], свідчить про практично повну відсутність у них праць, спеціально присвячених українській проблематиці на землях, що в різні часи належали Польській державі. Навіть львівські біографічні видання, яких у першому переліку нараховується понад 20, присвячені переважно загальній польській проблематиці, і лише незначна їх частина – польській спільноті Галичини [475; 482; 479]. З переліку джерел до другої серії привертає увагу лише праця Єжи Томашевського «Вітчизна не тільки поляків», присвячена становищу національних меншин у Польщі 1918–1939 рр. [1067].

Загалом, навіть абстрагувавшись від питання про незадовільне висвітлення у згаданих біографічних архівах української проблематики, необхідно відзначити наступне. На нашу думку, жоден комерційний довідково-біографічний проект, навіть такий всеосяжний, як WBIS, що заявив про себе як явище авторитетне у світовому масштабі й ігнорувати яке не можливо вже нікому, не в змозі повною мірою забезпечити зростаючих науково-інформаційних потреб кожної

окремої нації і держави, їх наукової, культурної та освітньої сфер, а також виконати завдання гідної національно-державної репрезентації на світовій арені.

Справа полягає, передусім, у відсутності, від самого початку подібних проєктів, глибоких теоретичних і науково-методичних підходів, які були б запліднені оригінальним національно-патріотичним осягненням історії і культури власного народу, нації, держави. Дійсно вагомий позитивний результат у створенні національних біографічних словників і великих біографічно-інформаційних ресурсів – архівів і електронних бібліотек – може зрости лише на ґрунті адекватного осмислення національної історії і культури, так би мовити – зсередини, в її власних парадигмах. Створення колективного портрету нації має бути заснованим на внутрішньому, а не відстороненому, все уніфікуючому погляді, на глибокому розумінні закономірностей, особливостей і драматичних суперечностей розвитку вітчизняного історичного процесу, соціально-економічного, суспільно-політичного і національно-культурного поступу; складності і багатоманітності взаємовідносин і взаємозв'язків з іншими народами і культурами, явищ полікультурності, інтернаціональних культурних взаємодій на рівні особистості, її внутрішнього світу. Позбавлені такої серцевини, механічно, багато в чому поверхово скомплектовані матеріали окремих біографій не можуть відтворити національної своєрідності окремого народу, а отже, не будуть повною мірою прийнятними для неї самої, співзвучними сучасним інтелектуальним, гуманітарним, політичним запитам громадянського суспільства.

Принципового значення нині набуває також питання про відповідність даних і тлумачень електронного інформаційного ресурсу новітнім досягненням історичної, політичної, літературознавчої, культурологічної, наукознавчої думки. Вельми показовим є той факт, що для самого видавничого дому «К. Г. Заур» упорядкування «Німецького біографічного архіву» стало поштовхом і джерельним та історіографічним підґрунтям для розгортання роботи зі створення доопрацьованого і доповненого видання «Німецької біографічної енциклопедії» (*Deutsche Biographische Enzyklopädie – DBE II*) у 10 томах, загальним обсягом до 9 тис. сторінок (вийшла друком у 13 книгах).

З цього погляду, слід зробити припущення, що й аналізовані нами раніше національні біографічні архіви Росії (та Радянського Союзу – як органічне продовження російського) і Польщі теж, напевно, далекою мірою не можуть задовольнити вимоги сучасної російської і польської гуманітаристики. Сам добір і подання даних в них багато в чому виглядає анахронізмом, опубліковані біографічні

статті зі старих видань становлять здебільшого суто історіографічний інтерес, оскільки не є науково-інформаційним продуктом, створеним з урахуванням всіх досягнень сучасної наукової думки, а саме це необхідно для широкого кола читачів, окрім, звісно, вузького кола спеціалістів, яких цікавить і історіографічний аспект. Відсутність належного наукового підґрунтя у згадуваному та й у інших електронних інформаційних ресурсах призводить до значних, хоча повною мірою зрозумілих лише спеціалістам, проблемно-тематичних, регіональних і хронологічних диспропорцій у поданні матеріалу, появи відчутних лакун у використанні наявної джерельної бази. Це дуже гостро відчувається, зокрема, й при ознайомленні з переліками джерел, використаних для упорядкування згадуваних нами російського, радянського та польського біографічних архівів. Хоча, звичайно, важко вповні оцінити, наскільки подібні недоліки позначилися на створенні біографічних архівів «старих» націй Європи, які мають дуже давні, розвинені традиції словникової біографістики, – це можуть зробити лише фахівці-біографісти відповідних країн. Втім, помітний перепад між кількістю джерел німецького, американського, британського біографічних архівів, а також архіву країн Бенілюксу (Бельгії, Нідерландів, Люксембургу), з одного боку, та, наприклад, французького, італійського, іспано-португальського та латиноамериканського – з іншого, є опосередкованим підтвердженням справедливості нашої тези.

Формування «Всесвітнього біографічного архіву» і його інтернет-версії, широко доступної науковій громадськості світу, лише на певний короткий час змогло визначити моделі й параметри розвитку електронних систем довідкової біографічної справи академічного рівня у світі. Для того було чимало причин.

Безперечно, у створенні WBIS знайшли вияв такі важливі риси німецької науки і культури, словниково-видавничої справи, як всеохоплюючий інтерес до проблем всесвітньої історії, історичного шляху й культурного поступу інших народів, а також прагнення до універсальної систематизації і наявність наукового потенціалу для здійснення подібних завдань. Але саме через це «Всесвітній біографічний архів» залишився насамперед здобутком німецької національної видавничої справи. Незважаючи на глобалізацію світового інформаційного простору, своїм існуванням він не звільняє інші нації і держави від патріотичного обов'язку розбудови власних біографічних меморіалів – розвинутих сучасних книжкових і електронних науково-інформаційних ресурсів, відповідно до традицій, сучасного стану і перспективних завдань розвитку національної біографіки, які у кожній окремій країні є досить відмінними.

Водночас принципового значення набула також проблема відкритості і доступності національних довідково-біографічних ресурсів. Нагадаємо, що WBIS за своїм статусом є приватним інформаційним продуктом, всі права щодо змісту та поширення якого належать упорядникам та їхнім правонаступникам. З цього випливає як відносна (принаймні для сучасних користувачів в Україні) дорожняча доступу до WBIS, так і неможливість втручання сторонніх інституцій у справу розвитку її методичної та змістової частини.

Насамперед зазначені вище причини, а не лише чимала вартість доступу до матеріалів WBIS Online, стимулювали розвиток у багатьох країнах світу власних розгалужених електронних історико-біографічних інформаційних ресурсів, включаючи різні за організацією, широтою охоплення матеріалів загальні і галузеві, проблемно-тематичні, регіональні, біографічні та генеалогічні словники, енциклопедії, електронні архіви й бібліотеки. Їх характерною спільною рисою стала відкритість у вільному доступі. Власне, вони почали формуватися ще до того, як видавничий дім «К. Г. Заур» вийшов у світовий інформаційний простір зі своїм грандіозним онлайнним мегапроектом.

Окремий великий інформаційний блок, багато насичений історико-біографічними і сучасними персоналістичними матеріалами, складають представлені у національних сегментах мережі Інтернет численні електронні версії багатотомних і одностомних книжкових універсальних та галузевих енциклопедій, словників і довідників. Особливий інтерес серед них становлять власне біографічні словники. Не маючи можливості в межах стислого дослідження дати широку характеристику цього напряму формування ресурсів довідкової біографічної інформації, спробуємо зосередитися на досвіді окремих зарубіжних країн, у біографіці яких широко представлено український матеріал.

Значний науково-методичний і практичний інтерес для розвитку електронних ресурсів біографічної інформації в Україні становить досвід їх створення у Російській Федерації. У російському сегменті мережі Інтернет – Рунеті, що за своїми гуманітарними ресурсами є одним з найбільших у світі, історико-біографічним та персонологічним ресурсам від самого початку належало чільне місце. Вони є дуже значними за кількістю, обсягами, відзначаються великою різноманітністю за характером і цільовим призначенням – для певних користувачьких аудиторій. Значного поширення набуло також розповсюдження інформаційних продуктів на компакт-дисках (деякою, але далеко не повною мірою – паралельно з представленням матеріалів в Інтернеті).

Як майже скрізь у світі, формування біографічних інформаційних ресурсів почалося в Росії з оприлюднення на компакт-дисках та у мережі Інтернет електронних версій відомих книжкових видань, насамперед енциклопедій, що містять багатий біографічний матеріал, та власне біографічних словників. Нині в Рунеті представлено вже практично всі основні універсальні та галузеві й тематичні російські і радянські енциклопедії, які містять величезні ресурси біографічної інформації.

До числа перших з них, які були розміщені у спеціальних рубриках на широко знаних і авторитетних порталах «Яндекс» (<http://encycl.yandex.ru/dict> та <http://slovari.yandex.ru/dict>, з 1998 р.), «Мир энциклопедий» (<http://encyclopedia.ru>, з 1998 р.), «Академик» (<http://dic.academic.ru>, з 2000 р.) «Рубрикон» (<http://www.rubricon.com>, з 2001 р.) та інших, на яких часто є перехресні посилання один на одного, а також на багатьох окремих веб-сайтах, не охоплених порталами, належать повнотекстові електронні версії знаних енциклопедичних та словникових видань, таких як: «Энциклопедический словарь» Ф. А. Брокгауза та І. А. Єфрона, «Малый энциклопедический словарь» (вибірка статей з 86-томного «великого» Брокгауза), «Литературная энциклопедия» (М., 1929–1939), «Большая советская энциклопедия» (3-е изд. В 30 т. М., 1969–1978), «Советская историческая энциклопедия» (В 16 т. М., 1961–1976). Характерною рисою цих та інших подібних ресурсів є постатейне (вільне, у небагатьох випадках – за невелику абонентську плату) подання біографій через систему абеткового пошуку, внаслідок чого уявити собі конкретне видання в усій його цілісності користувач електронної версії не має змоги. Для задоволення освітніх запитів цього цілком достатньо, для фахівців – замало.

Чи не першим почав подавати повнотекстові версії енциклопедичних та словникових видань у зручних для фахівців форматах PDF та DjVu, що дозволяють повністю відтворити оригінал, портал «Руніверс» (<http://www.runivers.ru>), електронна факсимільна бібліотека якого містить найцінніші видання з біографіки. З того часу роль електронних бібліотек у формуванні російських ресурсів біографічної інформації невпинно зростає. Доступ до необхідних видань можливий як через покажчики конкретних бібліотек на їх веб-сайтах, так і за допомогою глобальних пошукових систем.

На порталах і сайтах загального довідкового і галузевого спрямування у Рунеті оприлюднено також електронні версії цілої низки ґрунтовних книжкових історичних і тематичних біографічних словників, зокрема: видані свого часу томи словника «Деятели революционного движения в России: Биобиблиогра-

фический словарь: От предшественников декабристов до падения царизма» (М., 1927–1934; <http://slovari.yandex.ru/~книги/Революционеры/>); книги «Политические деятели России. 1917: Биографический словарь» (М., 2001; http://www.rubricon.com/about_pdr_1.asp), «Террор и террористы: Словарь» С. А. Ланцова (СПб., 2004; <http://dic.academic.ru>), «Люди и судьбы: Биобиблиографический словарь востоковедов – жертв политического террора в советский период» (СПб., 2003; <http://dic.academic.ru>). Серед популярних словників, призначених для освітнього читання, переважно для учнівської аудиторії, – «История Отечества с древнейших времен до наших дней: Энциклопедический словарь» (М., 1999 та інші перевидання; http://www.rubricon.com/io_1.asp). Загалом, коло оприлюднених електронних версій подібних видань є нині настільки широким (переліки їх представлено на головних сторінках багатьох порталів), що перерахувати навіть найбільш важливі з них практично неможливо.

Характерною рисою російської електронної довідкової біографіки стало досить широке відображення нею світової історії і культури. З перших років ХХІ ст. оприлюднено численні мережеві, а також записані на дисках електронні версії друкованих наукових і, особливо, науково-популярних, пізнавальних біографічних словників, значення яких для загального піднесення освіченості населення не слід применшувати. Серед них, зокрема, повний текст популярного «Всемирного биографического энциклопедического словаря» видавництва «Большая Российская энциклопедия», що містить понад 23,2 тис. персоналій (http://www.rubricon.com/wbiog_1.asp); розміщені одразу на кількох порталах книжки типу «1000 биографий»; біографічні випуски відомих серій «100 великих...» та «Всі монархи світу»; насичені біографічними матеріалами словники з історії образотворчого мистецтва [203], окремих галузей науки у персоналіях [218; 432]. Привертає увагу те, що поряд з вітчизняними виданнями у російських ресурсах широко представлені російськомовні праці, видані у Києві, Мінську.

Досить широко представлено у російському сегменті Інтернету й електронні версії книжкових видань, присвячених персоналіям сучасників, наприклад «Кто есть кто в современной культуре» [553]. Однак характерною рисою російських біографічних ресурсів, побудованих на основі безпосереднього використання текстів книжкових видань, є все ж таки переважання у них історико-біографічної, меморіальної інформації.

Провідне місце серед російських мережевих електронних біографічних ресурсів, побудованих на основі використання книжкових довідкових біогра-

фічних видань, належить, поза сумнівом, «Русскому биографическому словарю» (РБС; сучасна адреса в Інтернеті: www.rulex.ru), укладеному на основі текстів багатотомних словникових видань Ф. А. Брокгауза та І. А. Єфрона [759]. Електронний РБС охоплює нині також «Русский биографический словарь» за редакцією О. О. Половцова [760] як початковий елемент формування більш широкого ресурсу – так званого «гіперпроекта „Большой русский биографический словарь”» (БРБС) [757]. Принципові переваги зазначеного електронного ресурсу, започаткованого ще у 1998/99 рр. інформаційним осередком «Студия КОЛИБРИ» під методичним керівництвом П. Калінікова за фінансової підтримки «Інституту відкритого суспільства», полягають, на нашу думку, у використанні упорядниками одразу кількох першорядних за своїм значенням для російської національної довідкової біографістики друкованих джерел. Таким чином, електронний РБС від самого початку свого формування вже не був «механічним» відтворенням єдиного книжкового видання. Цим він вже вигідно відрізнявся від названих вище електронних версій окремих друкованих словників.

В основу електронного ресурсу його упорядниками було покладено тематичну вибірку з приблизно 15 тис. біографічних статей з «Энциклопедического словаря» Ф. А. Брокгауза і І. А. Єфрона (1890–1907 рр.), об'єднану з матеріалами незавершеного ними ж «Нового энциклопедического словаря» (1911–1916 рр.) та томів «Военной энциклопедии», що видавалася І. Д. Ситінім у 1911–1915 рр. Мережеву версію словника було підготовлено на основі компакт-диску «Брокгауз и Ефрон. Энциклопедический словарь. Биографии. Россия».

У подальшому до напрацьованого блоку було додано, як автономну частину з власною навігацією, також електронну версію згаданого вище багатотомного «Русского биографического словаря» за редакцією О. О. Половцова. Одночасно, за задумом упорядників, було розгорнуто формування зведеної бази даних біографічних статей з найважливіших російських біографічних словників і енциклопедій з поступовим розширенням їх переліку. Цей крок означав прагнення перейти до формування комплексного ресурсу більш високого ступеня складності, насамперед, з єдиною для всіх його частин системою навігації – гіперпроекту «Большой русский биографический словарь» (БРБС) [757]. Одним з найближчих перспективних завдань упорядники БРБС проголосили переведення в електронну форму біографічних статей «Энциклопедического словаря Русского библиографического института Гранат». При цьому загальний обсяг БРБС передбачалося довести спочатку до 50 тис. біографічних статей [757].

Як складова майбутнього гіперпроекту на веб-сайті «Русского биографического словаря» почала функціонувати електронна енциклопедія «Русская портретная галерея» (<http://www.rulex.ru/portgal.htm>). Станом на кінець 2012 р. вона нараховувала понад 14,6 тис. зображень 8134 осіб і охоплювала час до кінця ХХ ст. Серед авторів оприлюднених у галереї художніх портретів чимало вихідців з України, зокрема І. Ю. Репін (йому належить 290 портретів), Д. Г. Левицький (143), В. А. Боровиковський (109). Найбільшою кількістю зображень, включаючи групові фото, представлений письменник Л. М. Толстой (179), співаки Л. В. Собінов (131) та Ф. І. Шаляпін (128) [758]. На відміну від текстової частини електронного «Русского биографического словаря», «Русская портретная галерея» має власну, складніше організовану іконографічну базу даних, а також функціонує як електронна пошукова система, що дозволяє використовувати матеріали, розташовані у різних рубриках цього ж сайту, а також на інших веб-ресурсах (наприклад, у «Вікіпедії», на зарубіжних, зокрема українських, сайтах). Тобто це інформаційний продукт принципово більш високого рівня організації. «Русская портретная галерея» охоплює чимало зображень українських діячів, тому що, за декларацією її упорядників, під «російським» розумілося «не только и не столько национальный аспект, сколько аспект государственный и культурологический». П. Каллініков зазначав у вміщеній на веб-сторінці передмові, що «в число русских деятелей мы включили и тех, кто долгое время провел в России и оказал заметное влияние на ее государственную, общественную или культурную жизнь. Понятно, что такая оценка вклада личности в культуру страны всегда будет субъективной, поэтому Портретная галерея отражает наше субъективное мнение на сей счет» [758].

Окремо слід звернути увагу на оприлюднене упорядниками БРБС прагнення створити навколо нього віртуальний «Русский биографический центр», покликаний, за допомогою розбудови системи взаємних посилань між БРБС і різними історико-біографічними і культурологічними сайтами, сформувати єдине «інформаційне біографічне поле» як сукупність сторінок Рунету, з яких можна черпати інформацію про видатних співвітчизників. Реалізація цього завдання є дуже актуальною, тому що всі складові електронного «Русского биографического словаря» до цього часу презентують майже виключно біографії діячів, які пішли з життя до 1917 р. На жаль, всупереч задекларованим широким перспективам розвитку, останніми роками формування цього важливого (зокрема й для українських користувачів) електронного довідкового комплексу відчутно

загальмувалося. Тим часом, технічні рішення, покладені в основу його першої черги, заснованої на матеріалах «Энциклопедического словаря» Ф. А. Брокгауза та І. А. Єфрона, з кожним роком застарівають. Чимало прикрих технічних помилок і недоробок, яких припустилися свого часу при формуванні електронної версії «Русского биографического словаря» за редакцією О. О. Половцова, так і залишаються без виправлень. Зокрема, подекуди розроблений упорядниками допоміжний іменний покажчик і нині «не стикається» з текстом словника, наведеним у форматі DjVu. В електронній версії відсутні титульні аркуші всіх без винятку томів, взагалі не зазначено жодних їх вихідних даних. Разом з браком необхідних довідкових відомостей про видання і наукових коментарів сучасних спеціалістів це створює не дуже сприятливі умови для роботи недостатньо підготовлених читачів. Нарешті, практично відсутній весь сучасний інструментарій, необхідний користувачам-науковцям для роботи з текстами. Цікаво, що питання стосовно названих нами огрехів і прогалин у редакційній підготовці і технічному забезпеченні електронної версії «Російського біографічного словника» свого часу були ретельно враховані упорядниками «Всесвітньої біографічної інформаційної системи». Зважаючи на цей досвід, вони б могли бути давно розв'язані й у російському інформаційному ресурсі. Головною перешкодою цьому стала, очевидно, відсутність справжньої системності у забезпеченні постійної підтримки й розвитку проекту. Таке явище є непоодиноким у сучасному інформаційному просторі. Створені свого часу за рахунок грантової підтримки ресурси, по суті, у певному розумінні, залишаються напризволяще.

Значно більшою за обсягом від електронного «Русского биографического словаря», а отже – певним кроком вперед у розгортанні російських довідкових ресурсів, є створена у 2006–2008 рр. популярна електронна біографічна енциклопедія «Биография.Ру» (адреса в Інтернеті: <http://www.biografija.ru>). У ній, за свідченням упорядників, представлено понад 140 тис. біографій померлих і живих нині діячів, що охоплюють багатотисячолітню історію Росії та народів Російської імперії, і близько 7 тис. портретних зображень. Важливим позитивним моментом є подання кількох біографічних статей по одній особі. Негативним – та сама застарілість інформації, запозиченої по багатьох персоналіях з того ж класичного «Брокгауза». Крім того, заснована на використанні великої кількості друкованих видань різного рівня, часу створення і ступеня докладності, ця електронна енциклопедія не подає належним чином посилань на ці джерела та відомостей про час написання біографічних статей. Лише фахівцям, добре

обізнаним зі старими словниками та енциклопедіями, під силу зорієнтуватися у цьому «лабіринті». На жаль, біографічна українка представлена в енциклопедії «Биография.Ру» досить скупо (хоча йдеться про всю колишню Російську імперію) та вкрай застарілими матеріалами (наприклад, статтями з «Литературной энциклопедии» 20–30-х рр. ХХ ст.).

Зрозуміло, подібні електронні біографічні ресурси далеко не повною мірою можуть задовольнити актуальні інформаційні потреби не лише зарубіжного читача, а й громадянства країни, де ресурс створено. Багато в чому вони виглядають відвертим анахронізмом, оскільки опубліковані в них біографічні статті переважно не є сучасним науково-інформаційним продуктом, створеним з урахуванням всіх досягнень наукової думки Новітньої доби, і становлять, значною мірою, лише суто меморіальний, а для професійних дослідників – історіографічний, інтерес.

Така ситуація виправляється, але дуже поступово і непослідовно. Впродовж останніх років великого розмаху набуло у Росії формування надто численних електронних історико-біографічних та персоналістичних, присвячених сучасникам ресурсів, побудованих на основі компілятивного використання значної кількості не лише старих, а, хоча б частково, і новітніх друкованих джерел. За своїми обсягами вони, як правило, не дуже великі. Науково-методичний рівень їх далеко не завжди буває належним, але ж ці ресурси й не мають наукового статусу і призначення. Радше це комерційні продукти інформаційного ринку, який формується швидко й зі значними «перекосами». Очевидно, головним на цьому етапі є те, що функції першого, попереднього довідкового ознайомлення користувачів з необхідними їм матеріалами нові ресурси, безумовно, виконують. Значною мірою завдяки ним заповнюються інформаційні лакуни, залишені старими енциклопедіями та біографічними словниками. Крім того, слід враховувати, що вони цілеспрямовано «працюють» на ту аудиторію, яка психологічно не завжди готова звертатися до ресурсів високого академічного рівня.

Типовим прикладом такого комерціалізованого ресурсу є розміщена на російському порталі «НЭС: Национальная энциклопедическая служба», поряд з іншими електронними галузевими енциклопедіями, «Национальная историческая энциклопедия» (<http://interpretive.ru/dictionary#29>). Вона містить електронні версії статей з численних словників та енциклопедій різних років видання, зокрема історичних (станом на червень 2012 р. – 55 назв), воєнно-історичних (9) та історико-біографічних (19). Наявність єдиної пошукової системи створює зручні можливості паралельного ознайомлення зі статтями по окремих діях з

різних видань. На сайті є певні елементи рекомендаційного орієнтування читачів. Однак сам добір словникових видань, який видається досить довільним і випадковим, нерівнозначність їх науково-методичного рівня, а подекуди й дивні редакційні маніпуляції, здійснені упорядниками з текстами, роблять «Национальную историческую энциклопедию» придатною переважно для пізнавальних цілей.

Сукупність подібних ресурсів вже на середину першого десятиліття ХХІ ст. утворила великий російськомовний віртуальний простір історико-біографічної інформації з усіма його достоїнствами і вадами. І за своїми обсягами, і за широтою представлення матеріалів про українців і вихідців з України він становить інтерес як для українських науковців, так і для всіх шанувальників історичної біографіки.

Іншою характерною рисою формування в Росії і на всьому обширі країн СНД потужного ринку біографічної інформаційної продукції став випуск зведених колекцій окремих ресурсів на твердих носіях (компакт-дисках). Так, станом на 2010 р. у серії «Велика колекція електронних словників» було випущено вже версію 8.2 диску «Гуманітарні науки» [510]. Зазначена збірка, хоча і не має спеціально виділеного розділу біографічних словників, серед 26 електронних словникових видань з історичних наук, включає: «Биографический словарь», «Большой Русский Биографический Словарь», галузеві (тематичні) видання, зокрема електронні версії праць «Словарь книжников и книжности Древней Руси» Д. С. Лихачова [300], «Великая Отечественная. Командармы. Военный биографический словарь», «Великая Отечественная. Комкоры. Военный биографический словарь», «Первая мировая война. Биографический энциклопедический словарь», а також низку словників, призначених для викладачів, студентів, школярів. Ґрунтовні словникові видання, що містять біографічну інформацію, представлено також у розділі «Релігієзнавство. Філософія. Етика» [751]. Проте певним недоліком багатьох названих вище і подібних їм електронних ресурсів є відсутність у них чітко визначеної адресності. Нерідко вони побудовані на принципі представлення матеріалу, який «є під рукою» (що в умовах реальної дії у Російській Федерації авторського права є для упорядників веб-сайтів проблемою досить непростою).

Зрозуміло, дослідниками-біографістами і спеціалістами інформаційної галузі цілком усвідомлюється актуальність створення ресурсів, призначених для цільового використання певними категоріями користувачів: школярами, студентами і викладачами, науковцями. Подібні ресурси впродовж останніх років теж починають створюватися.

3.2. Новітні тенденції і перспективи розвитку світових електронних біографічних інформаційних ресурсів

Від самого початку формування електронних ресурсів біографічної інформації виникла проблемна ситуація, пов'язана з принциповою неможливістю повноцінної їх розбудови на основі безпосереднього відтворення у цифровій формі одних лише завершених друкованих видань. Подібні ресурси, будучи застиглими у своєму змістовому наповненні, а з технічного погляду – майже несприйнятливими до внесення суттєвих змін і доповнень, значною мірою втрачали свою інформаційну цінність в очах фахівців і користувачів високого рівня.

Новітня інформаційна парадигма, народжена принципово більш високими інформаційними запитами, розвитком комп'ютерних технологій і комунікаційних мереж, у сфері біографічних досліджень і біографічної інформації настійно висувала – на противагу принципу знання фундаментального й «монументально-застиглому» у друкованих багатотомних словниках і енциклопедіях – принцип репрезентації знання найновішого, постійно й оперативного, причому «асиметрично», в окремих своїх частинах, оновлюваного, розосередженого у безлічі доповнюючих одне одних наукових праць і документальних джерел. Важливою складовою нової проблемної ситуації стала також невідповідність вимогам часу досить елементарних методів навігації та роботи з текстовими матеріалами. Вже на рубежі століть все це стало цілком зрозумілим і дослідникам-біографістам, і фахівцям з інформаційних технологій, і звичайним споживачам історико-біографічної інформації.

Саме завдяки зазначеним чинникам упорядники біографічних ресурсів «визріли» для використання нових інформаційних технологій, що динамічно розвивалися і могли запропонувати біографістам принципові рішення, які вже з успіхом використовувалися в інших галузях гуманітарного знання, не кажучи вже про царину наук природничих і точних. Сприймаючи ці новації, фахівці-біографісти, на нашу думку, багато в чому спиралися на добре зрозумілий їм власний попередній досвід дослідницької та бібліографічної роботи. Справа полягає в тому, що підготовка довідково-біографічних праць завжди була пов'язана з упорядкуванням найрізноманітніших робочих проблемно-тематичних, регіональних або, на більш високому рівні, загальнонаціональних баз бібліографічної та біографічної інформації. Українським спеціалістам, наприклад, пам'ятне формування Державною історичною бібліотекою фун-

даментальної бібліографічної картотеки як допоміжного засобу в роботі над багатотомною «Історією міст і сіл Української РСР». Подібні бази бібліографічної інформації, іменні картотеки створювалися також у Головній редакції Української радянської енциклопедії, в областях і містах, у наукових та архівних установах, бібліотеках, які працювали над реалізацією масштабних дослідницько-видавничих проектів.

Загальним недоліком було те, що зазначені інформаційні бази, які слугували ресурсом важливої довідкової біографічної інформації, формувалися до певного часу переважно у вигляді розрізаних службових бібліографічних та іменних картотек і досьє з попередніх публікацій, а також копій документальних матеріалів, які докладалися до них. Сам статус їх не був доконечно визначеним. Одні з подібних інформаційних баз офіційно вважалися надбанням відповідних установ, які фіксували результати їх змістового наповнення у своїх звітах, інші знаходилися у розпорядженні певних дослідницьких, інформаційних, бібліографічних підрозділів і окремих науковців. Формувалися вони здебільшого спеціально для створення певних конкретних енциклопедичних зводів, бібліографічних покажчиків, біобібліографій, архівних путівників, біографічних словників і довідників різних типів. Згодом їх поповнення припинялося, вони в найліпшому разі «консервувалися», але дуже часто розпорозувалися і фактично назавжди гинули для інформаційного вжитку після виходу друкованих праць у світ, нерідко залишаючись у приватному користуванні учасників завершених видавничих проектів.

Щодо підготовка біографічних словників, біографічних альманахів, довідників, біографічних частин енциклопедій (так само як і біографічних нарисів та монографічних праць) все більше вимагала збереження й упорядкування з великими зусиллями нагромадженої інформації, створення можливостей для використання її у майбутньому іншими фахівцями для нових дослідницьких і видавничих починань. Зважаючи на це, ще з початку 90-х рр. ХХ ст. (якщо не раніше!) поступово розгорнулося застосування в процесі підготовки багатьох видань, зокрема й біографічного характеру, перших машинних службових допоміжних бібліографічних баз та баз інформації по персоналіях. Зокрема, у практиці роботи Інституту біографічних досліджень НБУВ вони були розгорнуті починаючи з 1994 р.

Поява комп'ютерних технологій відкрила широкий шлях оприлюдненню у локальних мережах, на компакт-дисках, а згодом і в Інтернеті тих біобіблі-

ографічних баз і іменних покажчиків, які раніше тривалий час періодично випускалися у друкованому вигляді. До числа найвідоміших у світі інформаційних продуктів такого роду належить «Майстер-індекс біографії і генеалогії» (Biography & Genealogy Master Index, BGMI), у якому представлено стислі довідкові дані про майже 13 млн людей. Його видання було започатковано у США ще у 70-х рр. XX ст. як допоміжне для дослідницьких цілей на основі індексування імен з довідників типу «Who's who», різноманітних словників і енциклопедій XIX–XX ст. Останній друкований випуск 2008 р. став основою для онлайнової бази даних, яка оновлюється відтепер у електронному вигляді [783].

До числа провідних баз біобібліографічної інформації належать також: «Американська національна біографія» (American National Biography) – постійно поповнювана цифрова версія «Словника американської біографії» (Dictionary of American Biography); «Біографічний ресурсний центр» (Biography Resource Center), дані якого охоплюють більш ніж 150 тис. відомих особистостей з усіх регіонів світу; «Літературний ресурсний центр» (Literature Resource Center), частиною якого є база даних сучасних авторів «Contemporary Authors» [16]. Чимало електронних баз біобібліографічної інформації створюється у світі безпосередньо у бібліотеках. Про найбільш важливі з них йтиметься окремо.

На початковому етапі впровадження комп'ютерних технологій у довідковій біографічній справі використовувалося переважно досить просте, з найменшими зусиллями адаптоване для потреб біографіки, програмне забезпечення. З часом воно закономірно поступалося місцем перед більш досконаліми програмними засобами. Проте ознайомлення з побудовою, принципами функціонування багатьох нині існуючих у відкритому чи комерційному доступі зарубіжних і вітчизняних ресурсів біографічної інформації свідчить про те, що чимало напрацьованих на перших етапах підходів і стереотипів, іноді відверто «рудиментарного» характеру, продовжують тою чи іншою мірою використовуватися донині. Причина цього полягає у тому, що саме вони свого часу наперед визначили основні принципи формування баз даних персональної інформації, які в подальшому було дуже важко змінити, кардинально не доопрацьовуючи раніше зібрані масиви інформації. Зрештою, незважаючи на це, поява нових комп'ютерних технічних можливостей та прагнення до всеохоплюючої систематизації опублікованої біографічної інформації, накопичення й опрацювання нових даних по персоналіях, забезпечення надійної навігації у створюваних

ресурсах, інтеграції їх у загальний гуманітарний інформаційний простір спричинилися до започаткування інформаційно-біографічних проєктів принципово нового рівня. При цьому інформація накопичуваних баз даних закономірно трансформувалася зі службової, зібраної виключно для забезпечення інтересів дослідницької та видавничої роботи певних творчих колективів, у відкриті, призначену для широкого використання у практиці наукової, навчальної, культурно-освітньої діяльності.

Автор цього дослідження є противником однозначного визначення чітких хронологічних меж певних етапів якісного розвитку електронних ресурсів біографічної інформації. Реальна практика їх розбудови свідчить радше про визрівання та розвиток паралельно з раніше сформованим «основним потоком» певних нових тенденцій, поступове перетворення новаторських експериментальних підходів на провідні методи роботи. У сучасному світовому і вітчизняному гуманітарному інформаційному просторі продовжують співіснувати біографічні ресурси, що за самим своїм характером репрезентують різні періоди свого започаткування і досить відмінні один від одного рівні складності: й суто «лінійні» за побудовою, і нові, динамічні бази даних, що відповідають останнім досягненням інформаційних технологій, які, у свою чергу, не стоять на місці.

Унаочненням завершення початкового етапу розвитку ресурсів біографічної інформації стало, безперечно, перенесення центру ваги від формування «лінійних» ресурсів, орієнтованих на ознайомлення користувачів електронних мереж з класикою довідково-біографічної літератури – великими словниками та енциклопедіями – у їх незмінному вигляді, до широкого розгортання процесу безперервного упорядкування динамічно оновлюваних і доповнюваних комп'ютерних баз біографічних даних, введення до науково-інформаційного та суспільного обігу раніше не представлених імен, зокрема – наших сучасників. Настання нового етапу виявилось також у спробах інтеграції результатів новітніх біографічних студій у ресурсах, що об'єднують суто довідкову частину із цілими тематичними електронними бібліотеками, відкритими архівами, медіа-ресурсами, встановлюють зв'язки з іншими самостійними ресурсами, тим самим відкриваючи шляхи до консолідації єдиного дослідницького і інформаційно-пізнавального простору. З висоти сьогоднішнього дня умовно можна визначити, що такий якісний перехід відбувся у середині першого десятиліття ХХІ ст. Проте, зрозуміло, перші великі розгалужені бази біографічної інформації почали формуватися у світі ще від самого кінця ХХ – початку ХХІ ст., а опри-

люднення застарілих вже «лінійних» словникових і енциклопедичних ресурсів добігає свого логічного кінця лише тепер.

Доречно зауважити, що й саме розуміння сутності й характеру баз даних біографічної інформації (як і інформаційних баз у інших галузях соціогуманітаристики), принципів і системотехнічних засад їх формування безперервно зазнає значної еволюції. Часто те, що вважалося «базою даних» років 5–7 тому, нині, з позиції розвитку сучасних комп'ютерних технологій, спеціалісти у галузі інформаційних ресурсів до числа таких, у суто коректному термінологічному плані, вже не відносять. Не вдаючись до аналізу тих технічних проблем, які знаходяться на самому перетині науки біографістики й інформаційних технологій, зазначимо, що формування ресурсів біографічної інформації саме собою не може бути жорстко прив'язаним до тих чи інших технічних рішень, які швидко змінюють одне одного. Завдання упорядників біографічних ресурсів радше полягає у тому, щоб швидко орієнтуватися у нових системотехнічних можливостях, тенденціях і перспективах розвитку.

Звертаючись до реалій формування ресурсів біографічної інформації впродовж першого десятиліття XXI ст., коли вони поступово проходили різні стадії організаційно-технічних і змістових трансформацій і ставали все більш «рухливими», варто звернути увагу на те, що цей процес покликав до життя безліч перехідних «експериментальних» форм, одні з яких вже встигли зникнути, інші – докорінно змінилися й існують у віртуальному просторі вже у більш досконалому вигляді.

Спробуємо продемонструвати зазначені явища на прикладах найбільш цікавих за своїм змістовим наповненням для українських спеціалістів і користувачів електронних ресурсів зарубіжних країн.

До цього кола належить, наприклад, започаткована ще у 1997 р. (а фактично працює з 2000 р.) російськомовна універсальна науково-популярна онлайн-енциклопедія «Кругосвет» (<http://www.krugosvet.ru>), досить щільно, хоча і з великими невинуватими лакунами, насичена статтями по персоналіях діячів всіх часів і народів. У своєму первісному вигляді вона була заснована на матеріалах відомої американської друкованої 24-томної «Collier's Encyclopedia», що видавалася від 1952 до 1998 р., і з цього погляду є відгалуженням вже згадуваної нами раніше багатомовної (фактично – всесвітньої) енциклопедії «Encarta». У Росії, після придбання ліцензії, до справи її подальшого наповнення в електронному вигляді було залучено досить значні наукові сили (понад 1,5 тис. докто-

рів наук). Це дало можливість швидко нарощувати обсяги точної, науково вивіреної інформації, насамперед у розрізі, який цікавив російськомовного читача. Якщо у 2004 р. в «Кругосвете» загалом нараховувалось 8 тис. статей [782], у 2010 р. – 12,7 тис. статей, з яких 7,1 тис. біографічних [763], то на кінець 2011 р. загальна кількість статей сягнула вже 215 тис. [802]. Це великий інформаційний ресурс, а водночас, у порівнянні із сучасною «Вікіпедією», «крапля у морі».

Досвід формування подібних енциклопедій є досить корисним і повчальним для України, причому як у позитивному, так і в негативному плані. Методичний рівень матеріалів «Кругосвета», розрахованого головним чином на старшокласників та студентів, безумовно досить солідний. У цьому її безсумнівна перевага перед іншими подібними проектами. Недарма у Російській Федерації зазначену електронну енциклопедію – єдину серед багатьох інших (!) – офіційно рекомендовано для використання у школі з метою поглибленого вивчення матеріалу [802].

Водночас видно, що в «Кругосвете» постійно додаються лише нові статті, але не переглядається зміст раніше написаних, що, власне кажучи, для електронних енциклопедій є вже віджилим етапом. За цими ознаками «Кругосвет» слід вважати продуктом своєрідного «перехідного» етапу, який іще відчутно тяжіє до старої «книжкової основи». Так, наприклад, у досить змістовних біографічних статтях про О. С. Пушкіна [551], М. В. Гоголя [593] бібліографія закінчується виданнями 1998–1999 рр. З бібліографією по зарубіжних діячах ще складніше – вона здебільшого запозичена з «Collier's Encyclopedia», а тому зовсім не відображає результатів новітніх досліджень. До цього принагідно додамо, що відомості про українських діячів подано дуже скупо, переважно в оглядових статтях, подекуди досить суперечливих, що є, певно, результатом редакційних вилучень (наприклад, стаття «Українська література» [613]). Серйозним недоліком «Кругосвета» стали застарілі внутрішня структурна організація і системотехнічне забезпечення. Зазначене спричинило слабкість роботи пошукової системи, створеної ще на базі технології «Апорт». Розуміння цього в останні роки обумовило розробку нової версії веб-порталу, переведення його на передову пошукову систему «Rambler».

Рисами перехідного етапу від ресурсів, заснованих на безпосередньому поданні електронних версій опублікованих у книжковому вигляді словників та інших друкованих видань, до тих, що мають в своїй основі оригінальні складноструктуровані й постійно змінювані і поповнювані бази історико-біографічної

інформації, позначено й чимало спеціалізованих російських науково-пізнавальних порталів і сайтів з історичної та культурологічної проблематики.

Так, започаткований ще у 2000 р. відомий російський культурно-освітній історичний портал «Хронос: Всемирная история в Интернете» (представлений на доменах: www.hrono.ru; www.hrono.info; www.hronos.km.ru) у розділі «Біографічний покажчик» подає універсальний та тематичні біографічні довідники (зокрема, по країнах), побудовані з використанням багатьох джерел – різноманітної за своїм характером і науковим рівнем літератури (основні дати життя й діяльності; біографічні статті, іноді кілька по одній персоналії; іконографію особи та близьких до неї людей; бібліографію; інтерактивні посилання на рекомендовану літературу). У складі «Хроноса» є розділ «Исторические лица Украины» (http://www.hrono.ru/biograf/bio_u/ukraina.php), проте дуже тенденційний за змістом, що значною мірою зводить нанівець його пізнавальне значення для українських читачів.

Чимало відомих і широко пропагованих у Росії складноструктурованих історико-меморіальних інтернет-проектів у своїх біографічних частинах засновані на представленні великих тематичних вибірок зі старих видань, зокрема з інтернет-версії «Русского биографического словаря», тобто фактично – з багаторазово «переспівуваних» словників Ф. А. Брокгауза та І. А. Єфрона. До їх числа належить, наприклад, інтернет-проект «1812 год» (<http://www.museum.ru/museum/1812/index.html>), заснований ще у 1998 р. як приватна ініціатива. Нині він суттєво модернізується, насамперед за рахунок залучення численних і різноманітних друківаних та іконографічних джерел.

Серед подібних ресурсів вигідно вирізняються ті, що засновані на представленні ретельно відібраних упорядниками з нових видань та архівних фондів ґрунтовних біографічних і документальних матеріалів. Серед них – насичений біографіями діячів революційного руху 70–80-х рр. XIX ст. змістовний, з методичного погляду вдало підготовлений сайт «Народная воля». У його рубриці «Персоналии „Народной Воли“, „Земли и Воли“, деятели революционного движения 1870–80-х гг. и другие действующие лица» (<http://narovol.narod.ru/personality.htm>) були представлені короткий біографічний словник, портрети й автобіографії діячів революційного народницького руху. На жаль, зазначений розділ веб-ресурсу «Народная воля» нині (кінець 2012 р.) не функціонує.

Особливий інтерес для українських користувачів як за своїми фактичними матеріалами, так і за принципами побудови становлять російські сайти

історико-меморіального спрямування, присвячені жертвам політичних репресій ХХ ст. Серед них – досить складна за своєю структурою інтернет-енциклопедія «Соловки» (<http://www.solovki.ca>). У її окремих розділах подано «Списки имен соловецких заключенных» (<http://www.solovki.ca/passional/>), стислі біографічні довідки про численних українців – в'язнів Соловецького табору особливого призначення та Соловецької тюрми особливого призначення [604]. Надзвичайно значний обсяг оригінальної, джерельно значимої біографічної інформації зосереджений на сайті Міжнародного історико-просвітницького, правозахисного і добродійного товариства «Меморіал» (<http://www.memo.ru>), головний офіс якого знаходиться у Москві. Історико-біографічні матеріали містяться у різних розділах цього сайту, зокрема в рубриках: «Сталинские расстрельные списки» (<http://stalin.memo.ru/>), «Книги памяти». У великому електронному біографічному довіднику «Жертвы политического террора в СССР» (<http://lists.memo.ru/index1.htm>) імена українців представлено у більшості розділів по різних регіонах Росії та інших союзних республік – по тих, де вони проживали до арешту або відбували ув'язнення та заслання. По Україні в ресурсах московського «Меморіалу» найбільш повно представлено матеріали по Одеській та Харківській областях. На сайті «Меморіалу» подано також бібліографічні покажчики «Книг пам'яті», виданих у всіх колишніх республіках СРСР, зокрема в Україні (<http://www.memo.ru/library/bkmemory/list.htm>). В рубриці «Історія репресій» (<http://www.memo.ru/history/repfram.htm>) наведено списки переслідуваних за національною ознакою (головним чином – поляків та німців, у тому числі тих, що проживали в Україні), за політичні та релігійні переконання, а також словник репресованих вчених-сходознавців. В розділі «Історія каральних органів» вміщено стислі біографічні довідки про їх керівних працівників. Масив біографічних даних по репресованих суттєво доповнює матеріали електронної книги пам'яті «Возвращенные имена» (<http://vizn.nl.ru/search/ebooks.html>). Цей міжнародний проект реалізовано на основі «Книги памяти жертв политических репрессий в СССР» Центром «Возвращенные имена» при Російській національній бібліотеці під керівництвом Анатолія Разумова.

Отже, йдеться про розбудову великих складноструктурованих тематичних історико-меморіальних ресурсів, які об'єднують у своєму складі тематичні історичні нариси, іменні покажчики, стислі біографічні довідники (а подекуди і справжні докладні електронні біографічні словники), а також добірки публікацій історичних документів та спогадів, які суттєво доповнюють біографічні матеріали.

Впродовж останнього десятиліття в усьому світі динамічно формуються масштабні тематичні спеціалізовані сайти, електронні бази даних, цифрові бібліотеки й архіви, зокрема біографічного змісту, присвячені як провідним діячам, так і рядовим учасникам драматичних подій ХХ ст., жертвам воєн і геноцидів. Характерно, що все більш помітне місце серед них належить так званім «відкритим архівам», принцип формування яких полягає у систематизації добровільно направлених до них матеріалів, які можуть укладатися як у довільній авторській формі, так і відповідно до певних методичних настанов упорядників, розроблених ними форм і рекомендацій.

Поміж подібними відкритими електронними архівними системами на особливу згадку заслуговує створений ізраїльським інститутом Яд Вашем – Меморіальним комплексом Катастрофи й героїзму єврейського народу (Єрусалим) величезний віртуальний історико-біографічний звод жертв Холокосту (<http://db.yadvashem.org/names>). «Центральна База даних імен жертв Катастрофи (Шоа)», що формується від середини 50-х рр. ХХ ст., з 2004 р. відкрита в Інтернеті для користувачів багатьма мовами, зокрема – російською (<http://db.yadvashem.org/names/search.html?language=ru>). Нині вона охоплює понад три мільйони імен євреїв, загиблих і знищених у роки Другої світової війни, а також померлих впродовж кількох місяців після звільнення з концтаборів. Заповнюючи Листи-свідчення по кожній персоналії, кореспонденти дають письмову згоду на їх оприлюднення. По можливості вони надсилають до Яд Вашем також короткі життєписи і фотографії загиблих. Методичний рівень формування бази даних є високим, зокрема, конструктивно розв'язано питання щодо внесення нових імен за умов недостатньої повноти даних по конкретних персоналіях. Ресурс містить дуже значний обсяг матеріалів по євреях України.

Якісно новим досвідом є створення у Росії численних постійно поповнюваних електронних біографічних, генеалогічних, культурологічних і історико-краєзнавчих інформаційних ресурсів, покликаних сприяти збереженню патріотичної пам'яті народу. Їх побудова, і представлені персоналії (серед яких дуже багато українців і вихідців з України) становлять значний інтерес як для фахівців, так і для широкого кола читачів в Україні. Особливо важливим є те, що у подібних ресурсах зроблено масштабний інформаційний прорив в плані висвітлення біографій простих, «рядових» учасників подій ХХ ст., насамперед солдатів і офіцерів.

Серед таких ресурсів на увагу заслуговує заснований ще у 1996 р. інтернет-проект Міжнародного об'єднаного біографічного центру, на сайті

якого (<http://www.biograph.ru>) розміщено бази біографічних даних видатних діячів науки, культури ХХ ст., зокрема й наших сучасників; радянських воєначальників і, що надто важливо, справді величезна за обсягом база даних рядових учасників Великої Вітчизняної війни, яка становить значний джерельний інтерес (<http://www.biograph-soldat.ru>). Посеред інших історико-меморіальних веб-сайтів особливо цікавим для українських користувачів є заснований у 2000 р. інтернет-проект «Герои Страны» (<http://www.warheroes.ru/>). Він постійно поповнюється за рахунок додавання незаслужено забутих і замовчуваних раніше імен: якщо на його сторінках на липень 2008 р. було опубліковано 9 тис. біографічних статей, то нині (2012 р.) – вже понад 15 тис. До того ж важливо, що одночасно йде процес уточнення раніше оприлюднених матеріалів, і це теж є суттєвим свідченням активізації використання всіх потенційних можливостей, закладених у електронні ресурси сучасними інформаційними технологіями.

Значний інтерес для української науки та інформаційної практики становить також російський досвід створення сайтів та електронних архівів, присвячених життю і діяльності як окремих видатних діячів, так і менш відомих працівників освіти, науки, культури. Серед них особливо примітним є «Электронный архив В. И. Вернадского» (<http://vernadsky.lib.ru>), дзеркало якого було відкрито й на порталі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (<http://www.nbuv.gov.ua/vernadsky>). Історико-меморіальний сайт, присвячений В. І. Вернадському, створений на основі матеріалів, зібраних Т. Б. Пятибратовою, існує також на порталі Тамбовського державного технічного університету (<http://www.tstu.ru/win/kultur/nauka/vernad/vertitul.htm>).

Широке визнання серед фахівців-інформатиків здобув електронний архів видатного радянського вченого в галузі програмних систем академіка А. П. Єршова (1931–1988) (<http://ershov.iis.nsk.su/russian/index.html>). Створений у Інституті систем інформатики Сибірського відділення РАН у перших роках ХХІ ст. за підтримки науково-дослідного підрозділу корпорації «Microsoft» – «Microsoft Research», він здобув визнання взірця у справі формування Інтернет-орієнтованих електронних архівів завдячуючи не лише використанню новаторських для свого часу підходів, а й, значною мірою, опублікованим ґрунтовним науковим узагальненням упорядників, у яких детально розкрито документознавчий і системотехнічний досвід створення цього ресурсу [816].

Один за одним упорядковуються у Росії й електронні ресурси, присвячені персоналіям окремих видатних державних і військових діячів. До числа най-

більш давніх серед них належить військово-історичний проект «Буденный Семен Михайлович» (<http://www.budenny.ru/main.html>), започаткований видавництвом «Планета» (Москва) ще у 1986 р. і пізніше втілений у електронній версії.

Досить різноманітними, хоча й на різному рівні організованими, є російські інтернет-ресурси культурно-просвітницького характеру, присвячені біографіям письменників, діячів мистецтва. На інформаційно-довідковому порталі з проблем бібліотекознавства – Library.ru, створеному Інститутом інформаційних ініціатив, у розділі 2.5 «Литературные имена» (<http://www.library.ru/2/lit>) містяться численні біографічні статті, документи і матеріали, іконографія, повнотекстові публікації, огляди сайтів, присвячених творчості класиків і сучасних російських і зарубіжних письменників. Науково-популярні біографічні матеріали зібрано також у розділі 2.6 «Лики истории и культуры» (<http://www.library.ru/2/like>). Серед російських сайтів мистецької тематики варто відзначити сайт «Живопись. Картины. Художники. Музеи мира. Виртуальный музей искусств» (<http://www.museum-online.ru>), на якому в окремій рубриці подано біографії відомих художників.

Неабияке пізнавальне значення має і ресурс «Нобелевские лауреаты», створений у 1998 р. як розділ електронної бібліотеки «Наука и техника» (<http://n-t.ru/nl>), головним чином, за матеріалами перекладеної з англійської енциклопедії «Лауреати Нобелівської премії». Він нараховує понад 600 біографій.

Поряд з історико-меморіальними проектами високого громадянського і патріотичного звучання досить характерним явищем у російськомовному сегменті Інтернету стали бази біографічних даних померлих і живих зарубіжних та вітчизняних діячів суто популярного інформаційного плану. Нерідко вони створені в межах сайтів більш широкого, пізнавально-розважального характеру на основі зразків, запропонованих світовим інформаційним ринком. Функціонуючи як комерційні проекти, значною мірою на ліцензійних засадах, зазначені ресурси тою чи іншою мірою переобтяжені рекламою, що завжди викликає невдоволення частини користувачів.

Проте, очевидно, саме такі засади фінансової підтримки сайтів і створюють сприятливі умови для їх прогресивного системотехнічного та належного організаційного забезпечення. Типовою рисою подібних інформаційних продуктів, запозиченою від англomовної популярної біографіки, є наявність цікавих і різноманітних пізнавальних тематичних рубрик, наведення на голо-

вних сторінках сайтів відомостей (імен та років народження й смерті) про відомих людей, переважно – діячів культури і мистецтва, з ким пов'язаний поточний день року.

До числа найбільших з подібних російськомовних ресурсів належить започаткована ще у 1998 р. універсальна база даних історико-меморіальної та сучасної біографічної інформації «Люди» (<http://www.peoples.ru/>), яка вже станом на липень 2008 р. нараховувала понад 30 тис. персоналій. Нині, за нашими спостереженнями, вона щодня поповнюється в середньому тридцятьма новими іменами представників найрізноманітніших сфер людської діяльності. Чималий пізнавальний інтерес становить також заснований у 2008 р. популярний сайт універсального змісту, присвячений знаменитостям різних часів, «Биографии людей» (<http://great-people.ru>).

Такі проекти популярного спрямування не лише суттєво розширюють проблемно-тематичне поле сучасної біографіки за межі того, що увійшло до кола інтересів «високої» науки. Слід визнати, що вони є важливими і як простір для практичного відпрацювання нових технологічних рішень і організаційних підходів.

Російська персоналістика, присвячена сучасникам, теж являє собою простір подібних експериментів. Вона має різне цільове призначення (офіційна інформація органів державної влади і управління, установ науки і культури; ділова, професійно-корпоративна; суспільно-політична; культурно-освітня, популярна пізнавальна інформація тощо), розвивається одночасно на суттєво відмінних науково-методичних рівнях, в усіх регіонах країни, переважно недержавними інформаційними закладами і осередками, тобто на комерційних засадах, не зрідка – через пілотні проекти, у яких зазвичай є чимало кустарництва, але спостерігаються й серйозні інформаційні прориви. Звідси – великі відмінності у підходах до подання матеріалів, різномасштабність накопичених баз даних. На жаль, помітною є чимала кількість ресурсів, наповнення яких фактично зупинилося. Іншою характерною рисою є те, що представлення актуальної інформації про визнаних представників наукової і освітянської, медичної еліти фінансується, значною мірою, за рахунок рекламування лідерів зацікавлених бізнес-структур, підприємств і організацій, громадсько-політичних об'єднань.

Кількість ресурсів високого професійного призначення є порівняно невеликою. Зокрема, важливий і перспективний досвід формування галузевих ресурсів актуальної науково-довідкової біографічної інформації репрезентувала

свого часу сформована Державною публічною науково-технічною бібліотекою Росії впродовж 1995–2003 рр. база даних «Кто есть кто в библиотечной сфере России» (<http://www.gpntb.ru/win/search/who.html>).

До типових прикладів комерційних ресурсів персоналістики можна віднести, наприклад, веб-проект московського Інформаційного центру «Биографика» (<http://biographica.ru>). Його авторами було декларовано мету: представлення нарисів про провідні підприємства і організації Москви та регіонів Російської Федерації, життєписів відомих людей різних професій. Проте його упорядникам вдалося реалізувати переважно лише частину, присвячену Ярославській області. Сайт вмістив біографічну інтернет-енциклопедію про сучасників, яка поповнювалася як професійними упорядниками Інформаційного центру на основі одержаних ними від установ і організацій офіційних текстів і документів (розділ «BioGraph», або «Наша энциклопедия»), так і на безоплатній основі, всіма, хто бажає оприлюднити свої біографічні матеріали та інформацію про підприємства і організації (розділ «BioWiki» – «Ваша энциклопедия») [748].

Загалом, прогрес прикладного використання біографістами новітніх технологічних рішень набуває впродовж останніх років все більшого динамізму. Це відчутно позначається на самому характері створюваних нині ресурсів історико-біографічної та сучасної біографічної інформації, їх якісних і кількісних характеристиках. Ситуація, що склалася, вражає своєю рухливістю. За багатьма ознаками, на наших очах відбувається справжній науково-інформаційний прорив, який, безумовно, не лише вплине на обсяги наукових і популярних ресурсів, а й суттєво трансформувє всю їх побудову, способи функціонування. Зміни, що відбуваються, здатні привнести чимало нового у сам характер використання електронного простору дослідниками-біографістами.

Сучасна інформаційна парадигма розглядає «рухливість», систематичність і швидкість оновлення даних, можливість зіставлення користувачами різноманітних підходів і оцінок, оперативного звернення до інших джерел як найважливіші засадничі принципи. Замість «лінійного», одновимірного способу подання інформації, притаманного добі друкарської, книжкової культури, все більше утверджується її «стереоскопічність», багатовимірність.

Світовий інформаційний простір невпинно рухався у цьому напрямі ще від 90-х рр. ХХ ст. На нашу думку, головною причиною програшу визнаного лідера довідкового інформаційного простору – першої великої онлайн-енциклопедії «Encarta», започаткованої корпорацією Microsoft у 1993 р., у

конкуренції з «Вікіпедією», заснованою 2001 р. мало знаним на той час Джиммі Д. Вейлсом (нар. 1966), стала зовсім не безкоштовність доступу користувачів до останньої, на чому не зрідка наголошували коментатори [810]. Глибоко символічна поразка «Encarta», що завершилася закриттям усіх її різномовних версій у Світовій мережі у 2009 р., була пов'язана, на нашу думку, з традиційною, досить консервативною організацією її наповнення, значною тривалістю редакційного оновлення даних.

Дещо втративши у достовірності даних, науковості подання матеріалів, «Вікіпедія» натомість запропонувала світові широкий спектр переваг – різноманітних інформаційних і інструментально-технологічних можливостей, які й до цього часу в цілому задовольняють потреби різних категорій користувачів, у тому числі і кваліфікованих науковців. Це повною мірою стосується й біографічної інформації. Перевага вікі-технології, призначеної для швидкого створення та редагування колективного гіпертексту, полягає у можливості залучення дуже широкого кола авторів, а отже, у досягненні інтенсивності наповнення і оновлення ресурсу, а також – у технічному забезпеченні оперативного поєднання власних матеріалів з іншими повнотекстовими електронними публікаціями за допомогою посилань, у широких можливостях виходу на найрізноманітніші за видовими і змістовими характеристиками зовнішні ресурси, які суттєво доповнюють і розширюють предмет ознайомлення, іноді дозволяють побачити його у зовсім інших ракурсах.

У порівнянні із «застиглими на місці» у своїй завершеній формі друкованими довідковими виданнями, «відкриті» електронні енциклопедії, завдяки можливостям динамічного розвитку, знаменували собою величезний якісний прорив у самій організації інформаційної справи. Для сфери біографічної інформації, яка посідає все більше місце у гуманітарному інформаційному просторі, застосування вікі-технологій стало особливо значимим. Йдеться не лише про можливість оперативного доповнення й уточнення даних по існуючих персоналіях, а й зручність внесення до певних інформаційних ресурсів все нових імен завдяки тому, що вони автоматично пов'язуються перехресними посиланнями з уже представленими, окреслюючи широке коло осіб. Не менше значення для біографістів має доступність постійного оновлення бібліографії з посиланнями на інші електронні ресурси. Застосовані у вікі-технологіях засоби навігації дають змогу авторам розбудовувати навколо будь-якої окремої статті цілий розгалужений інформаційний комплекс з докладною бібліографією, повнотек-

стовими публікаціями літературних, філософських і публіцистичних творів, наукових праць та відгуків про них, а читачам – ефективно його використовувати. Однак, звичайно, при цьому питання наукового рівня публікацій самої «Вікіпедії» і її аналогів, які постійно редагуються і доповнюються багатьма авторами, по суті безвідповідальними за точність наведених фактів, за внесені зміни, набуває особливої гостроти.

Недоліком «Вікіпедії» є, зокрема, те, що вона на місце притаманної фундаментальним енциклопедіям зорієнтованості на дійсно найважливіші проблеми, суспільні явища, імена, подання точних і вивірених фактів привносить приховану чи відкриту рекламу і саморекламу, нерідко з елементами мінливої політичної кон'юнктури. Перебільшені компліментарні оцінки, фігурування у ній другорядних персоналій сучасників за відсутності провідних постатей не є поодинокими явищами у багатьох національних сегментах «Вікіпедії», зокрема і в українському. «Відкриті» технології формування електронних енциклопедичних ресурсів мають і більш серйозні недоліки, пов'язані з можливостями внесення до них не лише неточної, а й перекрученої, хибної інформації, висновків і інтерпретацій, які йдуть врозріз з новітніми досягненнями науки або подають одностороннє, доволі суб'єктивне бачення дискусійних питань. Для сфери біографічної інформації зазначене є особливо важливим, оскільки йдеться про пам'ять померлих і репутацію живих сучасників. Гучні скандальні історії, що мали місце навколо вміщених у різномовних версіях «Вікіпедії» сфальсифікованих даних по персоналіях живих і померлих, – зайве тому підтвердження [808; 809]. У комплексі все це стало однією з причин критики «Вікіпедії» і навіть різко негативних оцінок з боку багатьох знаних і авторитетних вчених.

«Вікіпедія – це, на мою думку, «звалище». До речі, не довіряйте їй. Там можуть написати що завгодно. Читайте серйозну літературу, енциклопедії, а Вікіпедія – для тих, хто не дуже любить працювати. Тому я просто пишаюся тим, що мене там немає», – наголосив у 2010 р. у розмові з учасниками організованої редакцією газети «День» Літньої школи журналістики один з провідних українських інтелектуалів, заступник директора Інституту соціології НАН України професор Є. І. Головаха [799].

Слід, однак, звернути увагу на те, що подібні оцінки стосуються досить конкретних реалій сьогоденної «Вікіпедії» з усіма недоліками її швидкого становлення. На перспективу ж слід прогнозувати, що вона, як і інші інформаційні проекти подібного характеру, не залишаться на місці. Хоча б тому, що не-

обхідність впорядкування і надання більш чіткої спрямованості досить хаотичному поки що процесові формування нового типу «відкритих» інформаційних ресурсів вже сьогодні досить гостро відчувається і науковцями, і громадськістю.

Можна навіть стверджувати, що саме по собі застосування складних системотехнічних засобів, у тому числі й подібних до вікі-технології, створює принципово нові потенційні можливості для формування різноманітних ресурсів біографічної інформації, причому не лише загальноосвітнього, а й високого академічного рівня. Успіх тут залежить радше не від технологічних можливостей, а від належного методичного й організаційного забезпечення їх раціонального використання.

З огляду на це, чи не найоптимальнішим, на нашу думку, є формування академічних ресурсів біографічної інформації на основі нових прогресивних технологій шляхом створення віртуальних дослідницьких лабораторій із залученням широкого, але все ж таки обмеженого за певними фаховими критеріями, кола спеціалістів достатньо високої кваліфікації. Здається, цим принциповим напрямом збираються далі рухатися й творці-засновники згадуваної вже «Вікіпедії», особливо зважаючи на невпинне зростання її «засміченості». Ще у 2006 р. обговорювалося питання щодо розбудови на її основі суто авторської електронної енциклопедії – «Сітізендіуму», яка, за їх задумом, мала стати значно більш точною і авторитетною [754]. Ми цілком згодні з тим, що наповнення електронних ресурсів освітнього і, особливо, наукового значення мусить бути керованим, методично забезпеченим, інакше вони ризикують втратити свій авторитет і інформаційне значення як надійне джерело знань.

Конструктивною відповіддю на зростання в Інтернеті «інформаційного шуму» стало постання багатьох спеціалізованих біографічних пошукових систем, як універсального, так і проблемно-тематичного спрямування. До їх числа належить, зокрема, відомий російськомовний пошуковий ресурс «Кто там» (<http://www.ktotam.ru/>), який здійснює семантичний пошук актуальної інформації в динамічному контенті у тисячах відкритих електронних і друкованих ЗМІ, новинних стрічках і аналітиці, державних і корпоративних виданнях, публічно доступній інформації з блогів, енциклопедій та словників [767].

Досить цікавим і важливим явищем для розвитку сфери соціальних комунікацій є також формування інформаційними корпораціями складних комплексних ресурсів, що складаються з продовжуваних тематичних телевізійних програм історико-меморіального біографічного спрямування, а також пов'язаних

з ними книжкових і журнальних серій та електронних інформаційних продуктів, які розповсюджуються на твердих носіях і он-лайн і охоплюють довідкові біографічні дані про особу або групу осіб, бібліографію, фільмографію, тексти та аудіо- чи відеовідтворення мистецьких і літературних творів, наукових праць, іконографію. Такі ресурси біографічної інформації від самого початку розраховані здебільшого на практику навчальної і просвітницької роботи, пропаганду знань з місцевої історії (особливо вдало й послідовно – у США). Останнім часом вони все більш активно використовуються й для забезпечення рекламно-інформаційних потреб індустрії туризму. Йдеться про підтримку історико-меморіальних туристичних маршрутів, пов'язаних з іменами видатних діячів історії та культури.

Особливо в плані пропаганди біографічного знання і формування комплексних ресурсів біографічної інформації культурно-просвітницького, пізнавального спрямування слід виділити американську медіа-корпорацію A&E Television Networks (AETN), яка є спільним дітищем Hearst Corporation, Disney-ABC Television Group і NBC Universal. Вона має спеціалізований біографічний канал «Bio™», поширює не лише у США, а й у багатьох країнах світу численні телевізійні програми (у тому числі – для домашнього відео) та компакт-диски з інформаційними продуктами з американської та всесвітньої історії, воєнної історії, біографіки [634]. Останні, зокрема, представлені популярними серіями «Автори», «Актори», «Бізнес і підприємці», «Біографія», «Виконавці», «Винахідники», «Військові діячі», «Дослідники», «Жіночі історії», «Знаменитості», «Історичні особистості», «Легендарні персонажі», «Музиканти», «Президенти», «Релігійні діячі», «Світові лідери», «Спортсмени», «Bio Black History» тощо [639].

Поза увагою дослідників-біографістів не повинні залишатися й ті принципово нові тенденції, які пов'язані з формуванням численних «відкритих» баз історико-меморіальної, генеалогічної та сучасної біографічної інформації різноманітними установами, організаціями, осередками, приватними ініціативами, нарешті, звичайними громадянами.

Біографіка, яка і раніше була щільно переплетена з генеалогією, тепер знову повертається до тісного зв'язку з нею. При цьому місце генеалогії шляхетних родин у всьому світі все більше заступає впорядкування родоводів звичайних сімей. Зростання масового інтересу до їх історії і генеалогії (власного «коріння», створення розгалужених сімейних родоводів, пошуку далеких родичів) – характерна прикмета сучасної соціокультурної ситуації у всьому світі,

а особливо у країнах Європи і Америки. Саме тому значною популярністю користуються відкриті системи біографічної і генеалогічної інформації, генеалогічні форуми, блоги, у тому числі історико-родовідні. Звичайно, такий інтерес існував і за докомп'ютерної доби. Але практично реалізувати його пересічним громадянам було досить важко – будь-які спроби вимагали відповідних знань і умінь, пошуку джерел, часу, коштів. Ця сфера тривалий час залишалася привілеєм аристократії, дворянства.

Розвиток сучасних електронних комунікацій створив технічні можливості, які дозволяють оперативно збирати, систематизувати, опрацьовувати інформацію, формувати великі за обсягом бази біографічних та генеалогічних даних. Але чи не найголовнішу роль зіграло утвердження нової парадигми функціонування мережевої інформації. Її споживач перетворився на партнера й активного учасника у нагромадженні баз даних. Все це зробило біографічну та генеалогічну інформацію досить доступним і навіть ходовим продуктом, призвело до швидкого формування ринку попиту і пропозиції. Інтерес пересічних громадян до родинної історії нині активно заохочується інформаційними центрами і стимулюється наступальною за своїм характером рекламою у мережі Інтернет та у популярних виданнях. Для цього користувачам електронних мереж пропонується науково-методична допомога та підтримка, а також можливість організації пошуку тих даних, які вони не можуть здобути самі, – саме у цьому і полягає головний комерційний інтерес господарів і упорядників відповідних інформаційно-пошукових ресурсів. На багатьох веб-сайтах у різних країнах вміщено докладні інструкції, поради та зразки для пересічних громадян стосовно того, як слід писати автобіографії, біографії інших осіб, складати своє генеалогічне дерево. Здебільшого вони є запозиченнями з популярних ресурсів США – країни, де традиція ведення родоводів і писання біографій є дійсно частиною народної культури, важливим елементом національної свідомості.

Подібні «перелицьовані» з американських джерел у дуже спрощеному вигляді «методичні поради» для всіх бажаючих долучитися до біографічної справи є досить типовими для популярних ресурсів Інтернет у різних країнах. Наприклад, у статті «Біографічна інформація» у російській онлайнвій відкритій енциклопедії «Традиция» наведено таку певною мірою адаптовану для місцевих реалій орієнтовну схему структури біографії [749]:

1) Портрет; 2) Прізвище, ім'я (за бажанням, по батькові); 3) Дати життя і місце народження (країна, місто); 4) Титул, звання; 5) Галузь діяльності; 6)

Вище наукове, військове звання або вчений ступінь (за бажанням, з роком присудження); 7) Походження, родинні зв'язки; 8) Умови, що вплинули на вибір професії (за бажанням); 9) Освіта (з роком закінчення навчального закладу); 10) Вплив вчителів і шкіл; 11) Основні етапи життя, наукової і організаційної діяльності; 12) Характеристика наукового внеску в контексті російської і світової науки та практики, створення наукової школи (доля винаходів, проєктів тощо); 13) Філософські й суспільно-політичні погляди (якщо вони яскраво виявлені); 14) Участь у суспільно-політичному житті; 15) Вплив на розвиток культури (науки, мистецтва, спорту...). Оцінка діяльності у різні історичні епохи; 16) Вищі почесні звання, премії (з датами присвоєння, присудження); 17) Бібліографія; 18) Ілюстрації знаменних подій, регалій, дипломів...; 19) Анотовані посилання на ресурси Інтернету.

Нами зроблено спробу хоча б приблизно проаналізувати кількісні і якісні параметри мереж, що спеціалізуються на зборі і представленні інформації біографічного та генеалогічного змісту. Визначити їх приблизну кількість у світі і по окремих країнах практично неможливо. Відомий англомовний спеціалізований портал «Genealogylinks.net» нараховує в Інтернеті близько 50 тис. адрес [77]. Однак при цьому таких ресурсів, де є матеріали про українців, зазначається станом на 2012 р. трохи більше 30 [85] – вже за цією ознакою можна впевнено стверджувати, що згаданий перелік є надто далеким від повноти. Зрозуміло, по багатьох країнах у згаданому покажчику зазначено не лише ресурси відомі у світовому і національному масштабі, а й чимало дрібних, локальних і тих, що просто якоюсь мірою дотичні до теми біографістики і генеалогії, включаючи досить простенькі системи, які пропонують знання про походження окремих прізвищ тощо.

З найбільших світових мереж родинної біографічної та генеалогічної інформації насаперед привертає до себе увагу всесвітня служба «My Heritage Research» (<http://www.myheritage.com>), яка працює нині (2012 р.) 38 мовами, зокрема і українською. Фірма, заснована фахівцем у галузі високих технологій, а також знавцем генеалогії Гіладом Яфетом, знаходиться у Ізраїлі, має свої представництва у США та інших країнах. Розроблене «My Heritage Research» програмне забезпечення і докладні інструкції до форм надають можливість кожній родині створювати у мережі свої сайти (Family Pages), розбудовувати генеалогічні дерева (Family Tree Builder), здійснювати генеалогічний пошук за 1526 генеалогічними базами даних по усьому світі, які вважаються надійними і

перевіреніми. При цьому можна використовувати одночасно до 5 варіантів написання імен і прізвищ [752]. Користувачам мережі надається пошуковий доступ до сотень мільйонів записів англійських (починаючи із середини ХІХ ст.), американських, канадських, австралійських переписів населення, списків виборців, персональних даних еміграційних служб та списків пасажирів міжнародних морських перевезень, військово-службової та пенсійної документації і багатьох інших видів документальних джерел (про народження, хрещення, навчання у школах та університетах, одруження, смерть, поховання, а також некрологи, адресні книги, путівники, довідники, публікації мемуарів, біографій тощо) англосовітського світу, що в сукупності дають можливість самостійно реконструювати родинну історію [764]. Ресурсна мережа «My Heritage Research» демонструє дуже високу динаміку зростання. Якщо на середину 2010 р. нею були охоплені дані про 553 276 776 чоловік (живих і померлих) у 14 466 336 генеалогічних деревах, то через два роки, на середину 2012 р., кількість людей з усього світу, які внесли свої дані до мережі, сягнула 63 876 865 чоловік, кількість генеалогічних дерев – 189 942 482, а загальне число згаданих у них осіб – кількох мільярдів [776].

Величезний, теж постійно поповнюваний ресурс даних з історії та генеалогії родин пересічних громадян містить американський комерційний ресурс «Ancestry.com» – «Родовід» (<http://www.ancestry.com>). Для українців він особливо цікавий тим, що у ньому представлено чимало українських родин з США та Канади. Два роки тому із цим ресурсом з України листувалося близько 3 тис. осіб, на середину 2012 р. – майже 10 тис. [790]. Є на «Ancestry.com» і ресурс по Росії, де також представлено чимало українців і вихідців з України [664].

Відомим і практично важливим для українців є також російський (фактично – міжнародний) інтернет-проект «Всероссийское генеалогическое древо» (<http://www.vgd.ru>; база даних: <http://baza.vgd.ru>), заснований ще у 1999 р. Це постійно поповнювана інтернет-колекція відомостей про людей, пов'язаних з Росією (а насправді – з усіма куточками колишнього СРСР), яку щомісяця відвідують сотні тисяч людей. Сайт містить бази даних, словники, форум. Зрозуміло, це теж суто комерційний проект – він дає можливість спеціалістам з генеалогії знаходити замовників для поглиблених пошуків на основі опрацювання літературних та документальних джерел. Необхідні матеріали для вивчення родинної генеалогії українських громадян можна знайти також на сайтах «Генеалогическое древо» (<http://r-g-d.org>; до 2011 р. – «Российское генеалогическое

древо», <http://famillii-v2.narod.ru/rgd/about.htm>), Genealogia.ru (<http://www.genealogia.ru/gene/bpg/default.asp>), на широковідомому Петербурзькому генеалогічному порталі (<http://petergen.com>). У подібних мережах (кожна з них не схожа за побудовою на інші) можна виставляти свою інформацію, вести пошук власного родоводу, причому досить віддаленого, навіть – створювати власні родинні сайти. Наповнення родинних сайтів, як засвідчує вибіркове ознайомлення з ними, у всьому світі переважно дуже невигадливе. Однак важливо те, що в єдиному місці сходиться інформація про родичів, які шукають одне одного.

Водночас ознайомлення зі світовими базами генеалогічної та персоналістичної інформації, публікаціями, що відображають громадську думку про них, а також висновками експертів, засвідчують: щодо них існує чимало проблемних питань правового та етичного характеру, а почасти навіть таких, що пов'язані із захистом національної безпеки багатьох держав. На ґрунті зростання масового інтересу до родоводів у всьому світі з'явилося чимало шахрайських «дослідницьких проєктів» – «баз даних», «баз прізвищ», метою яких є не лише «здирання» грошей, а часто й цілеспрямований збір інформації про громадян, яка може бути використана проти них. Це, зокрема, й такі зовні респектабельні організації, як Американський біографічний інститут (American Biographical Institute), Міжнародний біографічний центр (International Biographical Centre) та чимало інших. Подібні речі заслуговують на постійне спостереження і серйозний науковий аналіз, аби відокремити дійсно новаторське, корисне, перспективне від наносного, неприйняттого.

Йдеться, насамперед, про мимовільну чи нав'язану людям вимогу подання про себе інформації, яка, по суті, є конфіденційною. Насправді немає значення, що доступ до неї нібито є обмеженим для сторонніх осіб. Адміністратори, власники і приховані замовники формування подібних мереж вільно володіють і розпоряджаються всіма масивами нагромадженої приватної інформації. Неодноразово експертами висловлювалася думка, що, напевне, саме з метою збирання подібної інформації створення такого роду мереж і стимулюється.

На подібному ґрунті постали й деякі доволі тривожні явища. Впродовж останніх років до сфери широкого інформаційного обігу увійшли, нерідко навіть напівлегально, нелегітимно, величезні бази персональної і ділової інформації про громадян. Для прикладу: кілька років тому російськомовний веб-портал «Найдется все» (<http://www.radarix.com>) з обсягом інформації 3,3 терабайта розгорнув деяку конфіденційну інформацію про громадян країн СНД. При цьо-

му домен www.radarix.com було зареєстровано на нікому невідомого мешканця Панамі – Manuel Carrera Lopez, а портал розміщено на хостингу провайдера www.redplaid.com (Сент-Луїс, штат Міссурі, США) [804].

Несподіваним для громадськості і владних російських структур інформаційним проривом стало й лавиноподібне зростання обсягів мережі «Однокласники.Ру», призначеної для пошуку і відновлення контактів між раніше знайомими людьми. Вже влітку 2008 р. цей ресурс нараховував понад 20 млн імен (з досить суттєвими біографічними даними) і мав колосальний фотоархів. Зручний і привабливий для забезпечення інформаційних інтересів користувачів, призначений для самостійного внесення ними даних за наперед сформованою структурою, він одразу був розцінений багатьма аналітиками і як здобуток, і як потенційна небезпека. Відзначалося, зокрема, що прихованою метою організаторів «Однокласников.Ру» може бути прагнення зібрати для власного оперування і здобуття нових знань, у тому числі – з розвідувальною метою, в інтересах спецслужб тощо, якомога більший обсяг стратегічно важливої, закритої раніше для широкого вжитку персональної інформації. Швидко виявилось, що власником веб-сайту «Однокласники.Ру» є нікому невідома британська компанія Odnoklassniki Ltd. (співвласники – Альберт й Ірина Попкови, естонська компанія Ou Tobias та фонд Digital Sky Technologies, DST) під керуванням Юрія Мільнера і Григорія Фінгера [807]. Достатньо зазначити, що, за оцінками спеціалістів, ресурс «Однокласники.Ру» фактично розкрив всю організаційну і територіальну інфраструктуру Збройних сил СРСР і його наступників [801; 805]. А втім, після гучного скандалу, швидко почалося формування й інших подібних баз персональної біографічної інформації, яким нині вже «немає числа». Зупинити цей процес у відкритому демократичному суспільстві адміністративними заходами можливо лише частково. Для громадян, які з власної ініціативи вносять до подібних інформаційних ресурсів свої персональні дані, потенційна небезпека полягає у тому, що полегшується несанкціоноване розкриття їхніх родинних і дружніх зв'язків, фінансового і майнового становища. Значного поширення набули з 2011 р. різного роду непевні сайти, які рекламують можливості доступу громадян до баз даних, зібраних щодо них правоохоронними органами, тощо. Збір персональної інформації про учасників спілкування фактично здійснюється також у соціальних мережах, які бурхливо зростають у наші дні.

Поки що оцінити зазначені суперечливі тенденції все зростаючого наповнення інформаційного простору персональними даними громадян фахівцям

важко. Водночас з'являються перші наукові розвідки, які свідчать, що на тлі значного «інформаційного шуму» чимало приватних інтернет-сторінок, форумів та, особливо, блогів (від англійського web log, тобто віртуальних мережевих журналів подій, онлайн-журналів інтернет-щоденників), насамперед створених інтернет-виданнями, відомими діячами, професійними колами для обговорення проблем, що цікавлять їх спільноти, або приватними особами за їхніми особистими інтересами, не лише містять загальну інформацію із соціально-політичних та культурних питань, яка суттєво впливає на життя суспільства і на ЗМІ (насамперед за рахунок більш швидкого й гнучкого, на відміну від звичайних ЗМІ, реагування на події), а й репрезентують масу важливих для дослідників-біографістів матеріалів про відомих сучасників і померлих співвітчизників [833]. На особливу увагу фахівців заслуговує практика функціонування різного роду блогів за інтересами, підтримуваних аматорами біографічного та генеалогічного пошуку. З цього погляду, завдяки сучасним можливостям мережевої навігації, блоги є не лише цінним джерелом, а й, у сукупності, особливого виду ресурсом історико-біографічної і сучасної біографічної інформації.

Значною мірою стихійна практика у галузі формування електронних ресурсів біографічної інформації й досі випереджає теорію. Ця галузь в усьому світі поки що рухається переважно зусиллями інформаційних корпорацій і приватних фірм, бібліотек і навіть дрібних аматорських осередків, які втілюють сучасні надбання програмування у конкретні рішення – з усіма позитивними і негативними моментами. Не переймаючись глибоко специфічними завданнями і потребами довідкової біографіки і не ставлячи перед собою подібних завдань, вони створюють інформаційний продукт досить поверхового характеру. Придатний для використання з освітньою, пізнавальною метою, він ще не може повною мірою задовольнити професійні потреби науковців.

Здійснений нами стислий аналіз нових явищ у розвитку електронних ресурсів довідкової біографічної інформації свідчить про високий динамізм їх кількісних параметрів і якісних характеристик, видове урізноманітнення. На особливу увагу заслуговує швидке зростання інтересу великих мас населення до біографічної інформації, а через неї – до «олюдненої» національної і місцевої історії, власних родоводів. Усе це свідчить про утвердження принципово нової ролі біографічного знання в суспільстві, залучення чималої кількості людей до його творення, а отже, про формування атмосфери постійного духовного діалогу нинішніх поколінь зі своїми попередниками.

3.3. Місце і роль бібліотечних установ у інтеграції та поширенні ресурсів біографічної та біобібліографічної інформації

Нині, в час інтенсивного розвитку електронного інформаційного середовища, іноді складається враження, що справа збирання, опрацювання й представлення фахівцям і широкій аудиторії ресурсів біографічної інформації може успішно розвиватися й поза системою традиційних бібліотечних установ – на організаційно-технічній основі інформаційних корпорацій, електронних бібліотек, видавничих центрів, електронних книготорговельних мереж та окремих інформаційних проєктів, що здійснюються різними комерційними фірмами, а також освітніми й культурними закладами, громадськими організаціями і приватними ініціативами.

Особливу роль в утвердженні серед широкого загалу таких уявлень відіграє швидко прогресуюче впродовж останніх років зростання великих некомерційних та комерційних електронних бібліотек, зокрема покликаних задовольняти попит власників мобільних пристроїв для читання. Масштаби цього інформаційного простору, насамперед його ринкового сегменту, примножуються лавиноподібно, у тому числі й в Україні, знаменуючи собою формування якісно нового середовища вільного доступу до інформації. Його визначальні риси, переваги і недоліки полягають в орієнтації на власний суб'єктивний вибір читача, обумовлений його особистими зацікавленнями, а отже, інтелектуальними і культурними запитами, рівнем освіченості і поінформованості.

Помітну частину контенту подібних електронних бібліотек складає література біографічного спрямування – здебільшого популярні видання, літературно-художні та літературно-публіцистичні твори, спогади про відомих людей, мемуари. В цілому високо оцінюючи значення розвитку подібних ресурсів для піднесення освітнього рівня населення, культури історичної пам'яті, поширення біографічного знання, фахівцям не можна забувати й про корінні недоліки сучасних електронних бібліотек. Звернемо увагу на них с ме у розрізі біографічної інформації і біографічного читання, хоча вони стосуються сучасного стану електронного бібліотечного простору загалом.

По-перше, далеко не завжди біографічна література виділена із загального масиву представлених видань. Електронні бібліотеки й досі недостатньо враховують потреби і специфіку формування біографічних ресурсів, які вимагають особливої системи формування контенту, структурування, пошуку необ-

хідних даних. Образно кажучи, біографіка хоча й складає все більш помітну й запитувану читачами частку контенту електронних бібліотек, проте значною мірою «загубилася» у них, що суттєво знижує інформаційні й евристичні можливості представлених матеріалів. Здебільшого мало що можна виявити у них за допомогою пошукових систем, наприклад, за ключовими словами «Біографія», «Життєпис», адже назви біографічних видань є досить різноманітними, а пошук за контентом створює значний «інформаційний шум».

По-друге, вразливою особливістю представлення книжкової продукції в електронних бібліотеках, навіть у спеціально виокремлених розділах «Біографії», є фактична відсутність її цілеспрямованого тематичного добору, систематизації, тобто – фрагментарність і хаотичність масивів літератури (подається «те, що є» в наявності). Брак рекомендаційного, якісного відбору, розрахованого на забезпечення інтересів різних категорій читачів, вкупі з недосконалістю пошукових засобів ставить читача перед ситуацією безсистемного «книжкового стосу», у якому неможливо самостійно розібратися.

Лише деякі спеціалізовані електронні бібліотеки історико-культурологічного спрямування, переважно – некомерційні, від початку свого формування розраховані на аудиторію вимогливих читачів, не долаючи повною мірою фрагментарності свого контенту, забезпечують високі якісні критерії добору біографічної літератури, оприлюднення малодоступних, іноді унікальних видань. До їх числа належать, зокрема, відомі російські емігрантські бібліотеки «ImWerden» [576] та «Вторая литература» [577] (Мюнхен), у яких представлено й чимало імен власне українських та пов'язаних з Україною діячів. Водночас, знайомлячись з біографічними розділами російськомовних комерційних електронних бібліотек, український читач нерідко зустрічається з досить тенденційним доббором видань, що стосуються персоналій української історії і культури, – можливо, навіть не через політичну заангажованість упорядників, а через принцип представлення «того, що є» в наявності. Наприклад, «Большая онлайн библиотека e-Reading» [511] (створена за участю громадян України, але розміщена нині на латвійському хостингу) [762], котра нараховує понад 100 тис. книжок, подає про Тараса Шевченка лише видання О. Бузини, Г. Боброва, М. Грекова та К. Дерев'янка [626], які викликали гостру реакцію української громадськості.

Отже, при ретельному розгляді уявлення щодо можливості вирішення всіх інформаційних завдань поза участю традиційних бібліотечних установ виявляються досить вразливими. Вони не враховують ролі, досвіду, всіх реальних

та потенційних можливостей бібліотек, як потужних інтеграторів історико-біографічної інформації та інформації по персоналіях сучасників, у справі її упорядкування, систематизації, інтелектуального опрацювання нагромаджених матеріалів, їх попередньої підготовки для використання безпосередніми споживачами і перетворення таким чином на ресурси корисної і запитуваної читачами бібліотек і віддаленими користувачами електронних мереж інформації.

У конкуренції в інформаційному просторі, яка росте нині між електронними інформаційними центрами і бібліотеками, в останніх, на нашу думку, є свої серйозні переваги. Спробуємо їх проаналізувати. Аби вповні зрозуміти суть процесів, які відбуваються, необхідно осягнути всю хаотичність і різновекторність формування ресурсів сучасного світового електронного інформаційного простору, його гострі кризові проблеми, обумовлені невпинно зростаючим переважанням у мережі Інтернет «інформаційного шуму», з яким не в змозі впоратися навіть найновіші інтелектуальні пошукові системи. За таких умов об'єктивно не може не зберігатися і навіть зростати значення бібліотек як бібліографічних, науково-методичних, консультативних центрів, здатних інтегрувати наявні масиви інформації, систематизувати їх, оцінити, виокремити нове, принципово важливе, те, що є подією в інтелектуальному і культурному житті, від неактуальної інформації, зорієнтувати різні категорії читачів у пошуку необхідних їм даних.

Сказане повною мірою стосується формування та використання ресурсів біографічної та спорідненої з нею генеалогічної, краєзнавчої інформації. Переваги бібліотек у цій сфері базуються на вироблених ними впродовж тривалого часу традиціях створення високоінтелектуальних інформаційних продуктів – каталогів і путівників по книжкових та рукописних фондах і колекціях, тематичних картотек, бібліографій і біобібліографій, баз даних, науково-методичних та рекомендаційних матеріалів, які уклалися спочатку в рукописній та друкованій формі, а нині успішно входять у електронний інформаційний простір. Нарешті, можливості бібліотек пов'язані з традиціями організації ними тематичних виставок (нині, зокрема, і віртуальних), особливо – ювілейних, персональних, презентацій новинок історико-біографічної літератури, проведенням наукових семінарів, читань, конференцій. Певний досвід такої роботи вже нагромаджено й бібліотеками України. Він є основою для їх дієвої участі у подальшому розвитку інформаційно-біографічної справи. Проте для набуття справжнього динамізму цей напрям діяльності бібліотек повинен повною мірою врахувати і творчо використовувати здобутки світових лідерів бібліотечно-інформаційної справи.

Конкретних досліджень і теоретичних та методичних узагальнень у цій сфері суттєво бракує. Нашою метою є нині доповнити існуючі поодинокі розрізнені напрацювання аналізом важливих напрямів діяльності бібліотек у сфері формування, систематизації та представлення біографічної інформації та здобутого ними на цьому шляху досвіду.

Нині провідні публічні бібліотеки світу, бібліотеки великих університетів, дослідницьких центрів та закладів культури здійснюють постійну цілеспрямовану роботу з формування й оприлюднення систематизованих ресурсів біографічної та біобібліографічної інформації. Вона розгортається одразу в кількох взаємопов'язаних напрямках. Йдеться, насамперед, про збирання універсальних та тематичних колекцій біографічних видань, розкриття їх змісту в біобібліографічних покажчиках і електронних картотеках, повнотекстових електронних бібліотеках, підготовку і випуск рекомендаційної анотованої бібліографії та реферативних збірників, а також про надання бібліотеками фахової консультативної і методичної допомоги читачам і віддаленим користувачам бібліотечних електронних ресурсів. Інформаційна й науково-видавнича робота бібліотек у галузі збирання і поширення біографічних знань, під впливом невинного зростання їх значення у системі гуманітарної культури, посідає все більш помітне місце у напрямках дослідницької та культурно-просвітницької діяльності бібліотек. Органічно пов'язаними з нею є також зусилля книжкових палат, великих і малих видавничих центрів, які за своїм профілем спеціалізуються на випуску довідкової літератури, розрахованої насамперед на використання в стінах бібліотек: бібліографій та біобібліографій, різного роду біографічних та генеалогічних довідників, покажчиків, словників, універсальних та галузевих енциклопедій.

Визначальна роль у виробленні та впровадженні сучасних форм і методів формування та оприлюднення ресурсів біографічної інформації, їх поповненні й підтримці належить публічним бібліотекам національного масштабу, насамперед тим, що входять до двадцятки найбільших бібліотек світу. Серед них – Бібліотека Конгресу США, Нью-Йоркська публічна бібліотека, Британська бібліотека, Російська державна бібліотека, Російська національна бібліотека та ін. Кожній з них притаманні власні оригінальні підходи до систематизації колекцій біографічної літератури, пропаганди біографічного знання. Вони обумовлені особливостями культури національної пам'яті різних народів, їх соціокультурної традиції, а багато в чому – і конкретними завданнями освітньої та культурної політики, визначеними державними програмами та досягнутим у суспіль-

стві порозумінням. Проте загальною характерною тенденцією, що виявляється в діяльності всіх великих книгозбірень, справляє вплив на їх інформаційну, консультаційну та методичну роботу, формування електронних колекцій, є посилення зв'язків між сучасною біографікою, генеалогією, родинною історією та краєзнавством. Вони все більше розглядаються нині як єдиний комплекс знань зі складними внутрішніми взаємозв'язками. Спробуємо розкрити ці тези на матеріалах, що стосуються діяльності окремих великих бібліотек, відображених на їх веб-порталах, в офіційних документах і наукових публікаціях, в самому структуруванні і контенті представлених ними і самостійно створюваних електронних інформаційних ресурсів.

Бібліотекою Конгресу США починаючи від 1815 р. сформовано найбільшу у світі колекцію американської і зарубіжної літератури з генеалогії та локальної історії [657], яка, власне, за американською традицією систематизації історико-культурної інформації, і становить ядро біографічного інформаційного ресурсу, що охоплює величезну кількість імен. Такий акцент у збирацькій та інформаційній діяльності бібліотеки відповідає традиційно великому інтересу не лише представників національної еліти, а й простих американців до власних родоводів, які у США здавна досить повно відображалися у численних друкованих та документальних джерелах. Зауважимо, що, хоча окремої спеціальної рубрики «Біографії» в інформаційній системі Бібліотеки Конгресу США немає, для розкриття ресурсів біографічної інформації тут зроблено напрочуд багато, а надто в плані донесення до читачів різних категорій – звичайних громадян, науковців, учнів – рекомендаційної бібліографії, методичних порад, даних про наявність зовнішніх стосовно бібліотеки інформаційних ресурсів, як американських, так і зарубіжних.

Фахівцями спеціалізованого центру, що діє на основі читального залу локальної історії та генеалогії (Local History and Genealogy Reading Room, LH&G), підтримуються на веб-порталі бібліотеки електронні каталоги біобібліографічних покажчиків, біографічних і генеалогічних видань (книжок і періодики) та баз даних як по зарубіжних країнах, так і в розрізі окремих штатів і територій США [82]. Розроблено й опубліковано у друкованому й електронному вигляді різноманітні методичні та практичні путівники для читачів по фондах бібліотеки, наприклад: із загальних питань пошуку генеалогічної інформації [786], по біографічних виданнях про видатних жінок Америки [792] тощо. Вони містять також систематизовані рекомендаційні посилання на головні зовнішні інтернет-

ресурси, з гарно складеними анотаціями, що у практичному розумінні є дуже корисним для читачів. Створено й оприлюднено для використання у читальних залах та он-лайн (хоча й не всі!) зведені рекомендаційні покажчики публікацій з генеалогії та родинної історії у періодиці [75], по окремих регіонах і країнах світу, а також по великих етнічних групах вихідців з різних країн, представлених у США (афроамериканців, євреїв, німців, вихідців з країн Скандинавії, поляків, угорців та ін.) [70]. Більшість з них містять бібліографії матеріалів – публікацій та документів по відомих особистостях.

Інше велике зібрання біографічних видань та електронних інформаційних ресурсів Бібліотеки Конгресу США групується навколо колекції «Пам'ять Америки» (American Memory Historical Collections, АМНС), формування й оприлюднення якої є одним з головних напрямів роботи бібліотеки. Предметними рубриками каталогів, електронними путівниками та зручними засобами навігації на веб-порталі у ній виокремлено історико-біографічні та документальні видання про визначних політичних діячів США, героїв національної історії. Життя і діяльність американських президентів відображено у цифрових колекціях бібліотеки складноструктурованими базами даних, що охоплюють не лише історико-біографічні праці, а й оригінальні первинні документи, зокрема рукописи, епістолярій, офіційні папери, фотографії, а також музичні та звукові фрагменти, кінофільми, що зберігаються у різних структурних підрозділах. Вони містять також постійно доповнювану бібліографію та посилання на різноманітні зовнішні електронні ресурси, причому з розрахунком як на читацькі інтереси дорослих користувачів, так і на учнівську молодь [663]. Принципи організації сторінок-персоналій президентів США, гнучкого забезпечення їх смислових зв'язків з іншими електронними колекціями за рахунок інтерактивних посилань становлять значний інтерес для розбудови електронних баз просвітницької та наукової інформації, формування біографічних інтернет-архівів.

В цілому інтегрована система електронних каталогів, путівників по фондах, рекомендаційних бібліографій, баз даних Бібліотеки Конгресу США створює можливість ефективного пошуку біографічної та родовідної інформації по всіх відділах, читальних залах, електронних колекціях найбільшої книгозбірні світу, а також містить цінні дороговкази щодо використання суттєво важливих для американців світових електронних ресурсів біографічної інформації (особливо пов'язаних з країнами походження емігрантів). Зібрані і систематизовані Нью-Йоркською публічною бібліотекою (NYPL), яка теж належить

до числа найбільших у світі, колекції біографічної літератури, автобіографій та документів функціонально виконують дещо інші завдання, мають власну яскраву «індивідуальність». Позбавлені доконечної необхідності повторювати загальнонаціональну патріотичну місію Бібліотеки Конгресу США у формуванні віртуального колективного портрету американського народу, вони у своїй організації роблять акцент на охопленні майже всіх історичних періодів, географічних регіонів та професій. Їх основою, «ключем», що розкриває зміст фондів і відкриває читачам шлях до біографічної інформації, є широко представлені у відкритому доступі у головному та спеціалізованих читальних залах (наприклад – мистецтва і архітектури) найважливіші існуючі нині довідкові біографічні видання: численні «індекси», рекомендаційні бібліографії, біографічні словники, окремі добірки біографічних видань, пов'язані з видатними особистостями або групами осіб, представниками окремих національностей, професій тощо. Універсальним знаряддям пошуку біографічних видань слугує онлайн-каталог для дослідницьких бібліотек – CATNYP (<http://catnyp.purl.org>). На допомогу читачам у каталозі сформовано спеціальні постійні рубрики: «Біографія ХХ століття», «Біографічні словники», «Біографічні індекси», «Біографічні видання», «Біографія як літературна форма». Електронний каталог оснащений також ефективними інструментами виявлення необхідної інформації про особу за предметними рубриками, які цікавлять окремих читачів (наприклад, шляхом додавання до них розширення «biography» або пошуку персоналії за прізвищем та ім'ям). Оприлюднені на веб-сайті NYPL правила містять дуже докладні специфічні рекомендації щодо цього. Наприклад, пошук біографічних даних про групи осіб пропонується здійснювати, як один з можливих варіантів, за розділами (предметними рубриками) Бібліотеки Конгресу США (www.loc.gov/catdir/cpsolcco) [16].

Доступ до біографічної інформації можливий для читачів також через підтримувані NYPL електронні ресурси, значні за обсягом колекції мікрофіш. Офіційний веб-сайт бібліотеки містить дуже докладний перелік друкованих, мікроформованих та електронних індексів, словників, енциклопедій, баз даних як універсального, так і спеціального характеру – як історико-культурних, так і присвячених сучасникам. Здебільшого вони є інформаційними продуктами американських корпорацій. Зі значною повнотою у них представлені біографії діячів США, Канади, Великої Британії, Франції, Німеччини. Особливий інтерес становлять електронні бази: «Американська національна біографія» (American

National Biography), задумана як постійно поповнювана цифрова версія «Словника американської біографії» (Dictionary of American Biography), споряджена ефективною системою пошуку за різними параметрами; «Майстер-індекс біографії і генеалогії», що розкриває зміст біографічної інформації про майже 13 млн осіб у англомовних словниках та енциклопедіях; «Біографічний ресурсний центр» (Biography Resource Center), дані якого охоплюють більш ніж 150 тис. відомих особистостей з усіх регіонів світу; «Літературний ресурсний центр» (Literature Resource Center), частиною якого є база даних сучасних авторів «Contemporary Authors» [16]. У NYPL існує також спеціальна консультаційна бібліографічна служба з питань біографічної інформації, яка надає читачам рекомендації як у стінах бібліотеки, так і у дистанційному режимі.

Величезними фондами біографічної літератури та базами електронної бібліографічної, біобібліографічної та повнотекстової інформації володіє Британська бібліотека. Згідно із засадами своєї інформаційної політики, вона здебільшого обмежує доступ до наявних баз електронної інформації – своїх або передплачених (яких загалом налічується понад 800) – читальними залами [73]. Тому в інформаційно-рекомендаційній роботі з читачами бібліотека зосереджує їхню увагу передусім на довідкових джерелах з генеалогії і родинної історії, доступних у читальних залах гуманітарних наук та їх електронних ресурсах [76]. Серед останніх чимало загальнопоширених, які для великих бібліотек англомовних країн є фактично обов'язковими інформаційними продуктами, як-от: придбаний у видавничого дому «К. Г. Заур» (Мюнхен) електронний «Британський біографічний архів» (British Biographical Archive), вже згадувані нами американські «Майстер-індекс біографії і генеалогії» та «Біографічний індекс». Водночас у бібліотеці представлено, наприклад, оригінальний електронний ресурс «Листи і щоденники жінок Британії та Ірландії», що нараховує понад 100 тис. аркушів документів (починаючи від XVI ст.), які містять унікальну біографічну та просопографічну інформацію [74].

Помітним явищем у практиці культурно-інформаційної роботи провідних світових бібліотек стала організація складноструктурованих, з елементами мультимедіа, віртуальних виставок, присвячених життю і діяльності визначних діячів історії і культури. Здебільшого вони тепер виходять далеко за межі традиційних бібліотечних книжкових експозицій і містять не лише відтворені електронним способом книги, документи, рукописи, портретні зображення, а й пов'язані з особою матеріальні пам'ятки, фрагменти художніх кінофільмів

або історико-художніх відеореконструкцій, запозичених з матеріалів культурологічних програм телебачення.

Показовим для сучасного етапу накопичення і поширення біографічної інформації є тісне співробітництво великих бібліотек з видавництвами та інформаційними центрами. Систематична підготовка довідкових біографічних та біобібліографічних видань вже давно значною мірою зосереджена у видавництвах, які спеціалізуються на випуску фундаментальних словників та енциклопедій, бібліографічних довідників, розрахованих саме на бібліотечні установи. Серед таких у першу чергу слід згадати знаний мюнхенський видавничий дім «К. Г. Заур» («K. G. Saur Verlag GmbH»), який впродовж кількох десятиліть є провідним у бібліотечному світі. Його засновник, професор Клаус Герхард Заур (нар. 1941) розпочав свою наукову і видавничу діяльність у 1966 р. як керівник видавництва «Dokumentation Verlag», яке спеціалізувалося на підготовці бібліотекознавчих, бібліографічних та наукових праць з книгознавства [761]. Ще в останні десятиліття ХХ ст. К. Г. Зауром було започатковано формування вже згаданого раніше всеосяжного «Всесвітнього біографічного архіву» (ВБА) як зібрання фотокопій словникових і енциклопедичних статей на мікрофішах. Реалізація цього проекту базувалася на широкому використанні бібліотечних фондів, передусім – найбільших бібліотек Німеччини. У свою чергу, занадто дорогий для індивідуального читача, а тому й малотиражний, інформаційний продукт призначався для використання практично лише в стінах великих публічних і наукових (університетських) бібліотек. Розтиражована на мікрофішах початкова серія ВБА – матеріали «Німецького біографічного архіву» – надійшла спочатку до бібліотек Німеччини, Австрії, Швейцарії. Згодом численні національні, регіональні та тематичні серії ВБА поступали й до провідних книгозбірень інших країн, зокрема – Росії, де вони є у найбільших бібліотеках Москви, Санкт-Петербурга та деяких інших великих міст [768]. З часом ВБА, робота над яким продовжувалася до 2009 р., було оцифровано. В електронному вигляді він одержав найменування «Всесвітня біографічна інформаційна система» (World Biographical Information System, WBIS). Проте, створений на суто комерційних засадах, ВБА через свою високу ціну доступний і нині на компакт-дисках та он-лайн переважно у читальних залах великих бібліотек. Вільний ознайомчий доступ до його матеріалів у мережі Інтернет, що існував у перші роки ХХІ ст., суттєво звужено. Тому не випадково в практиці бібліографічно-інформаційної роботи зарубіжних бібліотек і нині є посилання на друковані й електронні ін-

декси WBIS, а не на сам розгорнутий ресурс. Так, на веб-сайті Нью-Йоркської публічної бібліотеки в рекомендаційному плані зазначено, що більша частина згаданих у індексах WBIS ресурсів по персоналіях є доступною у творах друку, на мікрофішах та в електронному форматі у фондах самої бібліотеки [16].

Так само «Майстер-індекс біографії і генеалогії» [644], у якому представлено стислі довідкові дані про мільйони людей, чиї імена від XIX ст. з'являлися у національних енциклопедіях та довідниках типу «Who's Who» і їм подібних, почав напрацьовуватися у США з кінця 70-х рр. XX ст. саме з розрахунку на використання в стінах бібліотек, де дослідники одразу ж могли звернутися до рекомендованої літератури. Для одержання додаткової інформації упорядники «Майстер-індексу» прямо рекомендують читачам звертатися до академічних та науково-дослідницьких бібліотек [783].

Особливе місце у систематизації та оприлюдненні біографічної інформації належить власній дослідницькій діяльності бібліотек, результати якої втілюються у виданні біобібліографій, покажчиків рукописних та особових архівних фондів видатних діячів минулого, збірників документів і матеріалів про їхній життєвий і творчий шлях, у проведенні наукових конференцій і читань. Ці напрями роботи посідають значне місце й у роботі українських бібліотек.

Серед здобутків провідних зарубіжних бібліотек для українських читачів та дослідників-біографістів найбільший інтерес становлять біобібліографічні дослідницькі і видавничі проекти, що реалізуються у країнах слов'янського світу. Чимало з них мають безпосередній зв'язок з українським матеріалом.

Дослідження і публікації Російської державної бібліотеки (РДБ, Москва) мають широкий проблемно-тематичний діапазон, охоплюють, зокрема, бібліографію світової і російської біографіки. Чималий вплив на їх сучасний розвиток справляють високі академічні традиції, закладені у РДБ у середині XX ст. знаним російським бібліографом І. М. Кауфманом, автором фундаментального покажчика «Русские биографические и биобиблиографические словари», який нині вважається класикою і перевидається [38]. Нині розробки спеціалістів РДБ зосереджені переважно на створенні біобібліографій визначних діячів науки і культури Росії та країн СНД та розкритті персоналій знаних вчених і працівників бібліотечної сфери. Варто пригадати, що наприкінці XX ст. у РДБ було підготовлено серію ґрунтовних бібліографічних довідників, присвячених галузевим біографічним словникам зарубіжних країн [22; 24; 23; 25]. Загалом впродовж останнього двадцятиліття РДБ опубліковано понад 50 полібіобібліографічних

та монобіобібліографічних (персональна бібліографія) довідників – окремими виданнями та у вигляді прикнижкової бібліографії [20]. На їх тлі особливо виділяється біобібліографічний словник співробітників РДБ за 1862–1917 рр. (включаючи працівників Московського публічного музею і Румянцевського музею, всього близько 500 імен) [308].

Певний інтерес становить також підготовлена й опублікована РДБ «Бібліотечна енциклопедія», у якій зібрано статті-персоналії про більш ніж 500 визначних діячів бібліотечної справи [148]. Здійснена робота є основою для розгортання електронних інформаційних ресурсів у галузі бібліографії біографічної довідкової літератури та біобібліографії, проте ці можливості поки що залишаються недостатньо реалізованими. У широкомасштабних планах бібліографічної роботи РДБ (які на 2012 р. включають близько ста позицій) створенню електронних інформаційних баз біобібліографічного спрямування (як і підготовці друкованих видань із цього напрямку) належить дуже скромне місце. Впродовж 2010–2011 рр. було сформовано мережевий ресурс, присвячений 300-річчю від дня народження М. В. Ломоносова [771]. Нині у РДБ здійснюється фактично лише підготовка локальної бази даних «Персоналии деятелей русского зарубежья: некрологи» (2012 р. з переходом на 2013 р.) [772].

Органічний зв'язок біографіки і біобібліографії, зосередження у бібліотечних установах кваліфікованих фахівців обумовлює характерне для світової практики об'єднання навколо бібліотек колективів дослідників-біографістів професіоналів і аматорів. Бібліотеки в такому випадку інтегрують читацькі інтереси і виступають інструментом їх реалізації. Саме завдяки цьому, на нашу думку, одним з напрямів наукової роботи Російської національної бібліотеки (РНБ, Санкт-Петербург) стали дослідження з генеалогії та родинної історії, тісно переплетені з власне біографічними студіями. При бібліотеці діє Інститут генеалогічних досліджень. Профілем його розробок є питання генеалогічного джерелознавства та родинно-історичної інформації; історія окремих родів; вивчення життєвого шляху діячів бібліотечної справи – працівників РНБ від часу її заснування; дослідження наукової спадщини російських генеалогів; вивчення на генеалогічному і біографічному матеріалі етнічних процесів у гетерогенному етнокультурному і поліконфесійному середовищі на прикладі населення Санкт-Петербурга. Інститут здійснює науково-організаційну підтримку діяльності Російського генеалогічного товариства (яке базується у головному корпусі РНБ по вул. Садовій), бере участь у науковому забезпеченні роботи Геральдич-

ної ради при Президентові Російської Федерації. Він провадить також значну науково-методичну і консультативну роботу з працівниками російських бібліотек та читачами (зокрема, і на комерційних засадах), здійснює поповнення фондів РНБ друкованими виданнями та рукописними матеріалами, насамперед документами з родинних архівів [546]. Плани наукової роботи РНБ передбачають випуск науково-методичних та монографічних праць, підготовку і проведення спільно з Російським генеалогічним товариством традиційних Петербурзьких генеалогічних читань [769]. РНБ організуються презентації ґрунтовних біобібліографічних словників та довідників, підготовлених групою історичної бібліографії Відділу бібліографії та краєзнавства. Кілька таких видань представлено громадськості у 2012 р. [580; 249; 222]. Російська національна бібліотека теж здійснює дослідження у галузі бібліотечної біографіки. Нею підготовлено фундаментальний біобібліографічний словник співробітників бібліотеки [309].

Бібліотекою Російської академії наук (БАН, Санкт-Петербург) розгорнуто ґрунтовну електронну картотеку «Русские биографические словари», в основі своєї побудовану на матеріалах довідника І. М. Кауфмана. Оригінальним спрямуванням науково-видавничої роботи БАН стало створення електронного ресурсу біографічної інформації «Персональный состав Библиотеки РАН» від часу її заснування у 1714 р. до наших днів [599]. Перший друкований варіант праці (сигнальний) було видано у 2006 р. в межах проекту «Книга на вимогу» [219]. Постійно поповнюваний електронний ресурс, представлений на веб-сайті РАН, охоплює вже близько 2 тис. записів біографічного характеру, бібліографію, іконографію по вчених та бібліотекарях XVIII–XIX ст. [777]. Останнім часом проектом принципово більш високого рівня стала створювана під керівництвом БАН скоординованими зусиллями багатьох наукових установ і навчальних закладів Росії й інших країн велика електронна бібліотека (база даних) «Научное наследие России» [766; 781], яка охоплює матеріали про визначних вчених та електронні версії їхніх праць.

Цікаві, особливо з погляду на подальші перспективи розвитку інформаційно-біографічної справи, результати здобуто Національною бібліотекою Республіки Білорусь. Нею реалізовано кілька оригінальних книжкових та електронних видавничих проєктів, спрямованих на комплексне розкриття білоруської національної історико-культурної спадщини через наукову реконструкцію та опис книжкових і рукописних фондів, пов'язаних з іменами та життєвим і творчим шляхом видатних співвітчизників, історією славетних

родин. Впродовж останніх років серед інших побачили світ видані на компакт-дисках в рамках міжнародних та національних проектів комплексні ресурси, структурна організація і змістове наповнення яких заслуговують на детальну увагу: «Сапегіана: книжное собрание рода Сапег» [601] (каталог книг, що входили до книгозбірень Сапег, повнотекстові копії найбільш цінних видань з колекції Російської національної бібліотеки, матеріали з генеалогії та бібліографія з історії роду Сапег та бібліотек його представників) [59]; «Библиотека Хрептовичей» [505] (матеріали з історії бібліотеки Хрептовичей XVIII–XIX ст., повнотекстові електронні копії описів та найбільш цінних видань з фондів зарубіжних бібліотек, зокрема – НБУВ) [21]; ресурс, присвячений 170-річчю від дня народження білоруського поета, прозаїка, публіциста Францішека Богушевича (1840–1900) [578] (біографічний нарис, бібліографія творів, електронні копії перших видань письменника, бібліографія публікацій про життя і творчу діяльність, ілюстративні та фактографічні матеріали) [50]; диск «Поет краси і гармонії: до 120-річчя від дня народження Максима Богдановича (1891–1917)» [585] (біографічний нарис, бібліографія творів і публікацій про життя і творчу діяльність, образотворчі і фактографічні матеріали, електронні копії документів з фондів НББ, електронна копія першого видання збірки віршів «Вянок») [55]; «Спадщина академіка Юхима Карського: до 150-річчя від дня народження» [605] (біографічний нарис, бібліографія творів, матеріали з історії особистої бібліотеки Ю. Ф. Карського та електронна копія її рукописного каталогу, бібліографія публікацій про його життя і творчу діяльність, електронні копії архівних документів і рідкісних видань його творів з фондів НББ та Національного архіву Республіки Білорусь) [64].

Досвід роботи, досить різноманітної і різновекторної за своїм характером, пріоритетами, загальною спрямованістю, нагромаджений окремими великими бібліотеками, звичайно, не охоплює всієї багатогранної діяльності бібліотечних установ із систематизації та представлення читачеві біографічних і пов'язаних з ними знань, формування електронних ресурсів біографічної та біобібліографічної інформації. Однак він є важливим для українських бібліотек, оскільки інтерес до біографіки, генеалогії, родинної історії, біографічного краєзнавства зростає нині повсюдно дуже швидко. Він стимулюється як соціальними і духовними процесами, що відбуваються у сучасному світі, так і новими інформаційними можливостями, створеними електронним середовищем. Використовуючи напрацьовані у зарубіжному світі підходи, форми і методи роботи, українські

бібліотеки (великі, середні і малі, універсальні публічні і спеціалізовані) зможуть більш успішно освоювати важливий сегмент інформаційного простору – систематизацію і поширення біографічної інформації. Це сприятиме повнішій реалізації суспільної ролі бібліотек як важливих осередків гуманітарної культури.

* * *

Сучасна інформаційна революція, розвиток новітніх комп'ютерних технологій і комунікаційних мереж справили величезний вплив на розвиток ресурсів біографічної інформації. Вони докорінно змінили самі уявлення про їх сутнісний характер, місце і призначення у житті суспільства, способи формування, оприлюднення та використання у сферах освіти, науки і культури. Нові технічні можливості, застосування яких швидко поширилося на сфери гуманітарної науки й інформації, у тому числі й у бібліотечно-інформаційній справі, не лише принесли із собою розв'язання давно назрілих і добре усвідомлюваних потреб розбудови великих інформаційних масивів, систематизації матеріалів, швидкого і зручного оперування ними, а й зумовили становлення принципово нової парадигми віртуальної інтелектуальної і духовної взаємодії суспільства як з минулими поколіннями, так і з нашими сучасниками. Історико-біографічна і сучасна біографічна інформація стає все більш важливим сегментом світового й національного віртуального інформаційного простору. Вона «наблизилася» до кожної людини, міцно увійшла в її життя, слугує індивідуальному осмисленню громадянами свого місця у просторі минулого й сучасності, становленню розвинутої і діяльної особистості.

Динамізм розвитку сучасних інформаційних технологій сприяв швидкій еволюції способів інтеграції і поширення біографічної інформації. Менш ніж два десятиліття початковий етап становлення біографічних ресурсів, пов'язаний з «механічним» відтворенням у електронній формі текстів друкованих енциклопедій, біографічних словників, довідників та біобібліографій, змінився якісно новим, позначеним формуванням динамічних баз і відкритих архівів, електронних бібліотек біографічних матеріалів, постійно змінюваних і доповнюваних, у тому числі за участю самих користувачів електронних мереж. Характерною рисою сучасного стану біографічного електронного інформаційного простору є співіснування у ньому ресурсів, заснованих у різний час, на основі як застарілих вже, так і новітніх технологічних рішень. При цьому кількісні і якісні зрушення у цій сфері, її розширення за рахунок появи і модернізації ресурсів

відбуваються у світі настільки швидко, що дослідницька думка не встигає відстежити й осмислити нові явища. Через це процес відбувається значною мірою стихійно, поза науково-методичним впливом вчених і кваліфікованих спеціалістів бібліотечно-інформаційної і видавничої справи, що породжує безліч непростих проблем. Зазначене є неминучою даниною швидкому зростанню, яке в цілому несе відчутні позитивні зміни.

Замість досить обмеженого доступу до друкованих і рукописних текстів, іконографічних документів, аудіо- та відеоматеріалів йдуть небачені раніше можливості активного цілеспрямованого пошуку й використання особою цілих комплексів перманентно оновлюваної, різнорідної за походженням і «стереоскопічної», багатопланової за характером інформації. Біографіка і довідкова біографістика вийшли за межі бібліотек, навчальних закладів, наукових установ. Біографічні знання, а також інтерес до них все більше стають атрибутом повсякденного життя громадян. Діячі минулого і сучасності «впритул наблизилися» до користувачів електронних ресурсів. Зросли інтенсивність і глибина їхнього духовного і громадянського діалогу.

Природно, що для України, де загальне зростання інтересу до діячів минулого і неординарних постатей сучасників є важливим виявом відродження історичної пам'яті, національного і громадянського самоусвідомлення, ці нові інформаційні можливості мають особливе значення.

Водночас швидкий поступ гостро ставить питання щодо збереження і примноження теоретичних напрацювань, високих методичних традицій довідкової біографіки минулого. Зазначене є тим більше актуальним, що нова якість інформаційних ресурсів, можливості їх внутрішнього розподіленого структурування, а також формування інтегрованого інформаційного і дослідницького середовища «знімають» давнє протиставлення довідкових ресурсів та масивів наративних, документальних, дослідницьких напрацювань, створюють умови інтегрування їх у єдину цілісність. За таких умов дослідницький і видавничий досвід минулого повертається до сучасності своїми новими гранями. Творче врахування напрацьованих попередниками науково-методичних та організаційних засад має слугувати основою для подальшого піднесення довідково-біографічної справи, як у підготовці традиційних книжкових видань, так і у створенні масштабних електронних ресурсів довідкової біографічної інформації, яка може і повинна бути органічно поєднана з упорядкуванням великих цифрових бібліотек біографічної літератури.

ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ ДОВІДКОВОЇ
БІОГРАФІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ

У цьому розділі нашого дослідження ми прагнемо окреслити загальну ситуацію з розвитком електронних ресурсів біографічної інформації в Україні, здійснити аналіз нагромадженого з кінця ХХ ст. вітчизняними дослідниками-біографістами, спеціалістами наукових та бібліотечних установ, закладів освіти, інформаційних центрів теоретичного, методичного і практичного досвіду інтеграції, опрацювання, систематизації та підготовки до представлення у комунікаційних мережах історико-біографічної інформації та матеріалів про сучасників. Зазначене є необхідним для з'ясування характерних особливостей формування вітчизняних біографічних ресурсів і об'єктивних першочергових завдань, гострих невирішених проблем, які стоять на шляху їх подальшого розвитку.

4.1. Характерні особливості розгортання українських електронних біографічних інформаційних ресурсів

Глибокі якісні зміни, що відбувалися у вітчизняній суспільній думці і гуманітарній культурі зі здобуттям Україною незалежності, обумовили явище, яке влучно називають «поверненням історії її людського обличчя». Відхід історичної науки від застарілих стереотипів обумовив прагнення до «залюднення» минулого, яке значною мірою почало розглядатися крізь діяльність, біографії співвітчизників. Знаменним проявом цього став не лише злет у 90-х рр. ХХ ст. біографічних публікацій в історико-літературній публіцистиці, а й поява перших ґрунтовних монографічних досліджень (наприклад, серії колективних праць з історії українського національного руху за редакцією В. Г. Сарбея [953; 1001], монографій С. З. Заремби [872], Р. Т. Ковалюка [891], а невдовзі і багатьох інших дослідників), у яких історичні події, розвиток суспільного і культурного життя було органічно розкрито насамперед через численні імена і факти біографій діячів, які раніше здебільшого взагалі замовчувалися.

Поява у науковому, суспільно-політичному і культурному просторі багатьох тисяч повернутих з небуття імен одразу гостро поставила питання про необхідність певної систематизації нагромаджуваних біографічних матеріалів. Не лише науковці почали гостро відчувати, наскільки розпорошеними, уривчастими, важко доступними для читачів вони є, особливо коли йдеться про діячів, чия доля пов'язана з різними регіонами України, зарубіжжям. Саме тоді серед широкої громадськості почав зростати інтерес до довідкових біографічних видань – словників, біографічних збірників, біобібліографій. То було культурно і соціально-психологічно обумовлене явище, яке вимагає ще спеціального вивчення задля розуміння процесів, які відбуваються у духовному і інтелектуальному поступі українського суспільства. Реалізація завдань, які об'єктивно постали перед вітчизняною біографікою, здійснювалася на рубежі століть не схожими між собою напрямками, на різних рівнях і за доволі обмежених матеріальних, організаційних і технічних можливостей.

Поряд з розвитком біографічних студій, зростанням числа друкованих публікацій різних жанрів, знаменною подією стала й поява перших вітчизняних електронних ресурсів біографічної інформації. Через значні обмеження, які існували у попередні десятиліття щодо біографічних досліджень та видання довідкової біографічної літератури, і, як їх наслідок, відсутність розвинутої

вітчизняної традиції підготовки великих біографічних зводів, в Україні на початок ХХІ ст. не було реальних можливостей для швидкої розбудови ресурсів, хоча б віддалено подібних за своїми кількісними і якісними параметрами до національних біографічних архівів, об'єднаних у «Всесвітню біографічну інформаційну систему» (WBIS), або електронного «Русского биографического словаря». Як ми вже зазначали, ті електронні зводи було сформовано у відносно стислі терміни шляхом механічного відтворення в електронному вигляді біографічних статей насамперед з друкованих багатотомних видань, зокрема із численних багатотомних національних словників та енциклопедій, яких в окремих країнах за період ХVІІ–ХVІІІ ст. видано по кілька десятків, а іноді й сотень.

До числа негативних чинників, які суттєво загальмували розвиток ресурсів біографічної інформації, належали й недостатність фінансових та організаційних можливостей, насамперед – у бюджетних установах науки і культури, й доволі уповільнене розгортання в Україні мережі Інтернет. Справжнє становлення вітчизняного інформаційного ринку ще тільки починалось. Бізнесструктури спрямовували свої зусилля в інші його сегменти (політика, економіка, право, торгівля, масова культура тощо) і практично взяли участь лише у формуванні тієї частини ресурсів біографічної інформації, яка присвячена сучасникам – представникам політичних та економічних еліт.

За окреслених обставин, формування електронних біографічних інформаційних ресурсів розпочалося в Україні з відносним запізненням і з досить елементарного рівня, який міг задовольнити лише першочерговий інформаційний попит. На початковому етапі йшлося насамперед про розміщення на веб-сайтах центральних органів державної влади і державного управління найбільш суспільно актуальної інформації про історичних і, передусім, сучасних громадсько-політичних та державних діячів. Вельми показово, що на «Урядовому порталі» («Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України» – www.kmu.gov.ua), який розумівся у перші роки ХХІ ст. як «візитна картка» держави, серед найважливіших відомостей про Україну поряд з розділами «Державна символіка», «Загальні матеріали про Україну», «Історія України у фактах», «Традиції та обряди», «Релігії та віросповідання» та ін. було вміщено рубрику «Видатні діячі». Вона мала поділ на тематичні підрозділи «Видатні громадські та державні діячі», «Видатні діячі культури та мистецтва», «Видатні діячі науки і техніки України», «Видатні діячі церкви», «Видатні письменники і поети», а також «Видатні спортсмени». Згаданий електронний слов-

ничок містив популярно написані біографічні статті-довідки про сто найбільш відомих достойників України від давнини до сучасності (в повному обсязі зазначені біографічні статті розкривалися на той час і на «Українському об'єднаному порталі» – www.ukrop.com.ua/encyklopaedia).

На нашу думку, то були перші конструктивні, але й тимчасові за своїм характером рішення, спрямовані на подолання інформаційного вакууму. Кількість, перелік і обсяги біографічних статей, що покликані були репрезентувати Україну на «Урядовому порталі» як одному з найважливіших офіційних представництв України в електронному просторі, в цілому були визначені на той час досить вдало. Хоча списки ані історичних, ані сучасних діячів не могли вважатися безспірними: добір імен був позначений і певним суспільно-політичним компромісом. Наприклад, перелік державних і громадських діячів обмежено 22 особами: правителями давньоруської доби Ольгою, Ярославом Мудрим, його дочкою Анною Ярославною, Володимиром Мономахом, Володимиром Святославичем, Данилом Галицьким; одним з перших провідників українського козацтва С. Наливайком, гетьманами П. Сагайдачним, Б. Хмельницьким, П. Дорошенком, І. Мазепою, П. Орликом, К. Розумовським, кошовим отаманом І. Сіркою; діячами національно-визвольного руху М. П. Драгомановим, М. С. Грушевським, В. К. Винниченком, С. М. Петлюрою, С. А. Бандерою, останнім українським гетьманом П. П. Скоропадським; а також нашими сучасниками – першим і другим президентами України Л. М. Кравчуком та Л. Д. Кучмою. Інші з перелічених вище підрозділів було сформовано з такою ж приблизно за кількісними параметрами повнотою. Проте привертало до себе увагу те, що розкриття в біографіях більшості представлених достойників різних сторін їхньої діяльності вступало у протиріччя з жорстким групуванням імен за тематичними розділами. З іншого боку, певним недоліком була й неповнота представлення різних сфер українського життя: практично відсутні були, наприклад, підприємці і промисловці, військові Нової і Новітньої доби.

Безспірний інформаційний інтерес становила інша рубрика «Урядового порталу» – «Історія урядів України», яка містила тоді біографічні статті про відомих і маловідомих керівників урядів Центральної Ради (В. К. Винниченка, В. О. Голубовича), Української Держави гетьмана П. Скоропадського (М. П. Василенка, Ф. А. Лизогуба, С. М. Гербея), Української Народної Республіки доби Директорії (В. М. Чехівського, С. С. Остапенка, Б. М. Мартоса, І. П. Мазепи, В. К. Прокоповича, А. М. Лівіцького); урядів Криму 1917–1921

рр. (Ч. Челебі, С. Джафера, А. Й. Слуцького, С. О. Сулькевича, С. С. Крима, Д. І. Ульянова, Б. Куна, М. Х. Полякова), Карпатської України (А. І. Бродського, А. І. Волошина); а також урядів УРСР (від 1917 до 1991 р., всього 16 осіб) і незалежної України (від 1991 р. і до перших років XXI ст., 14 осіб). Це було чи не перше представлення українських державних діячів у широкому інформаційному просторі.

Зрозуміло, що від початку найбільш актуальним інформаційним завданням офіційних веб-сайтів органів державної влади стало подання необхідної інформації про їх чинних представників: Президента України, народних депутатів, членів уряду, високопосадовців, дипломатичний корпус. Різноманітні матеріали про діяльність глав нашої держави впродовж багатьох років представлено на веб-сайтах «Президент України. Офіційне інтернет-представництво» (www.president.gov.ua). Як цілісний інформаційний ресурс великий інтерес становить зібраний воедино масив об'єктивних даних про народних депутатів кількох скликань (з 1990 р.) та їхню парламентську діяльність, представлений на офіційному порталі Верховної Ради України (<http://portal.rada.gov.ua>). Слід зазначити, однак, що відомості про депутатів Верховної Ради різних скликань суттєво відрізняються за принципами побудови й інформативністю. Біографічні дані та інформацію офіційного характеру про Голову Верховної Ради України, а також тексти його виступів і публікацій традиційно подаються на окремому веб-сайті: <http://chairman.rada.gov.ua>.

Біографічні довідки, що мають офіційний характер і можуть розглядатися як документальні джерела, від перших років XXI ст. були широко представлені безпосередньо на «Урядовому порталі» (склад Кабінету Міністрів України, керівництво Секретаріату Кабміну), веб-сайтах численних міністерств і відомств, інших центральних органів державної влади (зручний вихід на них є з «Урядового порталу»). На «Урядовому порталі» передбачено й можливість пошуку даних про посадових осіб органів державної влади і місцевого самоврядування по всій Україні. Біографічна інформація про керівників обласного рівня від початку була зосереджена на веб-сайтах обласних і міських державних адміністрацій, хоча вона не завжди достатньо змістовна. У статті, присвяченій стану та перспективам розвитку вітчизняних електронних інформаційних ресурсів [975], підсумовуючи результати досягнутого на середину першого десятиліття XXI ст., ми раніше вже відзначали змістовність біографічних даних по чинних депутатах Київської міської ради (<http://kmr.gov.ua/delegates>), вищих

посадових особах Автономної республіки Крим (<http://www.crimea-portal.gov.ua>), керівництву Вінницької (<http://www.vin.gov.ua/web/vinoda.nsf>), Волинської (<http://www.voladm.gov.ua>), Івано-Франківської (<http://www.if.gov.ua>), Кіровоградської (<http://www.kr-admin.gov.ua>), Луганської (<http://www.odal.gov.ua/oda/leadership>), Миколаївської (<http://www.oga.mk.ua>, пізніша версія: <http://www.mykolayiv-oda.gov.ua>), Полтавської (<http://www.obladmin.poltava.ua>), Тернопільської (<http://www.adm.gov.te.ua/oda>), Харківської (<http://www.kharkivoda.gov.ua>), Херсонської (<http://www.oda.kherson.ua/cgi-bin/control.pl?id=../control/uk/data/leadership/biogr>), Чернівецької (<http://www.oda.cv.ua>) обласних державних адміністрацій. За час, що минув, ситуація з представленням персональних даних повсюдно неодноразово змінювалася і у зв'язку з кадровими ротаціями, і відповідно до численних перебудов структури і самого характеру подання матеріалів на веб-сайтах. Робити висновки про тенденції щодо розширення чи звуження представлення персоналій посадовців на матеріалі різних регіонів було б важко, але певне скорочення викладу власне біографічних даних спостерігається – за рахунок розширення подання матеріалів про принципові позиції тих чи інших діячів з актуальних проблем сучасного розвитку, інформації про реалізовані ними важливі проекти в інтересах держави в цілому, регіонів. Що стосується депутатського корпусу на місцях, то порівняно зі складом Верховної Ради України він і досі представлений на офіційних веб-ресурсах явно недостатньо. Недоліком більшості офіційних веб-сайтів владних структур, з погляду, звичайно, не простого користувача, якого цікавить актуальна інформація, а дослідника-біографіста, є плінність змісту за відсутності на зазначених сайтах архівів, які відображали б зміни у персональному складі посадовців, а також вірогідність фактологічних неточностей, які немає змоги перевірити.

Дані офіційних веб-сайтів від самого початку суттєво доповнювалися численними особистими сайтами державних, політичних і громадських діячів. Розміщена на них інформація принципово відрізняється тим, що має неофіційний, приватний, суб'єктивний характер. Її призначення – розкриття особистих рис, позицій, поглядів і оцінок відомих діячів. Зазначені веб-сайти іноді містять виключно цінну інформацію, зокрема просопографічного характеру. Майбутнє, без сумніву, поставить питання про особисті сайти відомих діячів України як специфічне історико-біографічне джерело, подібне за значенням до особових архівів у їх класичному, документальному, паперовому вигляді. Чимало з них заслуговують на електронне архівування і збереження для майбутніх поколінь,

оскільки подібні сайти не лише змінюються, а й із часом припиняють своє функціонування. Нині виявилася також тенденція до переміщення особистої інформації громадських і політичних діячів, державних посадовців до соціальних мереж.

Біографічні довідки про найбільш відомих вітчизняних, а подекуди і зарубіжних діячів минулого і сучасності в перші роки ХХІ ст. концентрувалися також на «Українському об'єднаному порталі» (УКРОП, www.ukrop.com.ua/encyklopaedia), який, не будучи офіційним, за задумом його упорядників теж виконував функції репрезентації України вітчизняній і світовій громадськості. На ньому були представлені імена, вміщені у популярних в ті роки виданнях: довіднику «Сто видатних імен України», «Малому словнику історії України», «Універсальному словнику-енциклопедії» (УСЕ), – хоча для репрезентації України в її минулому і сучасності цього, зрозуміло, було замало. Згодом, з появою нових електронних ресурсів, подібні стислі електронні біографічні довідники поступово втратили своє пізнавальне значення і саму необхідність існування на найважливіших порталах. Більшості з них вже немає, деякі й нині існують в інтернет-просторі як «законсервовані» інформаційні продукти.

На рубежі ХХ–ХХІ ст. в Україні було зроблено й перші кроки, спрямовані на більш широке ознайомлення користувачів інформаційних мереж з довідковою історико-біографічною літературою, яка видавалася невеликими накладками і не була доступною широкому загалові. Електронна версія згаданого вже нами історико-біографічного альманаху «Видатні діячі України минулих століть» [413], підготовленого зусиллями науковців академічних установ і виданого компанією «Євроімідж» у 2001 р. до 10-ї річниці незалежності України, поширювалася на компакт-дисках та деякий час, здається, була представлена й у мережі Інтернет.

Роботу з розгортання в Інтернеті електронних версій друкованих історико-біографічних видань було започатковано й окремими вищими навчальними закладами України. Енциклопедії, словники і довідники оприлюднювалися здебільшого постатейно (у форматі HTML) або як повнотекстові публікації (у форматі PDF). Ще у 2001 р. Науково-дослідним інститутом українського козацтва при Запорізькому державному університеті було опубліковано в Інтернеті електронну версію «Енциклопедії українського козацтва», яка містила чимало біографічних матеріалів [539]. Інститут історичних досліджень Львівського національного університету імені Івана Франка оприлюднив в Інтернеті «Довідник з історії України» – одне з перших енциклопедичних ви-

дань, що розкривало вітчизняну історію у всій її цілісності, хоча й не в усьому досконале і недостатньо вивірене з погляду подання історичних, зокрема й біографічних, фактів [199]. Кількома роками пізніше Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова розмістила на своєму сайті електронну версію чотиритомного біографічного словника «Професори Одеського (Новоросійського) університету» [274; 595]. Новим явищем для української інформаційно-видавничої практики стала публікація в Інтернеті Національним університетом «Острозька академія» у форматі PDF повного тексту (фактично – оригінал-макету) підготовленого ним енциклопедичного видання «Острозька академія XVI–XVII ст.» (Острог, 2008) [583], у якій представлено персоналії зовсім забутих діячів освіти, науки і культури. Друкований варіант цієї праці, дещо розширений порівняно з первісним – головним чином за рахунок ілюстративного матеріалу, побачив світ лише у 2012 р.

Розгортання в академічних наукових установах великих універсальних і галузевих енциклопедичних проєктів загалом плідно позначилося на формуванні вітчизняних електронних ресурсів біографічної інформації і дозволило вивести цю справу на принципово новий за охопленням імен рівень. У мережі Інтернет на різних веб-сайтах було оприлюднено електронну версію підготовленої в Інституті держави і права НАН України під керівництвом академіка НАН України Ю. С. Шемшученка шеститомної «Юридичної енциклопедії» [346], яка ввела до широкого науково-інформаційного обігу докладні відомості про життєвий шлях і наукову та практичну юридичну спадщину багатьох вітчизняних і зарубіжних правознавців минулого і сучасності. Особливо значимим науково-інформаційним досягненням стало оприлюднення на веб-сайті Інституту історії України НАН України «Енциклопедії історії України» (EIU) (<http://history.org.ua/EIU>), причому й у вигляді повного відтворення книжкового видання («як є») у форматі PDF, і в режимі подання окремих статей. Останнє відкрило шлях перетворенню електронного варіанта на самостійний змінюваний інформаційний продукт.

Все нові «статичні» електронні відтворення друкованих довідкових біографічних видань і нині продовжують з'являтися в українському сегменті мережі Інтернет та, безперечно, будуть формуватися і в наступні роки. Їх час у нас далеко ще не минув. В Україні вони з успіхом виконують важливу освітню, наукову і суспільну функцію первинного ознайомлення читача – фахівця і шанувальника історії – з життєвим і творчим шляхом видатних діячів минулого і персоналі-

ями відомих сучасників. Проте, з огляду на сучасні світові тенденції розвитку електронної біографіки та зарубіжний досвід, означене явище є безперечним свідченням певної затримки справи формування вітчизняних ресурсів біографічної інформації на першому, початковому етапі їх розгортання, пов'язаному зі становленням вітчизняного електронного гуманітарного інформаційного простору. Для багатьох розвинутих країн цей етап в цілому вже пройдений.

Зазначене відставання поступово надолужується. В Україні впродовж останніх років з'являється вже чимало ресурсів історичної та культурологічної інформації, зокрема й довідково-інформаційних біографічних проектів, більш високого рівня організації. Йдеться про такі, що розбудовуються на основі укладання власних інформаційних баз того чи іншого рівня складності, а отже, є «рухомими», здатними до динамічних змін контенту за рахунок його безперервного поповнення. Інша справа, що за своїм науково-методичним рівнем, та й за обсягами, вони поки що не можуть вповні конкурувати з друкованими енциклопедіями та словниками. Власне, їх зародження теж сягає самого початку ХХІ ст., але не вони тоді визначали загальний стан справ. До того ж то були проекти, майже виключно присвячені персоналіям сучасників, – історико-біографічних серед них майже не спостерігалось. Ми вже згадували про перші з таких ресурсів, створені владними органами для подання інформації про посадовців різних рівнів та депутатський корпус. Вони змінюються і поповнюються дотепер. Нині бази біографічної інформації, побудовані на динамічній основі, продовжують співіснувати з ресурсами суто «статичного» характеру, поступово витісняючи їх на друге за значенням місце завдяки своїм обсягам і якісним параметрам.

Намітилася вже й тенденція до перетворення окремих раніше статичних ресурсів на динамічні. Така можливість самостійного, незалежного в майбутньому від друкованої першооснови розвитку потенційно закладена і спеціально декларована упорядниками, наприклад, у згадуваній вище «Енциклопедії історії України». Слід нагадати, що сама ідея створення електронної версії ЕІУ виникла ще у 1998 р., коли було розпочато роботу над багатотомним книжковим проектом. Вже тоді передбачалося перетворення її на «живий», постійно доповнюваний і змінюваний електронний варіант шляхом розширення бази статей, їх доповнення і коригування, зокрема, з урахуванням зауважень читачів [770]. Подібна перспектива, по суті, відкрита і перед «Енциклопедією сучасної України», що випускається Інститутом енциклопедичних досліджень НАН України,

і перед «Українською універсальною енциклопедією», підготовка до видання якої триває вже кілька років, і перед іншими фундаментальними енциклопедичними й словниковими проектами, над якими нині працюють академічні установи.

Започаткована нині Інститутом літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України під керівництвом академіка НАН України М. Г. Жулинського та Українським мовно-інформаційним фондом НАН України під керівництвом академіка НАН України В. А. Широкова робота над електронною «Шевченківською енциклопедією» передбачає створення інформаційного продукту принципово більш високого рівня. Він має поєднувати довідковий інформаційний ресурс з електронною бібліотекою текстів Кобзаря і документів, а разом з тим – слугувати інструментарієм для їх вивчення і здобуття на цій основі нових знань.

Спробуємо виокремити найбільш важливі з тих біографічних історико-меморіальних проектів, які першими почали формуватися як постійно наповнювані, продовжувані, хоча багато в чому ще мали характер перехідних від «статичного» до «динамічного» типу. Значний масив оригінальних матеріалів (біографічні статті, спогади, документи, дослідження) про правозахисників, борців за незалежність України оприлюднив започаткований ще у 2001 р. за сприяння Міжнародного фонду «Відродження» Віртуальний музей «Дисидентський рух в Україні» (<http://archive.khrg.org>). На його сайті було розміщено понад 260 основних біографічних статей. Цій же проблематиці, а також жертвам політичних репресій було присвячено сайт, заснований у 2001 р. відомим журналістом і публіцистом Вахтангом Кіпіані (<http://kipiani.org>). У 2003 р. у межах Інтернет-проекту «Український літературний портал» було створено оригінальну електронну «Енциклопедію української літератури» (тодішня адреса : <http://www.proza.com.ua/enc>), цікаву сучасними концептуальними і структурними підходами до персоналій. На практиці, однак, виявилось, що ці та подібні до них ресурси досить мляво поповнюються новими матеріалами, адже така робота вимагає організаційних зусиль та постійної ресурсної підтримки, і в результаті «розсипаються».

На відміну від них унікальні бази даних гуманітарного профілю, що формувалися починаючи з 2002 р. творчою групою «Мисленого древа» [564], з року в рік динамічно зростали. Цей багатоплановий інформаційний проект, започаткований відомим бібліографом-аматором і програмістом М. І. Жарких та групою його однодумців, став яскравим прикладом ініціативної розробки, що увійшла в історію формування українського електронного гуманітарного ін-

формаційного простору як помітне явище. Постійно збагачувалася тематична й жанрова спрямованість «Мисленого древа», яке декларувало себе як «Українські інформаційні ресурси для освіти і науки» і поєднувало як доступні у мережі Інтернет, так і видані на компакт-дисках інформаційні продукти з історичної, літературознавчої, культурологічної проблематики. Цьому, безперечно, сприяло застосування сучасних організаційно-фінансових засад просування розробок на ринок гуманітарних електронних інформаційних продуктів, становлення якого поволі відбувається в Україні. Серед новаторських для українського інформаційного простору напрацювань «Мисленого древа» – численні надбання з української біографіки та біобібліографії, представлені в режимі он-лайн та на компакт-дисках. На особливу увагу заслуговує створений групою «Мисленого древа» великий освітньо-інформаційний проект – віртуальна енциклопедія життя і творчості Лесі Українки «Я в серці маю те, що не вмирає» [632]. Спрямована на подання вичерпної інформації про Лесю Українку, вона була задумана як поєднання електронної версії повного зібрання її творів (на основі 12-томника, виданого «Науковою думкою» у 1975–1979 рр.), листування та фотогалереї. Незважаючи на, певною мірою, перехідний характер проекту, обумовлений комп'ютерно-технологічними реаліями часів його започаткування, він і нині становить інтерес для розвитку електронної довідкової біографічної справи.

Унікальним за своїм задумом є також створений ТОВ «Кобзар» (Київ) інтернет-портал www.kobzar.info. Присвячений Тарасові Шевченку, він розкрив, крізь постать Кобзаря, призму подій і думок, дискусій, пов'язаних з його ім'ям, широку панораму суспільно-політичного і культурного життя минулого України та її сучасності. Разом з фундаментальною «Шевченківською енциклопедією», розбудову якої розпочато Інститутом літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (<http://www.shevchcycl.kiev.ua>) та рядом вітчизняних і зарубіжних українських веб-сайтів, «Кобзар» формує розвинуту систему електронної Шевченкіани, де широко представлено, зокрема, життєписи Т. Г. Шевченка, біографії його сучасників та відомих дослідників-шевченкознавців.

Принципово новим явищем для українського гуманітарного інформаційного простору, як за своїм суспільним значенням, так і за інформаційною насиченістю та принципами побудови, став створений під керівництвом академіка НАН України П. Т. Тронька спільними зусиллями Головної редакційної колегії науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією», що діє на базі Інституту історії України НАН України, та Українського інституту національ-

ної пам'яті відкритий електронний ресурс «Національний банк даних жертв політичних репресій радянської доби в Україні», або, скорочено, «Національний банк репресованих» (<http://www.reabit.org.ua/nbr>). Станом на середину 2012р. він нараховував близько 92 тис. імен жертв тоталітарної системи. В основу його покладено базу даних, що систематизує відомості про осіб та обставини, пов'язані з репресивними заходами проти них, більш як за двадцятьма ретельно продуманими інформаційними полями, а саме:

1) прізвище; 2) ім'я; 3) по батькові; 4) дата народження (рік); 5) фото; 6) місце народження (регіон); 7) національність; 8) соціальне походження; 9) приналежність (в різний час) до політичних партій, рухів, молодіжних організацій; 10) освіта (навчальний заклад); 11) короткі відомості про трудову, наукову, політичну, державну, громадську діяльність до арешту; 12) останнє місце проживання (регіон); 13) останнє місце роботи, посада; 14) склад сім'ї (імена, роки народження членів сім'ї); 15) коли, де, за яких обставин був заарештований; 16) яким органом був засуджений, термін покарання, зміст вироку (відзначити, якщо неодноразово); 17) які репресивні заходи застосовувались до родини (арешт, вислання, конфіскація майна, інше); 18) як складалась подальша доля (в яких таборах відбував термін покарання, ким працював після звільнення, де проживав); 19) яким органом і коли реабілітований; 20) якщо загинув (помер) – з якої причини, коли, місце поховання; 21) номер і місце зберігання архівно-слідчої справи, інших документів, на підставі яких складена картка; 22) примітки (наявність у справі документів історико-культурного значення, найбільш яскраві епізоди біографії, виписки з архівно-слідчої справи тощо); 23) дата створення запису.

В сукупності така рубрикація бази даних дає можливість реконструювати й оприлюднити максимально можливу інформацію про наших репресованих співвітчизників [753].

Поволі позбуваючись безпосередньої залежності від певних друкованих джерел (енциклопедій, словників), українські електронні довідково-біографічні ресурси все більше формуються і функціонують відповідно до нових можливостей, які відкриває доба інформаційного суспільства. Їх перспективним завданням стає накопичення й подання широкому колу користувачів електронних мереж великих масивів біографічної інформації, включаючи не лише елементарні довідкові дані по персоналіях, а й тексти дослідницьких статей і монографій,

електронні версії історико-меморіальних документів, іконографію, різноманітні аудіо- та відеоматеріали. Йдеться про створення розгалужених багатопрофільних інформаційних продуктів.

Яскравим виявом цього є стрімке зростання у наші дні українського сегмента «Вікіпедії», одного з найбільш досконалих нині за своїми можливостями інформаційних продуктів. Лавиноподібне збільшення кількості представлених в україномовній «Вікіпедії» персоналій померлих і живих співвітчизників свідчить про її актуальність і велику затребуваність. Можливо, саме за нею найближчим часом буде першість у розвитку українського інформаційного простору. Проте у цьому відчувається й елемент вимушеного використання «найкоротшого шляху», оскільки саме таким способом можна найшвидше і найлегше заповнити відчутні лакуни в українських гуманітарних електронних інформаційних ресурсах. Питання ж наукового рівня публікацій «Вікіпедії» (всіма мовами, і українською також) залишається відкритим і все активніше обговорюється науковою громадськістю.

Українська електронна біографіка інтенсивно розвивається також у «малих формах», які найбільше відповідають досить обмеженим ресурсам і можливостям її творців. У першому десятилітті ХХІ ст. досить поширеним у вітчизняному електронному просторі явищем стала публікація популярних біографічних статей та актуальної біобібліографії, організація віртуальних біобібліографічних виставок на веб-сайтах бібліотек, музеїв, архівів, інформаційних агенцій, здебільшого – до ювілеїв визначних діячів вітчизняної культури та пам'ятних дат. Ці матеріали, навіть не будучи результатом глибокого наукового пошуку і цілеспрямованого формування біографічних інформаційних ресурсів, є все ж важливою складовою культурно-просвітницької роботи і у цьому плані, безумовно, заслуговують на схвалення. В той самий час найбільш продуктивним видається нам досвід публікації на веб-сайтах бібліотек, архівів, музеїв саме оригінальних дослідницьких матеріалів, присвячених маловідомим сторінкам життя визначних діячів вітчизняної культури, пов'язаним з їх перебуванням в тих чи інших регіонах України, їхньому оточенню, знайомству з краєм, ролі місцевого матеріалу у творчості. Так само можна виділити і представлення діячів, імена яких у такий спосіб чи не вперше вводяться до науково-інформаційного обігу. В цьому плані цікавою видається, зокрема, спроба упорядників веб-сайту Музею Лесі Українки у Ялті (<http://lesiaukrainka.crimea.ua>) розкрити сторінки українського життя і коло спілкування поетеси на кримській землі.

Цікавим і важливим для розвитку вітчизняної довідкової біографістики досвідом є спроби ряду наукових та культурних осередків й окремих дослідників сформувати корпоративні або власні, іноді досить-таки значні за обсягом, електронні науково-пізнавальні інформаційні ресурси – універсальні за своїм змістом або тематичні, галузеві, регіональні, а також віртуальні меморіальні архіви, присвячені видатним постатям вітчизняної історії і культури. Відсутність усталених канонів, різноманітність матеріалу і відчутно різний рівень науково-методичних підходів обумовлюють надзвичайно значний діапазон застосованих ними системотехнічних та композиційних рішень. Так, великий обсяг біографічної інформації свого часу було зосереджено на освітньому веб-сайті «Бібліотека української літератури» (<http://www.ukrlib.km.ru>), розрахованому насамперед на учнівську аудиторію. В розділі «Біографії», за станом на березень 2007 р., там було вміщено 380 автобіографій та життєписів українських поетів, письменників, драматургів. Проте зазначені матеріали були досить неоднорідними за характером: траплявся передрук наукових статей відомих авторів з раритетних зарубіжних видань, а поряд з ними – зовсім популярні стислі біографічні довідки без посилань на літературу, без зазначення авторів.

Популярна енциклопедія «Київ», побудована за поширеними нині у світі принципами «вільної енциклопедії», вмістила понад 670 настільки елементарних біографічних довідок з випущеного ще у 1995 р. довідника «Вулиці Києва» [417], що вони ледве мають практичне значення. Подібні приклади можна наводити й далі.

Значного поширення в Україні набули й суто аматорські компілятивні спроби формування популярних електронних біографічних словників. Можливо, саме у їх змісті найбільше виявилася парадоксальна риса – подібність «електронного слова» усній оповідній традиції. Інформація віднині стала «гнучкою», «плинною», вона, завдяки можливостям новітніх інформаційних технологій, зажила власним життям: вільно копіюється, запозичується, позбавлена авторського нагляду, «перетікає» з ресурсу в ресурс, неконтрольовано змінюючись, або набуваючи нової якості, або ж, здебільшого, поступово редукуючись.

Загалом слід зазначити, що численні вітчизняні постійно поповнювані веб-ресурси, які містять біографічну інформацію про діячів минулого та сучасності, створюють досить розмаїту, але вкрай неповну мозаїку, з якої неможливо скласти цілісний образ України, її достойників, людського потенціалу «крізь віки». Інформація, розміщена у них, залишається переважно надто популярною

і неповною, компілятивною, часто – без бібліографії, без посилань на джерела свого походження, а отже – далекою від науковості. На відміну від великих зарубіжних видавництв і інформаційних корпорацій, як, наприклад, у США, країнах Західної Європи або в Росії, котрі успішно реалізують вагомі віртуальні довідково-біографічні проекти справді національної ваги, в Україні недержавні інституції поки що не в змозі виконувати подібну роботу.

Характеризуючи сучасний етап розвитку вітчизняного гуманітарного інформаційного простору в розрізі представлення у ньому історико-меморіальної, біографічної проблематики, не можна не сказати й про суперечливість і неоднозначність наявних у ньому світоглядних тенденцій.

І вітчизняний, і зарубіжний віртуальний інформаційний простір пропонують українському користувачеві чимало продуктів певного альтернативного, щодо провідних ідей і традицій української патріотичної суспільно-політичної і гуманітарної думки, спрямування. При цьому йдеться про ресурси досить потужні, технічно досконалі і добре «розкручені». Попри свою меншу чи більшу тенденційність, вони містять цінний для фахівців значний довідковий матеріал, великі електронні бібліотеки, у тому числі – тексти класичних пам'яток вітчизняної історичної, політичної та культурознавчої думки. Водночас у них не можна не помічати й виразних тенденцій, спрямованих на дискредитацію української національної ідеї, державності, постатей діячів української історії, національно-визвольного руху, культури. «Сплеск» подібних ресурсів припав на середину першого десятиліття XXI ст. Такими, зокрема, стали сайти: «Украинские страницы: история национального движения Украины 1800–1920 гг.» (<http://www.ukrstor.com.ua>), «Единая Русь» (<http://www.edrus.org>), «Народное движение „Малороссия“», який останнім часом ніби вже припинив своє функціонування (<http://www.malorossia.org>), «Малорусская народная историческая библиотека» (<http://mnib.malorus.org>) та ряд інших, а також зниклий нині вже «Единый книжный Интернет-магазин», що був їх спільним проектом (<http://magazin.malorus.org/kniga/krestotetz>). Показово, що всі вони від початку мали у своєму складі досить проблемно розбудовані за добром персоналій та оцінками біографічні та біобібліографічні розділи. Зазначене зайвий раз засвідчує необхідність цілеспрямованої державної політики щодо розбудови національного електронного гуманітарного інформаційного простору як важливого інструменту утвердження патріотичної свідомості, культури історичного мислення, міжетнічного порозуміння.

Досить суперечливим став в Україні й розвиток того сегмента електронних ресурсів біографічної інформації, насамперед – популярного рівня, який має знайомити широкі кола наших громадян з провідними постатями світової історії і культури минулого й сучасності. Він почав швидко заповнюватися проектами принципово нового для України типу, заснованими на поєднанні популяризації знань із суто комерційними інтересами. Ці проекти – у їх друкованих і електронних варіантах – здебільшого базуються на ліцензійних угодах із зарубіжними видавничими та інформаційними корпораціями. Підготовлені для них біографічні статті і матеріали призначені для розповсюдження по всьому світові, а тому є надто «усередненими», «політкоректними». На теренах України вони не відображають власне української рецепції зарубіжних культур, їх цінностей. Не випадково в сусідній Росії подібні матеріали намагаються якомога більше доповнити власне російським матеріалом, аби показати тісну взаємодію російської і інших світових національних культур. В Україні цього, на жаль, не відбувається, і це формує у недостатньо обізнаного читача уявлення про абсолютну непричетність нашої країни до всього, що відбувалося у світі.

При всіх позитивних якостях і досить високому редакторському рівні певні названі тенденції притаманні навіть відомому і популярному російськомовному мультимедійному проекту «Личности», започаткованому ще у 1999 р. на сайті <http://www.persons-info.com>. В межах цього проекту видавничим домом «Личности» з 2006 р. було розпочато випуск розрахованого на досить широке коло читачів журналу «Личности» (з 2008 р. – «Личности Украины» та «Личности России», <http://persons-journal.com>). На головному сайті проекту сформовано базу даних, що станом на осінь 2009 р. містила (у досить популярному, компілятивному варіанті) інформацію про майже 62 тис. діячів (переважно у сферах літератури, мистецтва, культури – померлих і живих) з усіх континентів, постійно поповнювану як упорядниками, так і читачами [545]. Від 2010 р. засновники проекту почали надавати явну перевагу його друкованому варіанту, реальний доступ до контенту його електронної версії здійснюється через передоплату.

Говорячи про нові тенденції у розвитку українських електронних ресурсів біографічної інформації, не можна не згадати й про зростання інтересу пересічних громадян до своїх родоводів, сімейної історії. Те, що чимало людей заходилися нині шукати своє «коріння», є закономірним результатом сучасного соціокультурного розвитку, демократичних і соціокультурних зрушень, що від-

булися впродовж останнього двадцятиліття, а не скороминучою «модою». У генеалогічних пошуках немає жодного «міщанського» марнославства. Навпаки, це повернення до цивілізованої норми. Так є в усьому світі. Як раз ненормальною була ситуація, коли в історії величезної кількості звичайних українських родин десятиліттями існували «білі плями» – імена, обставини, про які не можна було ніде згадувати, навіть розповідати дітям, оскільки це компрометувало людей, створювало серйозні перепони на їхньому життєвому шляху.

Процес відновлення історичної пам'яті на родинному, індивідуальному рівні, безперечно, неминуче буде далі розвиватися. Хоча нині це явище в Україні не є ще таким значущим, як у зарубіжному світі, можливо, через пріоритетність для сучасних українців інших нагальних соціально-культурних і економічних інтересів. Проте у нас є і інше пояснення відносно уповільненого розвитку в Україні електронних ресурсів з генеалогії та родинної історії. Наші співвітчизники значною мірою задовольняють свої пізнавальні й практичні інтереси за допомогою потужних зарубіжних, насамперед – російських, американських, ізраїльських, ресурсів, які містять виключно багатий матеріал по родинах як етнічних українців, так і представників всіх етнічних меншин. Згадані ресурси дають нашим співгромадянам широкі можливості приєднуватися до них, додавати дані про себе та свій родовід і вести пошук свого «коріння», своїх віддалених родичів та однофамільців по всьому світу. Досить помітними є обсяги електронного листування з ними кореспондентів з України. У подібних мережах (кожна з них не схожа за побудовою на інші) можна виставляти свою інформацію, навіть створювати власні родинні сайти.

Наповнення таких сайтів, як засвідчує вибіркове ознайомлення з ними, переважно дуже невігадливе, здебільшого повністю переважають родинні фотографії. Важливо, однак, те, що зберігається пам'ять і в єдиному місці сходиться інформація про родичів, які шукають одне одного. Непоодинокими стали також спроби звичайних українців створювати родинні веб-сайти, сторінки або блоги, розміщувати на них інформацію про свої родини, їх історію, родинні зв'язки. Одним з найбільш цікавих прикладів цього став упорядкований краєзнавцем Валерієм Лисенком багатопрофільний за змістом веб-сайт, у якому питанням української генеалогії належить досить помітне місце, «1000 років української культури» [498]. Існують також поодинокі аматорські форуми з питань генеалогії і родинної історії, але поки що невисокого, з методичного погляду, рівня [621].

Аматорські розшуки громадян вимагають певної науково-методичної підтримки. Популярні біографічні і генеалогічні видання, а їх у світі дуже багато (вони, як правило, існують тепер одночасно і у друкованому, і в електронному вигляді), досить активно працюють у цьому напрямі. Однак належної допомоги спеціалістів в Україні поки що відчутно бракує. Спеціальної літератури обмаль, широкому читачеві вона мало доступна. На сайтах, а також у популярній літературі подаються поради часто не дуже кваліфіковані, нашвидкуруч адаптовані із зарубіжних джерел.

Фахова інформаційно-пошукова діяльність у цій галузі з метою задоволення інформаційних потреб і інтересів українських і зарубіжних громадян від самого рубежу ХХ–ХХІ ст. здійснювалася в Україні спеціалістами установ Державного комітету архівів України [652], Генеалогічним товариством та Українським центром генеалогічних досліджень (www.genealogicaltree.org.ua). Певною мірою адаптовані до реалій українського минулого поради щодо складання власного родового дерева можна знайти на сторінці Генеалогічного товариства на веб-сайті Міжнародної громадської організації «Інститут україніки» (Дніпропетровськ) [14]. Пізніше в Україні зусиллями ентузіастів сформувався, а згодом навіть перетворився на міжнародний (14 мовами), генеалогічний проект «Родовід», що містить більш докладні методичні поради (у тому числі відеоурок) і програму для складання родоводів, великі бази даних. Проект ґрунтується на застосуванні спеціальної програмної платформи для побудови генеалогічних дерев, використовує редакторський інструмент MediaWiki, розроблений для «Вікіпедії» [775]. «Родоводу» притаманна досить висока динаміка зростання. Якщо на середину 2010 р. у базу даних було внесено 350 тис. персоналій, здебільшого – американських українців, то на 2012 р. загальна кількість генеалогічних записів про окремих людей становила вже понад 638,9 тис., з них українською мовою – 61,1 тис. Загальна кількість записів про сім'ї на цей час становила до 154,9 тис., з них українською – 10,7 тис. [503]. Останнім часом все більше матеріалів про українські родоводи представлено також в українському сегменті «Вікіпедії».

Досить активно даними генеалогічних ресурсів користуються для відновлення родинних зв'язків сім'ї, розділені в минулому кордонами різних держав, зокрема нащадки трудових мігрантів. Комерційний і напіваматорський характер багатьох генеалогічних досліджень, пошук фахівцями заможних і впливових клієнтів нерідко призводять до трагікомічних результатів: ті, хто «замовляє

музику», одразу виявляються якимось чином новоявленими нащадками старовинних козацьких і дворянських родів або й славних гетьманів. Втім, така ситуація існувала в генеалогії завжди і в усіх країнах.

Значно більших успіхів, з огляду на національні інтереси і потреби розбудови громадянського суспільства, набула до цього часу в Україні справа підготовки й оприлюднення актуальної біографічної інформації, присвяченої нашим відомим сучасникам, головним чином – державним, політичним і громадським діячам, представникам ділових кіл, засобів масової інформації. По суті, сьогодні вже нікому не спаде на думку шукати первинні дані про вітчизняних політиків або бізнесменів у зарубіжних ресурсах. Елементарні персональні довідки оприлюднені в електронному просторі по народних депутатах України та депутатському корпусу обласних і міських рад, очільниках міністерств і відомств, урядовцях різних рівнів, керівниках обласного рівня, частково й по представниках ділових кіл, громадських організацій, засобів масової інформації.

У справі формування призначених для публічних потреб баз сучасної персональної інформації були свої першопрохідці, які відкрили шлях до широкої і повсюдної роботи. Ще з 1993 р. розгорнуло роботу зі збирання актуальної інформації про учасників політичного процесу, урядовців, представників ділових кіл України інформаційне видавництво «К.І.С.». На його веб-сайті з первісною назвою «Довідники про сучасну Україну» (www.dovidka.com.ua) було розміщено електронні версії довідників «Офіційна Україна сьогодні», які фактично стали безперервно оновлюваними базами даних. Вже станом на кінець 2007 р. вони охопили відомості про понад 12 тис. посадових осіб, включаючи 5 тис. вищих керівників [532]. Там само було представлено електронний довідник «Хто є хто в Україні» (біографічні довідки про відомих діячів України – народних депутатів усіх скликань, високопосадовців, митців, лідерів релігійних конфесій тощо), доступний передплатникам. Важливе інформаційне значення мали також відкриті для всіх користувачів електронний структурований довідковий ресурс «Політична Україна сьогодні» [591], що містив стислі відомості про кілька десятків тисяч осіб – лідерів та функціонерів політичних партій і блоків – та окремих розділ з досить змістовними біографічними довідками про політичних журналістів та аналітиків [592]), і база даних «Лідери України», до якої було внесено біографічні матеріали про найвпливовіших бізнесменів, топ-менеджерів, юристів та журналістів [556], з окремою рубрикою біографій Героїв України [529].

Наразі під впливом переходу на ринкові засади функціонування цей ресурс суттєво змінився, що в цілому є досить типовим для сегмента високопрофесійного інформаційного простору в галузі політики, економіки та права. Його дані (крім суто фрагментарного ознайомчого доступу) остаточно стали доступними лише для передплатників. Зазначені організаційно-економічні заходи дозволили упорядникам ресурсу суттєво модернізувати його системотехнічні основи, вдосконалити справу пошуку необхідної клієнтам інформації. Зокрема, нині система надає не лише відомості про окремих осіб, зібрані самими упорядниками сайта, а й забезпечує зручні переходи до їхніх персональних сайтів та щоденників (зокрема, в «Живому журналі»), блогів, власних акаунтів у соціальних мережах («Твітер», «Фейсбук» тощо), а також до різних додаткових досьє (у тому числі – з бізнес-інформацією по персоналіях від «Кореспондента», «Ліги»; «ProUA.com»), фахових рейтингів від журналу «Фокус» та інших, інтернет-оцінювань («Владометр», «ЛІГА. Рейтинг»), «прес-портретів» від «Яндекса», «Ведомостей» та «Інфоротора», «депутатських сторінок» нинішнього та попередніх скликань з історією голосувань, переходів між фракціями та законотворчою активністю тощо [584]. Наприклад, по персоналії В. О. Яворівського надається швидкий доступ майже до десятка різноманітних інтернет-ресурсів [631]. Отже, в процесі своєї безперервної еволюції веб-сайт перетворився на потужний портал – інтегратор інформації, який дає користувачам можливість ознайомлення з різноплановими, взаємно уточнюючими відомостями й оцінками. Зрозуміло, зворотною стороною цього стало певне звуження поля відкритої публічної інформації, але тільки в плані організації системного доступу до неї.

Значних результатів досягнуто у розбудові універсальних та галузевих ресурсів біографічної інформації про відомих сучасників Українським видавничим консорціумом. Він від початку спеціалізувався на випуску друкованих довідників типу «Хто є хто» з різних сфер життя (наприклад: «Хто є хто: влада. Політика. Громадська діяльність», «Хто є хто в будівництві і архітектурі») або у регіональному розрізі (наприклад: «Хто є хто на Буковині», «Хто є хто на Вінниччині: Видатні земляки») та формуванні на їх основі збірань електронних версій довідкових видань [617]. Нині веб-сайт Українського видавничого консорціуму продовжує функціонувати під подвійною назвою – «Український видавничий портал» та «Who-is-who.ua: біографії, довідники, інформація» – і розміщує електронні версії значної кількості все нових найрізноманітніших

біографічних довідників, укладених комерційним «Інститутом біографічних досліджень» за підтримки Інституту історії України НАН України. З роками центр ваги тут все більше зміщується в напрямі випуску коштовних презентаційних видань, що нерідко призводить до зростання ролі суб'єктивних чинників у доборі імен.

Ще з перших років ХХІ ст. змістовно представлена на численних тематичних, інформаційних (наприклад, у розділах «Досьє» на відомих порталах «Liga.net» [588], «Openbiz: Источник деловой информации» [558]) та персональних веб-сайтах політична, ділова, а певною мірою також науково-технічна, освітянська та культурна еліта країни, принаймні в іменах своїх найбільш відомих представників. Зазначені бази даних інтенсивно поповнюються і змінюються, при цьому пріоритет надається актуальній інформації про дійсно найбільш цікавих громадськості українських і зарубіжних діячів. Так, якщо на середину 2008 р. у рубриці «Персоналії» на сайті «Liga.net» нараховувалося всього близько 300 персоналій, то на листопад 2009 р. лише її найбільший розділ «Політика» містив вже понад 450 біографій, «Економіка і бізнес» – близько 180, «Культура і суспільство» – понад 110. Станом на 2012 р. ця кількість зростає ще в кілька разів.

Нарешті, досить значний «інформаційний шум» створюють величезні обсяги різномірних матеріалів про представників «масової культури», які формуються і функціонують за особливими законами наступального піару і які для мети нашого дослідження можуть бути залишені поза розглядом. Проблемою є лише те, що з плином часу певна частина їх все ж перетвориться на значиме джерело для вивчення культурного процесу в Україні.

На противагу цьому і досі дуже недостатньою, на нашу думку, залишається репрезентація в електронних ресурсах даних про діячів освіти, науки і культури України, оскільки лише невелика частина їх імен потрапила до названих вище джерел універсального характеру або тих, що спеціально присвячені найбільш відомим представникам української еліти. У цьому плані є велике поле нереалізованих завдань – навіть на рівні інформації про членів національних академій наук. Так, на головному веб-порталі Національної академії наук України (www.nas.gov.ua) до цього часу представлено лише стислі анкетні дані по академіках, членах-кореспондентах та іноземних членах академії починаючи з 1918 р. [744], які конче необхідно замінити повноцінним персональним довідником. Впродовж останніх років тут з'явилися посилання на описи й документи особових фондів померлих академіків, розміщені на сторінці Інституту архівознавства на

інформаційному порталі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (<http://www.nbuv.gov.ua/archive>), що саме по собі є важливим, але не достатнім для розкриття персоналій видатних вчених. Подібну картину являє собою донині й розділ «Члени НАПН» на веб-сайті Національної академії педагогічних наук України [745]. Значно змістовнішою є нині інформація про членів Національної академії мистецтв України на її офіційному веб-сайті [707]. Тут по кожному відділенню на окремих сторінках розміщено великі біографічні довідки, але – статичні, без посилань на інші ресурси, без жодної можливості ширшого ознайомлення з творчим здобутком митців. Доволі популярною, не відповідною високому науковому статусу Національної академії аграрних наук України впродовж багатьох років була інформація на персональних сторінках її академіків і членів-кореспондентів на офіційному сайті [706]. Проте у 2012 р. зазначений ресурс почали реконструювати. Донині відсутні біографічні довідки про академіків та членів-кореспондентів на веб-сайті Академії правових наук України (www.aprnu.kharkiv.org).

Останнім часом чимало було зроблено, аби виправити таку ситуацію. На веб-порталі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (www.nbuv.gov.ua) розгорнуто змістовний інформаційний ресурс «Наукові біографії вчених України» [572], заснований на поєднанні розгорнутої довідкової біографічної інформації з виходом на постійно оновлювані матеріали електронної бібліографії та електронні версії вибраних наукових публікацій вчених. На початок 2009 р. згаданий ресурс охоплював імена понад 550 вчених – членів національних академій наук (наших сучасників і декого з тих видатних діячів науки, які відійшли у вічність) [982, с. 330], на кінець 2012 р. – вже 1443 персоналії і має перспективи подальшого розгортання. Значення цього ресурсу, на нашу думку, полягає у тому, що він, значною мірою, компенсує всі недоліки офіційних сайтів державних академій і оприлюднив концентровану, максимально достовірну і в цілому достатню за обсягом інформацію про найвизначніших представників наукової еліти України.

Безсумнівним лідером у формуванні ресурсів персональної інформації серед наукових, освітніх і культурних установ України виступають провідні інститути Національної академії наук України. Вже на 2006 та 2008 р., коли нами було проведено два послідовні систематичні обстеження історико-біографічних та персонологічних даних по вчених-сучасниках на сайтах академічних установ [975; 982] у найбільш приближеному до оптимального вигляді (з окремими

персональними сторінками не лише керівництва установ, а й широкого кола провідних науковців, у тому числі кандидатів наук), такі матеріали було представлено про вчених інститутів електрозварювання імені Є. О. Патона (нині, станом на 2012 р., вже більше сотні) [715], історії України [730], експериментальної патології, онкології і радіобіології імені Р. Є. Кавецького (практично по всьому науковому колективу) [729], електродинаміки (по провідних вчених – академіків і членів-кореспондентів НАН України) [694], політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса (нині вже практично по всіх науковцях, включаючи молодших наукових співробітників) [727], соціології [703], українознавства імені І. Крип'якевича (хоча здебільшого і дуже стисло, недостатню, особливо по науковій молоді) [676] та Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського [691]. На окрему увагу заслуговує досвід Інституту історії України НАН України, який започаткував на своєму веб-сайті електронну публікацію підготовлених його співробітниками докладних біобібліографічних довідників серії «Українські історики» [619; 620].

Змістовну біографічну інформацію про науковців представлено нині також на офіційних веб-сайтах установ по деяких відділах (але не по всіх підрозділах) інститутів зоології імені І. І. Шмальгаузена [704], математики (за допомогою посилань на персональні сторінки науковців) [674], теоретичної фізики імені М. М. Боголюбова (розділи «Наукові відділи» [700] та «Персональні сторінки співробітників» [716]). Цікавим щодо цього є веб-сайт Головної астрономічної обсерваторії НАН України. Його рубрика «Співробітники» подає авторські сторінки окремих науковців (зокрема, що важливо, молоді), розроблені за їхнім власним уподобанням, у тому числі й англійською мовою як базовою [726]. У більш стислому вигляді інформація по персоналіях науковців міститься на веб-сайтах інститутів металофізики імені Г. В. Курдюмова [725], органічної хімії (лише по окремих відділах) [705].

Менш змістовно, у вигляді стислих загальних біографічних довідників, причому не завжди з фотографіями та бібліографією найважливіших праць, подано дані по персоналіях провідних науковців Державної установи «Інститут економіки і прогнозування НАН України» [714], інститутів технічної теплофізики [701], світової економіки і міжнародних відносин (навіть без розкриття ініціалів вчених) [723], держави і права імені В. М. Корецького НАН України (у вигляді довідок про співробітників окремих наукових відділів) [702] та низки інших широко знаних установ.

Така ситуація, безумовно, свідчить про недооцінку ролі і значення персональної інформації про вчених для розвитку наукового співробітництва.

Однак не можна не відзначити й досить інтенсивного поповнення інформації та її уточнення за кілька останніх років по окремих наукових установах. Наприклад, суттєво збільшено за цей час біографічні розділи про науковців Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України [717]. Веб-сайти багатьох інститутів НАН України нині почали досить швидко змінюватися, інтенсивно наповнюються інформацією. Всі їх новації (а вони охоплюють, як правило, весь спектр діяльності установ) буває важко відстежити, оскільки інформація про розміщення нових даних на них спеціально не публікується. Цей динамізм змін свідчить про те, що українська академічна спільнота починає все більш активно інтегруватися у світовий науково-інформаційний простір, хоча англійських матеріалів про вчених і досі відчутно бракує. Практично те саме стосується й переважної більшості офіційних веб-сайтів установ галузевих національних академій.

Перегляд веб-сайтів академічних установ свідчить: робота з їх розвитку, у тому числі – в напрямі представлення персоналій українських науковців, здійснюється поки що без належної координації, розрізненими силами, за відсутності будь-яких методичних рекомендацій, часто із застосуванням застарілих технічних і інформаційних рішень. Персональні сторінки науковців побудовані (по окремих установах) за різними моделями. Найбільш досконалі з них містять, як правило, дані про освіту, основні етапи наукової біографії, сферу наукових інтересів, напрями досліджень і впровадження їх результатів, науково-методичну й організаційну роботу, нагороди, членство в наукових товариствах, переліки основних опублікованих праць, іноді з їх повнотекстовими варіантами. Проте нам майже не вдалося виявити персональних сторінок науковців, які б містили одразу весь набір перелічених даних. Зрозуміло, для створення єдиного інформаційного поля необхідна їх певна уніфікація.

На жаль, до нашого часу загалом ще недостатньо змістовно представлені й персоналії професорів, викладачів та науковців дослідних центрів і лабораторій на веб-сайтах вищих навчальних закладів України. Важливий виняток, як запорука подальшого динамічного розвитку інформаційно-біографічних ресурсів, становлять нині всебічно розгорнуті портали і сайти окремих факультетів Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Львівського національного університету імені Івана Франка, Національного технічного

університету України «Київський політехнічний інститут», на яких широко подано ґрунтовну інформацію як про професорів, так і про молодих викладачів та науковців (розлогі біографічні довідки, фото, бібліографію праць, матеріали стосовно наукових інтересів, контакти). На головному веб-порталі Київського національного університету імені Тараса Шевченка представлено персоналії більш ніж п'ятдесяти визначних вчених, чиє життя було пов'язане з університетом [526]. На особливу увагу заслуговують досить змістовні біографічні довідки про викладачів більшості кафедр історичного факультету [689], хоча й тут вони побудовані по-різному і не рівноцінні за своїм інформаційним наповненням. По окремих кафедрах (історії слов'ян, новітньої історії України, української історії та етнополітики, історії Росії) оприлюднено також біографічні матеріали про викладачів, які працювали у минулі роки; по кафедрі археології та музеєзнавства представлено навіть списки випускників починаючи з 1946 р., хоча лише по деяких іменах є більш докладні відомості. На нашу думку, кращі з напрацьованих інформаційних моделей представлення персоналій професорсько-викладацького складу провідного університету України можуть слугувати певним орієнтиром для наповнення біографічною інформацією веб-сайтів інших вищих навчальних закладів.

Значний інтерес становить також досить різноплановий досвід довідково-біографічної роботи окремих факультетів і кафедр Львівського національного університету імені Івана Франка, реалізований у поданні (за відмінними схемами по окремих підрозділах) персональних матеріалів професорсько-викладацького складу. Особливо вирізняється серед них за рівнем інформативності і докладністю представленої бібліографії сторінка кафедри бібліотекознавства і бібліографії [690]. На нашу думку, серед найкращих – ресурси довідкової біографічної інформації по кафедрах історичного факультету, зокрема давньої історії України та архівознавства [719], новітньої історії України [721], історії Центральної та Східної Європи [720]; біологічного факультету, наприклад по кафедрі біохімії [728]; по факультету журналістики [737] та деяких інших. Більш уніфіковані рішення впроваджуються щодо подання персональних даних на новій моделі веб-порталу ЛНУ [697].

На головній сторінці веб-сайту Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» представлено довідковий ресурс, присвячений найбільш відомим вченим навчального закладу [525]. Однак загалом рівень подання довідкової інформації про професорсько-викладацький склад

та науковців відчутно відстає від інших науково-інформаційних напрямів, реалізованих на складному за побудовою і насиченому даними сайті, який в цілому дуже змістовно розкриває напрями освітньої і наукової діяльності НТУУ КПІ.

Водночас лише певною мірою відповідає сучасним інформаційним потребам сайт Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (www.opu.edu.ua): біографічні дані по персоналіях тут практично відсутні. Нарешті, зовсім недостатньою поки що є інформація про викладачів, розміщена на веб-сайтах таких провідних навчальних закладів, як Національний університет «Києво-Могилянська академія» (www.ukma.edu.ua), Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля (<http://www.snu.edu.ua>). На багатьох університетських веб-сайтах персоналії професорсько-викладацького складу взагалі відсутні, що, як не прикро, є відгомонам застарілих стереотипів «закритості» суспільства, зволіканням з повномасштабним входженням до сучасного інформаційного простору.

Досить нерівнозначно представлені в електронному просторі й провідні творчі спілки України. Так, на офіційному веб-сайті Національної спілки письменників України вже кілька років тому було започатковано персональний довідник її членів, але він і досі не наповнений інформацією, фото, посиланнями на персональні сторінки письменників в Інтернеті [590]. Щоправда, є і деякі більш змістовні з погляду біографічної інформації веб-сайти місцевих творчих організацій, наприклад Полтавської, який має розділи «Довідник», присвячений сучасникам, та меморіальний «Літературний музей» [594]. Зовсім неінформативним щодо персоналій українських журналістів є офіційний веб-сайт Національної спілки журналістів України (<http://nsju.org>). Порівняно з ним значно змістовнішим є каталог «Хто є хто в українській журналістиці», що упорядковується фірмою «Центра-Інвест» з 2006 р. [623] і містить анкети та посилання на персональні сайти багатьох журналістів. І досі мало придатним для широкого інформаційного вжитку залишається офіційний веб-сайт Національної спілки художників України (<http://www.nshu.org.ua>), хоча не так давно розгорнулося інтенсивне наповнення стислими біографічними довідками його електронного каталогу, у якому зібрано, станом на середину 2012 р., відомості про майже 3900 членів НСХУ [549].

Незважаючи на окреслені проблеми, ситуація з репрезентацією в електронній мережі персоналій наших сучасників – відомих діячів і рядових працівників освіти, науки і культури – поступово покращується. Специфіка елек-

тронних ресурсів є такою, що стан їх структурної організації, технічного забезпечення та змістового наповнення потребує постійного дослідницького моніторингу. Періодичні перегляди веб-сайтів свідчать про помітну динаміку їх розвитку: часто не по роках, а буквально по місяцях – і в центрі, і, особливо, по регіонах України.

Отже, впродовж останніх років інформаційне наповнення українських веб-сайтів історико-біографічною інформацією про діячів минулих поколінь, а також довідковими матеріалами про наших сучасників відчутно зросло. Перші, найбільш загальні інформаційні потреби за багатьма напрямками, зокрема такими, як історико-біографічна, меморіальна інформація про видатних діячів історії і культури України, офіційна репрезентація політичної, ділової, наукової еліти, воно в цілому вже задовольняє.

Водночас зробленого ще явно недостатньо для того, щоб повноцінно представити в інформаційних потоках українське суспільство, його минуле і сучасність у різних напрямках життєдіяльності на рівні більш широкого, ніж лише імена першорядного значення, кола активних, творчих діячів – митців, працівників культури, вчених, університетської професури, науковців середнього і молодшого покоління, інженерного корпусу, медиків тощо.

Проблема, очевидно, полягає у тому, що й донині сама постановка такого завдання сприймається професійними спільнотами як передчасна. Аналіз організації переважної більшості веб-сайтів наукових установ, закладів освіти і культури свідчить про недостатність у їх упорядників навичок практичного «просування» персональної інформації у комунікаційний простір. І досі відчутно дається взнаки успадкована від минулого звичка подавати інформацію узагальнено-знеосіблену – про установи, їх підрозділи, а що стосується окремих осіб, то лише відповідно до посад, звань, рангів. Досить мало існує персональних веб-сайтів, сторінок окремих вчених, освітян, працівників культури, розміщених на сайтах установ і організацій. Зміст персональної інформації залишається надто формалізованим, офіційним, не розкриває належною мірою здобутків і творчого потенціалу окремих працівників, напрямів їх творчої роботи, формування навколо них дослідницьких колективів, шкіл, можливостей міжнародного співробітництва. Зважаючи на викладене, нагальним завданням є докорінне поліпшення представлення людського, персонального потенціалу вітчизняної науки, освіти, культури і мистецтва в електронних інформаційних мережах.

Саме завдання «просування» людського – інтелектуального, творчого потенціалу України визначає в наш час провідні шляхи розвитку інформаційного забезпечення всіх сфер економічного, соціального, політичного, наукового, освітнього, культурно-мистецького поступу українського суспільства як суспільства демократичного, відкритого, соціально продвинутого, поступ якого має базуватися передусім на високому рівні розвитку людського капіталу, на понятті людини нового типу – самостійній, креативній, активно включеній у всю багатоманітність форм суспільних зв'язків, ділового і творчого співробітництва. Впродовж останніх років, як показує аналіз змісту інформаційних ресурсів, чимало робиться для вирішення окреслених завдань, хоча науково-методичний рівень створюваних ресурсів іноді залишає бажати кращого.

Нагромаджений досвід свідчить на користь необхідності здійснення не лише кількісного, а і якісного прориву в галузі біографічної інформації. Цей важливий здобуток з досвіду розгортання ресурсів історико-біографічної та персонологічної інформації має першорядне значення для визначення напрямів, завдань і перспектив подальшої роботи дослідників-біографістів та фахівців у галузі інформаційної справи.

Матеріали про осіб – діячів минулого або наших сучасників – повинні відповідати певним критеріям інформативності, загальноприйнятним для учасників соціальних комунікацій вимогам, наповненим необхідними супровідними матеріалами. Наприклад, якщо йдеться про вчених – розгорнутою бібліографією праць, повнотекстовими публікаціями, даними про учнів, наукові школи; стосовно наших сучасників – відомостями про наукові інтереси, даними про участь у міжнародних наукових конференціях, в діяльності наукових організацій і об'єднань, у здійсненні вагомих наукових проєктів, нарешті – контактними даними. Вкрай важливим є відхід від дозування інформації про сучасників відповідно до їхніх рангів, посад, регалій. Зробити це можливо лише шляхом урізноманітнення джерел інформації, створення сайтів і сторінок окремих наукових і навчальних підрозділів, дослідників. Зазначене, з відповідними відмінностями, стосується й багатьох інших сфер людської діяльності.

На часі також – завдання досягнення «жанрової чистоти» ресурсів, переходу до побудови їх з більш чітким урахуванням конкретного функціонального призначення та відповідності запитам певної специфічної за віком, рівнем освіти, пізнавальними інтересами, етнокультурними потребами ко-

ристувацької/читацької аудиторії. Диференціація між ресурсами історико-біографічної і сучасної біографічної інформації освітнього, загального культурно-просвітницького, наукового, рекламно-інформаційного, суспільно-політичного, адміністративно-управлінського характеру повинна стати більш чіткою, оскільки від цього залежать самі принципи їх побудови, кількісні параметри, характер подання матеріалів, властивості інтерфейсу. На жаль, ці аспекти ще недостатньо враховуються упорядниками електронних ресурсів і майже не розроблені фахівцями. Однак вже з'являються дослідження, у яких звертається увага, наприклад, на необхідність при поданні біографічних матеріалів на освітніх веб-сайтах особливого врахування вікових психологічних особливостей учнівської аудиторії, специфіки пізнавальних інтересів сучасних школярів, проблем формування у їхній свідомості позитивного образу видатних діячів минулого, тісно пов'язаного з образом Батьківщини.

Нарешті, нагромаджений досвід свідчить на користь переходу від створення розрізнених, суттєво відмінних між собою за методичними засадами, внутрішньою «архітектурою», принципами подання матеріалів інформаційних ресурсів установ, організацій і дослідницьких осередків (що саме собою є дуже важливим і потрібним) до формування цілісного розподіленого ресурсу – «інформаційного поля», що слугує одночасно й інформаційним джерелом, і засобом репрезентації результатів біографічних і суміжних з ними досліджень, і знаряддям налагодження «вертикального» і «горизонтального» ділового й творчого спілкування фахівців і аматорів біографічних студій. Цей рух має розвиватися у напрямі формування багатоманітних, різних за призначенням, принципами подання матеріалів, користувацькою аудиторією конкуруючих між собою інформаційних ресурсів. Однак для фахівців є цілком зрозумілим, що зазначений процес буде успішним лише за умови вироблення спільними зусиллями загальноприйнятних стандартизованих вимог, які б давали користувачам інформації можливість впевнено оперувати нею, довіряючи її точності та об'єктивності, відсутності політичної упередженості.

Тому одним з важливих висновків з нагромадженого в Україні досвіду є необхідність подальшого розвитку теоретичних і методичних розробок у галузі біографічної інформації, спільного пошуку шляхів вироблення й узгодження в широкому колі учасників інформаційного процесу певних загальноприйнятних принципів і правил.

4.2. Здобутки і завдання українських бібліотек в інтеграції та поширенні ресурсів біографічної та біобібліографічної інформації

У попередньому розділі, на основі аналізу багатого і різноманітного досвіду, нагромадженого провідними зарубіжними бібліотеками у збиранні, систематизації, опрацюванні та представленні читачам і користувачам електронних мереж ресурсів біографічної інформації, ми намагалися окреслити місце і визначити роль, що належить бібліотечним установам у цій справі. Йдеться, насамперед, про вже реалізовані й потенційні можливості бібліотек як центрів поширення біографічних знань, що обумовлюють їх переваги порівняно із зусиллями, здійснюваними інформаційними корпораціями, видавничими центрами, книготорговельними мережами, а також в межах численних масштабних інформаційних проєктів, які реалізуються науковими, освітніми, культурними установами, громадськими організаціями і приватними ініціативами.

Як було показано на конкретному матеріалі, існуючі нині уявлення стосовно того, що справа збирання, опрацювання й представлення фахівцям і широкій аудиторії ресурсів біографічної інформації цілком здатна успішно розвиватися, ігноруючи систему традиційних бібліотечних установ, ґрунтуючись переважно на засобах електронних мереж з їх потужними пошуковими системами, є досить вразливими. Вони не враховують ролі і можливостей бібліотек як потужних інтеграторів історико-біографічної і сучасної біографічної інформації. Адже бібліотечні установи, порівняно з іншими інформаційними центрами, мають більш вагомий, впродовж тривалого часу напрацьований досвід і технології цілеспрямованого нагромадження різноманітних історико-біографічних і сучасних персонологічних матеріалів, їх систематизації, інтелектуального опрацювання з метою виокремлення всього актуального, нового й принципово важливого. Бібліотеки успішно реалізують свою роль науково-інформаційних, науково-методичних, консультаційних центрів, зокрема, шляхом упорядкування тематичних колекцій друкованих і електронних документів, систематичного складання і видання бібліографій та біобібліографій, баз персонологічної інформації, реферування публікацій, розробки різноманітних методичних рекомендацій, попередньої підготовки ресурсу для використання його різними категоріями безпосередніх споживачів – читачів бібліотек і віддалених користувачів електронних мереж, зокрема учнями і вчителями, студентами, науковцями, викладачами вищих навчальних закладів, працівниками музейних і архівних

установ, любителями історії. В сучасних умовах бібліотеки одержали можливість самостійно, на основі своїх фондів і колекцій, або разом з інформаційними корпораціями та видавництвами формувати великі електронні бібліотеки, де оцифровані біографічні видання, будучи безпосередньо під'єднаними до баз біографічної інформації, створюють єдині цілісні інформаційні комплекси.

Нагромаджений у світі досвід роботи у теоретичному, методичному і практично-організаційному плані вкрай важливий для українських бібліотек. Він відкриває перед ними широкий простір постановки й вирішення принципово нових завдань у сфері роботи з біографічною інформацією, накопичення й упорядкування її ресурсів з метою забезпечення читацьких запитів. На наше глибоке переконання, використання напрацьованих у зарубіжному світі нових підходів, форм і методів роботи дасть можливість українським бібліотекам – великим, середнім і малим, універсальним публічним і спеціалізованим – більш успішно освоювати в сучасних умовах важливий сегмент інформаційного простору – систематизацію і поширення біографічної інформації, що сприятиме в сучасних умовах повнішій реалізації суспільної ролі бібліотек як важливих осередків національної культури.

Робота з інтеграції та просування до читача ресурсів біографічної інформації, по суті, є давнім напрямом діяльності бібліотек України практично всіх рівнів. Її здобутки і недоліки, на нашу думку, пов'язані насамперед з укоріненістю в традиційну практику формування основних і підручних фондів, систематизації і каталогізації, біобібліографічної та культурно-масової діяльності бібліотек, яка складалася впродовж багатьох десятиліть. Зумовлене ідеологічними причинами негативне ставлення радянських владних структур до розвитку української біографіки, публікації довідкової біографічної літератури та праць, присвячених замовчуваним діячам українського суспільно-політичного руху та культури, зрозуміло, не сприяло віднесенню біографічно-інформаційного напрямку до числа пріоритетів бібліотечної справи. Результатом цього стала відсутність у бібліотеках, до самого часу здобуття Україною незалежності, спеціалізованих підрозділів, фондів, колекцій, читальних залів, ґрунтовних картотек біографічної літератури – всього того, що притаманно організації бібліотечної роботи багатьох розвинених країн світу.

Значною мірою бібліотечна спільнота намагалася компенсувати зазначені обмеження, зрозуміло виходячи з реально можливого, розвитком бібліографічної справи. У багатьох розділах систематичних і абеткових каталогів бібліо-

тек формувалися тематичні рубрики персоналій, виділялися праці, присвячені окремим діячам. Створювалися різного роду спеціальні картотеки, каталоги документів архівних і рукописних фондів, призначені головним чином для кваліфікованих спеціалістів. Впродовж багатьох десятиліть підготовка рекомендаційних бібліографій, особливо до ювілеїв видатних діячів науки і культури минулого, які відзначалися в СРСР, була основним спрямуванням інтеграції й пропаганди біографічної інформації. Провідними центрами цієї роботи, що виконувалася переважно на рівні підготовки праць культурно-просвітницького характеру, були нинішні Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, яка до 1964 р. здійснювала її відповідно до свого статусу Державної публічної бібліотеки УРСР, Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника, Державна історична бібліотека, публічні бібліотеки Харкова, Одеси, інших великих міст України.

Певного розвитку із середини ХХ ст. набуло в Україні також видання біобібліографій. Успішним і продовжуваним до наших днів проектом з формування видавничого біобібліографічного ресурсу став започаткований у 1968 р. Академією наук УРСР випуск персональних покажчиків біобібліографічної серії «Бібліографія вчених Української РСР», що від самого початку здійснюється завдяки бібліографічному і науково-методичному забезпеченню НБУВ. Єдиним недоліком серії, за слушним зауваженням В. С. Чишка, є відсутність у ній ретроспективних випусків, присвячених померлим діячам науки, які могли б випускатися до їхніх ювілейних дат [1041, с. 124].

Тривалий час друкована та каталожна бібліографія в цілому задовільно виконувала функції дороговказу у просторі опублікованої у найрізноманітніших виданнях як історико-меморіальної, так і присвяченої сучасникам біографічної інформації. Проте зростання її обсягів і посилення суспільного інтересу до постатей минулого з початком демократичних перетворень хоча і стимулювало з останніх десятиліть ХХ ст. значну активізацію бібліографічної та біобібліографічної роботи, зробило цілком очевидним, що традиційними засобами надалі забезпечувати ефективну навігацію по нагромаджених ресурсах стає все менш досяжним. Не кажучи вже про утрудненість виокремлення оригінальних біографічних публікацій серед «інформаційного шуму», реальною проблемою став розпад інформаційного поля на окремі видові, проблемно-тематичні або регіональні сегменти, відповідно до рубрикації систематичних каталогів бібліотек. Принципово важливі, побудовані на раніше недоступних матеріалах біографіч-

ні дослідження, надто ті, що побачили світ у малотиражних виданнях, не зрідка залишалися практично невідомими фахівцям, особливо із суміжних галузей, а звичайним читачам і поготів. В Україні як центральні, так і регіональні – обласні, міські та районні – бібліотеки намагалися надолужити цю прогалину укладанням численних рекомендаційних бібліографій та упорядкуванням тематичних картотек книжкових, журнальних і газетних краєзнавчо-біографічних публікацій.

До того ж бібліотекарям-практикам, які безпосередньо працюють на задоволення читацьких інтересів, швидко стала зрозумілою недосконалість випущеної у світ бібліографії та біобібліографії для орієнтування споживачів друкованої продукції у великих масивах книжкових, журнальних та газетних публікацій. Завдяки цьому в умовах розвитку і поступового впровадження в Україні комп'ютерних технологій їхня робота з останніх років ХХ ст. досить органічно почала переростати у формування перших електронних бібліографічних та біобібліографічних показників – у внутрішніх мережах бібліотек та на їх веб-сайтах.

Суспільно-політичні, інтелектуальні, культурні зрушення, що відбулися від часу здобуття Україною незалежності, суттєво змінили спрямування бібліографічної і біобібліографічної діяльності бібліотек, піднесли її на якісно новий рівень, відкрили принципово нові можливості. Вони стимулювали не лише повернення до науково-інформаційного обігу багатьох тисяч імен, а й суттєве розширення підготовки науковими установами, і передусім бібліотеками та архівами, бібліографічних та біобібліографічних показників, описів і путівників по рукописних фондах та особових архівних фондах вчених, діячів освіти і культури більш високого науково-методичного рівня і змістового інформаційного наповнення.

Характерним для нашого часу явищем стало широке розгортання роботи зі створення науковими підрозділами бібліотечних установ України власних інтелектуальних продуктів у галузі біографіки та біобібліографії та оперативного оприлюднення їх у електронному інформаційному просторі. Інтегровані в електронні бібліотеки, вони стають частиною їх універсального інформаційного ресурсу, а водночас – сприяють розвиткові біографічного знання.

Провідна роль у цій справі належить Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, яка має давні розвинуті традиції бібліографічної, інформаційної роботи. Унікальні картотеки персоналій діячів науки, культури, мистецтва, вітчизняних і зарубіжних письменників, державних і громадських діячів сформовані впродовж більш ніж 60 років Відділом довідково-бібліографічного

обслуговування НБУВ. Прикладом розробок «нового покоління» стали, насамперед, фундаментальні путівники по особових архівних і рукописних фондах Інституту архівознавства [486] та Інституту рукопису [493].

У розділі «Історико-культурні фонди» на веб-порталі НБУВ, на сторінках окремих її науково-дослідних інститутів та підрозділів представлено численні електронні версії (або, для невеликої частини видань, поки що анотації) праць у галузі біографіки та споріднених з нею дисциплін, зокрема біографічного джерелознавства. Найбільшою є нині електронна колекція Інституту рукопису НБУВ (<http://irbis-nbu.gov.ua/fond/ir/publ.html>), у якій містяться історико-біографічні дослідження, археографічні видання праць видатних учених, описи їхніх архівів, колекцій і бібліотек, документальних матеріалів, довідники та путівники по персональних архівних фондах, починаючи з тих, що побачили світ у 60-х рр. ХХ ст. [128; 997]. Тут представлено, зокрема, каталоги документів і матеріалів М. С. Грушевського [491] та Б. Д. Грінченка [485] з фондів Інституту рукопису; каталог рукописів, присвячених слов'янським просвітителям Кирилу і Мефодію [494]; каталог музичного архіву М. Д. Леонтовича [492]; вже згадувані нами путівники по особових архівних та рукописних фондах академіків і членів-кореспондентів НАН України (1998 р.) та особових архівних фондах Інституту рукопису (2002 р.); електронні версії монографічних праць вчених НБУВ – С. В. Булатової, О. П. Бодак, Н. М. Зубкової, І. А. Сергеевої, О. П. Степченко, присвячених дослідженню родових книжкових колекцій та архівної спадщини видатних діячів вітчизняної культури у фондах НБУВ. Серед електронних версій видань, оприлюднених на веб-сторінці Інституту рукопису НБУВ, особливе місце належить п'яти випускам 5-го, незавершеного тому «Малороссийского родословника» видатного українського генеалога В. Л. Модзалевського (1882–1920). Їх було підготовлено спільними зусиллями вчених Інституту рукопису НБУВ, інститутів української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського та історії України НАН України під керівництвом доктора історичних наук (нині – члена-кореспондента НАН України) Г. В. Боряка на основі рукопису, який зберігся у фондах НБУВ [246]. На веб-сторінці Інституту рукопису НБУВ у відкритому доступі знаходиться й ресурс, що продовжує нині систематично поповнюватися – електронна база даних (<http://irbis-nbu.gov.ua/fond/ir/catalogi/index.html>), у якій представлено сканований картковий каталог особових архівних фондів. На перше півріччя 2012 р. ним охоплено вже 125 персоналій відомих вчених і діячів культури. Водночас слід зазначити, що

подібний за характером ресурс, але створений вже на основі фондів Інституту архівознавства НБУВ, знаходиться на веб-сторінці цього інституту (<http://irbis-nbuv.gov.ua/fond/ia/ires/fondia.html>). Він містить інформацію про особові фонди майже 200 вчених, переважно академіків і членів-кореспондентів НАН України, а також колекцію документів вчених України, репресованих у 30–50-х рр. ХХ ст. (фонд 257). Окремі з цих фондів вже мають описи, електронні версії яких виставлено у відкритому доступі. Зазначене є наочним свідченням нагальної необхідності створення єдиної пошукової «надбудови», яка б виконувала функції інтегратора біографічної інформації з окремих різноманітних ресурсів.

Окремі повнотекстові публікації та анотації ґрунтовних праць історико-біографічного спрямування, підготовлених науковцями НБУВ Є. В. Руквиціною-Гордзієвською, Л. М. Дениско, І. С. Ціборовською-Римарович, оприлюднено також Відділом стародруків та рідкісних видань (<http://irbis-nbuv.gov.ua/fond/vsd/ires.html>), Відділом образотворчих мистецтв (<http://irbis-nbuv.gov.ua/fond/vom/index.html>) [615], Відділом формування музичного фонду (<http://irbis-nbuv.gov.ua/fond/vfmf/cat/rozum.html>) [877]. Електронний ресурс НБУВ містить також численні створені впродовж останніх років інститутами рукопису, архівознавства та іншими підрозділами електронні виставки, присвячені визначним діячам освіти, науки і культури минулого і сучасності.

Ми спеціально навели такий детальний перелік оцифрованих видань НБУВ у галузі біографіки, біобібліографії та суміжних з нею дисциплін, аби продемонструвати, наскільки вагомими вже нині є масиви електронних ресурсів біографічної інформації. Слід зазначити, що всі перелічені наукові та науково-довідкові, бібліографічні електронні публікації підрозділів є складовою єдиної електронної бібліотеки, вони доступні через загальний електронний алфавітний каталог НБУВ, як і всі інші оцифровані видання. Однак (і це дуже суттєво!) для читача, який цікавиться безпосередньо історико-біографічними працями, вони залишаються й досі розрізненими і труднодоступними. Їх пошук вимагає від користувачів електронних мереж знання предмета, певних евристичних здібностей і додаткових самостійних зусиль, оскільки електронний каталог НБУВ поки що не дає таких зручних можливостей виокремлення біографічних видань, як це передбачено, наприклад, електронними пошуковими системами каталогів багатьох зарубіжних бібліотек.

Потреба у створенні пошукових «надбудов», які відкрили б шляхи до зручного користування розподіленими ресурсами біографічної інформації на

рівні як окремих бібліотек, так і всього інформаційного простору України, гостро відчувається спеціалістами.

Теоретичні, методичні та практичні організаційно-технічні проблеми формування загальнонаціональних ресурсів історико-біографічної інформації, заснованих на поєднанні довідкових біографічних даних з використанням повнотекстових електронних бібліотек і архівів, створених на основі бібліотечних фондів, розробляються Інститутом біографічних досліджень НБУВ – єдиним спеціалізованим підрозділом з цього наукового напрямку в Україні. Найважливіші результати його досліджень публікуються у продовжуваному збірнику наукових праць «Українська біографістика = Biographistica ukrainica». У теоретичному плані інститутом обґрунтована необхідність переносу на сучасному етапі центру ваги всієї біографічної і біобібліографічної довідково-інформаційної роботи з підготовки і видання друкованих покажчиків і довідників у площину формування розподілених електронних ресурсів біографічної і біобібліографічної інформації, створення на цій основі загальнонаціонального віртуального інформаційного й дослідницького простору [966]. Безперечно практичне значення для справи піднесення біографічних досліджень в Україні має укладання Інститутом біографічних досліджень НБУВ біографічних довідників започаткованої ним серії «Джерела української біографістики». Досить показовим для унаочнення динаміки розвитку в Україні біографічних досліджень є той факт, що тоді як перший випуск серії охоплював видання із середини XIX до кінця XX ст. [41], то вже другий довелося присвятити лише книгам, які вийшли друком від 2001 до 2003 р. [42], – настільки зросла кількість історико-біографічних видань.

Найважливішим науково-прикладним завданням Інституту біографічних досліджень НБУВ є нині формування електронного інформаційного ресурсу академічного рівня – «Українського національного біографічного архіву» (УНБА). У процесі роботи над ним завдяки участі Українського мовно-інформаційного фонду НАН України під керівництвом академіка НАН України В. А. Широкова розроблено і впроваджено спеціальне системотехнічне забезпечення, зібрано унікальну базу даних, що охоплює понад 55 тис. імен видатних співвітчизників всіх національностей, зарубіжних діячів, які сприяли розвитку України. Дібрано з різних джерел та упорядковано також значний масив електронної довідкової та повнотекстової історико-біографічної інформації, який передбачається поетапно розкрити на веб-порталі Національної бі-

бліотеки України імені В. І. Вернадського. Особливості розробленої інститутом робочої моделі УНБА полягають насамперед у тому, що вона об'єднує в собі функції науково-довідкового біобібліографічного ресурсу академічного рівня, електронної бази вітчизняної іконографії, віртуальної бібліотеки наукових праць та інших, зокрема документальних, видань з біографічної проблематики. Водночас функції УНБА як інтегруючого національного ресурсу біографічної інформації передбачається реалізувати шляхом перетворення його на дієвий технічний інструмент оперативної інформації про наукові розвідки, наукове життя, координацію біографічних досліджень, творчу кооперацію наукових установ, фахівців і самодіяльних дослідників, які працюють в різних регіонах України і за кордоном. Вирішальну роль у реалізації цього завдання має відіграти об'єднання зусиль фахівців на основі формування всеукраїнської «Віртуальної біографічної лабораторії». Накопичений досвід показує, що фахівці бібліотек усіх регіонів України готові надавати підтримку її роботі. Як перший етап, розгортання на веб-порталі НБУВ спеціалізованого електронного науково-інформаційного проекту «Український національний біографічний архів» дозволить, за допомогою прив'язки оцифрованих у бібліотеці видань до бази персональних даних вітчизняних діячів, інтегрувати зазначені біографічні видання та біобібліографічні покажчики й архівні путівники в єдиний ресурс історико-біографічної інформації.

Розгортання вітчизняними бібліотеками структурованих електронних баз постійно поповнюваної біографічної та біобібліографічної інформації, які поєднують власне довідковий ресурс з доступом до матеріалів повнотекстових цифрових бібліотек, є принципово важливим для розвитку вітчизняних ресурсів біографічної інформації. Нині найбільш вагомим в Україні прикладом цього є вже згадуваний нами інформаційний ресурс «Наукові біографії вчених України», що продовжує наповнюватися на веб-порталі НБУВ (www.nbuv.gov.ua). В загальному плані про цей ресурс, його значення і параметри йшлося раніше. Тут звернемо окрему увагу лише на принципові засади його побудови з погляду бібліотечно-інформаційних технологій і подальших перспектив розвитку. Він заснований на поєднанні запозиченої з авторитетних наукових видань розгорнутої біографічної інформації про сучасних вчених та тих, які пішли з життя, з виходом на динамічно оновлювані в автоматизованому режимі ресурси електронної бібліографії та електронну бібліотеку повнотекстових наукових публікацій авторів. Незважаючи на відчутну застарілість платформи і необхідність мо-

дернізації, ресурс має можливості для відображення широкого кола проблем, пов'язаних з окремими персоналіями, що добре помітно на прикладі досить складної рубрикації сторінки, присвяченої В. І. Вернадському (<http://nbuv.gov.ua/nsu/vernadsky/>). Проте у 2012 р. К. В. Лобузіню вже розроблено і представлено нову модель електронного архіву В. І. Вернадського, яку передбачається змістовно наповнити до 150-річчя від дня народження видатного вченого у 2013 р.

На нашу думку, існуючий нині ресурс «Наукові біографії вчених України» має стати не буквальною зразком, а відправною точкою для подальшого вдосконалення справи формування інтегрованої в межах України розподіленої загальнонаціональної інформаційної системи, покликаної широко і всебічно розкрити науковий потенціал країни. Окремі її сегменти мають містити дані про більшість провідних працівників науки і вищої школи, насамперед на рівні докторів наук, професури. Останнє аж ніяк не виключає можливості й необхідності створення у майбутньому розподілених і інтегрованих інформаційних ресурсів, які б зібрали більш уніфіковані дані про переважну більшість працівників, у тому числі й наукову молодь. Прискорене розгортання такої мережі персональної інформації на базі бібліотек (зокрема – наукових установ, університетів) є вкрай важливим для формування принципово нової системи функціонування наукового співтовариства, розвитку сучасної системи горизонтальної координації досліджень і наукової кооперації, зміцнення зв'язків науки з галузями економіки, діловими колами, для розширення міжнародного наукового співробітництва. На жаль, поки що в Україні переважає розрізнене накопичення інформаційних ресурсів про вчених та викладачів на сайтах багатьох наукових установ і університетів. Водночас, зрозуміло, є чимало прикладів досить вдалих рішень. Проте, в цілому, поза системою динамічно, в автоматичному режимі поповнюваних електронних каталогів і цифрових бібліотек вони не можуть дати необхідний ефект. Це означає, що провідну роль в цій справі повинні відігравати все ж таки великі наукові та публічні бібліотеки. Крім того, для реалізації зазначених завдань нині необхідними є вже більш складні за побудовою ресурси, які б надавали можливість швидкого переходу від окремих персоналій до змістовних матеріалів про дослідні установи та навчальні заклади, їх наукові підрозділи, кафедри і лабораторії, а також до даних про колег, учнів і партнерів. Це створювало б можливість одержання всебічних даних про наукову спільноту загалом і за окремими дослідницькими напрямками, її функціонування, внутрішні взаємозв'язки. Подібні можливості вже зараз надає, наприклад,

корпоративна база даних «Ученые Беларуси», розміщена на інтернет-порталі Національної бібліотеки Білорусі (http://unicat.nlb.by/scient/auth_e.html).

Значними, але поки що не реалізованими повною мірою можливостями розбудови електронних біобібліографічних ресурсів включно з електронною бібліотекою, яка б зробила широко доступними для віддалених читачів власні напрацювання її вчених, володіє Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника. Чи не найпершим її завданням у цьому плані слід вважати оприлюднення електронної версії книг біобібліографічної серії «Українська журналістика в іменах», яка стала результатом багаторічної роботи колективу Центру дослідження періодики (нині – Науково-дослідний інститут пресознавства АННБУ) під керівництвом члена-кореспондента НАН України М. М. Романюка [317]. Фактично ця праця являє собою багатотомний біобібліографічний словник діячів вітчизняного суспільно-політичного та культурного руху, побудований за так званою «голландською» системою, коли кожен том охоплює матеріали від літери «А» до літери «Я». Розміщення на веб-порталі бібліотеки (www.lsl.lviv.ua) заслуговують і численні підготовлені у її стінах персональні біобібліографічні покажчики, присвячені видатним діячам освіти, науки і культури, суспільно-політичного життя західноукраїнських земель.

Потенційні можливості формування виокремлених тематичних розділів персоналістики та біобібліографії закладено й у проекті електронної бібліотеки «Культура України», яка з 2011 р. розбудовується спільними зусиллями ряду бібліотек та наукових установ на веб-сайті Національної парламентської бібліотеки України [554]. Фактично вони вже деякою мірою реалізуються в рамках створюваних тематичних колекцій, хоча самою Концепцією (досить стислою і загальною) нового інтегрованого ресурсу – електронної бібліотеки «Культура України», затвердженою наказом Міністерства культури України від 29.11.2011 за № 1094/0/16-1, це, на жаль, безпосередньо не передбачено [774]. Так, в межах колекції «Теорія культури. Культурологія. Історія культури» розпочалося наповнення повнотекстовими версіями книг розділу «Персоналії», в інших колекціях також уже представлено чимало книжок, присвячених видатним діячам культури і мистецтва. Однак бази їхніх персональних даних, яка б розкривала все коло охоплених імен, у даному ресурсі немає, хоча необхідність її в електронній бібліотеці, покликаній виконувати просвітницьку функцію поширення знань про культуру України, є цілком очевидною. Можна сподіватись, що це недовік тимчасовий, оскільки Національна парламентська бібліотека України має

великий власний досвід створення біобібліографічних праць та біографічних довідок, присвячених відомим діячам вітчизняної культури і мистецтва, книжкової та бібліотечної справи. Їх електронні версії нині представлено на головному порталі бібліотеки (<http://nplu.org/>) у розділі «Бібліотечному фахівцю», а також підрозділах «Музей історії НПБУ», «Віртуальні книжкові виставки», «Календар знаменних та пам'ятних дат».

Цінні для читачів численні ретроспективні біобібліографічні покажчики та тематичні біографічні інформаційні ресурси, рекомендаційні бібліографії, підготовлені фахівцями бібліотек, оприлюднено в електронній формі впродовж останніх років на веб-сайтах провідних галузевих бібліотечних установ України. Вони є досить різними за характером, але єднає їх зосередження на представленні людського потенціалу України через імена професіоналів найбільш високого рівня. Так, на веб-сайті Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (www.library.edu-ua.net) виставлено електронні версії видань біобібліографічних серій «Видатні педагоги світу», «Академіки АПН України» та «Ювіляри АПН України» (з 2010 р., відповідно, «Академіки НАПН України» та «Ювіляри НАПН України»), структурований ресурс «Педагоги-новатори України», а також переліки всіх біобібліографічних покажчиків, підготовлених установами мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України від 2003 до 2011 р. [26]. Національна наукова медична бібліотека України, одним із науково-дослідних напрямів якої є розвиток медичної біографіки, теж розгорнула оприлюднення на своєму веб-сайті (<http://www.library.gov.ua>) електронних біобібліографій – серії біобібліографічних словників «Медицина в Україні. Видатні лікарі» [236; 237; 238; 239]. Державною науковою архітектурно-будівельною бібліотекою України імені В. Г. Заболотного (www.dnabb.org) оприлюднено на власному веб-сайті повнотекстові версії підготовлених у минулі десятиліття біобібліографій, зокрема серії «Видатні зодчі України», проте останні праці тут датуються 2003 р. [27].

Ознайомлюючись зі змістовим наповненням електронних ресурсів провідних галузевих бібліотек України, не можна не зазначити, що напрацювання їх бібліографів є значно більшими, ніж ті, що представлені в електронному просторі. Вони включають як окремі персональні біобібліографічні покажчики, так і цілі тематичні серії, оприлюднення повних версій яких у вільному доступі в мережі Інтернет значно розширило б коло читачів. Про нереалізовані поки що чималі можливості слід говорити й стосовно Державної наукової сільськогоспо-

дарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України. Давно існує потреба в оприлюдненні на її веб-сайті (<http://www.dnsgb.kiev.ua>) електронних варіантів багатьох десятків випусків біобібліографій відомих діячів вітчизняної аграрної науки, що вже тривалий час видаються в Україні одразу кількома продовжуваними серіями: «Біобібліографія вчених України» (НАН України), «Біобібліографія вчених-аграріїв України» (ДНСБ), «Біобібліографія діячів сільськогосподарської науки України» (Херсонський державний аграрний університет).

До цього часу чи не єдиним комплексним ресурсом (з довідковими біографічними відомостями, базою біобібліографічної інформації, доданими повнотекстовими матеріалами, різноманітною додатковою інформацією), розбудованим на рівні, наближеному до реальних вимог практики і можливостей сучасних інформаційних технологій, залишається база даних «Видатні педагоги України та світу» на веб-сайті Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського [516; 864]. Нині цією бібліотекою під керівництвом П. І. Рогової розгорнуто формування електронного інформаційно-бібліографічного ресурсу «Видатні бібліотекознавці, бібліографознавці, книгознавці та документознавці України та світу», близько десятка персональних сторінок якого вже оприлюднено в мережі Інтернет [515].

Оригінальні інформаційні продукти персоніологічного та біобібліографічного характеру представлені нині й на веб-сайтах інших найбільших бібліотек України. В електронній книгозбірні Одеської національної наукової бібліотеки імені М. Горького (<http://www.odnb.odessa.ua>) розміщено, зокрема, підготовлені бібліотекою електронні версії персональних біобібліографічних показників серій «Вчені Одеси», «Письменники Одеси», «Літературна Одеса» (про українських і російських письменників, які у різні часи перебували в Одесі), а також тематичні біобібліографії із заснованої у 1994 р. серії «Вчені вузів Одеси» (наприклад, випуски «Геологи. Географи», «Математики. Механіки», «Фізики. Астрономи» тощо) [535]. Харківською державною науковою бібліотекою ім. В. Г. Короленка (<http://korolenko.kharkov.com>), яка розпочала формування електронного фонду порівняно нещодавно, вже частково оприлюднено в мережі Інтернет підготовлені її науковцями збірники документів і матеріалів та біобібліографічні показники, присвячені відомим діячам бібліотечної справи А. Б. Хавкіній [822], Б. О. Боровичу [835], С. Б. Шоломовій [63], а також вченому і краєзнавцю І. Ю. Саратову, поету і краєзнавцю М. Красикову, вченому-медику Ю. І. Козіну, письменникам «розстріляного відродження» Валер'яну Підмогільному, Володимирі Свідзін-

ському, Миколі Хвильовому, порівняно менш відомим українському читачеві Олексі Слісаренку, Юрію Вухналю у серії «Повернені імена». Бібліотекою розміщено у вільному доступі також зібрання автографів видатних митців, діячів науки і культури з її фондів [501; 500]. Водночас можливість ознайомлення з більшістю старих оцифрованих видань, серед яких є і окремі з біографічної тематики, надається лише у читальних залах відділу україніки та електронних документів, що не зовсім відповідає інтересам і потребам сучасного читача [537].

Особливий інтерес для фахівців і всіх, хто цікавиться вітчизняною біографією, становлять колекції, зібрані в електронній бібліотеці, створеній на інформаційному порталі Інституту історії України НАН України (www.history.org.ua) під безпосереднім науково-методичним керівництвом члена-кореспондента НАН України Г. В. Боряка очолюваним ним Відділом спеціальних галузей історичної науки та електронних інформаційних ресурсів. Це віртуальне книжкове зібрання є унікальним явищем в історичному сегменті українського інформаційного простору. Воно не має поки що собі рівних і в інших галузях знань, хоча початкові спроби розбудови електронних історичних бібліотек, у тому числі й таких, що мають багаті біографічні матеріали, є, і вже – не поодинокі. Спеціальної біографічної рубрики у віртуальній бібліотеці Інституту історії України НАН України немає, однак ресурс містить чимало біографічних публікацій практично в усіх розділах. Особливий інтерес для біографістів і бібліографів становить повнотекстове відтворення біобібліографічного довідника «Українські історики ХХ ст.» (станом на середину 2012 р. – поки що один випуск серії) [620].

Специфіка діяльності університетських бібліотек в галузі біобібліографії та біографіки полягає у її спрямованості передусім на розкриття наукових здобутків професорсько-викладацького складу, створення віртуальних ресурсів, присвячених засновникам вищих навчальних закладів, їх відомим вихованцям, провідним вченим. Рівень цієї роботи, її результати, застосовані підходи повсюдно є досить різноманітними. Кожна з бібліотек вищих навчальних закладів обирає головні напрями своєї інформаційної роботи, зокрема в галузі формування ресурсів біографічної інформації, самостійно, виходячи з конкретних реалій історії і сьогодення Alma mater. Проте очевидно, що багато в чому справа залежить і від уваги, яка приділяється роботі бібліотеки керівництвом університету, і від наявності в колективі справжніх лідерів-організаторів та спеціалістів інформаційної справи, належного наукового потенціалу, згуртованості навколо бібліотеки ентузіастів із числа університетських викладачів.

Провідна бібліотека української вищої школи – Наукова бібліотека імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка сформувала на своєму веб-сайті електронні зібрання творів першого ректора М. О. Максимовича [610], а також М. П. Драгоманова [611], що є міцною основою для подальшого розгортання в електронному форматі спадщини видатних вчених університету. На веб-сайті Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка на середину 2012 р. представлено повнотекстові версії 30 випусків довідника «Українська біобібліографія. Нова серія» [616], а також багатьох інших видань, присвячених знаним діячам науки, освіти, культури, суспільно-політичного руху України і української діаспори. Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова розмістила на своєму сайті, виступивши організатором підготовки, електронну версію чотиритомного біографічного словника «Професори Одеського (Новоросійського) університету» [274; 595], солідного і змістовного видання, хоча й не позбавленого недоліків стосовно наповнення окремих тематичних напрямів. Плідна робота із систематизації біографічних матеріалів про визначних вчених, викладачів і випускників здійснюється, як відомо, і в Національному університеті «Києво-Могилянська академія», однак не його бібліотекою, а спеціально створеним науково-дослідним центром. Бібліотека академії в цій ситуації визначила свій власний профіль роботи і розпочала опрацювання й оприлюднення на веб-сайті описів особових архівних фондів вчених України, які вона зберігає. Серед них, зокрема, архіви видатних представників української діаспори П. В. Одарченка (1903–2006) та О. Й. Прицака (1919–2006) [571]. На веб-сторінці бібліотеки Ніжинського державного університету імені М. В. Гоголя, який є одним з провідних в Україні центрів історико-краєзнавчої роботи (особливо в плані вивчення історії ніжинської вищої школи, її відомих педагогів і вихованців), сформовано ресурс, присвячений М. О. Лавровському (1825–1899) – відомому вченому і педагогу, фундатору Ніжинського Історико-філологічного інституту князя Безбородька [608], оприлюднено електронні версії видань бібліотеки, серед яких бібліографічний покажчик наукової спадщини М. Я. Грота (1852–1899) [570], розміщено віртуальні книжкові виставки, які розкривають зв'язки з Ніжином і його школою діячів вітчизняної науки і культури різних часів: Стефана Яворського, І. С. Орлая, І. Г. Кулжинського, М. В. Гоголя, Н. В. Кукольника, Є. П. Гребінки, П. С. Морачевського, Ольги Мак (О. Н. Петрової), Ф. С. Арвата [521]. Змістовні віртуальні виставки, присвячені персоналіям вітчизняної і зарубіжної (що зустрі-

чається на сайтах українських бібліотек дуже рідко) науки і культури, розміщено на веб-сторінці бібліотеки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка [520]. Однак біографічні матеріали, оприлюднені бібліотекою, не відображають цікавих напрацювань історико-біографічної школи, яка почала впевнено формуватися в університеті впродовж років незалежності України зусиллями професора М. М. Алексієвця. Таку саму ситуацію спостерігаємо і на сайті Наукової бібліотеки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника – навчального закладу, відомому дослідженнями і публікаціями своїх вчених-біографістів. Подібні упущення є, на наш погляд, результатом недостатньої скоординованості зусиль, а тому можуть бути легко виправлені.

В регіонах України значними можливостями надання біографічної інформації читачам і користувачам мережевих ресурсів володіють нині бібліотеки різних рівнів. Впродовж останніх років поширилося формування на їх веб-сайтах порівняно невеличких за обсягами тематичних історико-біографічних та біобіографічних ресурсів освітнього, пізнавального, культурно-інформаційного характеру. Вони розбудовуються переважно у розрізі краєзнавства, висвітлення місцевої історії, представлення персоналій відомих і незаслужено забутих земляків. Форми організації їх досить різні: добірки матеріалів про визначних діячів культури, тематична біобібліографія, календарі пам'ятних дат, віртуальні книжкові виставки, читацькі форуми. На жаль, на бібліотечних веб-сайтах здебільшого використовуються загальновідомі матеріали, але й це є корисним для інформаційного забезпечення потреб таких масових категорій читачів, як учні, студенти, шкільні педагоги. У той самий час на веб-сайтах обласних універсальних наукових бібліотек, зокрема Вінницької (<http://www.library.vinnitsa.com>), Волинської (<http://ounb.lutsk.ua>), Донецької (<http://www.library.donetsk.ua>), Закарпатської (<http://www.biblioteka.uz.ua>), Миколаївської (<http://www.reglibrary.mk.ua>), Херсонської (<http://www.lib.kherson.ua>) і багатьох інших, постійно оновлюються оригінальні, підготовлені в результаті копіткої дослідницької праці матеріали біографічного характеру та біобіографія, присвячена відомим землякам. Надто важливим є те, що вона поповнюється зі скрупульозним урахуванням рідкісних регіональних видань, публікацій у місцевій пресі. Як приклади можна навести, зокрема, змістовну бібліографію публікацій про діячів краю на веб-сайтах Миколаївської обласної універсальної наукової бібліотеки імені О. Гмиря (або <http://www.reglibrary.mk.ua>) та Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Олесь Гончара (<http://www.lib.kherson.ua/ukr-map.htm>).

З часу, коли був опублікований наш попередній огляд діяльності бібліотек (2010 р.) [978], помітні зрушення відбулися як у названих, так і в інших установах. І якщо на початковому етапі ця робота здійснювалася насамперед з нагоди ювілеїв та пам'ятних дат, то нині вона набуває все більш систематичного характеру, сприяє концентрації на бібліотечних веб-сайтах цінної для фахівців і доступної за своїм змістом широкому колу читачів історико-біографічної інформації, а також відомостей про знаних сучасників. Особливо цінними у цьому плані є відомості про публікації у регіональних ЗМІ, місцевих малотиражних виданнях.

Значний внесок у формування ресурсів пізнавальної інформації про співвітчизників належить в Україні також Національній бібліотеці України для дітей (<http://www.chl.kiev.ua>) та Державній бібліотеці України для юнацтва (<http://www.4uth.gov.ua>). Їх роботі притаманні сміливі новаторські підходи, які становлять інтерес для розвитку вітчизняних бібліотечних ресурсів біографічної інформації в цілому. Тенденції розвитку біографічних ресурсів на веб-сайтах цих та інших дитячих і юнацьких бібліотек, здобутки і недоліки у цій справі лише нещодавно стали предметом досліджень, насамперед Н. П. Марченко (Інститут біографічних досліджень НБУВ), якою підготовлено низку виступів на наукових конференціях та наукові статті. Слід визнати, що ця проблематика є вкрай важливою і потребує спільних зусиль вчених-істориків, культурологів, педагогів, психологів. Зрозуміло, що біографічні ресурси на сайтах регіональних, зокрема дитячих та юнацьких, бібліотек наукового, джерельного значення, як правило, не мають, хоча є тут і певні винятки – матеріали, присвячені забутим постатям окремих регіонів. Однак і саме їх призначення – не наукове, а насамперед культурно-освітнє, навчальне, і переважно вони йому відповідають.

* * *

Розпочавшись наприкінці ХХ ст. за дуже обмежених можливостей, справа електронної біографічної інформації в Україні далеко ще не вийшла на ті рубежі, які характерні для розвинутих країн Західної Європи, США, Росії. Це не дозволяє говорити про досягнення нею у цій галузі інформаційної незалежності. І спеціалісти, і звичайні громадяни для забезпечення своїх інформаційних потреб змушені нині послуговуватися переважно зарубіжними, здебільшого російськими, ресурсами історико-біографічної інформації. Зазначене у багатьох випадках створює небажану для українських національних інтересів ситуацію інформаційних впливів, «війни імен». Попри це, основи власних ресурсів історико-біографічної

інформації, на тому рівні, який відповідає першому етапові їх розвитку у світі (представлення в мережі Інтернет електронних версій вітчизняних біографічних словників та біографічних статей з енциклопедій і довідників), вже закладено.

Впродовж останніх років вповні визначився перехід до наступного, більш високого етапу формування електронних біографічних ресурсів, позначеного розбудовою динамічно поповнюваних баз історико-біографічної інформації. Їх створення поволі розгортається в усіх регіонах України науковими установами, бібліотеками, архівами та музеями, хоча й у порівняно малих обсягах.

Велику роботу в цьому плані здійснюють провідні бібліотечні установи: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Національна парламентська бібліотека України, Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, великі публічні бібліотеки Харкова, Одеси, інших міст України, університетські бібліотеки. Вони успішно реалізують свої науково-методичні й організаційні переваги порівняно із суто електронними інформаційними центрами, підтверджуючи тим самим свою визначальну роль у формуванні важливого сегмента гуманітарного інформаційного простору.

Значних успіхів досягнуто в Україні і у представленні в електронних інформаційних ресурсах її сучасного людського потенціалу. Досягнутий рівень репрезентації державних і політичних діячів, посадовців різних рівнів, експертів і журналістів у цілому відповідає вимогам прозорості влади, формування відкритого суспільства. Успішно здійснюється нині також розгортання ресурсів наукових установ, навчальних закладів, творчих спілок та інших культурних осередків, де представлено персоналії і відомих діячів, і широкого кола працівників сфер науки, освіти і культури.

Нагромаджений досвід свідчить як про важливість подальшого розвитку ресурсів «вшир», так і про посилення науково-методичного забезпечення цієї роботи, досягнення певної уніфікації ресурсів за рахунок визначення оптимального кола їх інформаційних складових. При цьому йдеться про необхідність піднесення рівня інформативності персоналій, наповнення їх даними, що становлять інтерес для читачів і ділових партнерів, а також супровідними біографічними та повнотекстовими матеріалами. Завданням на найближчу перспективу є подальший розвиток інтегрованих ресурсів історико-біографічної та сучасної біографічної інформації, які б створювали можливість використання їх як цілісних інформаційних комплексів для здобуття нових знань.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ПОДАЛЬШОГО РОЗГОРТАННЯ ВІТЧИЗНЯНИХ РЕСУРСІВ
БІОГРАФІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ДИНАМІЧНОГО РОЗВИТКУ
ЕЛЕКТРОННОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Здійснений у попередніх розділах аналіз основних етапів розвитку ресурсів довідкової біографічної інформації, особливостей цього процесу в Україні, теоретичного, методичного та практичного досвіду, набутого дослідниками-біографістами, видавцями довідкових біографічних праць та упорядниками електронних ресурсів, становить першорядний інтерес і може бути вихідною точкою для осмислення перспектив подальшого поступу вітчизняної довідкової біографічної справи як важливої частини формування національного гуманітарного інформаційного простору.

Виходячи із цього, завданням підсумкового розділу є висвітлення актуальних проблем збереження і розвитку в сучасних умовах традицій вітчизняної довідкової біографічної справи; вдосконалення теоретичного, методичного й організаційного забезпечення формування довідкових ресурсів біографічної інформації, осмислення місця і ролі у їх розв'язанні Інституту біографічних досліджень НБУВ та інших спеціалізованих наукових осередків, окреслення шляхів інтеграції спільними зусиллями наукової спільноти біографістів єдиного національного дослідницького й інформаційного простору для забезпечення зростаючих потреб сфер науки, освіти, державного управління.

5.1. Збереження і розвиток традицій вітчизняної довідкової біографічної справи в сучасних умовах

Зростання загального інтересу до біографіки, піднесення її значення у соціальних комунікаціях, інтелектуальному й духовному житті суспільства, в ситуації швидкого і, почасти, стихійного розширення електронного інформаційного простору, висунуло на порядок денний перед науковцями і спеціалістами інформаційної сфери в якості першорядного завдання збереження основоположних світоглядних та ідейних засад вітчизняної довідкової біографічної справи, обумовлених багатомісячним історичним досвідом народу, його цінностями й ідеалами, глибинними ментальними установками, а також примноження і творчого розвитку традицій, напрацьованих зусиллями багатьох поколінь. Саме вони мають і надалі визначати характер української біографічної традиції, її національну своєрідність і несхожість з біографічними традиціями інших народів, бути основою подальшої розробки теоретичних і методичних приписів біографічної науки та інформаційної практики.

У чому полягають найсуттєвіші риси національної своєрідності української біографіки? На нашу думку, насамперед, у її гуманістичних традиціях, демократичному, народознавчому пафосі, пріоритеті загальнолюдських, а не вузькостанових або корпоративних цінностей, у прагненні до розкриття всієї повноти і різноманіття соціального і культурного життя України, у визнанні права особи на пам'ять у наступних поколіннях не за її походженням, багатством, а за реальним патріотичним служінням, внеском у розбудову Батьківщини, боротьбу за здобуття незалежності, утвердження державності. Зазначене обумовлює не лише особливий характер центрального, типового героя української біографіки, а й специфіку його «прочитання». Саме це, на наше переконання, відчутно різнить вітчизняну біографічну традицію від біографіки багатьох сусідніх народів, робить її самостійним і оригінальним явищем у світовому інтелектуальному й культурному просторі.

Розглянемо ці питання детальніше, в історичних паралелях, аби докладніше з'ясувати, на збереженні і примноженні яких саме здобутків слід зосередитись українським біографістам при розбудові електронних інформаційних ресурсів, яких небажаних тенденцій уникати, що варто запозичувати задля розвитку української біографічної традиції із зарубіжного досвіду.

Добре відомо, що не лише пантеони головних національних героїв, а й

самі уявлення про значно ширшу масу достойників, які заслуговують на пам'ять прийдешніх поколінь, у кожного народу є якісно відмінними, знаходяться, так би мовити, у різних площинах. Значною мірою вони визначаються пануючими в суспільстві на певних етапах ідеологічними чинниками, державно-політичними, соціально-культурними інтересами й орієнтаціями окремих суспільних груп. Є народи, в офіційному національному пантеоні яких особливе місце посідають державці-завойовники, сановники й воєначальники, а в загальному широкому масиві «рядових героїв» – військовики, учасники воєн, що здебільшого велися за межами їх етнічних земель. В інших, як в українців та тих слов'янських і неслов'янських народів, що зазнали в минулому національного поневолення, головними героями виступають борці за національне визволення, збереження і розвиток національної духовності, рідної мови і культури. Існують нації, які найбільше пишаються подвигами і родовитістю своєї аристократії, – історичне минуле для інших народів важливе іменами представників всіх соціальних верств, яким належить внесок, насамперед, у суспільний, економічний, науково-технічний, культурний поступ.

Європейцям і північним американцям найбільш властиве пошанування імен тих, хто діяльно розбудовував матеріальний, соціальний і духовний світ у всіх проявах, сприяв всебічній розбудові національного життя, – державних діячів і вчених, митців і підприємців, винахідників і релігійних провідників, тих, хто боронив вітчизну й освоював далекі краї. При цьому панування ідей свободи і рівності, цінності кожної окремої особи у відкритих суспільствах завжди сприяло формуванню доступних публіці велетенських за обсягами друкованих, а нині – й електронних меморіалів, які охоплюють представників практично всіх сфер людської діяльності, розкриваючи їхні персоналії, відповідно до обсягових можливостей біографічних видань і ресурсів різних видів та призначення, у всій неповторності людських доль та характерів. Суспільствам замкнутим, недемократичним, навпаки, притаманне підпорядковане ідеологічним постулатам подання біографічної інформації як ретельно розподіленої за рангами офіційної ієрархії діячів, дозованої і цензурованої, жорстко обмеженої за кількістю імен, які можуть згадуватися на рівні загальнодержавних і регіональних енциклопедій, словників і довідників, місцевих видань, а також надто формалізованої, яка на передній план неодмінно висуває політичні оцінки, певні «кліше» та типологічні ознаки на шкоду поданню власне індивідуальних біографічних даних і просопографічної інформації, що могла б розкрити жи-

вий портрет і людську неповторність реальної особи. Так, в радянські часи для довідково-біографічної літератури обов'язковими були кліше на кшталт «професійний революціонер», «видатний діяч партії і держави», «член КПРС», «учасник Великої Вітчизняної війни», «нагороджений державними нагородами», «член Спілки письменників», або ж «буржуазний» історик, письменник і далі в напрямі нагнітання оціночного негативізму – «буржуазний націоналіст», «ворог народу» тощо.

Для біографічної справи внутрішньо конфліктних суспільств характерною є паралельна розбудова різнорідних за своїми світоглядними, ціннісними засадами ретроспективних меморіалів. У них є місце і офіційним, і альтернативним їм, якщо буде коректним так сказати – «протестним», за складом персоналій, системам. Особливо яскраво це виявилось у російській біографіці. Герой останніх – талановитий представник народу, інтелігент, діяч культури, митець, духовно незалежний від держави громадянин, у багатьох випадках – жертва тоталітарної системи. Найбільший прояв це знайшло у протестному за своїми ідейними витоками культі великих російських поетів: від Пушкіна і Лермонтова до Маяковського й Пастернака, з особливим притиском на трагізм їхньої долі у протистоянні тоталітарній владі. Культурний і інтелектуальний рівень цієї частини російської біографічної літератури в цілому є незрівнянно вищим, хоча і в першій групі (яку ми умовно називаємо «офіційною») трапляються ґрунтовні аналітичні праці, спрямовані на певне нове прочитання історичного минулого, переоцінку цінностей.

Водночас, безперечно, важливим позитивним явищем є спроби наших російських колег осмислити і представити кризь призму біографіки все реальне і трагічне різноманіття російської історії як цілісність, що знаходить особливо цікавий вияв на сторінках сучасних енциклопедій та біографічних словників, біографічних альманахів. За радянських часів подібне було абсолютно неможливим, навіть якщо врахувати, що російських дослідників і видавців цензурно-ідеологічні перепони торкалися значно меншою мірою, ніж українських. Нині ж і дуже поверховий огляд новітніх російських видань створює враження, що сучасна російська біографіка, зокрема довідкова, більш органічно охоплює і синтезує весь діапазон проблем і явищ російської (і радянської) історії, у тому числі різні політичні, ідейні табори, «білих» і «червоних», ніж українська – наш національний. Маємо на увазі, насамперед, непримиренне протистояння поглядів на політичне минуле України по лініях схід – захід, комуністи – національно-

патріотичні сили. Не враховувати викладені явища і тенденції під час аналізу сучасного стану, основних засад, перспектив розвитку української книжкової і словниково-довідкової біографіки, біографічних науково-інформаційних ресурсів було б великою необачністю.

З позиції осмислення світоглядних засад української біографіки було б цілком логічним звернути увагу й на історичну та літературну біографіку і словникову біографічну справу іншої сусідньої країни, не менш тісно пов'язаної з Україною своїм минулим, а також своїм людським потенціалом, – Польщі. В її досвіді, який теж пильно аналізується в цьому плані українськими вченими [909; 893], зокрема науковцями Інституту біографічних досліджень НБУВ [1006; 980] є чимало такого, що типологічно зближує шляхи розвитку польської і української біографіки, завдання формування національних біографічних науково-інформаційних ресурсів.

Насамперед, витоки розвитку польської довідкової біографічної справи, як і біографіки української, сягають часів бездержавного існування, боротьби за національне визволення. Це обумовило загальну національно-патріотичну, значною мірою – виховну, спрямованість польської біографічної літератури, прагнення дослідників-істориків і літераторів до розкриття через персоналії поляків передусім тих сторінок історії, які пов'язані зі славними і трагічними подіями вітчизняного минулого, шляхетністю і патріотичною жертівністю співвітчизників, внеском поляків у європейську і світову історію і культуру. Відсутність протиріччя між державницьким «офіціозом» і суспільними устремліннями, яке мало місце (і то – незначною і несуттєвою мірою) лише впродовж десятиліть «народної демократії», обумовило її органічний характер. Причому польська біографіка має і певні суттєві вади, типологічно притаманні й українській, на що необхідно звертати увагу, піклуючись про її розвиток. Насамперед це відчутний «надлишок» у польській біографіці елементів національно-романтичного міфу, який у більшості старих європейських націй вже давно відійшов у минуле. До цього додається й певна недостатність узагальнюючих словниково-довідкових біографічних ресурсів, які б з належною повнотою відобразили історичне багатство людського потенціалу Польщі. Великий «Польський біографічний словник» («Polski Słownik Biograficzny»), видання якого розпочалося ще у 1935 р., – перша і єдина в національній історії спроба – залишається незавершеним і дотепер.

У цілому ж польська біографіка повною мірою відображає прагнення

поляків уявити себе цілісністю, попри всі історичні обставини створити колективний портрет народу. На жаль, незважаючи на всю важливість для українських біографістів, польський біографічний досвід достатньо відомий у нас переважно лише спеціалістам та нечисленним представникам гуманітарної інтелігенції. Польські біографічні видання на українському книжковому ринку практично відсутні, їх потенційна читацька аудиторія обмежується головним чином представниками нечисленною у сучасній Україні польської етнічної спільноти та професійними дослідниками. Тим часом, досвід польської біографіки цінний для України ще й тим, що засвідчує, наскільки історико-біографічна інформація здатна відігравати справді національно-мобілізуючу роль, психологічно, прикладами самовідданості і героїзму допомагати формувати національну свідомість, консолідувати націю за дуже несприятливих політичних обставин, зміцнювати уявлення про нерозривну єдність всіх регіонів батьківщини, долати болючі комплекси, пов'язані з трагічними поразками, втратою національної державності, іноземним поневоленням, згуртовувати для вирішення проблем доленосної ваги.

Подібні ідеологічні, суспільно-політичні і культурні завдання – багатомірні і відповідальні, історично значно складніші, ніж у народів з усталеною національною державністю, розвинутим національним життям, сформованим широким діапазоном професійної науки і культури, – від самих своїх витоків виконувала наукова біографіка і в Україні.

Історичні умови визначили розвиток вітчизняної біографіки не лише як галузі гуманітарного знання і чинника культурного й інтелектуального розвитку людини, а і як важливого явища суспільно-політичного життя, пов'язаного із самою серцевиною національного самоусвідомлення, боротьбою за національне самоствердження. Її патріотична романтико-героїчна парадигма бере початок від витоків Українського національного відродження. У центрі уваги дослідників першої половини – середини ХІХ ст. (Д. М. Бантиша-Каменського, М. А. Маркевича, М. О. Максимовича, І. І. Срезневського, О. М. Бодяньського, а згодом – В. Б. Антоновича) закономірно знаходилися, майже виключно, постаті найбільш визначних борців проти іноземного поневолення – гетьманів, полководців, героїчних козацьких ватажків, ієрархів православної церкви, непримиренних письменників-полемістів, імена яких стали на той час знаменом невмирущості національного духу.

Показово, що однією з найважливіших основ українського націєтворчо-

го міфу (без якого не може існувати жодна нація) є трагізм людської долі Великого Кобзаря, його жертвовного служіння Україні, і патріотична свідомість кількох поколінь українців вихована саме на цьому. Віддзеркалюючись в долях інших наших великих співвітчизників, це створило ситуацію, коли життєпис набув в українській культурі значення більшого, ніж просто опис життєвого шляху, відчутно сакралізованого змісту.

У другій половині – наприкінці XIX ст. ідейний зміст української біографіки помітно збагатився, її проблемно-тематичний діапазон розширився. Розвиток національної свідомості і виразно демократична зорієнтованість української національної ідеї, що формувалася на той час, утвердження загального народознавчого спрямування української гуманітарної науки стимулювали стрімке зростання інтересу дослідників до неординарних постатей з усіх щаблів суспільної ієрархії, до будь-якої особи незалежно від її походження і соціального стану, інтересу, що визначався лише визнанням особистого внеску певної людини в історію і культуру України. Це зумовило формування досить широкого дослідницького діапазону української біографіки, в поле зору якої потрапили вже сотні і тисячі імен співвітчизників: діячі суспільно-політичного і національно-визвольного рухів, культури, літератури і мистецтва, освіти, науки і техніки, господарства. В умовах гонінь проти української культури кожен історико-біографічний твір здобував великий громадський резонанс, ставав важливим явищем суспільного життя. Можна з певністю стверджувати, що світоглядні парадигми української національної біографіки утвердилися в цілому саме у той час, хоча буремне XX ст. і внесло в них свої корективи.

Значною мірою саме завдяки укоріненості своїх світоглядних засад в тривалій практиці біографічно-видавничої роботи українська біографіка сучасної доби змогла порівняно легко подолати і тиск стереотипів радянського часу, і нові хворобливі явища, пов'язані зі спробами нав'язати їй псевдоелітарні спрямування на рубежі XX–XXI ст. У кінцевому підсумку ми є свідками того, як на противагу елітарним і етатистським тенденціям українські вчені-гуманітарії, біографісти і краєзнавці-аматори від найперших років незалежності зробили все, щоб спрямувати розвиток української біографіки у традиційно притаманне вітчизняній гуманітаристиці демократичне, народознавче річище. В біографічній літературі вдалося уникнути неприйняттого духові українського громадянства шляхетсько-аристократичного ухилу. Біографіка і генеалогія української козацької старшини та дворянства вивчаються в Укра-

їні досить широко, але саме в реаліях їх ролі в історичному та культурному поступі України, без тої екзальтованої і хворобливої фетишизації, якої дворянська проблематика, без перебільшення, набула в сусідній Росії. Значною мірою подолано успадковані від минулого рангово-номенклатурні підходи до формування реєстрів імен довідково-біографічних видань. Центральним героєм сучасної української біографіки і персонажем історико-біографічної довідкової літератури стала національно свідома, патріотично налаштована особистість – інтелігент, вчений, митець, освітянин, громадський діяч, воїн, борець за національне визволення, – яка своєю працею, громадянською позицією і самовідданим служінням справі зробила реальний внесок у розбудову України, різних сфер її суспільно-політичного, державного, соціально-економічного і духовно-культурного життя.

Досвід останнього десятиліття засвідчив: самі по собі нові технологічні можливості не в змозі забезпечити поступальний розвиток вітчизняної електронної довідкової біографістики. Його неодмінною умовою є продовження і збагачення тих високих традицій культури біографічної творчості і біографічної інформації, які напрацьовані зусиллями попередніх поколінь дослідників-біографістів, вітчизняної редакторської школи, видавців. За сучасних обставин одним з найважливіших завдань вчених-біографістів є недопущення редукації новітньої електронної біографістики до рівня, вже давно пройденого і перевершеного дослідницькою і видавничою практикою. Небезпека цього існує, більше того – такі тенденції реально виявляються. Це обумовлено кількома складовими, що, акумулюючись, справляють сукупний негативний вплив на стан справ.

Насамперед, новизна справи, відсутність досвіду і спеціальних ґрунтовних теоретичних та програмно-технічних напрацювань для довідкової біографістики, а також об'єктивна суспільна потреба у швидкому заповненні прогалин у вітчизняному інформаційному просторі обумовлюють прагнення багатьох упорядників біографічних ресурсів до застосування найбільш доступних їм – спрощених, кустарних і напівкустарних – підходів до їх організації. Нерідко результатом цього стає некритичне повторення шляху, яким ще 5–10 років тому йшли зарубіжні розробники – а для комп'ютерної доби це вже ціла епоха. Як відомо, перші великі електронні біографічні ресурси будувалися на основі механічного відтворення біографічних статей зі старих книжкових словників і енциклопедій. Отже, у таких випадках майже не йдеться про використання тих справді небачених раніше можливостей, котрі надають нові комп'ютерні техно-

логії (нелінійне наповнення, постійне змістове оновлення, досконала навігація, систематизація і оперування матеріалом тощо). До того ж користувачеві здебільшого пропонується принципово застарілий за своїми ідейними, історіографічними, змістовими характеристиками продукт, який є мало сполучним з реаліями сучасної історичної і громадянської свідомості і не відображає досягнень наукової і культурологічної думки.

Крім того, в умовах швидкого формування вітчизняного електронного інформаційного простору дуже гостро, у чомусь навіть несподівано, особливо для представників старшого і середнього поколінь дослідників-біографістів, постала й проблема культури побутування самого біографічного тексту, яка вимагає ґрунтовного осмислення і науково-методичного забезпечення. Це дуже серйозна проблема, адже йдеться про збереження високого наукового та інформаційного рівня електронних ресурсів, їх відповідність досягненням сучасних історичних, політичних, культурологічних досліджень.

На жаль, доводиться констатувати, що з розвитком електронної довідкової біографіки досить гостро проявилися протиріччя між книжковою та електронною інформацією, схоже об'єктивно закладені у самій їх природі. Видання книги, розрахованої на тривале функціонування у науково-інформаційному просторі, як правило, є результатом багаторічної копіткої праці. Та й сама по собі висока затратність книговидавання, завершеність книги, що не підлягає подальшому коригуванню, є чинниками, що спонукують до високих результатів роботи.

За друкованою, зокрема книжковою, біографікою стоять сформовані і «відшліфовані» багатьма поколіннями елементи культури наукової праці: концептуальна визначеність дослідження; академічні вимоги до точності термінології і фактичних даних, ясності думки; науковий апарат, що розкриває джерельну й історіографічну базу дослідження; традиції апробації рукописів компетентним науковим співтовариством, яке приймає на себе колективну відповідальність за публікації. Необхідно врахувати, що книга є авторським твором, оригінальним, цілісним і текстуально завершеним, недоступним довільному редагуванню, захищеним авторським правом. Точність її даних, спосіб викладу, як правило, відповідають заявленому авторами й упорядниками жанру, наприклад: словник, довідник, наукова монографія, історичний альманах, художній життєпис, краєзнавча праця. Втім, дослідження, здійснені С. М. Ляшко, засвідчили, що і тут нині є чимало хаотичного [939].

Публікація в електронній мережі зробила тексти як сучасних напрацю-

вань, так і рідкісних старих видань, а також ресурси, спеціально розбудовані для мережі Інтернет, доступними для довільного використання, запозичення, редагування, складання на їх основі чогось зовсім нового. Тоді-то й виявилось, що електронні ресурси за своїм змістом і характером зовсім не тотожні друкованим текстам. При всій своїй зовнішній простоті і зручності, доступності інформації вони вимагають високої культури формування, і так само – високої культури використання.

Культура ж електронного видання, ресурсу, по суті, ще тільки формується, причому значною мірою – у парадигмах, визначених політико-інформаційним та бізнесовим, а не науковим середовищем, а отже – зазнаючи сильних впливів політичних і комерційних інтересів. Широкі можливості відкрилися, на жаль, і для малопрофесійного аматорства, кустарництва. Загальноприйнятих вимог до електронних видань, баз даних, великих електронних ресурсів практично не сформовано. Ці питання ще вимагають ґрунтовних теоретичних і науково-методичних напрацювань.

Читачі у повсякденній практиці переважно мають справу поки що не з біографічними інформаційними ресурсами, сформованими на наукових засадах, а із суто комерційними або пропагандистськими продуктами – принаймні для онлайнової біографіки таке визначення буде коректним. Здебільшого такими є, наприклад, створені на бізнесових засадах механічні відтворення в інформаційній мережі російських дореволюційних багатотомних словникових біографічних видань або сучасні російські веб-сайти історико-меморіального спрямування, до яких звертаються і українські користувачі. Безпосередньо в Україні значного поширення набули аматорські компілятивні спроби формування популярних електронних біографічних словників. Можливо, саме у їх змісті найбільше виявилася парадоксальна риса – подібність «електронного» слова усній оповідній традиції.

Інформація віднині стала гнучкою, плинною, вона, завдяки можливостям новітніх інформаційних технологій, зажила власним життям: вільно копіюється, запозичується, позбавлена авторського нагляду, «перетікає» з ресурсу в ресурс, неконтрольовано змінюючись, або набуваючи нової якості, або ж, здебільшого, поступово редукуючись. Достатньо звернути увагу хоча б на веб-сайти численних регіональних музеїв та бібліотек, компілятивні аматорські біографічні довідники.

Специфіка електронного простору створює умови для швидкого збиран-

ня й оприлюднення компілятивної інформації, її довільної заміни, переробки, використання даних одних ресурсів у інших. Масовим і неконтрольованим явищем стало швидке перетворення в електронному просторі текстів новітніх праць вчених-гуманітаріїв, які є дійсно новим словом у науці, на банальні за змістом студентські реферати, які продаються через мережу Інтернет за помірну плату або поширюються безкоштовно через так звані «підозрілі» (шкідливі щодо програмного забезпечення) веб-сайти. Як не прикро авторам, на реферати, причому іноді у досить спрощеному, зредукованому вигляді, перетворилося й чимало публікацій науковців Інституту біографічних досліджень НБУВ. Зокрема, це стосується використання для написання комерційних студентських рефератів праць засновника і першого директора Інституту біографічних досліджень НБУВ В. С. Чишка. Свого часу на веб-сайті «Реферати українською: найбільша колекція україномовних рефератів» ми зустріли у по-варварськи перекрученому вигляді посилання на його монографію «Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України» (К., 1996) – у такому вигляді: «Бібліографічна традиція та наукова бібліографія в історії і сучасності України» (<http://www.ukrreferat.com/index.php?referat=46405&pg=37>), що абсолютно спотворює саме уявлення про предмет дослідження. Пізніше (2012 р.) на подібному веб-сайті в іншому рефераті нам вдалося знайти передрукованими й наведені вище наші гнівні коментарі з цього приводу, опубліковані у 2009 р. [995; 778].

Сучасні електронні ресурси, окрім, звичайно, публікації старих енциклопедій і словників, значною мірою анонімні, компілятивні, різностильові і різножанрові за своїм характером, нерідко дуже рухливі за змістом. Джерела і точність фактів у них – під великим сумнівом. До того ж принципова особливість роботи з електронними інформаційними ресурсами полягає у тому, що читач/користувач має справу переважно вже не із цілісним твором друку, представленим у електронній формі, – енциклопедією, біографічним словником, довідником – або не із цілісним інформаційним інтернет-продуктом, а лише з необхідним йому (нерідко знайденим за допомогою пошукової системи) фрагментом. Читач здебільшого не має можливості (і не ставить собі за мету) оцінити науково-методичний рівень і спрямованість використовуваного електронного ресурсу в цілому, зрозуміти місце конкретного біографічного тексту в історіографії, а іноді – навіть встановити його походження. Зрештою, для цього йому необхідні були б спеціальні фахові знання. Ще складніше бу-

ває, коли пошук біографічної інформації здійснюється одночасно з різних баз даних, з різних електронних джерел. Нарешті, особлива ситуація виникає, коли маємо бази інформації на зразок «вільної енциклопедії» – «Вікіпедії» та її численних набагато гірших аналогів, які постійно редагуються і доповнюються багатьма авторами, по суті безвідповідальними за точність наведених фактів, за внесені ними зміни.

Завдання збереження традицій і культури вітчизняної біографіки, забезпечення її подальшого розвитку й актуалізації напрацювань у соціально-політичному і культурному житті нинішнього українського суспільства стимулювали вчених до вироблення сучасного бачення вузлових ідейних, теоретичних, методичних і організаційних проблем біографічних досліджень, зокрема щодо підготовки довідкових біографічних праць, формування електронних ресурсів біографічної інформації. Чимало з розроблених і впроваджених у практику наукової, видавничої та інформаційної роботи теоретичних уявлень і практично-методичних підходів, які є нині загальноприйнятими, стали у 90-х рр. ХХ ст. результатом зусиль провідних українських вчених-гуманітаріїв – І. М. Дзюби, І. Ф. Кураса, Я. Д. Ісаєвича, О. С. Онищенко, М. Г. Жулинського, В. А. Смолія, П. П. Толочка; творчого пошуку вчених академічних установ – Інституту історії України НАН України, Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, Інституту енциклопедичних досліджень НАН України. Помітною була й роль у цьому процесі Інституту біографічних досліджень НБУВ – академічного підрозділу, який фахово працює над теоретичними і методичними питаннями історичної біографістики та формування ресурсів біографічної інформації.

Однією з найважливіших принципових засад сучасної української біографіки, утверджених в процесі гострих дискусій, є напрацьоване науковцями Інституту біографічних досліджень НБУВ і узагальнене В. С. Чишком у 1996 р. у його монографії [1041, с. 129–148] в якості програмної вимоги при створенні національного біографічного зводу обов'язкове визнання біографістами цілісності українського світу у всіх його трагічних протиріччях і суперечностях, протистоянні політичних сил, різноманітних і різновекторних соціальних і регіональних вимірах, в усьому поліетнічному, багатомовному і культурному розмаїтті [1042]. Не слід забувати, що для 90-х рр., коли в атмосфері національного піднесення значна частина творчої і наукової інтелігенції, особливо – молодих

науковців, піддалася певній кон'юнктурній зосередженості виключно на поста-тях визначних діячів національно-культурного і національно-визвольного рухів, істотно зменшивши увагу до критичного аналізу діяльності представників інших суспільних таборів, то було принциповим і рішучим кроком. Звичайно, у розбурханій політичними пристрастями країні це не могло зупинити і досі не зупинило «війну імен» поміж протилежними політичними таборами, але чітко визначило межі наукового і політичного дискурсів. Необхідно, однак, уточнити, що Інститут біографічних досліджень НБУВ обстоював при цьому не лише широкий дослідницький діапазон української біографіки – від князівських і аристократичних родів, ієрархів церкви до діячів революційного руху, від борців за національну незалежність до функціонерів радянського-партійного апарату; від провідних промисловців і підприємців до найбільш демократичних прошарків суспільства: селянства, рядового козацтва, купецтва, міщанства, робітників, народної інтелігенції, – а й принцип непротиставлення їх одне одному, оскільки лише взяті в сукупності представники різних суспільних верств витворюють цілісний колективний образ народу України.

У цілому, протягом останнього десятиліття вітчизняна біографіка поступово позбувається успадкованих від радянських часів та від літератури української діаспори традицій оцінювати постаті минулого крізь призму певних наперед визначених ідеологічних стереотипів, різко поділяючи їх на позитивні і негативні персонажі – вірних синів України і її «ворогів», героїв і «зрадників». Крім того, вона сама чимало сприяє вивільненню гуманітарного знання загалом від схематизму старих умоглядних підходів.

Змінився і стиль викладу матеріалів, що теж є свідченням повернення української біографіки до закладених попередніми поколіннями дослідників гуманістичних принципів. Вітчизняній історії по-справжньому повертається її «людське обличчя». На наш погляд, дуже важливим є те, що все більше місце у біографічних виданнях посідають елементи просопографії, які дозволяють розкривати персоналії у всій «стереоскопічності» їх людських вимірів, непростій динаміці власного особистісного розвитку. У найбільш радикальній формі прагнення до реконструкції реальних, позбавлених ідеологічних нашарувань і «забронзованості» історичних постатей, а разом з тим і до осягнення вітчизняного минулого в усій його складності і суперечливості виявилось у працях, позначених впливом ідей європейського постмодернізму, спрямованих на «деконструкцію» усталених міфів і стереотипів (С. Д. Павличко,

Н. М. Яковенко, О. П. Толочко та ін.).

Не менш важливим теоретичним і практичним досягненням стало вироблення науковцями Інституту біографічних досліджень НБУВ, насамперед В. І. Попиком [987; 980] та Н. П. Романовою [1005], принципів висвітлення у біографічних виданнях і довідковій літературі біографій діячів неукраїнського походження шляхом органічного включення їх в контекст життя українського поліетнічного соціуму або життєдіяльності громад етнічних меншин України. Ці принципи остаточно ще не утвердилися, але, принаймні, про «етнічну чистоту» українських біографічних словників, як то було на початку 90-х рр., вже ніхто не згадує. То були рудименти старої романтичної свідомості, яка намагалася перенести уявлення доби «Галицького П'ємонту» з його жорстким українсько-польським протистоянням у наш час, породжуючи тим самим ілюзорне, а головне – недержавницьке і тому неприйнятне в умовах здобуття Україною державної незалежності світосприйняття. На ділі України без поляків, євреїв, росіян, татар, греків ніколи не було. І саме українство в своїх найважливіших питомих рисах сформувалося завдяки міжетнічним взаємодіям.

Серйозним здобутком вітчизняної біографіки у роки незалежності стало й те, що зусиллями фахівців їй вдалося в цілому позбутися синдрому меншовартості, пригніченості українства, який тяжів над нами тривалий час і знаходив відображення у біографічних творах. Усі пам'ятають, як у багатьох біографічних працях 60-х – середини 90-х рр. акцентувалося на стражданнях українських діячів під ударами російського царату, демонізувався образ Росії і СРСР там, де у цьому не було жодної потреби. (Так в Росії нині нерідко демонізується образ України і Польщі.) Нині ці ламентации змінилися позитивним викладом діянь українських достойників, що і повинно було статися із здобуттям Україною незалежності.

Важливим позитивним надбанням української біографіки слід вважати також поступовий відхід від національно-політичної заангажованості, прямолінійних уявлень про те, що біографія «має виховувати». Твір біографіста радше має допомогти читачеві навчитися розуміти іншу людину, іншу епоху, шукати спільне й відмінне і тим самим вчитися розуміти себе і наш час. Тобто дійсно йдеться про виховання, але не через дидактику і моралізаторство, а насамперед через піднесення гуманітарної культури особи. Проте ці завдання української біографічної науки ще вимагають розбудови належного теоретичного і методичного підґрунтя, зокрема в напрямку поєднань зусиль біографіки і педагогі-

ки, вікової психології, культурології та інших наук.

Реалізація завдань, що стоять нині перед українською біографікою, може здійснюватися лише у взаємодії вчених всіх регіонів України, різними, але взаємодоповнюючими і взаємопоєднаними потоками: у вигляді публікації біографічних нарисів і есеїв, наукових статей і документальних публікацій, видання біографічних і біобібліографічних словників і довідників, створення електронних баз біографічних даних.

Важливо зберегти це різноманіття, адже біографічна друкована продукція розрахована на читачів різного віку, рівня освіти, фаху, життєвого досвіду, уподобань. При цьому необхідно стимулювати й підготовку глибоких персоністичних досліджень, зокрема – біографічних монографій. Слід домагатися, щоб вони були присвячені не лише постатям першорядного значення, а сміливо виходили на другі і треті лави – маловідомих вчених, педагогів, громадських діячів, літераторів. Це істотно розширить уявлення про діапазон явищ і постатей української історії і культури.

Нарешті, провідною ідеєю новітньої вітчизняної біографістики, що відображає світоглядні парадигми сучасного українського суспільства, стало визнання необхідності формування зусиллями багатьох дослідницьких колективів, окремих вчених і аматорів-біографістів та краєзнавців якомога повніших національних ресурсів довідкової біографічної та біобібліографічної інформації, покликаних у сукупності створити широкий і розмаїтий колективний портрет нації «крізь віки». Вони мають охопити разом дані про діячів, яким належить внесок у розвиток різних сфер життя України на загальнонаціональному і регіональному, локальному, місцевому рівнях; про вихідців з України, які долучилися до історичного, культурного і економічного поступу інших народів; про іноземців, які вивчали українську культуру та пропагували її у зарубіжному світі.

Такі засадничі підходи, що є виявом гуманістичних традицій українського суспільства, європейського розуміння цінності людського життя, неповторності кожної окремої людини, в найбільш концентрованому вигляді викладені у теоретичних напрацюваннях Інституту біографічних досліджень НБУВ, у працях провідних вчених-біографістів з регіонів, їх виступах на міжнародних, всеукраїнських і регіональних наукових форумах з біографіки та енциклопедично-словникової справи.

5.2. Роль Інституту біографічних досліджень НБУВ у теоретичному і методичному забезпеченні формування довідкових ресурсів біографічної інформації

Важливе місце в науковому забезпеченні розгортання біографічних досліджень, формування ресурсів біографічної інформації належить розробкам Інституту біографічних досліджень НБУВ. У його діяльності відобразилися всі основні проблеми розвитку вітчизняної біографіки, насамперед довідкової. Історія цього невеликого наукового колективу стала відображенням досить непростого – із серйозними науково-методичними проривами, а водночас і з багатьма помилками – пошуку вітчизняними науковцями адекватних вимогам сучасної гуманітаристики і новітньої інформаційної парадигми підходів до розкриття через імена співвітчизників людського потенціалу України. Інститут став центром творчих дискусій, формування співтовариства вчених з багатьох академічних установ, університетів, бібліотек, архівів та музеїв України, які плідно працюють в галузі біографіки, теоретичної біографістики й багатьох суміжних наукових дисциплін.

Становлення Інституту біографічних досліджень НБУВ у 90-х рр. ХХ ст. безпосередньо пов'язано з процесами відновлення історичної пам'яті народу зусиллями наукової і творчої інтелігенції, спрямованими на «повернення незаслужено забутих і замовчуваних імен» співвітчизників, коли серед академічної громадськості зародилася ідея відновлення роботи над фундаментальним «Українським біографічним словником», започаткованої у 1918–1932 рр. академічною Біографічною комісією. Автор цих рядків був свідком і учасником її перших ділових обговорень вже у 1991 – на початку 1992 р. Біля практичних витоків проекту, як автори його початкового начерку, стояли дослідник історії вітчизняної науки О. К. Янковський (нар. 1953), який згодом, на жаль, відійшов від наукової роботи, керівник Сектору суспільних наук Науково-організаційного відділу Президії НАН України В. С. Чишко (1951–2003) та ряд інших фахівців-істориків з академічних установ.

Нині, з певної часової відстані є цілком зрозумілим, що назріла в суспільному розумінні високопатріотична ідея підготовки й видання національного біографічного зводу помітно випереджала на той час внутрішню логіку розвитку української гуманітаристики. Розгортання наукового дослідницького процесу на новому етапі вимагало спершу повернення з історичного небуття багатьох

і багатьох тисяч достойників, опрацювання біографічних матеріалів у формі спочатку хоча б стислих розвідок, згодом – написання біографічних статей та нарисів більш широкого формату, видання регіональних і галузевих словників і довідників, тобто попереднього формування широкої джерельної і історіографічної бази. Однак тоді досвіду розуміння цього ще не було і не могло бути.

Національний біографічний словник вбачався неодмінним атрибутом утвердження молодої незалежної держави, і завдання його підготовки впродовж відносно стислого часу вважалося цілком реалістичним. Наукова та суспільно-політична значущість створення «Українського біографічного словника» і сподівання щодо належного фінансового забезпечення цієї важливої роботи державою, а головне, неабиякі організаторські зусилля В. С. Чишка сприяли схваленню проекту. З іншого боку, підтримка генерального директора НБУВ академіка НАН України О. С. Онищенка, а також доктора історичних наук (нині – члена-кореспондента НАН України) Л. А. Дубровіної зробила можливим заснування у складі очолюваного нею Інституту рукопису НБУВ у 1993 р. спеціалізованого наукового підрозділу – відділу біографічних досліджень. 1 квітня 1994 р. керований В. С. Чишком відділ було перетворено на окремий Інститут біографічних досліджень НБУВ.

Новостворений дослідницький осередок декларував себе безпосереднім продовжувачем справи академічної Біографічної комісії, яка у 20-х – на початку 30-х рр. здійснила значну підготовчу роботу до видання «Словника діячів української землі». Водночас інститут утверджував себе в якості провідного академічного спеціалізованого центру з розробки теоретичних, методичних і практично-організаційних проблем біографічних досліджень в Україні, насамперед – у галузі підготовки довідкових біографічних та біобібліографічних видань. Нині слід, нарешті, визнати, що через брак необхідного новітнього вітчизняного теоретичного досвіду, недостатнє врахування величезної часової і методологічної, методичної дистанції, яка відділяє сучасних дослідників від їх попередників кінця ХІХ – перших десятиліть ХХ ст., при заснуванні Інституту біографічних досліджень НБУВ, як першого і єдиного до цього часу спеціалізованого академічного підрозділу у царині біографіки, було обрано не найбільш оптимальні шляхи розгортання його діяльності.

У чому найбільше полягала певна невідповідність вимогам часу, якої тоді ніхто не помічав? По суті, Інститутом біографічних досліджень НБУВ, який у 90-х рр. ХХ ст. поставив перед собою завдання створення фундаментального

багатотомного національного біографічного словника, було розпочато проект, що не відкривав нові шляхи наукового пошуку, а був за своєю природою «наздоганяючим». За його основу було обрано повторення того, що вже робилося в Росії і Україні у довідково-біографічній справі наприкінці ХІХ – у перші десятиліття ХХ ст. Як основні орієнтири було взято старий багатотомний «Російський біографічний словник» за редакцією О. О. Половцова і, чи не найбільшою мірою, багатотомний «Польський біографічний словник», який видається ще із середини 30-х рр. ХХ ст., до цього часу залишається далеким до завершення і, по суті, вже є за своїми засадами відчутно застарілим. Сказане жодною мірою не принижує зусилля і досягнення засновників інституту, які є беззаперечними. Радше наші оцінки доповнюють характеристику тогочасного стану української гуманітаристики, наукового співтовариства, часу пошуків і проб, які здійснювалися у середині 90-х під впливом досить традиційних, консервативних і романтичних уявлень, але з упевненістю в неодмінному досягненні позитивних результатів.

Від самого початку роботою Інституту біографічних досліджень постійно цікавився видатний український історик академік Я. Д. Ісаєвич (1936–2010), який все життя активно працював на ниві української біографіки. Він гаряче переймався ідеєю створення національного біографічного зводу, певний час, як нам відомо з його розповідей, навіть проводив перемовини з видавничим домом «К. Г. Заур» (Мюнхен) щодо участі України у реалізації проекту «Всесвітній біографічний архів». На жаль, через незалежні від української сторони обставини вони не мали позитивного завершення, і це переконувало у необхідності розгортання масштабного проекту безпосередньо в Україні. На початковому етапі розгортання діяльності Інституту біографічних досліджень саме Я. Д. Ісаєвичу належало чимало плідних науково-методичних ідей і практичних ініціатив, які скеровували його роботу в напрямі започаткування дійсно масштабного і репрезентативного національного меморіалу, покликаного охопити велику масу імен співвітчизників – представників всіх соціальних груп і політичних течій, національностей і релігійних конфесій. Я. Д. Ісаєвич особливо наполягав на неприпустимості обмежитися на сучасному етапі створенням нового словника кількома сотнями чи тисячами найбільш відомих українських імен. Перші кілька тисяч персоналій, наголошував Я. Д. Ісаєвич під час зустрічей з науковцями інституту, вже достатньо висвітлені у наявній літературі, нехай і з певними недоліками. Такий словник нічого не додав би справі дійсного забезпечення зростаючих інформаційних потреб освіти, науки, культури, державного управління,

репрезентації України у світі. На думку Я. Д. Ісаєвича, завдання Інституту біографічних досліджень полягало у введенні до наукового обігу систематизованих і точних даних про якомога ширше коло наших співвітчизників – принаймні про десятки тисяч людей. Ці принципові положення знайшли відображення у програмній статті вченого, якою відкривається перший випуск збірника наукових праць Інституту біографічних досліджень «Українська біографістика» [879].

Інститутом біографічних досліджень НБУВ було чимало зроблено для пропаганди ідеї широкого розгортання в Україні біографічних досліджень, об'єднання зусиль науковців для підготовки «Українського біографічного словника», яка проголошувалася національним пріоритетом. Його науковцями було напрацьовано найважливіші теоретичні, методичні й організаційні засади формування національного біографічного зводу у вигляді багатотомного друкованого словника із застосуванням нових на той час комп'ютерних технологій збору, систематизації та редакційного опрацювання матеріалів. На цій основі під керівництвом В. С. Чишка було розроблено Редакційну інструкцію «Українського біографічного словника» [13]; О. М. Яценком, О. М. Шостаком та В. В. Кисловим обґрунтовано основні засади Концепції програмно-комп'ютерного забезпечення підготовки та видання УБС [1043; 886], підготовлено та опубліковано ряд інших методичних документів для авторів окремих статей і упорядників томів майбутнього словника. Їх положення мали тоді більш широке методичне значення для розвитку науково-довідкової біографічної дослідницької і видавничої справи в Україні загалом. Зазначені розробки використовувалися пізніше під час підготовки цілої низки біографічних словників і довідників галузевого і регіонального характеру.

З ряду вузлових питань підготовки довідкових біографічних видань, котрі тоді вже виразно проявилися як такі, що мають принципове значення для подальшого поступу української біографіки, Інститутом біографічних досліджень у 90-х рр. ХХ ст. було організовано наукові дискусії. Їх підсумки дозволили українським науковцям-біографістам визначити справді виважені наукові підходи, позбавлені політизації, догматизму, національного романтизму і радикалізму у формуванні «колективного портрета» України. Зазначені напрацювання було узагальнено В. С. Чишком у 4-му розділі монографії «Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України» («Український біографічний словник (УБС): сучасний стан та перспективи створення» [1041, с. 129–158]), в ряді статей [1042], у працях інших науковців інституту.

З першочергових питань, що стосувалися підготовки національного біографічного словника, принципове значення мав у 90-х рр. ХХ ст. вибір його оптимальної моделі. Він міг стати або класичним зводом біографічних статей, побудованим за абетковим принципом, як і більшість існуючих на той час друкованих національних біографічних словників, або багатотомним виданням, кожна книжка якого містила б статті на всі літери абетки. Така модель, що одержала серед науковців умовну назву «голландської», дозволяє комплектувати кожний наступний том біографічними статтями в міру їх готовності і забезпечує оперативну передачу книжок до друку. Вона практично зручна й тим, що знімає гостре питання про загальну кількість томів у виданні – за наявності матеріалу серія завжди може бути продовжена новими додатковими книжками. В Україні подібна модель успішно реалізована у продовжуваній серії «Українська журналістика в іменах», підготовленій у Львівській національній науковій бібліотеці України імені В. Стефаника під керівництвом члена-кореспондента НАН України М. М. Романюка [317].

Питання це, на перший погляд суто практично-організаційне, насправді вимагало глибокого теоретичного осмислення. Пошук його оптимального вирішення пов'язаний з необхідністю ґрунтовної оцінки доробку попередніх поколінь українських вчених, набутого ними досвіду і визначення перспективних завдань розвитку вітчизняної довідкової біографічної справи, черговості і динаміки їх розв'язання. У 90-х рр. ХХ ст. йшлося про те, чи існувала вже на той час достатня джерельна та історіографічна основа для негайного широкого розгортання підготовки багатотомного словника за абетковим принципом, чи здобута вже та «критична маса» нових напрацювань, яка робить можливою успішну підготовку як першого, так і всіх наступних за абеткою томів? На жаль, тоді на ці запитання не було дано належної відповіді.

Зрештою, Інститутом біографічних досліджень було обрано за зразок модель багатотомного словника, побудованого за класичним абетковим принципом, як більш усталену у світі і престижну з погляду на необхідність національного самоствердження України як молодої незалежної держави. Певну роль у цьому рішенні відіграло й те, що практичне наповнення електронної бази даних «Персоналії» (перша її робоча назва – «Українська біографістика», і так вона фігурує у багатьох публікаціях), призначеної для підтримки проекту, вже повним ходом розгорнулося саме за абеткою – починаючи з перших літер. Однак при цьому, як стало очевидним з висоти сьогодення, не було належною

мірою враховано нелегкий зарубіжний досвід підготовки словників, який свідчить про надзвичайну трудомісткість і тривалість роботи над черговими томами абеткових словників. Нам вже доводилося звертати на це увагу: багатотомний «Російський біографічний словник» готувався і друкувався впродовж майже 50 років, томи «Польського біографічного словника» і нині продовжують виходити друком починаючи з 1934 р. Те саме стосується багатотомних французького та італійського біографічних словників.

Не було вповні враховано й уроки діяльності Біографічної комісії УАН–ВУАН, яка у 20-х рр. ХХ ст. теж розгортала роботу над національним біографічним словником за умов відсутності належної бази у вигляді попередніх енциклопедичних і словникових видань галузевого та регіонального характеру. Ці питання у 90-х рр. не були ще достатньою мірою осмислені. С. М. Ляшко лише почала їх детальне опрацювання за документами Біографічної комісії, які зберігаються у фондах Інституту рукопису НБУВ. Її ґрунтовне дослідження з історії Постійної комісії УАН–ВУАН для складання Біографічного словника діячів України вийшло друком лише у 2003 р. [114].

Прорахунків під час вибору моделі майбутнього словника було кілька. Чи не головним з них стало неврахування загрози розтягнути розпочатий проект на довгі десятиліття. На зорі інформаційної революції це вже було неприпустимим, але заради справедливості слід зазначити, що у середині 90-х рр. в Україні можливість «інформаційного вибуху», що шалено прискорив ритм суспільного, а отже – і науково-технологічного розвитку, висунув принципово нові вимоги до взаємодії дослідника і читача з інформаційними продуктами, з гостротою ще не відчувалася. Однак навіть за наявності ідеальних умов фінансового, кадрового і матеріально-технічного забезпечення справа підготовки абеткового багатотомного «Українського біографічного словника» могла б забрати десятиліття, тоді як його інформація була необхідна сферам науки, освіти і культури вже сьогодні.

Із сучасного погляду стає цілком зрозумілим, що підготовка окремих томів словника як серії, що могла носити назву, приміром, «Матеріали до Українського біографічного словника» за «голландською» системою, була в умовах 90-х рр. ХХ ст. значно більш реалістичною і могла принести певні результати. Цей урок виявився дуже корисним досвідом для майбутнього. Значною мірою саме він стимулював трансформацію книжкового словникового проекту в роботу над електронним ресурсом, котрий може без перешкод одночасно наповнюватися у всіх своїх абеткових частинах.

Іншою дискусійною проблемою стали принципи подання персоналій в проектуваному багатотомному «Українському біографічному словнику». Передусім необхідно було обрати оптимальне співвідношення між розміщенням у словнику розлогих життєписів порівняно невеликого кола видатних особистостей і стислим викладом основних фактів життя і діяльності досить значної кількості діячів менш відомих, почасти й зовсім забутих, а головне – недостатньо відомих за літературою і джерелами, за якими здебільшого неможливо скласти класичний життєпис. Зазначена проблема наприкінці 90-х рр. жваво обговорювалася. Ми вже згадували про наполягання академіка НАН України Я. Д. Ісаєвича зробити майбутній словник якомога більш широким за кількістю охоплених персоналій співвітчизників [879]. Погоджуючись з авторитетним вченим, провідні спеціалісти Інституту біографічних досліджень не відкидали тоді можливості подання великих за обсягом біографічних статей про визначних діячів. Вирішити проблему пропонувалося за рахунок поділу персоналій на кілька категорій відповідно до значимості внеску тих чи інших осіб у історичний і культурний розвиток України. У цьому питанні В. С. Чишко посилався безпосередньо на методичні напрацювання попередників – Біографічної комісії УАН–ВУАН, хоча насправді вони й не містили такої жорсткої регламентації співвідношення між обсягами біографічних статей. Проте остаточно проблему тоді так і не вдалося розв’язати: реальне розмаїття матеріалу не завжди «втискувалося» у запропоновані схеми. Зокрема, не було зрозумілим, чи існує в сучасних умовах доконечна необхідність подавати у словнику досить великі за обсягом життєписи Богдана Хмельницького, Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки та інших першорядних для національного розвитку України діячів, оскільки їхнє життя і діяльність вже й без того докладно висвітлені у численних фундаментальних наукових працях.

У подальші роки розвиток теорії і практики довідкової біографічної справи переніс розв’язання цих питань у зовсім іншу площину. Друковані біографічні та біобібліографічні словники набували у світі все більшого лаконізму, зосереджуючись на основних фактах і датах за рахунок відчутного скорочення описовості. Натомість електронні ресурси, особливо ті, що не засновувалися на відтворенні книжкових словникових текстів, а формувалися із застосуванням всіх новітніх інформаційних можливостей (вікі-технологій та їм подібних) ставали все більш розлогими, складаючись із цілої мозаїки компонентів: стислого переліку дат життя і діяльності, життєпису, тематичних оглядів, різного роду

додатків, бібліографії, коментарів та зауваг, як правило поєднаних посиланнями з іншими персоналіями і повнотекстовими бібліотеками творів.

У нерозривному взаємозв'язку з названими вище проблемами на рубежі ХХ і ХХІ ст. науковцями жваво обговорювалися дискусійні питання про загальні обсяги проєктованого «Українського біографічного словника» та граничну кількість персоналій, які можуть бути до нього включені. Це, у свою чергу, закономірно висунуло на порядок денний необхідність визначення критеріїв відбору до майбутнього словника імен з інтенсивно накопичуваної Інститутом біографічних досліджень комп'ютерної бази даних «Персоналії». У найбільш загальному плані зазначені критерії було напрацьовано спільними зусиллями науковців Інституту біографічних досліджень і вчених інших академічних наукових установ, які активно долучалися до його роботи. Це дозволило визначити певний об'єктивний рубіж між тими персоналіями, які мають включатися до великого національного біографічного зводу, і тими, котрі за результатами своєї діяльності не становлять загального інтересу, але цілком відповідають профілю регіональних, місцевих і спеціальних галузевих друкованих біографічних словників і довідників. Водночас з погляду новітніх інформаційних реалій очевидно, що запропоновані для «Українського біографічного словника» принципи визначення імен, які мають увійти до нього, за допомогою системи об'єктивних критеріїв, хоча й повністю відповідали існуючим у світі правилам і практиці підготовки багатотомних друкованих видань і були абсолютно необхідними – адже книжковий словник завжди жорстко обмежений певним обсягом, – одразу вступали у кричущу протиріччя з нагальними інформаційними потребами новітньої доби та із завданнями відновлення історичної пам'яті, повернення забутих імен. До того ж, як показали пізніші розробки С. М. Ляшко з проблеми критеріїв відбору імен до біографічних словників, будь-які критерії самі собою не можуть бути ідеальними, до кінця витриманими на певних наукових об'єктивних принципах, – навпаки, вони самі дуже залежать від наперед визначеного обсягу, тому завжди повинні вироблятися не в загальному, абстрактно, а під певне конкретне друковане видання [937, с. 139–151]. Питання про кількість томів майбутнього «Українського біографічного словника» і їх обсяг у авторських аркушах остаточно так і не було вирішено, оскільки в умовах економічної кризи 90-х рр. не вдалося розв'язати ключову проблему – про фінансову й організаційну підтримку проєкту. Невизначеність основних параметрів проєктованого видання, інші труднощі спричинили активне обстоювання частиною

науковців ідеї можливості прискорення видання «Українського біографічного словника» шляхом обмеження його обсягу кількома томами, скажімо п'ятьма, трьома, одним – в межах реально на той час можливого, з відповідним запровадженням дуже жорстких критеріїв відбору персоналій – фактично лише найважливіших, найбільш відомих імен. Зазначене фактично зводило нанівець сам задум «Українського біографічного словника» як фундаментального національного біографічного зводу, а на тлі припинення у більшості розвинутих зарубіжних країн підготовки нових багатотомних національних біографічних словників виглядало явним анахронізмом.

Зрештою, питання щодо доцільності підготовки «стислого» варіанту УБС було швидко знято з порядку денного виходом у світ цілої низки вітчизняних популярних довідкових біографічних видань, про які вже йшлося раніше. Подаючи біографічні статті про досить широке коло відомих українських діячів, вони цілком задовольнили пізнавальні інтереси широкого кола читачів, а водночас ще раз довели, що між науково-популярними і науковими виданнями існує кордон, який не можна ігнорувати.

У підсумку, сама дискусія навколо критеріїв відбору імен до біографічних словників, не маючи безпосередніх практичних наслідків, на деякий час втратила свою актуальність. Об'єктивно це було пов'язано з формуванням наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. принципово нової світоглядної парадигми світової біографіки, пов'язаної з тяжінням до якомога повнішого, без обмежень, розкриття людського потенціалу націй «крізь віки». Електронні бази даних і відкриті електронні ресурси, до формування яких все більше почали переходити у світі, не обмежені граничними обсягами і не мають потреби відкидати «зайвий» матеріал.

Проте наприкінці першого десятиліття ХХІ ст. проблема критеріїв «оцінки» значимості персоналій діячів минулого і їх ранжування на деякий час знову повернулася до кола обговорюваних науковим співтовариством тем, хоча й у дещо несподіваному ракурсі. Приводом для цього стала поява у світовому і вітчизняному медіа-просторі серій проектів суто бізнесового характеру: «Великі британці», «Великі українці», «Ім'я Росії» тощо. Невідповідність нашумілого телепроекту «Великі українці» демократичним традиціям вітчизняної гуманітаристики, її загальній народознавчій спрямованості полягала, на нашу думку, у штучному обмеженні кола представлених персоналій певними, кратними десяти, числами. Про зарозумілість таких підходів, їх неадекватність історичним і культурним реаліям України нам вже доводилося наголошувати [765]. Вони,

на наш погляд, є відлунням міфологізованого тоталітарного мислення, химерно поєданого з новітньою західною «культурою» піар-технологій і галасливого шоу-бізнесу. Саме цим пояснюється, наскільки неоднозначною була реакція громадськості (не лише в Україні, а й у багатьох європейських державах) на подібні теле- й інтернет-проекти, з їх вкрай суб'єктивним ранжуванням визначних діячів історії та культури по перших сотнях, двадцятках та десятках, що в цілому знаходиться поза межами європейської інтелектуальної традиції [803; 806; 800]. Четверті Чишківські читання з історичної біографістики, присвячені обговоренню проблеми «Великі і „малі” українці: особа в історії і сучасності», що відбулися у червні 2008 р. на базі Інституту біографічних досліджень НБУВ, дали можливість сформулювати загальну думку науковців: подібне «ранжування» співвітчизників, насадження духу «елітарності» засадам української гуманітаристики і вітчизняної біографіки є чужими. Не повинно бути поділу на «більш великих» і «менш великих», «середніх» та «малих» українців. Немає «малого» українця у тому розумінні, як це мислилося у тоталітарному суспільстві. Цінність людини для історії у сучасній гуманітарній парадигмі не визначається її походженням, титулами, чинами, званнями і нагородами, а лише реальним особистим внеском у загальну справу, власними чеснотами. Звідси – об'єктом вивчення і висвітлення мають бути біографії і відомих, і менш відомих, і мало знаних людей [765].

Зазначені дискусії висвітлили проблему більш високого порядку, яка у 90-х рр. і в перші роки XXI ст. ще не могла бути осмисленою, навіть не була явно артикульованою: наскільки ідея створення багатотомного біографічного зводу за зразками національних біографічних словників XIX – середини XX ст. відповідає новітній науковій парадигмі. Адже класичні багатотомні біографічні словники створювалися у часи панування у науці позитивізму, що спонукав до розлогої описовості, в умовах значно повільнішого, ніж тепер, приросту знань. Та й самі стосунки читача з довідковою літературою носили принципово інший характер. Освічені люди систематично читали енциклопедії і словники. Ці фундаментальні зводи знань в умовах відносно незначної кількості спеціальних публікацій та утрудненості доступу до них, нерідко відігравали для них роль головного джерела ґрунтовної наукової інформації. Для сучасного ж читача, який володіє доступом до значних масивів диверсифікованої і динамічно змінюваної інформації, першорядне значення має вже не вичерпність біографічних матеріалів, не докладність їх викладу, а оперативність, своєчасність оприлюднення нової інформації. Наявний ресурс біографічної інформації повинен не затвер-

дзувати авторитетом фундаментальних видань застарілі, нерідко неточні чи перекручені дані, а гостро реагувати на появу нових відомостей і трактувань.

Проте цей новітній погляд на інформацію як таку, що може й повинна постійно змінюватися, оновлюватися, не відстаючи від динамічного процесу приросту знань, у 90-х рр. минулого століття ще не вповні визрів. Це значною мірою й обумовило те, що проект багатотомного «Українського біографічного словника» розроблявся як «наздоганяючий», а отже – вторинний щодо вже існуючих у світі старих «класичних» словників. До того ж він навіть усвідомлювався як такий, що мусить повторити старі зарубіжні зразки – закономірно пройти шлях, вже пройдений іншими. Певну роль відіграло і недостатньо критичне ставлення до досвіду Біографічної комісії УАН–ВУАН. Значення її методичних напрацювань, можливість їх використання у нових, якісно інших умовах дещо перебільшувалися – без врахування тих величезних змін, що відбулися у суспільстві, гуманітарній науці і видавничо-інформаційній сфері.

Особливої гостроти і значення в дискусіях останніх років ХХ – перших років ХХІ ст., організованих Інститутом біографічних досліджень, набуло питання вибору між суто україноцентричним, етнокультурним підходом до самої сутності національного біографічного зводу – з одного боку, та державницьким, територіальним принципом, доповненим відображенням персоналій визначних представників української діаспори за межами України – з іншого. Питання це, по суті своїй, є ключовим для української історичної біографістики. Воно неодноразово широко обговорювалося на конференціях у Києві, Харкові та Львові, хоча з багатьох суб'єктивних причин і не знайшло вповні адекватного відображення серед публікацій їх матеріалів. На необхідності формування національного біографічного словника виключно за рахунок персоналій етнічно українських діячів свого часу особливо рішуче наполягав відомий український історик Я. Р. Дашкевич. Водночас серед київських вчених визнання необхідності застосування державно-територіального принципу у словниково-видавничій роботі практично не викликало жодних заперечень. Такий досвід відповідав і усталеній світовій практиці спрямування підготовки багатьох наукових і науково-популярних довідкових біографічних видань.

У наступні роки напрацювання вчених-істориків, етнополітологів, культурологів утвердили у суспільній свідомості засади розгляду України як держави з поліетнічним і полікультурним населенням, і це стало відчутною підтримкою принципової позиції Інституту біографічних досліджень. Відображення у

біографічних портретах співвітчизників цілісності історії і культури України у всіх виявах її поліетнічної розмаїтості стало аксіомою. Відповідно до досягнутого у науковому середовищі порозуміння, значну увагу в дослідницькій роботі Інституту біографічних досліджень було надано обґрунтуванню конкретних принципів відображення у проектованому національному біографічному зводі та в українських біографічних виданнях загалом поліетнічних та полікультурних реалій української історії, історичних і культурних зв'язків з іншими народами. Із зазначених питань, як ми вже згадували, в інституті було підготовлено й опубліковано кілька праць В. І. Попиком [983; 987; 986] та Н. П. Романовою [980]. Власне, на матеріалах їхніх розробок В. С. Чишком у монографії «Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України» й було викладено підсумкове на той час бачення зазначених проблем [1041, с. 136–141].

Однак нині, з погляду сучасної науково-інформаційної парадигми довідкової біографістики, є очевидним, що не все написане тоді витримало перевірку часом. Деяко спірними і навіть наївними вбачаються висловлені нами у 90-х рр. у згаданих публікаціях тези щодо необхідності досить ретельного відбору для вітчизняних біографічних словників імен діячів неукраїнського походження – як представників інших народів і держав, так і етнічних меншин України. Вони були слухними для завдань підготовки книжкових видань з їх обмеженими обсягами і, відповідно, дуже жорсткими критеріями відбору імен. Вже кілька років по тому доба електронної інформації на перший план висунула критерії всебічного і якомога повнішого відображення реалій минулого. Це спонукало автора цих рядків пізніше ще не раз повернутися до зазначеної проблеми і внести суттєві корективи у її осмислення, запропонувати більш відповідне сучасним реаліям бачення [971].

Насамперед, зроблені більше десяти років тому висновки щодо можливості застосування методичних підходів, вироблених на основі вивчення матеріалів «Польського біографічного словника», для опрацювання в цілому, без суттєвих змін, російських біографічних видань, передусім – словників і енциклопедій, з погляду сучасного досвіду виглядають досить обмеженими. Дослідження українсько-російських історичних зв'язків і міжкультурних взаємодій свідчать, що переплетіння людських доль українців і росіян – як відомих діячів, так і широкого загалу – було значно більш інтенсивним і різноманітним за своїми виявами. Тому якщо стосовно окремих історичних періодів і можна говорити про певну замкненість, відгородженість польської громади від українців (при-

наймні на Галичині, частково й на Правобережжі), то між українцями і росіянами серйозної етнічної дистанції ні в Україні, ні у власне внутрішніх російських регіонах, ні на «околицях» Російської імперії і Радянського Союзу не існувало. Тому й говорити про саму можливість вибіркового підходу до включення в українські довідкові біографічні видання імен етнічних росіян, які жили і діяли в Україні, стосовно багатьох сфер виявляється мало продуктивним. У багатьох випадках російських і українських діячів, особливо у таких сферах, як наука і техніка, освіта, управління, фінанси, промисловість і торгівля, будівництво, військова справа і чимало інших, навіть дуже важко диференціювати. Зважаючи на поліетнічний і полікультурний характер українського суспільства, й нагальної потреби у цьому немає. Ось чому можна створити біографічні словники діячів багатьох етнічних меншин і народів України – поляків, євреїв, угорців, болгар, греків, кримських татар, але практично неможливо підготувати безспірний за змістом словник російських діячів в Україні і українських – в Росії, зокрема і через тісне переплетіння їх українських і російських етнічних коренів, і через непрості проблеми з етнічною самоідентифікацією.

Інститутом біографічних досліджень НБУВ напрацьовано також цілий ряд конкретних методичних питань підготовки біографічних статей, важливих не лише для майбутньої роботи над «Українським біографічним словником», а й для підготовки різноманітних за тематикою науково-довідкових біографічних видань. Значну увагу, насамперед у дослідженнях С. М. Ляшко, було приділено методичним питанням критеріїв відбору персоналій, формування словника (реєстра імен), оптимізації побудови біографічних статей і їх структурних частин: заголовної, дефініції, життєпису, бібліографії [937, с. 132–225]. Спеціально обговорювалися також питання написання імен і прізвищ, особливо при поданні персоналій російських, польських та інших діячів неукраїнського походження; принципи зазначення найважливіших дат життя і діяльності осіб, що пов'язано з існуючою у довідковій літературі значною плутаниною з датами за різними стилями, а також випадками, коли різні історичні джерела дають відмінні дати. Щоправда, в опублікованих Інститутом біографічних досліджень працях знайшли відображення далеко не всі матеріали дискусій, проведених в рамках конференцій, круглих столів та методичних семінарів, і це слід визнати серйозним недоліком у його роботі.

Методичні напрацювання у галузі підготовки словникових біографічних статей частково було реалізовано у підготовлених науковцями інституту чис-

ленних «типових статтях», переважно «малого» обсягу – по недостатньо висвітлених на той час у довідковій літературі персоналіях. Вони опубліковані у спеціальній рубриці у перших чотирьох випусках продовжуваного збірника наукових праць «Українська біографістика», а також у єдиній опублікованій до цього часу книжці започаткованої інститутом серії «Матеріали до Українського біографічного словника» [235].

Неможливість залучення до роботи Інституту біографічних досліджень більш широкого кола спеціалістів, переходу до реальної практичної роботи над підготовкою томів фундаментального «Українського біографічного словника» у жорстких умовах гострої економічної кризи 90-х рр. ХХ ст. – початку ХХІ ст., зокрема у зв'язку із зосередженням усіх досить скромних фінансових можливостей НАН України у науково-видавничій справі на кількох великих енциклопедичних проєктах як найбільш пріоритетних, звичайно, пригальмувала діяльність творчого колективу. Проте не лише відсутність належного фінансового і матеріально-технічного забезпечення стримувала справу. Ставало все більш зрозумілим, що розгортати систематичне формування томів УБС поки що зарано. Адже кожна фундаментальна праця має бути підсумком певного етапу нагромадження нових знань, а не його проміжним результатом. Сама логіка розвитку науково-дослідного процесу не дозволяє у період бурхливого нагромадження фактичного матеріалу безпосередньо переходити до підготовки і випуску масштабних – багатотисячних за кількістю імен – друкованих біографічних словників. В умовах справжнього «буму» біографічних публікацій, що розгорнувся із середини 90-х рр., необхідно було дочекатися створення дійсно «критичної маси» джерельних та історіографічних напрацювань як основи для здійснення проєкту. Без цього рукописи окремих томів «Українського біографічного словника» безнадійно застарівали б, ще не дійшовши до друкарського верстата.

Теоретичні і методичні розробки, здійснені Інститутом біографічних досліджень впродовж першого десятиліття його діяльності в плані підготовки до створення друкованого національного біографічного зводу, безперечно, об'єктивно відіграли позитивну роль у всьому процесі піднесення біографічних досліджень в Україні, визначенні їх перспективних напрямів. Насамперед, вони сприяли підвищенню науково-методичного рівня біографічних видань, здійсненню цілої низки довідково-біографічних проєктів у регіонах. Незважаючи на певну спірність, з погляду сьогодення, окремих напрацьованих тоді підходів, здобутий у 90-х рр. минулого століття досвід має велике теоретичне і методичне

значення для подальшого розвитку науково-довідкової біографічної справи в Україні. Передусім тим, що він і виразно окреслив пройдені до кінця шляхи та підходи, що поволі втрачають свою актуальність в умовах сучасної інформаційної революції, і визначив нові проблеми, які вимагають свого теоретичного і практичного розв'язання, та завдання, що мають бути вирішені на перспективу.

Об'єктивно непроста ситуація, перед якою опинився Інститут біографічних досліджень НБУВ у перші роки ХХІ ст., зважаючи на усвідомлювану науковцями передчасність створення завершеного абеткового фундаментального національного біографічного зводу, відсутність ресурсів для реалізації такого масштабного проекту, а також вимоги нової інформаційної парадигми, яка формувалася одночасно зі становленням електронних інформаційних технологій, стала серйозним чинником, що спонукав до переосмислення багатьох проблем, пошуку на перспективу ефективних альтернативних шляхів реалізації нагромадженого потенціалу, значного теоретичного, методичного та практичного (у вигляді розгорнутих електронних баз біографічної та бібліографічної інформації та накопичених у них матеріалів) доробку. Відповідно до загальносвітових тенденцій розвитку науково-довідкової біографічної справи, що визначилися на самому рубежі ХХ і ХХІ ст., цією альтернативою могло стати лише створення потужних національних електронних науково-довідкових ресурсів історико-біографічної інформації.

Для Інституту біографічних досліджень НБУВ це означало необхідність визначення нових пріоритетів, суттєвої трансформації основних напрямів дослідницької та інформаційної роботи. У перші роки ХХІ ст. інститут вже мав необхідні для цього напрацювання. Його важливим досягненням, поряд з розробкою теоретичних та методичних питань історичної біографістики і довідкової біографічної справи, стало формування електронних баз біографічної та бібліографічної інформації, які містили на 2003 р. вже понад 17 тис. імен співвітчизників, а також зарубіжних дослідників України і пропагандистів української історії та культури і продовжували безперервно поповнюватись. Нині, на 2012 р., вони нараховують більше 55 тис. імен. Лише підготовлений згодом на основі бази персоналій «Реєстр імен до УБС» на літери «А» і «Б» у повністю відредагованому вигляді нараховував понад 3 тис. імен [278]. Вказані напрацювання дали змогу визначити новим пріоритетом діяльності Інституту біографічних досліджень НБУВ роботу з формування фундаментального електронного загальнонаціонального біографічного зводу.

5.3. Концепція та реалізація проекту «Українського національного біографічного архіву»

Розгортання Інститутом біографічних досліджень НБУВ роботи з формування електронних баз біографічної та бібліографічної інформації було наприкінці ХХ ст. оригінальним рішенням, яке суттєво відрізнялося від тодішньої зарубіжної практики упорядкування перших електронних біографічних словників («біографічних архівів») на основі використання цілісних текстів окремих статей, запозичених з друкованих видань. Витоками створюваних інститутом баз даних є, безперечно, не подібні зразки, а вітчизняний досвід бібліографічної роботи, упорядкування електронних каталогів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, а також укладання різноманітних службових ресурсів довідкових даних у музеях і архівах, зокрема реєстрів пам'яток культури і мистецтва, музейних експонатів, археологічних знахідок, над чим тоді вже починали працювати в Україні установи Міністерства культури, Інститут проблем реєстрації інформації НАН України та інші організації. Певну роль, як приклад для Інституту біографічних досліджень, відіграло також успішне розгортання роботи Українського мовно-інформаційного фонду НАН України із застосування електронних баз даних для формування і редакційно-технічної підготовки мовних словникових видань, що теж наочно продемонструвало можливість цілеспрямованого перенесення здобутків комп'ютерних технологій у сферу довідкової біографіки.

Зрозуміло, у початковий період формування база даних «Персоналії» розумілася передусім як суттєво службовий, а отже недоступний для широкого кола користувачів, масив інформації і робочий технологічний інструмент, за своїми технічними характеристиками і способом функціонування призначений для справи збирання, систематизації та відбору імен (складання т. зв. «Словника», або «Реєстру імен»), редакційної підготовки «Українського біографічного словника», що мислився на той час виключно як багатотомне книжкове видання [1043; 886].

Однак слід врахувати, що завдяки виробленим, відповідно до Концепції програмно-комп'ютерного забезпечення підготовки та видання «Українського біографічного словника», спільними зусиллями В. С. Чишка, О. М. Яценка, С. М. Ляшко, В. І. Попика та інших науковців Інституту біографічних досліджень науково-методичним, організаційним і технічним рішенням, що виявилися у кінцевому підсумку дуже прозорливими з огляду на подальшу перспекти-

ву, електронна база даних «Персоналії» від початку формувалася як така, що за кількістю імен співвітчизників набагато перевищувала уявні (прогнозовані) на той час параметри майбутнього УБС і слугувала основою для створення великого самостійного масиву біобібліографічних даних. За задумом В. С. Чишка, призначенням наповнюваної бази даних «Персоналії» було нагромадження біографічної інформації не лише для створення «Українського біографічного словника», а й для забезпечення різноманітних потреб науково-пошукової роботи Інституту біографічних досліджень НБУВ взагалі, у тому числі й для підготовки галузевих, регіональних, проблемно-тематичних біографічних та біобібліографічних словників, енциклопедій, довідників та інших видань, що можуть створюватися у майбутньому з використанням її матеріалів [1041, с. 149–159]. У цьому й було закладено потенційні можливості успішної трансформації суто службової бази даних у відкритий для користувачів потужний науково-інформаційний ресурс.

Отже, службова база даних «Персоналії» від початку стала формуватися Інститутом біографічних досліджень як самостійний інформаційний масив, значною мірою – автономний, незалежний від потреб підготовки окремих друкованих довідкових видань. При цьому розумілося й те, що принципи відбору імен до них у кожному конкретному випадку можуть бути суттєво відмінними, пов'язаними з урахуванням обсягів і, відповідно, загальної кількості персоналій, необхідністю певної збалансованості матеріалу за регіональними, хронологічними параметрами, сферами діяльності тощо. Отже, вже на початковому етапі «збирання імен» інститутом було закладено потенційні можливості безперервного наповнення бази даних «Персоналії» на тривалу перспективу і поступового, в міру зростання обсягів інформації, перетворення її на самостійний «архів імен» співвітчизників – електронний меморіал загальнонаціонального значення.

Відповідно, у структурі та системотехнічному забезпеченні бази даних «Персоналії» було передбачено засоби систематизації та пошуку імен вітчизняних діячів за хронологічними та різноманітними проблемно-тематичними параметрами. Зазначимо, що при подальшому наповненні бази даних «Персоналії» далеко не всі ці можливості використовувалися у кожному конкретному випадку повною мірою. Але це було пов'язано переважно не з відходом від встановлених принципів її формування, а з характером самих використовуваних джерел, за якими далеко не завжди вдається заповнити необхідною

інформацією всі існуючі інформаційні поля. У зв'язку з цими обставинами для поступового заповнення інформаційних лакун, що виникають, було передбачено технічні можливості постійного доповнення і уточнення даних стосовно окремих осіб відповідно до нових залучених джерел.

Нині можна говорити про те, що за браком досвіду (до середини – кінця 90-х рр. XX ст. подібні завдання у практиці вітчизняної гуманітаристики ще не ставилися і не вирішувалися) робота з формування електронної бази даних «Персоналії» просувалася з великими складнощами. Адже ані досконалих програм, ані Інтернету на той час у вжитку в українських академічних установах практично не було. Перший варіант програмного забезпечення цієї бази даних був заснований на досить обмежених можливостях програми FoxPro. Не зовсім вдало, як виявила наступна практика роботи, були побудовані й окремі елементи структури бази даних – її тематичні поля. Деякі особливості первісного структурування бази даних «Персоналії», як, наприклад, збереження блоків інформації по окремих тематичних доменах (наприклад, «Філософія», «Медицина» тощо), пов'язані з обмеженістю тодішніх можливостей комп'ютерної техніки, поступово втратили своє практичне значення. Від того часу і дотепер Інституту біографічних досліджень довелося тричі переходити на нове, більш досконале програмне забезпечення, що кожного разу супроводжувалося необхідністю переконвертації даних.

У розвитку своєї внутрішньої побудови база даних «Персоналії» пройшла кілька етапів, пов'язаних з урахуванням набутого в процесі її наповнення практично-методичного досвіду. Усі подальші удосконалення і модифікації структурної організації фіксації персональних даних у базі даних були напрацьовані старшими науковими співробітниками Інституту біографічних досліджень НБУВ О. М. Яценком та О. Л. Верніком спільно з науковим співробітником Українського мовно-інформаційного фонду НАН України Н. М. Сидорчук і становлять їхній інтелектуальний доробок. Розробка і впровадження у 2011–2012 рр. принципово нової версії програмного забезпечення фактично перетворили базу даних на комплекс з трьох самостійних, але функціонально взаємопов'язаних баз: «Персоналії», «Джерела», «Іконографія».

З огляду на динамізм процесів, які відбуваються нині у сфері комп'ютерних технологій, такий шлях виглядає не подоланням «хвороб зростання», а вповні закономірним і об'єктивно необхідним процесом, який дозволяє на кожному етапі виходити на системотехнічні й організаційні рішення принципово більш

високого рівня. Існуюче нині програмне забезпечення баз даних, яке створює значно кращі можливості для роботи операторів і користувачів, розроблено Українським мовно-інформаційним фондом НАН України під керівництвом академіка НАН України В. А. Широкова з урахуванням практичного досвіду роботи та за участю науковців Інституту біографічних досліджень. Воно, в цілому, відповідає сучасним потребам забезпечення як професійних потреб упорядників масивів біографічної інформації, так і інтересам користувачів – через поєднання з призначеним для їх обслуговування зручним інтерфейсом. При цьому належна увага приділяється створенню можливостей для подальшого розвитку системотехнічного забезпечення відповідно до тих тенденцій, які прогнозуються нині.

Головним системоутворюючим елементом електронної бази даних «Персоналії» є записи по кожній окремій особі, які автоматично реєструються під спеціальними індивідуальними цифровими кодами, що унеможлиблює будь-яку плутанину. Вони містять не лише прізвища та імена, а й цілий комплекс даних, структурованих за окремими тематичними полями. Засадничі принципи організації такої деталізованої системи фіксації персональних даних були вироблені в Інституті біографічних досліджень НБУВ у результаті тривалих дискусій ще в середині 90-х рр. ХХ ст. Певні зміни і доповнення до неї вносяться й нині відповідно до нагромадженого досвіду. Створена інститутом база даних «Персоналії» за способом організації й до цього часу докорінно відрізняється від усіх відомих нам відкритих для користувачів у мережі Інтернет, а також випущених на твердих носіях довідкових ресурсів історико-біографічної інформації. Специфічними рисами своєї побудови вона більше подібна до баз персональної інформації про сучасників або ж електронних обліково-пошукових реєстрів, що формуються по пам'ятках культури, музейних експонатах тощо державними і науковими установами у різних країнах для нагромадження інформації, яка збирається з різних джерел «по крихтах». Що ж стосується її змістового наповнення, то певними аналогами можуть слугувати відкриті для користувачів база даних історико-біографічного зводу жертв Холокосту, створена інститутом Яд Вашем (Єрусалим) на основі анкет, надісланих свідками й очевидцями трагічних подій [624], а також сформований в Україні за ініціативою академіка НАН України П. Т. Тронька «Національний банк репресованих» [575], хоча обидва згадані електронні ресурси є дещо простішими за принципами свого системотехнічного забезпечення.

Особливості структурної організації бази даних «Персоналії» були визначені насамперед несхожістю умов і завдань, які необхідно було вирішувати, з усталеною на рубежі століть світовою практикою. Адже до бази даних заносилися імена людей, які нерідко буквально поверталися з історичного небуття. Про них здебільшого не існувало довідкових біографічних статей ані у вітчизняних, ані в зарубіжних виданнях – лише окремі наукові розвідки, нариси, дослідження різного формату або згадки в історичних джерелах. Структурований запис у базі даних «Персоналії», здійснений на основі досить різнорідних джерел, є єдиним способом надійної фіксації і ідентифікації тієї чи іншої конкретної особи (надто – серед кола однофамільців і родичів). Він відповідає також практичному призначенню бази даних – для безпосереднього використання на наступних етапах роботи над персоналіями. За первісним задумом передбачалося зробити персональні записи про особу вихідним елементом, який в процесі послідовних дослідницьких і технологічних операцій поступово мав трансформуватися у текст довідкової статті до «Українського біографічного словника».

Важливим призначенням структурних полів бази даних «Персоналії», передбаченим ще при її започаткуванні, є забезпечення систематизації і опрацювання матеріалів за різними проблемно-тематичними параметрами, зокрема з метою моніторингу кількісного збалансування репрезентації в іменах окремих сфер життєдіяльності суспільства, соціальних груп, професій, регіонів, історичних періодів, етнічних груп. У подальшому закладені можливості сприймалися все більше як елементи навігації по базі даних, пошуку в ній необхідної інформації для здобування нових знань. Однак недостатнє змістове наповнення окремих полів по значній частині імен (що обумовлено браком даних у використаних джерелах) й досі не дає можливості практично застосовувати зазначені інструменти повною мірою. У майбутньому, з поступовим наповненням інформаційних лакун бази даних «Персоналії», результативність пошуку за матеріалами її структурних полів, природно, зростатиме. Зрозуміло, паралельно із цим у наш час існує і можливість використання стандартних пошукових засобів по всіх наявних матеріалах бази даних. Однак негативним моментом при цьому виступає значний ефект «інформаційного шуму». Це явище, добре знайоме всім дослідникам, все більше примушує нині звертати увагу на необхідність попередньої ретельної підготовки, систематизації даних, відбору дійсно значимих матеріалів. Зважаючи на викладене, вдосконалення змістового наповнення те-

матичних полів бази даних «Персоналії» з метою створення умов для ефективного оперування її матеріалами не втрачає свого значення і нині.

Сучасним програмним забезпеченням бази даних «Персоналії» передбачена можливість зручного пошуку в ній необхідних матеріалів стосовно окремих діячів або груп, введення нових імен, об'єднання позицій, що, як виявилось в процесі роботи, дублюють одна одну; термінологічне і змістове редагування дефініцій; будь-яке фахове доповнення і уточнення даних та джерел і бібліографії; виведення їх на екран моніторів чи у вигляді роздруківок у різних комбінаціях – як стислого переліку імен або із зазначенням років життя та дефініціями, з бібліографією, з іншою додатковою інформацією, зафіксованою у базі даних «Персоналії». Прикладом одного з багатьох можливих варіантів практичного використання бази даних є автоматичне генерування з неї тексту «Реєстру імен Українського біографічного словника» на літери «А» і «Б», покладене в основу його книжкової публікації [278].

Окремою системотехнічною проблемою є забезпечення ефективного поєднання роботи бази даних «Персоналії» зі створеною для її обслуговування автономною базою даних бібліографічної інформації «Джерела». Їх взаємозв'язок, точніше – функціонування як єдиного цілісного комплексу, дає можливість впевнено витримувати високі стандарти бібліографічного супроводу по багатьох десятках тисяч персональних позицій. Переводячи у напівавтоматичний режим роботу операторів із введення бібліографічних посилань по окремих особах у базу даних «Персоналії», застосовані технічні рішення забезпечують повну уніфікацію бібліографічних записів, відсутність різночитань. Крім того, створюються можливості надійного орієнтування у колі використаних джерел, автоматичного пошуку по них персоналій, визначення джерел, які необхідно залучити додатково, що є дуже важливим для біобібліографічної роботи.

Наповнення бази даних «Персоналії» інтенсивно здійснюється нині, буде продовжуватися й надалі. На середину 2012 р. вона охоплює близько 55 тис. опрацьованих записів, головним чином на літери «А» – «К», та ще кілька тисяч таких, котрі потребують додаткового уточнення і редагування. Виходячи з аналізу ступеня відображення в іменах достойників різних сфер людської діяльності, історичних епох, розвитку окремих історичних регіонів України, її основних етнічних груп населення, слід вважати оптимальною кількістю внесених до бази даних позицій не менше сотні тисяч. Зрозуміло, чисельність імен у

електронних біографічних архівах великих європейських країн є набагато (іноді – в кілька разів) більшою. Але слід при цьому враховувати, що вони, а надто – Велика Британія, Франція, Німеччина, Італія, здавна відзначалися динамічним соціальним і культурним розвитком, який формував значну масу активних і самостійних творчих особистостей – головних персонажів довідкової біографічної літератури. Тому такою розвинутою є у них національна біографічна традиція, втілена у виданні великої кількості словників і довідників, починаючи ще від XVII–XVIII ст.

За репрезентацією сфер людської діяльності сформована в Інституті біографічних досліджень база даних «Персоналії» теж помітно відрізняється від відомих зарубіжних ресурсів біографічної інформації. За орієнтовними розрахунками, здійсненими у 2012 р. Ю. В. Вернік, які, звичайно, не повною мірою відображають всю багатогранність представлення діячів минулого, найчисленніша в ній група – педагогів та освітян – 14,5 %, літераторів – 8,8 %, представників історичних та гуманітарних наук – 7,6 %, митців – 6,5 %, суспільних діячів – 6,0 %, вчених-природничників – 5,7 %, політиків – 5,1 %, музикантів – 5,0 %. Натомість найменша – підприємців – 0,7 %, господарників – 0,3 %, фінансистів – 0,1 %. Значною мірою це обумовлено не лише культурно-просвітницькою і гуманітарною спрямованістю українського суспільного життя в минулому, а й традиційним зосередженням дослідників-біографістів майже виключно на ній, на шкоду висвітленню інших напрямів. Певною особливістю бази даних «Персоналії» є також значна, порівняно із зарубіжними інформаційними ресурсами, кількість представлених у ній військових (8,1 %) та церковних діячів (4,1 %), але не можна не визнати, що це, значною мірою, відповідає реаліям вітчизняного минулого.

У повсякденній роботі з наповнення бази даних «Персоналії» на основі різноманітних друкованих джерел нерідко виникають непрості етичні питання, пов'язані з тим, що національні історико-біографічні зводи, відповідно до світових традицій, мають включати матеріали лише про померлих співвітчизників. У випадках, коли за наявними джерелами буває відомий лише рік народження і немає впевненості – чи людина померла, чи, на щастя, жива й нині (особливо це стосується народжених у 20–30-х рр. XX ст. і пізніше), дані про особу, зважаючи на її заслуги, заносяться до бази даних. Однак такі позиції відповідно маркуються, щоб не допустити їх змішування з основним масивом даних (про тих, хто відійшов у вічність), і систематизуються у тій частині бази даних «Персо-

налії», що потребує в майбутньому подальшого впорядкування. Такі підходи не є вповні вдалими і викликають певні нарікання кореспондентів Інституту біографічних досліджень, як це вже було після виходу друком реєстру імен на літери «А» і «Б». Адже вони затримують внесення до бази даних осіб, які нещодавно відійшли у вічність. Водночас упорядники бази даних з етичних міркувань майже у всіх випадках не вважають за можливе внесення до основного її обсягу імен діячів, чия смерть не зафіксована у доступних їм публікаціях, навіть якщо від їх народження пройшло понад сто років. До цього теж примушують реальні прецеденти.

Обрання за основний напрям роботи формування електронного варіанта національного біографічного зводу, у свою чергу, гостро поставило перед Інститутом біографічних досліджень НБУВ питання пошуку його оптимальної концептуальної моделі, відповідної вимогам і тенденціям новітньої доби, а також алгоритмів організації роботи та реальних зразків для його підготовки, на які можна спиратись. Адже база даних «Персоналії» зовсім не тотожна розгорнутому інформаційному продукту, вона є лише його основою, тим стрижнем, навколо якого формується різноманітне змістове наповнення.

Первісна концепція створення друкованого національного історико-біографічного зводу – багатотомного «Українського біографічного словника», – розроблена під керівництвом В. С. Чишка, передбачала формування його з використанням матеріалів і деяких технічних можливостей бази даних «Персоналії» на основі текстів оригінальних біографічних статей, написаних спеціально для цього видання відповідно до вимог методичних рекомендацій – Редакційної інструкції УБС. Однак розрахунки показують, що навіть за абсолютно ідеальних умов, при передбаченому середньому обсязі біографічних статей близько 2 тис. друкованих знаків, лише підготовка рукопису 25–30 ориєнтовно запланованих томів обсягом 50 друкованих аркушів кожен (без редагування) вимагала б не менше 250 людино-років невпинної роботи штатних кваліфікованих спеціалістів, повністю звільнених від будь-яких інших завдань. Її результатом міг би стати біографічний словник, що нараховував 15–20, максимум до 20–25 тис. персоналій. В цілому наведені нами розрахунки відповідають реальній практиці підготовки у ряді зарубіжних країн багатотомних біографічних словників – «довгобудів». У минулому, за традиційних умов наукової та книговидавничої діяльності, такі організаційні засади умовно б могли бути прийнятними, хоча й загрожували неконтрольованим затягуванням

термінів роботи. Для нашої динамічної доби вони б виглядали прикрим анахронізмом. Не менш важливим у даному випадку є також питання формування авторського колективу. Усталені принципи підготовки довідкових видань загальнонаціонального значення вимагають залучення до написання значної частини найбільш важливих біографічних статей першорядних спеціалістів – досконалих знавців тієї чи іншої проблематики. Найбільш очевидні змістові і редакційні недоліки цілого ряду вітчизняних друкованих довідкових видань останніх десятиліть пов'язані саме з нехтуванням цих засад.

Інформаційна парадигма електронної доби, наріжним каменем якої є прискорене формування ресурсів з метою оперативного забезпечення споживачів найновішими даними, по-новому й у зовсім іншій площині поставила питання змістового наповнення довідкових ресурсів біографічної інформації. Вона зробила можливим гнучке комбінування текстів, як спеціально написаних, так і запозичених упорядниками з авторитетних видань минулих років, у поєднанні з включенням до ресурсів різноманітних доповнень, додатків, уточнень і коментарів. Саме такі диверсифіковані підходи є найбільш адекватними для формування сучасних українських електронних довідкових біографічних ресурсів. Базувати їх на безпосередньому відтворенні старих видань, як це зроблено, наприклад, у «Всесвітньому біографічному архіві» або в електронному «Російському біографічному словнику», в умовах України неможливо і неприйнятно. Справа в тому, що подання електронних версій біографічних статей з вітчизняних і російських енциклопедій і біографічних словників, інших видань XIX–XX ст., відчутно позначених застарілими ідеологічними кліше, може слугувати переважно лише допоміжним засобом – саме тою мірою, якою ці матеріали зберегли своє наукове значення або вагу як суто історіографічні пам'ятки. Їх цінність для сучасного українського читача визначає, насамперед, наведений фактичний матеріал, його професійність і точність, відображення в історико-біографічній літературі розвитку суспільно-політичної думки. Особливий інтерес у цьому плані становлять визначні твори вітчизняної біографіки минулого та публікації відомих українських вчених у російських, польських, австрійських словниках і енциклопедіях.

У той самий час першорядним, назрілим з наукового, освітнього, політичного погляду завданням є представлення суспільству нового прочитання постатей минулого, нових оцінок, зокрема повернення до історичної і культурної спадщини України імен, які традиційно вважалися національним надбанням

інших народів, інших держав. З цією метою повинні використовуватися як біографічні статті та матеріали, спеціально підготовлені для створюваного електронного ресурсу, так і електронні версії сучасних за своїм концептуальним наповненням біографічних публікацій, що з'явилися у різноманітних виданнях впродовж двох десятиліть незалежності України.

Концептуальне бачення моделі розбудови в Україні масштабних електронних ресурсів історико-біографічної інформації високого академічного рівня почало формуватися у середині першого десятиліття XXI ст. Перші начерки його були представлені В. І. Попиком на організованій 7 червня 2005 р. з ініціативи Інституту біографічних досліджень, Інституту рукопису НБУВ та Українського біографічного товариства спільній науковій сесії інститутів та наукових відділів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського за участю науковців інших установ НАН України і Київського національного університету імені Тараса Шевченка, які розробляють проблеми історичної біографістики [773]. З того часу ця ідея пройшла кілька етапів розвитку: від уявлення про необхідність створення на базі Інституту біографічних досліджень НБУВ єдиного централізованого електронного національного історико-біографічного зводу до розуміння його як інформаційного продукту, що інтегрує напрацювання дослідників-біографістів України й українського зарубіжжя і слугує одночасно і довідковим засобом, і електронною бібліотекою повнотекстових публікацій праць з біографічної та суміжної проблематики, і віртуальним науково-методичним та координаційним центром.

Згодом цей проект одержав робочу назву «Український національний біографічний архів» (УНБА). Вибір її був пов'язаний, з одного боку, з прагненням задекларувати розгортання в Україні власного інтегрованого електронного біографічного ресурсу, з іншого – необхідністю відмежувати його від біографічних архівів, що є складовими «Всесвітнього біографічного архіву» (або онлайн-ої «Всесвітньої біографічної інформаційної системи» – WBIS). Тим паче, що згадуваний вже неодноразово видавничий дім «К. Г. Заур» від створення окремого «Українського біографічного архіву» відмовився, а крім того, сама побудова УНБА засновується на принципово інших організаційно-технічних, структурних і змістових засадах.

Сучасне бачення «Українського національного біографічного архіву» формувалося в Інституті біографічних досліджень НБУВ впродовж тривалого періоду і стало результатом наукових напрацювань автора цих рядків [989;

988; 966; 976], науковців інституту [1062; 1058; 834; 951; 821], плідної співпраці з керованим академіком НАН України В. А. Широковим колективом спеціалістів Українського мовно-інформаційного фонду НАН України, а також фахових обговорень на міжнародних наукових конференціях, читаннях та семінарах, організованих інститутом та за його участю. Засновуючись, значною мірою, на вивченні і врахуванні світового досвіду формування і функціонування електронних ресурсів соціогуманітарної, насамперед історико-біографічної та сучасної персональної інформації, осмисленні новітніх тенденцій розвитку світового гуманітарного інформаційного простору, воно спрямоване на створення оригінального вітчизняного інформаційного продукту і надає пріоритетного значення забезпеченню реалізації таких засад побудови УНБА, які вповні відповідають специфічним умовам і завданням розвитку біографічних досліджень і інформації в Україні нині й на подальшу перспективу. При цьому формування «Українського національного біографічного архіву» розглядається Інститутом біографічних досліджень НБУВ як органічна складова вирішення комплексного завдання розбудови вітчизняного наукового, освітнього і культурного інформаційного ресурсу, творення всебічно розвинутого національного гуманітарного простору. Він мислиться як невід’ємна частина потужного електронного науково-інформаційного ресурсу, розгорнутого на веб-порталі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, а в його складі – майбутньої всеукраїнської системи електронних бібліотек, що нині одержала символічну назву «Бібліотека-XXI».

Метою «Українського національного біографічного архіву» є систематичне збирання, накопичення, наукове опрацювання і представлення широкому загалу дослідників-біографістів, науковців, освітян, працівників культури і громадськості, всім, хто цікавиться вітчизняною історією і культурою, науково підготовлених, достовірних біографічних відомостей, результатів наукових досліджень, а також документальних і іконографічних, бібліографічних матеріалів про якомога більше число знаних і відносно мало відомих співвітчизників, гідних на пам’ять і пошану нинішнього і прийдешніх поколінь. УНБА призначений стати меморіалом, «колективним портретом» минулих поколінь народу України, що розкриває її людський потенціал «крізь віки», покликаним відобразити, без будь-яких винятків, все розмаїття етнічного, культурного, конфесійного життя та політичної історії українських земель впродовж тисячоліть, а також етнічних українців і вихідців з України за кордоном.

Одна з принципових відмінностей створюваного електронного національного біографічного зводу від друкованих словників і довідників полягає у застосуванні зовсім інших, ніж ті, що використовувалися раніше, принципів добору імен: не за порівняльними критеріями «більшої» чи «меншої» значущості особи, а відповідно до цінності введення до наукового та інформаційного обігу нових даних, раніше майже невідомих або незаслужено забутих імен. На жаль, друковані біографічні словники і довідники за самою своєю природою не мають змоги постійно «йти вглиб», суттєво розширюючи діапазон представлених персоналій, а сучасним професійним дослідникам і шанувальникам вітчизняної історії і культури потрібен вже принципово інший рівень інформації: бодай стислої, але точної, наукової, про тисячі, десятки і сотні тисяч осіб.

«Український національний біографічний архів» створюється не лише для України і українського зарубіжжя, а й для презентації України у світі. Він має широко висвітлювати, крізь призму життєписів діячів минулого, історію тих спільнот України, що нині є її етнічними меншинами; історичні й культурні взаємозв'язки та взаємодії України з іншими народами і державами; внесок українців у їх економічний, політичний і культурний розвиток; персоналії іноземних діячів науки і культури, політиків, яким належали помітні здобутки у вивченні України, популяризації її історії та культури у світі, налагодженні співпраці світової спільноти з Україною. У цьому розумінні він мислиться і як невід'ємна складова інформаційно-біографічних ресурсів слов'янського світу і всього європейського континенту [969].

В процесі реалізації проекту «Українського національного біографічного архіву» значна увага приділяється тому, що він повинен стати інформаційним продуктом, конкурентоспроможним стосовно зарубіжних ресурсів, які пропонують своє, суттєво відмінне від українського, вироблене в контексті інших національних інтересів і культур бачення минулого і сучасності України. Будучи дітищем фундаментальної академічної науки, міцно укоріненої в традиції вітчизняної гуманітаристики, проектом високо наукоємним і суспільно значущим, УНБА водночас свідомо формується як інформаційний ресурс новітнього типу, інноваційний за своїм характером, покликаний вибороти своє місце у глобальному інформаційному просторі ХХІ ст.

При цьому упорядниками УНБА повною мірою усвідомлюються тенденції його розвитку, пов'язані з поступовим, але немінучим утвердженням у електронному середовищі послідовних засад охорони авторського права,

становленням ринку наукової інформації – процесами, які не можуть не зачепити України повною мірою вже найближчим часом.

Формування «Українського національного біографічного архіву», започатковане нині, не розглядається як інформаційний проект, виконання якого обмежене певним часом. Навпаки, за самим своїм задумом воно розраховане на дуже тривалу перспективу постійного наповнення матеріалами, розширення масштабів і хронологічних меж, концептуального і структурного вдосконалення та системотехнічного оновлення. Такі підходи дозволять системно нарощувати науково-інформаційний потенціал УНБА, що підноситиме його значимість на інформаційному ринку. На відміну від інформаційних проектів, заснованих на вичерпних за обсягом джерелах (друкованих енциклопедіях, словниках), УНБА має залишатися живим, рухливим, динамічним за змістом.

Найважливішою особливістю створюваного «Українського національного біографічного архіву», що вирізняє його серед інших електронних ресурсів біографічної інформації, є орієнтація на академічний рівень ресурсу. Це висуває перед упорядниками УНБА цілу низку специфічних вимог, які переважно не повною мірою враховуються упорядниками більшості сучасних ресурсів. В цілому, існуюча у світі інформаційна практика й досі залишається спрямованою здебільшого на подання науково-популярної біографічної інформації суто пізнавального характеру. Здійснений нами в результаті систематичного перегляду багатьох вітчизняних і зарубіжних ресурсів біографічної інформації аналіз свідчить про те, що сам спосіб подання у них матеріалів є, на жаль, здебільшого відчутно некоректним з наукового погляду. Зрозуміло, що це не може не викликати негативного сприйняття їх фахівцями. Метою упорядників УНБА є дотримання науково-методичних вимог, які забезпечують можливість використання оприлюднених в УНБА документів і матеріалів як надійних джерел інформації для наукової роботи. Загалом, призначенням УНБА є забезпечення зростаючих потреб сфер науки, освіти, культури, державного управління науково опрацьованою, достовірною інформацією, відповідною за своїм науково-методичним рівнем новітнім досягненням соціогуманітарних наук. Реалізації цього завдання мають слугувати високі вимоги науково-теоретичного та методичного плану, наявність виробленого академічною наукою довідкового апарату, опрацювання публікацій, документів і матеріалів відповідно до правил сучасної едиційної археографії.

Новаторський задум «Українського національного біографічного архіву» полягає у тому, що він має поєднувати у собі довідковий ресурс історико-

біографічної інформації, спеціалізовану електронну бібліотеку наукових праць, біографічних публікацій та документів, іконографічну базу.

Для України, де брак підготовленої на рівні сучасних науково-методичних вимог і прийнятних для громадян незалежної держави ідейних засад історико-біографічної інформації й нині відчувається досить гостро, створення доступного широкому колу користувачів національного електронного біографічного архіву матиме особливе значення. Чи не головна з переваг проекту, розрахованого на перманентний розвиток, відносно друкованих видань полягає у можливості постійного поповнення новими матеріалами і вдосконалення структури, уточнення біографічних даних і бібліографії одночасно на всі літери абетки, створення оновлюваних у системотехнічному забезпеченні версій. Підготовлені й систематизовані матеріали на середні і прикінцеві літери абетки не будуть роками лежати «мертвим капіталом», що є неминучим при створенні книжкового багатотомника, а швидко ставатимуть надбанням широкого загалу. Порядок і терміни їх оприлюднення у відкритому для користувачів варіанті УНБА залежатимуть від рівня редакційної готовності, а також, далеко не останньою мірою, від статусу тих чи інших матеріалів як об'єктів інтелектуальної власності.

Електронний «Український національний біографічний архів» задуманий як досить розгалужений за своєю структурною побудовою інформаційний ресурс, у якому використано кілька рівнів зберігання даних. У системотехнічному плані комплекс УНБА спроектовано та реалізовано О. М. Яценком, Н. М. Сидорчук та О. А. Верніком за розподіленою програмною архітектурою з використанням веб-сервісів. Така технологія передбачає централізоване збереження й обробку даних, надає можливість їх розподіленого введення, вирішує проблеми обмеження доступу до ресурсів. У складі УНБА розбудовуються різні сегменти, як відкриті для доступу широкого загалу користувачів у мережі Інтернет, так і ті, що можуть переглядатися ними лише в стінах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (та, у майбутньому, в її віртуальних читальних залах), тобто у мережі Інтранет/Екстранет, а також – призначені виключно для роботи спеціалістів з різними рівнями повноважень.

В процесі створення програмного комплексу УНБА його розробниками використані: мова програмування C#; технологія створення графічного клієнтського застосування Windows Presentation Foundation; технологія взаємодії між розподіленими застосуваннями Windows Communication Foundation;

технологія доступу до даних ADO.NET Entity Framework 4.0; СУБД SQL Server 2008; середовище виконання програми .NET Framework. Програмний комплекс УНБА складається з депозитарію даних, який містить п'ять баз в середовищі СУБД SQL Server 2008: крім згадуваних вже, раніше започаткованих інститутом баз «Персоналії», «Джерела біографічної інформації» (бібліографія) та «Іконографія», також службові технологічні бази «Адміністрування» та «Онлайнвий УНБА». Остання слугує тимчасовим сховищем для даних, підготовлених для завантаження на веб-сайт. Крім того, структурними елементами комплексу є веб-сервіси, які надають програмні інтерфейси доступу та маніпулювання даними УНБА та клієнтське застосування, що надає графічний інтерфейс кінцевому користувачеві. Для взаємодії між окремими рівнями програмного комплексу УНБА застосовано Windows Communication Foundation (WCF) – сервіс зорієнтовану систему обміну повідомленнями та даними, яка забезпечує взаємодію програмних компонентів через спрощену уніфіковану модель міжплатформеної взаємодії. Такий підхід підвищує продуктивність створення надійних і транзакційних веб-сервісів. Для ефективного функціонування системи О. М. Яценком, Н. М. Сидорчук та О. Л. Верніком розроблено засоби інтеграції об'єктів, занесених до різних баз даних, застосовано засоби безпеки та цілісності даних [755, с. 38–39].

Уникаючи докладного опису технічних деталей структурної побудови і функціонування окремих елементів системотехнічного комплексу (а також особливостей роботи з ними – створення нових записів, їх змістового наповнення, редагування, підготовки до представлення користувачам), які забезпечують повноту, точність і наукову коректність даних, можливість відображення наявних у джерелах різночитань та варіантів, зосередимось натомість на змістових характеристиках створюваного продукту, призначеного для використання широким колом потенційних користувачів.

Доступ до «Українського національного біографічного архіву» передбачений через його веб-сайт (портал), який повинен стати для широкого загалу віддалених користувачів потужним засобом забезпечення доступу до українських біографічних інформаційних масивів, а отже – до культурної спадщини країни, тим самим забезпечуючи важливий принцип інформаційного суспільства – загальний доступ до інформації, освіти та культурних цінностей.

Основними змістовими складовими ресурсу УНБА, доступними через користувачський інтерфейс на веб-сайті, є наступні:

– *«Реєстр імен» (або «Словник»)*, який автоматично генерується на основі матеріалів персональних записів бази даних «Персоналії» і слугує основою пошукової системи. За ним пошук персоналій може здійснюватися за різними параметрами (прізвище, сфера діяльності, доба, етнічна приналежність тощо) і дає можливість вийти на необхідну сторінку, присвячену окремій особі.

– *Сторінки-персоналії*, які містять стислі анотації щодо окремих діячів та надають можливість виходу на матеріали окремих сегментів бази даних. До їх числа належать:

– *Стислі анотації*, розміщені на першій сторінці персоналії і призначені для загального початкового ознайомлення;

– *Біографічні статті-довідки* – як підготовлені спеціально для УНБА, так і запозичені з різноманітних довідкових видань, старих і нових. Основним критерієм відбору матеріалів до цього розділу є приналежність публікацій саме до довідкових за своїм характером і побудовою. Коло енциклопедій, словників та довідників, що містять найважливішу, цінну з історіографічного погляду інформацію про співвітчизників, є досить широким, однак представлені вони вкрай нерівномірно. Тому і кількість довідкових біографічних статей у розділі може бути досить різною, залежно від частоти відображення персоналії у різноманітних вартих уваги виданнях, а отже, безпосередньо залежить від значущості постаті для вітчизняної історії і культури. Слід одразу визнати, що в інтернет-ресурсі УНБА (на відміну від варіанта представленого у Інтранеті/Екстранеті) не буде можливості оприлюднити електронні версії всіх довідкових статей, зазначених у бібліографічних списках. Це пояснюється тим, що видання останніх десятиліть захищені авторським правом і щодо них згода видавців і авторів на оприлюднення матеріалів у багатьох випадках є обов'язковою. Однак і за відсутності текстів користувачі будуть зорієнтовані наведеною стислою бібліографією щодо існування відповідних довідкових біографічних статей (або одержать можливість ознайомитися з їх текстами у тій частині УНБА, що належить до ресурсів Інтранет/Екстранет Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського). Водночас необхідно враховувати, що по переважній більшості персоналій, які будуть вміщені в УНБА, біографічні статті в існуючих довідкових виданнях зовсім відсутні. У такому разі саме внесення імені до електронного ресурсу буде стимулом для дослідників-професіоналів та аматорів щодо пошуку відповідних матеріалів;

– *Розширена бібліографія* (порівняно з пристатейною у біографічних статтях-довідках), яка повинна постійно поповнюватись. Цей розділ має охоплювати перелік виявлених і рекомендованих упорядниками УНБА та їх кореспондентами публікацій, як старих, так і новітніх. Бібліографія, яка подається на окремих сторінках, може включати один або кілька окремих бібліографічних списків рекомендованої літератури (наприклад, доповнення новими позиціями за публікаціями останніх років або з окремих напрямів діяльності особи), із зазначенням їх упорядників. Якщо тому чи іншому діячеві присвячені персональні біобібліографічні довідники, вони зазначаються окремо на початку списку. Зважаючи на значення УНБА для освітньої практики, фахівці рекомендують, по можливості, щодо цілої низки персоналій подавати також окремі переліки рекомендаційної бібліографії на допомогу педагогам, учням і студентам, як це робиться, зокрема, у матеріалах розділів «Біографії» на сайтах багатьох американських бібліотек. Передбачається, що частина позицій бібліографії може бути інтерактивною. Це надаватиме можливість зручного безпосереднього переходу до повнотекстових публікацій тих чи інших матеріалів – біобібліографій, наукових досліджень, нарисів тощо з електронної бібліотеки УНБА, з порталу НБУВ чи з інших ресурсів (у мережі Інтернет або Інтранет/Екстранет). У розділі «Бібліографія» може, за необхідності, виділятися окрема рубрика «Документи і матеріали». Точна назва її має дещо варіюватися залежно від специфіки матеріалів по кожній конкретній персоналії і тому суворій уніфікації, на наш погляд, не повинна підлягати. Ця рубрика призначена для переходу до опублікованих текстів документів і матеріалів різного характеру і змісту, які становлять інтерес для розкриття тих чи інших сюжетів у біографіях діячів минулого. Насамперед, повинно йтися про виявлені в архівах та рукописних фондах бібліотек, у приватних зібраннях документи, які вносять принципово нові уявлення в осягнення життєвого і творчого шляху особи, її поглядів, стосунків із сучасниками;

– *Повнотекстові публікації* різних жанрів і форматів, присвячені окремій персоналії (зрозуміло, там, де це можливо): наукові праці, твори; літературні біографічні нариси, спогади, епістолярій, документи. До цього розділу першочергово приєднуються тексти біографічних статей і матеріалів, опублікованих у виданнях Інституту біографічних досліджень та інших наукових інститутів і підрозділів НБУВ;

– *Іконографія* – акумульовані в однойменній базі даних зображення: фотознімки та прижиттєві портрети, групові фотографії, у крайніх випадках – за відсутності автентичних зображень – відтворення художніх портретів або скульптурних творів пізнішої доби, які увійшли в історичну і культурну традицію і визнані нею такими, що мистецькими засобами найбільш адекватно відображають образ того чи іншого діяча минулого, а також додані до них різного роду образотворчі та фотоматеріали, малюнки, креслення, що розкривають внесок особи в історію, науку, культуру (пам'ятні місця, мистецькі твори тощо) і є конче необхідним компонентом представлення особи у довідкових друкованих і електронних публікаціях, значення якого й досі недооцінюється. На жаль, у довідкових виданнях і електронних ресурсах справа «ілюстрування» біографічних статей портретними зображеннями традиційно розглядається як другорядна, суто допоміжна. З одного до іншого книжкового видання постійно «перекочовують» далеко не найкращі і не найбільш вдалі портрети. До того ж вони, здебільшого, дуже сильно заретушовані художниками видавництва у процесі підготовки й іноді досить відчутно відрізняються від архівних або музейних оригіналів фотографій чи живописних портретів і графічних малюнків. Технічно практика «запозичень» призводить до погіршення якості зображень, а тому вимагає все нових втручань, тепер вже з використанням новітніх графічних комп'ютерних програм. Мають місце і «дзеркально» розгорнуті зображення, про автентичність яких говорити зовсім не доводиться. Така практика застосовується, зокрема, у комерційних видавничих проектах, організатори яких іноді більше зважають на «естетичний вигляд» сторінки або прагнуть убезпечити себе від можливих позовів стосовно використання матеріалів, що їм не належать. Іншим суттєвим недоліком підготовки іконографічних матеріалів є те, що ця справа зазвичай доручається у наукових установах і видавництвах працівникам, недостатньо обізнаним з життєвим і творчим шляхом, характерними рисами особистості осіб, зображення яких вони мусять добирати. Це породжує чимало прикрих казусів. Так, за висновками спеціалістів, в альманасу «Видатні діячі України минулих століть» [413, с. 432], а далі, за інерцією, у шеститомній «Золотій книзі української еліти», опублікованій у 2001 р., та ряді інших видань замість портрета мислителя і громадсько-політичного діяча С. А. Подолинського (1850–1891) вміщено зображення його батька поета А. І. Подолинського (1806–1886) [430, т. 2, с. 308]. Т. І. Ківшар доведено, що у невдалому з археографічного погляду перевиданні «Історії освіти в Україні» С. О. Сірополка [1019]

(авторська назва – «Історія освіти в Наддніпрянській Україні, Галичині, Буковині та Закарпатській Україні») замість портрета С. О. Сірополка помилково вміщено портрет його молодшого сина – Степана Сірополка, що відтоді почав далі тиражуватися у працях, присвячених вивченню наукової спадщини та громадсько-політичної діяльності визначної особистості [887, с. 68]. Трапляються також випадки подання зображень, які призводять до зміщення смислових контекстів. Так, до довідкової біографічної статті автора цих рядків про відомого державного діяча Російської імперії С. Ю. Вітте (1849–1915), вміщеної у першому випуску «Української біографістики», було без нашого відома додано його зображення у придворному мундирі зі стрічкою [974]. Нічого більш нехарактерного для цієї людини, вихованої у підприємницькому середовищі Одеси і Києва, суто «партикулярної» за своїм характером і манерами, що викликало неприязнь до нього як «українця» у середовищі петербурзької сановної аристократії, і вигадати неможливо, тим паче, що існує велика кількість фотографій С. Ю. Вітте у звичайному цивільному одязі.

В електронному інформаційному ресурсі існує можливість подання значної (практично не обмеженої) кількості фотографічних портретних і групових зображень особи, репродукцій творів образотворчого мистецтва. Зважаючи на це, в УНБА передбачається поряд з «головним», найбільш відомим і характерним зображенням того чи іншого діяча, яке виноситься на головну сторінку персоналії, створювати колекції інших зображень. Кожне з них, як і належить бути в науковому виданні, має супроводжуватися описом-легендою і, за необхідності, додатковими коментарями спеціалістів, які можуть додаватися у різний час (наприклад, стосовно окремої думки щодо датування тощо). Питання щодо можливості оприлюднення того чи іншого іконографічного документа в мережі Інтернет або Інтранет/Екстранет мусить завжди вирішуватися спеціально, зважаючи на правовий статус конкретного зображення. У випадку, коли це зображення ще не стало суспільним надбанням у всьому світі через закінчення терміну дії авторського права (в Україні, Росії, країнах Євросоюзу, США та Канаді цей строк становить 70 років після смерті автора), необхідно є згода правласників. Можливим є варіант, коли для задоволення інформаційних потреб користувачів такий іконографічний документ подається в УНБА з посиланням на певний електронний ресурс. У подальшому в складі УНБА передбачається створити більш складну й досконалу систему збереження іконографічних зображень, основні параметри якої Інститутом біографічних до-

сліджень напрацьовано спільно із завідувачем Відділу образотворчих мистецтв НБУВ Г. М. Юхимцем та його колегами. Виконуючи функції іконографічного забезпечення персональних сторінок, вона у той самий час має перетворитися на автономну систему нагромадження і збереження матеріалів з вітчизняної іконографії, їх наукового опрацювання і систематизації;

– *Аудіо- та відеоматеріали*, напевне, стануть додатками лише до порівняно незначної кількості статей, але можливість цього передбачена від самого початку. Записи виступів і інтерв'ю відомих діячів науки, освіти і культури, авторського читання або виконання творів, наукових доповідей та лекцій, зустрічей і бесід, зокрема й у родинному, неформальному колі, так само як і зафіксовані на різних носіях спогади про них сучасників, становлять виняткову цінність для збереження історичної пам'яті, передачі традицій у різних соціально-культурних групах. У минулому вони здебільшого залишалися надбанням державних архівів та фондів радіо і телебачення, власністю окремих установ і організацій, рідних і близьких. Використання їх у документальних кінострічках, передачах радіо та телебачення носило епізодичний характер, було приурочено, як правило, до ювілейних і пам'ятних дат. Щоправда, чимало матеріалів поширювалося завдяки обміну між громадянами. Розвиток інформаційних технологій і систем докорінно змінив становище. Він створив ситуацію активної участі людей у пошуку та використанні аудіо- і відеодокументів для задоволення особистих і групових інформаційних, освітніх і наукових потреб. З урахуванням цього, сьогодні цілим рядом інформаційних ресурсів та електронних бібліотек історико-культурного спрямування вже широко використовуються можливості надання користувачам матеріалів, пов'язаних з особистостями діячів літератури і мистецтва. Наприклад, розділ під умовною назвою «Звуки» існує на сайті «Русского биографического словаря», хоча до цього часу в ньому зібрано лише фрагменти музичних творів російських композиторів. Зрозуміло, це важливо для стислої загальної характеристики їхньої творчості. Однак для ресурсу, який претендує на провідну роль у забезпеченні історико-біографічною інформацією, цього замало. Напевне, така ситуація обумовлена, насамперед, хронологічним діапазоном електронного РБС, який майже не охоплює діячів ХХ ст. Натомість відома російська емігрантська некомерційна електронна бібліотека «ImWerden» (Мюнхен; адреса в Інтернеті: www.imwerden.de) пропонує своїм користувачам виключно цікаву колекцію аудіозаписів авторського і виконавського читання творів багатьох російських по-

етів і письменників, відеозаписів їхніх виступів і інтерв'ю у форматах MP3, AVI. На жаль, лише окремі з представлених у фондах «ImWerden» імен пов'язані з Україною. З технічного погляду включення подібних матеріалів до сучасних електронних архівів, зокрема й на веб-сайтах українських теле- і радіокомпаній, стало вже звичайною справою. Проте надзвичайно складною у нинішніх умовах виявляється практика вирішення правових питань щодо можливості подання в УНБА таких додатків, що дуже сильно звужує можливості упорядників. Але й нині існує реальна можливість розгорнути вибіркоче наповнення УНБА аудіо- та відеоматеріалами. Йдеться, насамперед, про записи доповідей і виступів провідних вчених України, які збереглися у Національній академії наук України, в університетах. Технічно вихід на аудіо- та відеоматеріали забезпечується через їх перелік, що містить науковий опис та відсилки до відповідних файлів. У майбутньому, в міру нагромадження матеріалів, в УНБА може бути створена окрема підсистема їх збереження, що дозволить спеціалістам і користувачам працювати із цілісною колекцією, уявляючи її у всьому обсязі;

– *Посилання на зовнішні електронні ресурси*, рекомендовані упорядниками, є важливим елементом сторінок-персоналій діячів минулого, покликаним значно спростити пошук користувачами додаткових дійсно оригінальних і цінних у науково-інформаційному плані матеріалів, які або повністю присвячені певній особі, або розкривають її життєвий шлях і діяльність через значимі у науковому та інформаційному плані документи і матеріали.

Серед потенційно найбільш важливих у майбутньому для користувачів УНБА ресурсів науково-дослідних інститутів і підрозділів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського слід особливо виділити електронні публікації документальних фондів та результатів наукових досліджень Інституту рукопису та Інституту архівознавства. Формування цих електронних інформаційних ресурсів, як і УНБА, тільки-но розгортається, і тому принципово важливим є від початку забезпечити координацію їх взаємодії на тривалу перспективу.

З-поміж численних вітчизняних і зарубіжних ресурсів історико-біографічної спрямованості, на які обов'язково повинні робитися посилання від певних персональних сторінок, потрібно виділити передусім персональні електронні архіви та віртуальні енциклопедії, повністю присвячені життю і творчості однієї особи. У світі їх створено вже чимало, причому не лише по діячах світового чи національного значення. На жаль, серед них поки що зовсім обмаль таких, що висвітлюють українські імена. Закономірно склалося так, що

найбільш вагомим за значенням став в Україні інформаційний портал «Кобзар» [550], який відкриває можливості для ознайомлення з усім комплексом наукових, громадських і культурних проблем, пов'язаних з Т. Г. Шевченком. Цінні публікації та бібліографію наукових праць зібрано на веб-сайті Музею Тараса Шевченка у Канаді, що за своїм характером виходить далеко за межі інтернет-репрезентації його колекційного зібрання [669]. Оригінальні матеріали було також оприлюднено в «Оренбургской Шевченковской энциклопедии» [581], створеній на основі фундаментальної праці знаного місцевого літературознавця А. Н. Большакова [168]. У майбутньому головним шевченкознавчим ресурсом має стати започаткована нині Інститутом літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України електронна «Шевченківська енциклопедія» [625] – не лише відтворення чотиритомної «Шевченківської енциклопедії», яку готує інститут, а по суті – цілий науково-інформаційний комплекс, який поєднуватиме ресурс довідкової інформації з повнотекстовою публікацією творчої спадщини Т. Г. Шевченка та потужним інструментарієм для її дослідницького опрацювання, що слугуватиме приросту нових знань. До кращих за своїм інформаційним наповненням зразків належить також уже згадувана нами віртуальна енциклопедія життя і творчості Лесі Українки «Я в серці маю те, що не вмирає», розроблена творчою групою «Мисленого древа» і розміщена на його веб-сайті [632]. Серед ресурсів меморіальних музеїв України привертають до себе увагу веб-сайти Музею Лесі Українки в Ялті [566] та Музею Івана Гончара, відомого митця і збиральника української старовини, у Києві [565]. Значний інтерес для науковців становлять розміщені на інформаційному порталі НБУВ матеріали «Електронного архіву В. І. Вернадського» [514], який був започаткований як дзеркало однойменного російського сайту [628]. Нині, до 150-річчя від дня народження вченого у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського К. В. Лобузіню створено принципово нову модель цього меморіального електронного архіву, на яку теж має бути посилення зі сторінки-персоналії УНБА.

Поряд з названими вже існують і створюються електронні ресурси, присвячені окремим особистостям або групам діячів регіонального та місцевого значення. Засади і рівень їх організації відчутно відмінні, подекуди, на наш погляд, спірні. Однак тенденції, що визначилися у розвитку електронного гуманітарного інформаційного простору, свідчать про обнадійливі перспективи. Тому визнано за необхідне зазначену рубрику зарезервувати на стандартній сторінці для всіх персоналій, вміщених в УНБА;

– *Коментарі фахівців* (зокрема, щодо уточнення написання імен та прізвищ, даних про дати народження і смерті, важливих подій життя і діяльності, родинних зв'язків тощо). Запровадження цієї рубрики на сторінках персоналій УНБА викликане необхідністю надати змогу фахівцям оприлюднювати у ній свої авторські зауваження, доповнення та уточнення до опублікованих у різний час їх попередниками біографічних статей та інших матеріалів і документів. На важливості передбачити у структурі УНБА місце для подібних коментарів свого часу особливо наголошував академік НАН України Я. Д. Ісаєвич. Від звичайних дискусій, які публікуються нині на форумах багатьох веб-сайтів, зазначені «коментарі» докорінно відрізнятимуться виключно науковим характером подання матеріалів – у вигляді раніше опублікованих статей або стислих заміток, які до цього часу не друкувалися. Подаючи свої зауваження щодо необхідності уточнення, скажімо, дати чи місця народження і смерті особи, певних важливих подій і обставин у її житті, автор мусить вичерпно обґрунтувати запропоновані ним дані. Подібні матеріали для обговорення і врахування іншими фахівцями є вкрай необхідними, оскільки, як свідчить досвід, через брак належної інформації, опублікованої здебільшого у вузькоспеціальних, а тому – малотиражних виданнях, давно спростовані дослідниками дані продовжують надалі «перекочовувати» до нових наукових праць, науково-популярних видань, засобів масової інформації.

Зрозуміло, зважаючи на специфіку окремих сфер людської діяльності, суттєву різницю в інформаційних потребах і можливостях висвітлення в УНБА життя й діяльності відомих і маловідомих співвітчизників, особливості різних комплексів текстових матеріалів і документів, іконографічних, а в перспективі – і аудіо- та відеоматеріалів, які можуть бути розміщені в УНБА, реалії побудови інформаційних комплексів по окремих персоналіях можуть, в межах запропонованої загальної схеми, відчутно варіюватися. Оптимальні рішення у відмінних за своїм характером ситуаціях продовжують активно опрацьовуватися у методичному та практично-прикладному плані в Інституті біографічних досліджень.

Однією з дискусійних пропозицій є можливість формування і окремого представлення на веб-сайті УНБА переліків імен найвизначніших діячів України і створення системи безпосереднього, оминаючи процедури звернення до пошукової системи УНБА, доступу до матеріалів про них. Для розв'язання цього завдання на головній сторінці сайту УНБА пропонується відкрити спе-

ціальну рубрику «Визначні співвітчизники». За призначенням вміщені у ній списки повинні окреслювати для користувачів УНБА коло найголовніших персоналій українського минулого. Відомо, однак, що воно досить по-різному уявляється не лише представниками окремих течій суспільної думки, соціальних і вікових груп населення, а і фахівцями, незалежними від будь-якої політичної кон'юнктури.

Особлива увага приділяється створенню на веб-сайті «Українського національного біографічного архіву» простого і доступного користувачам «дружнього інтерфейсу» з ефективною, а разом з тим зручною системою доступу до контенту та пошуку, а в майбутньому – і з можливістю самостійної систематизації користувачами даних за хронологічними, територіальними, суспільно-політичними, етнічними, етноконфесійними, культурно-мистецькими та іншими критеріями, професійними сферами діяльності тощо. Головним її елементом виступає на веб-сайті УНБА рубрика «Особи (персоналії)» з уніфікованими за побудовою сторінками, присвяченими окремим діячам.

Побудова сторінок-персоналій покликана забезпечити зручний користувачький доступ до всіх рубрик, що розкривають життя і діяльність окремої особи, про зміст яких йшлося вище. Принципову композиційну схему сторінки було розроблено В. І. Попиком (див. схему 1 на с. 397), а втілено у конкретні системотехнічні рішення О. М. Яценком, який здійснив підготовку всієї технічної документації, запропонував розгорнуту семантичну формулу сторінки відображення інформації про осіб у відповідних аспектах (див. схему 2 на с. 397), узагальнив принципи застосування формалізованих методів отримання основних відомостей з баз даних «Персоналії», «Джерела» та «Іконографія» [1056].

Принциповою конструктивною особливістю сторінок рубрики «Особи (персоналії)» є автоматизоване формування і представлення користувачеві текстів, графічних та інших матеріалів (що мають свої формати) відповідно до чітко визначених упорядниками змістових аспектів її окремих інформаційних блоків на основі залучення даних співвідносних полів всіх згаданих раніше баз даних із застосуванням формалізованих методів. Їх використання створює можливості для стрункої організації змістового наповнення персональних сторінок, досягнення зручного і зрозумілого користувачам структурування матеріалів, характеру й логічної послідовності їх викладу, забезпечення зв'язку між окремими текстами і персоналіями за допомогою гіперпосилань [1056].

Схема 1. Структурна організація побудови заголовних сторінок рубрики «Особи (персоналії)» на веб-сайті УНБА

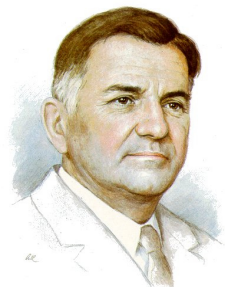
<p>Портретне зображення</p>	<p>Головне ім'я/прізвище з варіантами, по батькові, псевдоніми, криптоніми, дати життя, місце народження, дати смерті та поховання, дефініція</p>
<p><i>Інтерактивні посилання:</i></p> <p><u>Біографічні статті з довідкових видань</u></p> <p><u>Бібліографія та архівні матеріали</u></p> <p><u>Іконографія</u></p> <p><u>Аудіо- та відео-матеріали</u></p> <p><u>Електронні ресурси</u></p> <p><u>Коментарі</u></p>	<p>Анотація</p>

Схема 2. Семантична формула сторінки рубрики «Особи (персоналії)» на веб-сайті УНБА (за О. М. Яценком)

<p>Головне ім'я/прізвище I) з варіантами II) + Дати життя + Місце народження, смерті та поховання + Дефініції + Анотація + Біографічні статті з довідкових видань + Бібліографія та архівні матеріали + Іконографія + Аудіо- та відеоматеріали + Електронні ресурси + Зв'язок з іншими особами + Коментарі</p> <p>I) Умовне поняття, яке містить прізвище, ініціали чи ім'я (імена); прізвище та ім'я по батькові; псевдонім, особове ім'я або прізвисько в якості прізвища — для якої встановлено статус головного ім'я/прізвища. За цією інформацією визначається розташування імені/прізвища особи в алфавітному ряду (сортованих списках).</p> <p>II) Варіанти імені/прізвища особи (дівоче, за чоловіком, світське, справжнє, чернече, псевдоніми, криптоніми, альтернативна форма представлення імені/прізвища іншими мовами та ін.).</p>

Прикладом оформлення присвяченої окремій особі сторінки, через яку користувач одержує доступ до всіх інших документів і матеріалів, є розроблена О. М. Яценком персоналія видатного українського авіаконструктора О. К. Антонова [755, с. 92] (див. схему 3 на с. 398).

Схема 3. Перша сторінка персоналії О. К. Антонова в Українському національному біографічному архіві (автор О. М. Яценко)

Олег Костянтинович АНТОНОВ

25.01(07.02).1906, с. Тройця, нині смт
Троїцьке Подольського р-ну Московської обл.,
РФ — 04.04.1984, Київ; похований — Байкове

кладовище (Київ)

***авіаконструктор, державний і громадський
діяч, художник***

**Біографічні статті
з довідкових видань**

**Бібліографія та
архівні матеріали**

Іконографія

**Аудіо- та відео-
матеріали**

Електронні ресурси

Коментарі

Генеральний конструктор літакобудування (1962), академік АН України (1967), АН СРСР (1981). Автор понад 200 наукових праць з питань літакобудування та планеризму. Під його керівництвом створено 52 типи планерів і 22 типи літаків, у том числі найбільші у світі АН-22 «Антей» та АН-124 «Руслан». Засновник Авіаційного науково-технічного комплексу в Києві. Герой Соціалістичної Праці (1966). Заслужений діяч науки України (1976). Лауреат Державної премії СРСР (1952), Ленінської премії (1962), Державної премії України (1976), премії ім. М. Янгеля (1984).

Створена в УНБА система подання матеріалів по персоналіях є досить гнучкою. Вона відкриває широкий простір варіативності оприлюднення основних і додаткових інформаційних матеріалів: текстів наукових праць, авторських творів, документальних публікацій, спогадів, епістолярію, іконографії тощо. Зручність її полягає у можливості постійного внесення змін і доповнень як до текстових полів бази даних, так і до прикріплених до неї документів. При цьому обсяги даних, представлених по окремих персоналіях, можуть варіюватися у досить значному діапазоні, що відповідає специфіці біографічної інформації. Таким чином вдається подолати основні недоліки друкованих, а також багатьох електронних ресурсів біографічної інформації, пов'язані зі складністю або повною неможливістю втручання у подальшому в їх зміст, з традиційним прагненням до збалансування обсягів інформації між окремими персоналіями, що вже не відповідає сучасним вимогам до інформаційних ресурсів.

В процесі розгортання практичної роботи зі змістового наповнення сторінок персоналій в Інституті біографічних досліджень НБУВ напрацьовано чимало специфічних підходів до подання матеріалів, а також композиційних та редакторських прийомів, які, не входячи у протиріччя з вимогами загальної уніфікації, створюють багатоваріантні можливості розкриття життєвого шляху відомих співвітчизників та їх внеску в різні сфери суспільного життя.

Формування структурованих електронних ресурсів, подібних до УНБА, важливе тим, що, по суті, долає усталене протягом багатьох десятиліть і навіть століть розмежування і протиставлення довідкових біографічних текстів, з одного боку, і наукових, описових, документальних матеріалів – з іншого. На наш погляд, лише завдяки наявності чіткої організації і надійної системи навігації, у прив'язці до довідкової основи (електронних словників, довідників, реєстрів, покажчиків, біобібліографії), реферативні або повнотекстові біографічні публікації електронних бібліотек стають дійсною, «працюючою» частиною ресурсів біографічної інформації – насправді легко доступною і зручною для цільового використання. На цьому слід особливо наголосити, тому що усталена нині термінологія визначає кожен окремий сегмент електронної інформації як «ресурс». У цілому, для загальних потреб опису, це є прийнятним, але стосовно проблематики нашого дослідження вносить певну смислову плутанину. Говорячи про це, маємо на увазі той незаперечний і широковідомий з повсякденної практики факт, що біографічні публікації (книги, статті, нариси тощо), «розкидані» по електронних бібліотеках, особливо великих, універсального змісту, так

і залишаються не актуалізованими, важко доступними для користувачів. Пошук необхідної публікації забирає чимало часу і вимагає від користувача неабияких евристичних здібностей – як і у традиційній бібліотеці друкованих документів.

Побудова веб-сайту «Українського національного біографічного архіву» передбачає можливість ознайомлення з документами та їх фрагментами як через позиції окремих персоналій, у прив'язці до них, так і окремо, у вигляді повнотекстових версій друкованих та електронних видань. З цією метою на веб-сайті організована окрема самостійна рубрика **«Електронна бібліотека УНБА»**. Її призначення полягає у систематичному нагромадженні і представленні користувачам у мережах Інтернет та Інтранет/Екстранет повнотекстових публікацій довідкових та бібліографічних видань і наукових праць з історичної біографістики та суміжних з нею дисциплін, передусім – генеалогії, геральдики, іконографії. Існуючі нині у світі електронні ресурси біографічної інформації поки що недостатньо забезпечують вирішення подібних цільових завдань сприяння розвитку наукових досліджень. Їх упорядники покладаються більше на застосування виходу на зовнішні ресурси мережі Інтернет. Однак ефективність таких рішень суттєво знижується через потужний «інформаційний шум». Сучасний досвід роботи з інформаційними ресурсами свідчить, що пошук є плідним насамперед за умови здійснення попередньої підготовки, тематичного відбору і систематизації накопичених матеріалів, виділення серед них нових і найбільш важливих за своїм значенням наукових публікацій. Адже нині в мережі Інтернет існує багато електронних бібліотек, створених як бібліотечними установами, так і приватними особами, у яких виділено рубрики «Біографії» або «Персоналії». Однак через брак додаткових засобів навігації, довідкових та рекомендаційних матеріалів, перехресних посилань пошук у них необхідної інформації є досить утрудненим.

Зрозуміло, в «Електронній бібліотеці УНБА» мають бути представлені електронні версії найбільш важливих для фахівців і шанувальників біографіки старих і рідкісних вітчизняних та зарубіжних видань. У той самий час упорядниками «Українського національного біографічного архіву» цілком усвідомлюється, що «Електронна бібліотека УНБА» не повинна дублювати ресурси, широко представлені на багатьох відомих вітчизняних і зарубіжних порталах і сайтах, – це означало б невиправдану розтрату досить обмежених зусиль і можливостей. Її завдання полягає передусім у тому, щоб забезпечити доступ читачам-фахівцям до конче необхідних їм у роботі рідкісних, малотиражних

видань. Тому передбачається, що, як і більшість фахових електронних бібліотек, вона повинна комплектуватися насамперед за рахунок надходження від кореспондентів з усіх регіонів України електронних версій їхніх новітніх наукових праць і публікацій. При цьому тексти, розміщені в «Електронній бібліотеці УНБА», мають пов'язуватися гіперпосиланнями з представленими в УНБА персоналіями. Слід враховувати, що кожна наукова публікація може бути тематично пов'язана з багатьма персоналіями. Можливості паралельної роботи читачів з текстами біографічних статей довідкового ресурсу та наукових публікацій сприятимуть формуванню ефекту «стереоскопічного» погляду на особистість крізь призму суспільних процесів і на хід історії крізь призму життя і діяльності окремих осіб. Зазначене є важливим інструментом здобуття нових знань.

«Електронна бібліотека УНБА» має містити також повнотекстові версії публікацій Інституту біографічних досліджень НБУВ та його співробітників. Тексти сторонніх авторів, з огляду на авторські права, можуть включатися до УНБА лише за їхньою письмовою згодою або згодою інших фізичних та юридичних осіб, яким ці права належать. Певний виняток становить можливість оприлюднення таких творів у мережах Інтранет/Екстранет, тобто «в стінах бібліотеки».

Особливе місце в розбудові «Електронної бібліотеки УНБА» належить заповненню її текстами праць з історії, теорії і методики біографічних досліджень, проблем формування електронних ресурсів біографічної та біобібліографічної інформації, використання її у науковій, навчальній та культурно-освітній роботі.

В якості додаткових допоміжних матеріалів на веб-сайті УНБА передбачено також представлення необхідних для роботи дослідників генеалогічних таблиць, хронологічних та географічних покажчиків, словника застарілих термінів, довідок про установи, організації, чини, ранги, нагороди, премії тощо. Обсяги структурних компонентів та додатків, що можуть бути включені до УНБА, теоретично не обмежуються, однак на практиці вони залишатимуться зумовленими суто технічними можливостями.

Важливим питанням при формуванні на веб-сайті УНБА електронної бібліотеки є оптимальний вибір форматів подання повнотекстових версій окремих видань – словників, бібліографій та біобібліографічних покажчиків, наукових праць, публікацій документів і матеріалів. До його вирішення Інститут біографічних досліджень підходить з принципових позицій, обумовлених науковим і освітнім характером спрямування інформаційного проекту УНБА. Метою його тематичної електронної бібліотеки є насамперед надання можливості віддале-

ному користувачеві ознайомлюватися з точним – «один в один» – відтворенням друкованого видання або його частини у максимально наближеному до оригіналу вигляді. На наше переконання, вирішенню цих завдань найбільш відповідає застосування форматів PDF, DjVu та деяких подібних до них модифікацій новітніх форматів, що забезпечують повне фотографічне відтворення друкованих чи рукописних оригіналів. Їх вибір в якості базових для використання в «Електронній бібліотеці УНБА» є результатом вивчення практики функціонування, здобутків і проблемних питань, виявлених нами у численних зарубіжних і вітчизняних ресурсах історико-біографічної інформації та тематичних електронних бібліотеках. Зазначені формати створюють для дослідників можливість науково коректної роботи з текстами у тому вигляді, як вони вийшли друком. Формат DjVu є найбільш зручним для роботи з текстами великих довідкових видань – енциклопедій та біографічних словників.

За задумом упорядників, створюваний Інститутом біографічних досліджень НБУВ ресурс має відігравати також роль віртуального науково-методичного та координаційного центру, покликаного підтримати діяльність дослідників-біографістів у всіх регіонах України та за її межами. Тому наявні на веб-сайті УНБА матеріали мусять давати користувачам прозору і концентровану інформацію про історію, сучасний стан і перспективні завдання розвитку історико-біографічних досліджень в Україні і світі, обговорювані науковим співтовариством актуальні теоретичні, методичні й організаційні проблеми пошукової та інформаційної роботи, діяльність численних дослідницьких центрів і осередків, видавничу роботу, розвиток мережевих проєктів, новини наукового життя, координацію досліджень. Відповідно до цього значна увага приділяється поданню інформації про діяльність і наукові проєкти Інституту біографічних досліджень, інших установ і організацій, дослідницьких осередків, окремих спеціалістів, яким надається право створювати свої персональні сторінки, а також вміщенню новин наукового життя – проведення конференцій, читань, семінарів, зустрічей, презентацій нових видань тощо.

Зазначене закономірно висунуло на порядок денний завдання розбудови навколо власне довідкового ресурсу УНБА більш широкого за своїм змістовим наповненням веб-порталу, що має охоплювати всю необхідну інформаційну інфраструктуру, цілеспрямовано формувати середовище науково-методичної та координаційної підтримки історико-біографічних досліджень. Це є відображенням загальної тенденції. Наука, освіта, культура – у багатьох галузях – по-

требують нині створення ресурсів, які б інтегрували досить широкий діапазон різноманітної наукової, науково-методичної, науково-організаційної і культурно-освітньої інформації. Подібні тематичні портали вже формуються в Україні у галузі історичної науки [534; 618; 653; 609], генеалогії [503], архівної [673] та музейної [567] справи. Хоча й не всі з них нині є справжніми порталами – «брамами», які розкривають широкий інформаційний простір, містять інтерактивні посилання на інші фахові сайти, блоги для спеціалістів, – вони постійно розвиваються, вдосконалюючи форми і методи інформаційного забезпечення.

Важливою інформаційною складовою веб-сайту УНБА мають стати постійно поповнювані систематичні рекомендаційні покажчики бібліографії з теоретичних та методичних проблем біографіки та біографічної довідкової справи, а також розміщених у мережі Інтернет і поширюваних на дисках електронних ресурсів біографічної інформації. Останні мають інше призначення, ніж «прістатейні» гіперпосилання на сторінках персоналій. Їх метою є надання користувачам науково-методичної допомоги для надійної орієнтації у всьому розмаїтті існуючих нині в Україні і світі електронних ресурсів з історико-біографічною та сучасною біографічною інформацією, виокремлення серед них дійсно цінних у науковому і освітньому відношенні.

Нагальна необхідність цього обумовлена значним переважанням у електронному просторі ресурсів вторинного, компілятивного змісту, що не лише створюють потужний «інформаційний шум», а й містять чимало неперевіраних, міфологізованих, кон'юнктурно-сенсаційних фактів. Серед них спостерігається й чимало веб-сайтів з виразно політизованою, тенденційною інформацією, спрямованих на «використання минулого» у сучасній ідейній боротьбі. Самостійно зорієнтуватися у широкому колі джерел інформації, а надто знайти у ньому за допомогою стандартних пошукових систем дійсно цінні, оригінальні відомості, що є результатом наукових напрацювань, вкрай складно навіть кваліфікованому фахівцеві. Саме це й породжує численні нарікання спеціалістів на низьку якість біографічних (і взагалі – історичних) інтернет-ресурсів. Насправді це далеко не так. Але виокремлення справді значущих мережевих ресурсів, зосередження на них уваги спеціалістів у наш час може бути лише результатом спеціальних професійних досліджень інформаційного середовища, систематичного моніторингу змін, що постійно відбуваються у ньому.

З урахуванням цього, на веб-сайті УНБА передбачено розміщення постійно поповнюваного інтерактивного анотованого покажчика найбільш важ-

ливих і корисних для українських користувачів мережі Інтернет електронних ресурсів історико-біографічної, біобібліографічної та сучасної біографічної інформації. Він має містити інформацію, обов'язково попередньо опрацьовану фахівцями на основі ретельного перегляду веб-сайтів *de visu*, вивчення й оцінки їх науково-методичного рівня, джерельної та історіографічної бази, цільового призначення (з якою метою створений і на яку користувачку аудиторію розрахований), характеру і змістового наповнення, інформаційної цінності ресурсів. Не менш важливим елементом інформаційного забезпечення користувачів є раціональне структурування покажчика. На наше переконання, воно повинно здійснюватися не за видовою типологізацією ресурсів, оскільки не це цікавить потенційних користувачів, а за цілим комплексом критеріїв, спрямованих на задоволення їхніх реальних наукових або освітніх інформаційних запитів.

Зважаючи на це, нами запропоновано серед вітчизняних веб-порталів і сайтів, що містять ресурси історико-біографічної та сучасної біографічної інформації, виділити наступні групи:

- українознавчі енциклопедії, словники, довідники, розміщені у мережі Інтернет;
- історико-біографічні ресурси, створені провідними установами науки, освіти, культури України;
- веб-сайти архівних, бібліотечних та музейних установ;
- історико-меморіальні сайти;
- меморіальні сайти та електронні архіви, присвячені одній особі або групі осіб;
- електронні бібліотеки, що містять тексти історико-біографічних видань та цінну допоміжну біографічну інформацію;
- портали і сайти науково-популярного та освітнього спрямування;
- довідкові матеріали історико-біографічного та персонального характеру на порталах і сайтах наукових установ і навчальних закладів (ретроспективні і сучасні матеріали про науковців і професорсько-викладацький склад вищих навчальних закладів);
- довідкові біографічні матеріали на порталах і сайтах державних установ та громадських організацій;
- біографічні матеріали на порталах і веб-сайтах інформаційних агентств, інформаційно-видавничих організацій та електронних ЗМІ (головним чином – по сучасниках).

Зазначена побудова послідовності груп вітчизняних інформаційних ресурсів у сучасних умовах, на нашу думку, найбільше відповідатиме ієрархії їх реального інформаційного значення для користувачів, а отже – їхніх пошуковим потребам. Зазначимо при цьому, що наведене групування виходить з характеру наявної у наші дні інформації і, зрозуміло, з часом може вдосконалюватися.

Окремо в анотованому електронному покажчику мають бути виділені ресурси біографічної інформації, створені науковими центрами, установами і осередками української діаспори. Вони, зважаючи на реальний репертуар, представлений у мережі Інтернет, можуть групуватися за іншими принципами – по окремих країнах, а всередині їх – за абеткою назв.

Так само доцільно подавати для українського користувача анотовані переліки ресурсів більшості зарубіжних країн. Однак з принципу їх побудови необхідно зробити деякі винятки. У самостійну групу доцільно виділити окремі (не всі) ресурси історико-біографічної та персональної інформації, що набули, по суті, універсального або регіонального значення, як, наприклад, «Всесвітня біографічна інформаційна система», що створена в Німеччині і підтримується потужними міжнародними інформаційними корпораціями. Таким є і всесвітній інформаційний ресурс «Who's Who Online», який свого часу був формально зареєстрований у Монако, хоча базується у США [670].

На окрему увагу заслуговує представлення у покажчику ресурсів історико-біографічної та сучасної біографічної інформації країн, з якими Україна тісно пов'язана своїм історичним шляхом: у них зосереджено чимало найцінніших матеріалів про українців і вихідців з України. Це стосується насамперед Росії з її величезною мережею порталів і сайтів, що містять історико-біографічну, генеалогічну, важливу в суспільно-політичному та культурно-освітньому плані сучасну біографічну інформацію, і, на жаль, значно меншою мірою – інших слов'янських країн, де електронні ресурси біографічної інформації поки що не набули значного розвитку. У російському сегменті Інтернету (Рунеті), на нашу думку, варто умовно, із суто практичною метою – для потреб їх зручного використання українськими спеціалістами і любителями старовини, виділити наступні групи:

- енциклопедії, словники і довідники, електронні бази біографічної інформації;
- науково-інформаційні історико-біографічні ресурси;
- портали і сайти науково-популярного та освітнього спрямування;

- біографічні матеріали на історико-меморіальних сайтах;
- універсальні за змістом та спеціалізовані за галузевим та проблемно-тематичним принципом електронні бібліотеки.

У самостійні рубрики анотованого покажчика електронних ресурсів передбачається виокремити покажчики ресурсів з генеалогії, іконографії, а також інших суміжних з біографістикою спеціальних дисциплін.

Отже, поліфункціональний електронний інформаційний комплекс науково-методичного призначення, що розгортається на веб-сайті УНБА, за задумом, є веб-порталом. Він складається з кількох взаємопов'язаних структурних елементів: електронної бібліотеки текстів наукових досліджень у галузі біографістики та інших біографічних публікацій; бібліографічного покажчика; анотованого покажчика електронних ресурсів біографічної інформації; окремих рубрик, що розкривають теоретичний та методичний інструментарій, основні дослідницькі проблеми, сучасний стан розвитку біографістики і суміжних з нею спеціальних історичних (і не лише історичних) дисциплін; інформаційних розділів про наукове життя, дослідницьку діяльність і координацію роботи установ і осередків, які зосереджуються у своїй діяльності на біографічних студіях. На відміну від існуючих книжкових біографічних словників і довідників, а також електронних ресурсів початкового періоду, сформованих на основі матеріалів певних завершених друкованих видань, УНБА є рухливим і може безперервно поповнюватись – як новими персоналіями одночасно на всі літери абетки, так і в плані інформаційного наповнення вже існуючих персоналій. УНБА дозволить зібрати воедино і підготовлені спеціально для нього, і раніше опубліковані історико-біографічні матеріали різного формату: короткі біографічні довідки, великі словникові та енциклопедичні біографічні статті, наукові статті та нариси з різних видань (здебільшого малотиражних, а тому практично недоступних), монографічні праці, літературно-біографічні публікації, документальні додатки, фото- і аудіоінформацію. Програмне забезпечення УНБА створює можливості для ефективного оперування цими матеріалами.

Науково-методичні та науково-інформаційні рубрики веб-порталу УНБА сприятимуть піднесенню рівня історико-біографічних досліджень в Україні, формуванню широкого наукового співтовариства дослідників з усіх регіонів України та української діаспори, їхньому більш тісному спілкуванню, зосередженню колективних зусиль на найбільш перспективних напрямках наукової та інформаційної роботи.

5.4. Формування єдиного дослідницького простору в галузі біографіки та використання його можливостей для здобуття нових знань

У початковий період пошуку науково-методичних і організаційних підходів до створення «Українського національного біографічного архіву» він значною мірою мислився як ресурс, покликаний інтегрувати всі напрацювання вітчизняної довідкової біографіки, зібрати на його веб-сайті воєдино імена відомих і маловідомих співвітчизників, які заслуговують на пам'ять нащадків, і подати про них якомога більш повну і різнобічну інформацію. Як нам уявляється нині, подібні погляди були мимовільною даниною попереднім часам, коли у суспільстві панували ідеї централізації і уніфікації, зокрема і щодо подання біографічної інформації. У подальшому притаманний демократичному, відкритому суспільству швидкий розвиток тенденцій до диверсифікації електронних інформаційних ресурсів, формування численних доповнюючих один одного і конкуруючих між собою веб-сайтів, обумовив утвердження більш реалістичних і конструктивних підходів. У їх основі – визнання необхідності необмеженого розвитку в Україні всієї багатоманітності ресурсів біографічної інформації, відмінних за масштабами, обширом охоплення матеріалів – загальнонаціональних, регіональних, місцевих, локальних; досить різних за науково-методичними засадами, принципами побудови, призначенням – академічних, суспільно-політичного і освітнього характеру, культурно-освітніх, а також призначених, як тепер прийнято класифікувати, «для організації дозвілля» тощо. Водночас сама практика засвідчує прагнення співтовариства, яке працює у галузі біографічних досліджень та біографічної інформації, біобібліографії, архівної та музейної справи, до об'єднання, вироблення і утвердження високих професійних засад роботи.

За таких умов «Український національний біографічний архів», що формується Інститутом біографічних досліджень НБУВ, мислиться вже не як «головний» електронний ресурс-монополіст, а насамперед як такий, що покликаний взяти на себе місію інтеграції нагромадженого теоретичного та практичного досвіду довідкової біографічної справи в Україні й світі, стати неформальним науково-методичним, науково-організаційним і координаційним центром згуртування співтовариства спеціалістів високої кваліфікації, які працюють в установах і організаціях різного відомчого підпорядкування, у навчальних закладах всіх регіонів України і зарубіжжя [989; 969]. В практичному плані це завдання

може бути реалізовано Інститутом біографічних досліджень НБУВ за допомогою використання закладених на порталі УНБА можливостей, котрі дозволяють підтримувати віртуальну мережеву інфраструктуру методичної та координаційної роботи. Успішній реалізації цих завдань може, на наше переконання, сприяти й організація на основі УНБА, у подальшій перспективі, «Віртуальної біографічної лабораторії» (ВБА). Її створення дозволить залучити до спільної роботи на засадах рівного партнерства фахівців наукових установ і навчальних закладів, бібліотек, архівів, а також наукові і громадські організації, недержавні дослідницькі осередки. Це сприятиме прискоренню наповнення УНБА, формуванню пов'язаних з ним інтерактивними посиланнями різноманітних галузевих, регіональних, місцевих, локальних архівів біографічної інформації, побудованих на сумісних, у науково-методичному плані, засадах.

Досвід створення віртуальних дослідницьких лабораторій, як інструменту ефективною спільної роботи територіально розподілених колективів над масштабними проектами, знаходить у сучасному світі все більше поширення. В сусідній Росії, державі, яка посідає одне з провідних місць у світі у розбудові свого національного електронного гуманітарного інформаційного простору, віртуальні дослідницькі осередки успішно працюють, зокрема, у багатьох напрямках бібліотечно-інформаційної роботи, у сфері формування історико-меморіальних електронних архівів, музеїв та бібліотек. На подібних організаційно-технічних засадах реалізується, зокрема, спільними зусиллями Бібліотеки природничих наук РАН, Бібліотеки Академії наук (БАН), Архіву РАН, Інституту наукової інформації в галузі суспільних наук (ИНИОН), Центральної наукової бібліотеки Уральського відділення РАН, Геологічного музею РАН імені В. І. Вернадського та багатьох інших установ масштабний проект створення інтегрованого інформаційного ресурсу – Електронної бібліотеки «Научное наследие России» (адреса в Інтернеті: www.e-heritage.ru). Вона покликана широко розкрити персоналії видатних вчених, забезпечити доступ користувачам мережі Інтернет до повних текстів їхніх найбільш значимих праць, архівних і музейних матеріалів [880]. Означений проект від початку орієнтований на розподілену архітектуру, де джерела даних (сховища електронних книг і метаданих) можуть бути розподілені територіально. Водночас він передбачає поєднання децентралізованої підготовки матеріалів з їх централізованою диспетчеризацією, адмініструванням та наданням доступу до них через інтегруючий веб-портал [766].

В нашій країні Український мовно-інформаційний фонд НАН України

(УМІФ) під керівництвом академіка НАН України В. А. Широкова спільно з рядом академічних інститутів та провідних університетів послідовно працює над реалізацією проекту «Всеукраїнський лінгвістичний діалог» – віртуальної лексикографічної лабораторії. Учасники проекту користуються розробленим УМІФ науково-методичним та програмним забезпеченням, мають доступ до спільно напрацьованих баз даних. Здобуті результати дають можливість українській комп'ютерній лексикографії успішно виходити на рівень міжнародної наукової кооперації.

Місія Інституту біографічних досліджень НБУВ у формуванні і забезпеченні діяльності проектованої «Віртуальної біографічної лабораторії» полягатиме за таких умов, насамперед, у забезпеченні підтримки єдиного електронного дослідницького простору, баз даних та всієї системотехнічної інфраструктури УНБА, удосконаленні і впровадженні рамкових методичних вимог, здійсненні контролю за їх дотриманням, реалізації інформаційних та організаційно-координаційних функцій. Результатом цього може стати утвердження в українській біографіці науково-методичних вимог принципово більш високого рівня і формування на цій основі єдиного дослідницького простору, що ґрунтуватиметься на зусиллях консолідованого наукового співтовариства.

Такий крок буде оптимальним вирішенням і багатьох організаційних та фінансових проблем. Перспективні завдання розвитку вітчизняних біобібліографічних інформаційних ресурсів можуть бути успішно розв'язані тільки спільними зусиллями вчених академічних установ, університетів, музеїв, архівів і бібліотек, тому що основні документальні ресурси з біографістики знаходяться в регіонах. Власне, Україна має вже кілька прикладів інтеграції зусиль вчених центру і регіонів. Так створювалися свого часу, хоча іще на основі головним чином «паперових» технологій, книги багатотомних «Історії міст і сіл України», «Зводу пам'яток історії та культури України», «Книги пам'яті України».

Слід лише окремо зазначити, що формування єдиного віртуального дослідницького простору передбачає не тільки і стільки об'єднання зусиль на реалізації комплексних пріоритетних проектів, скільки розвиток складних і багатоманітних «вертикальних» і «горизонтальних» зв'язків між взаємозацікавленими спеціалістами за їх власними дослідницькими інтересами. Саме така співпраця, на нашу думку, дозволить динамічно розвивати як електронні ресурси історико-біографічної інформації загальнонаціонального значення, так і поєднані між собою окремі тематичні та регіональні ресурси, перетворивши їх

мережу на якісно нове явище – єдине інформаційне й дослідницьке середовище у галузі біографіки, що забезпечуватиме істотний приріст нових знань. Адже документальні масиви біографічної інформації знаходяться в регіонах України і опрацювання їх, введення до наукового обігу – справа передусім дослідників і спеціалістів на місцях.

Процес подальшого розвитку вітчизняних ресурсів біографічної інформації, формування їх інтегрованої системи не лише сприятиме ще більшому піднесенню наукових і аматорських біографічних студій – він стане великою підтримкою в роботі установ науки, освіти, культури, державного управління, видавничої сфери, засобів масової інформації. Зауважимо, що вже нині процес шкільного (і домашнього) навчання та виховання у багатьох країнах світу значною мірою інформатизований і спирається на розгалужені національні електронні науково- чи освітньо-інформаційні ресурси. До цього поступово наближається й Україна.

Біографічний напрям набуває все більшого значення для загального розвитку соціогуманітарних наук. При цьому йдеться не лише і не стільки про розширення традиційного використання біографічних сюжетів для описового «ілюстрування» досліджуваних проблем позитивними чи негативними прикладами з життя порівняно невеликого кола осіб або для своєрідного «підтвердження» біографічними фактами тих чи інших положень у історичних, літературознавчих і культурологічних студіях і збільшення числа персоналістичних праць, присвячених видатним діячам науки, освіти, культури, мистецтва, а про утвердження сучасного людиноцентричного розуміння історії, що протистоїть старій догматичній «систематизації» минулого.

Значна роль у цьому належить і довідковій біографічній справі, що знає нині глибокої якісної трансформації. Якщо існуючі біографічні словники, довідники та біографічні сегменти універсальних та галузевих і регіональних енциклопедій розкривають важливі аспекти життя минулих поколінь досить обмежено, на прикладах біографій лише їх окремих знаних представників, то формування із застосуванням сучасних комп'ютерних технологій, закладених у них інструментів систематизації і аналізу даних, ресурсів біографічної інформації великого масштабу – з десятками тисяч імен – створює у цьому плані принципово нові, незнані раніше можливості. Зазначене є вкрай важливим для розуміння глибоких процесів, що відбувалися на різних історичних етапах в українському суспільстві. Йдеться, зокрема, про дослідження на досить

масовому матеріалі, заснованому на аналізі життєвого шляху представників численних груп, поколінь, розвитку соціальних процесів, зміни ідейних імперативів і політичних настроїв, суспільної активності, культурних орієнтацій, етнокультурних процесів і міжкультурних взаємодій, а також про вивчення способу життя, особливостей міжпоколінної передачі світоглядних цінностей і традицій, феномену «конфлікту поколінь». Зазначене є, наприклад, дуже важливим для формування сучасного неупередженого розуміння багатоміжових українсько-російських та українсько-польських, українсько-єврейських, українсько-кримськотатарських, українсько-угорських (та й інших) історичних і культурних зв'язків, для подолання політизованих історичних міфів і стереотипів. Відповідно до цього на порядок денний висувається завдання застосування до аналізу даних великих масивів біографічної інформації, зокрема й формалізованих баз даних, принципово нових дослідницьких підходів і більш тонкого інструментарію. Обговорюються, наприклад, проблеми широкого залучення до такого аналізу етноісторичних, етносоціологічних, етнопсихологічних, культурологічних методів, інструментарію генеалогічних і просопографічних досліджень. У низці опублікованих в різні роки праць ми обстоювали думку, що оперування «масовим» біографічним матеріалом здатне вивести на широкі статистичні, соціологічні, культурологічні узагальнення. У такому контексті важливим є більш чітке усвідомлення всього діапазону нових можливостей, які можуть бути створені суттєвим розширенням джерельної бази досліджень – залученням до них великих масивів біографічної інформації про досить широке коло осіб. Спеціальної уваги вимагають як джерелознавчі проблеми сучасної біографістики, зокрема й ті, що пов'язані з формуванням новітніх, динамічно змінюваних у своєму контенті електронних біографічних інформаційних ресурсів, так і питання розробки і застосування ефективного дослідницького інструментарію. Існує, зокрема, потреба у визначенні кола вагомих показників, які можуть використовуватися для наукового аналізу біографічних фактів, особливо пов'язаних з етнічним походженням, вихованням, оточенням, зв'язками особи, її діяльністю, громадянською позицією, етнокультурною, політичною самоідентифікацією, інших етнокультурних рис, характерних прикмет життєвого шляху.

На особливу увагу в цьому плані заслуговує проблема «плинності» етнокультурних характеристик особи в умовах поліетнічного і полікультурного суспільства. На нашу думку, аналіз біографічних фактів на основі значної вибірки,

без сумніву, сприятиме подоланню шаблонів і стереотипів минулих десятиліть, переходу дослідників-біографістів від створення біографій-характеристик оціночного, заідеологізованого характеру до висвітлення еволюції переконань і діяльності цілих груп осіб у всіх реаліях їхнього особистісного розвитку. Це передбачає, зокрема, правдиве відображення трансформації, свідомої чи ситуативної зміни людьми власних громадсько-політичних, етнокультурних, мовних орієнтацій, непевності («розмитості») або множинності і суперечливості їх виявів у часі (у різні періоди життя і творчості, у суттєво відмінній суспільній атмосфері) і просторі (на батьківщині, за її межами), особливо з огляду на нелегкі реалії минулих століть, часто пов'язані з обставинами непереборними, а також «крутими зламами» історичних епох. Взагалі, в історико-культурних реаліях українського минулого інтерес становить не лише остаточно утверджений етнонаціональний, етнокультурний і політичний вибір, а і шлях до нього окремих людей і цілих поколінь, і двоїстість, і невизначеність їх самоідентифікації, часом – її мінливість в часі під впливом багатьох об'єктивних і суб'єктивних (особистісних) чинників.

На основі аналізу даних про життєвий шлях і діяльність значної кількості співвітчизників може бути досягнуто, зокрема, більш глибоке і реалістичне розуміння українсько-російських історичних і культурних зв'язків. Адже, крім площини політичної, міжкультурної, міжнародної, а нині – і міждержавної, українсько-російські взаємозв'язки і взаємодії мають чимало важливих «внутрішньо українських» аспектів. Вони пов'язані з багатовіковим поліетнічним і полікультурним характером українського соціуму, особливо у великих містах, на сході та півдні України, наявністю у ньому значного російського етнічного компоненту, традиційним поширенням міжетнічних шлюбів, нащадки яких об'єктивно є природними носіями споріднених мов і культур, міцними позиціями російської культури, співтворцями якої були численні представники українського народу і вихідці з України, існуванням в Україні багатьох російськомовних за характером своєї діяльності установ освіти, науки і культури, які мали загальноімперське, а згодом – загальносоюзне значення. В результаті цього досить поширеною у минулому і нині є не лише українсько-російська двомовність, а і фактично подвійна етнокультурна орієнтація і етнонаціональна самоідентифікація частини населення України, з чим не можна не рахуватися [968; 967; 979].

Настав час виходити з визнання того, що міжкультурні взаємодії реалізуються не лише і не стільки через творче спілкування окремих обраних осо-

бистостей, як це традиційно трактується, скільки через життєвий шлях, діяльність, культурні орієнтації, зміни у свідомості величезної маси людей різних станів і соціальних груп, через широкий простір різноманітних міжособистісних взаємодій. Лише на основі цього можна скласти уявлення про дійсний характер, масштаби, механізми, вияви, спрямованість, динаміку і реальні позитивні та негативні результати міжкультурних взаємодій, подолати старі і нові міфи навколо них. Окремими дослідницькими проблемами, розробку яких вже розгорнуто, є етнічна самоідентифікація особи [1044], явища дво- і полікультурності, як на етнічному порубіжжі, так і в міському соціумі, приналежності митця і його спадщини культурам різних народів [987; 1005]; осмислення ролі, значення і наслідків своєрідного «переносу» ментальних і культурних цінностей з однієї національно-культурної системи до іншої, що відбувається як у специфічних умовах поліетнічних регіонів і великих міст, так і через діяльність творчої особистості. У цьому плані проблемами, які заслуговують на спеціальну розробку на масовому біографічному матеріалі, є причетність російського населення, так само як і інших етнічних меншин, у різні історичні періоди до українського національного розвитку, рівень його обізнаності й участі в українських справах, внесок у творення модерної України, її економіки, науки, культури, освіти, державності.

З іншого боку, важливим для вітчизняної гуманітаристики полем досліджень на основі великих баз біографічних даних є доля українців і вихідців з України у Росії; історичний аналіз міжпоколінної динаміки їх етнічного самоусвідомлення, мовно-культурних орієнтацій; внесок українців у піднесення російської культури на нові рубежі (зокрема, того її вектору, який спрямований на засвоєння європейських цінностей, інтеграцію Росії в європейський світ), розвиток міжкультурного спілкування, ознайомлення російської громадськості з «українським питанням», пропаганду української культури, справу солідарності демократичних кіл України і Росії.

Аспектів, важливих для вивчення українсько-російських історичних зв'язків та міжкультурних взаємодій на великих статичних вибірках персональних біографічних матеріалів, є чимало. Йдеться, зокрема, про використання як формальних (анкетних) біографічних даних, так і численних характеристик певної особи або кола осіб, що містяться у формулярах, реєстрах, документах державних, у тому числі – каральних, органів, нарративних документах, які можуть включатися до створюваних нині баз даних.

Так, в розрізі досліджень міжетнічних зв'язків і міжкультурних взаємодій важливо не лише виявити етнічне походження, культурні, мовні та інші характеристики окремої особи певного суспільного стану, професійної групи тощо по різних родовідних лініях (українське, російське, польське, єврейське, німецьке тощо), а й проаналізувати відповідні дані по великих соціальних групах, регіонах, населенню великих, середніх і малих міст у міжпоколінній динаміці. Зокрема, для більш реалістичного розуміння етнокультурної ситуації в Україні, суміжних з нею регіонах Росії, Польщі, у російських столицях та провідних університетських центрах значний дослідницький інтерес становлять етнічний склад та мовно-культурні орієнтації за різних історичних епох і в різних поколіннях представників дворянства, купецтва, міщансько-ремісничого і робітничого середовища; урядовців вищої, середньої і нижчої ланки; священнослужителів, військових; освітян і науковців, студентства, осіб «вільних професій» – правників, журналістів, лікарів, інженерів; широких верств інтелігенції в цілому; за радянської доби – також партійної і господарської номенклатури. Важливі відомості може дати вивчення за різними матеріалами (щоденниками, спогадами, листуванням, складом приватних бібліотек, даними про інтерес особи до певних періодичних видань, музичних творів, народних звичаїв, фольклору тощо) традицій родинного виховання і спілкування, причому не лише стосовно родин відомих діячів, а й широкого освіченого загалу.

Цікавим і результативним може бути комплексний аналіз на значних вибірках типових проявів багатоманітності і мінливості, «плинності» у часі і просторі мовних і культурних орієнтацій українців і вихідців з України, поступової втрати або, навпаки, дбайливого збереження ними українського самоусвідомлення, традицій. Важливими характеристиками тут можуть виступати вживання мови, пошук оптимального товариства спілкування, відповідного культурного середовища, літературно-мистецькі уподобання; ознаки громадянсько-політичної самоідентифікації (наприклад, «козацького роду», «син українського народу», «громадянин України» або «слов'янин, православний», «підданий Російської імперії», «громадянин СРСР», «громадянин Росії» тощо), нарешті – безпосередньої етнічної самоідентифікації в минулому і в наш час як окремої особи, родини, так і цілих соціальних груп («козак», «руський», «українець», «православний», «малорос», «і українець і росіянин одночасно», «родом з України», «росіянин українського походження» і так далі, аж до відомого в історії карикатурного «истинно русского» українця – як синоніму

сповненого агресивності зречення людиною свого народу). Не менш результативним може бути вивчення на масивах біографічних матеріалів міжпоколінних етнокультурних зв'язків, а також специфічних культурних явищ, що мають місце на етнічному порубіжжі, у поліетнічному або інокультурному, стосовно особи або групи, середовищі.

Розробка названих проблем в процесі формування і використання масштабних національних ресурсів біографічної інформації є принципово необхідною для осмислення цілісності історії і культури України у її доволі розмаїтих поліетнічних і полікультурних проявах, для досягнення інтеграції в національну спадщину України духовних надбань всіх етнічних, конфесійних, регіональних складових українського суспільства. Вона є важливою також для осягнення місця і ролі наших співвітчизників у розбудові державності, культури, науки і освіти не лише України, а, зважаючи на історичні і культурні реалії минулого, і Росії, Радянського Союзу, далеких зарубіжних країн.

Біографічні дослідження, особливо у тому розрізі, де вони перетинаються з вивченням регіональної історії, краєзнавством, так званою «усною історією», є територіально і тематично розосередженими. Тому чи не найбільші потенційні можливості для вивчення ставлення нинішніх поколінь до історико-культурних проблем, зокрема історичних та культурних зв'язків слов'янських народів – українців, росіян, білорусів, поляків, відображення їх через родинну історію, може відкрити формування у всіх регіонах електронних інформаційних ресурсів, банків і баз меморіальної історико-біографічної і персонологічної інформації, побудованих на безпосередньому збиранні матеріалів від респондентів, анкетуванні, складанні родоводів, сімейних хронік, організації місцевих електронних «народних архівів» та приватних родинних архівів. Становлення таких ресурсів вже почалося непомітно й несподівано і не стало ще по-справжньому об'єктом наукового аналізу і дослідницького інтересу.

Історико-біографічні дослідження можуть бути помітним внеском у розв'язання проблем, від яких багато в чому залежать як успішне формування єдиного полікультурного гуманітарного простору України, консолідація її внутрішньо солідарного поліетнічного громадянського суспільства, гармонізація міжкультурних та міжконфесійних стосунків всередині нашої держави, так і загальна тональність у взаємовідносинах між Україною та її близькими і більш віддаленими сусідами – на всіх рівнях: особистісного спілкування людей, суспільному, міждержавному.

* * *

Сучасна доба з її швидко зростаючим інтересом до історико-біографічного знання вимагає від дослідників-біографістів значних зусиль для подальшого розвитку традицій вітчизняної довідкової біографічної справи. Йдеться не лише про збереження її гуманістичних, патріотичних і демократичних світоглядних засад, високої наукової культури, а й про необхідність інтегрувати процес нагромадження і поширення історико-біографічних матеріалів у принципово нову інформаційну парадигму комп'ютеризованого суспільства з її незанимає раніше вимогами до комплексності, «стереоскопічної» багатовимірності і багатоваріантності знання, яке перманентно формується і змінюється, у тому числі за участю читачів/користувачів електронних ресурсів.

Помітне місце у теоретичному, науково-методичному, практичному забезпеченні цього процесу належить Інституту біографічних досліджень НБУВ. У його діяльності знайшов відображення притаманний усій вітчизняній гуманітаристиці останніх десятиліть складний і суперечливий пошук шляхів переходу від традиційних форм і методів наукової і видавничої роботи доби друкарської культури до вироблення і впровадження новаторських підходів інноваційного характеру, спрямованих на утвердження культури електронної інформації. Результати досліджень досвіду попередніх поколінь вчених, а також запропоновані інститутом нові теоретичні і методичні рішення стали нині надбанням всієї вітчизняної біографіки, широко використовуються у підготовці біографічних словників і довідників, біобібліографічних посібників.

Особливим здобутком Інституту біографічних досліджень НБУВ стало розгортання машинних баз біографічної інформації, яке дозволило перейти в наш час до формування постійно поповнюваних електронних ресурсів і відкрило шлях створенню масштабного електронного біографічного зводу – «Українського національного біографічного архіву». Інститутом напрацьовано концептуальні засади УНБА, а також інших регіональних, галузевих, тематичних ресурсів історико-біографічної інформації, спрямовані на розгортання їх як новаторських, конкурентоспроможних у сучасному світі інформаційних продуктів, покликаних задовольнити зростаючі потреби української науки і культури, сфер патріотичного виховання і державного управління, репрезентації України у світі.

Нагороджений Інститутом біографічних досліджень НБУВ теоретичний та науково-методичний досвід свідчить на користь необхідності переходу від створення в Україні дрібних, розрізнених, суттєво відмінних між собою за методичними засадами, внутрішньою «архітектурою», принципами подання матеріалів інформаційних ресурсів установ, організацій і дослідницьких осередків (які самі по собі є дуже важливими і потрібними) до формування цілісної системи взаємопов'язаних розподілених ресурсів – віртуального біографічного інформаційного й дослідницького простору, що слугує одночасно і засобом репрезентації результатів біографічних та суміжних з ними досліджень, і знаряддям налагодження «вертикального» та «горизонтального» ділового й творчого спілкування фахівців і аматорів біографічних студій. В сучасних умовах цей рух не може бути жорстко централізованим завдяки наявності єдиного інтегруючого центру – їх час теж минув. Він має розвиватися у напрямі формування багатоманітних, різних за цільовим призначенням, принципами подання матеріалів, користувацькою аудиторією конкуруючих між собою інформаційних ресурсів. Однак для фахівців є цілком зрозумілим, що зазначений процес зможе позбутися рис хаотичності і кустарництва лише за умови вироблення спільними зусиллями загальноприйнятних вимог і методичних стандартів, які б давали можливість створювати нові, об'єктивні і політично не упереджені знання високого академічного рівня і впевнено оперувати ними. Йдеться про необхідність досягнення науково-методичного консенсусу між спеціалістами, запровадження правил і принципів, схожих на вироблені у багатьох країнах конвенційні засади формування відкритих електронних бібліотек. Саме у цій справі Інститут біографічних досліджень НБУВ і створюваний ним веб-портал «Українського національного біографічного архіву» можуть відігравати роль інтегруючого центру, жодним чином не обмежуючи при цьому творчих планів і ініціатив численних дослідницьких колективів. Важливим практичним, науково-методичним і координаційним інструментом формування ресурсів біографічної інформації і, одночасно, інтеграції наукового співтовариства дослідників-біографістів повинна слугувати, на нашу думку, «Віртуальна біографічна лабораторія», розгортання якої є стратегічною лінією діяльності Інституту біографічних досліджень НБУВ на подальшу перспективу.

ПІСЛЯМОВА

Здійснений нами аналіз основних етапів багатовікового розвитку ресурсів біографічної інформації свідчить, що від самого свого становлення у далекій давнині вони посідали помітне місце в системі соціальних комунікацій. Їх формування й поширення, у яких би історично обумовлених формах воно не здійснювалося, відіграло важливу роль у забезпеченні державно-політичних, військових, соціально-станових, ідеологічних, релігійних інтересів, спадковості й послідовності суспільного розвитку, слугувало завданням передачі засадничих цінностей, традицій і досвіду минулих поколінь, справі морального і патріотичного виховання. При цьому провідною тенденцією розвитку біографічних ресурсів крізь віки було невпинне розширення їх соціально-комунікативних функцій – самого кола користувачів, сфер і способів використання, зокрема поступове перетворення з ресурсів для вузького кола еліти на ресурс для усіх – дієвий чинник розвитку освіти, науки і культури, формування відкритого демократичного суспільства. Цей процес супроводжувався збагаченням і демократизацією змістового наповнення ресурсів, швидким зростанням обсягів нагромадженої і поширюваної інформації, інтенсивності їх використання, а отже, стимулював поступальний якісний розвиток форм і методів інформаційно-біографічної роботи.

Визначальна роль у багатовіковій історії формування ресурсів біографічної інформації належить нагромадженню досвіду та розвиткові традицій. Результати здійсненого дослідження підтверджують, що весь історичний шлях збирання, систематизації, опрацювання, збереження, поширення і практичного використання біографічної інформації – рукописної, друкованої й електронної – є цілісним, безперервним поступальним процесом, на кожному наступному етапі якого творчо використовувався теоретичний, методичний і практич-

ний досвід, застосовувалися інформаційні напрацювання попередніх часів як у безпосередньому, так і, здебільшого, в якісно перетвореному вигляді.

Осмилення здобутого попередниками досвіду, виокремлення з нього тих теоретичних, методичних і практичних здобутків, що вповні зберігають свою актуальність для сьогодення і майбутнього, виступає ключем до розуміння принципово нових проблем і завдань, висунутих на порядок денний інформаційною революцією, і їх реалізації. Його врахування і в минулому відіграло велику роль у народженні всіх новацій, оскільки формування ресурсів біографічної інформації завжди було і залишається певною мірою обумовленим невинним розвитком і зміною уявлень про саму суть та завдання цієї роботи, призначення й способи використання зібраних матеріалів. Характерною його рисою є постійне виникнення принципово нових, поряд з усталеними, традиційними, які продовжують тривалий час використовуватися й надалі, видових форм і відповідних їм методів збирання, систематизації й оприлюднення нагромаджених даних, їх невинне методичне вдосконалення і трансформація. З цього погляду, на нашу думку, немає підстав для абсолютизації періоду розвитку довідкової біографічної справи, пов'язаного з підготовкою біографічних словників і довідників, біобібліографій, біографічних сегментів енциклопедій у їх «класичній» формі (XVIII–XX ст.), штучного протиставлення його як попереднім, так і сучасному етапові розвитку ресурсів біографічної інформації. Всі ці різні періоди, несхожі між собою за багатьма сутнісними, якісними і зовнішніми, пов'язаними з пріоритетним застосуванням певних історично обумовлених форм, характеристиками, є взаємопов'язаними і взаємообумовленими ланками одного ланцюга. Золотий вік друкованих фундаментальних біографічних словників не постав сам собою з «чистого аркуша», він мав міцне підґрунтя у здобутках попередніх століть, нагромадженому методичному й організаційному досвіді та масштабних джерельних напрацюваннях. У свою чергу, він сам став підґрунтям доби електронних біографічних ресурсів, які виявили здатність інтегрувати у свій склад і «класичні» словники, і всі ті різноманітні форми, які їм передували, включаючи навіть найбільш давні, архаїчні.

Процес формування ресурсів біографічної інформації є багатоаспектним, суперечливим, відчутно несинхронним як із загальним суспільним поступом, так і в межах окремих регіонів Старого і Нового Світу. Дослідження виявило, що він скерований одночасно як засадничими світоглядними, державно-політичними, соціальними, ідеологічними, національно-культурними чинниками, так і вну-

трішніми специфічними закономірностями інтелектуального зростання окремих національних суспільств, розвитку науки, видавничої справи, її технічних засобів і можливостей, а впродовж останніх десятиліть, і чимдалі – більше, хвилями становлення новітніх інформаційних технологій і поступового поширення ареалу їх використання на сферу гуманітарної науки і культури.

Визначальною мірою розвиток ресурсів біографічної інформації, їх місце в системі наукових і практичних знань завжди були окреслені у своїх найсуттєвіших рисах також пануючими на тих чи інших етапах історичного розвитку ціннісно-культурними й інформаційними парадигмами суспільства. Кожна епоха, по-своєму розуміючи біографічне знання: як сакральне й утаємничене; як суто елітарне, засіб забезпечення та захисту соціально-станових або династичних інтересів, утвердження авторитетів і традиційних цінностей; як інструмент реалізації національних і політичних завдань, ідеологічних конструкцій; а також (нинішня епоха) як важливу й дієву складову формування відкритого громадянського суспільства, один з рушіїв утвердження всебічно розвинутої, самостійної особистості, що є основою розбудови суспільства знань, – завжди демонструвала і принципово відмінні типи ставлення до історико-біографічної та сучасної персональної інформації.

Нарешті, на цю картину накладається також загальна тенденція еволюції усвідомлення суспільством змістової сутності, місця, характеру й призначення біографічної інформації у задоволенні освітніх, інтелектуальних і культурних потреб окремої особи. Спершу, ще за античності, вона розумілася як дидактичний засіб морального виховання та всебічного вдосконалення людини, потім, від доби становлення новочасної позитивістської науки – переважно як джерело точних, вивіrenих, докладних і авторитетних наукових знань, таких, що мають повністю й одноваріантно сприйматися читачами, й одночасно як потужний інструмент національно-патріотичного виховання і згуртування, а від початку ХХ ст., значною мірою на противагу сухій науковості, і як основа людського самопізнання (літературна біографіка і філософська есеїстика).

В комплексі всі ці чинники визначають змістову і ціннісну сутність ресурсів біографічної інформації як важливої складової гуманітарного інформаційного простору суспільства, окреслюють їх місце у суспільно-політичному, науковому, культурному житті. Здійснений у цьому ключі аналіз характерних особливостей формування ресурсів біографічної інформації у специфічних умовах різних цивілізацій та національних культур, суттєво відмінних за сис-

темами своїх засадничих цінностей, дав можливість на загальносвітовому тлі визначити типологічно подібні, а також відмінні явища і процеси, виявити закономірності передачі й трансформації традицій, специфіку сприйняття іноземних впливів, а також особливості завдань, які стоять нині перед різними національними біографічними школами.

Вивчення витоків та ранніх етапів формування ресурсів біографічної інформації за давнини й середньовіччя (на матеріалах Давнього Єгипту, країн Передньої Азії та Далекого Сходу, античної цивілізації, Арабського Сходу, Візантії та Західної Європи) виявило їх генетичний зв'язок з віхами становлення й розвитку державності, необхідністю забезпечення владних, ідеологічних і соціально-станових інтересів, а разом з тим – відносно швидку еволюцію у напрямі задоволення культурних і пізнавальних запитів освічених верств населення. Аналіз давніх грецьких, римських, арабських, китайських, візантійських, ранніх європейських біографічних текстів дозволяє говорити про псування на певних етапах синкретичної єдності форм довідкової й історико-літературної біографіки, а водночас про розвиток тенденцій до їх диференціації. Крім того, збережені історичні документи засвідчують існування з давніх часів «усної» народної біографічної традиції, що дозволяла впродовж життя кількох поколінь у стислій формі зберігати пам'ять про славних предків, родоводи. Відгомін цієї традиції зберігся, зокрема, у поемах Гомера, біблійних текстах, північних сагах. Вона справляє свій вплив і у сучасному суспільстві, втілюючись у створення мартирологів, «книг пам'яті».

Значний інтерес для осмислення спадковості між різними періодами формування ресурсів біографічної інформації становить здійснений нами аналіз історичного досвіду творення за Середніх віків та Ранньомодерної доби у різних країнах численних перехідних форм від описового до довідкового біографічного письма (західноєвропейські хроніки; ранні арабські біографічні словники; слов'янські літописи й літописці; християнські житія, патерики, мінеї; провансальські «разо» та «віди»; ісландські «книги поселенців»; церковні поминальні й світські панегірики; синопсиси; військові реєстри; феодално-станові родоводи й гербовники; московські «розряди» та боярські книги).

Загальноновизнаним є те, що Відродження й Нова доба європейської історії стали часом вироблення тих особливих видових форм довідкової – енциклопедичної та словникової – біографічної літератури, які нині усвідомлюються як класичні. Посівши місце серцевини активно використовуваного широким за-

галом освічених людей довідково-біографічного ресурсу, вони, значною мірою, відсунули на його узбіччя попервах не дуже численні твори літературної й історичної біографіки, позбавили їх безпосередніх довідкових функцій. На нашу думку, якщо облишити уявлення про другорядність «словникової біографіки», саме у цій закономірній видовій диференціації слід шукати один з недостатньо поцінованих дослідниками чинників розвитку європейської літературної і наукової історико-біографічної творчості, розквіту її різноманітних жанрів, які не були відтоді обтяжені суто довідковими завданнями.

З іншого боку, здійснений нами аналіз змістової, проблемно-тематичної, жанрової та стилістичної еволюції довідкового біографічного письма, його науково-методичних засад впродовж більш ніж чотирьох століть засвідчує складність і суперечливість становлення й розвитку словникової та енциклопедичної біографічної справи. Характерною ознакою цього досить тривалого, поступового процесу стала загальна стильова еволюція змісту біографічних словників і довідників від розлогого, багатого на просопографічні подробиці й історичні анекдоти письма, яке намагається розкрити живі риси особи у яскравих образах, сполучених з детальним лінійним відтворенням життєпису героя, його державницьких, наукових, мистецьких здобутків, до стислого «телеграфного» викладу в дуже формалізованому вигляді основних біографічних даних, відомостей про основні результати діяльності, бібліографії. З предмета постійного і неквапливого читання, за умов, коли біографічні видання історико-літературних жанрів були ще рідкісними і майже не доступними, біографічні словники поступово перетворилися на суто довідкові видання, що слугують інформаційним ключем до пошуку більш докладних матеріалів про певну особу в сучасному достатньо насиченому інформаційному просторі.

На матеріалах довідкових біографічних видань різних країн – Франції, Італії, Німеччини, Великої Британії, США, Росії – в розрізі окремих історичних періодів добре простежується плинність підходів до вибору провідних (найбільш важливих порівняно з іншими) видових форм підготовки словникових видань, відбору персоналій, засобів їх розкриття, форм і методів, стилістики викладу матеріалів, самої побудови біографічних статей. Загальною тенденцією був перехід від домінування за доби Просвітництва словників діячів науки і культури, письменників, аристократів до видання з кінця XVIII до середини XIX ст. фундаментальних універсальних біографічних словників, розгортання з другої половини XIX ст. роботи над регіональними та національними біогра-

фічними словниками, з кінця XIX ст. – до систематичного випуску словників-довідників відомих сучасників типу «Who's Who», – природно, за умов збереження всього напрацьованого раніше видового різноманіття словників, хіба що за винятком майже повного припинення у XX ст. підготовки нових багатотомних універсальних біографічних зводів.

Зрозуміло, окреслені нами тенденції є досить узагальненими. Хронологічні рамки цих процесів в межах певних національно-культурних систем постають як відчутно несинхронні. У цьому плані нами звернуто увагу на явища відомі, але недостатньо осмислені дослідниками щодо їх значення в історії довідкової біографічної справи. Йдеться насамперед про можливість одночасного існування кількох видових домінант у справі підготовки біографічних словників. Одні з них, як, наприклад, багатотомні французькі універсальні біографічні словники, у середині XIX ст. і навіть пізніше все ще продовжували «за інерцією» видаватися, тоді як на зміну їм активно розгорталася підготовка національних біографічних словників у країнах Північної Європи, у Німеччині, Австрії, Великій Британії, США, трохи пізніше – у Росії. З іншого боку, відвертим анахронізмом стало в умовах сучасної інформаційної революції продовження випуску деяких дуже давно започаткованих багатотомних фундаментальних біографічних словників, наприклад французького (виходить друком з 1932/33 р.), польського (з 1934 р.), італійського (роботу започатковано у 1925 р., перший том вийшов у 1960 р.). Нами показано, що справа полягає не стільки у перетворенні їх на «довгобуди», скільки у разючій невідповідності закладених у минулому у згадані й інші багатотомники концептуальних і методичних рішень засадам сучасної інформаційної парадигми з її гострими вимогами новизни, оперативності подання інформації, її багатоваріантності, забезпечення участі читача у співтворенні знань.

Напрацьовані узагальнення є важливими для досягнення багатоманітного й різновекторного світового досвіду, мають принципове значення і для осмислення характерних рис української національної біографічної традиції, її оригінальності, несхожості з традиціями зарубіжних країн. За нашими висновками, вони полягають насамперед у досить рано (ще за Козацької доби) утвердженій всестановості біографічних ресурсів, народознавчому, демократичному характері вітчизняної біографічної справи (на противагу аристократичним тенденціям європейської та російської біографіки), її близькості до самої серцевини національного руху, відчутній підпорядкованості завданням національного визволення і патріотичного виховання, що зробило центральними героями укра-

їнської біографіки борців за українську державність і діячів національної культури. За таких умов зовнішні впливи та запозичення, сприйняті українською біографічною справою впродовж минулих століть, стосувалися не її ідейних засад та принципів охоплення персоналій (стосовно чого вона виступала цілком самодостатньою), а переважно конкретних методичних питань підготовки біографічних видань: словників, довідників, енциклопедій, біобібліографій.

У той самий час тривале бездержавне існування України, яке стримувало розвиток національної довідкової біографічної справи, визначило якісну відмінність завдань, що стоять нині перед упорядниками ресурсів біографічної інформації, від тих, що є типовими для більшості держав Європи й Америки. Якщо там сучасні ресурси формуються значною мірою на основі широкого використання класичних надбань словникової спадщини минулого, то Україна мусить розбудовувати їх насамперед на базі новітніх напрацювань, що обумовлює застосування принципово відмінних дослідницьких, організаційних та інформаційно-технологічних підходів. При цьому особливості «української ситуації» є такими, що об'єктивно вимагають застосування найбільш прогресивних засобів формування динамічних баз біографічної інформації, придатних до постійного розширення, доповнення й уточнення даних. Специфіка сучасних завдань формування національних ресурсів біографічної інформації – у друкованій, а нині і в електронній формі – обумовлена також особливостями політичного та етнокультурного розвитку України в минулому й на сучасному етапі становлення демократичного, відкритого, громадянського суспільства. Вона пов'язана з необхідністю відображення в них драматичних реалій політичного розвитку країни через імена представників протилежних суспільно-політичних напрямів, непростих явищ поліетнічності, полікультурності і багатоконфесійності українського суспільства, окреслення через персоналії співвітчизників та іноземців багатобікових міжкультурних взаємодій з іншими народами, явищ мультикультуралізму, спільного культурного надбання без усього цього історія і культура України, її сьогодення будуть неповними. Не менш важливим завданням сучасної вітчизняної біографічної справи, й досі зосередженої переважно на проблемах національного самоствердження України, є повномасштабне освоєння європейських і загальнолюдських цінностей, пов'язаних з розумінням людської індивідуальності. Зазначене є особливо актуальним у зв'язку з окресленими раніше тенденціями до індивідуалізації сприйняття біографічного знання, загальною зміною інформаційної парадигми.

Нині ресурси біографічної інформації все більше осмислюються їх упорядниками і користувачами як комплекс легко доступних для використання, а водночас всебічних і багатоваріантних даних про окрему особу або групу осіб, що в сукупності дають читачеві, відповідно до його власних предметних зацікавлень, можливість самому вести вибірковий тематичний пошук, здобувати необхідне йому нове знання, самостійно порівнюючи думки дослідників, факти і документи з різних джерел. Отже, на передній план виходить відкритість, оперативна доступність та множинність, багатоваріантність і креативний потенціал знання як найсуттєвіші риси, затребувані новітньою інформаційною парадигмою.

Не менш важливими, характеристичними явищами нашої доби, зумовленими процесами демократизації і гуманізації суспільства у поєднанні з формуванням відкритого комунікаційного середовища, стало не лише утвердження уявлень про цінність життєвого досвіду звичайної людини, яка тим самим здобула «право на біографію», збирання масивів історико-біографічної інформації, що охоплюють імена десятків і сотень тисяч рядових учасників і свідків історичних подій, зростання у біографічному знанні спрямування, пов'язаного з індивідуальними, приватними зацікавленнями (родинна історія та генеалогія), а й створення можливостей для кожного бути не тільки споживачем, а також активним співтворцем історико-біографічної інформації у «відкритих архівах», базах даних та сегментах соціальних мереж. Специфіка безперервного поступу ресурсів біографічної інформації полягає у тому, що на кожному новому історичному етапі вони більшою або меншою мірою інтегрували в себе напрацювання попередніх періодів, а водночас відсували на другий план значну частину раніше створених інформаційних ресурсів як застарілих за своїми ідейними засадами, науковим і методичним рівнем, формою і змістом, практичним значенням тощо. Переміщуючись зі сфери широкого інформаційного вжитку на «периферію», набутки старої біографіки продовжували своє життя як документальні джерела, історіографічні пам'ятки, набуваючи при цьому особливого значення для фахівців і освічених шанувальників старовини. Не випадковим у докомп'ютерну добу був, та й нині залишається значним, інтерес до перевидання (у друкованому чи в електронному вигляді) класики довідкової біографічної літератури – багатотомних біографічних словників, довідників, а також збірників, альманахів, вибірок біографічних статей з універсальних та галузевих енциклопедій. Про визначні історико-біографічні твори та літературну біографіку, мемуари та спогади, епістолярій, збірники документів годі й говорити.

Детальний аналіз основних спрямувань розвитку друкованої довідкової біографіки впродовж ХХ ст. дозволив виявити нагромадження у ній, особливо в останній третині століття, серйозних кризових явищ, пов'язаних з неможливістю забезпечення засобами друкованої комунікації зростаючих інформаційних потреб суспільства. Напрацьовані провідними дослідницькими і видавничими центрами, бібліотечними установами різноманітні шляхи їх подолання: перевидання оновлених словників і енциклопедій, їх скорочених варіантів, додатків, покажчиків і щорічників до них, систематичний продовжуваний випуск різного роду біографічних довідників (державних органів, ділових структур, установ і організацій, наукових центрів, навчальних закладів, меморіальних альманахів, збірників некрологів, видань типу «Who's Who» та «Who Was Who»), інтенсивна підготовка біобібліографічних покажчиків різних видів та створення каталогів і картотек, зібрань мікрофільмованих матеріалів (мікрофішів) – не змогли до кінця розв'язати нові інформаційні проблеми.

У той самий час здобутий в процесі цієї роботи методичний і організаційний досвід виступив важливим чинником освоєння дослідницькою та інформаційно-видавничою і бібліотечною сферами з останнього десятиліття ХХ ст., а надто – з перших років ХХІ ст., принципово нових можливостей, пов'язаних зі становленням електронних інформаційних технологій. Однак значною мірою він же й визначив особливості вибіркового, досить обмеженого використання дослідниками-біографістами й упорядниками інформаційних ресурсів новітніх технічних можливостей, обумовив широке застосування ними у новій справі деяких старих штампів і стереотипів, а отже, певне відставання сфери електронної історико-біографічної інформації від інших напрямів розвитку електронного інформаційного середовища.

Поява нових інформаційних технологій, їх адаптація і використання для нагромадження й поширення ресурсів історико-біографічної та суспільно актуальної сучасної біографічної інформації, безумовно, є епохальним зрушенням, яке докорінно змінює всю біографічну інформаційну справу, тенденції і завдання її розвитку. Чи не найважливішою рисою електронних ресурсів виступає їх потенційна можливість інтегрувати всю напрацьовану суспільством історико-біографічну інформацію у найрізноманітніших її видових іпостасях, органічно увібрати в себе надбання рукописної та друкарської культури та вийти далеко за окреслені ними рубежі. Завдячуючи цьому, новітня електронна біографіка розвивається у нерозривному зв'язку зі старою спадщиною, становить з нею

єдиний інформаційний комплекс. Принципово важливим є те, що можливості сучасних технологій дають змогу на принципово більш високому рівні подолати штучний розрив між сучасними напрацюваннями і старими, призабутими науковими й видавничими надбаннями, інформаційним ресурсом довідкового характеру, як він розумівся у ХХ ст., і джерельною та історіографічною спадщиною біографіки, знову актуалізувати її, забезпечити можливість швидкого і зручного використання, тобто зробити невід'ємною частиною створюваних нині інформаційних ресурсів.

Зазначене обумовлює важливість не лише «повернення обличчям» до набутку попередніх століть, а й необхідність докладання фахівцями серйозних зусиль до дослідження взаємодій та співвідношень між традиціями і новаціями у біографічній справі, вивчення закономірностей, алгоритмів, методичних та технічних засобів інтеграції набутоків минулого в сучасний інформаційний обіг.

Водночас слід усвідомлювати, що формування електронних ресурсів біографічної інформації у світі, а в Україні – особливою мірою, є процесом новим, а тому складним і доволі суперечливим.

Здійснені нами впродовж майже десятиліття систематичні обстеження електронних ресурсів біографічної інформації, аналіз їх структурної і системотехнічної побудови, змістового наповнення дозволили окреслити різні етапи їх формування, загальний напрям еволюції, виявити як серйозні не вирішені проблеми, так і деякі принципово нові тенденції, що означилися останнім часом і почасти ще не розвинулися повною мірою, а тому вимагають особливої уваги до себе.

Усім добре відомо, що ресурси першого покоління почали формуватися ще наприкінці ХХ – на самому початку ХХІ ст. переважно на основі механічного повнотекстового відтворення в електронній формі певних завершених друкованих довідкових біографічних видань – біографічних словників, енциклопедій, довідників або низок окремих біографічних статей. Такий спосіб їх розгортання був як для великих інформаційних корпорацій, так і дрібних осередків найбільш простим та зручним і дозволяв легко зробити надбанням широкого загалу порівняно мало доступні книжкові видання, тим самим задовольнивши першочерговий суспільний попит. Проте оприлюднені у такий спосіб матеріали не мають можливостей для якісного розвитку, недостатньо забезпечені навігаційними засобами. До того ж вони не обов'язково є частиною спеціально сформованих ресурсів біографічної інформації, а здебільшого залишаються складовою великих різнопрофільних освітніх, наукових, культурологічних,

суспільно-політичних ресурсів (порталів, електронних бібліотек, великих електронних енциклопедій), «губляться» у них, що ускладнює пошук і використання інформації. В цілому можливості цього початкового етапу формування ресурсів біографічної інформації нині вичерпані і не дозволяють вирішувати завдань забезпечення сучасних зростаючих інформаційних запитів.

На зміну ресурсам статичного характеру йдуть ті, що засновані на динамічно побудованих базах даних, цифрових колекціях і архівах наукової інформації, придатні до внесення будь-яких змін, доповнень і уточнень, інтеграції додаткових матеріалів, включаючи цілі електронні бібліотеки. Водночас, на основі здійсненого аналізу, нами висловлено переконання, що значною мірою процес цей у більшості країн світу ще не вийшов у широкий простір, залишаючись на початковій стадії. Сказане повною мірою стосується й України. При цьому ми звертаємо увагу на те, що найновіші динамічні, швидко змінювані і доповнювані інформаційні продукти до цього часу становлять меншість, продовжують співіснувати в інформаційному просторі із застарілими статичними ресурсами.

Крім того, користувачі не зрідка мають справу не з побудованими на ґрунтовних наукових засадах ресурсами, а із суто комерційними або недостатньо професійними, напівааматорськими інформаційними продуктами. В цілому, за своїми системотехнічними параметрами вони все ще відчутно відстають від тих багатоманітних можливостей, які пропонуються інформаційними технологіями початку другого десятиліття XXI ст., що вже успішно освоюються в інших галузях наукової, суспільної і культурної інформації. Такі ресурси не відповідають вимогам сучасної інформаційної парадигми, являючи собою відвертий анахронізм.

Отже, на нашу думку, нині йдеться про недовершений, перехідний характер біжучого етапу розвитку біографічних ресурсів з численними притаманними йому атавізмами і невизначеністю, «розмитістю» нових явищ.

За таких умов у всьому світі, і в Україні зокрема, дуже гостро постає проблема не лише виходу на нові якісні рубежі, а й збереження та творчого розвитку напрацьованих впродовж століть високих науково-методичних традицій, культури біографічної науки і видавничо-інформаційної практики. На жаль, сучасні електронні ресурси здебільшого відчутно поступаються за науково-інформаційною якістю друкованим виданням, у значній своїй частині є компілятивними і різностильовими, не визначеними чітко за своєю видовою, жанровою приналежністю, спрямованістю на певні категорії користувачів і, зрештою, не можуть вважатися авторитетними за точністю й достовірністю даних. Не-

відпрацьованість теорії і практики нормативного регулювання функціонування ресурсів історико-біографічної та сучасної біографічної інформації призводить до численних зловживань з авторськими матеріалами і персональними даними, які безконтрольно і в багатьох випадках протизаконно використовуються, зазнаючи при цьому перекручень, змістової та ідейної редукції. Все більш відчутною стає також тенденція до політизації поширюваної біографічної інформації, використання її в інформаційних операціях. Мало охопленими дослідницькою увагою залишаються принципово нові проблеми циркулювання біографічної інформації у блогосфері та соціальних мережах, де має місце обмін невивіреними даними, чутками й домислами.

У кінцевому підсумку, перелічені негативні явища та нерозв'язані проблеми визначають необхідність серйозних теоретичних, методичних і практичних зусиль для піднесення ресурсів біографічної інформації до рівня вимог сучасної інформаційної парадигми, освоєння новітніх технологічних можливостей, форм і методів роботи, прогнозування та врахування появи принципово нових інформаційних запитів. Вирішення цих завдань вимагає як зусиль провідних наукових центрів, так і консолідації широкого науково-інформаційного співтовариства – на національному, а можливо, й міждержавному рівнях, формування системи ефективної вертикальної та горизонтальної координації розрізаних дій зацікавлених наукових установ, бібліотек, архівів і музеїв, освітніх закладів, інформаційних та видавничих структур. Результатом їх спільних зусиль може й повинно стати напрацювання й узгодження прийнятних для широкого загалу дослідників-біографістів, інформатиків та споживачів інформації загальних принципів і правил, свого роду конвенційних угод, стосовно розбудови розгалуженої системи ресурсів біографічної інформації.

Окремим завданням є активізація і консолідація зусиль бібліотечних установ, які в сучасному світі, на рівні з інформаційними корпораціями (і у жорсткій конкуренції з ними), виступають головними інтеграторами і поширювачами біографічної інформації. Це принципове твердження обґрунтовано нами на основі детального аналізу здобутків, завдань і перспектив діяльності провідних зарубіжних та вітчизняних бібліотек. Установи національного рівня, що входять до двадцятки найбільших бібліотек світу, насамперед Бібліотека Конгресу США, Нью-Йоркська публічна, Британська, Національна бібліотека Франції, Російська державна та Російська національна бібліотека, Національна бібліотека Білорусі, провідні українські установи – Національна бібліотека України іме-

ні В. І. Вернадського, Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника, Національна парламентська бібліотека України, Державна історична бібліотека, центральні галузеві бібліотеки, публічні бібліотеки Харкова, Одеси, інших великих міст України, наукові бібліотеки провідних університетів мають значний досвід і напрацювання в галузі формування та поширення ресурсів біографічного знання, біобібліографічної інформації.

Беззаперечні переваги бібліотечних установ, порівняно із суто електронними інформаційними центрами, полягають у наявності величезного високопрофесійного досвіду, традицій збирання універсальних і тематичних колекцій біографічних видань, їх бібліографічної систематизації, методичної і рекомендаційної підготовки ресурсів для використання різними категоріями читачів і віддалених користувачів електронних мереж, створення власних інтелектуальних інформаційних продуктів – каталогів і путівників по книжкових та рукописних фондах і колекціях, тематичних картотек, біобібліографій, баз біографічних даних та архівів біографічних матеріалів, науково-методичних та рекомендаційних публікацій, що нині успішно входять у власний, створюваний бібліотеками електронний інформаційний простір, а також організації тематичних виставок, зокрема віртуальних, презентацій новинок історико-біографічної літератури, наукових семінарів, читань, конференцій, використання інших форм живого спілкування з читачами.

Важливим напрямом практичного впровадження здійснених нами напрацювань є формування на базі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського інтегрованого інформаційного ресурсу – «Українського національного біографічного архіву» (УНБА). На основі запропонованих нами засадничих ідей, методичних та організаційних принципів побудови Інститутом біографічних досліджень НБУВ за участю Українського мовно-інформаційного фонду НАН України розроблено його модель, структурні рішення, системотехнічне забезпечення. Сформовано бази даних персоналій та джерел, які нараховують понад 55 тис. імен, відпрацьовано питання побудови сторінок-персоналій осіб, чий набуток належить до різних сфер людської діяльності, розгорнуто змістове наповнення УНБА.

Практичним результатом нашого дослідження стало також обґрунтування необхідності започаткування навколо створюваного електронного науково-інформаційного проекту УНБА «Віртуальної біографічної лабораторії» (ВБЛ) як знаряддя науково-методичного забезпечення, координації та кооперації зу-

силь спеціалістів різних установ і дослідницьких центрів, що працюють у всіх регіонах України та на зарубіжжі. Потреба в ній виникла не лише через важливість об'єднання фахівців для спільного змістового наповнення УНБА. Результати здійснених нами досліджень засвідчили, що нині головним дослідницьким і науково-організаційним завданням у сфері історичної біографіки в Україні є не створення окремих інтегративних ресурсів у мережі Інтернет самих по собі або досягнення їх надмірної централізації і уніфікації, що завдало би біографічним студіям і справі поширення біографічної інформації прямої шкоди, а насамперед формування єдиного всеукраїнського дослідницького й інформаційного простору, об'єданого системою високих науково-методичних вимог і передових організаційних підходів.

З метою конкретизації напрацьованих в межах нашого дослідження методичних підходів і рішень, їх подальшого розвитку і практичного впровадження Інститут біографічних досліджень НБУВ з 2013 р. розпочав розробку спеціальної теми НДР «Бібліотеки як центри формування ресурсів біографічної інформації». Її виконання покликане започаткувати дієву співпрацю вчених і спеціалістів наукових установ, закладів освіти, бібліотек, архівів та музеїв, дослідників з громадських осередків на основі тісної кооперації їхніх зусиль. Широке фахове обговорення проблем розбудови вітчизняних ресурсів біографічної інформації дасть українським бібліотекам (великим, середнім і малим, універсальним публічним і спеціалізованим) можливість більш успішно освоювати в сучасних умовах важливий сегмент інформаційного простору – систематизацію і поширення біографічної інформації, що сприятиме більш повній реалізації суспільної ролі бібліотек як важливих осередків національної культури.

Вченим-біографістам і інформатикам, працівникам бібліотечно-інформаційної сфери України необхідно докласти ще чимало цілеспрямованих і скоординованих зусиль, щоб, уміло поєднуючи традиції високопрофесійної дослідницької праці з досвідом інформаційної та просвітницької роботи й можливостями новітніх технологій, піднести біографічні вітчизняні інформаційні ресурси на рівень вимог сучасної науки, освіти і культури. Це завдання загальне і на тривалу перспективу. Всі повинні зрозуміти, що сучасні ресурси біографічної інформації – друковані й електронні, будучи новаторськими за формою, організацією, мусять за своїм змістом, гуманістичним ідейним наповненням і патріотичним спрямуванням залишатися в річищі багатовікової української гуманітарної традиції, примножувати здобутки вітчизняної науки і культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Документи міжнародних організацій

1. Всесвітній саміт з питань інформаційного суспільства [Текст] : підсумкові док. (Женева 2003 – Туніс 2005). – К. : Міжнар. союз електрозв'язку ; М-во транспорту та зв'язку України, 2006. – 86 с.
2. Програма ЮНЕСКО «Інформація для всіх»: розроблена в 2000 г., представлена на 67-й Генеральній Конференції ИФЛА (17–24 авг. 2001, Бостон, США) [Електронний ресурс] // Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/law/00_uiv.html, свободний. – Заглавие с экрана.

Законодавчі та нормативні акти

3. Про затвердження Концепції формування системи національних електронних інформаційних ресурсів : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 05.05.03 № 259 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: офіційний веб-портал. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/259-2003-%D1%80>, вільний. – Назва з екрана.
4. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI [Електронний ресурс] // Там само. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>, вільний. – Назва з екрана.
5. Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні : Указ Президента України від 31.07.2000 № 928. [Електронний ресурс] // Там само. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/928/2000>, вільний. – Назва з екрана.
6. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII, із змінами [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1992. –

- № 48. – С. 650. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2657-12>, вільний. – Назва з екрана.
7. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 04.02.1998 № 74/98-ВР (Редакція від 02.12.2012) [Електронний ресурс] // Там само. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80>, вільний. – Назва з екрана.
8. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 09.01.2007 № 537–V [Електронний ресурс] // Там само. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/537-16>, вільний. – Назва з екрана.
9. Про першочергові завдання щодо впровадження новітніх інформаційних технологій : Указ Президента України від 20.10.05 № 1497 [Електронний ресурс] // Президент України Віктор Янукович : офіційне Інтернет-представництво. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/3398.html>, вільний. – Назва з екрана.

Стандарти та методичні документи

10. ДСТУ 5034:2008. Інформація і документація. Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять [Текст]. – Чинний з 01.01.2009. – К. : Держспоживстандарт України, 2009. – III, 38 с. – (Нац. стандарт України).
11. Информационные ресурсы [Електронний ресурс] // Глоссарий.Ру. – Режим доступа : [http://www.glossary.ru/cgi-bin/gl_sch2.cgi?RIIt\(uwsg.outt:!!wlxzxw,](http://www.glossary.ru/cgi-bin/gl_sch2.cgi?RIIt(uwsg.outt:!!wlxzxw,) свободный. – Название с экрана.
12. Передмова [до «Польського біографічного словника»] [Текст] / пер. з польс. Н. П. Романової // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 1996. – Вип. 1. – С. 185–195.
13. Редакційна інструкція «Українського біографічного словника» [Текст] // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 1996. – Вип. 1. – С. 50–58.
14. Рекомендации по составлению фамильного древа [Электронный ресурс] // Ін-т україніки : міжнар. громадська організація. – Режим доступу : <http://www.ukrainica.org.ua/ukr/content/2244>, вільний. – Назва з екрана.
15. Русский биографический архив : краткая инструкция для пользователя [Электронный ресурс] // Гос. публичная истор. б-ка. – Режим доступа : www.shpl.ru/shpage.php?menu=527, свободный. – Название с экрана.
16. Biographical Resources [Electronic resource] : Introduction to the Collections // The New York Public Library. – Access mode : <http://legacy.www.nypl.org/research/chss/grd/resguides/biography/print.html>, free. – The name of the screen.

17. Help using the World Biographical Information System Online [Electronic resource]. – Access mode : <http://db.saur.de/WBIS/language/en/html/help.html>, free. – The name of the screen.

Бібліографічні довідники та огляди

18. *Анастасевич В. Г.* Роспись российским книгам для чтения из библиотеки Александра Смирдина, систематическим порядком расположенная. Ч. 1–4, приложения. Прибавления к росписи российским книгам для чтения из библиотеки А. Смирдина [Текст]. Ч. 1–4 : в 3 т. / В. Г. Анастасевич. – Репринт. изд. 1828–1856 гг. – СПб. : Альфарет, 2006. – Т. 1–3.
19. *Берков П. Н.* Литературные энциклопедии на русском языке (XVIII—XX вв.) [Текст] : библиогр. обзор // Тр. Ин-та книги, документа, письма. – Л., 1934. – Вып. 3, ч. 2. – С. 15–41.
20. Библиографическая продукция РГБ (с 1992 г.) : ежегодно обновляемый указ. / ред.-сост. Г. А. Левин. – М., 2006–2011. – 41 с. [Электронный ресурс] // Рос. гос. б-ка. – Режим доступа : <http://rsl.ru/datadocs/bibliorgb.pdf>, свободный. – Название с экрана.
21. Библиотека Хрептовичей [Электронный ресурс] // www.nlb.by: Нац. б-ка Беларуси. – Режим доступа : <http://www.nlb.by/portal/page/portal/index/content?lang=ru&classId=4D885812718F49F9970BCD3B620200FD>, свободный. – Название с экрана.
22. Биографические и биобиблиографические словари деятелей естествознания [Текст] : аннот. библиогр. указ. / сост. : С. А. Исаева, Г. А. Кузьменко ; ред. Л. К. Миронова ; Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина, Отд. справ.-библиогр. обслуживания. – М. : [б. и.], 1990. – 40 с.
23. Биографические словари зарубежных стран. Технические науки. Сельское хозяйство. Медицина [Текст] : аннот. библиогр. указ. / сост. : И. И. Дорони-на, Л. К. Миронова ; Рос. гос. б-ка, Отд. справ.-библиогр. обслуживания. – М. : [б. и.], 1992. – 51 с.
24. Биографические словари зарубежных стран. Философия. Социология. Психология. Религия. История [Текст] : аннот. библиогр. указ. / сост. : Т. Ю. Верхованцева, Э. А. Восканяж ; ред. Л. К. Миронова ; Рос. гос. б-ка, Отд. справ.-библиогр. обслуживания. – М. : [б. и.], 1992. – 69 с.
25. Биографические словари зарубежных стран. Экономика. Государство и право. Педагогика [Текст] : аннот. библиогр. указ. / сост. Т. Ю. Верхованцева ; Рос. гос. б-ка, Отд. справ.-библиогр. обслуживания. – М. : [б. и.], 1996. – 56 с.

26. Бібліографічна продукція мережі освітянських бібліотек МОН України та АПН України [Електронний ресурс] // Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. – Режим доступу : http://www.library.edu-ua.net/scientific_information_work/bib_prod2/, вільний. – Назва з екрана.
27. Бібліографічні покажчики. Довідки. [Електронний ресурс] // Держ. наук. архітектурно-будівельна б-ка України ім. В. Г. Заболотного. – Режим доступу : http://www.dnabb.org/modules.php?name=Pages&go=showcat&cid=2_7, вільний. – Назва з екрана.
28. *Веревкина А. Н.* Общие биографические и биобиблиографические словари зарубежных стран [Текст] / А. Н. Веревкина. – М., 1970. – 70 с.
29. *Веревкина А. Н.* Словари биографические. [Текст] / А. Н. Веревкина // Большая сов. энцикл. : в 30 т. – 3-е изд. – М. : Сов. энцикл., 1976. – Т. 23.
30. Видання Академії наук УРСР (1919–1967). Суспільні науки [Текст] : бібліогр. покажчик / уклад. П. Ю. Висоцька та ін. ; відп. ред. М. М. Онопрієнко. – К. : Наук. думка, 1969. – 450 с.
31. Викладачі Ніжинської вищої школи [Текст] = Преподаватели Нежинской высшей школы : біобібліогр. покажч. : у 3-х ч., 5 кн. / уклад. : А. В. Гранатович, Т. П. Скатерина ; Ніжин. держ. пед. ун-т ім. М. Гоголя, Фундаментальна б-ка. – Ніжин, 1998–2002. – Кн. 1–5.
32. *Горянин А. В.* Словари биографические дореволюционной России [Текст] / А. В. Горянин // Большая сов. энцикл. : в 30 т. – 3-е изд. – М. : Сов. энцикл., 1976. – Т. 23.
33. *Грузинова Л. Б.* Библиография. Раздел 2. Иностранная библиография [Текст] : учеб. для вузов / Л. Б. Грузинова. – М. : Моск. гос. ун-т печати им. Ивана Федорова, 2003. – 284 с.
34. *Дорошенко Д.* Огляд української історіографії. Державна школа: Історія. Політологія. Право [Текст] / Д. І. Дорошенко. – К. : Українознавство, 1996. – 30, 255 с.
35. *Елицина Е. Ю.* Национальные биографические словари зарубежных стран. Великобритания [Текст] : аннот. библиогр. указ. / сост. Е. Ю. Елицина ; ред. О. М. Тюрина. – М. : ГБЛ, 1984. – 24 с.
36. *Елицина Е. Ю.* Универсальные биографические словари мира [Текст] : аннот. библиогр. указ. / сост. Е. Ю. Елицина, Л. К. Миронова, О. М. Тюрина. – М. : ГБЛ, 1982. – 52 с.
37. История дореволюционной России в дневниках и воспоминаниях [Текст] : в 5 т., 13 кн. / под ред. П. А. Зайончковского. – М. : Кн. палата, 1976–1989. – Т. 1–5.

38. *Кауфман И. М.* Русские биографические и биобиблиографические словари [Текст] : перераб. и расш. изд. / И. М. Кауфман. – М. : Гос. изд. культ.-просвет. лит., 1955. – 752 с.
39. *Кауфман И. М.* Русские энциклопедии [Текст] : библиогр. и краткие очерки / И. М. Кауфман. – М., 1960. – 103 с.
40. *Клевенский М.* Герцен-издатель и его сотрудники [Текст] / М. Клевенский // Лит. наследство. – М., 1941. – Т. 41–42. – С. 572–620.
41. Книжкові джерела української біографістики у фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського : матер. до бібліогр. (середина ХІХ–ХХ т.) [Текст] / авт.-уклад. : Т. В. Куриленко, Н. І. Любовець, О. М. Яценко. – К. : НБУВ, 2004. – 365 с. – (Джерела укр. біографістики ; вип. 1).
42. Те саме : матер. до бібліогр. (2001–2003 рр.) [Текст] / авт.-уклад. : Н. І. Мельник-Любовець, О. М. Яценко. – К. : НБУВ, 2006. – 204 с. – (Джерела укр. біографістики ; вип. 2).
43. *Куфаев М. Н.* Иностранная библиография [Текст] : краткий очерк развития и современное состояние / М. Н. Куфаев. – М. : Гос. центр. кн. палата РСФСР, 1934. – 276 с.
44. *Левицкий И. Е.* Галицко-русская библиография ХІХ столетия с увзглядением русских изданий в Угорщине и Буковине. 1801–1886 [Текст] : в 2 т. / И. Е. Левицкий. – Л. : Тип. Ставропигийского ин-та, 1888–1895. – Т. 1–2.
45. *Левицкий И. Е.* Українська бібліографія Австро-Угорщини за роки 1887–1900 [Текст] : у 3 т. / І. Е. Левицький. – Л. : Т-во ім. Шевченка, 1909–1911. – Т. 1–3.
46. *Межов В. И.* Литература русской истории за 1859–1864 г. вкл. [Текст] / сост. В. И. Межов. – СПб. : Тип. Ф. С. Сущинского, 1866. – Т. 1. – ХVІІІ, 418 с.
47. *Межов В. И.* Русская историческая библиография [Текст] : указ. кн. и ст. по рус. и всеобщ. истории и вспомогат. наукам за 1800–1854 вкл. Т. 2. Биографии и некрологи русских деятелей. Вспомогательные науки по русской истории: генеалогия, геральдика, хронология, археология, палеография, нумизматика, сфрагистика, медальерное искусство, мифология / сост. В. И. Межов. – СПб. : И. М. Сибиряков, 1893. – ХVІІІ, 377 с.
48. *Межов В. И.* Русская историческая библиография за 1865–1876 вкл. [Текст] / сост. В. И. Межов. – СПб. : Изд. на средства Отд-ния рус. яз. и словесности Акад. наук, 1882–1890. – Т. 1–8.
49. *Межов В. И.* Русская историческая библиография за 1865–1876 гг. вкл. [Текст]. Т. 2. Жизнеописания русских деятелей : матер. для биогр. сл. / сост. В. И. Межов. – СПб. : Изд. на средства Отд-ния рус. яз. и словесности Акад. наук, 1882. – 458 с.

50. «Не пакідайце ж мовы нашай беларускай...»: да 170-годдзя з дня нараджэння Францішка Багушэвіча (1840–1900) [Электронны рэсурс] // [www.nlb.by](http://www.nlb.by/portal/page/portal/index/content?lang=ru&classId=58543C37897347389BFCEA7C4BAC5A8A): Нац. б-ка Беларусі. – Режим доступу : <http://www.nlb.by/portal/page/portal/index/content?lang=ru&classId=58543C37897347389BFCEA7C4BAC5A8A>, свабодны. – Названне с экрана.
51. Нічик В. М. Спісок творів Ф. Прокоповіча [Тэкст] / В. М. Нічик. // Прокоповіч Ф. Філасофскія творы : в 3-х т. – К. : Наук. думка, 1981. – Т. 3. – С. 449.
52. Павловскі І. Ф. Систэматычны указатэль журналу «Кіевская старіна» (1882–1906) [Тэкст] / сост. І. Ф. Павловскі. – Палтава : Палтав. Ученая Архив. Комісія, 1911. – 219 с.
53. Паліенка М. «Кіевская старіна» (1882–1906): сістэматычны паказчык зместу журналу [Тэкст] / М. Паліенка. – К. : Тэмпора, 2005. – 680 с.
54. Паліенка М. «Кіевская старіна» (1882–1906): хроналагічны паказчык зместу журналу [Тэкст] / М. Паліенка. – К. : Тэмпора, 2005. – 480 с.
55. Паэт красы і гармоніі: да 120-годдзя з дня нараджэння Максіма Багдановіча (1891–1917) [Электронны рэсурс] // [www.nlb.by](http://www.nlb.by/portal/page/portal/index/content?lang=ru&classId=6424485FDEAC432EA910BB12962BA826): Нац. б-ка Беларусі. – Режим доступу : <http://www.nlb.by/portal/page/portal/index/content?lang=ru&classId=6424485FDEAC432EA910BB12962BA826>, свабодны. – Названне с экрана.
56. Роспись российским книгам для чтения, из библиотеки А. Смирдина, систематическим порядком расположенная [Текст] : в 4 ч. с прил. : Азбучной росписи имен сочинителей и переводчиков и Краткой росписи книгам по азбучному порядку / сост. В. Г. Анастасевич. – СПб., 1828 ; 1-е прибавление: СПб, 1829 ; 2-е прибавление: СПб., 1832.
57. Роспись российским книгам для чтения, из библиотеки В. Плавильщикова, систематическим порядком расположенная [Текст] : в 3 ч. Прибавления к систематической росписи российским книгам, изданным в 1820, 1821, 1822, 1823, 1824 гг. – СПб. : Тип. В. Плавильщикова, 1821–1825. – Ч. 1–3.
58. Русская историческая библиография [Текст] : в 10 т. Т. 2. Год 1856 / авт.-сост. : П. П. Ламбин, Б. П. Ламбин. – СПб. : Тип. Имп. Акад. наук, 1861. – 236 с.
59. Сапегиана: книжное собрание рода Сапег = Сапегіяна: кнігазбор роду Сапегаў [Электронны рэсурс] // [www.nlb.by](http://www.nlb.by/portal/page/portal/index/content?lang=ru&classId=2A54CADADA8341AB8126BA64C2606B4F): Нац. б-ка Беларусі. – Режим доступу: <http://www.nlb.by/portal/page/portal/index/content?lang=ru&classId=2A54CADADA8341AB8126BA64C2606B4F>, свабодны. – Названне с экрана.

60. *Симон К. Р.* История иностранной библиографии [Текст]. – М. : Изд. Всесоюз. кн. палаты, 1963. – 736 с.
61. Систематический реестр русским книгам с 1831 по 1846 год [Текст] / сост. И. П. Быстров. – СПб. : Изд. М. Д. Ольхина, 1846, [8], XV, 324 с.
62. *Соколовская З. К.* 300 биографий ученых [Текст] : о книгах сер. «Науч.-биограф. лит.» 1959–1980 / З. К. Соколовская. – М. : Наука, 1982. – 388 с.
63. Софія Богданівна Шоломова [Текст] : (до 70-річчя від дня народження) : біо-бібліогр. покажч. / ДЗ «Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка» ; [уклад. В. О. Ярошик ; наук. ред. І. Я. Лосієвський]. – Х. : [ХДНБ ім. В. Г. Короленка], 2010. – 99 с. – (Сер. «Краєзнавці Слобожанщини»).
64. Спадщина академіка Яўхіма Карскага: да 150-годдзя з дня нараджэння [Электронный ресурс] // www.nlb.by: Нац. б-ка Беларуси. – Режим доступа : <http://portal.nlb.by/portal/page/portal/index/content?lang=ru&classId=8D3DE5D581E243F984D4FF6DCD6C696D>, свободный. – Название с экрана.
65. Справочники по истории дореволюционной России [Текст] : библиогр. / отв. ред. П. А. Зайончковский. – М. : Книга, 1978. – 639 с.
66. Указатель к изданиям Временной комиссии для разбора древних актов, высочайше учрежденной при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе (с 1843 по 1877 год) [Текст]. Т. 1. Имена личные / сост. И. П. Новицкий. – К. : Тип. К. Н. Милевского, 1878. – XXX, 832 с.
67. *Шапиро А. А.* Библиография истории СССР [Текст] : учеб. пособие для гос. ун-тов, пед. ин-тов и ин-тов культуры / А. А. Шапиро. – М. : Высшая шк., 1968. – 287 с.
68. *Arnim M.* Internationale Personal-bibliographie. 1800–1943 [Text] / M. Arnim. – 2 Aufl. – Stuttgart, 1952–1963. – Bd. 1–3.
69. Bibliographie zu den Biographischen Archiven. Biographical Archives Bibliography [Text]. – Munchen etc. : K. G. Saur, 1994. – 185 p.
70. Bibliographies and Guides [Electronic resource] // The Library of Congress. – Access mode : http://www.loc.gov/rr/genealogy/bib_guid/#ethnic, free. – The name of the screen.
71. Biography index: a cumulative index to biographical material in books and magazines [Text and Electronic resource on CD-ROM]. – New York : H. W. Wilson Co, 1947. – [Quarterly, with annual (formerly three-year) cumulations].
72. Biography: reference sources [Electronic resource] : help for researchers // British Library. – Access mode : <http://www.bl.uk/reshelp/findhelprestype/refworks/biog/biogref.html>, free. – The name of the screen.
73. Electronic databases in our reading room [Electronic resource] // Ibid. – Access mode : <http://www.bl.uk/eresources/main.shtml>, free. – The name of the screen.

74. Electronic databases — title list B: Available in the Library's Reading Rooms [Electronic resource] // Ibid. — Access mode : <http://www.bl.uk/eresources/dbstptitles/eresourcesb.html#B>, free. — The name of the screen.
75. Genealogical Periodicals [Electronic resource] : A Guide for Research // The Library of Congress. — Access mode : http://www.loc.gov/rr/genealogy/bib_guid/genperio.html, free. — The name of the screen.
76. Genealogy: reference sources [Electronic resource] // British Library. — Access mode : <http://www.bl.uk/reshelp/findhelprestype/refworks/genealogyref/genealogy.html>, free. — The name of the screen.
77. Genealogylinks.net : Your Online Resource for Family History Research [Electronic resource]. — Access mode : <http://www.genealogylinks.net>, free. — The name of the screen.
78. *Hyamson Albert M.* Dictionary of Universal Biography of All Ages and of All Peoples [Text] / Albert M. Hyamson. — London : George Routledge & sons LTD, 1916. — 744 p.
79. *Marcuse Michael J.* A Reference Guide for English Studies [Text] / Michael J. Marcuse. — Berkeley etc. : University of California Press, 1990. — 790 p. — (Section G. Biography and biographical references).
80. *Oettinger E. M.* Bibliographie biographique universelle [Text] : Dictionnaire des ouvrages relatifs à l'histoire de la vie publique et privée des personnages célèbres de tous les temps et de toutes les nations, depuis le commencement du monde jusqu'à nos jours ... enrichi du répertoire des bio-bibliographies générales, nationales et spéciales / E. M. Oettinger. — Paris : A. Lacroix ; Paul Daffis, 1866. — Т. 1–2.
81. Personalialia Russica [Электронный ресурс] : [аннот. картотека] // Б-ка Рос. Акад. наук. — Режим доступа : <http://www.rasl.ru/search/index.php?q=%F0%F3%F1%F1%EA%E8%E5+%E1%E8%EE%E3%F0%E0%F4%E8%F7%E5%F1%EA%E8%E5+%F1%EB%EE%E2%E0%F0%E8&s=%CF%EE%E8%F1%EA>, свободный. — Название с экрана.
82. Resources for Local History and Genealogy by State [Electronic resource] // The Library of Congress. — Access mode : http://www.loc.gov/rr/genealogy/bib_guid/_states/states_intro.html#top, free. — The name of the screen.
83. *Riches Phyllis M.* An Analytical Bibliography of Universal Collected Biography [Text] : Comprising Books Published in the English Tongue in Great Britain and Ireland, America, and the British Dominions — London : The Library Association, 1934. — IX, 709, [1] p.
84. *Slocum Robert B.* Biographical dictionaries and related works; an international bibliography of collective biographies, bio-bibliographies, collections of epitaphs,

- selected genealogical works, dictionaries ofonyms and pseudonyms, historical and specialized dictionaries, biographical materials in government manuals, bibliographies of biography, biographical indexes, and selected portrait catalogs [Text] / Robert B. Slocum. – Detroit : Gale Research Co., 1967. – XXIII, 1056 p.
85. Ukraine Genealogy Links [Electronic resource] // Genealogylinks.net : Your Online Resource for Family History Research. – Access mode : <http://www.genealogylinks.net/europe/ukraine/index.html>, free. – The name of the screen.

Історичні джерела, археографічні публікації

86. Антология педагогической мысли Украинской ССР [Текст] / сост. Н. П. Калениченко. – М., 1988. – 635 с.
87. Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском, Подольском и Волыньском генерал-губернаторе [Текст]. Ч. 4, т. 1. Акты о происхождении шляхетских родов в Юго-Западной России / [предисл. М. Юзефовича и ст. В. Антоновича]. – К. : Тип. Е. Федорова, 1867. – LV, 62, 460 с.
88. Биографии трубадуров [Текст] // Зарубеж. лит. средних веков: латин., кельт., скандинав., прованс., фр. лит. / сост. Б. И. Пуришев. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Просвещение, 1974. – С. 176–179.
89. *Вазари Д.* Жизнеописания наиболее знаменитых живописцев, ваятелей и зодчих [Текст] : в 5 т. / Д. Вазари. – М., 1956–1971. – Т. 1–5.
90. *Величко С. В.* Літопис [Текст] : в 2 т. / С. В. Величко ; пер. з кн. укр. мови, вступ. ст., комент. В. О. Шевчук ; відп. ред. О. В. Мишанич. – К. : Дніпро, 1991. – Т. 1–2.
91. *Гомер.* Іліада [Текст] / пер. зі старогр. Б. Тен. – К. : Дніпро, 1978. – 430 с.
92. Джерела з історії Полтавського полку (середина XVII – XVIII ст.) [Текст] : у 2 т. / В. О. Мокляк, упор. – Полтава, 2007–2010. – Т. 1: Компуті та ревізії Полтавського полку. Компут 1649 р. Компут 1718 р. – 399 с. ; Т. 2: Компуті та ревізії Полтавського полку. Компут 1721 р. – 435 с.
93. *Диоген Лаэртский.* О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов [Текст] / Диоген Лаэртский ; пер. с древнегр. М. Л. Гаспарова. – 2-е изд., испр. – М. : Мысль, 1986. – 576 с.
94. *Ефименко П. С.* Потребность в биографическом словаре южнорусских деятелей и несколько слов о его программе [Текст] / П. С. Ефименко // Киев. старина. – 1886. – Т. 14, № 4. – С. 805–809.
95. *Иероним Стридонский.* Книга о знаменитых мужах [Текст] / Иероним Стридонский ; пер. и комм. М. Ф. Высокого // Церковные историки IV–V веков. – М. : Росспэн, 2007. – С. 11–57 ; комментарии, с. 299–372.

96. Києво-Печерський Патерик [Текст] / пер. із церковносл. : М. Кашуба, Н. Пікулик. – Л. : Свічадо, 2007. – 192 с.
97. *Корнелий Непот*. Жития славных генералов [Текст] / Корнелий Непот ; в пользу юношества с латин. яз. пер. В. Лебедевым Акад. наук переводчиком. – СПб. : Имп. акад. наук, 1748. – 236 с., [1].
98. *Лазаревский А.* Сулимовский архив. Фамильные бумаги Сулим, Скоруп и Войцеховичей XVII–XVIII в. [Текст] / А. Лазаревский. – К. : Тип. К. Н. Милевского, 1884. – 316 с.
99. Літопис гадацького полковника Григорія Грабянки [Текст] : пер. із староукр. – К. : Т-во «Знання» України, 1992. – 192 с.
100. Літопис Самовидця [Текст] / упоряд. Я. І. Дзира. – К. : Наук. думка, 1971. – 208 с.
101. *Ломоносов М. В.* Краткой российской летописец с родословием [Текст] / М. Ломоносов. – СПб. : Имп. акад. наук, 1760. – 75 с.
102. Львы Будды: жизнеописания восьмидесяти четырех сиддхов (Abhayadatta. Saturasiti-siddha-pravrtti) [Электронный ресурс] / transl. into English by James B. Robinson (1979) ; рус. пер. : К. Щербицкий, В. Рагимов // Электрон. Б-ка восточной лит. – Режим доступа : http://eastlib.ru/religion/ind_5.html, свободный. – Название с экрана.
103. *Мандер Карел ван*. Книга о художниках [Текст] / Карел ван Мандер ; пер. с гол. В. М. Минорский. – СПб. : Азбука-классика, 2007. – 542, [1] с., [32] л. ил. – (Серия «Художник и знаток»).
104. *Маркевич Н.* История Малой Росиии [Текст] / Н. Маркевич. – М. : Изд. А. Хрусталева, 1843. – Т. 5. [Приложения : VII. «Роспись правителей Малороссии от 882 года по 1796»; VIII. «Таблица гетманов»; IX. «Список генеральной старшины»].
105. *Миллер И. Ф.* Известие о дворянах российских [Текст] : о их древнем происхождении; о старинных чинах, и какия их были должности при государях, царях и великих князьях; о выборе доказательств на дворянство; о родословной книге; о владении деревень; о службе предков и собственной, и о дипломах / И. Ф. Миллер. – СПб. : Издано И. Р. [Тип. Рахманинова], 1790. – 6, 494, 4 с.
106. Нихон Сёки – Анналы Японии [Текст] : в 2 т. / пер. А. М. Ермакова, А. Н. Мещеряков. – СПб. : Гиперион, 1997. – Т. 1–2.
107. Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов [Текст]. – М. ; Л. : Изд. АН СССР, 1950. – 640 с.
108. О:кагами – Великое зеркало [Текст] / пер. со старояп., предисл. и коммент. Е. М. Дьяконова. – СПб. : Гиперион, 2000. – 285, [2] с.

109. Патерик Києво-Печерський [Текст] / упоряд. І. Жиленко. – 2-е вид. – К., 2001. – 348 с.
110. *Плутарх*. Порівняльні життєписи [Текст] / Плутарх. – К.: Дніпро, 1991. – 440 с.
111. Полное собрание русских летописей [Текст]. Т. 1. Лаврентьевская летопись / Постоянная истор.-археогр. комиссия АН СССР. – 2-е изд. – Ленинград : Изд-во АН СССР, 1926. – 379 с.
112. Полное собрание русских летописей [Текст]. Т. 32. Хроники: Литовская и Жмойтская, и Быховца / сост. и авт. предисл. Н. Н. Улащик ; Ин-т истории АН СССР. – М. : Наука, 1975. – 237 с.
113. Полное собрание русских летописей [Текст]. Т. 35. Летописи белорусско-литовские / сост. и авт. предисл. Н. Н. Улащик ; Ин-т истории АН СССР. – М. : Наука, 1980. – 313 с.
114. Постійна комісія УАН-ВУАН для складання біографічного словника діячів України. 1918–1933 [Текст]: Документи. Матеріали. Дослідження / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; авт.-упоряд. С. М. Ляшко. – К. : НБУВ, 2003. – 688 с.
115. Продолжение анналов Японии: Секу Нихонги [Электронный ресурс] // Восточная лит.: средневековые ист. источники Востока и Запада. – Режим доступа : http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Japan/VII/680-700/Seku_nichongi_II/frameset1.htm, свободный. – Название с экрана.
116. *Прокопович Ф.* Філософські твори [Текст] : в 3-х т. / Феофан Прокопович. – К. : Наук. думка, 1981. – Т. 3 : Математика, історичні праці, вірші, листи: пер. з лат. – 524 с.
117. *Прокопович Ф.* Собрание от летописателей краткаго веденія от началства великих монархов російских, на престолах государственных бывших, по степенях и по летам zde описуемым краткая бытность степени, кто по ком был на государстве Всероссийском и где [Текст] / Феофан Прокопович. – Т. 3. Математика, історичні праці, вірші, листи. Переклад з латинської. – К. : Наук. думка, 1981. – С. 309–337.
118. Реєстр Війська Запорозького 1649 року [Текст] : транслітерація тексту. – К. : Наук. думка, 1995. – 592 с.
119. *Рігельман О. І.* Літописна оповідь про Малу Росію та її народ і козаків узагалі [Текст] / О. Рігельман. – К. : Либідь, 1994. – 768 с.
120. *Симоновский П. И.* Краткое описание о козацком малороссийском народе и о военных его делах, собранное разныхъ исторій иностранныхъ, немецкой — Бишенга, латинской — Безольди, французской — Шевалье и рукописей русских, чрезъ Бунчукового Товарища Петра Симоновскаго, 1765 года [Текст] / П. И. Симоновский. – М. : Унив. тип., 1847. – 170 с.

121. *Стиридов М.* Родословной российской словарь [Текст] / Матвей Спиридов. – М. : Унив. тип., у В. О कोरोкова, 1793. – 144, 224, 19 с. [Містить стислий «Родословной российской словарь» дворян, прізвища яких починаються на літеру «А». – С. 1–224].
122. Список гражданским чинам четвертого класса [Текст]: испр. на 15 сент. 1869 г. – [Б. м. и г.]. – 26, 939, 28 с.
123. *Сыма Цянь.* Ши цзи [Текст] : (ист. записки) / Сыма Цянь // *Сыма Цянь.* Избранное : в 2-х т. – М. : Наталис, 2006. – Т. 1. – С. 447–542.
124. Св'яте Письмо Старого і Нового Завіту [Текст] : мовою русько-українською / переднє слово, ред. : В. Козирський, В. Шендеровський. – Репр. вид. 1903 р. – К. : Рада, 2000. – 825, 258 с.
125. *Туптало Дмитро.* Життя Святих (Четві Мінеї) [Текст] : у 12 т. / Дмитро Туптало ; пер. з ц.-сл. В. Шевчук. – Л. : Свічадо, 2005–2011. – Т. 1–12.
126. *Фокс Д.* Книга мучеников: история гонений на христиан с I по XX век [Текст] : [пер. с англ.] / Джон Фокс ; [под ред. Г. Чедвика]. – СПб. ; К. : Изд-во Христианского Библейского братства св. апостола Павла, 2006. – 452, [1] с.
127. *Шафонский А.* Черниговского наместничества топографическое описание, с кратким географическим и историческим описанием Малыя России, из частей коей оное наместничество составлено, сочиненное действительнім статским советником и кавалером Афанасием Шафонским, с четырьмя географическими картами, в Чернигове, 1786 года [Текст] / А. Шафонский ; изд. М. Судиенко. – К. : Унив. тип., 1851. – 8, 136 с.
128. Шевченко в епістолярії відділу рукописів [Текст] / упоряд. : А. Г. Адаменко, М. П. Візир, І. Д. Лисоченко, І. В. Шубинський. – К. : Наук. думка, 1966. – 492 с.
129. *Явдась М.* Українська Автокефальна Православна Церква [Текст] : док. для іст. Укр. Автокефальної Православної Церкви... = Ukrainian Autocephalous Orthodox Church... Ukrainische Autocephale Orthodoxe Kirche... / М. Явдась. – Мюнхен ; Інгольштадт, 1956. – 228 с.
130. [*Nepos Cornelius*]. Aemilii Probi viri clarissimi De vita excellentium Liber incipit feliciter [Text] / *Nepos Cornelius*. – Venice : Nicolaus Jenson, 1471. – [52], l. p.
131. *Boutière, J., S., A. H.* Biographies des troubadours [Text] : textes provençaux des XIIIe et XIVe siècle / Jean, Schutz, Alexander H. Boutière. – Paris : A. G. Nizet, 1964. – VIII, 642 p.
132. De vita et moribus imperatorum Romanorum, excerpta ex libris Sexti Aurelii Victoris a Caesare Augusto usque ad Theodosium imperatorem [Text] // Sexti Aurelii Victoris Historia Romana. – Londini : Curante et inprimente A. J. Valpy, 1829. – P. 355–453.

133. *Pliny*. Natural History [Text]: With an English translation in ten volumes. Vol. 9. Libri XXXIII–XXXV / Pliny. – Cambridge ; London, 1961. – XXXV, 2, 265 p.
134. *Sexti Aurelii Victoris*. De caesaribus historia ab Augusto Octavio, id est, a fine Titi Livii usque ad consulatum decimum Constantii Augusti, et Juliani Caesaris tertium [Text] / Sexti Aurelii Victoris // Sexti Aurelii Victoris. Historia Romana. – Londini : Curante et inprimente A. J. Valpy, 1829. – P. 232–359.
135. *Sextus Aurelius Victor*. De viris illustribus urbis Romae [Text] / Sextus Aurelius Victor // Ibid. – P. 79–231.
136. *Starovolsci S.* Sarmatiae bellatores [Text] / Simonis Starovolsci. – Galli : Henricym. Crithiym, 1631. – 243 p.
137. *Starowolski S.* Wojownicy sarmaccy [Text] / Szymon Starowolski ; przełożył, wstępem poprzedził i przypisami opatrzył Jerzy Starnawski. – Warszawa : Wydawn. Ministerstwa Obrony Narodowej, 1979. – 293, 3 s.
138. The book of Settlements Landnámabók [Text] / transl. by Herman Pálsson, Paul Edwards. – Winnipeg : University of Manitoba Press, 2006. – 159 p.
139. The lives of the troubadours [Text] / transl. from the mediaeval provencal, with introd. matter and notes, and with specimens of their poetry rendered into English by Ida Farnell. – Published by David Nutt, 1896. – 288 p.

Енциклопедії, біографічні словники та інші довідкові біографічні та біобібліографічні видання

140. *Адарюков В. Я.* Словарь русских литографированных портретов [Текст] : со 160 фототип. снимками / В. Я. Адарюков, Н. А. Оболянинов ; сост. при участии и под ред. С. П. Виноградова. – М. : Т-во тип. А.И. Мамонтова, 1916. – Т. 1: А–Д. – X, 319 с. [Издание не имело продолжения].
141. Академические списки университета св. Владимира (1834–1884) [Текст]. – К. : Тип. Имп. Ун-та св. Владимира, 1884. – 200 с.
142. *Александров Е. А.* Русские в Северной Америке [Текст] : биогр. сл. / Е. А. Александров ; ред. : К. М. Александров, А. В. Терещук. – Хэмден и др., 2005. – 599 с.
143. *Аристов Ф. Ф.* Карпато-русские писатели [Текст] : исследование по неизданным источникам : в 3 т. / Ф. Ф. Аристов / изд. Галицко-русского о-ва в Петрограде. – М. : Тип. Рябушинских, 1916. – Т. 1. – XVI, 304 с., [28] л. ил., портр., факс. [Т. 2 и 3 не были изданы].
144. *Арсенич П. І.* Дослідники та краєзнавці Гуцульщини [Текст] : довідник / П. Арсенич, І. Пелипейко. – Косів : Писаний Камінь, 2002. – 280 с.

145. *Бантыш-Каменский Д. Н.* Словарь достопамятных людей Русской земли, содержащий в себе жизнь и деяния знаменитых полководцев, министров и мужей государственных, великих иерархов православной церкви, отличных литераторов и ученых, известных по участию в событиях Отечественной истории [Текст]: в 5 ч. / Д. Бантыш-Каменский. – М.: Тип. А. Семена, 1836. – Ч. 1–5.
146. *Бантыш-Каменский Д. Н.* Словарь достопамятных людей Русской земли, составленный Бантыш-Каменским [Текст] / Д. Бантыш-Каменский. – СПб., 1847. – Ч. 1–3.
147. *Барсуков А. П.* Списки городовых воевод и других лиц воеводского управления Московского государства XVII столетия по напечатанным правительственным актам [Текст] / А. П. Барсуков. – Репринт. изд. 1902 г. – СПб.: Альфарет, 2011. – 632 с.
148. Библиотечная энциклопедия [Текст] / Рос. гос. б-ка. – М.: Пашков дом, 2007. – 130 с.
149. Биографический словарь деятелей естествознания и техники [Текст]: в 2 т. / сост. А. А. Зворыкин; Гл. ред. БСЭ, Ин-т истории естествознания и техники. – М.: Большая сов. энцикл., 1958–1959. – Т. 1–2.
150. Биографический словарь питомцев Московского университета [Текст]. – М., 1855. – 240 с. [Рідкісне видання, наклад якого загинув при пожежі, відоме лише з бібліографії].
151. Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского Университета Св. Владимира (1834–1884) [Текст] / сост. и изд. под ред. В. С. Иконникова. – К.: Тип. Имп. Ун-та св. Владимира, 1884. – [4], XXXVI, 816, II с.
152. Биографический словарь профессоров и преподавателей императорского Казанского университета (1804–1904) [Текст]: в 2-х ч. / ред. Н. П. Загоскин. – Казань: Типо-лит. Имп. ун-та, 1904. – Ч. 1–2.
153. Биографический словарь профессоров и преподавателей императорского Московского университета за истекшее столетие со дня учреждения 12 января 1755 по день столетнего юбилея 12 января 1855, составленный трудами профессоров и преподавателей, занимавших кафедры в 1854 году, и расположенный по азбучному порядку [Текст]: в 2-х ч. – М.: Унив. тип, 1855. – Ч. 1–2.
154. Биографический словарь профессоров и преподавателей императорского С.-Петербургского университета... за истекшую третью четверть века его существования. 1869–94 [Текст]: в 2 т. – СПб.: Тип. и лит. Б. М. Вольфа, 1896–1898. – Ч. 1–2.

155. Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского Юрьевского, бывшего Дерптского университета за сто лет его существования (1802–1902) [Текст] : в 2 т. / ред. Г. В. Левицкий. – Юрьев : Тип. К. Маттисена, 1902–1903. – Т. 1–2.
156. Биографический справочник [Текст]: [очерки о династии Романовых] / В. Г. Григорян. – М. : АСТ ; Астрель ; Хранитель, 2006. – 508 с. – Альтернативное название : Романовы : биограф. справ. (загл. обл.).
157. Биографический справочник высших чинов Добровольческой армии и Вооруженных сил Юга России [Текст] : матер. к ист. Белого движения / Н. Н. Рутыч. – М. : Regnum ; Рос. архив, 1997. – 295 с.
158. Біобібліографічний словник учених Харківського університету [Текст]. Т. 2. Історики (1905–1920, 1933–2000 рр.) / [уклад. Б. П. Зайцев та ін.] ; голов. ред В. С. Бакіров ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х. : Бізнес Інформ, 2001. – 328 с.
159. Біографічний довідник до історії українців Канади [Текст] / упоряд. М. Г. Марунчак. – Віппіпег : Накладом УВАН у Канаді, 1986. – 735 с.
160. *Блох М. А.* Биографический справочник. Выдающиеся химики и ученые XIX–XX ст. [Текст] : в 2 т. / М. А. Блох. – Ленинград, 1929–1931. – Т. 1–2.
161. *Бодянский П. И.* Биографический указатель уроженцев Полтавской губернии или умерших в ней, известных своею служебною или литературною деятельностью [Текст] / П. И. Бодянский // Памятная книжка Полтав. губ. за 1865 г. / сост. П. Бодянский. – Полтава : Полт. губ. статист. к-т, 1865. – Отд. 1. – С. 433–464.
162. *Боиович М. М.* Члены Государственной думы [Текст] : портр. и биограф. Первый созыв 1906–1911 г. : сессия продолжалась с 27 апр. по 9 июл. 1906 г. / сост. М. М. Боиович. – М. : Изд. Т-ва И. Д. Сытина, 1906. – 512 с.
163. *Боиович М. М.* То же. Второй созыв 1907–1912 г. / сост. М. М. Боиович. – М. : Изд-во Сытина, 1907. – 282 с.
164. *Боиович М. М.* То же. Третий созыв 1907–1912 г. / сост. М. М. Боиович. – 2-е изд. – М. : Изд-во Сытина, 1910. – Л, 456 с., ил., портр.
165. *Боиович М. М.* То же. Четвёртый созыв 1912–1917 г. / сост. М. М. Боиович. – М. : Изд-во Сытина, 1913. – 263 с.
166. *Болховитинов Е. А.* Словарь исторический о бывших в России писателях духовного чина грекороссийской церкви [Текст] : в 2 ч. / Евгений, митрополит. – СПб. : Тип. Н. Греча, 1818. – Ч. 1–2.
167. *Болховитинов Е. А.* Словарь русских светских писателей соотечественников и чужестранцев, писавших о России, служащий дополнением к Словарю

- писателей духовного чина, составленному митрополитом Евгением [Текст] : в 2 т. / Е. Болховитинов. – М. : Унив. тип., 1845. – Т. 1–2.
168. *Большаков А. Н.* Оренбургская Шевченковская энциклопедия: Тюрьма. Солдатчина. Ссылка : энцикл. 11 лет, 1847–1858 [Текст] / А. Н. Большаков. – Оренбург : Димур, 1997. – 516 с.
169. Большая российская энциклопедия [Текст] : в 30 т. / гл. ред. Ю. С. Осипов. – М. : Большая рос. энцикл., 2004– . – Т. 1–21.
170. Большая советская энциклопедия [Текст] : в 52 т., 53 кн. / гл. ред. : С. И. Вавилов, Б. А. Введенский. – 2-е изд. – М. : Сов. энцикл., 1949–1958. – Т. 1–52.
171. Большая советская энциклопедия [Текст] : в 30 т., 32 кн. / гл. ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – М. : Сов. энцикл., 1969–1978. – Т. 1–30.
172. Большая советская энциклопедия [Текст] : в 66 т. / гл. ред. О. Ю. Шмидт. – М. : Сов. энцикл., 1926–1947. – Т. 1–66.
173. Большая энциклопедия [Текст] : словарь общедоступных сведений по всем отраслям знания / С. Н. Южаков. – СПб., 1900–1909. – Т. 1–22.
174. Большой биографический словарь [Текст] / науч. ред. Н. А. Баженов [и др.]. – М. : Норинт ; Рипол Классик, 2007. – 1184 с.
175. Боярские списки последней четверти XVI — начала XVII в. и роспись русского войска 1604 г. [Текст]. – М., 1979. – Ч. 1. – 455 с.
176. *Будовниц И. У.* Словарь русской, украинской, белорусской письменности и литературы до XVIII в. [Текст] / И. У. Будовниц. – М. : Изд. АН СССР, 1962. – 400 с.
177. *Васильков В. Я.* Люди и судьбы [Текст] : библиогр. сл. востоковедов – жертв полит. террора в сов. период: 1917–1991 гг. / В. Я. Васильков, М. Ю. Сорокина. – М., 2003. – 496 с.
178. Великая Октябрьская социалистическая революция [Текст] : энцикл. / ред. П. Голуб. – М. : Сов. энцикл., 1977. – 639 с.
179. Великий Жовтень і громадянська війна на Україні [Текст] : енцикл. довідн. / відп. ред. І. Ф. Курас. – К. : Голов. ред. «Укр. рад. енцикл.», 1987. – 632 с.
180. *Венгеров С. А.* Источники словаря русских писателей [Текст] / С. А. Венгеров. – СПб., 1900–1917. – Т. 1–4.
181. *Венгеров С. А.* Критико-биографический словарь русских писателей и ученых [Текст] : от начала русской образованности до наших дней / С. А. Венгеров. – СПб., 1885–1904. – Т. 1–6 ; 2-е изд. – СПб., 1915–1918. – Т. 1–2.
182. *Венгеров С. А.* Русские книги [Текст] : с биогр. данными об авторах и переводчиках (1708–1893) / С. А. Венгеров. – СПб., 1895–1899. – Т. 1–3.
183. *Верстюк В. Ф.* Діячі Української Центральної Ради [Текст] : біогр. довідн. / В. Ф. Верстюк, Т. С. Осташко ; НАН України, Укр. міжнар. комітет з питань

- науки і культури, Ініціативний комітет «Універсал». – К. : [б. в.], 1998. – 254 с.
184. Випускники Одеського (Новоросійського) університету [Текст] : енцикл. сл. / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова ; ред. В. А. Сминтина ; уклад. М. О. Подрезова. – О. : Астропринт, 2005. – Вип. 1. – 264 с. : іл., портр.
185. Вихованці Харківського університету [Текст] : біобібліогр. довідн. : до 200-річчя Харків. ун-ту / Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна ; авт.-укл. : Б. П. Зайцев, В. І. Кадеєв, С. М. Куделко та ін. – Х. : Авто-Енергія, 2004. – 250 с.
186. Военная энциклопедия [Текст] / ред. : К. И. Величко, В. Ф. Новицкий, А. В. Шварц. – СПб. : Изд. И. Д. Сытин, 1911–1915. – Т. 1–18.
187. Волков В. А. Московские профессора XVIII – начала XX веков: Естественные и технические науки [Текст] / В. А. Волков, М. В. Куликова. – М. : Янус-К, Моск. учеб. и картография, 2003. – 296 с.
188. Волков В. А. Московские профессора XVIII – начала XX веков [Текст] / В. А. Волков, М. В. Куликова, В. С. Логинов. – М. : Янус-К, Моск. учеб. и картография, 2006. – 304 с.
189. Волков В. А. Российская профессура. XVIII – начало XX в.: биологические и медико-биологические науки [Текст] / В. А. Волков, М. В. Куликова. – М. : РХГИ, 2003. – 544 с.
190. Волков В. А. То же: химические науки [Текст] / В. А. Волков, М. В. Куликова. – М. : РХГИ, 2004. – 276 с.
191. Вронская Д. Кто есть кто в России и бывшем СССР [Текст]. Выдающиеся личности бывшего Советского Союза, России и эмиграции : пер. с англ. / Д. Вронская, В. Чугуев. – М. : Терра-Терра, 1994. – 673 с.
192. Вчені Інституту історії України [Текст] : біобібліогр. довід. / Ін-т історії України НАН України. – К., 1998. – Вип. 1. – 426 с. – (Серія «Укр. історики»).
193. Ганіткевич Я. Українські лікарі-вчені першої половини XX століття та їхні наукові школи [Текст] : біогр. нариси та бібліогр / Я. Ганіткевич. – А. : [б. в.], 2002. – 544 с.
194. Геннади Г. Н. Справочный словарь о русских писателях и ученых, умерших в XVIII и XIX ст. [Текст] / Г. Н. Геннади. – Берлін ; М., 1876–1908. – Т. 1–3.
195. Гофмейстерины, статс-дамы и фрейлины русского двора. XVIII и XIX вв. [Текст]: списки П. Ф. Карабанова, привед. в порядок, доп. и обставл. прим. А. Б. Лобановым-Ростовским : алф. указ. к спискам статс-дам и фрейлин рус. двора. – СПб. : Тип. В. С. Балашева, 1872. – 2, 126, 24 с.
196. Дворянские роды, внесенные в Общий Гербовник Всероссийской империи [Текст] / сост. А. Бобринский. – СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1890. – Т. 1–2.

197. Дей О. І. Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.) [Текст] / О. І. Дей. – К. : Наук. думка, 1969. – 557 с.
198. Деятели революционного движения в России [Текст] : био-библиогр. сл.: от предшественников декабристов до падения царизма / Всесоюз. о-во полит. каторжан и ссыльно-поселенцев ; под ред. : Ф. Я. Кона, Б. П. Козьмина, В. И. Невского, И. А. Теодоровича. – М., 1927–1928. – Т. 1, вып. 1–2 ; 1929–1932. – Т. 2, вып. 1–4 ; 1933–1934. – Т. 3, вып. 1–2 ; 1931–1933. – Т. 5, вып. 1–2.
199. Довідник з історії України (А-Я) [Текст] : посіб. для серед. загальноосвіт. навч. закл. / за заг. ред. : І. Підкови, Р. Шуста ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, Ін-т іст. досліджень. – 2-е вид., доопр. і доп. – К., 2002. – 1135 с.
200. Долгоруков П. В. Российская родословная книга [Текст] / П. В. Долгоруков. – СПб., 1854–1857. – Ч. 1–4.
201. Долгоруков П. В. Российский родословный сборник [Текст] / П. В. Долгоруков. – СПб., 1840–1841. – Ч. 1–4.
202. Дьяков В. А. Деятели русского и польского освободительного движения в царской армии 1856–1865 годов [Текст] : биобиблиогр. сл. / В. А. Дьяков : Ин-т славяноведения АН СССР. – М. : Наука, 1967. – 256 с.
203. Европейское искусство [Текст] : Живопись. Скульптура. Графика : энцикл. : [в 3 т.] / авт. проекта А. Ю. Астахов ; отв. ред. Е. Д. Федотова. – М. : Белый город, 2006. – Т. 1–3.
204. Енциклопедія історії України [Текст] / Ін-т історії України НАН України ; голов. ред. В. А. Смолій. – К. : Наукова думка, 2003. – Т. 1–9.
205. Енциклопедія Сумщини [Текст] : матер. Вип. 3. Діячі науки. – [Б. м. : б. в.], 1999. – 104 с.
206. Енциклопедія сучасної України [Текст] / Ін-т енцикл. досліджень НАН України. – К., 2001. – Т. 1–12.
207. Енциклопедія Українознавства [Текст] : в 10 т. / голов. ред. В. Кубійович. – Париж ; Нью-Йорк : Молоде Життя, 1954–1989. – Т. 1–10.
208. Енциклопедія Українознавства [Текст] : в 3 т. / голов. ред. В. Кубійович, З. Кузеля. – Мюнхен ; Нью-Йорк, 1949–1952. – Т. 1–3.
209. Енциклопедія української діаспори [Текст]. Т. 4 (Австралія – Азія – Африка) / Наук. т-во ім. Шевченка, НАН України ; голов. ред. В. Маркусь. – К. та ін., 1995. – 250 с.
210. Жінки України [Текст] : біогр. енцикл. сл. / уклад. Л. Г. Андрієнко та ін. ; голов. ред. М. А. Орлик ; Спілка жінок України, Ін-т гуманітарних досліджень Укр. акад. наук нац. прогресу. – К. : Фенікс, 2001. – 560 с.

211. *Жолтовський П. М.* Словник-довідник художників, що працювали на Україні в XVI–XVIII ст. [Текст] / П. М. Жолтовський // Матер. з етнографії та мистецтвознавства. – К. : Наук. думка, 1963. – Т. 7–8. – С. 189–232.
212. *Змеев Л. Ф.* Словарь врачей, получивших степень доктора медицины (и хирургии) в императорском Московском университете до 1863 г. [Текст] : краткие биограф., перечень тр. и повременной список / Л. Ф. Змеев. – СПб., 1885.
213. *Искусство стран и народов мира* [Текст] : Архитектура. Живопись. Скульптура. Графика. Декоративное искусство : краткая худож. энцикл. : в 5 т. / ред. кол. Б. В. Иогансон и др. – М. : Сов. энцикл., 1962–1978. – Т. 1–5.
214. *История Отечества с древнейших времен до наших дней* [Текст] : энцикл. сл. / сост. : Б. Ю. Иванов, В. М. Карев, Е. И. Куксина и др. – М., 1999. – 639 с.
215. *Інститут історії України НАН України. 1936–2006* [Текст] / відп. ред В. А. Смолій, Ін-т історії України НАН України. – К., 2006. – 818 с.
216. *Камчатова А. В.* Нидерланды. Фландрия. Голландия. XV–XIX века [Текст] : биограф. сл. / А. В. Камчатова ; авт. ст. о фламанд. худож. Н. И. Грицай. – СПб. : Азбука-классика, 2008. – 526 с. : ил. – (Худож. Зап. Европы : биограф. сл.).
217. *Києво-Могилянська академія в іменах XVII–XVIII ст.* [Текст] : енцикл. вид. / ред. В. С. Брюховецький ; наук. ред., упоряд. З. І. Хижняк. – К. : КМ Академія, 2001. – 735 с.
218. *Колочинский И. Г.* Астрономы [Текст] : биограф. справ. / И. Г. Колочинский, А. А. Корсунь, М. Г. Родригес. – 2-е изд., перераб. и доп. – К. : Наук. думка, 1986. – 512 с.
219. *Колпакова Н. В.* Руководители и сотрудники библиотеки РАН XVIII–XIX вв. [Текст] / Н. В. Колпакова, Н. Н. Елкина, В. В. Рубцов. – СПб. : VODLib, 2006. – 55 с.
220. *Коновалов Э. Г.* Новый полный биографический словарь русских художников [Текст] / Э. Г. Коновалов. – М. : Эксмо, 2008. – 576 с.
221. *Краткая литературная энциклопедия* [Текст] : в 9 т. / гл. ред. А. А. Сурков. – М. : Сов. энцикл., 1962–1978. – Т. 1–9.
222. *Кузьмин Ю. А.* Российская императорская фамилия (1797–1917) [Текст] : биобиблиогр. справ. / Ю. А. Кузьмин. – Изд. 2-е, доп. и испр. – СПб. : Дмитрий Буланин, 2011. – 439 с.
223. *Левицкий И. Е.* Прикарпатска Русь в XIX-м веце в біографіях і портретах єї діятелєй с увзгляднєньєм замєчательных людєй, котрых 1772 р. застав при жизни. Написав на подставє автобіографічных записок и архивально-бібліотєчных матеріалов Иван Ем. Левицкїй [Текст] / И. Е. Левицкий. – Л. : Тип. Ставропиг. ин-та, 1898–1901. – Т. 1, вып. 1–4.

224. *Лейтес О. М.* Десять років української літератури (1917–27) [Текст] : біобібліогр. покажч. / О. Лейтес, М. Яшек ; ред. С. Пилипенко. – К., 1928. – Т. 1–2.
225. *Линьков И. И.* Государственные деятели России XIX – начала XX в. [Текст] : биограф. справ. / И. И. Линьков, В. А. Никитин, О. А. Ходенков. – М. : Изд. Моск. ун-та., 1995. – 207 с.
226. Литературная энциклопедия [Текст] / отв. ред. : М. В. Фриче, А. В. Луначарский. – М. : Изд-ва Комкадемии ; Сов. энцикл. ; Худож. лит., 1929–1939. – Т. 1–9, 11.
227. Личный состав Императорского Русского технического общества [Текст]. – СПб. ; Пг., 1867–1915 [Неоднократные переиздания].
228. Личный состав императорской Академии наук на [1864, 1872–74, 1876–80, 1884, 1886–94, 1896] год [Текст] – СПб., 1864–1896.
229. *Лобанов-Ростовский А. Б.* Русская родословная книга [Текст] : в 2 т. / А. Б. Лобанов-Ростовский. – Изд. 2 [испр. и значит. доп.]. – СПб. : А. С. Суворин, 1895. – Т. 1–2.
230. Мала енциклопедія етносторонства [Текст] / НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького ; редкол. Ю. І. Римаренко та ін. – К., 1996. – 942 с.
231. Малая советская энциклопедия [Текст] : в 10 т. / гл. ред. Б. А. Введенский. – 3-е изд. – М. : Сов. энцикл., 1958–1960. – Т. 1–10.
232. *Масанов И. Ф.* Словарь псевдонимов русских писателей, ученых и общественных деятелей [Текст] : в 4 т. / И. Ф. Масанов ; Всесоюз. кн. палата. – М. : Изд-во Всесоюз. кн. палаты, 1956–1960. – Т. 1–4.
233. Материалы для биографического словаря действительных членов Императорской Академии наук [Текст]. – Пг., 1915–1917. – Ч. 1–2.
234. Матеріали до біографій етнологів та народознавців України [Текст] / упоряд. : С. М. Ляшко, С. П. Залозна. – К. ; Запоріжжя : Дике поле, 2001. – 174 с.
235. Матеріали до Українського біографічного словника [Текст]. Вип. 1. Короткі біографічні довідки. А / відп. ред. В. І. Попик. – К., 2006. – 259 с.
236. Медицина в Україні. Видатні лікарі [Текст]. Вип. 1. Кінець XVII – перша половина XIX ст. : біобібліогр. сл. / авт.-упоряд. С. М. Булах [та ін.]. – К. : Телеоптик, 1997. – 239 с.
237. Те саме. Дод. вип. 1. XVIII – перша половина XIX ст. : біобібліогр. сл. / авт.-упоряд. М. М. Гайдучок. – К. : [б. в.], 2002. – 136 с.
238. Те саме. Вип. 2. Друга половина XIX століття. Літери А-К : біобібліогр. сл. / авт.-упоряд. С. М. Булах [та ін.]. – К., 2003. – 447 с.

239. Те саме. Дод. вип. 2 / авт.-упоряд. М. М. Гайдучок. – К. : [б. в.], 2007. – 99 с.
240. Мелуа А. И. Геологи и горные инженеры. Нефтяники [Текст] : энцикл. : в 3 т. / А. И. Мелуа ; под ред. Н. П. Лаверова. – М. : Гуманистика ; СПб., 2003. – Т. 1 : А-Л. – 562, [2] с. – (Биогр. междунар. энцикл. «Гуманистика»).
241. Милорадович Г. А. Родословная книга Черниговского дворянства [Текст] : в 2 т. / Г. А. Милорадович. – СПб., 1901. – Т. 1–2.
242. Мировая история [Текст] : ил. биогр. сл. : знаменитые личности, повлиявшие на судьбы мира: соврем. версия: 2500 ил. / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – М. Эксмо, 2008. – 864 с.
243. Митці України [Текст] : енцикл. довідн. / ред. А. В. Кудрицький. – К. : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1992. – 848 с.
244. Модзалевский Б. А. Список членов Императорской Академии наук. 1725–1907 [Текст] / сост. Б. А. Модзалевский. – СПб. : Тип. Имп. Акад. наук, 1908. – 404 с.
245. Модзалевский В. А. Малороссийский родословник [Текст] / В. А. Модзалевский. – К. : Изд. авт. Тип. Т-ва Г. А. Фронцкевича и К^о, 1908–1914. – Т. 1–4.
246. Модзалевський В. А. Малоросійський родословник [Текст] / Укр. генеалогічне т-во ; НАН України, Ін-т рукопису НБУ ім. В. І. Вернадського, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Ін-т історії України ; ред. кол. Г. В. Боряк, В. В. Томазов ; упоряд. : В. В. Томазов, С. В. Шурляков. – К. ; СПб. : Изд. ВИРД, 1996–2004. – Т. 5, вип. 1–5.
247. Московский некрополь [Текст] / сост. : В. И. Саитов, Б. А. Модзалевский. – СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1907–1908. – Т. 1–3.
248. Музыкальная энциклопедия [Текст] : в 6 т. / гл. ред. Ю. В. Келдыш. – М. : Сов. энцикл., 1973–1978. – Т. 1–6.
249. Мурзанов Н. А. Словарь русских сенаторов. 1711–1917 гг. [Текст] : матер. для биогр. / Н. А. Мурзанов ; изд. подг. Д. Н. Шилов. – СПб. : Дмитрий Буланин, 2011. – 735 с., [16] л. ил., портр.
250. Наука и научные работники СССР [Текст]. – М. ; Л., 1928–1934. – Ч. 4–6.
251. Научно-энциклопедический словарь [Текст] : в 3 т. / ред. М. М. Филиппов. – СПб. : Изд. П. П. Сойкин, 1898–1901. – Т. 1–3.
252. Николаевцы : энцикл. сл. [Текст] / гл. ред. В. А. Карнаух. – Николаев : Возможности Кимерии, 1996–1999. – Вып. 1–7.
253. Новая Российская энциклопедия [Текст] : в 18 т. / гл. ред. А. Д. Некипелов. – М. : Энцикл., 2004– . – Т. 1–10.
254. Новиков Н. Опыт исторического словаря о российских писателях, из разных печатных и рукописных книг, сообщенных известий и словесных преданий собрал Николай Новиков [Текст] / Н. Новиков. – СПб., 1772. – 14, 264 с.

255. Новый энциклопедический словарь [Текст] / ред. К. К. Арсеньев. – СПб. : Изд. Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон, 1911–1916. – Т. 1–29.
256. Общий гербовник дворянских родов Всероссийской империи, начатый в 1797 г. [Текст]. – СПб., 1799–1840. – Ч. 1–10.
257. Общий Морской список [Текст]. Ч. 6. Царствование Павла I и царствование Александра I. А–Г. – СПб. : Тип. Морского М-ва в Гл. Адмиралтействе, 1892. – 662 с.
258. *Онацький Є.* Українська Мала Енциклопедія / Євген Онацький. – Буенос-Айрес, 1957–1967. – Т. 1–8.
259. *Павленко Г. В.* Діячі історії, науки та культури Закарпаття [Текст]: малий енцикл. сл. : 270 біо-бібліографій / Г. В. Павленко ; Закарпат. обл. т-во охорони пам'яток історії та культури, Ужгород. спілка чеської культури ім. Я. А. Коменського. – 2-е вид., доп. і перероб. – Ужгород, 1999. – 196 с.
260. *Павловський И. Ф.* Краткий биографический словарь учёных и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века [Текст] : с портр. / И. Ф. Павловский. – Полтава : Изд. Полтав. уч. арх. комиссии, 1912. – 239 с.
261. *Павловський И. Ф.* Первое дополнение к Краткому биографическому словарю учёных и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века [Текст] / И. Ф. Павловский. – Полтава : Изд. Полтав. уч. арх. комиссии, 1913. – 86 с.
262. *Павловський И. Ф.* Полтавцы: иерархи, государственные и общественные деятели и благотворители [Текст]: опыт краткого биогр. сл. Полтав. губ. с пол. XVIII в. с 182 портр. / И. Ф. Павловский. – Полтава : Изд. Полтав. уч. арх. комиссии, 1914. – XV, 294 с.
263. Педагогическая энциклопедия [Текст] : в 4 т. / гл. ред. А. И. Каиров. – М. : Сов. энцикл., 1964–1968. – Т. 1–4.
264. Первая Государственная Дума [Текст] : алф. список и подробные биогр. и характеристики чл. Гос. Думы. – М. : Тип. Т-ва И. Д. Сытина, 1906. – XVI, 158 с.
265. Письменники Радянської України [Текст] : біобібліогр. довідн. / авт.-упоряд. : В. К. Коваль, В. П. Павловська. – К., 1981. – 326 с.
266. *Полек В. Т.* Біографічний словник Прикарпаття : Зош. 1–17. [Текст] : / В. Т. Полек. – Івано-Франківськ, 1993. – 272 с.
267. *Полек В.* Відомі педагоги Прикарпаття (до 1939 року) [Текст] : біогр. довідн. / В. Полек [та ін] ; Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаніка. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1997–1999. – Т. 1–2.
268. Политическая каторга и ссылка [Текст] : биогр. справ. чл. О-ва политкаторжан и ссыльно-поселенцев / ред. М. М. Константинов. – М. : Изд. Всесоюз. об-ва политкаторжан и ссыльно-поселенцев, 1934. – 878 с.

269. Политические деятели России 1917 [Текст] : биограф. сл. / гл. ред. П. В. Волобуев. – М. : Большая Рос. энцикл., 1993. – 432 с.
270. Попов П. М. Матеріали до словника українських граверів [Текст] / П. М. Попов ; Укр. Наук. Ін-т книгозн. – К. : Київ. Окрліт, 1926. – 137, [5] с.
271. *Те саме* : дод. 1 / П. М. Попов; Укр. наук. ін-т книгозн. – К. : Київ. Окрліт, 1927. – 33, [1] с.
272. Портретная галерея русских деятелей [Текст] : в 2-х т., 3 кн. / изд. А. Э. Мюнстера. – СПб. : Тип. А. Мюнстера, 1865–1869. – Т. 1–2.
273. Професори Дніпропетровського національного університету [Текст] : біограф. довідн. / упоряд. Г. М. Книш [та ін.]; голов. ред. М. В. Поляков; Дніпроп. нац. ун-т. – Д. : Вид-во Дніпроп. ун-ту, 2003. – 320 с.
274. Професори Одеського (Новоросійського) університету [Текст] : біограф. сл. : у 4 т. / відп. ред. В. А. Сминтина. – О. : Астропринт, 2005. – Т. 1–4.
275. Профессора Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. 1918–2000 [Текст] / ред. Н. В. Багров [и др.]. – К. : Либідь, 2000. – 152 с.
276. *Проценко Л. А.* Київський некрополь [Текст] : путівник-довідн. / Л. А. Проценко. – К. : Укр. письменник, 1994. – 334 с.
277. Радянська енциклопедія історії України [Текст] : в 4 т. / відп. ред. А. Д. Скаба. – К. : Голов. ред. «Укр. рад. енцикл.», 1969–1972. – Т. 1–4.
278. Реєстр імен українського біографічного словника [Текст] : літери А – Б / відп. ред. В. І. Попик ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т біограф. досліджень, Укр. біограф. т-во. – К. : [б. в.], 2008. – 158 с. – (Серія «Реєстр Укр. біограф. словник. Робочі зош.» ; вип. 1).
279. *Ровинский Д. А.* Подробный словарь русских гравировальных портретов [Текст] : [в 2 т.] / Д. А. Ровинский. – СПб., 1889. – Т. 1–2.
280. *Руммель В. В.* Родословный сборник русских дворянских фамилий [Текст] : в 2 т. / В. В. Руммель, В. В. Голубцов. – СПб. : А. С. Суворин, 1886–1887. – Т. 1–2.
281. Русская энциклопедия [Текст] : в 11 т. / ред. : С. А. Адрианов, Э. Д. Гримм, А. В. Клоссовский, Г. В. Хлопин. – СПб., 1911–1916. – Т. 1–11.
282. Русские писатели [Текст] : биобиблиограф. сл. : справ. для учителя / сост. : А. П. Спасибенко, Н. М. Гайденков ; редкол. Д. С. Лихачев и др. – М. : Просвещение, 1971. – 728 с.
283. Русские писатели. 1800–1917 [Текст] : биограф. сл. / гл. ред. П. А. Николаев. – М. : Сов. энцикл. (Т. 1–2), Большая рос. энцикл. (Т. 3–5), 1989–2007. – Т. 1–5.

284. Русские портреты XVIII и XIX ст. [Текст] : в 5 т. – СПб., 1905–1909. – Т. 1–5.
285. Русские советские писатели-прозаики [Текст] : биобиблиогр. указ. : в 7 т., 8 кн / сост. В. М. Акимов и др. ; ред. Н. Я. Морачевский. – Л. : Библиотека, 1959–1972. – Т. 1–7.
286. Русский биографический словарь [Текст] : в 25 т. / ред. А. А. Половцов. – СПб., 1896–1916. – Т. 1–25.
287. Русский биографический словарь : доп. матер. к «Рус. биогр. сл.» : в 8 т. Т. 8. Тобизен – Тургенев / подгот. под наблюдением М. П. Лепехина. – М. : Аспект Пресс, 1999. – 309 с.
288. Русский биографический словарь : ил. изд. : совр. версия / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон ; подгот. текста Т. Ямпольская [и др.]. – М. : Эксмо, 2007. – 927 с., [20] л. ил.
289. Русский биографический словарь : неопублик. матер. к «Рус. биогр. сл.» : в 8 т. Т. 1. Вавила – Витгенштейн / подгот. под наблюдением М. П. Лепехина ; ред. В. В. Шереметевский. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 529 с.
290. Русский биографический словарь. Т. 2. Гоголь – Гюне / ред. Н. П. Чулков ; подгот. М. П. Лепехин. – М. : Аспект Пресс, 1997. – 605 с.
291. Русский биографический словарь. Т. 5. Николай I – Новиков / ред. И. А. Кубасов ; подгот. М. П. Лепехин. – М. : Аспект Пресс, 1998. – 279 с.
292. Русский биографический словарь [Текст] = Russkii biograficheski slovar' / ред. А. А. Polovtsov ; авт. предисл. : Е. Kasinec, R. H. Davis. – N. Y. : Norman Ross Publ. Inc., 1991. – Т. 3А : Вавилов – Веселовский. – XII, 624 с.
293. Русский биографический словарь = Russkii biograficheski slovar' [Текст] / ред. А. А. Polovtsov ; (авт. предисл.) Е. Kasinec, R. H. Davis. – N. Y. : Norman Ross Publ. Inc., 1991. – Т. 20А : Тобизень – Тотлебенъ. – XII, 208 с.
294. Русский биографический словарь [Текст] : в 20 т. / сост. : П. Калинин, И. Корнеева. – М. : ТЕРРА-Кн. клуб, 1998–2001. – Т. 1–20.
295. *Саитов В. И.* Петербургский некрополь или справочный исторический указатель лиц, родившихся в XVII и XVIII столетиях по надгробным надписям Александро-Невской лавры и упраздненных петербургских кладбищ [Текст] / В. И. Саитов. – М. : Унив. тип. (М. Катков), 1883. – 159 с.
296. [*Саитов, В. И.*] Петербургский некрополь [Текст] : в 4 т. / Изд. вел. кн. Николай Михайлович. – СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1912–1913. – Т. 1–4.
297. Сборник императорского Русского исторического общества [Текст]. Вып. 60. Алфавитный указатель имен русских деятелей для Русского Биографического Словаря, часть 1-ая (А–Л) / ред. Г. Ф. Штендман. – СПб. : Тип. Имп. акад. наук, 1887. – 518 с.

298. То же. Вып. 62. Алфавитный указатель имен русских деятелей для Русского Биографического Словаря, часть 2-ая (М-О) / ред. Г. Ф. Штендман. – СПб. : Тип. Имп. акад. наук, 1888. – 829 с.
299. Славяноведение в дореволюционной России [Текст] : библиогр. сл. / редкол. В. А. Дьяков (отв. ред.) и др. ; Ин-т славяноведения АН СССР. – М. : Наука, 1979. – 428 с.
300. Словарь книжников и книжности Древней Руси / АН СССР, ИРЛИ ; отв. ред. Д. С. Лихачев. – Л. : Наука, 1987–1993. – Вып. 1–3.
301. Словарь русских писателей XVIII в. / отв. ред. А. М. Панченко ; Ин-т рус. лит. – Пушкинский дом РАН. – Ленинград и др., 1988–2010. – Вып. 1–3.
302. Словарь членов Общества любителей российской словесности при Московском университете. 1811–1911 [Текст]. – М. : Печ. А. С. Снегиревой, [1911]. – [2], II, 344 с.
303. Словник художників України [Текст] / відп. ред. М. Бажан. – К. : УРЕ, 1973. – 272 с.
304. Советская военная энциклопедия [Текст] : в 8 т. / ред. : А. А. Гречко, Н. В. Огарков. – М. : Воениздат, 1976–1980. – Т. 1–8.
305. Советская историческая энциклопедия [Текст] : в 16 т. / гл. ред. Е. М. Жуков. – М. : Сов. энцикл., 1961–1976. – Т. 1–16.
306. *Сорокин А. К.* Русское зарубежье: золотая книга эмиграции: первая треть XX века [Текст] : энцикл. биогр. сл. / А. К. Сорокин, В. В. Шелохаев. – М. : РОССПЭН, 1997. – 1088 с.
307. Состав Императорского Общества истории и древностей российских при Московском университете [Текст]. – М., 1890–1915 [переиздания].
308. Сотрудники Российской государственной библиотеки. Московский публичный и Румянцевский музеи, 1862–1917 [Текст] : биобиблиогр. сл. / сост. : Л. М. Коваль, А. В. Теплицкая. – М. : Пашков дом, 2003. – 222 с.
309. Сотрудники Российской национальной библиотеки – деятеля науки и культуры [Текст] : биогр. сл. / редкол. Л. А. Шилов (гл. ред.) и др. – СПб., 1995–2003. – Т. 1–3.
310. Список личного состава императорской Академии наук и подведомственных ей учреждений на [1894/95–1916] гг. [Текст]. – СПб. ; Пг., 1894–1916 [переиздания].
311. *Струве Г.* Русская литература в изгнании [Текст] : краткий биогр. сл. рус. зарубежья / Г. Струве. – 3-е изд., испр. и доп. – Париж : YMCA-Press ; М. : Рус. путь, 1996. – 446 с.
312. Театральная энциклопедия [Текст] : в 5 т., 6 кн. – М. : Сов. энцикл., 1961–1967. – Т. 1–5.

313. Тернопільщина [Текст] : список упавших героїв української революції в боротьбі з московсько-більшовицьким окупантом за час від 13.3.1944 до 31.12.1948 р.: підпільний зб. життєписів полеглих Терноп. округи, 1949 / відп. ред. Є. Тендера. – Торонто : Літопис УПА, 1985. – 247 с. – (Літопис Укр. повстанської армії ; Т. 11).
314. *Троицкий В. И.* Словарь московских мастеров золотого, серебряного и алмазного дела XVII в. [Текст] / В. И. Троицкий : в 2-х вып. – Л. : Academia, 1928–1930. – Вып. 1–2.
315. Українські письменники [Текст] : біобібліогр. сл. : у 5 т. / відп. ред. О. І. Білецький, Є. П. Кирилюк, П. К. Волинський, А. М. Новиченко, С. А. Крижанівський. – К. : Держлітвидав, 1960–1965. – Т. 1–5.
316. Українська діаспора [Текст] : літ. постаті, твори, біобібліогр. відомості / упоряд. В. А. Просалова. – Донецьк : Східний вид. дім, 2012. – 516 с.
317. Українська журналістика в іменах [Текст] : матер. до енцикл. сл. / відп. ред. М. М. Романюк. – Л. : Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника, 1994–2011. – Вып. 1–18.
318. Українська загальна енциклопедія [Текст]: Книга Знання : у 3-х т. / за ред. І. Раковського. – Л. та ін., 1930–1935. – Т. 1–3.
319. Українська літературна енциклопедія [Текст] : в 5-ти т. / редкол. : І. О. Дзевєрін (відп. ред.), Г. Д. Вервес, О. Т. Гончар та ін. – К. : Укр. Рад. Енцикл. ім. М. П. Бажана, 1988– . – Т. 1–3.
320. Українська музична енциклопедія [Текст] / редкол. Г. А. Скрипник (гол.) та ін. ; Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. – К., 2006–2012. – Т. 1–3.
321. Українська радянська енциклопедія [Текст] : в 17 т. / голов. ред. М. Бажан. – К. : Укр. рад. енцикл., 1959–1965. – Т. 1–17.
322. Те саме : в 12 т. – 2-ге вид. – К. : Укр. рад. енцикл., 1974–1985. – Т. 1–12.
323. Українські архівісти (XIX–XX ст.) [Текст] : біобібліогр. довідн. / Держ. комархів України, УНДІАСД ; упоряд. : І. Б. Матяш (кер.), С. А. Зворський, Л. Ф. Приходько та ін. – К., 2007. – 752 с.
324. Українські історики XX ст. [Текст] : бібліогр. довід. / голов. ред. В. А. Смолій ; Ін-т історії України НАН України. – К. ; Л., 2003–2006. – Вып. 2, ч. 1–3. – (Серія «Укр. історики»).
325. Ученые Московского университета – действительные члены и члены-корреспонденты РАН (1755–2004) [Текст] : биограф. сл. – М. : Изд-во МГУ, 2005. – 944 с.
326. *Федорченко В. И.* Дворянские роды, прославившие Отечество [Текст] : энцикл. дворянских родов / В. И. Федорченко. – Красноярск : БОНУС ; М. :

- ОЛМА-ПРЕСС, 2003. – 464 с.
327. *Философская энциклопедия* [Текст] : в 5 т. / гл. ред. В. В. Константинов. – М. : Сов. энцикл., 1960–1970. – Т. 1–5.
328. *Філософський словник* [Текст] / відп. ред. В. І. Шинкарук. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1973. – 600 с.
329. *Харьковский государственный университет* [Текст]: биобиблиогр. сл. ученых Харьков. ун-та / гл. ред. В. А. Савич. – Х., 1995. – Т. 1 : Ректоры (1805–1919), (1933–1995) / сост. В. Д. Прокопова [и др.]; ред. В. К. Михеев. – 127 с.
330. *Хто є хто в економіці, культурі, науці Києва* [Текст] / ред. кол. В. В. Болгов [та ін.]. – [Б. м. : б. в.], 2002. – Т. 4 : 2002–2003. – 463 с.
331. *Хто є хто в Україні* [Текст] : біогр. довідн. / Київ. наук. т-во ім. Петра Могили. – К. : «К.І.С.», 1992– .
332. *Хто є хто в Україні* [Текст] : 7000 біографічних довідок / уклад. та ред. Ю. Марченко, О. Телемко. – К. : К.І.С., 2004. – 1000 с.
333. *Хто є хто в Україні 1997* [Текст] : біогр. сл. / Укр. акад. наук нац. прогресу, Ін-т гуманітарних досліджень ; укл. С. А. Бакура [та ін.] ; голов. ред. Ю. О. Храмов [та ін.]. – К. : [б. в.], 1997. – 469 с.
334. *Хто є хто: влада, політика, громадська діяльність* [Текст] / авт. ідеї та авт.-упоряд. В. Болгов. – [Б. м. : б. в.], 2004. – Вип. 3. – 240 с.
335. *Хто є хто в українських суспільних науках* [Текст]: економіка, політологія, соціол., право: дослід. організації, експерти, проекти / Київ. наук. т-во ім. П. Могили, Аналіт.-дослід. центр «АНОД» ; уклад. та ред. Г. Андрущак та ін.]. – К. : К.І.С, 1998. – 543 с. – (Серія «Хто є хто в Україні»).
336. *Шевченківський словник* [Текст] : у 2 т. / відп. ред. Є. Кирилюк. – К. : Голов. Ред. УРЕ, 1976–1977. – Т. 1–2.
337. [*Шереметьевский В. В.*] *Русский Провинциальный Некрополь* [Текст]. Т. 1. / В. Шереметьевский. – М., 1914. – 9, 1008 с.
338. *Шилов Д. Н.* *Государственные деятели Российской Империи: главы высших и центральных учреждений 1802–1917* [Текст] : биобиблиогр. справ. / Д. Н. Шилов. – М. : Дмитрий Буланин, 2002. – 936 с.
339. *Шмаглит Р. Г.* *Белое движение* [Текст] : 900 биогр. крупнейших представителей рус. воен. зарубежья / Р. Г. Шмаглит. – М. : Зebra Е, 2006. – 346, [6] с.
340. *Щербатова М. Н.* *Материалы для Справочной книги по Русским портретам* [Текст] / М. Н. Щербатова. – М., 1910. – Вып. 1 : А. ; Вып. 2 : Б.
341. *Энциклопедический словарь Гранат* [Текст] : в 58 т. – М. : О-во «Братья А. и И. Гранат и К°»; с 1917 г. – Рус. библиогр. ин-т Гранат; Т. 54 и 58 – Гос. ин-т «Сов. энцикл.», 1910–1948.

342. Энциклопедический словарь Ф. Павленкова [Текст]. – 4-е изд. – СПб. : Тип. Ю. Н. Эрлих, 1910. – 1559 с.
343. Энциклопедический словарь : в 43 т / ред : И. Е. Андреевский, К. К. Арсеньев, Ф. Ф. Петрушевский. – СПб. : Изд. Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон, 1890–1907. – Т. 1–43.
344. Энциклопедический словарь: Брокгауз и Ефрон [Текст] : биогр.: в 12 т. – М. : Большая рос. энцикл., 1991. – Т. 1–12.
345. Энциклопедия жизни и творчества Н. И. Костомарова (1817–1885) [Текст] / редкол.: В. А. Смолий (пред.), Ю. А. Пинчук (рук. авт. кол.), А. М. Аббасовидр.; НАН Украины, Ин-т истории Украины. – К.; Донецк: Юго-Восток, 2001. – 570 с.
346. Юридична енциклопедія [Текст] : у 6-ти т. / редкол. Ю. С. Шемшученко та ін. ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К. : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998–2004. – Т. 1–6.
347. *Aa A. J., van der.* Biographisch Woordenboek der Nederlanden. [Text] / A. J. van der Aa. – Haarlem : van Brederode, 1852–1878. – Т. 1–21.
348. *Allgemeine Deutsche Biographie* [Text] / Rochus von Liliencron, Franz Xaver von Wegele. – Leipzig : Duncker & Humblot, 1875–1912. – Bd. 1–56.
349. *American National Biography* [Text] / ed. by : John Arthur Garraty, Mark C. Carnes ; American Council of Learned Societies. – Oxford University Press, 1999. – Vol. 1–24.
350. *Appleton's Cyclopedia of American Biography* [Text] / ed. by James Grant Wilson, John Fiske. – N. Y. : D. Appleton and Co., 1887–1889. – Vol. 1–6.
351. *Bayle P.* Dictionnaire historique et critique [Text] / Pierre Bayle. – Rotterdam : Chel Reinier Leers, 1697. – Т. 1–2.
352. *Biographia Britannica* [Text] : Or, the Lives of the Most Eminent Persons, Who Have Flourished in Great Britain and Ireland, From the Earliest Ages, Down to the Present Times: Collected From the Best : 6 vol. / ed. by William Oldys and others. – London, 1747–1766. – Vol. 1–6.
353. *Biographie des hommes vivants, ou histoire, par ordre alphabétique, de la vie publique de tous les hommes qui se sont fait remarquer par leurs action ou leurs écrits* [Text]. – Paris : L. G. Michaud, 1816–1818. – Т. 1–4.
354. *Biographie national* [Text] / publiée par l'Académie royale des sciences de Belgique. – Bruxelles, 1866–1986. – Т. 1–27 (A-Z) ; Т. 28 (Table générale) ; Т. 29–44 (Suppl. 1–16).
355. *Biographie nouvelle des contemporains* [Text] / Antoine-Vinsent Arnaut, Antoine Jay, Étienne de Jouy, Jacques Marquet de Norvins. – Paris : Librairie historique, 1820–1825. – Т. 1–20.

356. Biografischer Index Russlands und der Sowjetunion [Text] / Compiler Axel Frey. – Munchen : K. G. Saur, 2005. – Bd. 1–4.
357. Biographie universelle (Michaud) ancienne et moderne : histoire par ordre alphabétique de la vie publique et privée de tous les hommes... [Text] / Louis Gabriel Michaud. – Ed. 2. – Paris ; Leipzig : A. Thoissnier Desplaces, 1843–1865. – Т. 1–45.
358. Biographie universelle, ancienne et moderne, ou Histoire, par ordre alphabétique, de la vie publique et privée de tous les hommes... [Text] / Par une Société de gens de lettres et de savants. – Paris : Michaud, 1811–1828. – Т. 1–52.
359. Biographisches Archiv der Sowjetunion (1917–1991) [Text – microfiche collections]. – Munchen : K. G. Saur, [o. j.]. – Bd. 1–3.
360. *Chalmot J. A. de*. Biographisch Woordenboek der Nederlanden [Text] / J. A. de Chalmot. – Amsterdam : J. Allart, 1798–1800. – Deel 1–8.
361. *Chaudon L. M.* Dictionnaire historique, critique et bibliographique, suivi d'un Dictionnaire abrégé des mythologies, et d'un Tableau chronologique (Nouveau dictionnaire historique [Text] / L. M. Chaudon ; Par une Société de gens de letters. – Paris : Ménard et Desenne Libraires, 1821–1823. – Т. 1–30.
362. *Chesnaye-Desbois F. A.* Dictionnaire de la noblesse, contenant les généalogies, l'histoire et la chronologie des familles nobles de France, l'explication de leurs armes et l'état des grandes terres du royaume ... On a joint à ce dictionnaire le tableau généalogique et historique des maisons souveraines de l'Europe et une notice des familles étrangères, les plus anciennes, les plus nobles et les plus illustrés, par de La Chenaye-Desbois et Badier. [Text]. – Paris, 1773–1778. – Т. 1–22 ; Ed. 3. – Paris, 1863–1876.
363. Das gelehrte Teutschland, oder, Lexikon der jetzt lebenden Teutschen Schriftsteller / angefangen von G. C. Hamberger, fortgesetzt von J. G. Meusel [J. S. Ersch and J. W. S. Lindner] [Text]. – Lemgo : Werlage der Meuerfchen Hof-Buhhaudlung, 1776–1834. – Bd. 1–23.
364. Deutsche Biographische Enzyklopädie [Text] / Herausgeber Walther Killy, Rudolf Vierhaus. – München u. Leipzig : K. G. Saur Verlag, 1995–2003. – Bd. 1–13.
365. Dictionary of American Biography [Text] / under the editorship Allen Johnson, Dumas Malone ; American Council of Learned Societies. – N. Y. ; London : H. Milford, Oxford University Press, 1928–1937. – Vol. 1–20.
366. Dictionary of national biography [Text] / Ed. by Leslie Stephen, Sidney Lee. – London : Oxford University press, 1885–1900. – Vol. 1–63.
367. Dictionnaire de biographie française [Text] / dir. : M. Prévost, Roman d'Amat, H. Tribout de Morembert, J. Balteau, Y. Chiron. – Paris : Letouzey et Ane, 1933– . – Т. 1–20 (A – L).

368. Dizionario Biografico degli Italiani [Text] / Giovanni Treccani, Giovanni Gentile, Fortunato Pintor, Arsenio Frugóni, Alberto Maria Ghisalberti. – Roma : Istituto della Enciclopedia italiana, 1925– . – Vol. 1–74 (Aaron – Miraglia).
369. *Drake F. S.* Dictionary of American biography [Text] / by Francis Samuel Drake. – Boston : J. R. Osgood and Company, 1872. – 1019 p.
370. *Fisquet H. J.-P.* Dictionnaire des célébrités de la France, classées par ordre alphabétique et par départements [Text] / Honoré Jean Pierre Fisquet. – Paris : Le Vasseur, 1878. – 2 p., 914 p.
371. Galerie historique des contemporains, ou nouvelle Biographie dans laquelle se trouvent réunis les hommes morts ou vivans, de toutes les nations, qui se sont fait remarquer à la fin du XVIIIe siècle et au commencement du XIXe, par leurs écrits, leurs talens, leurs vertus ou leurs crimes [Text] / by Pierre-Louis-Pascal Jullian. – Bruxelles : Auguste Wahlen , 1817–1820. – T. 1–8 ; Supplement. – T. 1–2. – Mons : Leroux, 1829–1830.
372. *Gubernatis A.* Dizionario biografico degli scrittori contemporanei [Text] / Angelo de Gubernatis. – Firenze : Louis Niccolai, 1879–1882. – Vol. 1–2.
373. *Gubernatis A.* Dictionnaire international des écrivains du monde latin. [Text] / Angelo de Gubernatis. – Rome : Chez l'auteur, 1905–1906. – Vol. 1–2.
374. *Hamberger G. C.* Zuverlässige Nachrichten von den vornehmsten Schriftstellern vom Aufange der Welt bis 1500. [Text] : 4 vols / G. C. Hamberger. – Lemgo, 1756–1764. – Vol. 1–4.
375. *Haag E.* La France protestante [Text] / E. Haag. – Paris : Sandoz et Fishbacher, 1846–1859. – T. 1–10.
376. *Hofberg H.* Svenskt biografiskt handlexikon [Text] : Alfabetiskt ordnade lefnadsteckningar af Sveriges namnkunniga män och kvinnor från reformationen till närvarande tid : Efter tryckta källor och medelst nya bidrag samlade och utarbetade af Herman Hofberg. – Stockholm, 1873–1876. – Bd. 1–2.
377. *Jöcher C. G.* Allgemeines Gelehrten-Lexicon [Text] : Darinne die Gelehrten aller Stände sowohl männ- als weiblichen Geschlechts, welche vom Anfange der Welt bis auf die ietziige Zeit gelebt, und sich der gelehrten Welt bekannt gemacht, Nach ihrer Geburt, Leben, merckwürdigen Geschichten, Absterben und Schrifften aus den glaubwürdigsten Scribenten in alphabetischer Ordnung beschrieben warden / C. G. Jöcher. – Leipzig : Verlag Johann Friedrich Gleditsch, 1750–1751. – Bd. 1–4.
378. *Lermina J.* Dictionnaire universel illustré biographique et bibliographique de la France contemporaine, comprenant par ordre alphabétique la biographie de tous les Français et Alsaciens-Lorrains marquants de l'époque actuelle, l'analyse des

- oeuvres les plus célèbres, par une société de gens de lettres et de savants sous la direction de Jules Lermina [Text]. – Paris, 1885. – 1397 p.
379. Library of American biography [Text]/ Conducted by J. Sparks. – Boston, 1834–1848. – Vol. 1–25.
380. Menofthereign:ABiographicalDictionaryofefminentpersonsofBritishandColonial birth who have died during the reign of queen Victoria [Text]/ ed. by Thomas Humphry Ward. – London; New York: George Routledge and Sons, 1885. – 1028 p.
381. *Meusel J. G.* Lexikon der vom Jahr 1750 bis 1800 verstorbenen teutschen Schriftsteller [Text] : 15 bd. / Johann Georg Meusel. – Leipzig : Gebrüder Fleischer, 1802–1816. – Bd. 1–15.
382. Neue Deutsche Biographie [Text]/ hrsg. von Hans Günter Hockerts ; Bayerische Akademie der Wissenschaften. – München ; Berlin : Verlag Duncker & Humblot, 1953– . – Bd. 1–24 (Aachen – Stader).
383. Nouvelle Biographie Générale [Text] : 46 т. / sous la direct. Jean-Chrétien-Ferdinand Hœfer. – Paris : Firmin Didot frères, 1853–1866. – Т. 1–46.
384. Nouvelle biographie nationale [Text] : 3 т. / Académie royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-arts de Belgique. – Bruxelles, 1988–1994. – Т. 1–3.
385. Österreichische Biographische Lexikon. 1815–1950 [Text]. – Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1957– . – Bd. 1–13 (Aarau Friedrich – Stulli Gioachino).
386. *Poggendorff C.* Biographisch-Literarisches Handwörterbuch zur Heschichte der exakten Naturwissenschaften [Text]/ Johann Christian Poggendorff : Sächsische Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. – Leipzig : Johann Ambrosius Barth, 1863. – Vol. 1–2.
387. Polish Biographical Archive [Text] : List of Sources including the Supplement (304 Sources). – Munchen : K. G. Saur, [n. y.]. – 15 p.
388. Polski Indeks Biograficzny = Polnischer Biographischer Index = Polish Biographical Index [Text – microfiche collections] / Comp. by Baumgartner, Gabriele. – München : K. G. Saur, 1998. – 1467 s.
389. Polski Słownik Biograficzny [Text] / red. Władysław Konopczyński, Kazimierz Lepszy, Emanuel Rostworowski, Henryk Markiewicz, Andrzej Romanowski ; Polska Akademia Nauk, Polska Akademia Umiejętności ; Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla PAN. – Kraków : Polska Akademia umięjętności. – 1935– . – Т. 1–47 (A – S).
390. Polskie Archiwum Biograficzne [Text] : Seria Nowa. Polnishes Biographisches Archiw. Series II. Lista źródeł. Quellenliste. List of Sources / K. G. Saur. A Gale Group/Thomson Learning Company. – Munchen : K. G. Saur, [n. y.]. – 8 p.

391. Russischer Biographischer Index [Text] : Namenregister nach dem russischen Alphabet / Axel Frey. – Munchen : K. G. Saur Verlag, 2002. – Bd. 1–4.
392. Russisches Biographisches Archive [Microform]. – Munchen : K. G. Saur Verlag, [o. j.]. – Bd. 1–8.
393. *Stumpf P. J.* Denkwürdige Bayern kurze Lebensbeschreibungen verstorbener verdienter Männer, die in dem Ländergebiete des jetzigen Königsreichs Bayern geboren oder durch längern Aufenthalt ihm angehörig waren [Text] / Pleikard Joseph Stumpf. – München, 1865. – 479 s.
394. The Irshád al-Arib ilá ma'rifat al-Adib or Dictionary of learned men of Jaqut [Text] / trans. D. S. Margolius. – L., 1907–1927. – Vol. 1–7.
395. *Tipaldo E. de.* Biografia degli Italiani illustri nelle scienze, lettere ed arti del secolo XVIII. e de' contemporanei compilata da letterati Italiani di ogni provincia e pubblicata per cura del professore Emilio de Tipaldo [Text] / Emilio de Tipaldo. – Venezia : Tip. Di Alvisopoli, 1834–1847. – Vol. 1–10.
396. *Tola P.* Dizionario biografico degli uomini illustri di Sardegna, ossia storia della vita pubblica di tutti i sardi che si dinstinsero per opera azioni, talenti, virtu e delitti [Text] / Tola Pasquale. – Torino, 1837–1838. – Vol. 1–3.
397. Új magyar életrajzi lexikon [Text] / Főszerk Markó László. – Budapest : Magyar Könyvklub ; Helikon. 2001–2007. – Köt. 1–6.
398. Ukrainians in North America [Text] : A Biographical Directory of Noteworthy Men and Women of Ukrainian Origin in the United States and Canada / ed. by Dmytro M. Shtohryn. – Champaign : Association for the Advancement of Ukrainian Studies, 1975. – XXIV, 424 p.
399. *Vapereau G.* Dictionnaire universel des contemporains, contenant toutes les personnes notables de la France et des étrangers... ouvrage rédigé et continuellement tenu à jour, avec le concours d'écrivains et de savans de tous les paus [Text] / Louis Gustave Vapereau. – Paris, 1858. – T. 1–2, Supplement.
400. Who is Who в России [Текст] : энцикл. персоналий / отв. ред. R. Hubner ; ред. Н. А. Чувакова [и др.]. – Zug : Hubners Who is Who, 2007. – 1963 с. : ил. – [Альтернативное название : Who is Who в России : биограф. энцикл. успешных людей России].
401. *Wurzbach C. von.* Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich, enthaltend die lebensskizzen des denkwürdigen personen, welche 1750 bis 1850 in Keiserstaate und seinem Kronlandern gelibt haben. [Text] / Constantin von Wurzbach. – Wien : Verlag der Universitets – Buchdruck L. Zamarski, 1856–1891. – T. 1–60.

Збірники біографій

402. *Абрамов А. С.* У Кремлёвской стены [Текст] / А. С. Абрамов. – 5-е изд., доп. – М. : Политиздат, 1983. – 311 с.
403. *Алексеев А. Д.* Русские пианисты [Текст] : очерки и матер. по ист. пианизма / А. Д. Алексеев. – М. ; Л. : Музгиз, 1948. – 314 с. – (Моск. гос. консерватория им. П. И. Чайковского. Тр. кафедры ист. пианизма и методики обучения игре на фортепиано ; вып. 2).
404. Альманах современных русских государственных деятелей [Текст] / изд. Г. А. Гольдберга. – СПб. : Г. А. Гольдберг, 1897. – 16, XXXIX, 1260 с.: портр.
405. Архипастыри Харьковской епархии (1799–1999) [Текст] / Владимир, отец (Швец)[идр.]. – Х. : БизнесИнформ, 1999. – 124 с. – (Серия «Харьк. биогр. сл.»).
406. *Афанасьев Н. И.* Современники : альбом биографий [Текст] : в 2 т. / Н. И. Афанасьев. – СПб. : Тип. А. С. Суворина, 1909–1910. – Т. 1–2.
407. *Бантыш-Каменский Д. Н.* Биографии российских генералиссимусов и генерал-фельдмаршалов [Текст] / Д. Н. Бантыш-Каменский. – СПб. : Тип. Третьего департамента М-ва гос. Имуществ, 1840. – Ч. 1–4.
408. *Бантыш-Каменский Д. Н.* Деяния знаменитых полководцев и министров, служивших в царствование государя императора Петра Великого [Текст] : с портр. их / Д. Н. Бантыш-Каменский. – М. : Тип. Н. С. Всеволожского. – 1812–1813. – Ч. 1–2.
409. *Бантыш-Каменский Д. Н.* Историческое собрание списков Кавалерам четырех российских императорских орденов [Текст]: Св. Апостола Андрея Первозванного, Св. Великомученицы Екатерины, Св. Благоверного Великого Князя Александра Невского и Св. Анны с самого учреждения оных до установления в 1797 году Орденского Капитула / Д. Н. Бантыш-Каменский. – М. : Тип. Н. С. Всеволожского, 1814. – 336 с.
410. [Бекетов П. П.] Изображения людей знаменитых или чем-нибудь замечательных, принадлежащих по рождению или заслугам Малороссии [Текст] / сост. Ю. А. Пелевин. – М. : И. В. и П. В. Киреевские ; Тип. Августа Семена, при Имп. Медико-хирург. акад., 1844. – 4, 42 л. ил. [42 гравированных портрета из коллекции П. П. Бекетова].
411. *Бучневич В. Е.* Биографические очерки уроженцев г. Полтавы и умерших в ней, известных своей государственной и литературной деятельностью [Текст] / В. Е. Бучневич // Бучневич В. Е. Записки о Полтаве и ее памятниках : с планом Полтав. битвы и достопримечательностями г. Полтавы. – Репр. воспр. изд. Полтава, 1902 г. – Х. : САГА, 2008. – С. 324–373.

412. *Вересаев В. В.* Спутники Пушкина [Текст] / В. В. Вересаев. – М. : Сов. писатель, 1937. – Т. 1–2.
413. Видатні діячі України минулих століть [Текст] = Outstanding Ukrainian Personalities of the Past : мемор. альманах / редкол. : В. Смолій, І. Драч, О. Шокало (голов. ред.) та ін. ; Компанія «Євроімідж», Ін-т історії України НАН України, Т-во «Україна–Світ», Ін-т біогр. досліджень НБУВ. – К. : Компанія «Євроімідж», 2001. – 623 с. : іл. – («Золоті імена України»). – Укр. та англ. мовами.
414. Видатні постаті України [Текст] : біогр. довідн. / Г. В. Щокін [та ін.] ; Міжрег. акад. управління персоналом, Кн. палата України. – К. : МАУП, 2004. – 872 с.
415. *Волинець С.* Передвісники і творці Листопадового Зриву [Текст] : Західньо-українські громадські і політичні діячі / С. Волинець. – Вінніпег : Тризуб, 1965. – 324 с.
416. Володарі гетьманської булави [Текст] : іст. портр. / авт. передм. В. А. Смолій. – К. : Варта, 1994. – 560 с.
417. Вулиці Києва [Текст] : довідник / відп. ред. А. В. Кудрицький. – К. : Укр. енцикл. – 1995. – 351 с.
418. Выдающиеся педагоги высшей школы г. Харькова [Текст] : биограф. сл. / В. И. Астахова [и др.] ; Харьк. гуманитарный ин-т «Народная укр. акад.». – Х. : Глобус, 1998. – 732 с. – (Серия «Харьк. биограф. сл.»).
419. Герои Октября [Текст] : биограф. активных участников подготовки и проведения Октябрьского вооружённого восстания в Петрограде / Ин-т ист. партии Ленингр. обкома КПСС — филиал Ин-та марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. – Ленинград, 1967. – Т. 1–2.
420. Герои Октября [Текст] : кн. об участниках Великой Октябрьской соц. революции в Москве / сост. А. И. Алексеева. – М. : Моск. рабочий, 1967. – 357 с.
421. Гетьмани України [Текст] : іст. портр. : зб. / упоряд. журн. «Україна». – К. : Вид-во журн. «Україна», газ. «Вечірній Київ», 1991. – 216 с.
422. *Головка А. Н.* Сделал, что мог... [Текст] : харьк. городской голова Александр Константинович Погорелко / А. Н. Головка, А. Н. Ярьмыш. – Х. : Основа, 1998. – 138 с. – (Серия «Харьк. биограф. сл.»).
423. *Григорьев Д. П.* Выдающиеся русские минералоги [Текст] / Д. П. Григорьев, И. И. Шафрановский. – М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1949. – 274 с. – (Науч.-попул. сер.).
424. *Дашкевич Я.* Постаті [Текст] : нариси про діячів історії, політики, культури / Я. Дашкевич ; Львів. від-ня ІУАД ім. М. С. Грушевського НАН України. – 2-ге доп. вид. – Л. : Літ. агенція «Піраміда», 2007. – 808 с.

425. Дважды Герои Советского Союза [Текст] : альбом / авт.-сост. В. С. Вуколов. – М. : Воениздат, 1973. – 247 с.
426. *Дивный И. В.* Страницы военного некрополя Старой Одессы [Текст] : биогр. справ. / И. В. Дивный. – К., 1996–2001. – Кн. 1–3. – (Серия «Некрополи Украины»).
427. *Зайцев Б. П.* Попечители Харьковского учебного округа [Текст] / Б. П. Зайцев, С. И. Посохов ; редкол. А. Н. Ярмыш [и др.]. – Х. : Ун-т внутренних дел, 2000. – 124 с. – (Серия «Харьк. биогр. сл.»).
428. *Зенькович Н. А.* Самые закрытые люди [Текст] : энцикл. биогр. / Н. А. Зенькович. – М. : ОЛМА-ПРЕСС ; Звездный мир, 2002. – 767 с. – (Элита).
429. Золота книга ділової еліти України [Текст]. – [Б. м. : б. в.], 2000. – Т. 2. – 559 с.
430. Золота книга української еліти [Текст] = Golden Book of Ukrainian Elite : інформ.-іміджевий альманах : у 6 т. / голов. ред. О. Онопрієнко. – К. : Компанія «Євроімідж», 2001. – Т. 1–6. – Укр. та англ. мовами.
431. Исторические деятели Юго-Западной России в биографиях и портретах [Текст] / сост. : В. Б. Антонович, В. А. Бец. – К. : Тип. Имп. Ун-та Св. Владимира, 1885. – 141 с.
432. История психологии в лицах [Текст] : персоналии : в 6 т. / ред.-сост. Л. А. Карпенко. – М. : «ПЕР СЭ», 2005. – 784 с. – (Психологический лексикон : энцикл. сл. : в 6 т.).
433. Історія України в особах: ІХ—ХVІІІ ст. [Текст] / В. Замлинський та ін. – К. : Україна, 1993. – 396 с.
434. Історія України в особах: Козаччина [Текст] / В. М. Горобець та ін. – К. : Україна, 2000. – 302 с.
435. *Калібаба Д. П.* Відомі діячі культури, науки, політики Придесення [Текст] / Д. П. Калібаба. – Чернігів: Просвіта, 1995. – 144 с. – (Б-ка «Сіверянського літопису»).
436. Киевские математики – педагоги [Текст] / ред. А. Н. Боголюбов. – К. : Вища шк., 1979. – 312 с.
437. Київський літопис ХХІ століття [Текст] : визначні імена та підприємства України / редкол. І. М. Дзюба та ін. ; АПН України, АМН України, Торгово-пром. палата України, Укр. центр культурних досліджень М-ва культури і мистецтв України ; ред.-уклад. В. В. Стройков. – К. : Хто є Хто, 2001. – 464 с.
438. Київський національний університет імені Тараса Шевченка [Текст] : імена славних сучасників / авт.-упоряд. : О. Матвійчук, Н. Струк ; голова редкол. В. В. Скопенко. – К. : Світ успіху, 2004. – 287 с.
439. *Котляр М.* Історія в життєписах [Текст] / М. Ф. Котляр, В. А. Смолій : пер. з рос. Н. Г. Сидяченко. – К. : Час, 1994. – 328 с.

440. Ленинградцы – Герои Социалистического труда [Текст] : [альбом] / сост. : Е. Я. Зазерский, А. К. Варсобин. – Л. ; М. : Сов. художник, [1966]. – [167] с. : портр.
441. Ленинградцы – Герои Социалистического Труда [Текст] : очерки / сост. М. С. Куртынин. – Л., 1967. – 606 с.
442. *Липшиц С. Ю.* Русские ботаники [Текст] : биограф.-библиогр. сл. : в 4 т. / С. Ю. Липшиц ; Моск. о-во испытателей природы. – М., 1947–1952. – Т. 1–4.
443. Література та культура Полісся [Текст] : зб. / ред. Г. Самойленко ; Ніжин. держ. пед. ун-т ім. М. Гоголя. – Ніжин, 1990–2009. – Вип. 1–51.
444. Люди бессмертного подвига [Текст] : очерки о дважды, трижды и четырежды Героях Советского Союза : в 2 кн. – 3-е изд., испр. и доп. – М., 1973. – Кн. 1–2.
445. Люди русской науки [Текст] : матер. к биограф. : в 2 т. / С. И. Вавилов и др. – М. ; Л., 1948. – Т. 1–2.
446. *Львов П.* Достопамятное повествование о великих государях и знаменитых боярах XVII века, взятое из российской истории [Текст] / П. Львов. – М. : Унив. тип., 1821. – 189 с.
447. *Львов П.* Храм славы российских ироев, от времен Гостомысла до царствования Романовых. Памятники российских ироев осмагонадесять века [Текст] / П. Львов. – СПб. : Имп. акад. наук, 1803. – 46, 179, 14 с.
448. *Морозов С. А.* Первые русские фотографы-художники [Текст] / С. А. Морозов. – М. : Госкиноиздат, 1952. – 119 с.
449. Народжені Україною [Текст] : меморіальний альманах : у 2-х т. – К. : Євроімідж, 2002. – Т. 1–2. – (Золоті імена України).
450. *Онацький Є.* Портрети у профіль [Текст] / Є. Онацький. – Чикаго : Укр. амер. вид. спілка, 1965. – 300 с.
451. Памятник борцам пролетарской революции погибшим в 1917–1921 гг. [Текст] : в 2 т. / сост. : Л. Лежава, Г. Русаков. – 2-е изд., испр. и доп. – М. ; Пг. : Госиздат, 1924. – Т. 1–2.
452. Полководці Війська Запорозького [Текст] : іст. портрети / відп. ред. В. Смолий. – К. : Вид. дім «КМ Academia», 1998. – Кн. 1. – 400 с.
453. *Посохов С. И.* Губернаторы и генерал-губернаторы [Текст] / С. И. Посохов, А. Н. Ярмыш. – 2-е изд., испр. и доп. – Х. : Ун-т внутр. дел, 1997. – 163 с. : ил. – (Харьк. биограф. сл.).
454. Провідники духовності в Україні [Текст] : довідник / голова ред. кол. І. Ф. Курас. – К. : Вища шк., 2003. – 782 с.
455. *Радул О.* Історія педагогіки України Х–XVII століть : персоналії [Текст] : навч. посіб. / О. Радул. – К. : Основи, 2005. – 238 с.

456. Райков Б. Є. Русские биологи-эволюционисты до Дарвина [Текст] : в 4 т. / Б. Е. Райков. – М. ; Л. : Изд. АН СССР, 1951–1959. – Т. 1–4.
457. Рерберг П. Ф. Севастопольцы [Текст] : сб. портр. участников 349-дневной обороны Севастополя в 1854–1855 гг. / сост. и изд. участник обороны Севастополя П. Ф. Рерберг. – СПб. : Т-во Р. Голике и А. Вильборг, 1903–1907. – Вып. 1–3.
458. Русские мореплаватели [Текст] / ред. В. С. Лупач. – М. : Воениздат, 1953. – 671 с.
459. Скальковский К. А. Наши государственные и общественные деятели [Текст] / К. А. Скальковский. – СПб., 1890. – X., 586 с.
460. Служение Отечеству и долгу [Текст] : очерки о жизни и деятельности ректоров харьк. вузов (1805–2004 гг.) / Народ. укр. акад. ; общ. ред. : В. И. Астахова, Е. В. Астахова. – Х. : Золотые страницы, 2004. – 747 с. : фотоил. – (Серия «Харьк. биогр. сл.»).
461. Собрание портретов россиян, знаменитых по своим деяниям воинским и гражданским, по учености, сочинениям, дарованиям, или коих имена по чему другому сделались известными свету, в хронологическом порядке, по годам кончины, с приложением их кратких жизнеописаний [Текст] / изд. П. Бекетовым. – М., 1821–1824. – Ч. 1 (4 отд.).
462. Созыв (3-й) Государственной думы [Текст] : портр., биогр. и автографы. – СПб., 1910. – 56 с.
463. Табачник Д. В. Історія української дипломатії [Текст] : біопр. нариси : навч. посіб. / Д. В. Табачник. – К. : Либідь ; Х. : Фоліо, 2009. – 896 с.
464. Україна: 10 років незалежності. 500 впливових особистостей [Текст] : інформ.-біопр. довідн. / ред. В. Б. Федосова ; вступ. ст. Д. Н. Чорний ; Нац. іміджева програма «Лідери ХХІ століття». – Х. : Східно-Укр. біопр. ін-т, 2001. – 320 с.
465. Уряди України у ХХ ст. [Текст] : наук.-док. вид. / НАН України, Ін-т історії та ін. ; Н. П. Барановська, В. Ф. Верстюк, С. В. Кульчицький та ін. – К. : Наук. думка, 2001. – 607 с.
466. Участники русского революционного движения эпохи борьбы с царизмом [Текст] : биопр. указ. членов Всесоюз. о-ва полит. каторжан и ссыльно-поселенцев. – М., 1927. – 228 с.
467. Ушаков С. И. Деяния российских полководцев и генералов, ознаменовавших себя в достопамятную войну с Францией, в 1812, 1813, 1814 и 1815 годах, с кратким начертанием всей их службы, с самого начала вступления в оную [Текст] : в 4 ч. / С. И. Ушаков. – СПб. : Тип. К. Крайя, 1822. – Ч. 1–4.
468. Хижняк З. І. Ректори Києво-Могилянської академії. 1615–1817 рр. [Текст] : наук.-попул. л-ра / З. І. Хижняк. – К. : Києво-Могилян. акад., 2002. – 192 с.

469. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Імена славетних сучасників [Текст] / авт.-упоряд. : Н. Струк, О. Матвійчук ; редкол. : С. В. Мельничук (голова) [та ін.]. – К. : Світ Успіху, 2005. – 288 с.
470. Шаров І. Ф. 100 видатних імен України [Текст] : навч. посіб. / І. Ф. Шаров. – К. : Вид. Дім «Альтернативи», 1999. – 496 с.
471. Шифрина А. И. Герои и судьбы [Текст] : интеллектуальный потенциал Запорожья на рубеже веков / А. И. Шифрина. – [Б. м. : б. и.], 2002. – Кн. 2. – 528 с.
472. Языков Д. Д. Обзор жизни и трудов покойных русских писателей [Текст] : в 13 вып. / Д. Д. Языков. – СПб. ; М. ; Пг., 1885–1916. – Вып. 1–13.
473. *Cantù C. Italiani illustri* [Text] / Cesare Cant. – Milano, 1873–1874. – Vol. 1–6.
474. *Carpi L. Il Risorgimento Italiano : biografie storico-politiche d'illustri Italiani contemporanei* [Text] / Leone Capri. – Milano, 1883–1888. – Т. 1–4.
475. *Finkel L. Historia Uniwersytetu Lwowskiego* [Text] / Ludwik Finkel, Stanislaw Starzynski. – Lwów : Nakladem Senatu akademickiego C. K. Uniwersytetu Lwowskiego z drukarni e Winiarza, 1894. – 443 s.
476. *Gueidon A. Le Plutarche Provençal* [Text] : Vies Des Hommes Et Des Femmes Illustres De La Provence / Alexandre Gueidon. – Marseille, 1855–1858. – Т. 1–2.
477. *Hofmann T. Portraits historiques des hommes illustres de Danemarck, remarquables par leur mèrite, leurs charges et leur noblesse, avec leurs tables gènealogiques* [Text] / T. Hofmann. – Copenhague, 1746. – Т. 1–6.
478. *Klein A. Leben und Bildnisse der großen Deutschen von verschiedenen Verfassern und Künstlern* [Text] / Hrsg. von Anton Klein. – Mannheim, 1785–1806.
479. Księga pamiątkowa II Państwowego gimnazjum im. Karola Szajnochy we Lwowie 1820–1930 [Text]. – Lwów, 1930. – Cz. 1 : Rozprawy byłych uczniów i profesorów II gimnazjum. – IX, 222 с., [16].
480. Les vies des hommes illustres de la France depuis le commencement de la monarchie jufqua prefent [Text] / M. d'Auigny, Gabriel-Louis-Calabre Pérau, François-Henri Turpin. – Amsterdam ; Paris : Chez Le Gras, 1739–1757. – Т. 1–27.
481. *Medelsheim C. Biographie alsacienne-lorraine* [Text] / Cerfberr de Medelsheim. – Paris : Lemarre A, 1879. – 327 p.
482. Orleto – Straz Mogil Polskich Bohaterów: przewodnik po cmentarzu Obrónców Lwowa [Text]. – Lwow, 1934. – 52 p.
483. *Quintana M. Vidas de Españoles celebres* [Text] / pur don Manuel Jozef Quintana. Madrid : En la Imprenta Real, 1807. – Т. 1–2.
484. The illustrated American biography [Text] : containing correct portraits and brief notices of the principal actors in American history : embracing distinguished

women, naval and military heroes, statesmen, civilians, jurists, divines authors and artists; together with celebrated Indian chiefs ... complete in six volumes, one volume to be issued annually / by A. D. Jones. – N. Y. : J. Milton Emerson and Co, 1853. – V. 1–6.

Наукові каталоги, путівники по фондах архівів та бібліотек

485. Б. Д. Грінченко. Документи і матеріали з фондів Інституту рукопису ЦНБ ім. В. І. Вернадського НАН України [Текст] : покажчик. Вип. 1. Віршовані твори / Н. М. Зубкова, упор. ЦНБ ім. В. І. Вернадського, Ін-т укр. археографії. – К., 1994. – 240 с. – (Наук.-довід. вид. з історії України ; вип. 38).
486. Видатні вчені Національної академії наук України: особові арх. та рукоп. фонди акад. і чл.-кор. у Нац. б-ці України ім. В. І. Вернадського (1918–1988) [Текст] : путівник / НБУВ ; редкол. : О. С. Онищенко (голова) та ін. ; уклад. : О. С. Боляк, Т. І. Воронкова, С. Г. Даневич та ін. – К., 1998. – 307 с.
487. Володимирський гродський суд: подокументні описи актових книг [Текст]. Вип. 1, спр. 1–5. 1566–1570 / ред. Г. Боряк, Л. Демченко ; укл. Г. Сергійчук ; ЦДА України, м. Київ. – К., 2002. – 228 с. – (Архівні зібрання України. Спец. довідн.).
488. Гнатенко Л. А. Слов'янська кирилична рукописна книга XV ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського [Текст] : каталог / Л. А. Гнатенко ; НБУ ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. – К. : НБУВ, 2003. – 193 с.
489. Гнатенко Л. Слов'янська кирилична рукописна книга XIV ст. з фондів Інституту рукопису НБУ ім. В. І. Вернадського [Текст] : Каталог. Кодиколого-орфографічне дослідження. Палеографічний альбом / Л. А. Гнатенко ; редкол. : О. С. Онищенко (голова), В. В. Німчук, С. Г. Даневич (відп. секретар), Л. А. Дубровіна, Н. М. Зубкова ; НБУ ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. – К. : НБУВ, 2007. – 264 с.
490. Грецькі рукописи у зібраннях Києва [Текст] : каталог / НБУ ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису, Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Ін-т історії України ; Гарвард. ун-т ; Дамбартон Оукс ; упоряд. Є. Чернухін ; редкол. : І. Шевченко (голова), та ін. ; ред. Н. Черкаська. – К. : [б. в.] ; Вашингтон : [б. в.], 2000. – 384 с.
491. Документальні матеріали М. С. Грушевського у фондах відділу рукописів ЦНБ ім. В. І. Вернадського АН УРСР [Текст] : каталог / уклад. С. М. Кіржаєв. – К.: [б. в.], 1991. – 119 с. – (Наук.-довід. вид. з іст. України ; вып. 16).

492. Музичний архів М. Д. Леонтовича : каталог / НБУ ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису, М-во культури і мистецтв України, Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського ; уклад. : Л. П. Корній, Е. С. Клименко ; відп. ред. Л. А. Дубровіна. – К. : НБУВ, 1999. – 114 с. – (3 іст. муз. спадщини України).
493. Особові архівні фонди Інституту рукопису [Текст] : путівник / НБУ ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису ; уклад. : О. С. Боляк та ін. ; відп. ред. О. С. Онищенко. – К., 2002. – 768 с.
494. Просвітителі Кирило і Мефодій у писемних джерелах Інституту рукопису ЦНБ НАН України [Текст] : каталог рукописів др. пол. XV – пер. чв. XX ст. / ЦНБ ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського ; уклад., передм. Л. А. Гнатенко ; вступ. ст. П. С. Сохань ; відп. ред. П. С. Сохань, О. С. Онищенко. – К. : [б. в.], 1995. – 113 с. – (Наук.-довід. вид. з історії України ; вип. 40).
495. Путівник по фондах відділу рукописів Інституту літератури [Текст] / упоряд. М. А. Гончарук та ін. ; ред. М. Г. Жулинський, А. М. Полотай, С. А. Гальченко. – К., 1999. – 863 с.
496. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України [Текст] : путівник / редкол. Г. Боряк (голова) та ін. ; упоряд. : М. Крячок, С. Куц, З. Сендикта та ін. – К., 2003–2005. – Вип. 1–2.
497. CATNYP [Electronic resource] : Online catalog of The New York Public Library's four Research Librarys. – Access mode : <http://catnyp.nypl.org>, free. – The name of the screen.

Електронні ресурси біографічної та генеалогічної інформації

498. 1000 років української культури [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://1000years.uazone.net>, вільний. – Назва з екрана.
499. 1812 год [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.museum.ru/museum/1812/index.html>, свободный. – Название с экрана.
500. Автографи видатних митців у зібраннях Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка [Текст] : колекція О. А. Сарани / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; упоряд. І. Я. Лосієвський. – Х. : ХЧМГУ, 2011. – 159 с. – (Харк. колекції ; вип. 3). – Повна електронна версія : <http://www.calameo.com/read/00063294559c8b1976d7d>.
501. Автографи діячів науки і культури на книгах із фондів Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка [Текст] : тексти, факсиміле, біо-бібліогр. матер. / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка; упоряд. І. Я. Ло-

- сієвський. – Х. : Харк. приватний музей міської садиби, 2008. – 324 с. – (Харк. колекції ; вип.1). – Повна електронна версія : <http://ru.calameo.com/read/000632945d4d7c436b696>, вільний.
502. Архив академика А. П. Ершова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://erшов.iis.nsk.su/russian/index.html>, свободный. – Название с экрана.
503. Багатомовне генеалогічне древо [Електронний ресурс]// Родовід. – Режим доступу : <http://uk.rodovid.org/wk/>, вільний. – Назва з екрана.
504. Библиотека [Электронный ресурс] / Руниверс. – Режим доступа : <http://www.runivers.ru>, свободный. – Название с экрана.
505. Библиотека Хрептовичей [Электронный ресурс] / Нац. б-ка Беларуси, Нац. б-ка Украины им. В. И. Вернадского ; сост. : Л. Г. Кирихина, Л. А. Дубровина. – Минск : НББ, 2010. – 1 электр. оптический диск (DVD-ROM). – 1 Гб.
506. Биографии людей [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://great-people.ru>, свободный. – Название с экрана.
507. Биографика [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://biographica.ru/>, свободный. – Название с экрана.
508. Биография.Ру [Электронный ресурс] : биогр. энцикл. – Режим доступа : <http://www.biografija.ru>, свободный. – Название с экрана.
509. Бібліотека української літератури [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrlib.km.ru>, вільний. – Назва з екрана.
510. Большая коллекция электронных Словарей. 2010 [Электронный ресурс]. Диск 1. Гуманитарные науки. Версия сборки: 8.2. – М., 2010. – 3,78 GB.
511. Большая онлайн библиотека e-Reading [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.e-reading/>, свободный. – Название с экрана.
512. Буденный Семен Михайлович [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.budenny.ru/main.html>, свободный. – Название с экрана.
513. Вернадский Владимир Иванович [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.tstu.ru/win/kultur/nauka/vernad/vertitul.htm>, свободный. – Название с экрана
514. Вернадський Володимир Іванович [Електронний ресурс]// Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/nsu/vernadsky/>, вільний. – Назва з екрана.
515. Видатні бібліотекознавці, бібліографознавці, книгознавці та документознавці України та світу [Електронний ресурс]// Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. – Режим доступу : http://www.library.edu-ua.net/scientific_information_work/exelent_pedagog/, вільний. – Назва з екрана.

516. Видатні педагоги України та світу [Електронний ресурс] // Там само. – Режим доступу : http://www.library.edu.ua.net/scientific_information_work/suhomlynskiy/, вільний. – Назва з екрана.
517. Відділ образотворчих мистецтв [Електронний ресурс] // Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Режим доступу : <http://irbis-nbuv.gov.ua/fond/vom/index.html>, вільний. – Назва з екрана.
518. Відділ стародруків та рідкісних видань [Електронний ресурс] // Там само. – Режим доступу : <http://irbis-nbuv.gov.ua/fond/vsd/ires.html>, вільний. – Назва з екрана.
519. Відділ формування музичного фонду [Електронний ресурс] // Там само. – Режим доступу : <http://irbis-nbuv.gov.ua/fond/vfmf/cat/rozum.html>, вільний. – Назва з екрана.
520. Віртуальні виставки [Електронні ресурси] // Наук. б-ка ТНПУ. – Режим доступу : <http://www.library.tnpu.edu.ua/exhibitions.html>, вільний. – Назва з екрана.
521. Віртуальні книжкові виставки [Електронні ресурси] // Ніжин. держ. ун-т ім. М. В. Гоголя. [Бібліотека]. – Режим доступу : <http://in.ndu.edu.ua/ua/library.php>, вільний. – Назва з екрана.
522. Возвращенные имена [Электронный ресурс] // Возвращенные имена: кн. памяти России. – Режим доступа : <http://vizs.nlr.ru/search/ebooks.html>, свободный. – Название с экрана.
523. Всемирный биографический энциклопедический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.rubricon.com/wbiog_1.asp, доступ на платной основе. – Название с экрана.
524. Всероссийское генеалогическое древо [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.vgd.ru>, свободный. – Название с экрана.
525. Всесвітньо відомі вчені – засновники науково-педагогічних шкіл НТУУ «КПІ» [Електронний ресурс] // Нац. техн. ун-т України. – Режим доступу : http://kpi.ua/kpi_people, вільний. – Назва з екрана.
526. Галерея видатних особистостей Київського Університету [Електронний ресурс] // Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Режим доступу : <http://www.univ.kiev.ua/ua/geninf/osobystosti>, вільний. – Назва з екрана.
527. Генеалогическое древо [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://r-g-d.org> ; [до 2011 г. : Российское генеалогическое древо. – Режим доступа : <http://familii-v2.narod.ru/rgd/about.htm>], свободный. – Название с экрана.
528. Герои Страны [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.warheroes.ru/>, свободный. – Название с экрана.

529. Герої України [Електронний ресурс] // Офіційна Україна сьогодні. – Режим доступу : <http://dovidka.com.ua/fcontent.php?rcode=327&topic=303296>, вільний. – Назва з екрана.
530. Деятели революционного движения в России : биобиблиогр. сл. : от предшественников декабристов до падения царизма : [в 5 т.]. – М. : Изд-во Всесоюз. о-ва политических каторжан и ссыльно-поселенцев, 1927–1934 [Электронный ресурс] : полная сетевая версия // Яндекс : словари. – Режим доступа : <http://slovari.yandex.ru/~книги/Революционеры/>, свободный. – Название с экрана.
531. Дисидентський рух в Україні [Електронний ресурс] : віртуальний музей. – Режим доступу : <http://www.archive.khpg.org>, вільний. – Назва з екрана.
532. Довідники про сучасну Україну [Електронний ресурс] // Офіційна Україна сьогодні. – Режим доступу : <http://www.dovidka.com.ua/index.php?ncode=53>, вільний. – Назва з екрана.
533. Единая Русь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.edrus.org>, свободный. – Название с экрана.
534. Електронна бібліотека. Тематичні ресурси [Електронний ресурс] // Ін-т історії України НАН України. – Режим доступу : <http://www.history.org.ua>, вільний. – Назва з екрана.
535. Електронна бібліотека: видання ОННБ ім. М. Горького [Електронний ресурс] // Одес. нац. наук. б-ка ім. М. Горького. – Режим доступу : <http://www.odnb.odessa.ua/download.php>, вільний. – Назва з екрана.
536. Електронний архів В. І. Вернадського [Електронний ресурс] // Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Режим доступу : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_eav/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=NAV&P21DBN=EAV&Z21ID=, вільний. – Назва з екрана.
537. Електронний фонд документів [Електронний ресурс] // Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. – Режим доступу : <http://korolenko.kharkov.com/fond/knigi.html>, вільний. – Назва з екрана.
538. Енциклопедія історії України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://history.org.ua/ENU>, вільний. – Назва з екрана.
539. Енциклопедія українського козацтва [Електронний ресурс] // Запоріж. держ. ун-т. – Режим доступу : <http://www.zsu.zp.ua/euk/main1024.htm>, вільний. – Назва з екрана.
540. Енциклопедія української літератури [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.proza.com.ua/enc>, вільний. – Назва з екрана.

541. Жертвы политического террора в СССР [Электронный ресурс] / О-во «Мемориал» ; Изд-во «Звенья», Общ. центр им. А. Д. Сахарова, Комиссия по реабилитации при Президенте РФ. – М., 2004. – На 2 дисках CD.
542. Жертвы политического террора в СССР [Электронный ресурс] // Мемориал. – Режим доступа : <http://lists.memo.ru/index1.htm>, свободный. – Название с экрана.
543. Живопись. Картины. Художники. Музеи мира [Электронный ресурс] : Виртуальный музей искусств. – Режим доступа : <http://www.museum-online.ru>, свободный. – Название с экрана.
544. Жития святых святителя Дмитрия Ростовского – Четьи Минеи [Электронный ресурс] // Рус. паломник. – Режим доступа : <http://www.idrp.ru/zhitia-svyatih-lib26>, свободный. – Название с экрана.
545. Издательский дом «Личности» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://persons-journal.com/index.php?context=submenu&id=188&pid=192&=188>, свободный. – Название с экрана.
546. Институт генеалогических исследований [Электронный ресурс] // Рос. нац. б-ка. – Режим доступа : <http://www.nlr.ru/nlr/div/genealogy/>, свободный. – Название с экрана.
547. Информационная полнотекстовая система «Боярские списки XVIII века» [Электронный ресурс]. Версия 04.05.05. Последнее обновление от 30.01.2011. В 2008–2010 гг. проект выполнялся при финансовой поддержке РГНФ (грант № 08-01-12135в) / науч. рук. проекта А. В. Захаров. – Режим доступа : http://zaharov.csu.ru/bspisok.pl?action=main_menu, свободный. – Название с экрана.
548. Исторические лица Украины [Электронный ресурс] // Хронос : всемирная ист. в Интернете. – Режим доступа : http://www.hrono.ru/biograf/bio_u/ukraina.php, свободный. – Название с экрана.
549. Каталог членів НСХУ [Електронний ресурс] // Нац. спілка худож. України. – Режим доступу : <http://www.nshu.org.ua/>, вільний. – Назва з екрана.
550. Кобзар [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kobzar.info/>, вільний. – Назва з екрана.
551. *Красухин Г.* Пушкин, Александр Сергеевич [Электронный ресурс] / Геннадий Красухин // Энцикл. Кругосвет : универсальная науч.-попул. онлайн-энцикл. – Режим доступа : http://www.krugosvet.ru/enc/kultura_i_obrazovanie/literatura/PUSHKIN_ALEKSANDR_SERGEEVICH.html, свободный. – Название с экрана.

552. Кто есть кто в библиотечной сфере России [Электронный ресурс] // Гос. публ. науч.-техн. б-ка России. – Режим доступа : <http://www.gpntb.ru/win/search/who.html>, свободный. – Название с экрана.
553. Кто есть кто в современной культуре : эксклюзив. биограф. – М. : МК-Периодика, 2006–2007. – Вып. 1–2 [Электронный ресурс] : онлайн-версия // Индекс: словари. – Режим доступа : <http://slovari.yandex.ru/~книги/Кто%20есть%20кто%20в%20культуре/>, свободный. – Название с экрана.
554. Культура України : електронна б-ка [Електронний ресурс] // Нац. парламент. б-ка України. – Режим доступу : <http://elib.nplu.org/>, вільний. – Назва з екрана.
555. Личности [Электронный ресурс] : биограф. банк данных. – Режим доступа : <http://www.persons-info.com>, свободный. – Название с экрана.
556. Лідери України [Електронний ресурс] // Офіційна Україна сьогодні. – Режим доступу : <http://dovidka.com.ua/fcontent.php?rcode=327>, вільний. – Назва з екрана.
557. Люди : Peoples.Ru [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.peoples.ru/>, свободный. – Название с экрана.
558. Люди : досьє [Электронный ресурс] // Openbiz : источник деловой информации. – Режим доступа : <http://openbiz.com.ua/summary/people>, свободный. – Название с экрана.
559. Малорусская народная историческая библиотека [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://mnib.malorus.org>, свободный. – Название с экрана.
560. Мегаэнциклопедия Кирилла и Мефодия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.megabook.ru>, свободный. – Название с экрана.
561. Международный объединенный биографический центр [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.biograph.ru>, свободный. – Название с экрана.
562. Мемориал [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.memo.ru>, свободный. – Название с экрана.
563. Мир энциклопедий [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://encyclopedia.ru>, свободный. – Название с экрана.
564. Мислене древо: укр. інформ. ресурси для освіти і науки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.myslenedrevo.com.ua/recom/mdprogram/what_is.html, вільний. – Назва з екрана.
565. Музей Івана Гончара [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://honchar.org.ua/ukranian.htm>, вільний – Назва з екрана.
566. Музей Лесі Українки у Ялті [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lesiaukrainka.crimea.ua/vstup.html>, вільний. – Назва з екрана.

567. Музейний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://museum3dtours.com/php/index.php?l=ua>, вільний. – Назва з екрана.
568. Найдется все [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.radarix.com>, свободный. – Название с экрана.
569. Народное движение «Малороссия» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.malorossia.org>, свободный. – Название с экрана [Станом на початок 2013 р. тематично переорієнтований на поширення кінофайлів].
570. Наукова спадщина Миколи Яковича Грота в фондах Бібліотеки імені академіка М. О. Лавровського Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя : бібліогр. покажч. – Ніжин, 2011. – 40 с. [Електронний ресурс]// Ніжин. держ. ун-т ім. М. В. Гоголя. [Бібліотека]. – Режим доступу : http://www.ndu.edu.ua/storage/2011/pokaz4uk_biblio.pdf, вільний. – Назва з екрана.
571. Науковий архів [Електронний ресурс] // Наук. б-ка Нац. ун-ту «Києво-Могилян. акад.». – Режим доступу : <http://www.library.ukma.kiev.ua/index.php?id=37>, вільний. – Назва з екрана.
572. Наукові біографії вчених України [Електронний ресурс]// Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/people/persons.html>, вільний. – Назва з екрана.
573. Наукові видання Інституту рукопису [Електронний ресурс]// Там само. – Режим доступу : <http://irbis-nbuv.gov.ua/fond/ir/publ.html>, вільний. – Назва з екрана.
574. Национальная историческая энциклопедия [Электронный ресурс] / НЭС: Нац. энцикл. служба. – Режим доступа: <http://interpretive.ru/dictionary#29>, свободный. – Название с экрана.
575. Національний банк даних жертв політичних репресій радянської доби в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reabit.org.ua/>, вільний. – Назва з екрана.
576. Некоммерческая электронная библиотека «ImWerden» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://imwerden.de/>, свободный. – Название с экрана.
577. Некоммерческая электронная библиотека «Вторая литература» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.vtoraya-literatura.com/>, свободный. – Название с экрана.
578. «Не пакадайце ж мовы нашай беларускай...» [Электронны рэсурс] : да 170-годдзя з дня нараджэння Францішка Багушэвіча, 1840–1900 / Нац. б-ка Беларусі ; скл. : Л. Г. Гушчынская і ін. – Мінск : НББ, 2009. – 1 электр. аптычны дыск (DVD-ROM). – 1 Гб.
579. Нобелевские лауреаты [Электронный ресурс] // N-T.ru – Электрон. б-ка

- «Наука и техника». – Режим доступа : <http://n-t.ru/nl>, свободный. – Название с экрана.
580. Новости генеалогии [Электронный ресурс] // Петербург. генеалогический портал. – Режим доступа : <http://www.petergen.com/>, свободный. – Название с экрана.
581. Оренбургская Шевченковская энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://kraeved.opck.org/biblioteka/enciklopedii/ose/a.php>, свободный. – Название с экрана.
582. Особові архівні фонди Інституту рукопису [Електронний ресурс] // Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Режим доступу : <http://irbis-nbuv.gov.ua/fond/ir/catalogi/index.html>, вільний. – Назва з екрана.
583. Острозька академія XVI–XVII ст. [Електронний ресурс]: енцикл. – Режим доступу : ч. 1 – http://www.oa.edu.ua/doc/enc/Encyklopediya_1.pdf; ч. 2 – http://www.oa.edu.ua/doc/enc/Encyklopediya_2.pdf, вільний. – Назва з екрана.
584. Офіційна Україна сьогодні [Електронний ресурс] : Інтернет-довідник. – Режим доступу : <http://dovidka.com.ua/user/>, вільний. – Назва з екрана.
585. Паэт красы і гармоніі [Электронны рэсурс] : да 120-годдзя з дня нараджэння Максіма Багдановіча (1891–1917) / Нац. б-ка Беларусі, Літ. музей М. Багдановіча ; скл. : Л. Г. Гушчынская [і інш.]. – Мінск : НББ, 2011. – 1 электр. аптычны дыск (DVD-ROM). – 1,3 Гб.
586. Перелік фондів Інституту архівознавства [Електронний ресурс] // Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Режим доступу : <http://irbis-nbuv.gov.ua/fond/ia/ires/fondia.html>, вільний. – Назва з екрана.
587. Персоналии «Народной Воли», «Земли и Воли», деятели революционного движения 1870–80-х гг. и другие действующие лица [Электронный ресурс] // Народная воля. – Режим доступа : <http://narovol.narod.ru/personality.htm>, свободный. – Название с экрана.
588. Персони [Електронний ресурс] // Ліга. Досьє. – Режим доступу : <http://file.liga.net/person/>, вільний. – Назва з екрана.
589. Петербургский генеалогический портал [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://petergen.com>, свободный. – Название с экрана.
590. Письменницький довідник [Електронний ресурс] // Нац. спілка письменників України. – Режим доступу : <http://nspu.org.ua/dovidnyk/>, вільний. – Назва з екрана.
591. Політична Україна сьогодні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dovidka.com.ua/fcontent.php?rcode=311>, вільний. – Назва з екрана.
592. Політичні журналісти і аналітики [Електронний ресурс] // Офіцій-

- на Україна сьогодні. – Режим доступу : <http://dovidka.com.ua/fcontent.php?rcode=311&topic=375298>, вільний. – Назва з екрана.
593. *Полонский В.* Гоголь Николай Васильевич [Електронний ресурс] / Вадим Полонский // Энциклопедия Кругосвет. – Режим доступа : http://www.krugosvet.ru/enc/kultura_i_obrazovanie/literatura/GOGOL_NIKOLA_VASILEVICH.html, свободный. – Название с экрана.
594. Полтавщина літературна [Електронний ресурс] // Полтав. обл. орг. Нац. спілки письменників України. – Режим доступу : <http://www.pollitra.pi.net.ua>, вільний. – Назва з екрана.
595. Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. сл. / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечнікова [Електронний ресурс] // Наук. б-ка Одес. нац. ун-ту ім. І. І. Мечнікова. – Режим доступу: <http://lib.onu.edu.ua/ua/elres/russP>, вільний. – Назва з екрана.
596. Реабілітовані історією [Електронний ресурс] // Ін-т історії України НАН України. – Режим доступу : http://www.history.org.ua/?discussion&nazva=_rhistory_, вільний. – Назва з екрана.
597. Родовід: укр. генеалогічний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.rodovid.org/wk/>, вільний. – Назва з екрана.
598. Рубрикон: крупнейший энцикл. ресурс Интернета [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.rubricon.com/>, свободный. – Название с экрана.
599. Руководители и сотрудники Библиотеки РАН XVIII–XIX вв. [Электронный ресурс] : биогр. справочник // БАН: Б-ка Рос. Акад. наук / сост. : Н. Н. Елкина, В. В. Рубцов. – СПб., 2003. – Режим доступа : http://www.rasl.ru/library/personal18_19.php, свободный. – Название с экрана.
600. Русский биографический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.rulex.ru, свободный. – Название с экрана.
601. Сапегіана: книжное собрание рода Сапег [Электронный ресурс] = Сапегіана: кнігазбор роду Сапегіаў [Электронный ресурс] / Нац. б-ка Беларуси, Рос. нац. б-ка ; сост. : Л. Г. Кирюхина, К. В. Суша. – Минск : НББ, 2011. – 1 электр. оптический диск (DVD-ROM). – 1,1 Гб.
602. Словари и энциклопедии на «Академике» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dic.academic.ru>, свободный. – Название с экрана.
603. Солдаты XX века [Электронный ресурс] // Герои Страны. – Режим доступа : <http://www.biograph-soldat.ru>, свободный. – Название с экрана.
604. Соловки в истории Украины [Электронный ресурс] // Solovki: энцикл. – Режим доступа : http://www.solovki.ca/camp_20/ukraine/ukraine_camp03.php, свободный. – Название с экрана.

605. Спадчына акадэміка Яўхіма Карскага: да 150-годдзя з дня нараджэння [Электронны рэсурс] / скл. : В. У. Скалабан, К. В. Суша. – Мінск : НББ, 2010. – 1 электр. аптычны дыск (CD-ROM). – 1,5 Гб.
606. Списки имен соловецких заключенных [Электронный ресурс] // Solovki: энцикл. – Режим доступа : <http://www.solovki.ca/passional>, свободный. – Название с экрана.
607. Сталинские расстрельные списки [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://stalin.memo.ru/>, свободный. – Название с экрана.
608. Сторінка М. О. Лавровського [Електронний ресурс] // Ніжин. держ. ун-т ім. М. В. Гоголя. [Бібліотека]. – Режим доступу : <http://in.ndu.edu.ua/ua/library.php?id=2>, вільний. – Назва з екрана.
609. Сумський історичний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://history.sumynews.com/>, вільний. – Назва з екрана.
610. Творча спадщина М. О. Максимовича [Електронний ресурс] // Наук. б-ка ім. М. Максимовича. – Режим доступу : <http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/elcat/maksymovych.php3>, вільний. – Назва з екрана.
611. Творча спадщина М. П. Драгоманова [Електронний ресурс] // Там само. – Режим доступу : <http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/elcat/dragomanov.php3>, вільний. – Назва з екрана.
612. *Торгильссон Ари*. Книга об исландцах [Электронный ресурс] / пер. : Т. В. Ермолаев (Стридманн), Угнюс Микучёнис // Либрусек: много кн. – Режим доступа : <http://lib.rus.ec/b/78491>, свободный. – Название с экрана.
613. Украинская литература [Электронный ресурс] // Энцикл. Кругосвет. – Режим доступа : http://www.krugosvet.ru/enc/kultura_i_obrazovanie/literatura/UKRAINSKAYA_LITERATURA.html, свободный. – Название с экрана.
614. Украинские страницы [Электронный ресурс]: ист. нац. движения Украины 1800–1920 гг. – Режим доступа : <http://www.ukrstor.com.ua>, свободный. – Название с экрана.
615. Україна в літографіях з акварелей Наполеона Орди : альбом-каталог / укл. Л. Гутник ; вступ. ст. Г. Юхимець. – К., 2011. – 96 с. [Електронний ресурс] (Оригінал – на правах рукопису) // Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/fond/vom/show/show_020/Napoleon%20Orda.pdf, вільний. – Назва з екрана.
616. Українська біобібліографія: нова серія [Електронний ресурс] // Наук. б-ка Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка. – Режим доступу : http://library.lnu.edu.ua/bibl/index.php?option=com_content&view=article&id=81:2008-10-14-12-17-28&catid=54:2008-10-14-12-09-48&Itemid=133, вільний. – Назва з екрана.

617. Український видавничий портал [Електронний ресурс] // Who-is-who.ua: біогр., довідн., інф. – Режим доступу : <http://who-is-who.com.ua/project/1.html>, вільний. – Назва з екрана.
618. Український воєнно-історичний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.milua.org/>, вільний. – Назва з екрана.
619. Українські історики ХХ століття : біобібліогр. довідн. – К. : Ін-т іст. України НАН України, 2004. – Вип. 2, ч. 2. – (Серія «Укр. історики») [Електронний ресурс]// Ін-т історії НАН України. – Режим доступу до електронної версії: <http://history.org.ua/uahist>, вільний. – Назва з екрана.
620. Українські історики ХХ століття [Електронний ресурс] : бібліогр. довідн. // Ін-т історії НАН України. – Режим доступу : http://www.history.org.ua/?discussion&nazva=_uahis_, вільний. – Назва з екрана.
621. Форум: укр. генеалогія [Електронний ресурс]// Domivka.net: балачки українською. – Режим доступу : <http://domivka.net/forum/forumdisplay.php?93>, вільний. – Назва з екрана.
622. Хронос [Электронный ресурс]: всемирная ист. в Интернете. – Режим доступа : www.hrono.ru ; www.hrono.info ; www.hronos.km.ru, свободный. – Название с экрана.
623. Хто є хто в українській журналістиці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.jurnalist.in.ua/rubric746/>, вільний. – Назва з екрана.
624. Центральная База Данных Имен Жертв Катастрофы (Шоа) [Электронный ресурс] // Яд Вашем. – Режим доступа : <http://db.yadvashem.org/names/search.html?language=ru>, свободный. – Название с экрана.
625. Шевченківська енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.shevchcycl.kiev.ua>, вільний. – Назва з екрана.
626. Шевченко Тарас [запрос] [Электронный ресурс] // Большая онлайн б-ка e-Reading. – Режим доступа : <http://www.e-reading-lib.org/?query=%F8%E5%E2%F7%E5%ED%EA%EE%2C+%F2%E0%F0%E0%F1>, свободный. – Название с экрана [По состоянию на 2012 г.].
627. Электронная библиотека «Научное наследие России: единое научное информационное пространство» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://nasledie.enip.ras.ru/>, свободный. – Название с экрана.
628. Электронный архив В. И. Вернадского [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vernadsky.lib.ru/>, свободный. – Название с экрана.
629. Энциклопедия «Русская портретная галерея» [Электронный ресурс]// Рус. биогр. сл. А. А. Половцова: електрон. репр. версія. – Режим доступа : <http://www.rulex.ru/portgal.htm>, свободный. – Название с экрана.

630. Энциклопедия Кругосвет [Электронный ресурс] : универс. науч.-попул. онлайн-энцикл. – Режим доступа : <http://www.krugosvet.ru>, свободный. – Название с экрана.
631. Яворівський Володимир Олександрович [Електронний ресурс] // Інтернет-довідник «Офіційна Україна сьогодні». – Режим доступу : <http://dovidka.com.ua/user/?code=52512>, вільний. – Назва з екрана.
632. «Я в серці маю те, що не вмирає» [Електронний ресурс] : віртуальна енцикл. життя і творчості Лесі Українки // Мислене древо. – Режим доступу : <http://www.myslenedrevo.com.ua/studies/lesja/index.html>, вільний. – Назва з екрана.
633. Яндекс: словари [Электронный ресурс] // Яндекс. – Режим доступа : <http://slovari.yandex.ru/dict>, свободный. – Название с экрана.
634. A&E Television Networks [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.aetn.com/>, free. – The name of the screen.
635. American Biographical Institute [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.abiworldwide.com/>, free. – The name of the screen.
636. American Memory Historical Collections [Electronic resource] // The Library of Congress. – Access mode : <http://memory.loc.gov/ammem/index.html>, free. – The name of the screen.
637. American National Biography Online [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.anb.org/login.html?url=%2Farticles%2Fhome.html&ip=93.74.125.179&nocookie=0>, free. – The name of the screen.
638. Ancestry.com [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.ancestry.com/>, free. – The name of the screen.
639. BIO : shop.biography.com [Electronic resource]. – Access mode : <http://shop.history.com/index.php?v=biography>, free. – The name of the screen.
640. Biographisch Woordenboek (Van der Aa) [Electronic resource] // Historici.nl. – Access mode : http://www.historici.nl/retroboeken/vdaa/#source=aa__001biog22_01.xml&page=6&view=homePane&size=800&Accessor=Accessor_index&Accessor_href=Accessor_index%2Findex.html%3FSearchSource%253Auf-8%253Austring%3D%26first_letter%253Auf-8%253Austring%3Da, free. – The name of the screen.
641. Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.bbkl.de/>, free. – The name of the screen.
642. Biographisches Archiv der Sowjetunion 1917–1991 (WBIS – BASU) Online [Electronic resource] // De Gruyter. – Access mode : <http://www.degruyter.com/view/db/obasu?rskey=uprBMU&result=8&q=>, Der Zugang zu digitalisierten Artikel ist Abonnement. – The name of the screen.

643. Biography & Genealogy Master Index (BGMI) [Electronic resource] // Ancestry. – Access mode: <http://search.ancestry.com/search/db.aspx?dbid=4394>, free. – The name of the screen.
644. Biography & Genealogy Master Index (BGMI) [Electronic resource] : [database on-line] // Ancestry.com. – Access mode : <http://search.ancestry.com/search/db.aspx?dbid=4394>. – The name of the screen.
645. Biography Resource Center Database [Electronic resource] // Globe Education Network Library. – Access mode : <http://www.globeeducationnetwork.com/library/resources/articles/biography-resource-center>, free. – The name of the screen.
646. De Gruyter Saur. Official website [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.degruyter.com/browse?publisher=KGS>, free. – The name of the screen.
647. Deutsche Biographische Enzyklopädie Online [Electronic resource] // De Gruyter Saur. – Access mode : <http://www.degruyter.de/cont/imp/saur/detail.cfm?id=IS-9783110233216-1&fg=NW-03>, free. – The name of the screen.
648. Dictionary of Canadian Biography Online [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.biographi.ca/index-e.html?PHPSESSID=14oicrdcel9r8s515grh7890a2>, free. – The name of the screen.
649. Dizionario Biografico degli Italiani [Electronic resource] // Istituto della Enciclopedia italiana. – Access mode : <http://www.treccani.it/biografie>, free. – The name of the screen.
650. Encarta : [Electronic resource] [Online, 1993–2009].
651. Genealogia.ru [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.genealogia.ru/gene/bpg/default.asp>, free. – The name of the screen.
652. Genealogical Research [Electronic resource] // Official Web-Portal of State Archival Service of Ukraine. – Access mode : <http://www.archives.gov.ua/Eng/genealogia.php>, free. – The name of the screen.
653. Historians [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.historians.in.ua/>, вільний. – Назва з екрана.
654. International Biographical Centre [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.internationalbiographicalcentre.com/>, free. – The name of the screen.
655. Library.ru [Электронный ресурс] : информ.-справ. портал / Ин-т информ. инициатив. – Режим доступа : <http://www.library.ru/>, свободный. – Название с экрана.
656. Literature Resource Center [Electronic resource] // GALE: Literature collections. – Access mode : <http://gdc.gale.com/gale-literature-collections/literature-resource-center/>, free. – The name of the screen.

657. Local History & Genealogy Reading Room [Electronic resource] // The Library of Congress. – Access mode : <http://www.loc.gov/rr/genealogy/>, free. – The name of the screen.
658. My Heritage [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.myheritage.com>, free. – The name of the screen.
659. Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950 Online-Edition und Österreichisches Biographisches Lexikon ab 1815 (2. überarbeitete Auflage – online) [Electronic resource] / Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. – Access mode : <http://www.biographien.ac.at/oebl>, free. – The name of the screen.
660. Oxford Dictionary of National Biography: The online edition [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.oxforddnb.com/public/index-content.html> ; <http://www.oup.com/oxforddnb/info/online>, free. – The name of the screen.
661. Polski Słownik Biograficzny [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.psb.pan.krakow.pl/>, free. – The name of the screen.
662. Polski Słownik Biograficzny [Electronic resource] / Digital Repository of Scientific Institutes. – Access mode : <http://rcin.org.pl/dlibra/publication/4137?tab=1>, Access limited. – The name of the screen.
663. Presidents of the United States [Electronic resource] : Resource Guides // The Library of Congress. – Access mode : <http://www.loc.gov/rr/program/bib/presidents/index.html>, free. – The name of the screen.
664. Russia [Electronic resource] / Ancestry.com. – Access mode : <http://www.ancestry.com/search/locality/dbpage.aspx?i=d&tp=1652381&p=5189>, free. – The name of the screen.
665. Russian Biographical Archive. Supplement (WBIS – RBA S) Online [Electronic resource] // De Gruyter. – Access mode : <http://www.degruyter.com/view/db/orbas?rskey=jAusXy&result=1&q=Russian%20Biographical%20Archive%20%28RBA%20and%20S%29%20Online>, Der Zugang zu digitalisierten Artikel ist Abonnement. – The name of the screen.
666. Russisches Biographisches Archiv (RBA I) Online [Electronic resource]. – Kontakt : E-mail : info@digento.de
667. Solovki : энцикл. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.solovki.ca>, свободный. – Название с экрана.
668. Svenskt biografiskt handlexikon [Electronic resource]. – Access mode : <http://runeberg.org/sbh/>, free. – The name of the screen.
669. Taras Shevchenko Museum [Electronic resource]. – Access mode : <http://www>.

- infoukes.com/shevchenkomuseum/, free. – The name of the screen.
670. Who's Who Online® [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.whoswho-online.com/?>, free. – The name of the screen.
671. World Biographical Information System Online (WBIS Online) [Electronic resource]. – Access mode : http://www.saur.de/_download/quellenlisten/0000006287.pdf ; <http://www.degruyter.com/browse?publisher=KGS> ; <http://www.degruyter.de/cont/imp/saur/saurGvEn.cfm?rc=35520&fg=NW-03>, free. – The name of the screen.
672. Yad Vashem [Electronic resource]. – Access mode : <http://db.yadvashem.org/names>, free. – The name of the screen.

Довідкова біографічна інформація на офіційних веб-сайтах
органів державної влади, наукових установ,
закладів освіти і культури, громадських організацій

673. Архіви України [Електронний ресурс] : офіційний веб-портал Держ. архів. служби України. – Режим доступу : <http://www.archives.gov.ua/>, вільний. – Назва з екрана.
674. А-Я список співробітників [Електронний ресурс] // Ін-т математики. – Режим доступу : <http://www.imath.kiev.ua/people/?lang=ua>, вільний. – Назва з екрана.
675. Верховна Рада України [Електронний ресурс] : офіційний веб-портал. – Режим доступу : <http://portal.rada.gov.ua>, вільний. – Назва з екрана.
676. Відділи Інституту українознавства [Електронний ресурс] // Ін-т українознавства ім. І. П. Крип'якевича НАН України. – Режим доступу : <http://www.inst-ukr.lviv.ua/organization/departments/>, вільний. – Назва з екрана.
677. Вінницька обласна державна адміністрація [Електронний ресурс] : офіційне інтернет-представництво. – Режим доступу : <http://www.vin.gov.ua/web/vinoda.nsf>, вільний. – Назва з екрана.
678. Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.library.vinnitsa.com>, вільний. – Назва з екрана.
679. Волинська обласна державна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.voladm.gov.ua>, вільний. – Назва з екрана.
680. Волинська обласна універсальна наукова бібліотека [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ounb.lutsk.ua>, вільний. – Назва з екрана.

681. Голова Верховної Ради України [Електронний ресурс] : офіційне Інтернет-представництво. – Режим доступу: <http://chairman.rada.gov.ua>, вільний. – Назва з екрана.
682. Державна бібліотека України для юнацтва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.4uth.gov.ua>, вільний. – Назва з екрана.
683. Державна наукова сільськогосподарська бібліотека Національної академії аграрних наук України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dnsgb.kiev.ua>, вільний. – Назва з екрана.
684. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського НАПН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.library.edu-ua.net, вільний. – Назва з екрана.
685. Донецька обласна універсальна наукова бібліотека [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.library.donetsk.ua>, вільний. – Назва з екрана.
686. Единый книжный Интернет-магазин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://magazin.malorus.org/kniga/krestotez>, свободный. – Название с экрана [По состоянию на 2012 г.].
687. Закарпатська обласна універсальна наукова бібліотека [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.biblioteka.uz.ua>, вільний. – Назва з екрана.
688. Івано-Франківська обласна державна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.if.gov.ua>, вільний. – Назва з екрана.
689. Історичний факультет [Електронний ресурс] // Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Режим доступу: <http://www.history.univ.kiev.ua>, вільний. – Назва з екрана.
690. Кафедра бібліотекознавства і бібліографії: проф.-виклад. склад кафедри [Електронний ресурс] // Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Режим доступу : http://www.lnu.edu.ua/faculty/web_kultura/teachers.php#, вільний. – Назва з екрана.
691. Керівництво ; Підрозділи Бібліотеки [Електронний ресурс] // Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua, вільний. – Назва з екрана.
692. Київська міська рада [Електронний ресурс]: депутати. – Режим доступу : <http://kmr.gov.ua/delegates>, вільний. – Назва з екрана.
693. Кіровоградська обласна державна адміністрація [Електронний ресурс]: офіційний сайт. – Режим доступу : <http://www.kr-admin.gov.ua>, вільний. – Назва з екрана.
694. Ключові персоналії інституту [Електронний ресурс]// Ін-т електродинаміки

- НАН України. – Режим доступу : http://www.ied.org.ua/info/index.php?cat_id=2&left_id=15, вільний. – Назва з екрана.
695. Луганська обласна державна адміністрація [Електронний ресурс] : офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <http://stat.loga.gov.ua/oda/press/news/?curPos=9780>, вільний. – Назва з екрана.
696. Львівська національна наукова бібліотека імені В. Стефаника [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.lsl.lviv.ua, вільний. – Назва з екрана.
697. Львівський національний університет імені Івана Франка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.franko.lviv.ua/>, вільний. – Назва з екрана.
698. Миколаївська обласна державна адміністрація [Електронний ресурс] : офіційний сайт. – Режим доступу : <http://www.mykolayiv-oda.gov.ua>, вільний. – Назва з екрана.
699. Миколаївська обласна універсальна наукова бібліотека імені О. Гмирьова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reglibrary.mk.ua>, вільний. – Назва з екрана.
700. Наукові відділи [Електронний ресурс] // Ін-т теор. фізики ім. М. М. Боголюбова НАН України. – Режим доступу : <http://www.bitp.kiev.ua/dep.php>, вільний. – Назва з екрана.
701. Наукові відділи [Електронний ресурс] // Ін-т технічної теплофізики НАН України. – Режим доступу : <http://itf.kiev.ua/>, вільний. – Назва з екрана.
702. Наукові відділи інституту [Електронний ресурс] // Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – Режим доступу : <http://www.idpnan.in.ua>, вільний. – Назва з екрана.
703. Наукові відділи Інституту соціології НАН України [Електронний ресурс] // Ін-т соціології НАН України. – Режим доступу : http://www.i-soc.kiev.ua/institute/otd_psih.php, вільний. – Назва з екрана.
704. Наукові підрозділи [Електронний ресурс] // Ін-т зоології ім. І. І. Шмальгаузена. – Режим доступу : <http://www.izan.kiev.ua/departs.htm>, вільний. – Назва з екрана.
705. Наукові підрозділи [Електронний ресурс] // Ін-т органічної хімії НАН України. – Режим доступу : <http://www.ioch.kiev.ua/index1.htm>, вільний. – Назва з екрана.
706. Національна академія аграрних наук України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uaan.gov.ua>, вільний. – Назва з екрана.
707. Національна академія мистецтв України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://academia.gov.ua/01.htm>, вільний. – Назва з екрана.
708. Національна бібліотека України для дітей [Електронний ресурс]. – Режим

- доступу : <http://www.chl.kiev.ua>, вільний. – Назва з екрана.
709. Національна наукова медична бібліотека України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.library.gov.ua>, вільний. – Назва з екрана.
710. Національна парламентська бібліотека України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nplu.org/>, вільний. – Назва з екрана.
711. Національна спілка журналістів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nsju.org>, вільний. – Назва з екрана.
712. Національна спілка художників України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nshu.org.ua>, вільний. – Назва з екрана.
713. Національний університет «Києво-Могилянська академія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukma.kiev.ua, вільний. – Назва з екрана.
714. Персоналії [Електронний ресурс] // Ін-т економіки і прогнозування НАН України. – Режим доступу : <http://www.ief.org.ua/Persona.htm>, вільний. – Назва з екрана.
715. Персоналії [Електронний ресурс] // Ін-т електрозварювання ім. Є. О. Патона. – Режим доступу : <http://www.paton.kiev.ua/ukr/inst/person/person.html>, вільний. – Назва з екрана.
716. Персональні сторінки співробітників [Електронний ресурс] // Ін-т теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова НАН України. – Режим доступу : <http://www.bitp.kiev.ua/person.php>, вільний. – Назва з екрана.
717. Підрозділи інституту [Електронний ресурс] // Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Режим доступу : <http://www.ilnan.gov.ua>, вільний. – Назва з екрана.
718. Полтавська обласна державна адміністрація [Електронний ресурс]: офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.adm-pl.gov.ua/>, вільний. – Назва з екрана.
719. Працівники кафедри давньої історії України та архівознавства [Електронний ресурс] // Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Режим доступу : http://www.lnu.edu.ua/faculty/webhistory/Sajt_istfak/Pracivniki_kafedri_davnoi_istorii_Ukraini_ta_arhivознавства/Pracivniki_kafedri_davnoi_istorii_Ukraini_ta_arhivознавства.html, вільний. – Назва з екрана.
720. Працівники кафедри історії Центральної та Східної Європи [Електронний ресурс] // Там само. – Режим доступу : http://www.lnu.edu.ua/faculty/webhistory/Sajt_istfak/Pracivniki_kafedri_istorii_Centralnoi_ta_Shidnoi_Evropi/Pracivniki_kafedri_istorii_Centralnoi_ta_Shidnoi_Evropi.html, вільний. – Назва з екрана.
721. Працівники кафедри новітньої історії України [Електронний ресурс] // Там само. – Режим доступу : <http://www.lnu.edu.ua/faculty/webhistory/>

- Sajt_istfak/Pracivniki_kafedri_novitnoi_istorii_Ukraini/Pracivniki_kafedri_novitnoi_istorii_Ukraini.html, вільний. – Назва з екрана.
722. Президент України. Офіційне Інтернет-представництво [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.president.gov.ua, вільний. – Назва з екрана.
723. Провідні фахівці [Електронний ресурс] // Ін-т світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – Режим доступу : <http://www.iweir.org.ua/struktura.htm>, вільний. – Назва з екрана.
724. Совет министров Автономной республики Крым [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.crimea-portal.gov.ua>, свободный. – Название с экрана.
725. Сотрудники института [Электронный ресурс] // Ин-т металлофизики им. Г. В. Курдюмова НАН Украины. – Режим доступа : <http://www.imp.kiev.ua/?a=persones>, свободный. – Название с экрана.
726. Співробітники [Електронний ресурс] // Голов. астроном. обсерваторія НАН України. – Режим доступу : <http://www.mao.kiev.ua/staff.html>, вільний. – Назва з екрана.
727. Співробітники [Електронний ресурс] // Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – Режим доступу : <http://www.ipiend.gov.ua/?mid=4>, вільний. – Назва з екрана.
728. Співробітники кафедри [Електронний ресурс] // Кафедра біохімії Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка. – Режим доступу : <http://bioweb.lnu.edu.ua/biochem/mem/staff.html>, вільний. – Назва з екрана.
729. Структура [Електронний ресурс] // Ін-т експериментальної патології, онкології і радіобіології ім. Р. Є. Кавецького. – Режим доступу : <http://www.onconet.kiev.ua/ua/structure/>, вільний. – Назва з екрана.
730. Структура Інституту історії України НАН України [Електронний ресурс] // Ін-т історії України НАН України. – Режим доступу : http://www.history.org.ua/?index_str, вільний. – Назва з екрана.
731. Структура університету [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Одес. нац. ун-ту ім. І. І. Мечнікова. – Режим доступу : <http://onu.edu.ua/uk/structure/>, вільний. – Назва з екрана.
732. Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.snu.edu.ua>, вільний. – Назва з екрана.
733. Тернопільська обласна державна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.adm.gov.te.ua/oda>, вільний. – Назва з екрана.
734. УКРОП: Укр. об'єднаний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrop.com.ua/encyklopaedia, вільний. – Назва з екрана. [Станом на

- 2012 р. портал у своєму попередньому вигляді вже не функціонує].
735. Урядовий портал [Електронний ресурс] : єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. – Режим доступу : www.kmu.gov.ua, вільний. – Назва з екрана.
736. Ученые Беларуси [Электронный ресурс] // Нац. б-ка Белоруси. – Режим доступа : http://unicat.nlb.by/scient/auth_e.html, свободный. – Название с экрана.
737. Факультет журналістики [Електронний ресурс] // Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Режим доступу : <http://www.lnu.edu.ua/faculty/jur/jur.htm>, вільний. – Назва з екрана.
738. Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://korolenko.kharkov.com>, вільний. – Назва з екрана.
739. Харківська обласна державна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kharkivoda.gov.ua>, вільний. – Назва з екрана.
740. Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека імені Олеся Гончара [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lib.kherson.ua/ukr-tar.htm>, вільний. – Назва з екрана.
741. Херсонщина [Електронний ресурс] : офіційний сайт Херсон. обл. держ. адмін. – Режим доступу: <http://www.oda.kherson.ua/>, вільний. – Назва з екрана.
742. Чернівецька обласна державна адміністрація [Електронний ресурс] : офіційний веб-сайт. – Режим доступу : <http://www.oda.cv.ua>, вільний. – Назва з екрана.
743. Члени Академії [Електронний ресурс] // Нац. акад. правових наук України. – Режим доступу : www.aprnu.kharkiv.org, вільний. – Назва з екрана.
744. Члени НАН України [Електронний ресурс] // Головний портал НАН України. – Режим доступу : <http://www.nas.gov.ua/members/>, вільний. – Назва з екрана.
745. Члени НАПН [Електронний ресурс] // Нац. акад. пед. наук України. – Режим доступу : <http://naps.gov.ua/ua/structure/members>, вільний. – Назва з екрана.

Науково-довідкові та інформаційні матеріали

746. А. Я. Биография и биографические сборники [Текст] / А. Я. Яновский // Энцикл. сл. : в 43 т. / под ред. И. Е. Андреевского. – СПб. : Изд. Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон, 1891. – Т. 4. – С. 33–36.

747. Аристов Фёдор Фёдорович [Электронный ресурс] // Википедия: свободная энцикл. – Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%B2,%D0%A4%D1%91%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87>, свободный. – Название с экрана.
748. Биографика [О проекте] [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://biographica.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=427&Itemid=110, свободный. – Название с экрана [По состоянию на 2011 г.].
749. Биографическая информация [Электронный ресурс] // Традиция: рус. энцикл. – Режим доступа : <http://traditio.ru/wiki/>, свободный. – Название с экрана.
750. Бібліографічна традиція та наукова бібліографія в історії і сучасності України [Перекручена назва монографії В. С. Чишка – із сайта] [Електронний ресурс] // Реферати українською: найбільша колекція україномовних рефератів. – Режим доступу : <http://www.ukrreferat.com/index.php?referat=46405&pg=37>, вільний. – Назва з екрана.
751. Большая коллекция электронных словарей [Электронный ресурс] / MirKnig.com. – Режим доступа : http://mirknig.com/knigi/guman_nauki/1181275693-bolshaya-kollekciya-yelektronnyx-slovarej-disk-1.html, свободный. – Название с экрана.
752. Генеалогічний пошук [Електронний ресурс] // Myheritage. – Режим доступу : <http://www.myheritage.com.ua/%D0%B7%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96-%D0%BF%D1%80%D0%BE-myheritage-research>, вільний. – Назва з екрана.
753. Запис № 90881 : Абадієв Садик [Електронний ресурс] // Нац. банк репресованих. – Режим доступу : <http://www.reabit.org.ua/nbr/?ID=90881>, вільний. – Назва з екрана.
754. Засновник «Вікіпедії» береться за наступний проект [Електронний ресурс] : новини УНІАН: 19.07.2006. – Режим доступу : www.unian.ua/.../166787-zasnovnik-vikipediji-beretsya-za-nastupniy-proekt.html, вільний – Назва з екрана.
755. Звіт про виконання науково-дослідної роботи «Формування Інтернет-порталу «Український національний біографічний архів»: пошук, наповнення, опрацювання матеріалів» (І кв. 2010 – IV кв. 2012 рр.) [Текст] / В. І. Попик (кер. проекту), О. М. Яценко ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К. : НБУВ, 2012. – 222 с. – На правах рукопису.

756. Истпарт [Текст] // Полтавщина : енцикл. довідн. / за ред. А. В. Кудрицького. – К. : Укр. енцикл., 1992. – С. 317–318.
757. *Каллиников П.* Гиперпроект «Большой Русский биографический словарь» [Электронный ресурс] / П. Каллиников // Рус. Биогр. Сл. А. А. Половцова: электрон. репринт. версия. – Режим доступа : <http://www.rulex.ru/brbs1.htm>, свободный. – Название с экрана.
758. *Каллиников П.* Русская портретная галерея : (предисловие) [Электронный ресурс] / П. Каллиников // Там же. – Режим доступа : <http://www.rulex.ru/portgal.htm>, свободный. – Название с экрана.
759. *Каллиников П.* Русский биографический словарь: сетевая версия [Электронный ресурс] // Там же. – Режим доступа : <http://www.rulex.ru/brbs.htm>, свободный. – Название с экрана.
760. *Каллиников П. Ю. Половцов А. А.* Русский Биографический Словарь : Электронная репринтная версия. Об издании [Электронный ресурс] / П. Каллиников // Там же. – Режим доступа : <http://www.rulex.ru/brbs.htm> ; <http://www.rulex.ru/xPol/index.htm>, свободный. – Название с экрана.
761. Клаус Герхард Заур получил Диплом Почетного профессора СПб Научного центра РАН [Электронный ресурс] // БАН: Б-ка Акад. наук. – Режим доступа : http://www.rasl.ru/partnership/Saur_KG1.php, свободный. – Название с экрана.
762. Контакты [Электронный ресурс] // Camel Host. – Режим доступа : <http://camelhost.net/contacts.html>, свободный. – Название с экрана.
763. Кругосвет [Электронный ресурс] // Википедия: свободная энцикл. – Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%80%D1%83%D0%B3%D0%BE%D1%81%D0%B2%D0%B5%D1%82>, свободный. – Название с экрана.
764. Ласкаво просимо до SuperSearch™: Шукайте серед мільярдів записів на MyHeritage [Електронний ресурс] // MyHeritage генеалогія. – Режим доступу : <http://www.myheritage.com.ua/research>, вільний. – Назва з екрана.
765. *Любовецъ Н. І.* Четверті Чишківські читання з історичної біографістики [звіт] [Електронний ресурс] / Н. І. Любовецъ, В. І. Попик // Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/new/2008/06_chyschko_zvit.html, вільний. – Назва з екрана.
766. О библиотеке [Электронный ресурс] // Электрон. б-ка «Научное наследие России : единое научное информационное пространство». – Режим доступа : <http://nasledie.enip.ras.ru/about.html>, свободный. – Название с экрана.
767. О проекте [Электронный ресурс] // Кто там. – Режим доступа : <http://ktotam.ru/index.html>, свободный. – Название с экрана.
768. Открытие информационной сети 'Русского биографического отдела' : ин-

- тервью главы издательского дома «Заур» проф. К. Заура радиостанции «Эхо Москвы» 11.04.2000 [Электронный ресурс] // Эхо Москвы : [веб-сайт радиостанции]. – Режим доступа : <http://echo.msk.ru/guests/421/>, свободный. – Название с экрана.
769. План научно-исследовательской, научно-методической и научно-организационной работы Российской национальной библиотеки на 2011 год. Раздел VI. Исследования по генеалогии и истории семей. – СПб., 2011. – 31 с. [Электронный ресурс] // Рос. нац. б-ка. – Режим доступа : http://www.nlr.ru/nlr/docs/plan_nir_2011.pdf, свободный. – Название с экрана.
770. *Плахонін А. Г.* е-Енциклопедія історії України [Електронний ресурс] // Ін-т історії України НАН України. – Режим доступу : <http://history.org.ua/EHU/i.htm>, вільний. – Назва з екрана.
771. Подготовка библиографической продукции РГБ в 2011 году [Электронный ресурс] // Рос. гос. б-ка: официальный сайт. – Режим доступа : <http://www.rsl.ru/ru/s3/s331/s260/s2606123/#2.8>, свободный. – Название с экрана.
772. Подготовка библиографической продукции РГБ в 2012 году [Электронный ресурс] // Там же. – Режим доступа : <http://www.rsl.ru/ru/s3/s331/s260/2012/#2.8>, свободный. – Название с экрана.
773. *Попик В. І.* Перші Чишківські читання з історичної біографістики [Електронний ресурс] : звіт / В. І. Попик, Н. І. Любовець // Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/new/2005/06_chyschko_zvit.html, вільний. – Назва з екрана.
774. Про проект [Електронний ресурс] // Культура України : електронна б-ка. – Режим доступу : <http://elib.nplu.org/project.html>, вільний. – Назва з екрана.
775. Про Родовід [Електронний ресурс] // Родовід. – Режим доступу : http://uk.rodovid.org/wk/%D0%9F%D1%80%D0%BE_%D0%A0%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4, вільний. – Назва з екрана.
776. Родинні дерева MyHeritage [Електронний ресурс] // Myheritage генеалогія. – Режим доступу : <http://www.myheritage.com.ua/research/collection1/%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D1%96-%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%B0-myheritage>, вільний. – Назва з екрана.
777. Сотрудники библиотеки 18–19 веков: о проекте [Электронный ресурс] // Б-ка Акад. наук. – Режим доступа : http://www.rasl.ru/library/personal18_19.php, свободный. – Название с экрана.
778. Традиції і новаторство в сучасній вітчизняній біографістиці: сторінка 9 [Електронний ресурс] // Br.com.ua: безкоштовні реферати, курсові, дипломні роботи. – Режим доступу: <http://www.br.com.ua/referats/dilovodstvo/52638-9.html>,

- вільний. – Назва з екрана [Протиправно використано текст статті В. І. Полика].
779. Український центр генеалогічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.genealogicaltree.org.ua, вільний. – Назва з екрана.
780. Чапа Андріян Іванович [Електронний ресурс] // Вікіпедія: вільна енцикл. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A7%D0%B5%D0%BF%D0%B0_%D0%90%D0%BD%D0%B4%D1%80%D1%96%D1%8F%D0%BD_%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87, вільний. – Назва з екрана [редакція статті від 28.09.11, автор не зазначений].
781. Электронная библиотека научного наследия России [Электронный ресурс]: предложения Б-ки РАН по формированию программы «Электронная б-ка науч. наследия России» // Б-ка Акад. наук. – Режим доступа : <http://www.rasl.ru/science/Nasledie/Heritage.php>, свободный. – Название с экрана.
782. Энциклопедия «Кругосвет»: описание [Электронный ресурс] // Softsearch.ru: поиск по каталогам программ. – Режим доступа : <http://softsearch.ru/programs/49-872-jenciklopedija-krugosvet-download.shtml>, свободный. – Название с экрана.
783. About Biography & Genealogy Master Index (BGMI) [Electronic resource] // Ancestry. – Access mode: <http://search.ancestry.com/search/db.aspx?dbid=4394>, free. – The name of the screen.
784. Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon [Electronic resource] // Wikipedia : Die freie Enzyklopädie. – Access mode : http://de.wikipedia.org/wiki/Biographisch-Bibliographisches_Kirchenlexikon/, free. – The name of the screen.
785. Conrad Gessner [Electronic resource] / Wikipedia: the free encyclopedia. – Access mode : http://en.wikipedia.org/wiki/Conrad_Gessner, free. – The name of the screen.
786. Genealogical research at The Library of Congress. – Washington, 2008. – 10 p. [Electronic resource] // The Library of Congress. – Access mode : http://www.loc.gov/rr/genealogy/bib_guid/research.pdf, free. – The name of the screen.
787. Internationaler Biographischer Index [Database on CD][Text] / World Biographical Index, CD-ROM // Bibliographie zu den Biographischen Archiven. Biographical Archives Bibliography. – Munchen et. al. : K. G. Saur, 1994. – Reclam page.
788. Introduction ; History of the DNB ; Plans for a new DNB [Electronic resource] / Oxford Dictionary of National Biography. – Access mode : <http://www.oup.com/oxforddnb/info/print/intro/intro1/>, free. – The name of the screen.
789. *Liliencron Rochus von. Vorrede (Band 45)* [Text] / *Rochus von Liliencron* // Allgemeine Deutsche Biographie. – Leipzig : Duncker & Humblot, 1900. – Bd. 45. – S. V–VIII.

790. Message Boards [Electronic resource] / Ancestry.com. – Access mode : <http://boards.ancestry.com/localities.europe.ukraine/mb.ashx>, free. – The name of the screen.
791. Polski Słownik Biograficzny [Electronic resource]: Polski Słownik Biograficzny jest wydawnictwem wspólnym Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności realizowanym przez Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla PAN finansowany w latach 2012-2016 przez program Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą Narodowy program rozwoju humanistyki. – Access mode : <http://www.psb.pan.krakow.pl/>, free. – The name of the screen.
792. Searching for Female Ancestors: A Selected Bibliography. – Washington, 2006. – 13 p. [Electronic resource] // The Library of Congress. – Access mode : http://www.loc.gov/rr/genealogy/bib_guid/female.pdf, free. – The name of the screen.
793. Über das Projekt [Electronic resource] / NDB-ADB Deutsche Biographie. – Access mode : <http://www.deutsche-biographie.de/projekt.html>, free. – The name of the screen.
794. Vorrede (Band 56) [Text] / Die historische Commission bei der kgl. Akademie der Wissenschaften // Allgemeine Deutsche Biographie. – Leipzig : Duncker & Humblot, 1812. – Bd. 56. – S. V–XV.
795. World Biographical Information System (WBIS) Online: [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.digento.de/zusatz/102228z05.pdf>, free. – The name of the screen [2005].
796. World Biographical Information System (WBIS) Online: The most extensive biographical online library. – Berlin ; New York : K. G. Saur Verlag ; An Imprint of Walter de Gruyter GmbH & CO. KG, 2004. – 6 p. [Electronic resource]. – Access mode : www.saur.de/wbis-online, free. – The name of the screen.
797. World Biographical Information System Online (WBIS Online): Now complete. [Text] – [Berlin-New York] : De Gruyter – Saur, [2009]. – 2 p.
798. World Biographical Information System Online [Electronic resource] : The most extensive biographical online library. – K. G. Saur Verlag ; Thomson. – Access mode : www.saur.de/wbis-online. – 8 p., free. – The name of the screen.

Публіцистика

799. *Бондарєва Х.* Як народжується іронія? [Текст]: Учасники Літньої школи журналістики «Дня» спілкувалися з українським інтелектуалом, авторитетним соціологом Євгеном Головахою / Христина Бондарєва // День. – 2010. – 15.07. – № 123. – С. 1.

800. Булгак П. Шоу «Имя России» – кража больших украинцев [Электронный ресурс] / П. Булгак // Веб-сайт «News-Line». 2008, 20 мая. – Режим доступа : http://www.newslines.net.ua/top_gallery/4252-shou-imja-rossii-krazha-bolshikh.html, свободный. – Название с экрана [По состоянию на 2012 г. ресурс уже не существует].
801. Гусев А. «Одноклассники.ру» угрожают нацбезопасности [Электронный ресурс] / Анатолий Гусев // Интерфакс. – Режим доступа : <http://www.interfax.ru/russia/txt.asp?id=6110>, свободный. – Название с экрана.
802. Козлов А. Сайт дня: Онлайн-энциклопедия «Кругосвет» – несостоявшаяся судьба Википедии [Электронный ресурс] / Алексей Козлов // FERRA.RU . – Режим доступа : <http://www.ferra.ru/ru/techlife/news/2011/12/06/krugosvet-sitesoftheday/>, свободный. – Название с экрана.
803. Критерій «Великого Українця» від Шустера [Електронний ресурс] // Народна правда. – 2007, 18.11. – <http://narodna.pravda.com.ua/rus/politics/473fb05072852/>, вільний. – Назва з екрана.
804. Найдутся все: в Интернете появился сайт с полной базой данных о жителях СНГ [Электронный ресурс] // Укр.информ.агентство КРУNEWS. – Режим доступа: http://krunews.com/main_topic7_8482.html, свободный. – Название с экрана.
805. Немецкая разведка купила сайт Одноклассники.ру? [Электронный ресурс] // Softodrom.ru. – Режим доступа : <http://news.softodrom.ru/ap/b2695.shtml>, свободный. – Название с экрана.
806. Політичні маніпуляції [Електронний ресурс] // Народна правда. – 2007, 23.12. – Режим доступа : <http://narodna.pravda.com.ua/rus/politics/476e33b9577c2/>, вільний. – Назва з екрана.
807. Розкриті власники «Однокласників» [Електронний ресурс] // Главред. – Режим доступа : <http://ua.glavred.info/print.php?news=/archive/2008/07/07/082318-7.html>, вільний. – Назва з екрана.
808. Свобода энциклопедического слова: «Википедия» оказалась в центре диффамационного скандала [Электронный ресурс] // Lenta.RU: изд. Rambler Media Group. – Режим доступа : <http://lenta.ru/articles/2005/12/06/wp/>, свободный. – Название с экрана.
809. Скандалы русской «Википедии» [Электронный ресурс] // Вебпланета : журн. для подключенных. – Режим доступа : http://webplanet.ru/interview/service/2007/08/29/ru_wikipedia.html, свободный. – Название с экрана.
810. Microsoft закрывает свою энциклопедию [Электронный ресурс] // Lenta.RU: изд. Rambler Media Group. – Режим доступа : <http://www.lenta.ru/news/2009/03/31/encarta/>, свободный. – Название с экрана.

Наукові дослідження

811. *Аверинцев С. С.* Византийская литература VII–IX вв. [Текст] / С. С. Аверинцев // История всемирной литературы : в 8 т. / АН СССР, Ин-т мировой лит. им. А. М. Горького. – М. : Наука, 1984. – Т. 2. – С. 348–351.
812. *Акилина М. И.* Справочные издания о персоналиях в библиотечном деле [Текст] / М. И. Акилина, Е. И. Ратникова // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 2009. – Вип. 5. – С. 244–251.
813. *Акимов С. И.* Научно-методическая поддержка разработки научных электронных библиотек [Электронный ресурс] / С. И. Акимов, А. М. Елизаров, Т. В. Ершова и др. // Электрон. б-ки : Рос. науч. электр. журн. – 2005. – Т. 8, вып. 1. – Режим доступа : <http://www.elbib.ru/index.phtml?page=elbib/rus/journal/2005/part1/AEEKFN>, свободный. – Название с экрана.
814. *Аникст А.* Шекспир [Электронный ресурс] / А. Аникст // Шекспир. – Режим доступа : <http://shakespeare.ouc.ru/>, свободный. – Название с экрана.
815. *Антонович В. Б.* Предисловие [Текст] / В. Б. Антонович // Сб. летописей, относящихся к ист. Южн. и Зап. Руси, изд. Комиссиею для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – К. : Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1888. – С. XII–XXVII.
816. *Антюфеев С. В.* Электронный архив академика А. П. Ершова [Электронный ресурс] // Электрон. б-ки : Рос. науч. электрон. журн. / С. В. Антюфеев, А. Г. Марчук, А. Н. Немов, В. Э. Филиппов, М. А. Черемных. – 2004. – Т. 7, вып. 5. – Режим доступа : <http://www.elbib.ru/index.phtml?page=elbib/rus/journal/2004/part5/amnfc>, свободный. – Название с экрана.
817. *Арзамасцев А.* Персоналистика: теоретические разработки основ новой прикладной науки [Текст] / Анатолий Арзамасцев. – М. : Lambert Academic Publishing. – 2012. – 160 с.
818. *Бабенко С. С.* Репресоване краєзнавство (20–30-і роки) [Текст] / С. С. Бабенко, Г. П. Білоус, Б. М. Біляшівський ; редкол. П. Т. Тронько та ін. – К. : Рідний край, 1991. – 492 с.
819. *Березкина Н. Ю.* Создание и использование электронных информационных ресурсов в библиотеках Беларуси [Текст] / Н. Ю. Березкина. – Минск, 2002. – 143 с.
820. Биографический метод: История. Методология и практика [Текст] / под ред. Е. Мещеркиной, В. Семеновы. – М.: Ин-т социологии РАН, 1994. – 147 с.
821. *Бишова Т. В.* Деякі особливості опрацювання джерельної бази при упо-

- рядкуванні персоналій Українського національного біографічного архіву [Текст] / Т. В. Бишова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – Вип. 34. – С. 517–522.
822. *Бібліотекознавець Любов Борисівна Хавкіна* [Текст]: харк. період діяльності (1888–1918) : зб. матеріалів / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; уклад. : А. М. Перепеча, Н. І. Капустіна. – Х., 2004. – 128 с.
823. *Білокінь С.* Краєзнавець і патріот Батурина Василь Різниченко / Сергій Білокінь // Матер. наук.-практ. конф. «Видатні діячі Батуринського краю», присвяченої 230-й річниці з дня народження П. І. Прокоповича (2-3 червня 2005 р.). – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2005. – 144 с.
824. *Богомазова Т. Г.* Экспозиция без границ [Электронный ресурс] : от музейной базы данных к инф.-экспозиционному пространству музея / Т. Г. Богомазова // Электрон. б-ки. – 2005. – Т. 8, вып. 4. – Режим доступа : <http://www.elbib.ru/index.phtml?page=elbib/rus/journal/2005/part4/Bogomazova>, свободный. – Название с экрана.
825. *Боряк Г. В.* До питання про стан і перспективи розвитку мережевих інформаційних ресурсів соціогуманітарних наук: [за матер. доп. авт. на засіданні Президії НАН України 13 квітня 2011 р.] / Г. В. Борьяк. – 29 с. – На правах рукопису [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://histans.com/LiberUA/Boriak_stan_persp2012/Boriak_stan_persp2012.pdf, вільний. – Назва з екрана.
826. *Брайчевський С. М.* Проблеми програмно-комп'ютерного забезпечення біографічних досліджень / Сергій Брайчевський // Укр. біогр. словник : історія і проблематика створення : матер. наук.-практ. конф. (Львів, 8–9 жовтня 1996 р.) / НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаника. – Л., 1997. – С. 18–21.
827. *Бугаєва О. В. В. С.* Чишко – учений-історик, біографіст, організатор науки [Текст] / О. В. Бугаєва // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 2005. – Вип. 3. – С. 7–15.
828. *Бугаєва О. В.* Інформаційні ресурси музеїв Києва: проблема джерел Української іконографії [Текст] / О. В. Бугаєва // Бібл. вісник. – 2008. – № 3. – С. 8–36.
829. *Буколо М.* MUSEUMLAND.COM™ [Електронний ресурс]: всемирный портал по музеям и культурному наследию // Электрон. б-ки: Рос. науч. электрон. журн. / Марио Буколо. – 2001. – Т. 4, вып. 1. – Режим доступа : <http://www.elbib.ru/index.phtml?page=elbib/rus/journal/2001/part1/bucolo>, свободный. – Название с экрана.
830. *Валевский А. Л.* Основания биографики [Текст] / А. Л. Валевский. – К. : Наук. думка, 1993. – 111 с.

831. *Варварцев М. М.* Українці у біографічних словниках італійця Де Губернатіса [Текст] / М. М. Варварцев // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 1996, вип. 1. – С. 155–167.
832. *Вернадський В. І.* Перший рік Української академії наук [Текст] // Вернадський В. І. Вибрані праці. – К., 2005. – С. 276–299.
833. *Вернік Ю. В.* Блоги як новітні джерела біографічної інформації [Текст] / Ю. В. Вернік // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського. – К., 2011. – Вип. 31. – С. 626–634.
834. *Вернік Ю. В.* Соціально-психологічні особливості проектування інтерфейсу користувача біобібліографічних веб-систем [Текст] / Ю. В. Вернік, О. Л. Вернік // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського. – К., 2009. – Вип. 24. – С. 299–306.
835. Видатний український бібліотекознавець Б. О. Борович (1883–1938) [Текст] : зб. матеріалів / уклад. : А. О. Черевко, Т. Л. Кульшицька ; Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. – Х., 2005. – 90 с.
836. *Вирський Д. С.* Українне місто: Кременчук від заснування до 1764 р. [Текст] / Д. С. Вирський. – К., 2004. – С. 363–380.
837. *Вишневська І.* Регіональні представницькі органи влади в Інтернеті [Текст] / І. Вишневська // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського : зб. наук. праць. – К., 2007. – Вип. 19. – С. 144–154.
838. *Власьев Г. А.* Князья Острожские и Друцкие [Текст] / Г. А. Власьев // Изв. генеалогич. о-ва. – СПб., 1911. – Вып. 4. – С. 14–28.
839. *Власьев Г. А.* Потомство Рюрика [Текст] : матер. для сост. родословий / Г. А. Власьев. – СПб. : Тип. Р. Голике и А. Вильберг, 1906–1918. – Т. 1 : Князья Черниговские. – Ч. 1–3 ; Т. 2. Князья Владимиро-Волыньские. – Вып. 1.
840. *Власьев Г. А.* Происхождение князей Острожских [Текст] / Г. А. Власьев // Зап. Имп. генеалогич. о-ва. – 1906. – Т. 2. – С. 347–354.
841. *Власьев Г. А.* Род дворян Волыньских [Текст] / Г. А. Власьев. – СПб. : Тип. Мор. м-ва, 1911. – 75 с., 1 л. табл. 27.
842. *Войтович А. В.* Генеалогія династії Рюриковичів [Текст] / А. В. Войтович ; АН УРСР, Археографічна комісія, Ін-т, Ін-т суспільних наук. – К., 1990. – 227 с.
843. *Войтович А. В.* Генеалогія династій Рюриковичів і Гедиміновичів [Текст] / А. В. Войтович. – К. : Наук. думка, 1992. – 119 с.
844. *Войтович А.* Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.) : склад, суспільна і політична роль [Текст] : іст.-генеалогічне дослідження / Леонтій Войтович. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 2000. – 649 с.

845. *Войтович Л.* Удільні князівства Рюриковичів і Гедеміновичів у XII–XVI ст. [Текст] : іст.-генеалогічне дослідження / Леонтій Войтович. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 1996. – 256 с.
846. *Володина Т. А.* У истоков «национальной идеи» в русской историографии. [Текст] / Т. А. Володина // Вопросы истории. – 2000. – № 11–12. – С. 5–13.
847. *Вяткин Р. В.* Введение [Текст] / Р. В. Вяткин, А. Р. Вяткин // Сыма Цянь. Избранное в 2-х т. / РАН, Ин-т востоковедения / Р. В. Вяткин (пер. и коммент.). – М. : Наталис, 2006. – Т. 2. – С. 9.
848. *Галькевич Т. А.* Фонди національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерельна база вітчизняної іконографії [Текст] / Т. А. Галькевич, І. І. Цинковська, Г. М. Юхимець // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 2009. – Вип. 7. – С. 306–333.
849. *Галярник Н. Р.* Творча діяльність гната Хоткевича [Текст]: із архівних матер. іменного фонду проф. В. Т. Полека в книгозбірні Наук. б-ки Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника / Н. Р. Галярник // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 2011. – Вип. 8. – С. 280–294.
850. *Гнаткевич І.* Комп'ютерний банк даних «Відомі люди України» як джерело для укладання Українського біографічного словника [Текст] / І. Гнаткевич, І. Кульчицький // Укр. біогр. словник : іст. і проблематика створення : матер. наук.-практ. конф. (Львів, 8–9 жовтня 1996 р.) / НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника. – Л., 1997. – С. 18–21.
851. *Голованова И. С.* История мировой литературы. Персидская литература : лекции [Электронный ресурс] / И. С. Голованова // Лит. Зап. Европы 17 века. – Режим доступа : <http://17v-euro-lit.niv.ru/17v-euro-lit/golovanova/persidskaya-literatura.htm>, свободный. – Название с экрана.
852. *Горовий В.* Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс [Текст] / В. М. Горовий ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; наук. ред. Л. А. Дубровіна. – К., 2010. – 356 с.
853. *Горовой В. Н.* Социальные информационные базы в процессе формирования общества, основаного на знаниях [Текст] // Б-ки нац. акад. наук: проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практич. и теор. сб. – К., 2006. – Вып. 4. – С. 16–25.
854. *Григорьева Я. И.* Технологическое решение реализации модели связей между биографическими ресурсами и коллекциями научных трудов [Электронный ресурс] : VII Всерос. конф. молодых ученых по математическому моделированию и информ. технологиям (1–3 ноября 2006 года, Красноярск, Россия) : тез. докл. / Я. И. Григорьева // Сиб. отд. Рос. акад. наук. – Режим доступа :

- http://www.nsc.ru/ws/show_abstract.dhtml?ru+154+10697, свободный. – Название с экрана.
855. *Грищенко Н. А.* Исследование личности биографическим методом [Текст] / Н. А. Грищенко // Практикум по экспериментальной и прикладной психологии. – Л., 1990. – С. 61–65.
856. *Грушевский М. С.* Развитие украинских изучений в XIX в. и раскрытие в них основных вопросов украиноведения [Текст] / М. С. Грушевский // Укр. народ в его прошлом и настоящем. – СПб. : Общественная польза, 1914. – С. 1–37.
857. *Грушевський М. С.* Історія України-Руси [Текст] : в 11 т., 12 кн. / М. С. Грушевський. – К. : Наук. думка, 2000. – Т. 11 : Показчик імен / уклад. М. М. Капраль, Я. О. Федорук. – 520 с.
858. *Дашкевич Я.* Матеріали І. О. Левицького як джерело до біографічного словника [Текст] // Дашкевич Я. Р. Постаті : нариси про діячів історії, політики, культури / Дашкевич Я. Львівське відділення ІУАД ім. М. С. Грушевського НАНУ. – 2-ге доп. вид. – Л. : Літ. агенція «Піраміда», 2007. – С. 281–294.
859. *Держалюк М. С.* З історії розвитку біографічних досліджень в Угорщині [Текст] / М. С. Держалюк // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 1996. – Вип. 1. – С. 167–174.
860. *Дзира Я.* Найдавніший реєстр українського козацтва 1581 року [Текст] / Ярослав Дзира // Україна – козацька держава. – К. : ЕММА, 2004. – С. 40–45.
861. *Диковская Е. А.* Эволюция персонально-ориентированных элементов справочно-поискового аппарата современных библиотек [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Е. А. Диковская. – Самара, 2004. – 22 с.
862. *Добко Т.* Електронні інформаційні ресурси провідних бібліотек Європи: можливості використання [Текст] / Т. Добко, І. Архіпова, Н. Мойсеєнко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського: наук. зб. – К., 2007. – Вип. 19. – С. 154–162.
863. *Добко Т. В.* Російський біографічний словник [Текст] / Т. В. Добко // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 266–273.
864. *Доркєну А. М.* Реалізація проекту «Видатні педагоги України та світу» в концепції розвитку суспільства знань [Текст] / А. М. Доркєну // Вісн. кн. палати. – 2011. – № 6. – С. 14–19.
865. *Ермакова Л. М.* «Нихон сёки» – культурный полицентризм и выбор культуры [Текст] / Л. М. Ермакова // Нихон Сёки. Анналы Японии : в 2 т. / пер. : А. М. Ермакова, А. Н. Мещеряков. – СПб. : Гиперион, 1997. – Т. 1. – С. 7–8.
866. *Ершова Т. В.* Межведомственная программа «Российские электронные библиотеки»: подходы и перспективы [Текст] / Т. В. Ершова, Ю. Е. Хохлов. –

- Информационное о-во. – 1999. – № 3. – С. 21–27.
867. *Ершова Т. В.* Опыт гиперспективы интеграции российских социально значимых электронных информационных ресурсов на основе концепции электронных библиотек [Электронный ресурс] / Т. В. Ершова // Электрон. б-ки. – 2001. – Т. 4, вып. 1. – Режим доступа : <http://www.elbib.ru/index.phtml?page=elbib/rus/journal/2001/part1/ЕН>, свободный. – Название с экрана.
868. *Жабко Е. Д.* Коллекция как форма организации ресурсов в электронной библиотеке: к постановке проблемы [Текст] / Е. Д. Жабко // Современные технологии интеграции информ. ресурсов : сб. науч. тр. – СПб. : ФГБУ «Президентская б-ка им. Б. Н. Ельцина», 2011. – С. 9–25. – (Сб. Президентской б-ки. Сер. «Электрон. б-ки» ; вып. 2).
869. *Жарких М.* Підсистема «Персоналії» в базі «Пам'ятки України» [Текст] / Микола Жарких // Укр. біогр. словник : історія і проблематика створення : матер. наук.-практ. конф (Львів, 8–9 жовтня 1996 р.) / НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника. – Л., 1997. – С. 50–52.
870. *Жиленко І. В.* Слово до читача [Текст] / І. В. Жиленко // Синопис київський. Лаврський альманах / ред. рада: В. М. Колпакова (відп. ред.) та ін. – К. : ВІПОЛ. – Спецвип. 2 : Синопис Київський. – 2002. – С. 4.
871. *Жиленко І.* Слово до читача: джерела та історія тексту Печерського патерика [Текст] / Ірина Жиленко // Патерик Києво-Печерський / упоряд., адапт. укр. мовою, скл. дод. і прим. І. Жиленко ; відп. ред. В. М. Колпакова. – 2-ге вид. – К. : Вид. дім «KM Academia», 2001. – С. 208–213.
872. *Заремба С. З.* Нариси з історії українського пам'яткознавства [Текст] / Сергій Заремба ; Центр пам'яткознавства НАН України, УТОПІК. – К. : ТОВ «Вид-во Аратта», 2002. – 204 с.
873. *Захаров А. В.* Унікальний источник начала XVIII века: Боярский список 1706 года [Текст] / А. В. Захаров // Исследования по источниковедению истории России (до 1917 г.). – М., 2003. – С. 154–159.
874. *Ильганаева В. А.* Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность) [Текст] : сл.-справ. / В. А. Ильганаева. – Х. : КП «Городская тип.», 2009. – 392 с.
875. История римской литературы [Текст]. – М. : Изд. АН СССР, 1962. – Т. 1. – С. 236–238.
876. *Іваніна Т. В.* Малоформатний англомовний політико-біографічний текст: структурний і прагматичний аспекти [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Іваніна Тетяна Вікторівна ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2007. – 20 с.

877. *Івченко Л. В.* Реконструкція нотної колекції графа О. К. Розумовського за каталогами XVIII сторіччя [Текст] / Л. В. Івченко ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К.: [б. в.], 2004. – 644 с. – (Зіст. муз. спадщини України).
878. Інформаційна складова соціокультурної трансформації українського суспільства [Текст] / О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін. ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – 254 с.
879. *Ісаєвич Я. Д.* Біографічний словник – національний пріоритет [Текст] / Я. Д. Ісаєвич // Укр. біографістика : зб. наук. праць. – Вип. 1. – К., 1996. – С. 7–9.
880. *Каленов Н. Е.* Электронная библиотека «Научное наследие России» : Презентационный файл [Электронный ресурс] / Н. Е. Каленов // Формування і розвиток бібл. електрон. середовища : міжнар. наук. конф. (4 жовтня 2011 р.) / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/bib_visnyk/2009-6/11.pdf, вільний. – Назва з екрана.
881. *Каллиников П. Ю.* Построение библиотеки электронных учебных изданий, как части образовательного портала (опыт Моск. гос. ун-та печати) [Электронный ресурс] : [матер. семинара «Интернет-порталы. Содержание и технологии» (21.05.2003, Москва)] // Informika.ru / ФГУ «Гос. НИИ информ. технол. и телекоммуникаций»). – Режим доступа : http://www.seminar-ite.informika.ru/archive/2003/doc3_21.05.2003.doc, свободный. – Название с экрана.
882. *Каллиников П. Ю.* Электронные издания в МГУ печати [Электронный ресурс] // Полиграфист-издатель (RuPrint.Ru). – http://www.printer-publisher.ruprint.ru/stories/4/130_1.php, свободный. – Название с экрана [По состоянию на 2003 г.].
883. *Камчатова А.* Карел ван Мандер и его «Книга о художниках» [Текст] / А. Камчатова // *Мандер Карел Ван*. Книга о художниках. – СПб. : Азбука-классика, 2007. – С. 11–15.
884. *Кашкин Н. И.* Родословные разведки [Текст] / Н. И. Кашкин ; под ред. Б. Л. Модзалевского. – СПб., 1912. – Т. 1–2.
885. *Кисельова А.* Веб-сайт Державного комітету архівів України: загальний огляд структури і змісту [Текст] / А. Кисельова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2004. – Вип. 13. – С. 484–499.
886. *Кислов В. В.* Нові парадигми інформатики та основи комп'ютерного забезпечення біографічних досліджень [Текст] / В. В. Кислов, О. М. Яценко // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 1996. – Вип. 1. – С. 130–133.

887. *Ківшар Т. І.* Степан Онисимович Сірополко (1872–1959) [Текст] : біобібліогр. покажч. / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; уклад., життєпис, хронологія життя та діяльності Т. І. Ківшар. – К., 2012. – 197 с.
888. *Ківшар Т. І.* Українська бібліотечна біографіка ХХ – поч. ХХІ ст.: етапи й тенденції розвитку [Текст] / Т. І. Ківшар // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 2011. – Вип. 8. – С. 98–147.
889. *Кірпаль С.* Національна база даних з історії наукових установ, організацій УААН: проблеми створення та використання [Текст] / З. Кірпаль // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2003. – Вип. 11. – С. 607–616.
890. *Ключевский В. О.* Древнерусские жития святых как исторический источник [Текст] / В. О. Ключевский. – М. : Астрель ; АСТ, 2003. – 396 с.
891. *Ковалюк Р. Т.* Український студентський рух на західних землях ХІХ–ХХ ст. [Текст] / Р. Т. Ковалюк. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – 424 с.
892. *Коржевский В.* О значении Четьи-Миней св. Димитрия для русского народа [Электронный ресурс] / В. О. Коржевский // Рус. неделя. – 07.07.2006. – Режим доступа : <http://rusk.ru/st.php?idar=324751>, свободный. – Название с экрана.
893. *Корибут (Дашкевич Я.)* Рецензія на Polski Słownik Biograficzny [Т. 8–9. – Włocław–Kraków–Warszawa, 1959–1961] [Текст] / Корибут (Дашкевич Я.) // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 1996. – Вип. 1. – С. 201–203.
894. *Король А. І.* В. Сарбей і проблеми біографістики: до 80-річчя вченого [Текст] // Харк. історіогр. зб. – Х. : Вид-во НУА, 2008. – Вип. 9. – С. 123–128.
895. *Котляр М. Ф.* Історія вжиттєписах [Текст] / М. Ф. Котляр. – К. : Час, 1994. – 238 с.
896. *Котляр М. Ф.* Історія України в особах: Давньоруська держава [Текст] / М. Ф. Котляр. – К. : Україна, 1996. – 240 с.
897. *Котляр М. Ф.* Київський літопис ХІІ століття [Текст]: іст. дослідження / М. Ф. Котляр. – К. : [б. в.], 2009. – 316 с.
898. *Котляр М. Ф.* Полководці Давньої Русі [Текст] / М. Ф. Котляр. – К. : Україна, 1991. – 151 с.
899. *Крайнева И. А.* Архив академика А. П. Ершова (<http://ershov.iis.nsk.su>) как источник по социальной истории научного сообщества [Текст] / И. А. Крайнева // Документ в парадигме междисциплинарного подхода : матер. 2-й Всерос. науч.-практ. конф. (Томск, 27–28 октября 2005 г.). – Томск : ТГУ, 2006. – С. 146–149.
900. *Крайнева И. А.* Личный архив академика А. П. Ершова в Интернете [Текст]

- / И. А. Крайнева, Н. А. Черемных // Отечественные архивы. – 2001. – № 5. – С. 53–55.
901. *Кресін О. В.* Реєстри козацькі [Текст] / О. В. Кресін // Юрид. енцикл. – К., 2003. – Т. 5. – С. 266–267.
902. *Кривошея В. В.* Генеалогія українського козацтва [Текст] : нариси історії козацьких полків / В. В. Кривошея. – 2-ге вид., доп. – К. : Вид. дім «Стилос», 2002. – 389 с.
903. *Кривошея В. В.* Козацька старшина правобережних полків (1648–1678 рр.) [Текст] / В. В. Кривошея, М. П. Корнієнко. – К. : ІПіЕНД НАНУ, 2000. – 104 с.
904. *Кривошея В. В.* Національна еліта Гетьманщини: персональний склад і генеалогія. 1648–1782 рр. [Текст] / В. В. Кривошея. – К.: ІПіЕНД НАНУ, 1998. – Ч. 1–2.
905. *Кривошея В. В.* Українська козацька старшина [Текст]. Ч. 1. Урядники гетьманської адміністрації / В. В. Кривошея. – 2-ге вид., доп. – К. : Вид. дім «Стилос», 2005. – 257 с.
906. *Кривошея В. В.* Українська шляхта напередодні визвольної війни середини XVII століття [Текст] : істор.-геогр. та іст-генеалог. матер. / В. В. Кривошея, В. Орел. – К. : ІПіЕНД НАНУ, 2000. – 138 с.
907. *Куйбышев Л. А.* Библиотеки и музеи: кооперация и интеграция электронных ресурсов [Электронный ресурс] / Л. А. Куйбышев, Н. В. Браккер // Электрон. б-ки: Рос. науч. электрон. журн. – 2000. – Т. 3, вып. 2. – Режим доступа : <http://www.elbib.ru/index.phtml?page=elbib/rus/journal/2000/part2/КВ>, свободный. – Название с экрана.
908. *Кульчицький І.* Хронологія у комп'ютерних базах даних [Текст] / Ігор Кульчицький // Укр. біогр. словник : історія і проблематика створення : матер. наук.-практ. конф. (Львів, 8–9 жовтня 1996 р.) / НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника. – 1997. – С. 67–70.
909. *Курфіянович І.* Люблінський словник : UCRAINICA [Текст] : рецензія на I том Біогр. сл. м. Люблін // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 1996. – Вип. 1. – С. 204–206. – [Передрук з вид. : Люблінський укр. вісник. – 1993. – № 2. – С. VIII].
910. *Лазаревский А.* Александр Михайлович Маркович [Текст] / А. Лазаревский // Лазаревский А. Очерки, заметки и документы по истории Малороссии. – К. : Тип. Корчак-Новицкого, 1898. – Т. 4. – С. 75.
911. *Лазаревский А.* Генеалогический самообман [Текст] / А. Лазаревский // Лазаревский А. Очерки, заметки и документы по истории Малороссии. – К. :

- Тип. Корчак-Новицького, 1895. – Т. 2. – С. 1–2.
912. *Лазаревский А.* О малороссийских переписных книгах 1666 г. Вит. Эйнгорна [Текст] / А. Лазаревский // Лазаревский А. Очерки, заметки и документы по истории Малороссии. – Т. 4. – К. : Тип. Корчак-Новицького, 1898. – С. 108–110.
913. *Легун Ю. В.* Генеалогія селян Подільської губернії [Текст] : джерела / Ю. В. Легун. – Вінниця, 2005. – 516 с.
914. *Легун Ю. В.* Матеріали ревізійного перепису населення 1795–1796 рр. у фондах Державного архіву Вінницької області [Текст] / Ю. В. Легун, О. С. Петренко. – Вінниця, 2005. – 72 с.
915. *Леп'явко С. А.* Згадки про невідомі козацькі реєстри [Текст] / С. А. Леп'явко // Запорозьке козацтво в пам'ятках історії та культури : матер. міжнар. наук.-практ. конф. – Запоріжжя, 1997. – Т. 1. – С. 179–182.
916. *Лепехин М. П.* Предисловие [Текст] / М. П. Лепехин // Рус. биограф. сл. : доп. матер. в 8 т. к «Рус. биограф. сл.» / подгот. М. П. Лепехин. – М. : Аспект Пресс, 1999. – Т. 8. – С. 3–5.
917. *Лихачев Д. С.* Изображение людей в житийной литературе конца XIV–XV века [Текст] / Д. С. Лихачев // Тр. Отд. древнерус. лит. – 1956. – Т. 12. – С. 105–115.
918. *Лихачев Д. С.* Человек в литературе Древней Руси [Текст] / Д. С. Лихачев. – М. : Наука, 1970. – 180 с.
919. *Лобко Н. В.* Внесок В. А. Модзалевського в розвиток української генеалогії: методика складання родоводів українського дворянства [Текст] / Н. В. Лобко // Генеалогічні записки Укр. геральдичного т-ва. – Л., 2006. – Вип. 5. – С. 35–44.
920. *Лобко Н. В.* До питання про зв'язок генеалогії та біографістики [Текст] / Н. В. Лобко // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Серія : Українознавство. – К. : ВПЦ «Київ. ун-т», 2006. – Вип. 10. – С. 26–30.
921. *Лобко Н. В.* Особливості складання родоводу за допомогою метричних книг (методика дослідження) [Текст] / Н. В. Лобко // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Сер. : Українознавство. – К. : ВПЦ «Київ. ун-т», 2003. – Вип. 7. – С. 21–24.
922. *Лобузїна К.* Ілюстрований електронний каталог «Радянський лубок із фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» [Текст] / К. Лобузїна, О. Донець // Бібл. вісн. – 2009. – № 1. – С. 16–20.
923. *Лобузїна К.* Технології організації знанневих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності [Текст] : монографія / К. Лобузїна / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – 252 с.

924. *Лосиевский И. Я.* Научная биография писателя: проблемы интерпретации и типологии [Текст] / И. Я. Лосиевский. – Х. : Крок, 1998. – 424 с.
925. *Лотман Ю. М.* Литературная биография в историко-культурном контексте [Текст] : (к типологическому соотношению текста и личности автора) / Ю. Лотман // Лотман Ю. М. О русской литературе. Статьи и исследования (1958–1993). История русской прозы. Теория литературы. – СПб. : Искусство-СПб, 1997. – С. 804–816.
926. *Луговський О. Г.* Біобібліографія вчених-природознавців ВУАН 20–30-х років ХХ століття як джерело з історії української академічної науки [Текст] / О. Г. Луговський // Історія освіти, науки і техніки в Україні : Перша конф. молодих вчених та спеціалістів : Тези доп. та повідомл. (30 травня 2002 р., м. Київ). – К., 2002. – С. 87–93.
927. *Луговський О. Г.* Біобібліографічні джерела НБУВ як вид науково-інформаційних ресурсів [Текст] / О. Г. Луговський // Студії з архівної справи та документознавства. – 2002. – Т. 8. – С. 104–108.
928. *Луговський О. Г.* Видання біобібліографічних покажчиків учених-природознавців НАН України (1919–1999) [Текст] / О. Г. Луговський // Рукописна та книжкова спадщина України. – 2000. – Вип. 5. – С. 107–117.
929. *Луговський О. Г.* Збірники документів з історії НАН України 1918–1941 рр. як джерело біографічних досліджень: з досвіду підготовки збірників колективом Інституту архівознавства НБУВ [Текст] / О. Г. Луговський // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2004. – Вип. 12. – С. 25–34.
930. *Любовець Н.* Біографічні серії в контексті розвитку української біографічної традиції [Текст] / Н. Любовець // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 2008. – Вип. 4. – С. 261–282.
931. *Ляхоцький В. П.* Видавнича, архівно-археографічна та бібліотечно-бібліографічна діяльність Івана Огієнка (Митрополита Іларіона) [Текст] : автореф. дис. ... д-ра іст. наук / Ляхоцький Володимир Павлович ; НАН України, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. – К., 2001. – 28 арк.
932. *Ляшко С. М.* Біографічна довідкова справа в Україні (60-ті рр. ХІХ – 40-ті рр. ХХст.) [Текст] : нарис історії / С. М. Ляшко. – Запоріжжя : Дикеполе, 2006. – 88 с.
933. *Ляшко С. М.* Біографічні довідкові видання в контексті біографістики і книгознавства [Текст] / С. М. Ляшко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2008. – Вип. 22. – С. 300–306.
934. *Ляшко С. М.* З історії гуртка В. Б. Антоновича по укладанню українського біографічного словника [Текст] / С. М. Ляшко // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 262–266.

935. *Ляшко С. М.* Керівничий Постійної комісії для складання біографічного словника діячів України М. М. Могилянський: досвід просопографічного дослідження [Текст] / С. М. Ляшко. // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 2010. – Вип. 6. – С. 136–179.
936. *Ляшко С. М.* Питання довідкових біографічних видань в монографії В. С. Чижка «Біографічна традиція та наукова біографія в історії та сучасності України» [Текст] / С. М. Ляшко // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 2008. – Вип. 4. – С. 41–49.
937. *Ляшко С. М.* Українські біографічні довідкові видання ХІХ–ХХ століття: історичні та теоретико-методичні засади [Текст] / С. М. Ляшко. – Запоріжжя : Дике поле, 2010. – 288 с.
938. *Ляшко С. М.* Джерельна база біографічних досліджень: загальне й особливе [Текст] / С. М. Ляшко // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 2011. – Вип. 8. – С. 27–50.
939. *Ляшко С. М.* Основні види довідкових видань, біографічні довідкові видання в Україні [Текст] / С. М. Ляшко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2006. – Вип. 16. – С. 458–470.
940. *Майстрович Т. В.* Библиотеки и музеи в контексте «личных институтов культуры» [Электронный ресурс] / Т. Майстрович // Электрон. б-ки. – 2001. – Т. 4, вып. 5. – Режим доступа : <http://www.elbib.ru/index.phtml?page=elbib/rus/journal/2001/part5/maistrovich>, свободный. – Название с экрана.
941. *Максимович М. А.* Собрание сочинений [Текст] : в 3 т. / М. А. Максимович. – К. : Тип. М. П. Фрица, 1876. – Т. 1. – 847 с.
942. *Маркова Н. А.* Электронные биографические ресурсы [Текст] / Н. А. Маркова, И. М. Адамович // Электрон. б-ки: перспективные методы и технологии, электрон. коллекции : тр. XII Всерос. науч. конф. «RCDL 2010» (Казань, 13–17 окт. 2010 г.). – Казань, 2010. – С. 168–176.
943. *Марченко Н. П.* Персоналогічна інформація на сайтах дитячих бібліотек [Текст] / Н. П. Марченко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2009. – Вип. 24. – С. 307–334.
944. *Матяш І. Б.* Зірка першої величини. Життєпис К. М. Грушевської [Текст] / І. Б. Матяш ; Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – К., 2002. – 231 с.
945. *Матяш І. Б.* Особа в українській архівістиці [Текст] : біогр. нариси / І. Б. Матяш ; Держкомархів України, УДНДІАСД, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – К., 2001. – 226 с.
946. *Маши М. Э.* База данных он-лайн по археологии: Помпеи и проект «Fortuna

- Visiva» Scuola Normale Superiore di Pisa (Италия) [Электронный ресурс] / Мария Эмилия Маши, Бенедетти Бенедетто // Электрон. б-ки. – 2006. – Т. 9., вып. 2. – Режим доступа : <http://www.elbib.ru/index.phtml?page=elbib/rus/journal/2006/part2/VM>, свободный. – Название с экрана.
947. *Мельник Я. І.* З останнього десятиліття Івана Франка [Текст] / Я. Мельник ; Львів. держ. ун-т ім. І. Франка, Ін-т франкознавства, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – А. : [б. в.], 1999. – 207 с.
948. *Мерфі Н. Г.* Українські архівні та музейні центри в США [Текст] / Н. Г. Мерфі // Наук. пр. : наук.-метод. журн. Т. 37, вип. 24 : Істор. науки. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2005. – С. 64–69.
949. *Мещеряков А. Н.* «Нихон сёки»: историческая мысль и культурный контекст [Текст] / А. Н. Мещеряков // Нихон Сёки. Анналы Японии : в 2 т. / пер. : А. М. Ермакова, А. Н. Мещеряков. – СПб. : Гиперион, 1997. – Т. 1. – 494 с.
950. *Мицик Ю. А.* Вплив «Кройніки» на українську та російську історіографію XVII – XVIII ст. [Текст] / Ю. А., Мицик, В. М. Кравченко // Софонович Федосій. Хроніка з літописців стародавніх. – К. : Наук. думка, 1992. – 336 с. – (Пам'ятки укр. літописання).
951. *Муріна С. В.* Назви навчальних закладів – особливості організації даних в автоматизованій інформаційній системі «Український національний біографічний архів» [Текст] / С. В. Муріна // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – Вип. 31. – С. 520–526.
952. *Муріна С. В.* Порівняльна характеристика кількісних параметрів персоналій «Української радянської енциклопедії», «Енциклопедії сучасної України» та бази даних електронного «Українського національного біографічного архіву» [Текст] / С. В. Муріна // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – Вип. 34. – С. 523–531.
953. Нариси з історії національного руху [Текст] : колективна монографія / відп. ред. В. Г. Сарбей ; Ін-т історії України НАН України. – К., 1994. – 190 с.
954. *Наріжний С.* Культурна праця української еміграції 1919–1939 рр. [Текст] / С. Наріжний – К. : Вид-во ім. О. Теліги, 1999. – Ч. 2. – 272 с.
955. *Наріжний С.* Українська еміграція [Текст] : культурна праця української еміграції між двома світовими війнами / С. Наріжний. – Прага : [б. в.], 1942. – Ч. 1. – 232 с. : іл. – (Студії Музею визвольної боротьби України ; т. 1).
956. *Онищенко О.* Організація всеукраїнського бібліографічного діалогу на основі віртуальної бібліографічної лабораторії / О. Онищенко, В. Широков, А. Костенко, О. Костишин // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2005. – Вип. 14. – С. 169–173.

957. *Павличко С.* Націоналізм, сексуальність, орієнталізм [Текст] : складний світ Агатангела Кримського / С. Д. Павличко. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – 328 с.
958. *Папакін Г. В.* Архів Скоропадських: фамільні архіви української еліти другої половини XVII–XX ст. та архівна спадщина роду Скоропадських [Текст] / Г. В. Папакін ; Держ. к-т архівів України, Центр. держ. істор. архів України м. Київ, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К. : [б. в.], 2004. – 417 с.
959. *Патяка О.* Ділова документація гродських судів України в другій половині XVI – на початку XVII ст. [Текст] / О. Патяка // Україна в Центральній-Східній Європі: з найдавніших часів до кінця XVIII ст. – К., 2004. – Вип. 4. – С. 452.
960. *Перепелкин Ю. Я.* История Древнего Египта [Текст]. – СПб. : Летний сад ; Журн. «Нева», 2000. – 560 с.
961. *Перепёлкин Ю. Я.* К вопросу о возникновении энциклопедии на древнем Востоке [Текст] / Ю. Я. Перепёлкин // Тр. Ин-та книги, документа и письма. – Л., 1932. – Т. 2. – С. 2–5.
962. *Петренко О. С.* Ревізійний перепис населення 1795 р.: Брацлавська губернія / О. С. Петренко, Ю. В. Легун. – Вінниця : Консоль, 2003. – 284 с.
963. *Петров П. Н.* История родов русского дворянства [Текст] / П. Н. Петров / П. Н. Петров. – Репринт. изд. СПб., 1886. – М. : Современник, 1991. – Т. 1–2.
964. *Петровская И. Ф.* Биографика: Введение в науку и обозрение источников биографических сведений о деятелях России 1801–1917 годов [Текст] / И. Ф. Петровская. – Изд. 2-е. – СПб. : Logos, 2010. – 384 с.
965. *Піх О.* Картотека Мирона Кордуби «Бібліографія історії України»: структура та принципи складання [Текст] / О. Піх // Укр. іст. журн. – 2007. – № 4. – С. 175–183.
966. *Попик В. И.* Виртуальные библиотеки XXI века и задачи создания Украинского национального биографического архива [Текст] / В. И. Попик // Б-ки нац. акад. наук: проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практич. и теор. сб. – К., 2006. – Вып. 4. – С. 26–36.
967. *Попик В. И.* Консолидация нации и проблемы трансформации исторического сознания [Текст] / В. И. Попик // Диалог укр. и рус. культур в Украине : матер. 4-й Междунар. науч.-практич. конф. (9–10 декабря 1999, Киев). – К., 2000. – С. 214–220.
968. *Попик В. И.* Полиэтничность украинского общества и проблемы создания Украинского биографического словаря [Текст] / В. И. Попик // Диалог

- украинской и русской культур в Украине : матер. 3-й Междунар. науч.-практ. конф. (12–13 ноября 1998 года, г. Киев). – К., 1999. – С. 217–221.
969. *Попик В. И.* Украинский Национальный биографический архив – неотъемлемая часть электронных научно-информационных ресурсов славянского мира [Текст] / В. И. Попик // Укр.-македон. наук. зб. – К., 2006. – Вип. 2. – С. 272–281.
970. *Попик В. І.* Біографістика [Текст] / В. І. Попик // Спеціальні історичні дисципліни : довідн. : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К. : Либідь, 2008. – С. 94–103.
971. *Попик В. І.* Біографістика та дослідження українсько-російських історичних і культурних взаємозв'язків [Текст] / В. І. Попик // Укр. біографістика : зб. наук. праць. – К., 2009. – Вип. 5. – С. 7–49.
972. *Попик В. І.* Витоки та ранні етапи еволюції ресурсів біографічної інформації [Текст] / В. І. Попик // Бібл. вісник. – 2011. – № 3. – С. 33–41.
973. *Попик В. І.* Віталій Сергійович Чишко (1951–2003) — засновник і перший директор Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського [Текст] / В. І. Попик // Бібл. вісник. – 2006. – № 6. – С. 38–39.
974. *Попик В. І.* Вітте Сергій Юлійович [Текст] / В. І. Попик // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 1996. – Вип. 1. – С. 68.
975. *Попик В. І.* Вітчизняні електронні біографічні інформаційні ресурси: сучасний стан, проблеми і перспективи розвитку [Текст] / В. І. Попик // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2007. – Вип. 19. – С. 501–513.
976. *Попик В. І.* Всесвітня біографічна інформаційна система і завдання формування Українського національного біографічного архіву [Текст] / В. І. Попик // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2006. – Вип. 16. – С. 467–481.
977. *Попик В. І.* Досвід першого десятиліття діяльності Інституту біографічних досліджень НБУВ на тлі розвитку сучасної біографістики [Текст] / В. І. Попик // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 2011. – Вип. 8. – С. 7–26.
978. *Попик В. І.* Досвід формування вітчизняних електронних ресурсів біографічної інформації [Текст] / В. І. Попик // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 2010. – Вип. 7. – С. 13–44.
979. *Попик В. І.* Етнічне походження, самоідентифікація та етнокультурна приналежність особи [Текст] / В. І. Попик // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2001. – Вип. 7. – С. 270–277.
980. *Попик В. І.* Критерії добору імен діячів неукраїнського походження до

- Українського біографічного словника [Текст] / В. І. Попик, Н. П. Романова // Укр. біографістика : зб. наук. праць. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 18–34.
981. *Попик В. І.* Місце і роль бібліотек у формуванні та інтеграції ресурсів біографічної інформації [Текст] / В. І. Попик. // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – Вип. 34. – С. 477–491.
982. *Попик В. І.* Персональні матеріали українських дослідників у мережі Інтернет як чинник інтеграції вітчизняної науки, освіти і культури у світовий гуманітарний науково-інформаційний простір [Текст] / В. І. Попик // Укр.-македон. наук. зб. – К., 2009. – Вип. 4. – С. 329–339.
983. *Попик В. І.* Поліетнічні аспекти історії України [Текст] / В. І. Попик // Історична наука на порозі XXI століття: підсумки та перспективи : матер. Всеукр. наук. конф. (м. Харків, 15–17 листопада 1995 р.). – Х., 1995. – С. 165–169.
984. *Попик В. І.* Пріоритети розвитку сучасної української біографістики: вчора, сьогодні, завтра [Текст] / В. І. Попик // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2005. – Вип. 14. – С. 717–727.
985. *Попик В. І.* Проблема історичних і культурних взаємозв'язків слов'янських народів у довідково-біографічній літературі слов'янського світу [Текст] / В. І. Попик // Укр.-македон. наук. зб. – К., 2008. – Вип. 3. – С. 198–214.
986. *Попик В. І.* Проблеми висвітлення в Українському біографічному словнику біографій діячів неукраїнського походження [Текст] / В. І. Попик // Укр. біогр. словник : історія і проблематика створення : матер. наук.-практ. конф. (Львів, 8–9 жовтня 1996 р.) / НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника. – Л., 1997. – С. 90–92.
987. *Попик В. І.* Проблеми відображення в Українському біографічному словнику історичних і культурних зв'язків України з народами Європи та персоналій діячів неукраїнського походження [Текст] / В. І. Попик. // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К, 1996. – Вип. 1. – С. 18–29.
988. *Попик В. І.* Проблеми розвитку біографічних досліджень та формування вітчизняних біобіографічних інформаційних ресурсів [Текст] / В. І. Попик // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 2005. – Вип. 3. – С. 15–27.
989. *Попик В. І.* Проблеми формування електронного Українського біографічного архіву [Текст] / В. І. Попик // Студії з архівної справи та документознавства. – 2004. – Т. 12. – С. 103–107.
990. *Попик В. І.* Ранні етапи формування ресурсів біографічної інформації на східноєвропейських землях [Текст] / В. І. Попик // Бібл. вісник. – 2011. – № 6. – С. 20–27.

991. *Попик В. І.* Російські книжкові та електронні енциклопедії, біографічні словники і довідники, як джерело формування українських біографічних науково-інформаційних ресурсів [Текст] / В. І. Попик // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 2010. – Вип. 6. – С. 7–39.
992. *Попик В. І.* Світовий досвід формування ресурсів історико-біографічної інформації за нової і новітньої доби [Текст] / В. І. Попик // Бібл. вісник. – 2011. – № 4. – С. 46–55.
993. *Попик В. І.* Світоглядні засади розвитку української біографістики та формування національних ресурсів біографічної інформації ХХ століття [Текст] / В. І. Попик // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 2008. – Вип. 4. – С. 8–40.
994. *Попик В. І.* Становлення української довідкової біографіки: від Козацької доби до витоків Національного відродження [Текст] / В. І. Попик // Бібл. вісник. – 2012. – № 1. – С. 33–42.
995. *Попик В. І.* Традиції і новаторство в сучасній вітчизняній біографістиці [Текст] / В. І. Попик // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2009. – Вип. 24. – С. 251–264.
996. *Попик В. І.* Українська біографістика на зламі століть: зміна дослідницьких парадигм [Текст] / В. І. Попик // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – Вип. 31. – С. 443–460.
997. *Попов П. М.* Невідомі листи Г. Ф. Квітки-Основ'яненка [Текст] / П. М. Попов. – К. : Наук. думка, 1966. – 52 с.
998. *Попова А. И.* Очерки о художниках Советской Украины [Текст] / А. И. Попова, В. П. Цельтнер. – М. : Сов. худож., 1980. – 390 с.
999. *Походзяца О. Б.* Історичні портрети кінця XVII–XVIII ст. у збірці Національного музею історії України [Текст] : іконограф. огляд / О. Б. Походзяца // Спеціальні іст. дисципліни: питання теорії та методики. Історіографічні дослідження в Україні : зб. наук. пр. – К. : НАН України, Ін-т історії України, 2000. – Число 5, ч. 1. – С. 191–200.
1000. *Походзяца О. Б.* Методи дослідження історичних портретів XVII–XVIII ст. як джерела інформації [Текст] / О. Б. Походзяца // Спеціальні іст. дисципліни: питання теорії та методики : зб. наук. пр. – К. : НАН України, Ін-т історії України, 2003. – Число 10, ч. 1. – С. 136–160.
1001. «Українське питання» в Російській імперії (кінець XIX – початок XX ст.) [Текст] : колективна наук. монографія : в 3-х ч. / Ін-т історії України НАН України ; відп. ред. В. Г. Сарбей. – К., 1999. – Ч. 1–3.
1002. *Привалко Т. В.* Проект електронної бази даних про дворян Лівобережної України [Текст] / Т. В. Привалко // Спеціальні іст. дисципліни: питання

- теорії та методики : зб. наук. пр. – К. : НАН України, Ін-т історії України, 2007. – Число 14. – С. 154–168.
1003. Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища / О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – 246 с.
1004. *Романів О.* Довгий тернистий шлях українства до самопізнання [Текст] / Олег Романів // Енцикл. українознавства : словникова частина. – Перевидання в Україні. – Л., 1993. – Т. 1. – С. X–XVI, 1–4.
1005. *Романова Н.* До проблеми двокультурних явищ в українській біографістиці [Текст] : З досвіду опрацювання реєстру Українського біографічного словника за матеріалами Польського біографічного словника [Текст] / Н. П. Романова // Укр. біогр. словник : історія і проблематика створення : матер. наук.-практ. конф. (Львів, 8–9 жовтня 1996 р.) / НАН України, АНБ ім. В. Стефаника. – Л., 1997. – С. 94–95.
1006. *Романова Н. П.* Польський біографічний словник (Polski Sownik Biograficzny). Принципи побудови. Ukrainica [Текст] / Н. П. Романова // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 1996. – Вип. 1. – С. 175–200.
1007. *Романюк М. М.* Оратаї журналістської ниви: українські редактори, видавці, публіцисти [Текст] / М. М. Романюк. – Л., 2002–2004. – Кн. 1–2.
1008. *Ротач П. П.* Доля «Літературної Полтавщини» [Текст] / П. П. Ротач // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 1996. – Вип. 1. – С. 141–143.
1009. *Ротач П. П.* Полтавська Шевченкіана: спроба обласної (крайової) Шевченківської енциклопедії [Текст] : у 2-х кн. / П. П. Ротач. – Полтава : Дивосвіт, 2005. – Кн. 1. – 432 с.
1010. *Рукавіцина Є.* Євгеній Болховітінов і біобібліографія України [Текст] / Є. Рукавіцина // Бібл. вісник. – 1995. – № 2. – С. 11–28.
1011. *Рукавіцина-Гордзієвська Є. В.* Київський митрополит Євгеній (Є. О. Болховітінов) [Текст] : Біобібліографія. Бібліотека. Архів / Є. В. Рукавіцина-Гордзієвська. – К. : НБУ ім. В. І. Вернадського, 2010. – 856 с.
1012. *Рыбников Н. А.* Биографический метод [Текст] / Н. А. Рыбников. – М. : Биогр. ин-т, 1918. – 18 с.
1013. *Савелов А. М.* Лекции по русской генеалогии, читанные в Московском археологическом институте преподавателем института А. М. Савёловым [Текст] / А. М. Савелов. – Репр. воспр. изд. 1909 г. – М. : Археологический центр, 1994. – Вып. 3. – 275 с. – (Сер. «Справочники по рус. истории»).
1014. *Сарбей В. Г.* Академік УАН Орест Іванович Левицький (1848 –1922 рр.) [Текст] : життєпис, бібліографія його праць і праць про нього / В. Г. Сарбей,

- Л. Г. Москвич. – К. : Ін-т історії України НАН України, 1998. – 150 с.
1015. *Святець Ю.* Просопографічна база даних «КанДеп» [Текст] : метод. та технолог. засади побудування / Юрій Святець // Укр. біогр. словник : історія і проблематика створення : матер. наук.-практ. конф. (Львів, 8–9 жовтня 1996 р.) / НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаника. – 1997. – С. 98–100.
1016. *Семке В. Я.* Основы персонологии [Текст] / В. Я. Семке. – М. : Академ. проект, 2001. – 476 с.
1017. *Середенко Ю. В.* Документи особового фонду Андрія Ніковського як історичне джерело [Текст] / Ю. В. Середенко // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство : міжвід. зб. наук. пр. – К., 2005. – Вип. 7. – С. 176–184.
1018. *Ситник К. М.* Володимир Вернадський і Академія [Текст] / К. М. Ситник, В. В. Шмиговська. – К. : Наук. думка, 2006. – 312 с. – (Президенти АН України).
1019. *Сірополко С. О.* Історія освіти в Україні [Текст] / С. О. Сірополко / ред. Ю. Вільчинський, Л. Масенко ; Укр. Вільний Ун-т, Друзі т-ва ім. Г. Ващенко. – К. : Наук. думка, 2001. – 912 с.
1020. Словарь русских писателей XVIII в. [Текст] : Принципы составления. Образцы статей. Словник / сост. В. П. Степанова ; Ин-т рус. лит. – Пушкинский дом. – Л. : Наука, 1975. – 93 с.
1021. *Смогоржевська І. А.* Українська історична бібліографія (кінець XIX ст.–1939 р.): становлення і розвиток [Текст] : автореф. дис. ... канд. іст. наук / Ірина Анатоліївна Смогоржевська. – Л. : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2006. – 23 с.
1022. *Смолій В.* Богдан Хмельницький [Текст] / В. Смолій, В. Степанков. – К. : Альтернативи, 2003. – 400 с. – (Особистість і доба).
1023. *Смолій В. А.* Богдан Хмельницький: соціально-політичний портрет [Текст] / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – К. : Либідь, 1995. – 624 с. ; 2-ге вид. – К. : Темпора, 2009. – 679 с.
1024. *Теліга Олена.* О краю мій... : [Текст] : твори, документи, біогр. нарис / Олена Теліга ; упоряд. Н. І. Миронець. – К. : Вид-во ім. О. Теліги, 1999. – 496 с. ; 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во ім. О. Теліги, 2006.
1025. *Тернавський Н.* Реестр Запорожского войска 1756 г. [Текст] / Н. Тернавський. – Краснодар, 1997. [Электронный ресурс] // Всерос. Генеалог. Древо. – Режим доступа : <http://www.vgd.ru/STORY/reestr1.doc> ; <http://www.vgd.ru/STORY/reestr2.doc> ; <http://www.vgd.ru/STORY/reestr3.doc>, свободный. – Название с экрана.
1026. *Тимченко В. М.* Порівняльна характеристика польської та австрійської біографічної довідкової літератури [Текст] / В. М. Тимченко // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 2008. – Вип. 4. – С. 297–305.

1027. *Толочко О. П.* Текстологічні спостереження над збірниками, що містять Густинський літопис: до питання про реконструкцію архетипу [Текст] / О. Толочко // Укр. археогр. щорічник. Нова серія / НАН України, Археограф. ком. Ін-ту укр. археограф. та джерелозн. ім. М. Грушевського. – К., 1999. – Вип. 3–4. – С. 141–168.
1028. *Толочко П. П.* Володимир Святий. Ярослав Мудрий [Текст] : наук. вид. / П. П. Толочко. – К. : АртЕк, 1996. – 216 с.
1029. *Толочко П. П.* Давньоруські літописи і літописці X–XIII ст. [Текст] / П. П. Толочко. – К. : Наук. думка, 2005. – 364 с.
1030. *Толочко П. П.* Данило Галицький [Текст] / П. П. Толочко, М. Ф. Котляр. – К. : Наук. думка, 1979. – 186 с.
1031. *Толочко П. П.* Історичні портрети: із історії давньоруської та європейської політики X–XII ст. [Текст] / П. П. Толочко. – К. : Наук. думка, 1990. – 272 с.
1032. *Толочко П. П.* Ярослав Мудрий [Текст] / П. П. Толочко. – К. : Вид. дім «Альтернативи», 2002. – 271 с. – (Особистість і доба).
1033. *Томазов В.* Генеалогія історична [Текст] / В. Томазов // Спеціальні іст. дисципліни : довідник : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К. : Либідь, 2008. – С. 125–128.
1034. *Торстейнссон Б.* Исландские саги и историческая действительность [Электронный ресурс] / Бьёрн Торстейнссон (По изданию: Скандинавский сборник. – Таллинн, 1958. – Вып. 3) // *Norræn Dýrð* (Северная Слава). – Режим доступа : <http://norse.ulver.com/articles/thorsteinsson.html>, свободный. – Название с экрана.
1035. Український біографічний словник: історія і проблематика створення : матеріал. наук.-практ. конф. (Львів, 8–9 жовтня 1996 р.) / НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника. – Л., 1997. – 120 с.
1036. *Федоров А.* Персональные электронные биографические ресурсы – вопросы создания [Электронный ресурс] / А. Федоров // Идеи простых решений : авторский блог. – Режим доступа : <http://ideafor.info/?p=1709>, свободный. – Название с экрана.
1037. *Фельбаба М. М.* Історія проекту «Української Радянської Енциклопедії» у контексті політики «українізації» (1927–1934 рр.) [Текст] : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Михайло Михайлович Фельбаба ; НАН України, Ін-т історії України. – К., 2001. – 18 с.
1038. *Хохлов Ю. Е.* О месте электронных библиотек в информационном обществе [Электронный ресурс] / Ю. Е. Хохлов // Электрон. б-ки. – 2005. – Т. 8, вып. 2. – Режим доступа : <http://www.elbib.ru/index.phtml?page=elbib/rus/>

- journal/2005/part2/Hohlov, свободный. – Название с экрана.
1039. Черниш Н. До історії українських біобібліографічних словників [Текст]. – Н. Черниш // Бібл. вісник. – 2009. – № 2. – С. 26–30.
1040. Чижевський Д. Києво-Печерський Патерик [Текст] / Д. Чижевський // Енцикл. українознавства. – Перевид. в Україні. – Л., 1994. – Т. 3. – С. 999.
1041. Чишко В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України [Текст] / В. С. Чишко. – К. : БМТ, 1996. – 239 с.
1042. Чишко В. С. Основні принципи створення Українського біографічного словника [Текст] / В. С. Чишко // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 6–18.
1043. Шостак В. О. Деякі питання програмно-комп'ютерного забезпечення Українського біографічного словника [Текст] / В. Шостак, В. Чишко // Укр. біографістика : зб. наук. праць. – К., 1996. – Вип. 1. – С. 115–126.
1044. Шульга Н. А. Этническая самоидентификация личности [Текст] / Н. А. Шульга. – К., 1996. – 199 с.
1045. Щапов Я. Н. Справочный инструмент историка России [Текст] / Я. Н. Щапов. – М. : Наука, 2007. – 187 с.
1046. Эмери У. Б. Архаический Египет [Текст] / У. Б. Эмери. – СПб. : Журн. «Нева» ; ИТД «Летний Сад», 2001. – 384 с.
1047. Эшттейн М. Жизнь как тезаурус [Электронный ресурс] // Гостиная : лит.-философ. журн. / Эшттейн Михаил. – 2008. – Вип. 11, беседа 3. – Режим доступа : http://www.ulita.net/gost_v11_b3.htm, свободный. – Название с экрана.
1048. Яворська У. П. Бібліотечно-бібліографічна діяльність Івана Кревецького [Текст] : автореф. дис. ... канд. істор. наук / Уляна Петрівна Яворська ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – К., 2008. – 21 с.
1049. Яковенко Н. М. Вступ до історії [Текст] / Н. М. Яковенко. – К. : Критика, 2007. – 375 с.
1050. Яковенко Н. М. Паралельний світ: дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. [Текст] / Н. М. Яковенко. – К. : Критика, 2002. – 416 с.
1051. Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна [Текст] / Н. М. Яковенко. – 2-ге вид., перегл. і випр. – К. : Критика, 2008. – 472 с.
1052. Ярошенко Т. Наукові комунікації XXI століття: електронні ресурси для науки та освіти України [Текст] / Т. Ярошенко // Бібл. вісник. – 2006. – № 5. – С. 17–22.

-
1053. Ясь О. В. Біографістика [Текст] / О. В. Ясь // Енцикл. іст. України. – К. : Наук. думка, 2003. – Т. 1. – С. 295–296.
1054. Яценко О. М. Біобібліографія в минулому і її сучасний стан [Текст] / О. М. Яценко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – Вип. 28. – С. 478–492.
1055. Яценко О. М. Біобібліографія в Україні та вплив сучасних інформаційних технологій на її розвиток [Текст] / О. М. Яценко // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 284–303.
1056. Яценко О. М. Використання формалізованих методів при укладанні текстів для веб-сайта «Український національний біографічний архів» [Текст] / О. М. Яценко // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 2012. – Вип. 9. – С. 215–230.
1057. Яценко О. М. Забезпечення бібліографічною інформацією комп'ютерної бази даних «Українська національна біографістика» [Текст] / О. М. Яценко // Укр. біогр. словник : історія і проблематика створення : матер. наук.-практ. конф. (Львів, 8–9 жовтня 1996 р.) / НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаніка. – Л., 1997. – С. 114.
1058. Яценко О. М. Іконографічна складова електронного «Українського національного біографічного архіву»: пропозиції щодо технології опрацювання зображень [Текст] / О. М. Яценко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2009. – Вип. 24. – С. 292–298.
1059. Яценко О. Інформаційні технології в діяльності Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського із формування електронних біобібліографічних ресурсів [Текст] / О. М. Яценко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2006. – Вип. 16. – С. 437–448.
1060. Яценко О. М. Особові справи архіву Українського Вільного Університету (Мюнхен) як джерело для наповнення біографічною інформацією «Українського біографічного архіву» [Текст] / О. М. Яценко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2005. – Вип. 14. – С. 744–779.
1061. Яценко О. М. Система інформаційного забезпечення біобібліографічної діяльності в НБУВ [Текст] / О. М. Яценко // Вісник Кн. палати. – 1999. – № 10. – С. 23–27.
1062. Яценко О. М. Створення електронної колекції іконографії з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського [Текст] / О. М. Яценко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2007. – Вип. 19. – С. 514–518.

-
1063. *Matthew H. C. G. Leslie Stephen and the New Dictionary of National Biography* [Text]: Leslie Stephen Lecture, Delivered 25 October 1995 / H. C. G. Matthew ; St Hugh's College. – Oxford: Cambridge University Press, CUP Archive, 1997. – 37 p.
1064. *Nawas John A. Biography and biographical works* [Text] / John A. Nawas // *Medieval Islamic civilization: an encyclopedia* / ed. Josef W. Meri. – New York, London : Routledge, Taylor & Francis Group, 2006. – Vol. 1. – P. 110–112.
1065. *Nepos, Cormelius* [Text] // *Dictionary of Greek and Roman antiquities* / ed. by William Smith. – Boston ; [London, printed] : C. Little, and J. Brown, 1870. – Vol. 2. – P. 1156–1158.
1066. *Sitek Dariusz. Abydos Table. Ancient Egypt: History & Chronology* [Electronic resource] / Dariusz Sitek. – Access mode : <http://narmer.pl/indexen.htm>, free. – The name of the screen.
1067. *Tomaszewski Jerzy. Ojczyzna nie tylko Polaków. Mniejszości narodowe w Polsce w latach 1918–1939* [Text] / Jerzy Tomaszewski. – Warszawa : Młodzieżowa Agencja, 1985 – 223 s.
1068. *Wollschlaeger Hans. World Archive of Bygone Days. From Publishers comes the most important lexicon of all time* [Text] / Hans Wollschlaeger // *Bibliographie zu den Biographischen Archiven. Biographical Archives Bibliography*. – Munchen etc. : K. G. Saur, 1994. – P. 13–15.

ББК Т213+Ч231.68

УДК 929(03):004

П 575

Попик Владимир Иванович

Ресурсы справочной биографической информации : исторический опыт формирования, современное состояние, проблемы и перспективы развития : монография / НАН Украины, Нац. б-ка Украины им. В. И. Вернадского. – К., 2013. – 520 с.

ISBN 978-966-02-6872-2

Рассмотрены генезис, исторические трансформации, современные проблемы и перспективы развития ресурсов справочной биографической информации – совокупности документов в информационных системах (библиотеках, архивах, банках данных и т.д.), систематизированных и упорядоченных для быстрого и удобного практического использования с целью обеспечения потребностей общества в точных, достоверных историко-биографических данных о деятелях прошлого и сведениях об известных современниках, необходимых для функционирования сфер образования и воспитания, науки, культуры, государственного управления.

Проанализирован теоретический, научно-методический и организационный опыт их накопления, систематизации, обработки и распространения, который имеет актуальное значение для развития биографического информационного дела в Украине. Внимание сосредоточено на опыте формирования печатных и электронных ресурсов справочной биографической и биобиблиографической информации в Украине и значении его для развертывания интегрированных тематических и региональных ресурсов, месте и роли библиотечных учреждений в накоплении, систематизации, обработке и распространении биографической информации.

Монография предназначена для широкого круга исследователей-биографистов: профессионалов и любителей, ученых, преподавателей, студентов и аспирантов высших учебных заведений, библиотечников, книговедов, библиографоведов, библиотечных и информационных специалистов, профессионалов в области информационно-коммуникационных технологий.

Popyk Volodymyr Ivanovych

Resources of reference biographic information: historical experience of formation, current situation, problems and perspective of development: monograph / NAS of Ukraine, V.I. Vernadsky National Library of Ukraine. – Kyiv., 2013. – 520 p.
ISBN 978-966-02-6872-2

Genesis, historical transformation, modern problems and perspectives of development for resources of reference biographic information – the aggregate of documents within information systems (libraries, archives, data banks, etc.), systemized and organized for quick and easy practical usage in order for providing society with accurate precise historic and biographical data about prominent figures of the past and facts about well known contemporaries, necessary for functioning in education, science, culture, state governing were considered.

Theoretical, scientific, methodical and organizational experience of the mentioned knowledge, systematization, treatment and dissemination which has actual significance for development of bibliographic information work in Ukraine was analyzed. Attention was concentrated on experience of formation of published and electronic resources of reference biographic and bio-bibliographic information in Ukraine and its importance for growing up of integrated, thematic and regional resources, for place and role of library institutions in conglomeration, systematization, treatment and dissemination of biographic information.

The monograph is proposed for researches in a field of biographistics: professionals and amateurs, scientists, teachers, students and post-graduates of high educational institutions, specialists in library science, bibliophiles, bibliographologists, library and information specialists, experts in information and communication technologies.

Наукове видання

Попик Володимир Іванович

**Ресурси довідкової біографічної інформації :
історичний досвід формування, сучасний стан,
проблеми та перспективи розвитку**

Бібліографічна редакція: О. М. Яценко
Редактор: Т. В. Бишова
Комп'ютерна верстка: Ю. В. Вернік
Художнє оформлення: В. В. Волинська

Підп. до друку 15.03.2013. Формат 70x100/16
Друк. офс. Ум. друк. арк. 41,25 . Обл.-вид. арк. 28,7.
Наклад 300 прим. Зам. №

Надруковано у НВЦ Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського
03039, Київ, просп. 40-річчя Жовтня, 3.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.